گوتاری ناسیونالیزمی کوردی

بەرگی دووەم

عەتا قەرەداخی

سلێمانی 2013

پێشەکی

سەرەتا:

لە بەرگی یەکەمی ئەم کتێبەدا کە پێشتر کەوتە بەردیدەی خوێنەران لە بارەی گوتارو گوتاری ناسیونالیزمەوە دواین. هەروەك لەسەر ئەوە راوەستاین کە گوتار لە بوونی دەقێکی بارگاوی کراودا بە فیکرو مەعریفە پێناسە دەکرێت. بە گوێرەی گوتاری ناسیونالیزمیش دەبێ ئەو دەقە بە فیکرو مەعریفەی نەتەوەیی بارگاوی کرابێت. پاش پێناسەکردنی گوتارو گوتاری ناسیونالیزم لە بارەی گوتاری ناسیونالیزمی کوردیو پایەکانی ئەو گوتارەوە ئاخاوتنمان کردووە. دوای ئەوەش باسمان لە سەرەتای دەرکەوتنی هەستو هوشیاری نەتەوەیی کوردی سەرهەڵدانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردیو خاڵە لاوازەکانی ئەو گوتارە کردووە. دواتر لە بارەی گوتاری میرنشینو گوتاری تەسەوفو گوتاری راپەڕینو بزووتنەوەکانی کوردەوە دواوین تا درووستبوونی کۆماری کوردستان لە مهاباد. کە بەگشتی لەو رووەوە شیکاری گوتاری کوردیمان کردووەو لەوەش دواوین کە تا چ ئاستێك گوتاری ناسیونالیزمی کوردی وەکو گوتارێکی خاوەن شووناس فۆرمەلە بووە. هەروەك بە وردی لەوە دواوین کە هەر لەسەرەتاوە تا ئەو قۆناغەی کە ئەو بەرگەی کتێبەکە گرتویەتیەوە گوتاری ناسیونالیزمی کوردی نەبووەتە گوتارێکی ئەوتۆ کە بە گوتاری ناسیونالیزمی خاوەن شووناس ناوببرێت ئەویش لەسەر ئەو بنەمایەی کە گوتاری ناوسیونالیزم کاتێك دەبێتە گوتارێکی خاوەن شووناس کە بارگاوی کرابێت بە توخمو رەگەزەکانی پرۆژەی دەوڵەت.

لەم بەرگەی کتێبەکەدا کە بەرگی دووەمە لە بارەی گوتاری حیزبو ڕێکخراوو بزووتنەوەکانی کوردەوە ئاخاوتن کراوە ئەویش لە بزووتنەوەکانی بارزانی سالأنی سیو چلەکانی سەدەی رابردووەوە تا قۆناغی راپەڕین لە باشووری کوردستاندا. بە ئومێدی ئەوەی لە بەرگی سێیەمی ئەم کتێبەدا لە بارەی گوتاری کەسایەتیو رەمزو سیمبڵە دیارەکانی نێو مێژووی کورد بدوێین بە تایبەتی لە رووی شوێنو پێگەیانەوە لە مێژووی ناسیونالیزمی کوردیدا.

دیارە ناسیونالیزم وەکو بەرنامەو ئایدیۆلۆجیای بزووتنەوەیەکی کۆمەلأیەتی جەماوەریی پەیوەندییەکی پتەوو بەهێزی هەیە بە سرووشتی پێکهاتەی کۆمەلگەو ئاستی پەرەسەندنو بەرهەمهێنان لە لایەكو لەلایەکی تریشەوە بۆ نەتەوەیەکی وەکو کورد باسکردن لە چەمکێکی تر لە ناسیونالیزم دێتە ئاراوە ئەویش ناسیونالیزمی دژە داگیرکەرە کە مەبەست لەمەش ئەو ناسیونالیزمەیە کە ئەرکی یەکەمی خەباتی رزگاری نیشتیمانییە کە ئەمەش جیاوازە لە ناسیونالیزمی ئەو نەتەوانەی کە خاوەنی سەروەری خۆیانو ئەرکی ناسیونالیزم لەو کۆمەلگەیانەدا بیناکردنی دەوڵەتی نەتەوەیەو ئەرکی ئەو دەوڵەتەش بیناکردنی نەتەوەیە لە کاتێکدا لە کۆمەلگەی کوردیو هاوشێوەکانیدا ئەرکەکە دوو قۆناغە یەکەمیان رزگارکردنی نیشتیمانو دووەمیشیان درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیە.

وەك ئاشکرایە سەرباری ئەوەی کە ناسیونالیزم وەکو تێزێکی فەلسەفی سەیر ناکرێتو باسی ئەوەش دەکرێت کە بیرمەندو فەیلەسوفی تایبەت بەو بابەتە نییە، بەلأم دوو جۆر تێڕوانین سەبارەت بە ناسیونالیزم هەیە. پێش ئەوەی لەبارەی ئەو دوو تێڕوانینە جیاوازەوە بۆ ناسیونالیزم بدوێین، ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات کە دەپرسێت: ناسیونالیزم چییە؟ لە راستیدا چەندین پێناسە بۆ ئەم چەمکە هەیە، بەلأم بە گشتی پێناسەکان لێکتر نزیکن. بۆ نموونە ئەم پێناسانە لێرەدا دەخەینە روو: ناسیونالیزم بریتییە لە دڵسۆزیو خۆتەرخان کردن بۆ نەتەوە یان نیشتیمان. یان ناسیونالیزم بریتییە: لە هەستی هاوبەشی شووناسو دڵسۆزی کە پشت دەبەستێت بە کەلتوورو دابونەریتی گشتی و مێژوو، هەروەك بنەمای ئایینی گشتیو دڵسۆزی ناوچەییشی تێدایە. یان ناسیونالیزم بریتییە لە چەمکێك کە لە سەدەی نۆزدەیەمدا لە نێو ئەو گەلانەدا سەری هەڵدا کە هوشیارییان پەیدا کرد

سەبارەت بە شووناسی نەتەوەیی خۆیان، بە بێ ئەوەی دەوڵەتی نەتەوەییشیان هەبێت. یان ناسیونالیزم ئەو ئامرازە یان هۆکارە ئایدیۆلۆجیەیە کە بەهۆیەوە هاووڵاتیان‌و دەوڵەتی نەتەوە دەگەنە ئاستی دڵسۆزیی گشتی لەگەڵ پەیوەستبوون‌و یەکخستندا. یان ناسیونالیزم بریتییە لە سیستێمێکی بڕوا (سیستێمێکی فیکری)، یان عەقیدەیەك یان ئایدیۆلۆجیای سیاسی کە پێکەوەبەستنێکی بەهێزی دەستەیەك لە تاکەکەس لەگەڵ نەتەوەدا فەراهەم دەکات. ئەگەر سەیری کۆی ئەم پێناسانە بکەین لەوەدا کۆدەبنەوە کە بریتیە لە پەیوەستبوون‌و دڵسۆزی‌و خۆشەویستی‌و خۆتەرخان کردن بۆ نەتەوەو نیشتیمان.

ئێستا پرسیار ئەوەیە ئایا ئەم هەست‌و دڵسۆزی‌و خۆشەویستیە بۆ نەتەوەو نیشتیمان شتێکی خۆڕسکیەو لەگەڵ بوونی مرۆڤدا هەیە، یان بەرهەمی قۆناغێکی دیاریکراوە لە ژیانی مرۆڤ یان کۆمەڵگە؟ پێشتر ئاماژەمان بۆ ئەوە کرد کە دوو تێڕوانینی سەرەکی بۆ سەرهەڵدان‌و دەرکەوتنی ناسیونالیزم یان بۆ رەگ‌و ریشەو بنەمای ناسیونالیزم هەیە. یەکەمیان تێڕوانینی پێش مۆدێرنێتەیە، دووەمیان تێڕوانینی پاش مۆدێرنێتەیە. ئاراستە بۆچوونی بڕوابوو بە بوونی ناسیونالیزم لە پێش مۆدێرنێتەدا وەها باسی ناسیونالیزم دەکات کە بریتی بێت لە رەنگدانەوەی پەرەسەندنی کۆن‌و زانراوو پەی پێبراوی مرۆڤایەتی کە لەو پرۆسەیەدا دەستەو گروپە جیاوازەکان پێکهاتوون کە ئەویش وەستاوەتە سەر رەچەڵەك‌و ئەو سەرچاوەی لە لەدایکبوونەی لێوەی هاتوون. ئەم تێڕوانیینە زیاتر بەندە لەسەر ئەسڵی جۆرەکان وەکو ئەوەی لە تیۆری پەرەسەندنی داروینداا سەبارەت بە زیندەوەران هاتووە. هەروەك لە رووی کۆمەڵناسیشەوە پەیوەست دەبێتەوە بە تێڕوانینی ئیبن خەلدوونەوە بۆ رۆڵی رەچەڵەك یان خوێن‌و دەمار لە درووستبوونی دامەزراوەو گروپە داخراوەکانی وەکو خێزان و خێڵ‌و عەشیرەتدا. ئەم تێڕوانینە وەها سەیری مرۆڤ دەکات کە بە سرووشتی مرۆڤ بوویەکی ناسیونالیستەو ئەمەش لەوەوە سەرچاوەی گرتووە کە لە مێژووی زانراوی مرۆڤدا دەستەو گروپ‌و پێکهاتە جیاوازەکان هەریەکەیان جۆرێك لە یەکێتی‌و یەکبوونیان هەبووەو لە بەرامبەر ئەوانی تردا وەکو یەکەیەکی یەکگرتوو دەرکەوتوون‌و ئەم پێکهاتانە پارێزگارییان لە یەکتر کردووەو هەست‌و دابونەریت‌و بەرژەوەندی‌و زمان‌و فەرهەنگ‌و زۆربەی کات بیرورای ئایینی و مێژوویی هاوبەشیشیان

هەبووە لە فۆرمەلە کردنیدا. ئەم ئاراستە تێڕوانینە ئەو یەکێتیو یەکبوونەی لە هەریەك لەم پێکهاتانەدا هەبووە وەکو جۆرێك لە ناسیونالیزم سەیر دەکات.

ئەم جۆرە بۆچوونە لە مێژووی کوردیشدا بە ئاشکرا دیار بووە چونکە کوردیش وەکو پێکهاتەیەکی ئیتنیکی دێرین لە مێژە ئەو جۆرە یەکێتییە ناوخۆییەی هەبووەو بەوەش لەوانی تر خۆی جیاکردۆتەوە کە ئەو خۆجیاکردنەوەیەش وەکو جۆرێك لە شووناس پێدان یان شووناس بەدەستهێنان دەردەکەوێت کە ئەوەش لە بنەماو خاسێتەکانی ناسیونالیزم دادەنرێت. تەنات لە مێژووی نوێو نووسراوی کوردیشدا باسی قۆناغێك لە ناسیونالیزمی کوردی دەکرێت کە ئەو قۆناغە مێژووییە نەك بۆ کوردستان بەڵکو بۆ هەموو کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی قۆناغی پێش دەرکەوتنی ناسیونالیزمە بە چەمکی نوێو لەو روانگەیەوە کە ناسیونالیزم بەرهەمی مۆدێرنێتەیە. بۆ نموونە باسی ناسیونالیزم لە بەرهەمی شیعری ئەحمەدی خانیدا دەکرێت کە دەکەوێتە سەدەی حەڤدەهەمەوە، لە کاتێکدا باس لەوە دەکرێت کە ناسیونالیزم بەرهەمی سەدەی نۆزدەهەمە. یان باسی ناسیونالیزمی کوردی بۆ سەردەمی میرنشینەکان دەکرێت بە تایبەتی میرنشینی سۆرانو ئەردەڵانو بابان کە بە گوێرەی کوردستان لەو قۆناغەدا ئەو بنەمایانەی مۆدێرنێتە بوونیان نەبووە کە ناسیونالیزم بەرهەم دەهێنن، بۆیە لێرەوە سەرچاوەی قسەکردن لەسەر بوونی ناسیونالیزم لەو قۆناغەدا بەرهەمی ئەو لێکدانەوەیە کە ناسیونالیزم بە بەرهەمی پەرەسەندنی بایۆلۆجیانەی مرۆڤ دەزانێت کە لە تیۆری پەرەسەندنی ئەسڵی جۆرەکانی داروینەوە هاتووە.

روانینی دووەم بۆ ناسیونالیزم ئەو روانینەیە کە ناسیوانلیزم پەیوەست دەکات بە مۆدێرنێتەوەو وەها لە ناسیونالیزم دەڕوانێت کە دیاردەیەکی نوێیە پێویستی بە چەند مەرجێکی بنیادی هەیە بۆ دەرکەوتنو بوونی کە ئەوانیش بە گشتی ئەو مەرجو بنەمایانەن کە دەبنە هۆی بوونی کۆمەڵگەی مۆدێرن. دیارە لێرەدا دەشێ پرسیاری ئەوە بکرێت کە مەبەست لە کۆمەڵگەی مۆدێرن چییە؟ کۆمەڵگەی مۆدێرن مەبەست لەو کۆمەڵگەیەیە کە ئابوورییەکی پیشەسازی پەرەسەندووی هەبێت بە جۆرێك کە توانای پڕکردنەوەی هەموو پێداویستییەکانی کۆمەڵگەی هەبێتو دەسەڵاتو توانایەکی ناوەندی

وەها بەرز بەرهەم بهێنێت کە توانای پارێزگاریکردنی لە دەسەڵاتو یەکێتیو یەکبوونی کۆمەڵگەکە هەبێتو بازاڕی هاوبەشی ناوخۆو زمانێکی گشتی یان ستاندەر پێکبهێنێت کە کۆی نەتەوە سەرباری جیاوازییە ناوچەییەکان بکاتە بەکارهێنەری ئەو بازاڕە هاوبەشە ناوخۆییەو ئەو زمانەی کە بە زمانی ستاندەری نەتەوە پێناسە دەکرێت. لەم قۆناغەدا چینی بۆرژوای سەرمایەدار یان بۆرژوای نیشتیمانی پێکدێتو لەم بارەشدا ئابووری لە وڵاتدا کۆدەبێـەوەو دەبێتە ئابووری نەتەوە یان کۆمەڵگە. لە پێکهاتنی زەمینەیەکی لەم جۆرەشدا ئابووری رۆڵی راستەقینەی خۆی وەکو بزوێنەری مێژوو دەبینێت بۆ ئاراستە کردنی کۆمەڵگە بەرەو ئایندە، کە ناسیونالیزم وەکو ئایدیۆلۆجیا رۆحی رێکخستنو ئامادەکردنی ئەو بزاوتە بەرەو پێکهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیی. ئەم قۆناغەش بە بۆچوونی مارکس ئەو قۆناغەیە کە تیایدا شۆڕشی بۆرژوازیو شۆڕشی ئابووری پیشەسازی دەکرێت. لێرەوە دەوڵەتی نەتەوەیی پێکدێت کە خاڵی سەرەکی لە گوتاری ناسیونالیزمدا پێکهێنانی ئەو دەوڵەتەیە. ئەم شێوازە کە لە سەدەی نۆزدەوە دەست پێدەکات خاسێتی دیاری ئەو جۆرە کۆمەڵگەیانە بووە کە پەرەسەندنێکی ئاساییان هەبووەو بەر پرۆسەی کۆلۆنیالیکردنو دابەشکردن نەکەوتوون. یان لەوەش زیاتر دووچاری لەبەرڕۆیشتنی ئابووری نەبوونو ئابوورییەکەیان لە چوارچێوەی دەسەڵاتو لە سنووری جوگرافیای خۆیاندا ماوەتەوە.

لەسەروە ئاماژەمان بۆ ناسیونالیزمی دژە کۆلۆنیالیزم کرد کە ئەمەش ئەو وڵاتانە دەگرێتەوە کە لە لایەن دەوڵەتانی کۆلۆنیالییەوە داگیر کراون. دیارە ئەوە ئاشکرایە دوو قۆناغ لە داگیرکردن هەیە. یەکەمیان ئەو جۆرە داگیرکردنەیە کە دەوڵەتانی ئیمپراتۆر یان دەوڵەتە فرە ئیتنیکەکان پێکهاتە ئیتنیکیو نەتەوەییە جیاوازەکانیان خستۆتە ژێر سایەی دەسەڵاتی خۆیانەوەو ئەم ئیمپرالتۆرێتانە لەیەك کاتدا خۆیان وەکو دەوڵەتی فرە ئیتنیکی نمایش کردووە یان بە شێوەیەکی تر خۆیان بە دەوڵەتی هەمووان زانیووە، هەرچەندە زۆربەی کات ئەم ئیمپرتۆرێتانەش ناوێکیان هەڵگرتووە کە گوزارشتی لە ئیتنیکێکی تایبەتی کردووە وەکو بابلی ، ئەکەدی، ئاشووری، میدی، ئەخمینی، ساسانی، گریکی، رۆمی، قەیسەری.. تەنانەت ئیسلامی ، ئەمەوی، عەباسی، سەفەوی، عوسمانی، قاجاری... هەریەکە

لەم دەوڵەتانە، دەوڵەتی زیاتر لە ئیتنیکێك بوون، هەرچەندە تەسەوری ئەوە ناکرێت کە بە یەکسانی مامەڵە لەگەڵ ئیتنیکی خاوەن دەسەڵاتو ئەوانی تردا وەکو یەك کرابێت. بەهەرحاڵ لە رووی زانستییەوە ناتوانرێت ئیتنیکانی جیاوازی ژێر سایەی دەسەڵاتی ئەو ئیمپراتۆرێتانە وەکو ئەوەی لەسەردەمی کۆلۆنیالیزمدا هەبووە بە ئیتنیك یان نەتەوەی کۆلۆنی کراو سەیر بکرێن. لێرەشەوە ئەوە ئاشکرا دەبێت کە ئەو روانینەی بۆ ناسیونالیزم کە ناسیونالیزم دەبەستێتەوە بە پەرەسەندنی بایۆلۆجیانەی مرۆڤەوە بەوەی کە لە قۆناغێکی پەرەسەندندا دەگاتە ئەو ئاستەی کە پەیوەستبوونە خزمایەتیو بایۆلۆجییەکان دەبنە بنەمای پێکەوەبەستنی ئەندامانی دەستە یان گروپێکی ئیتنیکیو ئەوەش دەبێتە بنەمای گرنگ بۆ پێکهێنانی ناسنامەی نەتەوەیی، روانینێکی تا ئەندازەیەك رۆمانسیانەیە، یان بە لایەنی کەمەوە روانینێکە لە سنووری غەریزە تێپەڕ ناکات، هەر بۆیە ناتوانێت بە جۆرێك خۆی رێکبخات کە جیابوونەوەی خۆی لە ئیتنیکی دەسەڵاتدار رابگەیەنێت. بۆیە لێرەوە دەشێ وەها لێکبدرێتەوە کە روانینی لەم جۆرە بۆ مەسەلەی ناسیونالیزمو شووناس بنەمایەکی مادی بەهێزی نییە.

بەڵام ناسیونالیزمی دژە کۆلۆنیالیزم روویەکی تری هەیەو لە مێژووی دوو سەدەی رابردووشدا رووبەرێکی فراوانی داگیرکردووە. بە تایبەتی لە هەردوو کیشوەری ئاسیاو ئەفەریقادا کە لەگەڵ دەرکەوتنی کۆلۆنیالیزمدا بەر پرۆسەی سەختی کۆلۆنی کردن کەوتوون. ئەمیش دەبێتە دوو جۆر. جۆری یەکەمی ناسیونالیزمی دژە کۆلۆنیالیزم ئەو ناسیونالیزمەیە کە بەرامبەر بە کۆلۆنیالیزمی دەرەوە یان رۆژئاوا پێکهاتووەو ئامانجی سەرەکی رزگارکردنی وڵات بووە لە چنگی داگیرکەرانی رۆژئاوا یان دەوڵەتانی دەرەکی بەهێز. جۆری دووەمی ناسیونالیزمی دژە کۆلۆنیالیزم ئەو ناسیونالیزمەیە کە وڵاتەکانیان بە یارمەتی یان بە بڕیاری دەوڵەتانی کۆلۆنیالیزمی رۆژئاوا لە لایەن دەوڵەتانی ناوچەکەوە داگیرکراوە کە ئەم ناسیونالیزمە دەشێ بە ناسیونالیزمی نەتەوەی بێ دەوڵەت ناوببرێت کە ئەرکەکەی لە یەك کاتدا خەباتی رزگاری نیشتیمانیو درووستکردنی دەوڵەتە کە ناسیونالیزمی کوردی لەم جۆرەیانە.

ئەوە ئاشكرایە لەو ولاَتانەدا كە راستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ لە لایەن كۆلۆنیالیزمی ڕۆژئاواوە كۆلۆنی كراون، ناسیونالیزم بە شێوە سرووشتییەكەی پێنەگەیشتووەو نەبووەتە خاوەنی گوتاری خۆی. هۆكەشی ئەوەیە كە ئەم ولاَتانە لە ژێر سایەی كۆلۆنیالیزمی ڕۆژئاواداو بە كاریگەری بوونی سامانی زۆر تیایاندا بە تایبەتی نەوتو مادە خاوەكانی تر بەبێ ئەوەی زەمینەی ئابووریو كۆمەلاَیەتی رەخسابێت كراونەتە بازاڕ بۆ بەرهەمی ئابووری پیشەسازی ولاَتانی كۆلۆنیالیزم. لە بارێكی وەهاشدا ناهاوتاییەك لە نێوان ئاستی پەرەسەندنی كۆمەلاَیەتیو پەرەسەندنی ئابووریدا درووست بووەو ئەم ولاَتانە بە بێ بوونی بنەمای عەقلَی لەبارو بەبێ بوونی عەقلَی بەڕێوەبردنی گونجاو بۆ بەرهەمەكانی پیشەسازیو تەكنۆلۆجیا بوونەتە بازاڕی ئەو بەرهەمانەو لە بارێكی وەهاشدا بەبێ پێگەیشتنی چینی بۆرژوای پیشەسازیو عەقلَو كەلتووری ئەو چینە كۆمەلاَیەتیە نوخبەیەك لە سیاسی دەركەوتووە كە زیاتر بە پشتگیری دەولَەتی كۆلۆنیالیزم چوونەتە لوتكەی هەرەمی سیاسیو ئیداری ولاَتەوە. لە بارێكی وەهاشدا چینی بۆرژوای نیشتیمانی غائیب بووەو ئەم نوخبەیە نەیتوانیووە ببێت بە بەدیلی ئەو چینە كۆمەلاَیەتیەو ئەركە دیموكراتییەكانی جێبەجێ بكات بە تایبەتی كاتێك كە دەولَەتی كۆلۆنیال ناچار بووە ئەو ولاَتە بەجێبهێلێت. تەنانەت زۆرجار ولاَت بووەتە دامەزراوەیەكی بەكاربەری بەرهەمەكانی دەولَەتە پیشەسازییە كۆلۆنیالیستەكان. نوخبەی فەرمانڕەوایش لەبەر ئەوەی پێگەیەكی لاوازی هەبووە، بۆ پاراستنی خۆی، لەبری ئەوەی ئەركە دیموكراسیەكان جێبەجێ بكات، بووەتە نوخبەیەكی فەرمانڕەوای توندو تیژو زیاتریش وەكو نوخبەیەكی ناسیونالیستی شۆڤێنیست دەركەوتووە. بە تایبەتیش زۆرجار لاوازی پێگەی ئەو نوخبە مەدەنیە ناسیونالیستە توونڕەوە لەم ولاَتانەدا بووەتە پالَنەرو ڕێگاخۆشكەر بۆ ئەوەی كە نوخبەیەكی تر لە ئەفسەرانی سووپا لە ڕێگای كودەتای سەربازییەوە لەم ولاَتانەدا كە هێشتا بەتەواوەتی لە دەستی كۆلۆنیالیزم رزگاریان نەبووە بێنە سەر كورسی فەرماڕوایيو خۆیان وەكو نوێنەری گەلو نیشتیمان پێشكەش بكەن. یان هەندێجار گروپێك بە ناوی حیزبو ڕێكخراوی نەتەوەیيو نیشتیمانییەوە لە ڕێگای كودەتاوە لەم ولاَتانەدا هاتوونەتە سەر كورسی فەرمانو خۆیان وەكو نوێنەری ناسیونالیزمی ئەو ولاَتە یان نەتەوەیە

پێشکەش کردووە. ئەم حاڵەتانەش لە زۆرینەی وڵاتانی رۆژهەلاتی ناوەڕستدا روویانداوە. لەم وڵاتانەشدا ئەوانەیان کە زیاتر لە ئیتنیکێکیان تێدا بووە، نوخبەی باڵادەست سەرئەنجام جڵەوی فەرمانڕەوایی گرتۆتە دەست، هەرچەندە لە جەنگی دژی دەوڵەتی کۆلۆنیالیستدا هەموو پێکهاتەکانی وڵات هاوخەبات بوون. واتە ئەگەر ئەو راپەڕینەیان وەکو شۆڕشی رزگاری نیشتیمانی سەیر بکرێت ئەوا بێجگە لەو ئیتنیکەی کە دەوڵەتی کۆلۆنیالیست، دەوڵەتی ئەڵقە لە گوێی خۆی لەوان درووستکردووە، ئیتنیکەکانی تر کەوتوونەتە دەرەوەی دەسەلاتو لە سەردەمی دەسەلاتی هاوبەشی کۆلۆنیالیستو دەوڵەتی درووستکراوی دەستی ئەودا، ئیتنیکەکانی دەرەوەی دەسەلات دووجار چەوسێندراونەتەوە. جارێك لەلایەن دەسەلاتی کۆلۆنیالیستەوە، جارێکیش لەلایەن دەسەلاتی نەتەوەی سەردەستەوە دەچەوسێنرێنەوە. لەراستیدا دەسەلاتی نەتەوەی سەردەست کە هێشتا وڵات رزگاری نەبووە، هەمان سیاسەتەکانی کۆلۆنیالیست بەسەر ئیتنیکەکانی غەیری خۆیدا جێبەجێ دەکات. لەم بارەدا دەوڵەتی نەتەوەی سەردەست لەبەر پێنەگەیشتنی ناسیونالیزمی نەتەوەی سەردەستو لە هەمان کاتدا بە هۆی لاوازی ئەو نوخبەی کە فەرمانڕەوایی وڵاتیان کەوتۆتە دەستو بوونەتە خاوەنی بەرهەمەکانی تەکنۆلۆجیای پێشکەوتوو، لە ئەنجامی بوون بە بازاڕی وڵاتەکەیان بۆ ئەو بەرهەمانەی مۆدێرنێتە بەبێ پێگەیشتنی عەقڵی ئەو قۆناغەو، لە ترسی لە ناوچوون لەگەڵ هاتنیاندا ئەو نوخبە ناسیونالیستە سیاسیە بوونەتە ناشیرینترین نموونەی دەسەلاتی شۆڤێنی لەبەرامبەر نەتەوەو پێکهاتەکانی بندەستیانداو تەنانەت نەیانتوانیووە ئازادیو دیموکراسیو ماف بۆ ئیتنیکەکەی خۆیشیان دەستەبەر بکەن. سەرئەنجام لەبری بەکارهێنانی بەرهەمەکانی ئابووری پیشەسازی یان بەرهەمەکانی مۆدێرنێتە لە پێناوی ئاسوودەی و جوانکردنی ژیانی هاووڵاتیاندا چ هاووڵاتیانی هاورەگەزی خۆیان یان هاووڵاتیانی ئەو نەتەوە یان ئیتنیکانەی کە جیاوازن، ئەمان لە بەرهەمەکانی مۆدێرنێتە چەكو تەکنۆلۆجیای جەنگیان لە هەموو شتێکی تر زیاتر هێناوەتە وڵاتەکانیانەوەو ئەوەشیان بۆ سەرکوت کردنی هاووڵاتیانی وڵاتەکەی خۆیان بەکارهێناوە، بە تایبەتی هاووڵاتیانی ئەو پێکهاتە ئیتنیکیانەی کە لە

ڕەگەزی خۆیان نەبوون‌و بە دوای ماف‌و ئازادییەکانی خۆیانەوە بوون. نموونەی ئەو وڵاتانەی کە کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە سەلمێنەری ئەم بۆچوونەن.

جۆرێکی تر لە ناسیونالیزم بریتیە لە ناسیونالیزمی ئەو نەتەوانەی کە دەوڵەتیان نییە یان کراونەتە ژێردەستەی دەوڵەتێکی کۆلۆنی کراو. کە کورد دیارترین نموونەی ئەو نەتەوانەیە. لە ڕاستیدا ئەگەر لە ڕوانگەی مۆدێرنێتەوە سەیر بکەین ئەوە ناتوانین کورد وەکو نەتەوە باس بکەین مادەم دەوڵەتی نییە چونکە لەو ڕوانگەیەوە دەوڵەت نەتەوە درووست دەکات. بەڵام بە پشتبەستن بەو بۆچوونەی ئەنتۆنی سمیس سەبارەت بە کوردو باسك‌و تامیل کە دەڵێت ئەم سێ پێکهاتەیە بەبێ ئەوەی دەوڵەتی تایبەتی خۆیانیان هەبێت شووناسی ئاشکرای نەتەوەیی خۆیانیان پێکهێناوە. (ئەنتۆنیۆ سمیس، جۆلیا کریستیڤا: شووناسی نەتەوەیی، نەتەوە بێناسیونالیزمەکان). بەڵام ئەوە ئاشکرایە کە بارودۆخی کوردو باسك‌و تامیل جیاوازە لە بارودۆخی ئەو پێکهاتە ئیتنیکیانەی تر کە دەوڵەتیان نییەو تەنانەت نەگەیشتوونەتە ئەو ئاستەی کە شووناسی نەتەوەیی پێکبهێنن. بە گوێرەی نەتەوەیەکی وەکو کورد کە پێکهاتەکەی دابەشکراوەو لەو ڕووەشەوە هەوڵی شکاندنی پێکهاتە ئیتنیکییەکەی دراوە، ئەمە جگە لەوەی کە لە دابەشکردن‌و کۆلۆنیالیکردنی وڵاتەکەی لە لایەن چەند دەوڵەتێکەوە کە بەشێکیان خۆیشیان کۆلۆنیکراو بوون‌و بەشێکی تریشیان کە تورکیایە لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی بە بێئامادەبوونی ناسیونالیزم دەوڵەتێکی ناسیونالیستی تێدا درووستبوو لە ڕێگای تاکەکەسی ناسیونالیستەوە، ئەو دەوڵەتەش بە یەکێك لە دیارترین نموونەکانی دەوڵەتی ناسیونالیستی شۆڤێنی دادەنرێت کە هەموو هەوڵێکی داوە ئیتنیکی کوردی‌و ئەوانی تریش لە نێو ڕەگەزی تورکدا بتوێنیـەوە. لە عێراق‌و سووریادا کە دوو دەوڵەتی کۆلۆنیکراو بوون کە هەریەکەیان بەشێك لە کوردستانیان کۆلۆنی کردووە. وەك ئاشکراشە لە سەروبەندی کۆتایی هاتنی جەنگی دووەمدا نوخبەی ناسیونالیست لەم وڵاتانەدا کەوتووەتە جوڵەو حیزبی ناسیونالیستی بەعسی درووست کردووەو پاشتریش ئەو حیزبە لە ڕێگای کودەتاوە لە هەردوو وڵاتدا هاتۆتە سەر کورسی دەسەڵاتی کە دەسەڵاتی نوخبەی ناسیونالیست بووە لە غیابی ناسیونالیزمدا. ئەو نوخبە ناسیونالیستەش لە هەرلادوو وڵاتی عێراق‌و سووریا

جۆرە دەسەڵاتێکی پێکهێناوە کە زۆرینەی بەرهەمەکانی مۆدێرنێتەی سەربازی لە لایەن ڕۆژئاواو ڕۆژهەڵاتەوە خراوەتە بەردەست ئەویش بە کاریگەری ئەو سامانە ئابوورییەی لە وڵاتەکاندا هەبووە. ئەم دەسەڵاتانەش لەبەر پێگەی لاوازی خۆیان ئەو تەکنۆلۆجیا سەربازییەیان بۆ پاراستنی خۆیان بەکارهێناوەو هەوڵی بەردەوامیان داوە بۆ سەرکوتکردنی هەموو نەیارەکانیان. لەو ڕووەشەوە ئەو نوخبە ناسیونالیستەی عەرەب هەموو هەوڵێکی خستۆتە گەڕ بۆلە ڕەگو ریشە هەڵکەندی ئیتنیکی کوردیو سڕینەوەس شووناسی نەتەوەیی کوردی. لە ئێرانیشدا کە هەرچەندە لە مێژوویەکی کۆنەوە بەردەوام دەوڵەت هەبووەو لە رابردووشدا ئەو دەوڵەتە خاسێتی دەوڵەتی فرە ئیتنیکی هەبووە، بەلأم لەگەڵ دەرکەوتنی بنەماکانی ناسیونالیزمی فارسیدا کە ئەو نسیونالیزمەش بە ڕەگەزەکانی تەشەیوع بارگاوی کراوەو زیاتر بەهێزبووە، دیسان هەوڵی سڕینەوەی شووناسی کوردی داوە. دیارە لەم وڵاتانەدا کە کوردستانیان کردۆتە کۆلۆنییەکی نێودەوڵەتی، لە تورکیاو ئێران بارودۆخەکە تا ئەندازەیەك جیاواز بووە بە تایبەتی لەبەر ئەوەی ئەو دوو وڵاتە خۆیان کۆلۆنی نەکراون، هەتا خەباتی رزگاری نیشتیمانی بکەن بە دژی دەوڵەتی کۆلۆنیال. بە پێچەوانەی عێراقو سوریایەوە کە ئەم دوانەیان دوو دەوڵەتی کۆلۆنیکراو بوونو لە بارێکی وەهاشدا لە ئاستی یەکەمدا ناسیونالیزمی کوردی لەم دوو وڵاتانەدا وەکو بەشێك لە ناسیونالیزمی وڵات هاوشانی ناسیونالیزمی عەرەبی بووەتە بەشێك لە ناسیونالیزمی دژە کۆلۆنیالیزم کە ئەرکی ئەم ناسیونالیزمەش خەباتی رزگاری نیشتیمانییە واتە رزگارکردنی ئەو وڵاتەی کە ناوی عێراق یان سووریایەو بەزۆردارەکی کورد کراوەتە پاشکۆی ئەو وڵاتانە.

دیارە بەشداری کورد لە شۆڕشی بیستی عێراقو خەباتی شێخ مەحمودو زۆرێك لە خێڵو عەشیرەتەکانی کوردو تەنانەت نوخبەی خوێندەواری کوردیش لەژێر درووشمی خەبات لە دژی ئیمپریالیزمی داگیرکەر، کوردی لەدوای جەنگی جیهانی یەکەمەوە تاوەکو روخاندنی رژێمی پاشایەتی وەکو بەشێك لە خەباتی گەلی عێراق دژی داگیرکەرو ئەڵقە لە گوێکانی نیشانداوە. لە سەروەختی گەیشتنی بیرو ئایدیای چەپیش بە عێراق، زیاتر لایەنگریی بۆ ئەو بۆچوونە کراوەو هەوڵێك لە ئارادا بووە بۆ ئەوەی ناسیونالیستی سادەو تازە

دەرکەوتووی کوردی لە نێو خەباتی عێراقیدا بە دژی داگیرکەری ئینگلیزو حکومەتی پاشایەتی ئاراستە بکرێت. بارودۆخەکە لە سووریاشدا تا ئەندازەیەکی ئاشکرا هەمان شێوە بووە. دیسان لە ئێرانیشدا سەرباری خۆجیاکردنەوەی ناسیونالیستی کوردی لە ناسیونالیستی ئێرانی لە کاتی جەنگی دووەمداو پێکهێنانی کۆماری کوردستان لە مهاباد، بەڵام هێشتا مەیلێك بۆ خەباتی پان ئێرانیزمی هەبووە بە دژی ئیمپریالیزم کە وەکو دوژمنی گەلان پێناسە کراوە.

بەڵام ئەوەش ئاشکرایە کە سەرباری کارکردنی ناسیونالیستی تازە دەرکەوتووی کورد شانبەشانی ناسیونالیستی نەتەوە سەردەستەکانی ئەو وڵاتانەی کە کوردستانیان داگیر کردبوو بە دژی ئیمپریالیستی داگیرکەر، ناسیونالیستی کورد خەباتێکی تریشی کردووە کە ئەویش خەبات بووە لە پێناوی مافەکانی کورددا. بۆ نموونە لە دوای جەنگی جیهانی یەکەمەوە بزووتنەوەی شێخ مەحمودی حەفیدو شێخ سەعیدی پیران‌و سمکۆی شەکاك‌و بزووتنەوەی بارزانییەکانی لە ساڵانی سی‌و چلەکانداو بزووتنەوەی سەید رەزای دەرسیم‌و بزووتنەوەی ژێکاف‌و درووستکردنی کۆماری کوردستان نموونەی دیاری ئەو خەباتەن کە دەشێ بە خەباتی ناسیونالیستی بێ دەوڵەتی دژە کۆلۆنیالیستی ناوچەیی ناوببرێت. کە ئەم جۆرە خەباتەش بە گوێرەی کورد خەباتی ناسیونالیستی کوردیە لە پێناوی رزگاری نیشتیمانیدا. ئەم ناسیونالیستەش زیاتر وەکو ناسیونالیستی ئاراستە چەپ یان نزیك لە چەپ خۆی نمایش کردووە. بە تایبەتی لەو رووەوە کە خەباتی کورد بە گشتی لە سەروبەندی جەنگی دووەمی جیهانی بە دواوەوە لە لایەك کاریگەری جەمسەری سۆڤێتی لەسەر بووە، لەلایەکی ترەوە، هێزی جوڵێنەری ئەو خەباتە جوتیاران‌و بۆرژوای بچووکی تازە دەرکەوتوو بووە لە نوخبەی خوێندەوار. لە راستیدا هەر ئەم ئاراستەیە لە بزووتنەوەی ناسیونالیستی کوردیدا بووەتە خاوەنی پێگەی فراوانی جەماوەریی. تەنانەت باڵی راست لە ناسیونالیستی کوردیدا لە رووبەرێکی تەسکدا ماوەتەوەو نەیتوانیووە رۆڵی دیارو لەبەرچاوی هەبێت‌و پێگەی جەماوەری فراوانی هەبێت.

لە کاتێکدا کە ئێمە باسی ناسیونالیزم دەکەین وەکو ئایدیۆلۆجیاو بەرنامەی بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی جەماوەریی کە رابەرایەتی نەتەوە یان کۆمەڵگە

دەكات بەرەو بیناكردنی دەوڵەتی نەتەوەیی، دەبێ لە لایـەكی تریشـەوە ئاگاداری ئــەوە بــین كــە زاتــر لــە ئاســتی سرووشــتی خــۆی، چــڕكردنەوەی هەســتی ناسیونالیسـتانە دەگۆڕێـت بـۆ جۆرێـك لـە شـۆڤینیزم یـان رەیسـیزم كـە ئـەوەش هەڵویستی دانانی رەگەز یان ئیتنیك یان نەتەوەی خۆیە لە پێش هەموو ئـەوانی ترەوەو تەنانەت تـا ئەنـدازەی داننـەنان بـە بـوونو شووناسـی ئـەوانی تـردا پـەل دەهاوێت، كە ئەوەش لە لای ناسیونالیستی ئـەو نەتەوانـە زیـاتر دەركـەوتووە كـە تەنیا ناسیونالیست بوونی هەبووەو هەیە بە بێ بوونی ناسیونالیزم، یان لـە لای ئەو نەتـەوەو ئیتنیكانـەی كـە ناسیونالیسـتی دژە كۆلۆنیـالیزم بـەبێ پێگەیشـتنی ناسیونالیزم گەیشتووەتە كورسـی دەسـەڵات كـە ئـەوەش زیـاتر لـە غیـابی چینی ناوەنـدو ئـابووری پیشەسـازی یـان ئـابووری سـەرمایەداریدا روویـداوە. واتـە لـەو وڵاتانەدا كە تەكنۆلۆجیاو بەرهەمـەكانی مۆدێرنێتـە بازاڕەكـانی داگیركـردون لـە نــەبوونی چــینی ناوەنــدو ناســیونالیزمدا كــە لــەبارێكی وەهاشــدا نوخبــەی ناسیونالیستی مەدەنی یان سەربازی بەهەر رێگایەك بێـت گەیشـتوونەتە كورسـی دەسەڵات.

بەشی یەکەم:

گوتاری راپەڕینی بارزانی ساڵی 1932-1936:

سەرەتا:

دیـاره مێـژووی بنەماڵـەی بـارزان بەشـێکی ئامـادەو لەبەرچـاوە لـە مێـژووی هاوچەرخی کـورددا. ئەگـەر زۆریـش نەگەڕێینـە دواوە بـۆ سـەرەتای دەرکـەوتنی ئەم بنەماڵەیەو تەنانەت بۆ سەردەمی شێخ عەبدولسەلامی یەکەم، ئـەوا جێگـای خۆیەتی ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کـە مێـژووی ئـەم بنەماڵەیـە لـە سـەردەمی شـێخ عەبدولسەلامی دووەمەوە کـە لـە سـاڵی 1914دا تورکـەکان لـە سـێدارەیان دا لـە پـای هەڵویسـتی شۆڕشـگێڕانەی و لەسـەر ئـەو داواکارییـە نەتەوەییانـەی کـە بەرامبەر بە تورکەکان بەرزی کردبووەوە، ئەوا دەبینین مێژوویەك ئامـادەبوونی هەیە لە روانگەی هەڵوێستی نەتەوەییـەوە مێژوویـەکی گـەش و پرشـنگدارە. لـە دوای شـێخ عەبدولسـەلامی دووەمـیش شـوێن و پێگـەی شـێخ ئەحمـەد دیـارو لـە بەرچـاوە. لـە سـاڵی 1927دا بـاس و خواسـی ئـەوە لـە لایـەن کاربەدەسـتانی بەغـداوە هاتـە ئـاراوە کـە گوایـە شـێخ ئەحمـەدی بـارزان دەسـتی داوەتـە کـاری بیدعەچێتی و دەڵێن: شـێخ ئەحمـەد ئیـدیعای خوایـەتی دەکـات(1) دواتـر شـێخ ئەحمەد لە ساڵی 1931دا چەند سەد چەکدارێك بۆ یارمەتیـدانی کوردەکـان لـە راپـەڕینی ئاراراتـدا دەنێرێـت. هەرچـەندە ئـەو کاتـە کۆمـەڵێك لـە خێـڵ و عەشیرەتەکانی دەورو بەری بـارزان لەوانـەش عەشـیرەتی رێکـانی و فـارس ئاغـای زێباری و شێخ رەشیدی لۆلان ئامادەیی خۆیان نیشان دەدەن بۆ هاوکـاری کردنـی حکومەتی عێراق بۆ هێرش کردنە سەر بارزان(2). مـەحمود دوڕە دەڵێـت: شـێخ ئەحمەدی بارزانی بە دژی حکومەتی عێراقی راپەڕی هاوکاتێ حکومەت لـە سـاڵی 1931دا هەوڵیـدا مەخفـەری پـۆلیس لـە ناوچـەی بـارزان دابمـەزرێنێت(3). بێگومان لە دوای هێرشی حکومەت بۆ سەرناوچەی بارزان و بەکارهێنانی هێـزی پیـادەو ئاسمـانی شـێخ ئەحمـەد ناچـار بـوو لـە ناوەڕاسـتی مـانگی حـوزەیرانی

1932دا بپەڕێتـــەوە بـــۆ نـــاو ســـنووری تورکیـــا. بەمـــەش تـــا ئەندازەیـــەك ڕاپەڕینەکەی بۆ ماوەیەکی کورت کپ بووەوە، بـەڵام بـەزوویی خـەلیل خۆشـەوی کە لە لایەنگرە دڵسۆزەکانی بارزانی بـوو درێـژەی بـە دژایـەتی کردنـی حکومـەت داو نەیهێشـت حکومـەت لـە ناوچـەی بـارزان بحەوێتـەوە. ئەمـەش هـەتا سـاڵی 1935 بەردەوام بوو تا ئەو کاتەی کـە مـەلا مستەفای بـارزانی لەسـەر مەیـدانی ڕووداوەکان دەرکەوت. هەرچەندە لە ڕاپەڕینی شێخ ئەحمـەددا هـەردوو براکـەی واتە شێخ محەمەد سدیق و مەلا مستەفا دەوری لە بەرچاوییان هەبوو، بـەڵام لـە دوای هەڵهاتنی شێخ ئەحمەد بۆ تورکیا مـەلا مسـتەفا وەکـو سـەرۆکی عەشـیرەتی بارزان دەرکەوت و ئەرکی بەڕێوەبردنی عەشیرەتەکەی لـەو بارودۆخـە سـەختەدا کەوتە ئەستۆ کە لە لایەك حکومەتی عێراقی بـە چـاوی نـەیارو دوژمـن سـەیری عەشیرەتی بارزانی دەکردو لە لایەکی تریشەوە خێڵ و عەشـیرەتەکانی دەوروبـەر لەگـەڵ عەشـیرەتی بارزانـدا نـاکۆك بـوون و تەنانـەت بـە ئاشـکراش هاوکـاری حکومـەتی عێراقیـان دەکـرد بـۆ لێـدانی عەشـیرەتی بـارزان. ئـەم بارودۆخـە ناهـەموارەش وایکردبـوو کـە ئـەرکی بـارزانی ئـەرکێکی سـووك نـەبێت. لـەو سـەروبەندەدا کـە حکومـەتی عێراقـی هـەموو هـەوڵێکی دەدا بـۆ ئـەوەی بنکـەو مەخفەرەکانی لە ناوچەی بارزاندا بەهێز بکات بە مەبەستی ڕێگا گرتن لـە هـەر ئەگەرێکی سەرهەڵدانەوەی ڕاپەڕین لە لایـەن بارزانییەکانـەوە. لـەو کاتـەدا مـەلا مستەفا توانی قایمقامی ڕەواندوز بکوژێت. حکومەت هێزێکی گـەورەی سـەربازی نارده سەر بارزان و جارێکی تر داگیری کردەوە. مەلا مستەفا بۆ ماوەیـەك ناچـار پەنای بردە بەر چیاکان. دواترو لە ساڵی 1936دا لەگەڵ حکومەت ڕێـك کـەوتن کە واز لە ڕاپەڕین دەهێن بە دوو مەرج کە یەکەمیان گەڕانەوەیان بوو بۆ بارزان و دووەمیش ڕێگـادان بەگەڕانـەوەی شـێخ ئەحمـەدو ئەوانـەی کـە لەگـەڵی بـوون،

بەلاَم مەلا مستەفاو شێخ ئەحمەدی برای لە دوای ئەوەی کە شێخ ئەمحەد لە لایەن تورکەکانەوە درایەوە دەستی حکومەتی عێراقی ڕەوانەی شاری ناسریە کران لە ژێر چاودێری توونـدی حکومەتدا بوون. پاشانیش گواسترانەوە بۆ سلێمانی و هەمان شێوەی پێشتری ناسریە لە ژێر چاودێریدا بوون تا ساڵی 1943 بارزانی لەوێ مایەوە تا ئەو کاتەی توانی بە یارمەتی شێخ لەتیفی شێخ مەحمود لە سلێمانیەوە رابکات و بە ڕێگای ئێراندا بگاتەوە بارزان. ئەوەی جێگای باسە ئەوەیە کە خەلیل خۆشەوی لە بەرگری کردنداو لە ڕووبەڕووبوونەوەی هێزەکانی سوپای داگیر کەری ئەو کاتەی عێراقدا شەهید بوو.

ئێستا ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات ئایا ڕاپەڕینی یەکەمی بارزان لە ساڵی 1932تاساڵی 1936 چ پەیوەندییەکی بە مەسەلەی نەتەوایەتی کوردییەوە هەبووە؟ یان بە شێوەیەکی تر ئایا دەتوانین بیسەلمێنین کە راپەرینی یەکەمی بارزان رەگ و ریشەی نەتەوایەتی هەبووە؟ ئەگەر ئەم راپەڕینە رەگ و ریشەی نەتەوایەتی هەبووە، ئایا شوێنی ئەم راپەڕینە پەیوەست بە گوتاری ناسیونالیزمی کوردی لە کوێدایە؟ ئایا دەشێ پەیوەستبوونی شێخ ئەحمەدی بارزان بە ڕێبازی نەقشبەندییەوە هیچ دەورێکی هەبوو بێت لە سەرهەڵدانی ڕاپەڕینەکەدا؟ ئایا گوتاری ئاسووریەکان و پەیوەندی ئاسوورییەکان بە شێخ ئەحمەدەوە هیچ دەورێکی هەبووە لە سەرهەڵدانی ڕاپەڕینەکەدا؟ ئایا ئەو قسانەی لە بارەی شێخ ئەحمەدەوە دەکرێت بەوەی کە گۆشتی بەرازی حەلاڵ کردبێت و ئیدیعای خوایەتی کردبێت هیچ دەورو رۆڵێکیان لە سەرهەڵدانی ڕاپەڕینەکەدا هەبووە؟ ئایا پەیوەندی خێڵایەتی و عەشیرەتایەتی چ دەورێکی هەبووە لە ڕاپەڕینەکەدا؟ ئایا راپەرینەکە راپەڕینێکی خێڵایەتی بووە یان

راپـــەڕینێکی نەتـــەوەیی؟ ئایـــا ئـــەو بارودۆخـــە کۆمەڵایـــەتی و ئـــابووری و ڕۆشـنبیرییەی لـەو کاتـەدا هـەبووە لـەو ئاسـتەدا بـووە کـە زەمینـە بـۆ ڕاپـەڕینی نەتەوەیی بسازێنێت؟ ئایا دەشێ تەسەوری ئەوە بکەین کە لـە چارەکی دووەمـی سەدەی بیستدا لە ناوچەیەکی گۆشەگیرو دوورە دەستی کوردستـانی لکێنـدراو بـە عێراقەوە بزووتنەوەی نەتەوایەتی بگاتە ئەو ئاستەی کە شۆڕش بـەرپا بکات؟ ئەی ئەگەر بزووتنەوەیەکی لەو جۆرەو لە زەمینەیەکی وەهدا سەری هەڵدا بێت، ئایـا پەیوەنـــدی راســـتەقینەو سروشـــتی ئـــەو راپەڕینـــە بـــە بزووتنـــەوەی ناسـیونالیزمی کوردیـەوە چییەو شـوێن و پێگـەی ئـەو راپەڕینـە لـە گوتـاری ناسیونالیزمی کوردیدا لە کوێدایە؟

بێگومان هەوڵدان بۆ وەڵامدانـەوەی ئـەم پرسـیارانەی سـەرەوە رووناکی دەخاتـە سەر گەوهەرو ماهیەتی راپەڕینی یەکەمی بارزان. دایڤد ماکدۆواڵ دەڵێت: شەڕی شـێخ ئەحمـەد بـریتی بـوو لـە نـاکۆی نێـوان خێـڵ و حکومـەت(4). هەنـدێ بۆچوونی لـەو جـۆرە هەیـە کـە حکومـەتی بـەریتانیا سـەرباری تێگەیشتنی لـە پەیوەنـدی ئـاڵۆزی خێڵایـەتی عێـراق بەگشتی و کوردسـتان بـە تایبـەتی هـەوڵی دەسـتکاری کردنـی ئـەو بنیـادە کۆمەڵایەتیـەی نـەداوەو هـەروەکو خـۆی بـەجێی هێشتووە، کە ئەوەش دواتر بۆ حکومەتی عێراقی مایەی ناسەقامگیری و گێرمەو کێشەی زۆر بووە. دێرك کینانە دەڵێت: پـێش گواسـتنەوەی دەسـەڵاتی تـەواوەتی لە بەریتانیەکانەوە بۆ دەستی عێراقیەکان، رژێمی نـوێی عێـراق دەسـتی کردبـوو بـە چەسـپاندنی ئامـادەبوونی خـۆی لـە کوردسـتانی عێراقـدا. بەریتانیـەکان سیسـتەمی خێڵایـەتیان سـەرباری بـوونی چـەندین گرفـت لەگەڵیـدا وەکـو خـۆی بەجێهێشـتبوو، لـە بنەڕەتـدا نەشـێوێندرا. هەنـدێ لـە سـەرخێڵەکان بـۆ مـاوەی چەند ساڵێك باجیان نەدابوو، حکومەتی نوێی عێـراقییش ئێسـتا دەسـتی دابـووە

سەپاندنی دەسەلاتی خۆی. یەکێك لەو سەرخێلانە شێخ ئەحمەدی بارزان بوو، کە دیسان کێشەی ئایینیشی هەبوو(5).لە بارەی هۆکاری سەرهەلدانی راپەڕینی شێخ ئەحمەدی بارزانەوە ئیدمۆنز دەلێت: هۆیەکانی راپەڕینی شێخ ئەحمەدی بارزانی هۆکاری سیاسین، بەلام دەسەلاتدارانی عێراق و ئینگلیز پەردە پۆشی ئەو رووداوو پڕکێشەیە دەکەن(6). هەروەك لەو راپۆرتەی کە سجینگی موفەتیشی بەریتانی لە هەولێر لە 12ی شوباتی 1930دا بۆ راوێژکاری وەزارەتی ناوخۆی نووسیووە هاتووە: لە راستیدا من زۆر لە راستی دوور نەکەوتوومەتەوە کە بلێم لیواکانی باکوور هەمان شێوەی لیواکانی باشوور لە هەموو سالێکدا زەمینەیەکی بە پیتن بۆ ئاژاوەگێڕەکان. شەڕی گەورە لەم رۆژانەدا لە بارزانەوە هەڕەشەمان لێدەکات(7). بێگومان ئەم راپۆرتە دوای ئەوە نووسراوە کە بڕیاری ئەوە دراوە جەمیل مەدفەعی کە ئەفسەرێکی کۆن و شۆڤێنییەکی عەرەبی دژ بەکورد بووە، بکرێت بە پارێزگاری موسل. دیارە پێشتر مەدفەعی دەوری نێگەتیفی بینیووە لە سەرکوت کردنی سەرۆك خێلەکانی باشوورو ناوەڕاستی عێراقداو دەشێ بە هەمان مەبەستیش هێنرابێت بۆ موسل واتە بە ئومێدی ئەوەی سەرۆك خێل و شێخو بەگەکانی کوردیش سەرکوت بکات. لە راپۆرتەکەدا هاتووە: دامەزراندی جەمیل مەدفەعی کە بە هەلوێستە دوژمنکارییەکانی وەکو دژە کوردێك ناسراوە، لەوانەیە نیگەرانی ناوەندە کوردییەکانی هەولێر بووروژێنێت بە تایبەتیش ئەگەر فەرمانی دەسەلاتکردنی بەسەر بارزاندا پێبدرێت(8). نادر ئینتیسار دەلێت: ترووسکەیەکی تری بەرگری و ئۆپۆزسیۆن لە نێو سەرکردەکانی عەشیرەتی بارزاندا دەرکەوت و سەرئەنجام شێخ ئەحمەدی بارزانی بوو بە درووشم هەلگرێکی تری نوێی ئۆتۆنۆمی کوردی(9). لازاریفیش بە ئاشکرا لەوە دەدوێت کە شێخ ئەحمەد لە راپەڕینی

ئاگری داخ و دواتریش بۆ پشگیری کوردەکانی تورکیا چەند جارێك چەکداری ناردووە ئەوەتا دەڵێت: شێخ ئەحمەد دووجار، هەر جارەی سەد جەنگاوەری نارد بۆ یارمەتیدانی کوردەکانی (تورکیا)(10).

ئەگەر بە وردی سەیری ئەم رستانە بکەین کە لەسەرەوە لە بارەی راپەڕینەکەی شێخ ئەحمەدی بارزانەوە هێنامانەوە، ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە جیاوازی ئاشکرا هەیە لە بۆچوونی ئەو کەسانەدا کە لە بارەی ئەم راپەڕینەوە نووسیوویانە. هەندێکیان پێیان وایە بزووتنەوەیەکی نەتەوایەتی یان راپەڕینێکی نەتەوایەتی تەواو بووە. هەندێکی تریشیان وەکو کێشەی عەشیرەتێك و حکومەت سەیری دەکەن. هەندێکی تریشیان ئاماژە ئەوە دەکەن کە شێخ ئەحمەد پیاوێکی ئەوتۆ بووە کە وەکو تاکە کەس و بە پشتی هێزی عەشیرەتەکەی پیاوێکی توونددو رەق بووەو لە بەردەمی دەسەڵاتدا نەچەمیووەتەوەو ئەمەو کێشەی ئاینییش پێکەوە بوونەتە بنەما بۆ ئەوەی کە پەیوەندی لەگەڵ خێڵ و عەشیرەتەکانی تردا لە بارێکی خراپدا بوو بێت و ئەوەش سەرئەنجام بوو بێتە مایەی یاخی بوونی ئەم شێخە لە دەسەڵاتی دەوڵەت و دەوڵەت نەیتوانیبێت بە ئاسانی دەسەڵاتی بەسەردا بکات. بۆ پاراستنی کەسێتی خۆیی و پێگەو پایەو شوێنی کۆمەڵایەتی و ئاینی و تەریقەت و خێڵایەتی و لەهەمان کاتدا ئەو ناوبانگە نەتەوایەتیەی کە لە شێخ عەبولسەلامی دووەمەوە دوای شەهیدکردنی بۆیان مابووەوە بپارێزێت. بەهەرحاڵ ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە ئەوەیە کە لە رووی زانستیەوە بتوانین لێکدانەوەی شوێنی راپەڕینی شێخ ئەحمەد بکەین و بەپێی لێکدانەوەی زانستی و بابەتی خودی راپەڕینەکەو کەسێتی شێخ ئەحمەد خۆیی و ئەو قۆناغە

مێژوویەشی کە راپەڕینەکەی تیادا دەرکەوتووە یان تیایدا سەری هەڵداوە ئاخاوتن بکەین.

ئەوە ئاشکرایە شێخ ئەحمەد لە خێزان و بنەماڵەیەکی نیشتیمان پەروەرو خوێنەواردا پەروەردە بووەو مێژووی بنەماڵەکەیان مێژوویەکی گەشی ئەوتۆیە کە دەشێ رۆڵی ئاشکرای نەك هەر لەسەر شێخ ئەحمەد هەبوو بێت بەڵکو کاریگەری دیارو ئاشکرای لەسەر مەلا مستەفای بارزانی و کوڕو کوڕەزاکانیشی هەبووەو ئەو کاریگەریە بۆ نەوەکانی دواتریشیان دەمێنێتەوە، چونکە کەم کەس و کەم بنەماڵە لە مێژوودا بۆیان هەڵدەکەوێت بەوجۆرەی بنەماڵەی بارزانی مێژوویان بۆ درووستبووبێتو بوونی خۆیان سەلماندبێت. ئەوان هەلی ئەوەیان بۆ هەڵکەوتووە کە ئامادەبوونی ئەوان لە مێژوودا بەشێکی دیار لە کۆنەستی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردی بە پۆزەتیفانە داگیر بکات و زۆرینەی کۆمەڵگەکەیان بە چاوی رێزێکی لە رادەبەدەرو هەندێ جاریش بە پیرۆز سەیریان بکات کە دیارە ئەوەش لە خۆوەو بێ بنەما بەدی نایەت بەڵکو پەیوەندی بەو کارانەوە هەیە کە ئەندامانی ئەو بنەماڵەیە لە مێژوودا کردوویانە. بەهەرحاڵ رۆڵ و پێگەی ئەو بنەماڵەیە لە رابردوودا بەگشتی و پێگەو شوێنیان لە رێبازی نەقشبەندی و دواتریش شەهیدکردنی شێخ عەبدولسەلام سامانێکی مەعنەوی گەورەیە بۆ سەرجەمی ئەندامانی ئەو بنەماڵەیەو بووەتە مایەی شانازی بۆیان و لەهەمان کاتیشدا ئەو ئامادەبوونەی رابردوو خستوونێتیە بەردەم هەستکردن بەبەرپرسیارێتی کردنێکی دیارەوە. ئەم پاشخانە کۆمەڵایەتی و تەسەوف و سیاسیە بە ئاشکرا کاریگەریی ئاشکرایان لەسەر شێخ ئەحمەد هەبووە.

بێگومان سەرباری زانینی ئەم راستیانەی سەرەوە سەبارەت بە شێخ ئەحمەد و بنەماڵەکەیان، ناتوانرێت هەروا بە ئاسانی راپەڕینی شێخ ئەحمەد بە راپەڕینی ناسیونالیزمی کوردی دابنرێت چونکە ئەوەی ئاشکرایە، یەکەم شێخ ئەحمەد زیاتر وەکو شێخێکی عەشیرەت و رابەرێکی رێبازی نەقشبەندی هەڵس و کەوتی کردووەو سەرباری ناردنی چەکداریش بۆ یارمەتیدانی کوردەکانی باکوور بە دژی دەوڵەتی تورك، راپەڕینەکانی ئەم بەرامبەر بە دەوڵەتی داگیرکەری بەغدا سیمای راپەڕینی نەتەوەیی نەبووە بەو ئەندازەی کە سیمای راپەڕینی خێڵایەتی هەبووە. لەو وتانەشدا کە لەسەرەوە هێناومانەتەوە بەئاشکرا پشگیری ئەم لێکدانەوەیە دەکرێت، ئەمە جگە لەوەی کە ئەو رووبەرە جوگرافییەی کە راپەڕینی شێخ ئەحمەدی بارزان تیایدا سەری هەڵداوە ناوچەیەکی لادێی دواکەوتووی دوورەدەستی چیایی بووەو خوێندەواری تیایدا لە ئاستێکی لاوازدا بووەو ژیانی خەڵك لەسەر کشتوکاڵ و ئاژەڵداری بووەو هیچ زەمینەیەکی سەرهەڵدان و دەرکەوتنی ناسیونالیزم لە ئارادا نەبووە. دەشێ لە لای خودی شێخ ئەحمەد و نوخبەیەکی کەمی خەڵك هەستێکی سادەی کوردایەتی بوونی هەبوو بێت بە تایبەتیش شەهید کردنی شێخ عەبدولسەلام لە ساڵی 1914دا لە موسڵ لەلایەن تورکەکانەوە ئەو هەستەی درووست کردبێت لە کۆنەستی بارزانیەکاندا بە شێخ ئەحمەدیشەوە کە هۆکاری کوردبوون و بەرگری کردن لە مەسەلەی نەتەوایەتی کورد بوونەتە هۆی لە سێدارەدانی شێخ عەبدولسەلام و ئەوەش لە کۆنەستی بارزانیەکاندا جۆرێك لە ئینتیمای بۆ کوردو نیشتیمانەکەی درووست کردبێت. بەڵام بێگومان تەنیا ئەوە بەس نییە بۆ ئەوەی راپەڕینەکەی شێخ ئەحمەد بکاتە راپەڕینێکی نەتەوەییو وەکو بزووتنەوەیەکی ناسیونالیزمی سەیری بکرێت.

هەروەك ئاشكرايە يەكێك لە هۆكارەكانی ئەو راپەڕینە هەوڵدانی ئینگلیزەكان بووە بۆ نیشتەجێ كردنی مەسیحیەكان لە بارزان و دەورو بەریدا كە شێخ ئەحمەد و هەموو بارزانیەكان هەستیان كردووە كە ئەوە دەبێتە رێگاخۆش كردن بۆ داگیركردنی زێدو نیشتیمانە بچووكەكەی ئەوان كە نیشتیمانی بارزانەو بریتیە لە جوگرافیای عەشیرەتی بارزان. هەروەك قسەكردن لەبارەی حەلاڵ كردنی گۆشتی بەراز لەلایەن شێخ ئەحمەدەوە رۆڵی ئاشكرای هەبووە بۆ وروژاندنی شێخ و سەرۆك خێڵەكانی تر بەدژی شێخ ئەحمەدو بارزانیەكان. باشترین نموونەش شێخ رەشیدی لۆلانە كە سەرباری ناكۆی خێڵایەتی لەگەڵ شێخ ئەحمەدو بارزانیەكاندا، ئەو هەلەشی قۆستۆتەوەو بەپاڵپشتی حكومەتی بەغدا دژی بارزانیەكان راوەستا، كە لەوەشدا ناكۆكی و ململانێی شێخ ئەحمەد و شێخ رەشید زیاتر گەوهەرو ماهیەتی راپەڕینی یان ناكۆكی نێوان دوو خێڵی هەبووە. بەهەرحاڵ تێبینی ئەوەش دەكرێت كە شێخ ئەحمەد هەوڵی دابێت سیمایەكی نەتەوەییانە بە راپەڕینەكەی ببەخشێت. خۆ ئەگەر ئەو گریمانەشمان بەهێند وەرگرت، ئایا هیچ بەڵگەیەكی نووسراو یان دەماو دەم هەیە كە راستی ئەو بۆچوونە بسەلمێنێت كە راپەڕینەكەی شێخ ئەحمەد بنەمای نەتەوایەتی هەبوو بێت؟ بێگومان ناتوانین هەروا بە ئاسانی راپەڕینەكەی شێخ ئەحمەدی بارزان و چەندین راپەڕینی تری شێخ و سەرخێڵە كوردەكان بە راپەڕینی نەتەوایەتی دابنێین، چونكە نە خاوەنی بەرنامەی نەتەوایەتی بوونو نە هەست و هوشیاری نەتەوایەتی كوردی لەو سەروەختەو لەو جوگرافیای راپەڕینەكان تیایاندا سەریان هەڵداوە لەو ئاستەدا بووە كە ببێتە مۆتیف و جوڵێنەری كۆمەڵ، یان خەڵك بۆ راپەڕینێك كە ئامانجی نەتەوایەتی هەبێت.

سەبارەت بە راپەڕینی شێخ ئەحمەد دەتوانین بڵێین هۆکاری سەرەکی هەوڵی شێخ ئەحمەد و بارزانیەکان بووە بۆ پاراستنی دەسەلاّتی ناوچەیی خۆیان و تەنانەت فراوانکردنی دەسەلاّتیان بەسەر خێڵ و عەشیرەتەکانی تری دەوروبەریاندا، کە ئەوەش بووەتە مایەی بێزاری و ناڕازی بوونی ئەو خێڵ و عەشیرەتانە بە تایبەتی زێباری و برادۆستی و ئەوانی تریش کە ئەم خێڵ عەشیرەتانەش لە پێناوی پاراستنی دەسەلاّتی خۆیاندا پەنایان بردۆتە بەر دەسەلاّتی دەوڵەتی ناوەندی عێراق و هەوڵیانداوە بەهەر شێوەیەك بێت رێگری لە ویستی فراوانخوازی و دەسەلاّتخوازی بارزانیەکان بکەن و لەو پێناوەشدا ئامادەی ئەوە بوون کە ببنە یارمەتی دەرو هاوکاری رژێمی داگیرکەری عێراقی. ئەمەش زیاتر بێگەوهەری و لاوازی ئینتیمای نەتەوەیی زۆرێك لە خێڵ و عەشیرەتەکانی کۆمەڵگەی کوردی دەردەخات کە بە هیچ شێوەیەك رازی نەبوون بکەونە ژێر سایەی دەسەلاّتی عەشیرەت یان خێڵێکی تری کوردەوە بەلاّم ئامادەبوون بۆ پاراستنی دەسەلاّتی ناوچەیی خۆیان ببنە نۆکەری داگیرکەری ولاّتەکەیان. ئەمەش لە ئاستێکی تردا دەبێتە سەلمێنەری ئەو راستیەی کە لەو قۆناغەدا هەست و هوشیاری نەتەوەیی کوردی چەند لاواز بووە. باشە لە کاتێکدا هەست و هوشیباری نەتەوەیی لە کۆمەڵگەیەکدا ئەوەندە لاواز بێت کە سادەترین دەوری نەبێت لە نزیك کردنەوەی خێڵ و عەشیرەتەکان لە یەکترو خۆشکردنی زەمینە بۆ پێکهێنانی فیدراسیۆنی خێڵایەتی. کەواتە چۆن دەشێ تەسەوری ئەوە بکەین لەو کۆمەڵگەیەدا راپەڕینی نەتەوەیی سەرهەڵبدات یان بزووتنەوەی نەتەوەیی دەست پێ بکات؟ هەر لێرەوە بەئاشکرا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت لە سالاّنی سیەکانی سەدەی رابردوودا، واتە لەو مێژووەدا کە راپەڕینی شێخ ئەحمەدی بارزان سەری هەڵداوە، ناشێت تەسەوری بوونی

ناسیونالیزمی کوردی لەو جوگرافیایەدا بکرێت کە راپەڕینەکە تیایدا دوستی پێکردووە. رەنگە ئەو پرسیارە خۆی بسەپێنێت کە چۆن پێشتر راپەڕینی شێخ عوبەیدولای نەهری و شێخ عەبدولسەلامی بارزانی و شێخ مەحمودی حەفیدو شێخ سەعیدی پیران سەریان هەڵداوە؟ لە راستیداو سەرباری بوونی کۆمەڵێك جیاوازیش لە نێوان ئەو راپەڕینانەو راپەڕینەکەی شێخ ئەحمەددا، هێشتا ئێمە بە پێی بنەماکانی ناسیونالیزم و پرۆژەی ناسیونالیزم ناتوانین ئەو راپەڕینانەش وەکو راپەڕینی نەتەوەیی خاوەن بەرنامەو پرۆژە سەیر بکەین بەڵکو هەریەکە لەو راپەڕینانەش بریتی بوون لە جۆرێك لە کاردانەوە بەرامبەر بە سیاسەتی توندو تیژی داگیرکەرانی کوردستان و زیاتر سیماو خاسێتی خێلایەتی و هەرێمایەتیان هەبووەو نەبوونەتە راپەڕین لەسەر ئاستی نەتەوەو هەموو جوگرافیای نەتەوەیان گرتبێتەوە.

بێگومان دەشێت تەسەوری ئەوە بکەین کە پرینسیپ و بنەماکانی رێبازی نەقشبەندی کەم تا زۆر لە جولاندنی شێخ ئەحمەددا بۆ راپەڕین دەوری هەبوو بێت، هەر هیچ نەبێت لەو ئاستەدا کە پرینسیپی ئەم رێبازە لەگەوهەردا جۆرێك لە خۆنەویستی و زوهدو هەست بە خۆکردن لەنەست و کەسێتی رابەرو شێخ و سۆفیەکانی ئەم رێبازەدا درووست دەکات و، وایان لێدەکات بە ئاسانی بۆ دەسەلاتی دنیایی و بۆ ویست و ئارەزووە دنیاییەکان مل کەچ نەبن. دەشێ ئەم جۆرە هەست کردنەش لەکەسێتی شێخ ئەحمەددا ئامادە بوونی هەبوو بێت. هەروەك هەست کردن بە پیرۆزی خوێن و دەماری شێخایەتی شان بەشانی ئامادەبوونی رابردووی ئەم عەشیرەتە لەلای شێخ ئەحمەد ئەو بۆچوونەی لە بوونی ئەودا درووست کردبێت کە نابێت لەبەردەمی هیچ دەسەلات و هیچ کەسێکدا بچەمێتەوەو ئەم روانینەش وای لە شێخ ئەحمەد کردووە کە هەمیشە

به چاوی رەخنەوە سەیری هەموو جۆرە دەسەڵاتەکانی نێو عێراق و دەوڵەتانی دەروبەریش بکات و پێی وا بێت هیچیان لەو ئاستەدا نین کە ئەم لە ئاستیاندا مل کەچ بکات، یان بچەمێتەوە کە دەشێ هۆیەکی سەرەکی راپەڕینەکە ئەو روانینە تایبەتیەی شێخ ئەحمەد بیبێت بەرامبەر بە خۆیی و عەشیرەتەکەی لە لایەك و بەرامبەر بە خێڵ و عەشیرەتەکانی ترو دەوڵەتی عێراقیش لە لایەکی ترەوە.

سەرئەنجام: لێرەدا دەگەینە ئەو بۆچوونەی کە بڵێین راپەڕینی شێخ ئەحمەدی بارزان زیاتر لەوەی کە راپەڕینێکی نەتەوەیی بوو بێت راپەڕینی عەشیرەتێکی دیاری کورد بووە بە رابەرایەتی شێخەکەیان کە ئەویش زیاتر لەوەی کە دیدو بۆچوونی سیاسی هەبوو بێت خاوەنی پێگەو دیدی سەرۆك عەشیرەتی و لە هەمان کاتیشدا شێخایەتیو رابەری تەریقەت بووەو لە پێناوی پاراستنی دەسەلاتی خۆیی و پێگەی مادی و مەعنەوی عەشیرەتەکەیدا راپەڕینی بەرپا کردووەو ئامادە نەبووە هەروا بە ئاسانی مل بە دەسەلاتی دەوڵەت بدات و یاساو رێساکانی دەوڵەت لە سنووری دەسەلات و قەڵەمڕەوی خۆیدا پەیڕەو بکات، بەڵکو بە پێچەوانەوە هەوڵیداوە پارێزگاری لە دەسەلاتی خۆی بەسەر عەشیرەتەکەیدا بکات و لە هەمان کاتیشدا دەسەلاتی عەشیرەتەکەی لە سنووری جوگرافیای خۆیدا بپارێزێت و رێگا نەدات حکومەت دەسەلات بەسەر دەسەلاتی خۆی و عەشیرەتەکەیدا بکات. کەواتە لێرەدا ئەگەر لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزم و گوتاری خێڵەوە سەیری راپەڕینەکەی شێخ ئەحمەد بکەین ئەوا گوتاری خێڵ بالا دەستەو ئامادەبوونی تەواوی هەیە لە کاتێکدا هیچ سیماو روخسارێکی گوتاری نەتەوەیی کوردی یان ناسیونالیزمی کوردی ئامادەبوونی نییە.

سەرچاوەکان:

1- لازاریف ، کورد لە سەدەی نۆزدەو بیستدا، وەرگێڕانی حەمە کەریم عارف، هەولێر، 2006،ل 142. نووسراوی 18ی نیسانی 1923ی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلیستان،.

2- ایوب بارزانی، المقاومه الكورديه للاحتلال، 1914 الى 1958، دار نشر حقائق المشرق، 2002،ص109.

3- محمود الدره، القچيه الكورديه، الگبعه الاولى، بيروت دارالگيعه، 1963، ص90.

4- David MacDowall, A Modern History of the Kurds: London, 2000, p.180

5- Derk Kinnane , The Kurds and Kurdistan, London, 1964, p: 40

6- لازاریف، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل 144. لە ئیدمۆنز ، گۆڤاری میدل ئیست ئینتەرناسیونال ساڵی 1959،وەرگیراوە.

7- الدكتور على عپمان، الكورد في الوائق البريگانيه، اربيل، 2008، ص190.

8- هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل 188.

9- نادر ئینتیسار، ئیتنۆنەتەوایەتی کوردی، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە عەتا قەرەداخی، چاپی دووەم سلێمانی، 2004، ل121.

10- م س لازاريف، النچال والاخفاق- المساله الكورديه في سنوات 1923-1945، ترجمه صادق الجلاد ، السليمانيه،2006،ص245.

بەشی دووەم:

گوتاری حیزبی هیوا

پێشەکی:

ئەگەر سەیری ئەو بارو دۆخە سیاسی و مێژوویە بکەین کە کوردستان و ناوچەکەیشی لە سەروبەندی دامەزراندنی حیزبی هیوادا پیادا تێپەڕیوە، ئەوا دەشێ راستەوخۆ بە لای ئەو لێکدانەوەیەدا بچین کە ئەو بارودۆخە رۆڵی کاریگەری هەبووە لە درووستبوونی حیزبی هیواو ئەو حیزب و رێکخراوانەی تریشدا کە پێش هیوا یان دوای هیوا درووست بوون. حیزبی هیوا لە گەرمەی جەنگی جیهانی دووەمدا درووست بوو، لە سەروبەندێکدا کە هێزەکانی سوپای سوور نزیکی سنوری کوردستان بوون و دروشمی ئازادی بۆ گەلانی ژێر دەستە کە ئەو دەمە یەکێتی سۆڤێت بەرزی کردبووەوە دەوری کاریگەری بینیووە لە بزواندنی نوخبەی خوێندەواری ئەو کاتەی کورددا بۆ بیرکردنەوە لە ئازادی و سەربەستی و دەشێ ئامادەباشی تەواویشیان هەبوو بێت بۆ چاوەڕوانکردنی پشتگیری سۆڤێتی، کە ئەو کاتەش سەروەختی دەسەڵاتی ستالین بوو. بە هۆی کاریگەری ئایدیۆلۆجیای چەپەوە زۆرینەی نوخبەی خوێندەواری ئەو سەردەمە لە کوردستانو دەشێ لای گەلانی تری ژێردەستەش وەکو رزگارکەر سەیری سۆڤێتیان کردبێت، بە تایبەتی لە کاتێکدا سیاسەتی خراپ و نادادپەروەرانەی ئینگلیزو رژێمی پاشایەتی دروستکراوی دەستی داگیرکەری ئینگلیزو فەرنساو دەوڵەتە داگیرکەرەکانی تری وەکو تورکو ئێرانیش لەو بوارەدا دەوری کاریگەری هەبوو بۆ بەهێزکردنی سۆزی خەڵك بەلای سۆڤیەتدا. بۆیە بەرزکردنەوەی دروشمی رزگارکردنی گەلانی ژێردەستە دەوری ئاشکرای هەبووە کە راستەوخۆو ناراستەوخۆ لە کوردستانی ئەو سەردەمەشدا لایەنگرانی سیاسەتی سۆڤێتی کەم نەبن. لە هەمان کاتدا

ئەوەش گرنگە كە بزانین ئایا لەو سەروەختەدا بارودۆخی كۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی و مێژوویی كوردستان چۆن بووەو پەیوەندییە كۆمەڵایەتیەكان لە چ ئاستێكدا بوون. لە كاتێكدا كە لە لایەك حیزبی شیوعی لە ناو كۆمەڵگەی كوردیدا جۆرە نفوزێكی هەبووەو ئەو حیزب و رێكخراوانەی تریش كە دروست بوون زیاتر مەیلداری سۆڤێت بوون. لە لایەكی تریشەوە هیچ تروسكەیەكی ئازادی و گەیشتن بە مافە رەوا نەتەواییەكانی كورد لە بەرنامەو پرۆژەی ئینگلیزدا لە دوای هەرەس پێهێنانی بزووتنەوەكەی شێخ مەحمودەوە لە ئارادا نەماوەو متانەی خەڵكی كوردستان بە ئینگلیزو رۆژئاوا بە گشتی زۆر لاواز بووە.

ئاشكرایە لەسەرەتای سالأنی سیەكانەوە كە لە باشووری كوردستان بزووتنەوەكەی شێخ مەحمود و بزووتنەوەی بارزان كپ كرانەوە تاكو سەروەختی درووستبوونی حیزبی هیواش شتێكی دیاری ئەوتۆ سەری هەڵنەدا، كە جێگای باس كردن بێت تەنیا دروستبوونی رێكخراوی داركەر نەبێت كە ئەویش دواتر وەكو خانەی سەرەتایی دروسبوونی حیزبی هیوای لێهات. لە پێش دروستبوونی حیزبی هیوادا راپەڕینەكەی سەید رەزای دەرسیمیش لە باكووری كوردستان دووچاری شكست هاتبوو. واتە لەسەرو بەندی دەست پێكردنی جەنگی جیهانی دووەمدا تا ئەندازەیەك راپەڕینەكانی كورد بە تایبەتی راپەڕینی چەكداری كپ كرابووەوەو جۆرێك لە خامۆشی كوردستانی گرتبووەوە. دەشێ لەو ساتی خامۆشی و كپبوونەدا نوخبەی خوێندەوار گەڕابێتەوە بۆ ناخی خۆیی و لە بری راپەڕینی چەكداری و تا ئەندازەیەكی ئاشكراش راپەڕینی بێ بەرنامە، بیری لە دروستكردنی رێكخراوو حیزب كردبێتەوەو، دروستبوونی رێكخراوی داركەرو پاشانیش حیزبی هیوا سەرباری كاریگەری دەرەوەو سۆڤێت بە تایبەتی بەرهەمی ئەو بیركردنەوەو گەڕانەوە بووبێت بۆ جوگرافیای بیركردنەوەو لێكدانەوە لە لایەن نوخبەی خوێندەواری ئەو كاتەی كوردەوە.

پێش ئەوەی لە بارەی حیزبی هیواو گوتاری حیزبی هیواوە بدوێم، پێمباشە ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە پێش درووسبوونی حیزبی هیوا. رێکخراوی برایەتی لە ساڵی 1937 دا درووسبووە کە کۆمەڵێ لە نەتەوە پەروەرانی ئەو سەردەمەی کورد بەشدارییان تێدا کردووەو وەکو کریس کۆچێرا دەڵێت: شێخ لەتیفی کوڕی شێخ مەحموود دایمەزراندووە(1). دیارە ئەم کۆمەڵەیە لە سلێمانی دامەزراوەو هەر پاش ساڵێك لە دامەزراندنی ئەم کۆمەڵەیە کۆمەڵێك لە لاوانی سلێمانی رێکخراوێکیان درووست کرد بە ناوی (دارکەر). دامەزرێنەرانی ئەم رێکخراوەیەش بریتی بوون لە نووری شاوەیس کە پێشتر باوکی و مامی ئەندامی کۆمەڵەی برایەتی بوون، هەروەها دڵداری شاعیرو عەبدولا جەوهەری نووسەرو دواتریش چەندین لاوی تری خوێنەوارو رۆشنبیری ئەو سەردەمەی لەخۆگرت. کۆچێرا دەڵێت: پەیڕەوو بەرنامەی ئەم رێکخراوە شەقڵێکی نەتەوەیی بێغەل وغەشی هەبوو کە بریتی بوو لە خەبات لە رێی ئۆتۆنۆمی کوردستانی عێراق وسەربەخۆیی هەموو کوردستاندا(2).دیارە ئەم وتەیەی کە لێرەدا لە بەردەستماندایە جێگای قسە لەسەر کردنە. حیزبی هیوا لە ساڵی 1941دا درووست بوو." رێکخراوی دارکەر فراوان بوو گۆڕا بۆ حیزبی هیوا." ئەم رێکخراوە تازەیە هەموو تێکۆشەرە نەتەوەییەکانی کورد لە دەوری یەك خڕ دەکاتەوە(3). حیزبی هیوا لە ماوەیەکی کورتدا 1500 ئەندامی پەیدا کرد کە کەسانی پیشەیی کۆلێژە نوێیەکانی بەغداو ئەفسەرەکانی ناو سوپای عێراق و هەندێ خاوەن موڵك و شێخ و سەرخێڵ بوون بەڵام بە ئاشکرا جووتیاریان تێدا نەبوو(4).سەرۆکی حیزبی هیوا رەفیق حیلمی بوو کە ئەوەش بایەخێکی گرنگی هەیە پەیوەست بە گەوهەری باسەکەی ئێمە چونکە رەفیق حیلمی پیاوێکی منەوەرو بە ئەزموون و ژیاو لەگەڵ راپەڕینەکانی شێخ مەحموودو تێگەیشتوو لە هەڵەو کەموکورتیەکانی راپەڕینەکانی شێخ مەحموود دەبێ بزانێت چی دەکات و چۆن کاری سیاسی دەکات. مستەفا نەریمان

دەڵێت: حیزبی هیوا نەیتوانی بچێتە ناو ریزی جوتیارانەوەو چالاکیەکانی سنوور درابوو لە نێو سەرۆك خێڵ و ئاغاو بەگ و شێخەکاندا(5). ئەیوب بارزانی دەڵێت: حیزبی هیوا کە ساڵی 1941 دروست بوو حیزبێکی نەتەوەیی بوو ئەندامانی لە هەموو چینەکانی کۆمەڵگەی کوردییەوە پەیوەندیان پێوە کرد(6). دکتۆر عەزیزی شەمزینی دەڵێت: لە ساڵی 1939دا حیزبێکی سیاسی بە ناوی حیزبی هیوا کە ئامانجەکەی خەباتی دژی فاشستی و بەدیهێنانی سەربەخۆیی نەتەوەیی گەلی کورد بوو بە شێوەیەکی نهێنی دامەزرا (7). لازاریف دەڵێت: حیزبی هیوا داوای ئۆتۆنۆمی رۆشنبیری دەکردو نەیتوانی رۆڵێکی ئەو تۆی هەبێت،(8).

بێگومان ئەوەش ئاشکرایە کە بە پێی بارودۆخی سیاسی ئەو سەردەمەی کوردستان و ناوچەکەو رۆڵی هەریەکە لە ئینگلیزو سۆڤێت، لە ناو حیزبی هیواشدا دوو ئاراستەی جیاوازی لە بیرکردنەوە هەبووە. ئاراستەیەکی راستڕەوانە کە سەرۆکی حیزب واتە رەفیق حیلمی و ژمارەیەك لە ئەندامان نوێنەرایەتیان دەکرد و پێیان وابوو کە دەشێ لە لایەن ئینگلیزەکانەوە پشتگیری بکرێن لە پێناوی ئازادی کوردستاندا. لە بەرامبەر ئەم ئاراستە بۆچوونەدا جۆرە بیرکردنەوەیەکی تریش هەبوو کە زۆرینەی ئەندامانی حیزب پشتگیریان دەکرد، کە ئەویش ئەو ئاراستەیە بوو کە بڕوای بە خەباتی دژی فاشیزم هەبوو. ئەم ئاراستەیە لە روانگەی سۆڤێت و شیوعیەتەوە سەیری دنیاو چارەنووسی کوردیان دەکردو پێیان وابوو کە خەباتی کورد پێویستە لە پێناوی ئازادی و دیموکراسیدا بێت. دیارە ئەم ئاراستەی ناو حیزبی هیوا ئومێدی بە یارمەتی هێزەکانی سۆڤێت هەبوو، کە هاتبوونە رۆژهەڵاتی کوردستانەوە. ئەم ئاراستەیە وای بۆ دەچوون کە دەشێ ئەو هێزە پشتگیری ئەم دیدو تێڕوانینە بکات. بە هەرحاڵ ئەگەر سەرنجی ئەو بارودۆخە سیاسی و کۆمەڵایەتیە بدەین کە حیزبی هیوای تیادا دروست بوو ئەوا دەشێ بە ئاشکرا هەست بەوە بکەین کە سەرباری بوونی زەمینەیەك

بۆ درووست بوونی ئەم حیزبە کە ئەویش بوونی ڕێکخراوی دارکەر بوو لە پێش درووست بوونی حیزبی هیوادا. دیسان دەبێ ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە حیزبی هیوا لە بارودۆخی جەنگی جیهانی یەکەمدا درووست بوو بە تایبەتیش لە کاتێکدا کە هێزەکانی سوپای سوور لە سنوورەکانی کوردستاندا بوون و مەسەلەی ئازادی گەلان و بانگەشە کردنی سۆڤێتی ئەو سەردەمەو دروست بوونی حیزبە کۆمۆنیستەکانیش لەو وڵاتانەی کە کوردستانیان بەسەردا دابەشکرابوو هەریەکە بە جۆرێك دەوری خۆیی هەبوو لە زەمینە خۆش کردن بۆ دروست بوون و گەشە کردنی حیزبی هیوا. هەر لەو بارەیەوە باڵوێزی بەریتانیا لە عێراق لە سەروبەندی دامەزراندنی حیزبی هیوادا تێبینی ئەوەی کردووە کە هەرچەندە بەڵگەی ئاشکرا لە بەردەستدا نییە بەوەی کە حکومەتی عێراقی ڕاستەوخۆ جیاکاری بەرامبەر بە کوردەکان بەکار دەهێنێت، بەڵام ئاشکرایە کە حکومەتی عێراقی بە بەردەوامی هەڵویستی خراپی بەرامبەر بە کوردەکان و ئێش و ئازارەکانیان لەبەر گرتووە(9).

یەکێك لە هۆکارە سەرەکیەکانی سەرجەمی ڕاپەڕینەکانی کوردو درووست بوونی حیزب و ڕێکخراوەکانی کورد ئەو فشارە سەختە بووە کە داگیر کەران لە سەر کوردیان داناوە. چ ڕاپەڕینەکان و چ دەرکەوتنی حیزبەکانیش زیاتر لەوەی وەکو پرۆژە دەربکەون یان سەرهەڵبدەن یان دروست بکرێن، وەکو کاردانەوە دەرکەوتوون. دیارە نکوڵی ئەوە ناکرێت کە جۆرێك لە هەستی ناسیونالیستانە هەبووەو ئەو هەستەش توانیوویەتی خەڵکانێك کۆبکاتەوەو، دیارە دەوری تاکە کەسی هوشیار یان تاکی ناسیونالیستیش لەو هەلومەرجەدا بە دیار دەکەوێت و ئاشکرا دەبێت لەوەیدا کە چۆن کاریگەریی لەسەر خەڵکی تر دادەنێت و چۆنیش خەڵك لە دەوری بۆچوونەکانی خۆی کۆدەکاتەوە. بەڵام پرسیار لێرەدا ئەوەیە ئایا گوتاری حیزبی هیوا گوتارێکی ناسینالیزمیە؟ ئایا حیزبی هیوا لەسەر بنەمای گوتارەکەی دەبێتە حیزبێکی

ناسیونالیستی کوردی؟ ئایا ئەگەر حیزبی هیوا حیزبێکی ناسیونالیستی کوردی بوو بێت، تا چ ئاستێك توانیوویەتی گوتارەکەی خۆی بکاتە گوتارێکی جەماوەری و وەکو حیزبیش ببێتە رێکخەرو رابەرایەتیکەری بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی کە بزووتنەوەی کوردایەتیە لە پێناوی ئازادی و سەربەخۆیی و دروستکردنی دەوڵەتی نەتەوەییدا؟

بێگومان بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە پێویستمان بە دوو شت هەیە: یەکەمیان ئەوەی لە پەیڕەوو پرۆگرامی ئەم حیزبەدا هەیە، دووەمیان ئەوەیە ئایا ئەم حیزبە سەرباری وادەرخستنی خۆی کە حیزبێکی ناسینالیستی کوردیە تا چ ئاستێك توانیوویەتی لەسەر زەمیەنەی واقیع حیزبێکی ناسیونالیست بێت؟ وەدیع جویدە دەڵێت: باسی ئەوە دەکرێت کە حیزبی هیوا کۆبوونەوەی خۆی لە بارزان ئەنجامداوەو تێیدا رێبەرەکانی هەلبژاردووەو ئەندامانی ناو نووس کردووە، دەنگی بە پەیڕەوو ئەساسنامەی خۆی داوە، ناوی (هیوا)شی بە فەرمی راگەیاندووە. لەم کۆبوونەوەیەدا دوو بڕیاری گرنگ درا، یەکەم ئەوە بوو حیزب ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان رابگەیەنێت، دووەمیش حیزب بە خۆبەستنەوە بە هیچ یەك لە هێزە بیانییەکان باری شانی خۆی گران نەکات.(10). لێرەداو لەم چەند وتەیەی سەرەوەدا دەبینین کە حیزبی هیوا لە لایەك کەسانی نەتەوەیی کۆکردۆتەوە، لە لایەکی تریشەوە مەسەلەی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان یەکێکە لەو مەسەلە گرنگانەی کە حیزبی هیوا پێی لەسەر داگرتووە. لێرەدا ئەگەر لە رووکەشدا سەیر بکەین ئەوا دێتە پێش چاومان کە حیزبی هیوا حیزبێکی ناسینالیزم بوو بێت. بەڵام لێرەدا جارێکی تر ئەو پرسیارە خۆی دەسەپێنێت ئایا تەنیا بوونی ویستی ئۆتۆنۆمی و بوونی کەسانی نەتەوەیی لە ناو حیزبی هیوادا بەسە بۆ ئەوەی کە شووناسی ناسیونالیستی بەو حیزبە ببەخشێت و بیکاتە خاوەنی گوتاری نەتەوەیی؟ " نەتەوایەتی بزووتنەوەیەکە بە مانای

ڕێکخستنێکی سیاسی کە پرۆژەیەکی گشتی و ڕاکێشانێکی کۆمەڵایەتی هەیە(11). دیسان ئەوە ئاشکرایە کە" یەکێك لە لایەنەکانی مەسەلەی نەتەوایەتی لە ئارەزوودا بۆ ڕزگاربوون لە دەستی بێگانە بەرجەستە دەبێت،(12).

لە کۆی ئەم بۆچوونانەی سەرەوەدا سەبارەت بە حیزبی هیواو شوێنی ئەو حیزبە لە مەسەلەی نەتەوایەتی کورددا، ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە حیزبی هیوا حیزبی نوخبەی خوێندەوار و ئاغاو بەگ و شێخەکان بووەو ئەم حیزبە لە هەلومەرجێکی کۆمەڵایەتی و مێژوویی ئەو تۆدا درووست بووە کە کۆمەڵگەی کوردی لە بارودۆخێکی دواکەوتووی ژیانی خێڵایەتی و فیودیالیدا بووە، بەبێ ئەوەی سیستەمی ئابووری فیودیالی و پەیوەندییەکانی ئابووری فیودیالی وەکو بوونێکی خاوەن شووناس بوونیان هەبووبێت. هەر لەم بارودۆخە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەی کوردستاندا زەمینەی بەشداریکردن یان ڕێگا پێدانی جوتیاران بۆ بەشداریکردن لەم حیزبەدا زۆر ئالۆزو نەگونجاو بووەو دەتوانین بڵێین بواری ئەو بەشداریکردنەیان نەبووە کە ئەوەش شوناسی ئەم حیزبە دەخاتە بەردەم پرسیارەوە، یان بەردەم گومانەوە لەو ڕووەوە کە ئایا دەشێ حیزبێك خۆی وەکو حیزبێکی ناسینالیست پێشکەش بکات بەڵام تەنیا حیزبی ئاغاو بەگ و شێخ و گوڵبژێرێك لە خوێندەواران بێت و زۆرینەی کۆمەڵگەش کە لە جوتیارو زەحمەتکێش پێکهاتبێت، واتە ئەوانەی کە بە هێزی بازووی خۆیان دەژین لەو حیزبەدا جێگایان نەبێتەوە.

لە لایەکی ترەوە درووشمی سەرەکی ئەم حیزبە ئۆتۆنۆمی بووە، ئەوەش ئاشکرایە کە ئۆتۆنۆمی بریتی نییە لە مافی بڕیاردانی چارەنووس. هەروەك لە ڕوانگەی چەمکی ناسیونالیزمەوە حیزبی ناسیونالیستی دەبێ هەڵگری پرۆژەی سەربەخۆیی و درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی بێت. هەروەها گوتاری ناسیونالیزمیش کاتێك پێناسەی تەواوی خۆیی هەیە کە پرۆژەی سەربەخۆیی و درووستکردنی دەوڵەتی

نەتەوەیی بوونیان هەبێت. واتە هەروا بە ئاسانی ناتوانرێت حیزبی هیوا وەکو حیزبێکی ناسیونالیستی کوردی سەیر بکرێت لە کاتێکدا پرۆژەی ناسینالیزم لە بوونی ئەو حیزبەدا هیچ ئامادەبوونێکی نەبێت.

بێگومان ناکۆکی و جیاوازی زۆر هەیە لە نێو ئەو راو بۆچوونانەی سەبارەت بە حیزبی هیوا، کە لە سەرەوە هێنامانەوە. یەکێك پێی وایە ئەم حیزبە هەلگری داواکاری ئۆتۆنۆمی بووە، یەکێکی تر پێی وایە داواکاری ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستانی عێراق و سەربەخۆیی بۆ هەموو کوردستان بووە. ئەیوب بارزانیش کە روانینێکی ناسیونالیستانەی هەیە، سوورە لەسەر ئەوەی کە حیزبی هیوا حیزبێکی نەتەوەیی بووە. بەڵام بە بۆچوونی من ناکرێت هەروەها لەسەر بنەمای درووشم و قسەو لێدوان شووناسی ناسیونالیستی بدرێت بە حیزبی هیوا یان هەر حیزب و رێکخراوێکی تر، لە کاتێکدا کە لە رووی راستیەوە سەرباری بوونی بەرنامەو پرۆژەی کارکردن، دەبێ بزانین هەر بڕیاردانێك لەسەر بنەمای کارکردن دەبێت. کەواتە جێگای خۆیەتی لێرەدا بپرسین ئایا شوێنی حیزبی هیوا لە رووی کارکردنەوە پەیوەست بە پرۆژەی ناسیونالیزم لە کوێدا بووەو لە رووی بنیادنانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردییەوە چی کردووەو لەسەر زەمینەی واقیع ئەوەی کاری بۆ کردووەو ئەوەی بەدەستی هێناوە لە رووی مادی و مەعنەوییەوە چییە؟

ئەوەی ئاشکرایەو وەکو پێشتریش ئاماژەمان بۆ کرد هیچ حیزبێك نابێتە خاوەنی شووناسی حیزبێکی ناسیونالیستی ئەگەر نەتوانێت ببێتە رێکخەری بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی و کۆکەرەوەی جەماوەرو رێکخستنیان لە رووی ئایدیۆلۆجی، یان لە رووی کۆنەستی سیاسیەوەو جولاندنیان لە پێناوی بە دەستهێنانی مافەکانی نەتەوەدا، کە بێ هیچ دوو دڵیەك ئەو مافانە لە سەربەخۆیی و دروستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی نەتەوەدا دەگاتە ئەنجام. هەر دەربڕین و تەنانەت پرۆژەیەکی کەمتر لە سەربەخۆیی

و درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی نابێتە پرۆژەی ناسیونالیزم و هەڵگری ئەو پرۆژەیەش نابێتە ناسیونالیستی خاوەن پرۆژە چ لەسەر ئاستی تاکە کەس بێت، یان لەسەر ئاستی کۆمەڵایەتی. لێرەوە دەتوانین ئەو پرسیارە بکەین ئایا حیزبی هیوا توانیویێتی ببێتە حیزبێکی جەماوەری لەو روانگەیەوە کە کۆنەستی کۆمەڵایەتی کوردی سەبارەت بە ئایندەی خۆی یەکخستبێت و لە ئەنجامی ئەوەشدا بزووتنەوەیەکی جەماوەری پێداگرتوو خەباتکەر لە پێناوی خواستو ویستە ناسینالستیەکانی کورددا درووست بووبێت؟ ئایا حیزبی هیوا توانیویێتی یەکەم لەسەر ئاستی باشووری کوردستانو دووەمیش لە سەر ئاستی کوردستانی گەورە بوونی خۆی بسەلمێنێت؟ ئایا حیزبی هیوا توانیویێتی رایەڵەکانی خێڵ و عەشیرەت لە کۆمەڵگەی کوریدا هەڵبوەشێنێتەوەو لە جیاتی رایەڵەی خوێن و دەمار(13) کە بنەمای مادی و مەعنەوی پێکەوەبەستن و کۆمەڵایەتی بوونن لە کۆمەڵگەی خێڵایەتیدا ، رایەڵێکی تر بەرهەم بهێنێت کە رایەڵی هاونەتەوەیی و ئیتنیکی و ناسیونالیزمە کە رایەڵێکی بەهێزترەو رووبەرێکی فراوانتر دەگرێتەوەو خاسێت و سیمای ئەو قۆناغەشە کە تیایدا ناسیونالیست بەرەو ئەوە دەچێت، ببێتە خاوەنی شووناس و بوونی خۆی وەکو تاکە پێکهاتەیەك لەسەر جوگرافیای نەتەوە بسەلمێنێت.

ئەگەر ئەو بارو دۆخە کۆمەڵایەتی و سیاسی و مێژووییەی کە حیزبی هیوای تیا دروستبوو لەبەرچاو بگرین و لەسەر بنەمای خودی حیزبەکەو بەرنامەو شێوەی کارکردنی و ئاستی پەرەسەندن و پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی کوردی لەو ساتەوەختەدا ئاخاوتن بکەین و بمانەوێت لەلایەك لە ئاستی ناسیوناليستی بوونی حیزبی هیوا بدوێین و لە لایەکی تریشەوە باس لە گوتاری ئەم حیزبە بکەین و لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمەوە شوێنی گوتارەکەی دیاری بکەین، ئەوا دەشێ هاوکات مەسەلەی ئاخاوتن لە رێنیسانسی نەتەوەیی بێتە ئاراوە. واتە دەشێ ئەو پرسیارە سەرهەڵبدات:

ئایا دەشێ لە نەبوون و غیابی بنەماکانی ڕێنیسانسی نەتەوەیدا باسی گوتاری ناسیونالیزم بکرێت؟(14) یان ئەگەر باسێکی لەو جۆرەش کرا، ئایا دەشێ تەسەوری ئەوە بکەین بە بێ بوونی هیچ پرۆژەیەکی ڕێنیسانسی نەتەوەیی، ناسیونالیزمی خاوەن شووناس و بەو پێیەش خاوەن گوتاری ناسیونالیزمی بوونی هەبێت؟ ئەوە ئاشکرایە بەرهەمهاتنی فیکر چ لەسەر ئاستی تاکە کەس چ لەسەر ئاستی نوخبە، کە دەشێ پێی بگوترێت ڕێنیسانسی فیکری ڕۆڵی کاریگەری دەبێت. لەم بارەیەوە دکتۆر محەمەد عابد جابری دەڵێت: ڕێنیسانسی فیکری بە کردەوە وەکو یەکەمین پایە سەرەکیەکان لە پرۆژەی ڕێنیسانسدا خۆی دەخاتە روو.(15). ئەنجا پرسیارەکە ئەوەیە ئایا لەو بارو دۆخەدا کە حیزبی هیوا دروست بووە هیچ بنەمایەکی ڕێنیسانسی فیکری لە ناوەندی رۆشنبیری و کەلتوری کوردیدا بوونی هەبووە؟ کە مەبەست لەوەش جۆرە بیرکردنەوەیەکە کە لە ڕێگای زمانەوە گوزارشتی لە خۆی کردبێت بەوەی کە ئەو زمانە بارگاوی کرابێت بە بیرکردنەوەو تێڕامان و مەعریفەو جیهانبینی نەتەوەیی یان ناسیونالیستی. دەشێ تەسەوری ئەوە بکرێت کە لە پشتی دروست بوونی حیزبی هیواوە لە سەر ئاستی تاکە کەس بیرکردنەوەی ناسیونالیستی هەبوو بێت، بەڵام گومانمان لەوە نییە کە ئەو بیرکردنەوەیە نەبۆتە بیرکردنەوەیەکی گشتی یان جەماوەریی، بەڵکو بەو ئەندازەیەش پەرەی نەسەندووە کە وەکو بیرکردنەوەی نوخبە خۆی نمایش کردبێت.

ئەوەی بۆ گوتاری ناسیونالیستی کوردی هەمیشە وەکو رۆح یان گەوهەرو ماهیەتی جوڵەو کارکردن دەردەکەوێت دوو خاڵە: یەکەمیان رزگارکردن و سەربەخۆیی کوردستان و دروست کردنی دەوڵەتی کوردیە. دووەمیان سەر لەنوێ بنیادنانەوەی شووناسی کوردبوونە کە بە جۆرێك تیایدا ئینتیما بۆ کوردستانیبوون و کوردبوون بگاتە ئەنجام و شووناسی بە زۆر سەپێندراوی عێراقیبوون، ئێرانیبوون، تورکیبوون،

سووریبوون هەڵبوەشێندرێتەوە. بارودۆخی ناهەمواری دوای دابەشکردنی کوردستان و بە چەمکی ئیسماعیل بێشکچی بوونی کوردستان بە کۆلۆنییەکی نێودەوڵەتی بووەتە هۆی ئەوەی کە پرۆژەی گەڕانەوەی کوردی بۆ ناو جەستەی نەتەوەیی خۆی هێجگار گران بێت. بە جۆرێك ئەو پرۆسەیە کوردی لە هەر بەشێکدا ناچار کردووە بەرنامەو پرۆژەی خەبات لە سەر ئاستی ئەو بەشەی خۆی دابنێت و بەوەش جۆرێك لە پەرتبوون لە جەستەو قەوارەی ناسیونالیستی کوردیدا دروست بکات و سەرئەنجامیش لە بری تاکە گوتاری ناسیونالیزمی کوردی، گوتاری هەرێمایەتی یان ناوچەیی کوردی بەرهەم بێت واتە گوتاری ناسیونالیزمی پەرتبوو یان ناسیونالیزمی ئاراستە پەرتکراو کە ئەویش لە باشترین حاڵەتیدا دەبێتە گوتاری سەربەخۆیی و درووستکردنی دەوڵەت بۆ ئەو بەشەی کوردستان کە تیایدا درووست بووە کە لە راستیدا ئەمەش تاکو ئێستا نەبۆتە گوتاری هیچ حیزبێکی جەماوەرداری هیچ بەشێکی کوردستان. تەنانەت بە گوێرەی حیزبێکی وەکو پارتی کرێکارانیش کە وەکو حیزبێکی ناسیونالیستی خاوەن پرۆژەی دەوڵەت باسی لە خۆی دەکردو لە بارەی کوردستانی گەورەوە دەدوا، ئێستا پاشەکشێی لەو بەرنامەیەی کردووە. ئاشکراتر بڵێین بەرنامەی حیزبە جەماوەردارەکان لە هەموو کوردستاندا، هەریەك بۆ کوردستانی بەشی خۆی پرۆژەی ئۆتۆنۆمی یان لە باشترین حاڵەتدا ئێستا پرۆژەی فیدراڵی هەیە کە ئەوەش ناتوانرێت لە سیاقی گوتاری ناسیونالیزمدا پێناسەی تەواوەتی بکرێت. ئەگەر لەم روانگەیەوە سەیری حیزبی هیوا بکەین: ئایا ئەم حیزبە لە ئاستی یەکەمدا دەتوانرێت بە حیزبێکی ناسیونالیستی دابنرێت؟ ئایا ئەگەر هاتوو بە حیزبێکی ناسیونالییستی دانرا، ناسیونالیستێکی ناوچەیی واتە هەرێمییە، یان ناسیونالبستێکی گشتییە لەسەر ئاستی نەتەوە؟ بێگومان دەبێ ئەوە بزانین بە پێی بەرنامەی ئەم حیزبە خۆی واتە حیزبی هیوا کە هەڵگری بەرنامەی ئۆتۆنۆمیە نابێتە حیزبێکی ناسیونالیستی. لە

لایەکی تریشەوە بە پێی بەرنامەکەی، ئەو ئۆتۆنۆمیی تەنیا بۆ کوردستانی عێراق دەوێت و پێکهاتن و ڕێکخستن و ئەندامانو شێوازی کارکردنیشی تەنیا لە رووبەرێکی دیاری کراوی ئەو بەشەی کوردستاندایە کە لکێندراوە بە عێراقەوە. بەو پێیە حیزبی هیوا نابێتە خاوەنی گوتاری ناسیونالیزم و هەر بەو پێیەش ناتوانرێت وەکو حیزبێکی ناسیونالیستی کوردی سەیر بکرێت، هەرچەندە ئێمە ئەوە دەزانین کە ئەم حیزبە هەڵگری بەرنامەو خوازیاری جێبەجێکردنی بەشێکی دیاریکراوو سنوورداری هەندێ ڕەگەزی سادەی ویستی ناسیونالیستانە بووە، بەلاّم لە پاڵ ئەوەشدا بەرجەستەکەری بەشێکی دیاری ویست و داواکانی ئاغاو بەگ و شێخو نوخبەی نێو کۆمەڵگەی کوردیی ساڵانی کۆتایی سییەکان و نیوەی یەکەمی چلەکانی سەدەی بیستەم بووەو نەیتوانیووە ببێتە حیزبێکی جەماوەری کە جوتیارو زەحمەتکێش و چین و توێژە کۆمەلاّیەتیە جۆراوجۆرەکان خۆیانی تێدا ڕێکبخەن. ئەمە سەرباری ئەوەی کە دەزانین مەسەلەی ناسیونالیزم زیاتر پەیوەندی بە چینی ناوەندەوە هەیەو لەو قۆناغە مێژووییەی پەرەسەندنی کۆمەلاّیەتی کۆمەڵگەی کوردیدا چینی ناوەند بوون و ئامادەبوونی نەبووە(16).

ئەنجام:

دیارە بە کاریگەری داگیر کردن و دابەشکردنی کوردستان گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بە هەموو کەموو کورتیەکانیەوە، هەر لە پێکهاتنییەوە بەو شێوە ناتەواوەی کە هەیە، تاکو ئێستاش گوتارێکی خاوەن شووناس نییە، بەلاّم لەگەڵ ئەوەشدا بارگاوی کراوە بە بەشێك لە ویست و خواستی ئازادی و ڕزگاربوون لە دەستی داگیرکەرانی کوردستان ئامانجی بووە بەلاّم سنوورو ڕەهەندی ئەو ئازادیو ڕزگاربوونە نەگەیشتووەتە سەرەبەخۆیو پێکهێنانی دەوڵەتی کوردی. دیارە ئەم گوتارە نەیتوانیووە ببێتە گوتارێکی بارگاوی کراو بە بیرو ڕوانین و جیهانبینی و مەعریفەی جۆراو جۆرو

ناکۆك و جیاواز یان هاوشێوەو لێکچوو بە قەد ئەوەی کە گوتارێکی تاك ئاراستەو تاك ڕەهەند بووەو، یەك ئاسۆی هەبوو کە ئەویش ئاسۆی خەبات بووە لە پێناوی ڕزگار بوون و بە دەستهێنانی ئاستێك لە مافە نەتەوەیەیکان. بە واتایەکی تر ئەگەر پێمان وابێت شتێك هەیە بە ناوی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی، ئەوا لە گەوهەردا ئەو گوتارە بریتیە لە پرۆژەیەکی گشتگرو هەمە لایەن بۆ سەلماندنی شوناسی کوردی. بەلاّم ئاشکرایە نە لە رووی فیکری و جیهانبینیەوە نە لە رووی جەماوەرییەوە، ئەو گوتارە لە سەر زەمینەی واقیع نەبۆتە گوتاریکی بالاّدەست و چالاك و کارا. گومانی ئەوەش ناکرێت کە لە دەرەوەی مۆدێرنێتە هەر ئاخاوتنێك لە بارەی ناسیونالیزم و هەر بەو پێیەش لە بارەی شوناسی ناسیونالیزمی کوردی یان شوناسی نەتەوایەتی کوردیەوە هیچ مانایەکی نییە لە کاتێکدا ناسیونالیزم بەرهەمی مۆدێنێتەیە. هەر لێرەوەیە کە بە جۆرێك لە جۆرەکان شوناسی ناسیونالیستیبوون راپەڕین و حیزب و رێکخراوەکانی کورد لە رابردوودا دەکەونە بەردەم پرسیارەوە، پرسیاری ئەوەی ئایا دەشێ لە کوردستانێکی لە هەموو روویەکەوە دواکەوتوودا، کە پێکهاتەی کۆمەڵگە پێکهاتەیەکی خێلاّیەتی بێت و ئابووری دواکەوتووی خێڵ وئابووری شوانکارەیی بالاّدەست بێت و پەیوەندیەکانی بەرهەمهێنان، پەیوەندی بەرهەمهێنانی فیودیالییەکی تێکشکاوی ناسرووشتی بێ پێناسە بێت و زۆرینەی هەرە زۆری دانیشتوان نەخوێندەوار بێت، واتە لە کاتێکدا هێشتا کۆمەڵگە بە گشتی لە قۆناغی پێش نووسیندا بژی و ولاّتەکەش لە رووی سیاسی و ئیدارییەوە دابەشکرابێت بەسەر کۆمەڵێ دەوڵەتی خێلاّیەتی ئایینیداو، بنەما سادەکانی مۆدێرنێتەش هیچ ئامادەبوونێکیان نەبێت لەو کۆمەڵگەیەدا، کەچی بزووتنەوەی ناسیونالیستی و حیزبی ناسیونالیست ئامادەبوونیان هەبێت؟ بێگومان ئەمە مەسەلەیەکە لە رووی زانستیەوە لەسەر راوەستانی دەوێت و لە رووی واقیعیشەوە ئەو بارەی کە تاکو ئێستا کوردی تێدا

دەژی وەلاَمی ئاشکرای ئەو پرسیارانە دەداتەوەو شوناسی ناسیونالیزمی کوردیش چ بۆ سەردەمی حیزبی هیواو چ بۆ دواترو تەنانەت بۆ ئێستاش ئاشکرا دەکات. ئەمەش ئەو بارودۆخەیە کە ناسیونالیزمی کوردی و گوتاری ئەو ناسیونالیزمەش دەخاتە بەردەم پرسیارەوەو هەر بەو پێیەش ناتوانین وای دابنێین کە حیزبی هیوا حیزبێکی ناسیونالیست بوو بێت و بەو پێیەش نابێتە خاوەنی گوتاری ناسیونالیزم.

سەرچاوەکان:

1- کریس کۆچێرا، کورد لە سەدەی نۆزدەو بیستەمدا، وەرگێڕانی حەمەکەریم عارف، هەولێر، 2006، ل:170

2- هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل:171

3- هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل:171

5-David Macdowall, A Modern History of The Kurds. London, 2000, pp:289-290.

5- الدکتور عبدالستار گاهر شریف، الجمعیات والمنقمات و الاحزاب الکوردیە، السلیمانیە، 2007،ص: 140.

6-ایوب بارزانی، المقاومە الکردیە للاحتلال، دار نشر حقائق المشرق 1914-1958،ص198

7- دکتۆر عەزیزی شەمزینی، جولاَنەوەی رزگاریی نیشتیمانی کوردستان،وەرگێڕانی فەرید ئەسەسەرد، سەنتەری ستراتیجی کوردستان، 2006 ، ل263 .

8- لازاریف ، المسالە الکردیە فی سنوات 1923-1945،ص 311.

9-Borhanedin A. Yassin, Vision or Reality, Lund University PressK1995Kp:122.

10- وەدیع جویدە، جولانەوەی نەتەوەیی کورد بنەماو پەرەسەندنی، وەرگێڕانی دکتۆر یاسین سەردەشتی، سلێمانی 2008، ل508.

11- بندکت اندرسون والاخرون، القومیه مرض ام خلاصه، ص 138.

12- نفس المصدر السابق، ص: 140.

13- ابن خلدون، المقدمه، دار الجیل، ص:289.

14-عەتا قەرەداخی، کاریگەری کەلتوری ئەوان لەسەر کورد، سلێمانی ، چاپی دووەم،2007،ل:327.

15- الدکتورمحمد عابد الجابری، خگاب العربی المعاصر، ص:6.

16- عەتا قەرەداخی، پەرەسەندنی ناسروشتی کۆمەڵگای کوردی، سلێمانی،2001،ل163.

بەشی سێیەم:

گوتاری حیزبی رزگاری کورد

سەرەتا:

ئەوە ئاشکرایە کە حیزبی هیوا دووچاری جۆرێك لە دابەشبوون هات. سەرۆکی حیزب کە رەفیق حیلمی بوو لەگەڵ ژمارەیەك لە ئەندامانـدا لایەنگری بەریتانیا بوون. بەشێك لە سەرکردایەتی و زۆرینەی ئەنـدامانی حیـزبیش لایەنگری سۆڤێت بوون و پێیان وابوو سۆڤێتی ئەو کاتە کە سەردەمی دەسەڵاتدارێتی ستالین بوو تاکە هێزە کە دەشێ پاڵپشتی کورد بکات بۆ بەدەستهێنانی مافەکانی. دیارە ئـەوەش ئاشکرایە کە حیزبی هیـوا پەیوەنـدی باشی لەگەڵ بارزانیـدا هـەبووەو تەنانـەت لە دەربازکردنی بارزانیدا لە سلێمانیەوە بۆ بارزان ئەم حیزبە دەوری گرنگی هەبووە. لە بارودۆخی بـەرەو شکسـت چـوونی حیزبـی هیـوادا چـەپە کوردەکـان لـە رێکخـراوی شۆڕشـدا کۆبوونـەوە، کـە رێکخراوێکـی کۆمۆنیسـتی بوو. نوخبـەی خوێنـدەواری نەتـەوەیی بـە تایبەتی ئەوانەی کە پێشتر لە حیزبی هیوادا کاریان کردبوو، یان لایەنگری مەسـەلەی نەتەوایەتی بوون بـە بۆچـوونی مەسعود بـارزانی لـە دەوری بـارزانی و لـە رێکخـراوی رزگاریدا کۆبوونەوە.لەم بارەیەوە مەسعود بـارزانی دەڵێـت: لە 15ی‌کانوونی دووەمـی ساڵی 1945داو دوای زنجیرەیـەك کۆبوونـەوەی چڕو پـڕ کـە تیایـدا بارودۆخەکە لـە هـەموو لایەکیـەوە هەڵسـەنگێنرا، بـارزانی لەگـەڵ هاورێکانیـدا لـە ئەفسـەرانی ئـازاد بڕیاریاندا (لیژنەی رزگاری) درووست بکەن (1). دایڤد ماکدۆواڵ دەڵێت: رزگـاری کورد لە ساڵی 1945دا درووست بوو، مەبەستی بوو ببێتـە بەرەیـەکی جـەماوەری ، هەمان شێوەی رێکخراوەکانی پێش خۆی رزگاریش ماوەیەکی کورت ژیا، بـەڵام لـەوانی تر سەرکەوتووتر بوو لە راکێشانی لایەنگران بـەلای خۆیـدا کـە نزیکـەی شـەش هـەزار

کەسی هەبوو. بە خێرایی لە ناو کۆلێژەکانی بەغداو لە نێو قوتابیانی کورددا لە شارە کوردەکان جێ پێی خۆیی کردەوەو پەیوەندی خۆی لەگەڵ بارزانیەکان لە مهاباد گرێدا(2).

وەدیع جوەیدە دەڵێت: لەسەروبەندی دامەزراندنی حیزبی رزگاری کورددا، شۆڕش (رێکخراوی شۆڕش) داوانامەیەکی سەرنجڕاکێشی ئاراستەی گەلی کورد کردبوو، تیایدا هانیدابوون لە دەوری ئەو حیزبە نوێیە واتە رزگاری کۆببنەوەو پشتگیری تەواوی خۆیانی پێشکەش بکەن(3). دکتۆر عەبدولستار تاهیر شەریف دەڵێت: لە دایکبوونی حیزبی رزگاری کورد بە هۆی هەوڵی حیزبی شۆڕشەوە بوو، ئەویش وەکو پێویستی بۆ درووست بوونی حیزبێکی نەتەوەیی پێشکەوتن خواز کە نوێنەرایەتی بەرەیەکی یەکگرتووی نیشتمانپەروەرە کوردەکان لە کوردستانی عێراقدا بکات،(4). ئێستا بە ئاشکرا دەردەکەوێت کە لە دوای هەڵوەشاندنەوەی حیزبی هیوا، حیزبی شۆڕش بەهێزترین حیزب بووە لە کوردستاندا کە هەموو چەپەکانی تێدا کۆبووبوونەوە. بەڵام هەر لەو کاتەدا حیزبی رزگاری کورد پێکهات کە لە سەرەوتاوە ژمارەیەکی زۆر لە چەپە کوردکان لە ناو حیزبی ئازادی کورددا خۆیان رێکخستبوو. هەرچەندە ئەم چەپە کوردانە کەوتبوونە بەر رەخنەی کۆمۆنیستەکانی عێراق، بەڵام لە پشتگیری و یارمەتیدانی حیزبی رزگاری کورد وازیان نەهێنا، هەرچەندە دواتر کە حیزبی رزگاری کورد پەرەی سەندو، بوو بە حیزبی دیموکراتی کورد واتە پارتی دواتر، لەو کاتەدا چەپەکان لە حیزبی رزگاری کورد چوونە دەرەوە بەڵام بە جیدی پشتگیری ئەم حیزبەیان دەکرد.

ئێستا جێگای خۆیەتی بپرسین ئایا حیزبی رزگاری کورد هیچ پەیڕەوو بەرنامەیەکی دیاریکراوی هەبووە؟ ئایا شوێنی ئەم حیزبە لە سەرجوگرافیای ناسیونالیزم لە کوێدایە؟ ئایا ئەم حیزبە خاوەنی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بووە؟ ئەگەر خاوەنی

گوتارێکی لەو جۆرە بووە تا چ ئاستێك توانیویێتی بۆ جێبەجیکردنی ئەو گوتارە لەسەر زەمینەی واقیع کار بکات؟ جارێکی تر دایڤد ماکدۆواڵ دەڵێت: حیزبی رزگاری کورد جیاواز لە حیزبی هیوا کە هەرگیز پرۆگرامێکی رەسمی حیزبی نەبوو، رزگاری بە شێوەیەکی هێمنانە دوای ئازدی و یەکگرتنەوەی کوردستان کەوتبوو، ئامانجە کاتییەکانی بەڕێوەبرنی سەربەخۆی کورد بوو لە چوارچێوەی عێراقدا و پەیوەندی هاریکاری و هاوکاری لەگەڵ پارتە کوردییەکانی کورد لە دەرەوەی عێراق دادەمەزراند(5). وەدیع جوەیدە دەڵێت: حیزبی رزگاری کورد بەیاننامەیەکی بڵاوکردەوە کە مەبەست و ئامانجەکانی خۆی تێدا ئاشکرا کرد: یەکەم: بەرزترین ئامانجمان یەکخستنەوەو رزگارکردنی کوردستانی گەورەیە، لەبەر ئەوەی حیزبەکەمان لە کوردستانی عێراقدایە، خەبات دەکەین لە پێناو پاراستنی عێراق لە هاتنە ناوەیی ئیمپریالیزم و حکومەتە کۆنەپەرستەکان، ئەوانەی تا ئێستاش گەورەترین لەمپەر لە بەردەم دیاریکردنی چارەنووسی نەتەوەییمان پێکدەهێنن(6). ئەگەر سەرنجی ئەم بۆچوونانەی سەرەوە بدەین ئەوا بە ئاشکرا بۆمان دەردەکەوێت کە لە بنەڕەتدا حیزبی رزگاری وەکو حیزبێك تەنیا بۆ کوردستانی عێراق درووستبووە وەکو لە دەربڕینەکانی خۆیدا هاتووە بەڵام ئامانجی سەربەخۆبوونی کوردستانی گەورەشی هەبووە.

سەرەتا دەبێ ئەوە بزانین ئەگەر تاکە کەسێك یان گروپێك یان حیزبێك بڕوای بە کوردستانی گەورەو سەربەخۆیی هەموو کوردستان هەبێت لە نووسین یان پەرنامەو پەیڕەوی خۆیدا هیچ بەشێکی کوردستان بە ناوی ئەو دەوڵەتە داگیرکەرەوە ناو نابات کە پێوەی لکێندراوە چونکە کوردستان هی هیچ کام لەو دەوڵەتانە نییە کە پێوەی لکێندراوە هەتا بگوترێت کوردستانی فلانە دەوڵەت، بەڵام لە دەربڕینەکانی حیزبی رزگاریدا باشووری کوردستان بە کوردستان عێراق ناوبراوە. ئەم جۆرە ناوهێنانە لە

لایەن خەڵك و حیزبی کوردیشەوە تەنیا یەك لێکدانەوەی بۆ دەکرێت کە ئەویش بڕوا نەبوونە بە یەك کوردستانی یان دەشێ بەرهەمی لاوازی هوشیاری نەتەوەیی بێت یان لە ئەنجامی پەروەردەی داگیرکەرانی کوردستاندا ئەم جۆرە دەربڕینانە لە نەستی مرۆڤی کوردا جێگیر بووە. ئەمەش ئەو قسەیەی بێشکچیمان بیر دەخاتەوە کە دەڵێت: هەموو داگیر کەرەکانی کوردستان کوردستانی خۆیان هەیە بەلاَم کورد کوردستانی خۆیی نییە. لێرەدا حیزبی رزگاری هەرچەندە باسی کوردستانی گەورە دەکات بەلاَم لە بەرنامەکەیدا پێ لەسەر ئەوە دادەگرێت کە ئەم لەو بەشەی کوردستاندا درووست بووە کە لکێندراوە بە عێراقەوە، بۆیە لە پێناوی ئەو بەشەو عێراقدا خەبات دەکات. جگە لەوە ئەم حیزبە لە بەرنامەکەی خۆیدا باسی بەرگری کردن لە عێراق دەکات و دژایەتی خۆی بۆ هەموو ئەو دەوڵەت و لایەنە کۆنەپەرست و ئیمپریالیانە رادەگەیەنێت کە چاویان بڕیوەتە عێراق. هەروەك لە راوبۆچوونی هەموو ئەوانەی کە لەسەر حیزبی رزگارییان نووسیووە، یان لەبارەیەوە دواون ئەوە ئاشکرا دەبێت کە ئەم حیزبە لە سنووری ئەو بەشەی کوردستاندا بووە کە لکێندراوە بە عێراقەوەو بەرنامەی کارکردنیشی خەبات بووە لە پێناوی بە دەستهێنانی ماف لە سنووری ئەو بەشەدا کە ئەویش بە هیچ شێوەیەك مەبەست مافی جیابوونەوە نەبووە، بەڵکو زیاتر بە دەستهێنانی مافی ئۆتۆنۆمی یان ئیداری کوردی بووە لە سایەی دەوڵەتی عێراقیدا.

لێرەدا ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات: ئایا رزگاری حیزبێکی ناسیونالیست بووە؟ ئایا گوتاری حیزبی رزگاری گوتاری ناسیونالیزم بووە؟ ئایا حیزبی رزگاری بە راستی بەرنامەی سەربەخۆیی کوردستان و درووست کردنی دەوڵەتی کوردی هەبووە؟ ئایا حیزبی رزگاری وەکو حیزبێکی نەتەوەیی بە سرووشتی و لە ئەنجامی پەرەسەندنی ناسیونالیزمی کوردیدا درووست بووە؟ ئایا لە رووی پەرەسەندی کۆمەلاَیەتی و ئابوورییەوە زەمینەی درووستبوونی حیزبێکی ناسیونالیستی هەبووە بە جۆرێك ئەو

حیزبە ببێتـە حیزبێکـی جـەماوەری و رابـەرایـەتی بزووتنـەوەیـەکی جـەماوەری بکـات لەو قۆناغە مێژووییەدا؟ ئایا کاریگەری ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیستی چ دەورێکـی هـەبووە لەسەر درووسـتبوونی حیزبـی رزگـاری؟ ئایـا کۆمۆنیسـت و چـەپەکانی کوردسـتان لـەو قۆناغەدا چ دەورێکیان لە سەر درووستبوونی حیزبی رزگاری هەبووە؟ ئایـا رێکخـراوی شۆڕش لەو رووەوە چ دەورێکی بینیووە؟

بێگومان هەوڵدان بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسـیارانە دەشـێ روونـاکی زیـاتر بخاتـە سـەر چۆنێتی درووسـتبوونی حیزبـی رزگـاری و پـەیڕەوو بەرنامـەو گوتـاری ئـەو حیزبـە. دیـارە ئـەوە ئاشـکرایە نـاتوانین دان بـەوەدا بنـێین کـە حیزبـی رزگـاری حیزبێکـی ناسیونالیسـتی بـوو بێـت، هەرچـەندە لـەوە دڵنیـاین کـە بەرنامـەی ئـەم حیزبـە لـە کۆمەڵێك توخم و رەگەزی ناسیونالیستی خاڵی نەبووە. بەڵام ئایا ئەو رەگـەزو توخمـە نەتەوەیی، یان ناسیونالیستیانە بەرهەمی پەرەسەندی ناسینالیزمی کوردی بوون، یـان بەرهەمی هەستی خۆڕسکی نەتەوایەتی بوون؟ یان کاریگەری دەرەوەو هاوشێوەکردنی خۆ واتە کورد لەگەڵ ئەوانی تردا ئەو رەگەزانەی بەرهەم هێناوە؟

ئـەوە ئاشـکرایە کـە حیزبـی رزگـاری لـە سـەرەتای سـاڵانی چلی سـەدەی بیسـتدا درووست بـووەو ئـەوەش ئاشـکرایە لـەو قۆنـاغـەدا کۆمەڵگـەی کـوردی لـە بـارێکی دواکـەوتوودا بـووە کـە مەبەسـت لـەوەش ئەوەیـە هێشـتا دامـەزراوەی خێـڵ و پەیوەنـدی بەرهـەمهێنانی خێـڵ و تەنانـەت گـەرمیان و کوێسـتانیش هێشـتا لـە کۆمەڵگـەی کوردیـدا بـەردەوام بـووە. کۆمەڵگـەی کـوردی لـەو قۆنـاغـەدا هێشـتا کۆمەڵگەی لادێ یان کۆمەڵگـەی کشـتوکاڵی و شـوانکاری بـووە. هـەر بـەو پێیـەش پەیوەندییـەکانی بەرهـەمهێنان پەیوەنـدی بەرهـەمهێنانی لادێ بـووە. تـا ئەندازەیەکی زۆریش کۆمەڵگە نەخوێندەوار بووە. دەرکەوتنی سەرەتا سادەکانی بە پیشەسازی بوونی وڵات یان کۆمەڵگە هێشتا جێگای سەرنج نەبووە. هـەر بـەو

پێیـەش پێکهاتـەی کۆمەڵایـەتی کۆمەڵگـەی کـوردی پێکهاتەیـەکی جووتیـاری و شـوانکارەیی بـووەو تـەنیا نوخبەیـەکی کـەم خوێنـدەوار لـە کۆمەڵگـەدا هـەبووە بەدەگمەن کۆمەڵگەی کـوردی ئـەو کاتـە خاسـێتی شـاری هـەبووە. دیـارە ئـەوەش ئاشکرایە کە ناسیونالیزم بەرهەمی کۆمەڵگەی شار یان بەرهـەمی مۆدێرنێتەیـە، کە لەو قۆناغەدا کۆمەڵگەی کوردی نە کۆمەڵگیەك بووە کـە سـادەترین خاسـێتی کۆمەڵگـەی شـاری هـەبوو بێـت، نـە شۆڕشـی پیشـە سـازی کـراوە هـەتا بـۆرژوای پیشەسازی و بـۆرژوای نیشـتیمانی درووسـت بـوو بێـت. دەرکـەوتنی تاکـە کەسـی ناسیوناليستیش لەو ساتە وەختە مێژووییەدا دیاردەیەکی تاکە کەسی بـووەو بـە هیچ شێوەیەکیش ناتوانرێت تاکە کەس یان دەستەو گروپ بکرێت بـە بنـەما بـۆ دیـاریکردنی چـینێکی کۆمەڵایـەتی یـان بزووتنەوەیـەکی کۆمەڵایـەتی، یـان بـۆ دیاریکردنی قۆناغێکی مێژوویی. هـەر بۆیـە ناشـێت تەسـەوری ئـەوە بکـەین کـە لـەو مێـژووەدا کـە حیزبـی رزگـاری درووسـت بـووە ناسـیونالیزمی کـوردی وەکـو ئایدیۆلۆجیایەکی کۆمەڵایەتی، یان وەکو بەرنامەی بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایـەتی جەماوەری بوونی هەبووبێت. بەڵکو تەنیا دەتـوانین لایـەنگری ئـەوە بکـەین کـە لەو قۆناغەدا تاکی ناسیونالیست یان دەسـتەو گروپـی بچووکی ناسیونالیسـت لـە کۆمەڵگەی کوردیدا هەبووە کە توانیوویانە تا ئەندازەیەك خەڵکانێك لـە خۆیـان کۆبکەنـەوەو هەنـدێ جـار بـۆ خـەبات و راپـەڕینیش ئاراسـتەیان بکـەن. دیـارە سـەرهەڵدانی بزووتنـەوەی بەدرخانیـەکان و شـێخ عوبەیـدولاّی نـەهری‌و شـێخ عەبدولسەلامی بارزانی و شێخ مەحمود و شـێخ سـەعیدی پـیران و دروسـتبوونی رێکخراوەکانی وەکو خۆیبوون و هیـواو کۆمەڵـەی ژیانـەوەو رزگـاری و دواتـریش پارتی هەر لەسەر دەستی ئەو تاکە کـەس و دەسـتەو گروپـە بچووکانە درووسـت بوون.

هــەر بۆیــە بــە ئاشــکرا دەتــوانین بڵــێین حیزبــی رزگــاری وەکــو حیزبێکــی ناسینالیستی کوردی درووست نەبووە کە هەڵگری پرۆژەی نەتەوەیی کوردی بـوو بێت و پێگەیشتن و دەرکەوتنی ناسینالیزمی کوردی درووستی کردبێت، بەڵکو بە پێچەوانەوە یەکێك لە بنەما سەرەکیەکانی ئەو حیزبـە دەرکـەوتنی ئـەو نوخبـە ناسینالیستە بە ژمارە کەمـە بـووە کـە دەتـوانین بڵێین ئـەو نوخبەیـە لـە نێـوان چەپ و ناسیونالیستیدا دابەش بوون کە ئەمەش زیاتر دەبێتە سەلمێنەری ئەوەی کە ئەم نوخبەیە زیاتر لـە ژێـر کاریگـەری دەرەوەو رێکخـراوی شۆڕشـدا سـەریان هەڵداوەو دەرکەوتوون و زیاتریش نوێنەرایەتی نوخبەیەکی کەمی خوێنـدەواری شـارییان کـردووە، لـە بـری ئـەوەی رێکخـراوی بیرێکـی سیاسـی کۆمەڵایـەتی یـا بزووتنــەوەی چــین یــان جــەماوەرێکی کۆمەڵایــەتی بووبێــت. هــەر ئــەم شــێوە درووســتبوونەش بــووە کــە وایکــردووە بەرنامــەی ئــەم حیزبــە بەرنامەیــەکی ناوچەیی یان هەرێمی بێت لەسەر ئاستی ئەو بەشەی کوردستان کە لکێندراوە بە عێراقەوە، لە بری ئەوەی کە خاوەنی بەرنامـەو پـرۆژەی نەتـەوەیی بووبێـت بـۆ هەموو کوردستان. هەروەك لە راستیدا نـاتوانین تەسـەوری بـوونی هـیچ حیـزب یـان رێکخراوێکـی ناسینالیسـتی بکـەین بـە بـێ بـوونی بەرنامـەی درووسـتکردنی دەوڵەت، چونکە ئەگـەر بـە چـەمکی هیگڵی دەوڵـەت بـەرزترین ئاسـت بێـت کـە رۆحی رەهای کۆمەڵگە تیایدا گوزارشت لە خۆی بکات ئەوا ناسیونالیزم هـەڵگری ئەو رۆحەیە بە ئاراستەی گەیاندنی بە چرکەساتی گەیشتن بە ئاسـتی گوزارشـت لە خۆکردن. لێرەوە تێدەگەین نەك بۆ حیزبی رزگاری بەڵکو بـۆ ئێسـتاش کـورد حیزبی لەو جۆرەی نییە کە وکو حیزبێکی جەماوەری هەڵگری ئەو رۆحـە بێـت بــۆ گەیانــدنی بــە ئاســتی رەهــاو بــۆ ڤوزارشــت کردنــی راســتەقینەی ویســتە ناسیونالیسـتیەکان یـان بەرنامـەی ناسـیونالیزم کـە خـۆی لـە بەرجەسـتەکردنی

دەوڵەتـدا دەبینێتـەوە. بـەڵکو حیزبـی کـوردی لـە ئاسـتی بەرنامـەو پرۆژەشـدا دروستکردنی دەوڵەتی کوردی نەکردۆتە ئامـانج کەواتـە لەسـەر چ بنەمایـەك و بەپێی چ پێوەرێك حیزبی کوردی نەك بۆ ساتەوەختی حیزبی رزگاری بەڵکو بـۆ ئێستاش بە حیزبی ناسینالیست دابنرێت؟

هەر لێرەوە دەتوانین بڵێین ئەو توخم و رەگەزە نەتەوەیی و ناسینالیستانەی کە لەبەرنامەی حیزبی رزگاریدا هـەبوون زیـاتر لـە ژێـر کاریگـەری هاوشـێوەکردنی کۆمەڵگـەی کـوردی بـە کۆمەڵگـەکانی تـرو بـە کاریگـەری و رۆڵـی تاکـە کەسـە ناسیونالیستە کانی ناو ئەو حیزبە بووە، کە ئەوانیش بە کاریگەری خوێندنەوەو بـە ئاگابوونیـان لـە ئـەزموونی گـەلان و نەتـەوەکانی تـر و تێگەیشـتنیان لـەو راسـتیەی کـە تاکـە رێگـای رزگـار بـوون درووسـتکردنی دەوڵـەتی نەتـەوەیی و سەربەخۆیە. بێگومان حیزبی رزگاری لە بەرئەوەی لە چەپەکانی کوردستانەوە نزیك بووەو تەنانەت هەندێ جار وەکو بەشێك لە رێکخراوی شۆڕش یـان جـۆرە حیزبێکی چەپ یان کۆمۆنیستی کوردستانی دەرکەوتووە، ناڕاستەوخۆ کاریگـەری سـۆڤێت و ئایـدیۆلۆجیای چـەپیان لەسـەر بـووەو پـرۆژەی سـۆڤێتی سـەردەمی ستالینیش بۆ رزگاری گەلان دەوری دیاری هـەبووە لەسـەر ئـەو نوخبـە کـادیرەی کە ئەم حیزبەیان درووست کردووە. ئێستا دەبینین حیزبی رزگـاری لـە واقیـع و قۆناغێکی مێژوویدا درووست بووە کە ئەو بنەمایانـەی کـە پێویسـتن بـۆ بـوونی بزووتنەوەیەکی ناسیونالییزمی یان بۆ درووست بوونی حیزبێکـی ناسیونالیسـتی بوونیان نەبووە. لەم بارەیەوە هۆبسباوم پێی وایـە: ئـابووری نەتـەوەیی و چینـە کۆمەلایەتیەکان بنـەمای درووسـتبوونی نەتەوایـەتین (ناسـیونالیزمن)(7). کـە بێگومـان مەبەسـت لـە چینـە کۆمەڵایەتیـەکان بـۆ خەملاندنی نەتەوایـەتی یـان

ناسیونالیزم چینی بۆرژوای نیستیمانی و بۆرژوای پیشەسازییە، بە وتەیەکی گشتیتر چینی ناوەندە.

ئەوەش ئاشکرایە لە ساتەوەختی درووست بوونی حیزبی رزگاریدا بۆرژوای کوردی وەکو چینێکی کۆمەڵایەتی خاوەن خاسێتەکانی ئەو چینە بوونی نەبووە. هەروەك ئابووری کوردستانیش لەو سەروەختەدا ئابووری خێڵایەتی یان ئابووریەکی ناتەواوو بێ شووناسی فیودیالی بووە، لەو روانگەیەوە کە پەیوەندی ئابووری فیودیالی لە کوردستاندا بە شێوەیەکی سرووشتی بوونی نەبووە. کەواتە بە پێی ئەو بۆچوونەی هۆبسباوم لەو کاتەدا زەمینەی دەرکەوتنی ناسیونالیزم نەرسکاوەو ئامادە نەبووە، هەتا پێمان وابێت کە حیزبی رزگاری وەکو حیزبێکی ناسیونالیستی جەماوەریی درووست بوو بێت.

سەرهەڵدانی ناسیونالیزم مەگەر لەسەر ئاستی تاکە کەسی ناسیونالیست ئەگینا وەکو بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی بەرهەمی قۆناغی فیودیالی یان جوتیاری نییە. دەشێ لەو قۆناغەدا تاکە کەسی ناسیونالیست دەربکەوێت و رەنگە بتوانێت لە شێوەی دەستەو گروپدا خەڵك لە دەوری بۆچوونەکانی خۆی کۆبکاتەوە، بەڵام هەرگیز ناتوانێت گوتارێکی ناسیونالیزمی گشتگر لەسەر ئاستی کۆمەڵگەکەی یان نەتەوەکەی بەرهەم بهێنێت چونکە ئەوە ئاشکرایە کە کریس هارمن دەڵێت: بە شێوەیەکی گشتی ئەوانەی کە گەشەو بزاوتیان بە ناسیونالیزم بەخشیووە، چەند بەشێکن لە چینی ناوەندی تازە پێکهاتوو کە بەدەست دواکەوتوویی و لە جێگای خۆدا راوەستانی کۆمەڵگەکەیانەوە رەنج و ئازارێکی زۆریان چەشتووە(8). لە راستیدا ئەوەی لە بنەڕەتەوە هۆکارە بۆ لاوازی و پشێوی و بێ شوناسی و بێ بەرنامەیی ناسیونالیزمی کوردی ئەگەر بتوانین بە ناسیونالیزم ناوی ببیەن، نەبوون یان دەرنەکەوتنی چینی ناوەندە کە ئەو

هەڵگرو خاوەنی راستەقینەی ئەم بزاوتە کۆمەڵایەتیەیە. راستە حیزبی رزگاری کورد نوخبەیەك لە خوێندەوارو رۆشنبیری شار درووستیان کردووە کە وەکو پێشتر گوتمان، یان بە کاریگەری نوخبە بوونیان هەستی ناسیونالیستانەیان لەلا درووست بووە، یان بە کاریگەری دەرەوەو دەوروبەر، یان بە هاوشێوەکردنی کۆمەڵگەی کوردی لەگەڵ کۆمەڵگە پەرەسەندووەکاندا ئەمانیش واتە ئەم نوخبەیە هەوڵیانداوە حیزبێك بۆ داکۆکی کردن لە مافە نەتەوەییەکانی نەتەوەکەیان درووست بکەن.

بیگومان ئەوەی دەتوانین پێداگری لەسەر بکەین ئەوەیە کە حیزبی رزگاری سەرباری هەڵگرتنی هەندی داواو ویستی نەتەوەییانە لە سەر ئاستی ئەو بەشەی کوردستان کەلکێندراوە بە عێراقەوە، هیشتا ناتوانرێت وەکو حیزبێکی ناسینالیستی بدرێتە قەڵەم. هەر بەو پێیەو لەسەر بنەمای بەرنامەو پەیڕەوی کارکردنیشی کە بریتیە لە خەبات کردن وەکو خۆی دەڵێت لە پێناوی کوردستانی عێراق و لە رووداوەستانی ئەو داگیرکەرو کۆنەپەرستانەی کە چاوییان بڕیووەتە عێراق، نابێتە خاوەنی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی، بەڵکو بە پێچەوانەوە گوتارەکەی پێش ئەوەی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بێت گوتاری نیشتیمانی عێراقیەو ئەوەی لە گەوهەری خۆیدا هەڵگرتووە کە چارەنووسی کورد لەم بەشەی کوردستاندا کە لکێندراوە بە عێراقەوە بەندە بە چارەنووسی عێراقەوە. ئەمەش نەك گوتارێکی کوردی نییە بەڵکو گوتارێکە لە ئاستی زماندا بارگاوی کراوە بە بیرو ئەندێشەو تێڕامان و رۆح و شووناسی عێراقیانەو لەپاڵ ئەو عێراقی بوونەشدا رووبەرێکی تەسکی ئەم گوتارو بۆ مافی کورد لە چوارچێوەی عێراقدا دەبینرێت. بەڵام ئەوەش واتە جێبەجێکردنی ئەو گوتارە بەندە بە رزگاری عێراقەوە لە دەستی داگیرکەرو کۆنەپەرستان. دیارە

ئەگەر بە وردی سەیری ناوەرۆك و گەوهەری ئەم گوتارە بکەین ئەوا جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە لەگەڵ گوتاری حیزبە کۆمۆنیستەکانی هەموو ئەو وڵاتانەدا کە کوردستانیان بەسەردا دابەش کراوەو دەوڵەتەکانیان وەکو دەوڵەتی داگیرکەر لە کوردستاندا پێناسە دەکرێن و بە هیچ شێوەیەك دەوڵەتی نیشتیمانی نین چونکە کورد هیچ بەشدارییەکی نییە لە بەڕێوەبردن و دیاریکردنی سیاسەت و بەرنامەی ئەو دەوڵەتانەداو ناشتوانین ئەم دەوڵەتە نوێیانەی کە لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی درووست بوون و کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە وەکو دەوڵەتی ئایینی فیودیالی یان ئیمپراتۆری ئایینی فرە ئیتنیکی لە نموونەی دەوڵەتی عوسمانی دابنێین و بڵێین گوتاری ئەم دەوڵەتانەش گوتارێکی گشتییە بۆ هەموو ئەو نەتەوەو ئیتنیکە جیاوازو جۆراوجۆرانەی کە لە سایەی دەسەڵاتی ئەو دەوڵەتەدا دەژین. هەر لێرەوە بە ئاشکرا دەردەکەوێت کە گوتاری حیزبی رزگاری هاوشێوەی گوتاری حیزبی کۆمۆنیستی عێراقییەو تەنیا هەندێ جیاوازی کەمی هەیە ئەویش زیاتر لە رووکەش و شێوەی داڕشتن و لە ئاستی زماندا.

لە لایەکی ترەوە ئەگەر سەیری گوتاری حیزبی رزگاری بکەین جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە لە گوتاری کۆمەڵەی ژیانەوەو تەنانەت لە گوتاری پارتی دیموکراتی کورد کە دواتر درووست بوو. رەنگە بە هەڵەدا نەچووبین ئەگەر بڵێین گوتاری حیزبی رزگاری وەکو سەرچاوەی گوتاری زۆربەی حیزبو رێکخراوە کوردییەکانی دوای خۆی سەیر دەکرێتو بگرە گوتاری حیزبە دیارو باڵادەست و جەماوەردارەکانی کوردستان چ لە باشوور و چ لە رۆژهەڵات تا ئەندازەیەکی ئاشکرا هاوشێوەی گوتاری حیزبی رزگارین. ئەمەش سەرنجمان بە لای ئەو راستیەدا رادەکێشێت کە حیزبی رزگاری وەکو دیارترین حیزبی کوردی دادەنرێت

کـه لـه لایـەك خـاوەنی بەرنامـه بـووه لـه لایـەکی تریشـەوه زۆرینـەی حیـزب و ڕێکخراوەکانی دوای ئەو کە لە کوردستاندا درووست بوون بە تایبەتی ئەوانـەیان کە توانیوویانە بوونی خۆیـان لـە سـەر ئاسـتی جـەماوەری بسـەلمێنن بەرنامـەیان سـەبارەت بـە مەسـەلەی نەتەوایـەتی لـە بەرنامـەی حیزبـی رزگـاری تێپـەڕی نــەکردووه. واتــە بەرنامــەی حیزبــی رزگــاری بــە زینــدوویی لــە بەرنامــەی حیزبـەکانی دوای خۆیـدا ماوەتـەوه. ئەمـەش سـەرنجمان بـە لای ئـەو پرسـیارەدا رادەکێشـێت ئایـا ئـەو هۆکارانـە چـین کـە وایـان کـردووه گەوهـەری بەرنامـەی حیزبی رزگاری پەیوەست بـە مەسـەلەی نەتەوایـەتی کـوردی تـاکو ئێسـتاش لـە بەرنامەی حیزب و ڕێکخراوەکانی کوردسـتاندا بـە زینـدووی بمێنێتـەوەو توانـای تێپەڕاندنی ئەو بەرنامەیە لە ئارادا نەبێت؟

وەکـو پێشـتریش ئامـاژەم بـۆ کـرد بـە بۆچـوونی مـن پـرۆژەی سـتالینیزم بـۆ رزگارکردنی گەلان و پاڵپشتی سۆڤیەت بۆ درووستبوونی حیزبە شیوعیەکان لەو ولاَتانــەدا کــە کوردســتانیان بەســەردا دابەشــکراوەو، دەوڵەتــەکانیان بوونەتــە داگیرکەری کوردستان جێگایەکی دیاری هەبووه لەسەر تێڕوانینی گشتی خـەڵكو لەسـەر یەرنامـەو سـتراتیژی ئـەو حیـزبو ڕێکخراوانـەی لـەو ولاَتانـەدا درووسـت بوون. ئەم کاریگەرییانەش سەر رزگاری ئاشکرایە چ لە ئاستی درکێنـدراودا چ لـە ئاستی نەدرکێنـدراودا بووبێـت. بـە تایبـەتیش نزیکبوونـەوەی سوپای سـوور لـە سـنوورەکانی کوردسـتان لەسـەرو بەنـدی درووسـت بـوونی حیزبـی رزگـاری دا و تەسەورکردنی دەوری ناڕاستەوخۆی سۆڤێتیش بۆ درووست کردنـی ئـەم حیزبـە لـە ڕێگـای دۆسـتایەتی و پشـتگیری کردنـی ئاشـکرای ڕێکخـراوی شۆڕشـەوە زیـاتر بەلای ئەو بۆچوونەدا دەمانبات کە بەرنامەی حیزبی رزگـاری هـەمان بەرنامـەی سـۆڤێتی سـەردەمی سـتالینیزم بـووه بـۆ رزگـارکردنی گـەلان و ولاَتـان لـە

کۆنەپەرستان و ئیمپریالیزم کە مەبەست لەوەش دەسەڵاتی بەریتانی و پاشایەتی کۆنەپەرستی عێراقی بووە. خودی بەرنامەی حیزبی رزگاری بەرنامەیەکە بۆ خەبات کردن لە پێناوی رزگاری عێراقدا کە ئەوەش بەرنامەی حیزبی شیوعی عێراقی بووە کە ئەو بەرنامەش لە بنەڕەتدا دروستکراو و داڕێژراوی سۆڤێتی ئەوسا بووە بە ناوی دیموکراتی بۆ وڵات و ئۆتۆنۆمی بۆ نەتەوەی ژمارە دوو، کە بە پێی ئەم بۆچوونەش کورد لە هەموو ئەو وڵاتانەی کە کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە نەتەوەن یان گەلی ژمارە دوو بووە. گوتاری حیزبی رزگاری هەمان گوتارە کە رزگار کردنی عێراق دەخاتە پێش رزگار کردنی کوردستانەوە، ئەویش نەك کوردستانی گەورە بەڵکو ئەو بەشەی کوردستان کە لە ژێر دەسەڵاتی دەوڵەتی داگیرکەری عەرەبی عێراقیدا بووە. لێرەوە بە ئاشکرا دەتوانین بڵێین گوتاری حیزبی رزگاری گوتاری ناسیونالیزم نەبووە بەو ئەندازەی کە گوتارێکی هەرێمایەتی بووە کە بارگاوی کراوە بە رەگەزەکانی گوتاری نیشتیمانی عێراقی.

ئەوە ئاشکرایە کە حیزبی رزگاری بە شێوەیەکی باش پەرەی سەندو ژمارەیەکی زۆر لە رۆشنبیران و ئەفسەران و خەڵکی تریشی کۆکردۆتەوەو بەردەوام بووە لە چالاکیەکانی خۆی و پەیوەندیەکی باشیشی هەبوو لەگەڵ کۆمەڵەو رێکخراوەکانی تری وەکو شۆڕش و دواتریش حیزبی شیوعی و هەوڵیشی داوە زۆرینەی کوردەکان کۆبکاتەوەو لەو رووەشەوە حیزبی شیوعی کوردستانی عێراق رۆڵی دیاری هەبوو بۆ نموونە لە بەیانێکی حیزبی شیوعیدا داوا لەهەموو رۆڵەکانی کورد کراوە کە پشتگیری حیزبی رزگاری بکەن." ئێمەی پارتی کۆمۆنیست لە کۆمەلانی خەلکی کوردی عێراق داواکارین بۆ پێشخستنی حیزبی رزگاری کورد کارو هاریکاری بکەن، داوا لە هەموو نیشتیمانپەروەران

دەکەین لە مەسەلەی پتەوکردنی حیزبی رزگاریدا هیچ جۆرە کەمتەرخەمییەك پیشان نەدەن، شەمزینیل(9). بێگومان ئەو پشتگیریکردنەی شیوعیەکانی کوردستان لە حیزبی رزگاری دەوری کاریگەری خۆیی هەبووە لە پەرەسەندنی ئەو حیزبەدا لە رووی ژمارەو جەماوەرداریێتیەوە، بەلاّم دیارە بە جۆرێکی تریش کاریگەری هەبوو لەسەر گوتاری سیاسی حیزبی رزگاریو بووەتە هۆی ئەوەی کە گوتاری ئەم حیزبە تا ئەندازەیەکی ئاشکرا نزیك و تەنانەت هاوشێوە بێت لەگەڵ گوتاری حیزبی شیوعیدا بە جۆرێك دەتوانین بڵێین گوتاری حیزبی رزگاری هەرچەندە وەکو ئامانجی دوور باسی کوردستانی گەورە دەکات، بەلاّم بە تەواوەتی بە توخم ئەندێشەو بیرکردنەوەو جیهانبینی عێراقییانە بارگاوی کراوەو ئامانجی ئێستایی و ئامانجی سەرەکی کارکردنیشی خەباتە لە دژی کۆنەپەرستان و ئیمپریالیزم و بە دەستهێنانی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستانی عێراق. واتە گوتاری حیزبی رزگاری گوتاری ناتەواوی ناسیونالیزمە بەو مانایەی کە هەڵگری پرۆژەی راستەقینەو تەواوی ناسینالیزم نییە کە ئەو پرۆژەیە خۆی لە سەربەخۆیی و درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیدا دەبینێتەوە.

12-2008

سەرچاوەکان:

1- مسعود البارزانی، الحرکە التحرریە الکردیە، 1943- 1945، ص53

2-David Macdowell. A Modern History of Kurds, London, p. 294.

3- Wadie Jwaideh, The Kurdish National Movement, Syracuse University press. p.241.

4- عبدالستار گاهر شريف، الاحزاب والمنقمات الكرديه. الگبعه الپانيه، ص 162.

5- David Macdwall, A Modren History of the Kurds, p. 294.

6- Wadie Jwaideh, The Kurdish National Movement, 241.

7- فالح عبدالجبار، الاپنيه و الدوله، 1990، ص 13.

8- كريس هارڤی، سەرهەڵدانی پرسی نەتەوەیی، وەرگێڕانی عوسمان حەسەن شاکیر، ل. 23.

9- دکتۆر عەزیزی شەمزینی، جوڵانەوەی رزگاری نیشتیمانی کوردستان، وەرگێڕانی فەرید ئەسەسەرد، چاپی چوارەم، سلێمانی، 2006، ل. 271- 272.

بەشی چوارەم:

گوتاری پارتی دیموکراتی کورد

سەرەتا:

چالاکی حیزبی رزگاری کورد تا ناوەراستی مانگی ئابی 1946 درێژەی کێشا. لە سەرەتای مانگی ئابدا کۆنگرەی بەست و بە کۆی دەنگ بڕیاری خۆ هەڵوەشاندنەوەو پێکەوەنانی پارتی دیموکراتی کوردی دا (1). لە مانگی کانوونی یەکەمی 1946دا، نۆ کوردی عێراقی لە مهاباد کە بارزانی و هەمزە عەبولاَ لە پێسەنگی ئەو نۆ کەسە بوون" کۆمیتەی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێرانیان بۆ سەرپەرشتی و فریاکەوتنی بارزانیانی دانیشتوانی ئێران دامەزراند.. دامەزرێنەرانی ئەم کۆمیتەیە دەیانویست ناسنامەی عێراقیەتی خۆیان بپارێزن(2). دوای ماوەیەك قازی محەمەدد بە بارزانی و هەمزە عەبدولاَی گوت: هەریەك حیزب هەیە ئێوەش دەتوانن لە نێو حیزبی ئێمەدا کاربکەن، بەلاَم نەك بە جیا(3)، ئەم وتەیە بە هەمان شێوە لە کتێبی مێژووی هاوچەرخی کورددا دووبارە کراوەتە(4). پاش ماوەیەك هەمزە عەبدولاَ بە نامەیەکی بارزانییەوە گەڕایەوە بۆ عێراق. بارزانی داوای لە خەباتگێرانی کوردی عێراق کردبوو کە یارمەتی هەمزە عەبدولاَ بدەن بۆ دامەزراندنی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق(5). دیارە لەو کاتەدا برایم ئەحمەد بەرپرسی لقی رێکخستنی سلێمانی پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران بوو، ئەو بە هیچ شێوەیەك حەزی لەوە نەدەکرد کە ئەو پرۆژەی بارزانی بیری لێکردبووەوە سەربگرێت، هەرچەندە برایم ئەحمەدو هەمزە عەبدولاَ پەیوەندی زۆر نزیکی ژن و ژنخوازیان پێکەوە هەبوو. رەنگە بەشێکی ناکۆکیەکانی دواتری بارزانی و

برایم ئەحمەد پەیوەنـدی بـەم هەڵوێستەی سـەرەتاو پـێش دامەزرانـدنی پـارتی دیموکراتی کوردەوە هەبوو بێت.

لەسەرەتای مانگی ئابی 1946دا کۆنگرەی حیزبی رزگاری بەسترا‌و حبزب خۆی هەڵوەشـاندەوەو لـە 16ی ئـابی 1946دا پـارتی دیمـوکراتی کـورد دامـەزرا(6). پارتی دیموکراتی کوردی تازە دامەزراو لە 16ی ئابدا لە بەغدا یەکـەم کـۆنگرەی خۆیی بـە ئامـادەبوونی سـی و دوو نوێنـەر بەسـت و کۆمیتـەی ناوەنـدیی خـۆیی هەڵبژارد کە هەمزە عەبدوڵا بە سکرتێری گشتی هەڵبژێردراو مەلا مستەفا (کە لەوێ نەبوو) بە سەرۆك و شێخ لەتیفی شێخ مەحمودو کاکە زیـاد بـە جێگرانـی سەرۆك هەڵبژێردران،(7).

کاتێ هەمزە عەبدوڵا لە لایەن بارزانییەوە نێردرایـەوە بـۆ عێـراق بـە مەبەسـتی دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کورد لە کوردستانی عێراق، دیارە هەمزە عەبدوڵا بە بەرنامەیەکی ئامادەکراوەوە گەڕایەوە کە بە پێی قسەی ساڵح حەیـدەری ئـەو بەرنامەیە سۆڤێت رەزامەندی لەسەر دەربڕیبـوو، ئـەویش هاوشـێوەی بەرنامـەی پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران بوو.ساڵح حەیدەری دەڵێت: هەمزە عەبـدوڵا پەیوەنــدی بــە ئێمــەوە کــردو مەســەلەکەی خســتە بــەردەممان، ئێمــە دژی دامەزرانـدنی ئـەو حیزبـە نـەبووین بـە مـەرجێ پەیوەسـت بێـت بـە ئامـانج و پرینسیپەکانی حیزبی رزگاری کوردەوە،(8). بەڵام دیارە هەمزە عەبدوڵا بە پێی ئەو ئەرکەی خراوەتە ئەستۆی سـوور بـووە لەسـەر ئـەو بەرنامەیـەی کـە لەگـەڵ خۆی هێناویەتی و هەروەك ساڵح حەیدەری دەڵێت هەمزە عەبـدوڵا رازی نـەبوو کە چەند خاڵێك لـە بەرنامەکەیـدا رەت بکرێنـەوە یـان تەنانـەت گۆڕانکاریشیان تێدا بکرێت.لەو خاڵانەشـی کـە مایـەی سـەوداگەری لەسـەرکردن نـەبوون بـریتی بـوون لـە: بـوونی شـێخ لـەتیفی شـێخ مـەحمود و کاکـە زیـاد لـە سـەرکردایەتی

حیزبداو هەڵوەشاندنەوەی هەموو ئەو ڕێکخراوانەی کە لە کوردستاندا کاریان دەکردو دامەزراندنی حیزبە نوێیەکە لەسەر بەرنامەیەك کە لەگەڵ خۆیدا هێنابووی و گوتبووی کە ئەو بەرنامەیە ڕەزامەندی بەرپرسانی سۆڤێتی لە مهاباد لەسەر وەرگیراوە(9). کە ئەم خاڵەش بۆ ئاخاوتن لەسەر گوتاری پارتی دیموکراتی کورد جێگای قسە لەسەر کردنە لەو ڕوانگەیەوە کە ئایا گوتاری ئەم حیزبە بەرهەمی عەقڵ و بیرکردنەوەی ناوەوەو دامەزرێنەرانی حیزبەکەیە یان بەرنامەیەکە لە دەرەوە خواستراوە؟

ئێستا ئەوە ئاشکرایە کە بیرۆکەی دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کورد لە لایەن بارزانی و هەمزە عەبدوڵاو حەوت کەسێتی تری کوردی دیارەوە بووەکە ئەوانیش لەو کەسانە بوون کە لەگەڵ بارزانیدا چووبوونە مهاباد. بیرۆکەی دامەزراندی ئەم حیزبەش پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە هەڵوێستی قازی محەمەدەوە هەبوو سەبارەت بەوەی کە کوردەکانی کوردستانی عێراق تەنیا دەتوانن لە سنووری پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێراندا کار بکەن و ڕێگایان نادرێت حیزبێکی تر درووست بکەن لە کاتێکدا حیزبەکەی قازی محەمەد ناوی پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران بوو. خۆ ئەگەر ناوی ئێران بەو حیزبەوە نەبوایە، ئەوا دەشیا وەها لێکبدرایەتەوە کە ئەو حیزبە بۆ کوردستانی گەورە درووست بووە. ئەمە بێجگە لەوەی کە ئەم حیزبە لە بری خەباتی کوردستانی، واتە خەبات لە پێناوی ڕزگار کردنی هەموو کوردستاندا، خەباتی خۆیی نەك لە هەموو کوردستانی گەورەدا بەرپا نەکردبوو، بەڵکو نەیتوانیبوو لەسەر جوگرافیای کوردستانی ئێرانیش بەتەواوەتی بوونی خۆی بسەلمێنێت. بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەم حیزبە بە یارمەتی سۆڤێت لە رووبەرێکی تەسکی ئەو بەشەی کوردستاندا کە لە ژێر سایەی دەسەڵاتی داگیرکەری فارسدا بوو حکومەتێکی

درووســـت كردبـــوو ئـــەويش لـــە رووبـــەرێكى تەســـكى مهابـــادو دەوروبەريـــدا. هەرچەندە لە سلێمانيش لقێكى هەبوو بە سـەركردايەتى بـرايم ئەحمـەد، بـەلاَم پێ ناچێت بە فيعلى ئامـادەبوونێكى ئـەوتۆى هـەبووبێت. هـەر بۆيـە دەشـێ لـەو كاتەدا ئەو بيركردنەوەيە لاى بارزانى و هـاوەلاَنى درووسـت بـوو بێـت كـە پـارتى ديمـوكراتى كوردســتانى ئێــران تــەنيا بــۆ كوردســتانى ئێــران درووســت بــووەو پێويسـتە ئـەمانيش پـارتێكى هاوشـێوەى ئـەو بـۆ كوردسـتانى عێـراق درووسـت بكـەن. ئەمـە جگـە لـەوەى كـە هەرچـۆن قـازى محەمـەد تمـوحى ئـەوەى هـەبوو سەركردايەتى حكومەتێكى كوردى بكات، بەهـەمان شـێوە بـارزانيش كـە خـۆى و بنەماڵەكـەى لـە رووى خـەبات و تێكۆشـانەوە لـە ريـزى پێشـەوەى خـەباتگێڕانى كورددا بينيووەو لە راستيشدا هەروا بووە. بۆيە دەشێ بارزانى خۆى بـە شـايەنى ئەوە زانيبێت كە پارتێك بۆ كوردستانى لكێندراو بە عێراقـەوە درووسـت بكـاتو ئومێدى ئەوەشى هەبێت كە سەركردايەتى حكومەتێكى كوردى بكات لەم بەشەى كوردســتاندا. لــە كاتێكــدا كــە ئــەم و بنەماڵەكــەيان پێشــتر خــەباتێكى زۆريــان كردبوو دژى دەوڵەتى عوسمانى و دەوڵەتى نوێى عێراق و پێشتريش فەرمانى لـە سێدارەدان لەلايەن توركەكانەوە بەسەر شێخ عەبدولسەلامى دووەمـدا جێبـەجێ كرابوو ئەويش لە پاى بەرزكردنەوەى بەشێك لە داواكانى نەتەوەكـەى. هـەروەك شێخ ئەحمەدى بارزانىو مـەلا مستەفاى بـارزانى خۆيشـى لـە لاوێتيـەوە تـا ئـەو كاتە لە خەباتو تێكۆشاندا بوو لەو پێناوەشدا زەحمەتى زۆريان كێشابوو.

ديارە ئەوەش ئاشكرايە كە دامەزراندى پارتى ديموكراتى كورد كە لە راستيدا بـە پێشـنيارى سـەرەكى بـارزانى و هاوەڵـەكانى بـوو لـە مهابـاد، بـۆ ئـەو بارودۆخـەى كوردستان كە بارودۆخى دواى جەنگو تـا ئەندازەيـەك بالأدەسـتبوونى سـۆڤيەت بــوو لــە ناوچــەكەدا، پێويســتى بــە لەســەر راوەســتان هەيــە. بــە مەبەســتى

دامەزرانـدنی ئـەو حیزبـە وەکـو پێشـتریش ئاماژەمـان بـۆ کـرد یەکـەم هـەمزە عەبـدولاّ بـە بەرنامەیەکـە گەڕاوەتـەوە بـۆ عێـراق، دووەمـیش لـە هـاتنی ئـەودا حیزبی رزگاری بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی خۆی دەدات. ئەوەش ڕێگای بـۆ هـەمزە عەبدولاّ خۆش کردووە بتوانێت ئەو ئەرکەی کە لـە پێناویـدا هـاتبوو جێبـەجێ بکـات. دیـارە لـە کـۆنگرەی یەکەمـدا بـارزانی بـە سـەرۆکی حیـزب هەڵبـژێردرا هەرچەندە خۆیشی لـە کـۆنگرەی دامەزرانـدنی حیزبـدا ئامـادە نـەبوو. ئەمـەش ئـەوە دەسـەلمێنێت کـە لـە لایـەك بـارزانی خـۆی دەوری سـەرەکی هـەبووە لـە دامەزرانـدنی ئـەو حیزبـەدا، لـە لایـەکی تریشـەوە ئەوانـەی لـە گـەڵی بـوون و ئەوانەشی کە لە حیزبی رزگارییەوە یان تەنانەت لە حیزبی شۆڕشـەوە هـاتبوون بـە سـەرکردایەتی بـارزانی رازی بـوون و تەنانـەت ئەوانەشـی کـە نارازیبوونیـان هەبوو وەکو سا ڵح حەیدەری و جەمال حەیدەری و نـافیع یونس..ناڕازیبوونیـان لەسـەر کەسـێتی بـارزانی خـۆی نـەبوو، بـەڵکو نارازیبوونەکـەیان لەسـەر دانـانی شێخ لەتیفی شێخ مەحمودو کاکە زیادی کۆیی بوو بە جێگرانی بارزانی.

لێرەدا ئەوەمان بۆ دەردەکـەوێت کـە کۆدەنگیـەکی تـەواو هـەبووە لەسـەر ئـەوەی هەر لەسەرەتاوە کە بارزانی سەرۆکی پارتی دیموکراتی کورد بێت. دیارە ئـەوەش ئاشکرایە کە بـارزانی خـۆی یەکێکـە لـەو نـۆ کەسـەی کـە لـە مهابـادەوە گەلاڵـەی بیرۆکەی دامەزراندنی ئەو حیزبەیان کردووەو دیسان ئەوەش ئاشـکرایە کـە ئـەو کەسـانەی کـە لەگـەڵ بارزانیـدا بـوون هەمیشـە وەکـو سـەرۆك و رابـەر سـەیری بارزانییـان کـردووەو زیـاتر لـە دەوری ئـەو کۆبوونەتـەوەو ئـەو هەمیشـە هێـزی کۆکردنەوەو لێکتر نزیك کردنـەوەی ئـەوانی تـری هـەبووە کـە ئـەوەش لـە پـێش هەموو شتێکەوە پەیوەندی بە کەسێتی کاریزمی بارزانیەوە هەبووە.

ئێمە ئێستا ئەوەمان لەلا ئاشکرایە کە چۆن پارتی دیموکراتی کورد دامەزراوە. ڕۆڵی سەرەکی بارزانیش لەو بوارەدا ئاشکرایە کە دەوری یەکەمینەو ئەمەش ئەو بۆچوونانە ڕەت دەکاتەوە کە هەندێ پێیان وایە بارزانی دوورو نزیک پەیوەندی بە دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردەوە نەبووەو بەڵکو لە دوای گەڕانەوەی لە سۆڤێت بووەتە سەرۆکی ئەو حیزبە. ئەو بۆچوون و بەڵگانەی کە هێنامانەوە دەری دەخەن کە بارزانی ڕۆڵی یەکەمین و ڕاستەوخۆی هەبووە لە دامەزراندنی ئەو حیزبەدا. دیارە پێشتریش بارزانی وەکو ئاشکرایە پەیوەندی بەهێزی لەگەڵ حیزبی هیوادا هەبووە. ئەمەش تا ڕادەیەکی دیار ئەو بۆچوونە ڕەت دەکاتەوە کە گوایە بارزانی بە هیچ جۆرێك بڕوای بە کاری حیزبایەتی و مەسەلەی حیزبایەتی نەبوو بێت. هەرچەندە دەشێ وەهای لێکبدەینەوە کە بارزانی وەکو سەرکردەیەك کە زۆرێك لە خاسیێتەکانی کەسێتیەکی کاریزمی هەبووە، دەشێ وەکو سەرکۆکی هەموو نەتەوە سەیری خۆیی کردبێت و پێی وابووبێت ئەرکی ئەو لە ئەرکی سەرۆکی حیزبێك گەورەترە کە دەشێ بەشێك لە کۆمەڵگە یان نەتەوە لەگەڵ ئەو حیزبە بن، بەلاّم ئەم وەکو سەرکردە توانیوویێتی لایەنگری رووبەرێکی فراوانتر لە کۆمەڵ بەدەست بهێنێت. باشترین بەڵگەش لە کاتی ڕاپەڕینی چەکداری ئەیلولدا دەردەکەوێت و بە تایبەتیش لە دەستپێکردنەوەی شەڕدا لە ساڵی 1974دا کە بەگشتی کورد لە باشووری کوردستاندا دوای سەرکردایەتی بارزانی کەوت، کە بێگومان بەشێکی دیار لەوانەی لەگەڵ شۆڕش بوون نەئەندامی پارتی بوون و نە لایەنگری پارتی، تەنانەت دژە پارتیشیان تێدا بوو کە لە ئاستی یەکەمدا دوای سەرکردایەتی و کەسێتی بارزانی کەتبوون. لە ئاستی دووەمیشدا پێیان وابوو کە مەسەلەی نەتەوایەتی کوردو بارزانی لێکتر جیاناکرێنەوە، بەڵکو بارزانی ئەو کەسێتەیە

کە رۆحی کوردایەتی لە خۆیدا کۆکردۆتـەوە، واتـە لـە روانـینی گشـتی خەڵکەوە کەسێتی بارزانی هاوشێوەو هاوتابووە لەگەڵ رۆحی هەڵچووی کۆمەڵگەدا بـەرەو گەیشتن بە ئاستی رەها.

کەواتە لێرەوە ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات ئایا جیاوازییەك هەبووە لە نێوان گوتاری بارزانی وەکو سەرکردەو گوتاری پارتی دیموکراتی کورد لەسەرەتاوەو پارتی دیموکراتی کوردستان لە دوای گۆڕینی ناوەکەی، یان گوتاری پارتی و گوتاری بارزانی وەکو سەرۆکی ئەو پارتە هەر هەمان گوتار بووە؟ سەرەتا پێش ئەوەی لێکۆڵینەوەی ئەم باسە بکەین دەبێ ئەوە بزانین کە سەرباری پەیڕەو و پرۆگرامی حیزبی و سەرباری بوونی نوخبەیەکی باش لە خوێندەواری دیار لەسەرکردایەتی پارتیدا هەر لەسەرەتاوە تاکو نسکۆی ساڵی 1975 گوتەو راوبۆچوون و لێکدانەوەو بیرکردنەوەی بارزانی ئەگەرچی کۆی ئەمانە لە هەڵوێستەکانی بارزانیدا دەردەکەون لەبری ئەوەی لە گوتارو نووسین دا دەربکەون. ئەو رەفتارو هەڵسوکەوتو هەڵوێستانە دەریدەخەن کە داینەمۆو سەرچاوەی هەموو بڕیارو هەڵوێستێك لە ناو حیزبەکەدا خودی بارزانی خۆی بووە.

دایڤد ماکدۆواڵ دەڵێت: پارتی دیموکراتی کورد بەرنامەیـەکی نەتـەوەیی هـەبوو (بـۆ کـورد) لـە عێراقێکـی یـەکگرتوودا، بـەڵام هـیچ بەرنامـە، یـان ئامـانجێکی کۆمەڵایەتی یان ئابووری نەخستە روو(10). ئەمـە بەیاننامەیەکـە کـە بـارزانی لە ساڵی 1946دا دەریکردووەو یتایدا دەڵێت: هەوڵدەن کۆمەك بکەن بۆ حیزبی دیموکراتی خۆتان تاکو بە ئامانجی خۆتان بگەن کە دیموکراhتییە بۆ هەموو بـرا کوردەکانی عێـراق و بـۆ گشـت بـرا کـوردی دڵسـۆزو بـە شـەرەف و نەجابـەت کـە لەسەر وەتەنی خۆیان ماونەوە...بۆ خۆشەویستـەکانم لـە هەوڵـدان و تێکۆشـین و

یەکبوون لەسەر نیزامی دیموکراتی ڕاست. خێرابن تاکو بە ئامانجی مەرامی خۆتان بگەن کە ئازادی و سەربەستییە، لە شارو دێهاتان و لە ناو گەلتان و کۆمەڵتان باسی دیموکراتی بڵاو بکەنەوە. تێبگەینن کە هەدەفی بەرزی دیموکراتی ئەوەیەکە زوڵم و غەدر نەمێنێ و هەموو بەشەرێك بە سەربەستی و دڵپاك لەگەڵ یەك بژین وە تا ئێستا ئیستیعمار نەیهێشتووە لە عەبدایەتی دەربچین و عەقڵ و هۆشی پێ نەهێلاوین تا فەرقی بەینی چاکەو خراپە بکەین.

تاکو ئازادیخواهان هۆشیاریان کردین و لە سایەی ئەوانەش هەموومان ئازاد دەبین و زاڵم و مەزلوم نامێنێت ئێمە براو هاوکاری هەموو ئازادیخواهی دونیاینە چی عەرەب بێت و چی عەجەم بێت وە یا تورك بێت و یا ئینگلیز بێت وە یا ئەمەریکی یا رووس بێت. وە دوژمنی ئێمە و هەموو ئازادیخواهی دونیا ئیستیعمارە. جا هەرکەس بۆ چاکەو ئینسانیەت و شەرەف بڕوات ئێمە بە برای خۆمانی دەزانین.. ئیتر هەرکەس بۆ ڕێگای شەرەف و ڕەوشتی پاك بڕوات ڕەحمەتی لێ بێت و هەرچی ئیستیعمارو نۆکەری ئیستیعمارەو پەسەندی بکات لەعنەتی خواو هەموو ئازادیخواهانی لێ بێت.(ئیمزا بارزانی)(11). دیسان بارزانی لە نەورۆزی ساڵی 1946دا گوتوویەتی: ئامانجی من ئازادی کوردستانی عێراقەو سەربەخۆیی، لە دواییدا ئازادکردنی ئەو کوردانەی کە لە ژێر دەستی بێگانەدان و دامەزراندنی دەوڵەتێکی ئیتیحادی کورد.(12). دواتر لە ئەو تێڕوانینانەی سەرەوە لە پەیماننامەکەی پارتی دیموکراتی کورددا لە 16ی ئابی 1946دا بە زۆر شێوە تۆمار کراوە بۆ نموونە: بۆ بە دەستهێنانی دەوڵەتێکی یەکەتی دیموکراسی لە کوردستانی عێراقدا کە عیبارەت بێت لە لیواکانی موسڵ و کەرکوك و هەولێرو سلێمانی و خانەقین بە ڕێگای سیاسی و هەموو وەسیلەیەکی دی مومکین بێ، کۆشش دەکەین بەشەرتێك قانون و ڕەئیسی ئەو

دەوڵەتــە لــە لایــەن مەجلیسی دامەزرانــدنی میللیــەوە کــە لــە لایــەن میللــەتی کــوردەوە بــە ئسـوڵی هەڵبــژاردنی راسـتەوخۆو دەنگـی نهێنیـەوە هەڵبــژێردراوە دابنــێن. دەوڵــەتی یەکـەتی دیموکراسـی کوردسـتان هێـزی خـۆی لـە میللەتـەوە وەردەگرێ بە هۆی ئەو مەجلیسە شوورایە کـە لـە لایـەن میللەتـەوە راسـتەوخۆ هەڵبــژێردراوە، هێـزی ئیجرائـی سـەربەخۆبن. دەوڵـەتی یەکـەتی کوردسـتان لـە تەسدیق کردنی پـەیمانی سوێندخۆری و برایـەتی لەگـەڵ دەوڵـەتی کوردسـتانی ئێرانداو دەوڵەتی ئازەربایجان سەربەستە، هەروەها لە تەسـدیق کردنـی پـەیمانی سیاسـی و یەکـەتی تیجـاری و سـەقافی لەگـەڵ تـەواوی دەوڵەتەدیموکراسـەکانی سەربەستە(13).

پـێش ئـەوەی کـە هـیچ لـە بـارەی بەرنامـەو پێکهاتـەو پـەیڕەوو گوتـاری پـارتی دیموکراتی کوردەوە بڵێین و لە بارەی شوێنی ئەم حیزبەو پێکهاتەکەیی و شوێنی گوتـاری ئـەم حیزبــەوە ئاخـاوتن بکـەین، پـێم باشـە ئاوڕێـك لـە بـارودۆخی کۆمەڵایـەتی و سیاسـی و ئـابووری و کـەلتوریی کۆمـەڵگەی کـوردی بدەینـەوە لـە سەروەختی دروست بوونی پارتی دیموکراتی کورددا. ئەمەش لەسەر بنەمای بڕوا بوونمان بەو راستیەی کە ناکرێت بێ لەبەر چاو گـرتنی ئـەو مێـژووە لـە هـەموو روویەکەوە باس لـەو حیزبـە بکرێـت کـە هـەر لەساتەوەخی درووسـت بوونیـەوە پێگەیەکی دیـاری هـەبووەو لـە دوای گەڕاندەنـەوەی بـارزانیش لـە دوای شۆڕشـی چواردەی تەموز، ئـەم حیزبـە لەسـەر ئاسـتی کوردسـتانی گـەورەو وڵاتـانی دەورو بەرو تەنانەت دنیـای سیاسـی دەرەوەش ناسـراوە. هـەر بۆیـە قسـە کـردن لەسـەر حیزبێکی وەکو پارتی ناکرێت بـە چـەند رسـتەیەك کۆتـای پـێ بهێنرێـت. دیـارە تاکو ئێستاش پـارتی دیـارترین حیزبـی کوردییـە کـە توانیـوێتی بـە رووبـەرێکی فـراوان و بــە جـەماوەرێکی فراوانــەوە بـۆ ماوەیــەکی مێـژوویی هێنــدە درێـژ

پارێزگاری لە خۆی بکات، کە دەشێ جێگای خۆی بێت لە دوای هۆکارەکانی مانەوەو زیاتر پەرەسەندنی بەردەوامی ئەم حیزبە بگەڕێین.

پارتی دیموکراتی کورد لە 16ی ئابی 1946دا دروووست بووە، لە رووی سیاسیەوە لەو مێژووەدا جەنگی دووەمی جیهانی کۆتای پێهاتبوو. هەروەها لە ساتەوەختی دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کورددا نزیکەی حەوت مانگ بەسەر دامەزراندنی کۆماری مهابادا تێپەڕیبوو. بارزانی وەکو دامەزرێنەری ئەم حیزبە لە کۆماری مهاباددا بەرپرسیارێتی هەبووەو بەشێك لە دامەزرێنەرانی پارتی کە لەگەڵ بارزانیدا کە لە سنووری کۆماری مهاباددا بوون بەشدارییان لە بەڕێوەبردنی کارباری کۆماردا هەبووە.

پێشدرووستبوونی پارتی دیموکراتی کوردی ئێران، کۆمەڵەی ژیانەوە لە سنووری مهابادو دەوروبەریدا درووست بوو بوو، پاشتریش کۆمەڵە بە پێشنیاری سۆڤێت و لە رێگای هاندانی قازی محەمەدەوە گۆڕا بۆ پاتی دیموکراتی کوردستانی ئێران و هەر بە یارمەتی سۆڤێتیش قازی محەمەد هەم کرایە سەرۆکی ئەو حیزبەو هەم کرایشە سەرۆکی ئەو کۆمارە نوێیەی کە درووست کرا. هەر چەندە قازی محەمەد پێشتر لەبەر کەسێتی دیاری خۆی و بنەماڵەکەی و پێگەی کۆمەلأیەتی و جەماوەرییان هێنرایە ناو سەرکردایەتی کۆمەڵەوە. بەلأم ئەوەی ئاشکرایە یەکێك لە هۆکارە سەرەکیەکانی بیرکردنەوەی بارزانی لە دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کورد بۆ کوردستانی لکێندراو بە عێراقەوە هەڵوێستس قازی محەمەد بووە بەرامبەر بە بارزانی. لەو رووەوە کە ویستوویەتی بارزانی و ئەو کوردانەی کوردستانی عێراقیش کە چوونەتە سنووری کۆمارەوە لە ریزەکانی پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێراندا کار بکەن کە بەرنامەی ئەو حیزبەش زیاتر بەرنامەیەك بووە بۆ خودموختاری بۆ

كوردستانی ئێران. دەشێ لێرەدا هەڵوێستی قازی محەمەد وەها لێكبدەینەوە كە لە پێگەی بەهێزو كەسێتی بەهێزو بە تواناو ئەزموونی دەوڵەمەندی بارزانی ترسا بێت، هەر بۆیە وریای كردۆتەوە كە تەنیا دەتوانێت لە سنووری ڕێكخستنی پارتی دیموكراتی كوردستانی ئێراندا حیزبایەتی بكات.دەشێ ئەم هۆكارانەو لە هەمان كاتدا جێگیر كردنی بەرنامەی خودموختاری بۆ كوردستانی ئێران لە بەرنامەی پارتی دیموكراتی كوردستانی ئێرانداو تێگەیشتنی بارزانیش لەوەی كە دەشێ بەرنامەی سیاسەتی جیهانی كە ئەو بەرنامەیەش لەو كاتەدا گاریگەری ئاشكرای یەكێتی سۆڤێتی پێوە دیار بوو، بریتی بوو بێت لە خەباتكردنی هەر پارچەیەكی كوردستان لە سنووری خۆیداو هەوڵدان بۆ بە دەستهێنانی مافەكانی لە سنووری ئەو بەشەد. ئەمەش دەورێكی لە بەرچاوی هەبوو بێت لە جولاندنی بارزانی بۆ ئیشكردن بۆ دروستكردنی حیزبی دیموكراتی كورد، كە دەشێ ئەوەش بۆ ئەو قۆناغە جۆرێك لە واقیعیبوونی تێدا بوو بێت. هەروەكو ئەوەش خاڵێكی ئاشكرایە لە كەسێتی بارزانیدا كە سەركردەیەكی واقیعی بووەو بە وەهم نە ژیاوەو زیاتر لەگەڵ واقیعدا مامەڵەی كردووە.

وەكو پێشتر گوتمان پارتی دیموكراتی كورد لە بارودۆخی دوای كۆتایی جەنگی یەكەمی جیهاندا دروست بوو كە هێزەكانی رووسیا لە سنوورەكانی كوردستان نزیك بوون. شەپۆلی بانگەشە كردنیش بۆ ئازادی گەلانی ژێردەستەو مافخوراو لە لایەن كەمپی ڕۆژهەڵاتەوە كە سۆڤێت نوێنەرایەتی دەكرد دەوری تایبەتی هەبووە لە دروستبوونی تێكڕای حیزبەكانی ئەو سەردەمەی ناوچەكە بە كوردستانیشەوە. لە باری كۆمەڵایەتیەوە كوردستان هێشتا كۆمەڵگەیەكی خێڵایەتی بوو. ئابووری بالادەست و پەیوەندییەكانی بەرهەمهێنان هێشتا پەیوەندی بەرهەم هێنانی خێلایەتی و فیودیالی بوو. مەسەلەی گەرمیان و

کوێستان هێشتا لە کوردستاندا مابوو. سەرهەڵدانی پیشەسازی و ئابووری شارو پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانی ئابووری سەرمایەداری هێشتا لە ئاستی نەبوو نادیاردا بوو. لە شارێکی وەکو کەرکوکیشدا کە نزیکەی بیست ساڵ لە پێش دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کورد نەوتی تێدا دۆزرابووەو دەردەهێنرابوو، هێشتا پەیوەندی بەرهەمهێنانی ئابووری بۆرژوازی لە ئاستی نەبوودا بوو، سیمای دروستبوونی چینی ناوەند دیار نەبوو. هەرچەندە دکتۆر کەمال مەزهەر لە کتێبەکەیدا کاتێ باسی مێژووی چینی کرێکاری عێراق دەکات وای نیشان دەدات کە ئەو چینە کۆمەڵایەتیە مێژوویەکی کۆنی هەیەو لە مێژە بووەتە خاوەنی شووناسی چینایەتی خۆی. هەرچەندە هیچ بەڵگەیەکی زانستی پشت بەستوو بەواقیعی پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی لە کوردستان و تەنانەت لە عێراقیشدا ناتوانێت بیسەلمێنێت کە نەك بۆ ساڵی چلەکانی سەدەی بیست، بەڵکو بۆ ئێستاش ناتوانرێن بسولمێنرێت کە چینی کرێکاری عێراقی چینێکی خاوەن شووناسە. واتە دەتواین بڵێین بە چەمکی مارکسیانە تاکو ئێستاش لە عێراقدا کرێکار نەبۆتە چینێك بۆ خۆی، هەرچەندە من پێم وایە لە خۆیشیدا هێشتا چین نییە. ئەمەش ئەوەمان بۆ دەردەخات کە لەو مێژووەدا کە پارتی دیموکراتی کورد دروستبووە کۆمەڵگەی کوردی کۆمەڵگەیەکی پیشەسازی نەبووە. واتە مەسەلەی تەکتۆلۆجیاو پیشەسازی لە ئاستی نەبوودا بووە. مەبەستمان لەم لێکدانەوەیەش ئەوەیە کە بڵێین لەو قۆناغەدا لە هیچ ئاستێکدا کۆمەڵگەی کوردی کۆمەڵگەیەکی مۆدێرن نەبووەو مۆدێرنێتە نەك وەکو عەقڵ و بەرهەم هێنان و کەلتوور لە سەر ئاستی مرۆیی و لەسەر ئاستی مادیش ئامادەبوونی نەبووە. تەنانەت لە ئاستی خواستن و وەرگرتنیشدا واتە هێنانی بەرهەمەکانی مۆدێرنێتە لە دەرەوە هێشتا ئامادەبوونێکی ئەوتۆی نەبووە کە

لەئاستی پێناسەکردندا بوو بێت. ئەوەش ئاشکرایە کە ناسیونالیزم بەرهەمی مۆدێرنێتەیە کەواتە لە کاتێکدا کە مۆدێرنێتە لە واقیعی کۆمەڵایەتی کوردیدا لە ئاستی نەبوودا بێت ئایا دەشێ ناسیونالیزم کە بەرهەمی مۆدێرنێتیە وەکو دیاردە یان ئایدیۆلۆجیایەکی کۆمەڵایەتی بوونی هەبوو بێت؟ بێگومان ئەوە مەسەلەیەکە ناتوانرێت پشتگیری لێبکرێت. دیارە مەبەست لەم قسەیە ئەوە نیە کە تاکە کەسی ناسیونالیست دەرنەکەوتوون، یان ئامادە بوونیان نەبووە. نەخێر دەشێ ئێمە نەك بۆ ساڵانی چلەکانی سەدەی رابردوو بەڵکو باس لەوەش بکەین کە ئەحمەدی خانی وەکو تاکە کەس خاوەنی هەستێکی ناسیونالیستانە بووە بەلاّم دیارە بە گوێرەی ناسینالیزم وەکو ئایدیۆلۆجیایەکی کۆمەڵایەتی کە بگاتە ئەو ئاستەی بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی رێکبخات و بیخاتە جوڵەو بەرنامە رێژیی بۆ درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی بکات ناشێت لە روانگەی بوونی تاکە کەسی ناسینالیستەوە سەیر بکرێت.

هەر بۆیە لە رووی زانستیەوە دەشێ بتوانین پێ لەسەر ئەوە دابگرین کەبێجگە لە تاکە کەسی زۆر لە نێو نوخبەدا کە کەسانی ناسیونالیست بوون، رابەرانی بزووتنەوەکانی کورد بەگشتی هەڵگری دیدو بۆچوونی ناسیونالیستانە بوونو لەو پێناوەشدا خەباتیان کردووەو هەریەکەش بە جۆرێك لە بیرو خەیاڵی بە دەستهێنانی مافە نەتەوەییەکانی کورددا بووە. بۆیە لە واقیع دوور نەکەوتووینەتەوە ئەگەر کەسانی وەکو شێخ عوبەیدولاّی نەهری و شێخ عەبدولسەلامی بارزانی و شێخ مەحمود حەفیدو شێخ سەعیدی پیران و سەید رەزای دەرسیم و قازی محەمەدو بارزانی و چەندانی تریش بە ناسیونالیست دابنێین، بەلاّم ئەوە ئاشکرایە کە سەرباری گرنگی دەوری تاکە کەس هێشتا ناتوانین دان بەوەدا بنێین کە مێژوو تاکە کەس درووستی دەکات. نەخێر بەڵکو

به پێچەوانەوە ئێمە پێمان وایە کۆمەڵ مێژوو درووست دەکات. مارکس باشی بۆچووە کاتێ پێی وابوو مێژوو بریتیە لە مێژووی ململانێی چینەکان، چونکە لەو قسەیەدا ئەوە ئاشکرا دەبێت کە مارکس بڕوای بەوە بووە کە تەنیا کۆمەڵگا یان بەشێکی دیار لە کۆمەڵگە کە ئەو بە چینی کۆمەلاّیەتی ناوی دەبات دەتوانێت مێژوو درووست بکات. دەشێ بە پشت بەستن بەو بۆچوونەی مارکس بڵێین خەڵك یان جەماوەر یان گەل مێژوو درووست دەکات. هەر بە وەرگرتنی هەمان ئەو بۆچوون ئێمە پێمان وایە مێژوو مێژووی نەتەوەو گەلانە، شارستانێتیەکان نەتەوەو گەلانی جۆراو جۆر بەرهەمیان هێناون. ئەو شووناسانەی ون نابن‌و لەناو ناچن شووناسی نەتەوەو گەلانن. لە سەردەمی مۆدێرنێتەشدا ئەوەی شووناس بە نەتەوە دەبەخشێت ناسیونالیزمەو تەنانەت لە بنەڕەتدا ئەوەی نەتەوە درووست دەکات ناسیونالیزمە. نەتەوەش تەنیا لە بوونی دەوڵەتدا پێناسە دەکرێت کە ئەو دەوڵەتەش ناسیونالیزم درووستی دەکات. گریمان وامان دانا کە ناسیونالیزمی کوردی لەسەر وەختی دامەزراندی پارتی دیموکراتی کورددا دەرکەوتووە. کەواتە کوا پرۆژەو بەرنامەو کاری ئەو ناسیونالیزمە؟ کوا ئەو دەوڵەتەی کە ئەم ناسیونالیزمە درووستی کردووە، یان کوا ئەو بزووتنەوە نەتەوەییە گشتکرەی کە ئەم ناسیونالیزمە درووستی کردووەو، کوا ئەو شارستانێتیەی کە ئەو دەوڵەتە نەتەوەییە کە بەرهەمی هێناوە؟ بەهەرحاڵ دەتوانین بە ئاشکرا بڵێین لە رووی پەرەسەندنی کۆمەلاّیەتییەوە لە سەروەختی دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کورددا، کۆمەڵگەی کوردی لە ئاستێکی دواکەوتوودا بووەو مەسەلەی ناسیونالیزم وەکو بیرو ئایدیۆلۆجیاو وەکو پرۆژە بوونی نەبووە. بەڵکو ئەوەی کە دەشێ ئاماژەی بۆ

بکرێت تـەنیا بـوونی تـاکی ناسیونالیست بـووە کـە ناتوانرێت ئـەوەش بکرێتـە پێوانە بۆ بوونی ناسیونالیزم.

لـە وتەکـەی ماکدۆوالـّدا هـاتووە کـە پـارتی دیمـوکرات بەرنامەیـەکی نەتـەوەیی هـەبوو لـە عێراقێکـی یـەکگرتوودا. لـە راسـتیدا ئـەم وتەیـە جێگـای لەسـەر راوەستانە. ئەگەر بە شێوەیەکی واقیعیانـە سـەیری بەرنامـەی نەتـەوەیی بکـەین ئەوا بێ هیچ دوو دڵیەك دەبێ پێ لەسەر ئەوە دابگرین کە بەرنامەی نەتـەوەیی تەنیاو بەس تەنیا لە سـەربەخۆیی و دروستکردنی دەوڵـەتی نەتەوەییدا خـۆی دەبینێتەوە. دەشێ لێرەدا بە گوێرەی کـورد قسە لەسـەر دوو ئاسـت بکرێـت، کـە یەکـەمیان سـەربەخۆیی هـەموو کوردسـتان و دروسـتکردنی یـەك دەوڵـەتی نەتەوەییە بۆ کـورد، کـە ئەمـەش لـە راستیدا گەوهـەری خـاوێنی ناسیونالیزمی کوردییە. دەشێ ئاخاوتن لە ئاستی تیۆریدا لەسەر مەسەلەی دروستکردنی تاکە دەوڵەتێکی نەتەوەی لەسەر جوگرافیای کوردستان کارێکی ئاسایی بێت، هەرچۆن زۆرێك لە ناسیونالیستە عەرەبەکان باس لە دروستکردنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی عەرەبی دەکەن لە سەر هەموو خاکی نیشتیمانی عەرەبی وەکو خۆیان دەیڵێن لە ئۆقیانووسـەوە بـۆ کەنـداو. بێگومـان ئـەوەش لـە رووی هیواخواسـتن و ئارەزووبوونەوە شتێکی ئاسانەو لە رووی رەوایەتیشەوە هیچ رێگرییەك نییە بـۆ ئەوەی بگوترێت ئەوە رەوا نییە. بەڵام واقیعی عەرەبی نەیتوانیووە ئەو خەونـە بکاتـە واقیـع بـەڵکو لەبەرامبـەردا دەبیـنین نزیکـەی بیست دەوڵـەتی عـەرەبی درووسـت بـووە کـە جوگرافیـای نیشـتیمانی عـەرەبیان لـە نێـوان خۆیانـدا دابەشکردووە یان سیاسەتی نێودەوڵەتی بۆی دابەش کردوون. ئەو دەوڵەتانەیشی کە درووست بوون یان بە یارمەتی دەوڵـەتانی بڕیـار بـە دەست درووست کـراون یان راستەخۆ دەوڵەتانی بڕیار بەدەست درووستیان کردوون. ئەم دەوڵەتانەش لە

جیاتی ئەوەی بە دەوڵەتی نەتەوە ناو ببرێن بە دەوڵەتی نیشتیمانی یان (الدولە القگریە) ناو دەبرێن.

وەکو لەسەرەوە ئاماژەمان بۆ کرد هەمان لێکدانەوە بەسەر کوردستانیشدا جێبەجێ دەبێت لە روانگەی بەرنامەو پەیڕەوو پرۆگرامی حیزب و بزووتنەوەکانی کوردەوە. راستە لە بەرنامەی پارتی دیموکراتی کورددا مەسەلەی ئازادی هەموو کوردستان باسی لێوەکراوە هەرچۆن پێشتر لە بەرنامەی حیزبی رزگاریدا باسی لێوە کرابوو. بەلاّم ئەوە تەنیا ناو هێنان و جۆرێك لە ئاوات خواستنە، ئەگینا بە ئاشکرا پارتی دیموکراتی کورد لەبەرنامەکەیدا باسی مافی کورد دەکات لە عێراقێکی یەکگرتوودا. لێرەدا دوو پرسیار سەرهەڵدەدەن. یەکەمیان ئەوەیە ئایا ئەو مافەی کە لە بەرنامەی پارتی دیموکراتی کورددا هاتووە چییە؟ ئایا مافی دروستکردنی دەوڵەتە یان فیدراڵییە یان ئۆتۆنۆمییە یان مافی رۆشنبیری و کەلتوورییە؟ ئایا مەبەست لە عێراقی یەکگرتوو چییە؟ ئایا مەبەست ئەوەیە کە عێراق دابەش نەبێت یان مەبەست ئەوەیە لە عێراقدا دەوڵەتێکی هاوبش و هاوسەنگ لە هەموو پێکهاتەکانی ئەو وڵاتە پێك بێت کە پێی دەگوترێت عێراق. لە راستیدا ئەم وڵاتە بە زۆرەملێ و بە ناهاوسەنگی درووستکراوەو ناشێت ببێتە دەوڵەتێکی چەند ئیتنیکی یان چەند نەتەوەیی بە جۆرێکی ئەوتۆ کە هەموو ئەو پێکهاتانە تیایدا بەپێ قەوارەی بوونیان ئامادەبوونیان هەبێت لە دەوڵەتەکەداو کەس پێ لی مافو کەرامەتی نەنرێت.

بەهەرحاڵ نەك هەر پارتی دیموکراتی کورد بەڵکو کۆمەڵەی ژیانەوەش کە پێش درووستبوونی پارتی دیموکراتی کورددرووستبوو پاشان بوو بە پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران، راستە لە بەرنامەکەیدا ناوی کوردستانی گەورەی تێدا هاتبوو، بەلاّم بە کردار حیزبی ئەو بەشەی کوردستان بوو کە لە ژێر رکێفی

داگیرکەری ئێرانیدا بوو، بەهەمان شێوە پارتی دیموکرتی کوردیش بەهەمان بەرنامەو تێڕوانینەوە هاتە مەیدان و دامەزرا. کە دەتوانین بڵێین زۆربەی ئەو حیزبانەی کە لە ناوچەکەدا لەو مێژووەدا دامەزراون لەسەر ئاستی نەتەوەیی بەرنامەکانیان نزیك بووە لە یەکترەوە. ئەگەرچی ئەوە بەراوردێکی خۆش نییە بەلاَم تەنانەت حیزبی بەعسیش بەرنامەکەی هاوشێوەیە لەگەڵ بەرنامەی حیزبەکانی تری ناوچەکەدا بە حیزبە کوردیەکانیشەوە. ئەوەتا حیزبی بەعس لەلایەك باسی نەتەوەی گەورەی عەرەب دەکات و بە خەیاڵ لە ئۆقیانووسەوە بۆ کەنداو رزگار دەکات و یەك دەوڵەتی گەورە بۆ هەموو نەتەوەی عەرەب درووست دەکات. کەچی هەموو قورسایی ئیشکردنیشی بۆ بیناکردنی دەوڵەتێکی بەهێزو شمووولی بوو لە چوارچیوەی نیشتیمانی عێراقدا. لەو بارەیەوە زوهێر ئەلجەزائیری دەڵێت: راپۆرتی ناوەندی نیشتیمانی کۆنگرەی هەشتەمی حیزبی بەعس کە لە 237 لاپەڕە پێکهاتووە تەنیا 15 لاپەڕەی تەرخان کردووە بۆ مەسەلە نەتەوەییەکانی وەکو فەلەستین و کەنداو و پەیوەندییە عەرەبیەکان و بەشەکەی تری کتێبەکە کە زۆرینەی کتێبەکەیە تەرخان کراوە بۆ مەسەلە ناوخۆییەکان(14). ئەمەش ئەوە دەردەخات کە سەرباری ئەو هەموو راگەیاندن و بانگەشە کردنەی بەعس بە ناوی ناسیونالیزمی عەرەبیەوە بەلاَم بەتەواوەتی دانی ناوەبە بوونی چەند دەوڵەتێکی عەرەبیدا کە دەشێ لە ئاستی نەگوتراودا داننان بێت بە بوونی چەند نیشتیمانێکی عەرەبیدا. هەر لێرەوە شووناسی ئەو ناسیونالیزمەی کە بەعس نوێنەرایەتی دەکات دەکەوێت بەردەم پرسیارەوە. ئەگەر بەهەمان پێودانگ سەیری ئەو حیزبە کوردیانە بکەین کە بەناوی حیزبی ناسیونالیستی یان نەتەوەییەوە درووست بوون بە پارتی دیموکراتی کوردیشەوە ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە ئەمانیش هەڵگری گوتارێکی ناوچەیی

بوون کە پەیوەست بووە بە رووبەرێکی دیاری کراوی کوردستانەوە. بێگومان هەموو حیزبە کوردییەکان جیاوازییەکی ئاشکرایشیان لەگەڵ حیزبی بەعسدا هەبووە، لەوەیدا کە بەعس هەڵگری درووستکردنی پرۆژەی دەوڵەت بووە لە سەر بەشێك لە نیشتیمانی عەرەب کە پێش بەعسیش دەوڵەتی هەبووە، بەلاَم بە گوێرەی حیزبە کوردییەکان بۆ ئەو بەشەی کوردستانیش کە تیایدا درووست بوون و بە ناوی ئەویشەوە درووست بوون وەکو کوردستانی ئێران، کوردستانی عێراق..تاد نەبوونەتە خاوەنی پرۆژەی دەوڵەت بەڵکو پرۆژەی ئۆتۆنۆمی و پێکەوە ژیانیان لەگەڵ نەتەوەی سەردەستدا هەبووە لە چوار چێوەی ولاَتێکی یەکگرتوودا. ئەمەش دەبێتە پرسیار لەسەر گەوهەرو ماهیەتی گوتاری ئەم حیزب و رێکخراوانەی ئێمەوە بە گشتی. دیارە جیاوازییەکی تری زەقی حیزبە کوردییەکان لەگەڵ بەعسدا ئەوەیە کە بەعس حیزبێکی شۆڤێنی داخراو بووەو بە گوێرەی کورد لە عێراقو سووریادا حیزبی نەتەوەی سەردەستو داگیرکەری دووبەشی کوردستان بووە، لە کاتێکدا هەموو حیزبو رێکخراوە کوردییەکان حیزبو رێکخراوی نەتەوەیەکی بن دەستو نیشتیمان داگیرکراوو دابەشکراو بوونو لە پێناوی رزگارکردنی نیشتیمانەکەیاندا درووستبوونو هەریەکەش بەپێی تێڕوانینی خۆی بۆ ئەو ئامانجە خەباتی کردووەو هەرگیز بەرنامەی داگیرکردنی خاکی کەسی تریان نەبووە.

ئێستا ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ قسەکەی ماکدۆواڵ سەبارەت بە بەرنامەیەکی نەتەوەیی لە عێراقێکی یەکگرتوودا، ئەوا ئەو پرسیارەمان لەلا درووست دەبێت: ئایا دەشێ لە ولاَتێکدا کە نەتەوەی سەردەست خاوەنی دەوڵەت بێت و ناسیونالیزمی ئەو نەتەوەیەش لە لوتکەی دەسەلاَتدا بێت، ئایا شوێن و پێگەی ناسیونالیستی نەتەوەی بن دەست لە کوێدا دەبێت؟ بێگومان ناکرێ دوو گوتار

كە هەریەکەیان گوتاری ناسیونالیستێکی سەربەخۆ بێت لە یەك ولاًتداو لەیەك ئاستدا بن. ئەوەش ئاشکرایە کە ناسیونالیزم ئەو ئایدیۆلۆجیا یان بەرنامەو پرۆژەیەیە کە لە رووبەری جوگرافیای دەسەلاًتی خۆیدا بوار بۆ ئەوانی تر ناهێلێتەوە کە بوونی خۆیان بسەلمێنن. هەر بۆیە قسەکردن لە بوونی بەرنامەیەکی نەتەوەیی و گوتارێکی نەتەوەیی لە ولاًتێکدا کە ناسیونالیستێکی تر لە لوتکەی دەسەلاًتدا بێت جگە لە وەهم هیچ شتێکی تر نییە. هەر بۆیە ناشێت تەسەوری ئەوە بکەین لە عێراقێکی یەکگرتوودا کە تیایدا عەرەب خاوەنی دەوڵەت بێت، کورد خاوەنی بەرنامەیەکی نەتەوەیی بێت، مەگەر کورد وەکو ئۆپۆزسیۆن بتوانێت بەرنامەیەکی نەتەوەیی هەبێت ئەویش لەبەر ئەوەی کە ئۆپۆزسیۆن لە دەرەوەی دەسەلاًتەو دەشێ لە قۆناغی خەبات کردندا بێت لە پێناوی بەدەست هێنانی دەسەلاًتدا. دیارە بە گوێرەی کوردیش تەنیا کاتێك ئەو بەرنامەیە دەبێتە بەرنامەیەکی ناسیونالیستی کە خەبات کردن لە پێناوی جیابوونەوەو سەربەخۆیی و درووستکردنی دوڵەتی نەتەوەیدا بێت کە ئەوەش بە هیچ شێوەیەك لە چوارچێوەی عێراقی یەکگرتودا درووست نابێت و نایەتە دی.

هەروەك بارزانی لەو بەیانەی کە بۆ درووستکردنی پارتی دیموکراتی کورد دەریکردووە دەڵێت: هەوڵدەن کۆمەك بکەن بۆ حیزبی دیموکراتی خۆتان تاکو بە ئامانجی خۆتان بگەن کە دیموکراتیە بۆ هەموو برا کوردەکانی عێراق و بۆ گشت برا کوردی دڵسۆزو بەشەرف و نەجابەت کە لەسەر وەتەنی خۆیان ماونەوە.. تاکو ئێستا ئیستیعمار نەیهێشتووە لە عەبدایەتی دەربچین .. دوژمنی ئێمەو هەموو ئازادیخواهی دونیا ئیستیعمارە(15). ئەگەر بە وردی سەیری ئەم وتەیەی بارزانی بکەین ئەوا سێ خاڵی سەرەکیمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە

یەکەمیان (هەموو برا کوردەکانی عێراق و گشت برای کوردی دڵسۆز. دووەمیان داواکردن لە خەڵکی کە خەبات بکەن تا دەگەن بە ئامانجی خۆیان کە دیموکراتیە. سێیەم هۆکاری رزگارنەبوونی ئێمە ئیستیعمارە).

بەیاننامەکەی بارزانی کە لە شێوەی گوتارێکدایە بۆ ئەو جەماوەرە ئاراستەکراوە کە دەخوازێت ببنە ئەندام یان لایەنگری ئەو حیزبەی کە دەیەوێت درووستی بکات، یان بۆ کۆی هاوولاتیانی کوردە. لەم وتەیەدا، روانین و تێگەیشتن و بڕوابوونی بارزانی تێدا ئاشکرا دەبێت. ئەو وتارە راستەوخۆ ئاراستەی کوردی عێراق دەکرێت چونکە حیزبەکە بۆ کوردستانی عێراق دادەمەزرێت و راستەوخۆ پەیوەندی بە ئەوانەوە هەیەو لە پێناوی رێکخستن و ئاراستەکردنی ئەواندا درووست دەبێت بۆ گەیاندنیان بە ئاوات و مافەکانیان بە پێی روانینی بارزانی. کەواتە بە ئاشکرا لێرەدا سنووردارکردنی گوتاری ئەم حیزبە دەردەکەوێت کە لە چوار چێوەی کوردستانی عێراقدا بەرجەستە دەبێت. بەلام عێراقێکی یەکگرتوو، واتە لە بنەڕەتدا لە گوتارەکەی بارزانیدا هیچ ئاماژەیەکی جیاکردنەوەی ئەم بەشەی کوردستان لە عێراقی عەرەبی هەست پێناکرێت، بەڵکو بە پێچەوانەوە بانگەشەکردنێکی ئاشکرا بۆ جیاکردنەوەی خەباتی هەربەشێکی کوردستان لە چوارچێوەی ئەو دەوڵەتەدا کە پێوەی لکاوە دەردەکەوێت. بەلام ئەو خەبات کردنەش بۆ جیاکردنەوەی ئەو بەشەو درووستکردنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ نییە لە سەر جوگرافیای ئەو بەشەی کوردستان. بەڵکو مانەوەیە لە سنووری دەسەلاتی ئەو دەوڵەتەدا کە ئەو بەشەی پێوە لکێندراوە. لە وتەکەی بارزانیدا زیاتر دانپێدانانێکی ناراستوخۆ بە دابەشکردنی کوردستاندا دەبینرێت هەرچەندە پێش بارزانی سەرجەمی بزووتنەوەکانی کورد هەمان کاریان کردووەو هەریکە لە سنووری کوردستانەکەی

خۆیدا خەباتی کردووەو دژی دەوڵەتی داگیرکەری بەشەکەی خۆیان راپەڕیون، بێجگە لە بزووتنەوەکەی شێخ عوبەیدولاّ کە ئەویش دەشێ هەندێ هۆکاری شاراوە لە پشتی گواستنەوەی راپەڕینەکەوە هەبوو بێت لە سنووری دەوڵەتی عوسمانییەوە بۆ سنووری دەسەڵاتی فارسەکان. بەهەر حاڵ لە روانگەی مەسەلەی نەتەوایەتی و گوتاری نەتەوایەتییەوە لە وتارەکەی بارزانیدا چوارچێوەیەکی ئاشکرا بۆ بوونی بەرنامەیەکی نەتەوەیی یان بوونی گوتاری نەتەوەیی دیار نییەو دەتوانین بڵێین ئاراستەی خەباتکردنەکە زیاتر بەلای خەباتی گەلێکی ولاّت داگیرکراو لە لایەن ئیمپریالیزمی بەریتانیاوە خۆی دەنوێنێت. واتە خەبات بۆ رزگالرکردنی عێراق بەکوردستانیشەوە لە چنگی ئیمپریالیزم کە لەو ئاقارەشدا هەموو ئازادیخوازانی عێراق بەشدار دەبن. ئەم بۆچوون تێڕوانینەش جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە لە بەشداریکردنی شێخ مەحموود لە شەڕی شوعێبەدا دژی داگیرکەری ئینگلیز. هەرچەندە ئەم وتانەی بارزانی وتەی کەسێکە کە بڕوایەکی تەواوی بە عێراقیبوونی خۆیی و کوردستانیش هەبوو بێت، بەلاّم لە راستیدا لە هەڵوێستس عەمەلی بارزانیدا ئەو ئینتیما بەهێزە بۆ عێراق نابینرێت و لەوەش ناچێت بڕوای بەخەبات کردن لە پێناوی رزگارکردنی عێراق لە چنگی ئیمپریالیزم هەبوو بێت. بەڵکو لە خەباتی دوورودرێژی بارزانیدا رەهەندی ئامانجو داواکارییەکانی هەرچەند بووبێت، سیمای کوردستانی بوونو خەبات لە پێناوی کوردو کوردستاندا بینراوەو هەست بەوە نەکراوە کە بارزانی عێراقی پێش کوردستان خستبێت. رەنگە باسکردنی عێراقو رزگارکردنی لە دەستی ئیستیعمار وەکو ئەو دەڵێت لەو روانگەیەوە بووبێت کە تەنیا لە عێراقێکی ئازاددا کوردستانێکی ئازاد بوونی دەبێت یان کورد دەتوانێت بگات بە مافە رەواکانی خۆی.

بارزانی له وتەکەیدا داوا لە خەڵکی دەکات کە بەردەوامبن لە خەباتدا تاکو دەگەن بە ئاواتی خۆیان کە دیموکراتیە. ئەو وتەیەی بارزانی لە ساڵی(1946) دا پێشکەش کراوە. ئایا دەبێ بە تێگەیشتنی ئەو کاتەی بارزانی و خەڵکیش لە کوردستان دیموکراتی چ مانایەکی هەبوو بێت؟. بەهەرحاڵ بارزانی لە وتەکەیدا ئامانجی ئەوپەڕینی خەباتکردنی گەلی کوردی دیاری کردووە کە بریتیە دیموکراتی. بێگومان باسکردنی دیموکراتی بۆ ئەو مێژووە بایەخێکی گرنگی هەیە لە کاتێکدا لەو سەردەمەدا بێجگە لە تورکیا کۆی سیستێمی سیاسی دەوڵەتانی ناوچەکە سیستێمی پاشایەتی داخرووو نادیموکراسی بوون. ئایا دیموکراتی بۆ ئەو کاتەی خەباتی کوردایەتی خاڵی سەرەکی و ئامانجی سەرەکییە؟ ئایا هەر بە راستی لەو قۆناغەدا مەسەلەی دیموکراسی بە گوێرەی کورد کەوتۆتە پێش مەسەلەی نەتەوایەتی و ئامانجی نەتەوایەتییەوە؟ یان ئایا دەشێ تەسەوری ئەوە بکەین کە بارزانی لەو روانگەیەوە باسی دیموکراسی بکات کە مەسەلەی نەتەوایەتی لە رونگەی مارکسیزمەوە یەکێکە لەو مەسەلانەی چارەسەرکردنی لە ئەستۆی دەرکەوتنی بۆرژوای نیشتیمانی و شۆڕشی دیموکراسیە یان بە وتەیەکی تر یەکێکە لەو ئەرکانەی کە دەبێ بۆرژوای نیشتیمانی جێبەجێی بکات؟ بێگومان ئاشکرا نییە مەبەستی بارزانی لە دیموکراسیو خەبات لە پێناوی دیموکراسیدا چییە. کەواتە ئایا بۆچی بارزانی باسی مەسەلەی نەتەوایەتی ناخاتە پێش مەسەلەی دیموکراسیەوە؟ رەنگە تاکە وەڵامێکی راست بۆ ئەم پرسیارە ئەوە بێت کە بارزانی ئەو کاتەیەی ئەم بەیانەی دەرکردووە لە کۆماری مهاباد بووە کە وەکو دەیزانین سۆڤێت لە پشتی درووستکردنی ئەو کۆمارەوە بووەو تا ئەو کاتەیشی ویستوویەتی پشتگیری کردووەو یارمەتی داوە. مەسەلەی دیموکراسیش لە راگەیاندنی سۆڤێتیەکاندا

شتێکی باوی رۆژانه بووەو بێگومـان لـه لایـەك دەشـێ ئـەوەش کاریگـەری لەسـەر بـارزانی هـەبوو بێـت لـه لایـەکی تـرەوە دەشـێ ئـەو وتـارە جۆرێـك لـه ئومێـدی بەدەستهێنای پشتگیری سۆڤێتی له پشتەوە بوو بێت. هـەروەك ئـەوش ئاشـکرایه کـه هـەمزە عەبـدولا کـاتێ بـه نوێنەرایـەتی بـارزانی گەڕایـەوە بـۆ عێـراق بـۆ دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کورد، له بارەی ئەو پەیڕەوو بەرنامەیەوە کـه بـۆ پارتی دیموکراتی کورد دانرا بوو رایگەیاندووە کـه سـۆڤێتیەکانیش رەزامەنـدیان لەسەر ئەو بەرنامەیه هەیه.

بەهەرحاڵ سەرباری بڕوابوونی ئێمـه بـه مەسـەلەی دیموکراسـی بـەڵام نـاتوانین دان بەوەدا بنێین که بارزانی له قۆناغێکی وەهادا بەتـەواوەتی بـڕوای وابووبێـت که کێشەی کورد کێشەی نەبوونی دیموکراتییەو چارەسەری کێشـەکەی تـەنیا بـه دیمـوکراتی دەکرێـت. ئـەم بۆچـوونه بـۆ وڵاتێـك راسـته کـه خـاوەنی دەسـەڵاتو دامەزراوەی دەوڵەتیی خۆی بێت، بەڵام ئەو دەسـەڵاته دەسـەڵاتێکی نـادیموکراتی بێـت. لـه بـارێکی وەهـادا ئـەرکی خـەڵك یـان جـەماوەر خەباتکردنـه لـه پێنـاوی گۆڕینی سیستەمی دەسەڵاتدا لـەو بـارەوە کـه هەیـه بـۆ سیسـتێمێکی دیمـوکراتی. یان وەکو له تیۆری مارکسیزمدا باوە کاتێ شۆڕشی پیشەسـازی دەکرێـت و چـینی بۆرژوا دێته سەر کورسی فەرمانڕەوایەتی و کۆتایی به سیسـتێمی فـەرمانڕەوایی فیودیالی یان ئیمپراتۆرێتی فرە ئیتنیکی ئایینی دێنێت، چینی بۆرژوای نوێ یـان چینی ناوەنـد کـه هێشـتا لـه بـاری شۆڕشـگێڕیدایه، هـەڵگری بەرنامـەو پـرۆژەی دیموکراسـیه. دیـارە وەکـو لـه کـەلتووری مارکسـیزمدا بـاس دەکرێـت، مەسـەلەی نەتەوایـەتی یەکێکه لـەو مەسـەلانەی کـه چارەسـەری لـه ئەرکـەکانی سیسـتێمی دیموکراسـیه. واتــه مەســەلەی نەتەوایــەتی لــه پــرۆژەی دیموکراســی چــینی

بۆرژوادایەو تەنانەت ئەرکی سەرشانیشێتی کە جێبەجێی بکات، کە ئەویش لە درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیدا خۆی دەبینێتەوە.

دیارە نە لەسەردەمی دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کورداو نە دوای ئەوەش سیستێمێکی سیاسی ئیداری ئەوتۆ درووست نەبووە کە سیستێمی فیودیالی کوردی بووبێت و پارتی دیموکراتی کوردیش وەکو پارتی بۆرژوای نیشتیمانی هەڵگری پرۆژەی شۆڕش بووبێت بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئەو سیستێمە فیودیالیەو دامەزراندنی سیستێمێکی بۆرژوای دیموکراتی واتە درووستکردنی دەوڵەتێکی بۆرژوای دیموکراتی. هەر بۆیە بە ئاشکرا دەتوانین بڵێین دانانی دیموکراسی وەکو ئامانجی سەرەکی خەباتی خەڵکی کوردستانی لە عێراقدا، لەو قۆناغەدا کە لە راستیدا ئەم بەشەی کوردستان بەشێکی داگیرکراو و بە زۆر لکێندراو بووە بە دەوڵەتێکی داتاشراوەوە کە سیستەمی فەرمانڕەوایەتی تیایدا سیستێمی پاشایەتی بووە، تا ئەندازەیەکی ئاشکرا جۆرێك لە ناجۆریو شوێن گۆڕکێی لە ریزبەندی خواستە سەرەکییەکانی کورددا پێوە دیارە. لەم رووەوە دەشیا لە بەیانەکەی بارزانیدا پێداگیری لەسەر خەباتی رزگاری نیشتیمانی بکرایەو ئامانجی سەرەکی حیزبی دیموکراتی کورد بە خەباتکردن بۆ رزگارکردنی کوردستانی گەورە دابنرایە ئەگەر حیزبەکە خۆی بە حیزبی هەموو کوردستانی گەورە بزانیایە، واتە ئەگەر خاوەنی گوتارێکی گشتی نەتەوەیی بوایە، خۆ ئەگەر وەکو ئەوەشی کە لە درووسکردنەکەیدا راگەیەندرا مادەم حیزبی کوردستانی عێراق بوو دەبوا ئامانجی سەرەکی رزگار کردنی کوردستانی لکێندراو بە عێراقەوە بوایە، لەگەڵ درووستکردنی دەوڵەتێکی کوردی لە سەر جوگرافیای ئەم بەشەی کوردستان کە ئەمەشیان دەیکردە هەڵگری گوتارێکی هەرێمایەتی کوردی کە لە چاو گوتاری ناسیونالیزمدا بە گوتارێکی ناتەواو دادەنرێت. بەلام

وەك دەبینین هیچ كام لەم دوو خاڵە نەبوونەتە ئامانجی دیاری حیزبی دیموكراتی كورد بەو پێیەی كە لە وتەكەی بارزانیدا دەردەكەوێت. كەواتە ئایا ئەو بەرنامەیەی كە لە وتەكەی بارزانیدا لە ئاستی نەگوتراودا بانگەشەی بۆ كراوە چییە؟

بە ئاشكرا ئەوەمان بۆ دەردەكەوێت گەوهەری وتەكەی بارزانی بەرجەستەی خەباتكردنی دیموكراتی دەكات لە عێراقێكدا كە بە بۆچوونی ئەو لە لایەن ئیمپریالیزمەوە داگیر كراوە. هەر بۆیە ئەركی هەموو عێراقیەكانە كە خەبات بكەن لە پێناوی رزگاركردنی وڵاتدا، كە مەبەست لە وڵاتیش لێرەدا هەموو عێراقە بە كوردستانیشەوە. كەواتە لێرەدا تێدەگەین ئەو خەباتە دیموكراتیەی كە بارزانی باسی دەكات خەباتی رزگاری نیشتیمانی عێراقیە زیاتر لەوەی كە خەباتی رزگاری نیشتیمانی كوردی بێت. دیارە لە ئاستی نەگوتراودا لە وتەكەی بارزانیدا ئەوەمان بۆ ئاشكرا دەبێت كە رزگاربوونی ئەم بەشەی كوردستان بەندە بە رزگاربوونی عێراقەوە. هەروەك دواتریش لە بەرنامەی پارتی دیموكراتی كوردو پارتی دیموكراتی كوردستاندا دروشمی دیموكراتی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ كوردستان بووەتە دروشمی سەرەكی. ئێستا جێگای خۆیەتی بپرسین ئایا ئەم دروشمە بەرهەمی عەقڵی سیاسی كوردی و دەرئەنجامی ئاستی پەرەسەندنی ناسیونالیستی كوردییە، یان لە راستیدا ئەمە بەشێك بووە لەو پرۆژەیەی كە سۆڤێت راستەوخۆ بانگەشەی بۆ كردووە بە مەبەستی هاندانی نەتەوە جیاوازەكان لە یەك وڵاتدا بۆ لە رووداوەستانی دەوڵەتانی داگیركەری رۆژئاوا لەسەر خاكو نیشتیمانەكانیان. هەرووەك بۆ درووستكردنی ئەو بۆچوونەی كە ئەم نەتەوانە مادەم لە یەك وڵاتدا دەژین برای یەكترینو ئەوەی مایەی نەهامەتیو بەدبەختییە بۆیان ئیمپریالیزمە. لە پشتی ئەم پرۆژەیەوە ئەو

بۆچـوونە هەیـە کـە نەتـەوە بنەدەسـتەکان رابهێنـرێن بـۆ ئـەوەی لـە سـایەی دەسـەڵاتی نەتـەوەی سەردەسـتدا بمێننـەوەو خودموختـاری یـان دەسـەڵاتێکی سنووورداری ناوچـەییان پێبـدرێت وەکـو ئـەو بەرنامانـەی کـە دواتـر بینیوومـانن دیموکراتی بۆ هەموو وڵاتو ئۆتۆنۆمی یان خودموختاری بۆ کوردستان. ئەمـەش بە مانای نەتەوەی ژمارە یەكو نەتەوەی ژمارە دوو یان نەتەوەی سەردەست کـە حکومـەتو دەوڵـەت هـی ئـەوەو نەتـەوەی بندەسـت کـە بـە حیسـاب ئۆتۆنـۆمی دەبێت. بێگومان ئەگەر گوتاری ناسیونالیزم لە سـەرەبخۆیی‌و دەوڵـەتی نەتـەوەدا بەرجەستە ببێت ئەوا خودموختاری یان ئۆتۆنۆمی گـوترێکی ناتـەواوە لـە رووی پرۆژەو گوتاری ناسیونالیزمەوە؟

بە بۆچوونی من دروشمی دیمـوکراتی بـۆ وڵات و ئۆتۆنـۆمی بـۆ گـەلی ژمـارە دوو بەرهـەمی پـرۆژەی سـۆڤێتیە کـە بـە گـوێرەی کوردسـتان لـە کۆمـاری مهابـادەوە دەست پێـدەکات و پاشـان بەشـەکانی تـری کوردسـتانیش دەکرێتـەوە. دیـارە لـەو قۆناغەدا واتە پێش درووستبوونی کۆماری کوردستان لـە مهابـاد کـە سـەروەختی جـەنگی دووەمـی جیهـانی بـوو، حیزبـە شـیوعیەکانیش لـەو وڵاتەنـەدا کـە کوردستانیان بەسەردا دابەش کرابـوو، بـە گـوێرەی سـۆڤێت دەشـێ وەهـا سـەیری کردبێت کە ئەو حیزبانە لە ئاینـدەی نزیکدا بێنـە سەرکورسـی دەسـەڵات. بۆیـە هەر لەو کاتەوە سۆڤێت هەوڵیداوە رێگا بۆ بەرگری کردن لە یەکپارچـەیی خـاك و گەلانی ئەو وڵاتانە خـۆش بکـات و بـۆ زەمینـە خۆشـکردن بـۆ جێبـەجێکردنی ئەو ئامانجە لە داهاتوودا ئەوەی بە گـوێی خـەڵكو تەنانـەت حیـزبو رێکخـراوی نەتـەوە بندەسـتەکاندا دەچـرپاند کـە دیموکراسـی تاکـە زەمانەتـە بـۆ ئـەوەی هەمووان لە چوارچێوەی دەوڵەتێکدا پێکەوە بژین. کەواتە دەتوانین بە ئاشکراو بێ هیچ شاردنەوەیەك ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە پرۆژەی دیموکراتی بۆ دەوڵـەتی

ناوەنـدو ئۆتۆنـۆمی بـۆ کـورد بەرهـەمی عـەقڵی سیاسـی کـوردیو پەرەسـەندنی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردی و ناسیونالیستی کـوردی نییـە بـەو ئەنـدازەی کـە بەرنامەیـەکی خواسـتراوە لـە دەرەوە بـە مەبەسـتی ڕێگـا خۆشـکردن بـۆ حیزبـی شیوعی کە ئەگەر هاتە سەر کورسی دەسەڵات ئەوا دەبێ بە پێوانەی دیموکراسـی بـۆ هـەموو گـەل و ئۆتۆنـۆمی بـۆ نەتـەوەی بندەسـت کـار بکـات، ئـەویش بـۆ هێشـتنەوەی گـەلانی بندەسـت لـە ژێـر ڕکێفـی دەسـەڵاتی دەوڵـەتی نەتـەوەی سەردەستدا.

ئەنجام:

سـەبارەت بـە گوتـاری پـارتی دیمـوکراتی کـورد، لەبـەر ڕوونـاکی ئـەو وتانـەی بارزانیـدا ئـەوەمان بـۆ ئاشـکرا دەبێـت کـە یەکـەم بەرنامـەو خواسـتی پـارتی دیمـوکراتی کـورد کـە دواتـر دەبێتـە پـارتی دیمـوکراتی کوردسـتان بریتیـە لـە خودموختـاری، یـان ئۆتۆنـۆمی، یـان لـە باشـترین حاڵەتـدا درووسـت کردنـی دەسەڵاتێکی کوردی لەو بەشەی کوردستان کە لکێندراوە بە عێراقەوە. هەرچۆن بەرنامـەو خواسـتی حیزبـی دیمـوکراتی کوردسـتانی ئێـران بـریتی بـوو لـە خودموختاری بـۆ کوردسـتانی ئێـران کـە دەتـوانین بڵێین ئـەم گوتـارە دەیـەوێت بەرجەستەی ویستەکانی کـورد لـە هـەر بەشێکی کوردسـتاندا بـە تـەنیا بـۆ ئـەو بەشـە بکـات کـە تیایـدا درووسـت بـووە. ئەمـەش لـە چوارچێوەی ئـەو گوتـارەدا بەرجەستە دەبێت کەپێی دەگوترێت گوتـاری هەرێمایـەتی کـە ئـەوەش لـە خـوار ئاستی گوتاری نەتەوایەتییەوەیە. هەروەك بەرنامەو خواسـتی پارتی دیمـوکراتی کـورد نەگەیشـتۆتە ئاسـتی درووسـت کردنـی دەوڵـەت بـۆ ئـەو بەشـەی کـە پێـی دەگوترێت کوردستانی عێراق. دیارە بوونی بەرنامەی درووستکردنی دەوڵەت بـۆ هەریەکە لەو بەشانەی کوردستان لە خوار گوتـاری ناسـیونالیزمی کوردییەوەیـە.

بەلاّم بە لەبەرچاوگرتنی ئەو بارودۆخە سیاسیە نێودەوڵەتی و جیوپۆلەتیکیەی کە کوردستانی تێدایە لە روونگەی مەسەلەی نەتەوایەتی ئێمەوە، یان لە روانگەی ناسیونالیزم و گوتاری ناسیونالیزمەوە دەشیا جۆرێك لە پاساوی بۆ بهێنرێتەوە بەوەی کە سەرباری پێویسبوونی پرۆژەی بالآی نەتەوایەتی کوردی بۆ هەموو کوردستانی گەورە، بەلاّم بارودۆخی سیاسی نێودەوڵەتی و پێگەی جیۆپۆلەتیکی کوردستان لە ئێستادا بواری ئەوە نادات بۆیە لە قۆناغی یەکەمدا سەربەخۆیی هەر پارچەیەکی کوردستانو دروستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆ تیایدا قۆناغی یەکەمی لە ویستە نەتەوەییەکانی کوردو دەسپێکی پرۆژەی ناسیونالیزمی کوردیو جێبەجێکردنی سەرەتایی گوتاری ناسیونالیزمی کوردییە. بەلاّم دیارە بەرنامەی پارتی دیموکراتی کورد خالّرێژی بۆ پرۆژەیەکی لەو جۆرە نەکردووە. بێگومان ئەگەر لە سنووری یەك پارچەی کوردستانەوە بەرنامەی سەرەبەخۆیو دروستکردنی دەوڵەت بۆ ئەو پارچەیە گەوهەری گوتاری حیزب یان رێکخراوەکانی ئێمە بوایە ئەوا هەنگاوی دووەم بە ئاراستەی هەموو جەستەی نەتەوەو هەموو رووبەری نیشتیمان دەبوو. بەهەرحالّ گوتاری حیزبو رێکخراوەکانی ئێمە ئۆتۆنۆمی یان خودموختاری یان فیدرالّی یان کۆنفیدرالّی بێت، هیچ لەو راستیە ناگۆرێت کە گوتارو پرۆژەی راستەقینەی ناسیونالیزمی کوردی دروستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆو یەکگرتووی کوردییە.

سەرچاوەکان:

1- دکتۆر عەزیزی شەمزینی، بزووتنەوەی رزگاری نیشتیمانی، وەرگێرانی فەرید ئەسەسەرد، سلێمانی، 2006، ل.279.

2- كريس كۆچێرا، كورد لە سەدەی نۆزدەو بیستدا، وەرگێڕانی: حەحەکەریم عارف، ل. 242.

3- كريس كۆچێرا، هەمان سەرچاوە، ل. 243.

4- David MacDowall, A Modern History of the Kurds, London, p. 296.

5- كرێس كۆچێرا، هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل. 243.

6- دكتۆر عەزیزی شەمزینی، بزووتنەوەی رزگاری نیشتیمانی، ل. 279-280.

7- David MacDowall, A Modern History of the Kurds, p. 296.

8- الدكتور عبدالستار گاهر شريف، المنقمات و الاحزاب الكرديه، ص213.

9- نفس المصدر السابق، ص 213.

10-David MacDowall, A Modern History, p.296.

11- كۆنگرەی یادەوەری سەدساڵەی بارزانی نەمر، بەشی یەكەم، ل 253.

12- هەمان سەرچاوە، ل. 260.

13- هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل. 260-261.

14- القوميه مرج العصر ام خلاصه ، ص 174.

15- كۆنگرەی یادەوەری سەد ساڵەی بارزانی نەمر، بەشی یەكەم. ل. 253.

.

بەشی پێنجەم:

حیزبی کوردی لە نێوان ناسیونالیزم و خێڵدا

سەرەتا:

پرسی حیزبایەتی لە کوردستاندا پرسێکی گرنگەو مێژووی درووست بوونی حیزبیش لە کوردستان نزیکەی سێ چارەکە سەدەیەك دەبێت. بۆیە جێگای خۆیەتی ئەو پرسیارە بەرز بکەینەوە ئایا حیزب لە کوردستاندا وەکو دامەزراوەیەکی کۆمەڵگای شار درووست بووەو دامەزراوەیەکە بەرهەمی پەرەسەندنی کۆمەلآیەتی کۆمەڵگای کوردییە، یان بە کاریگەری بارودۆخی سیاسی نێو دەوڵەتی و دەوروبەر درووست بووە؟ یان حیزبی کوردی نموونەیەکی گواستراوەیەو بە لاسایی کردنەوە درووستکراوە؟ ئایا حیزبی کوردی لە سەروەختی رێکخراوی (ئازادی و خۆیبوونەوە) تاکو ئێستاشی لەگەڵدا بێت دامەزراوەیەکە لەسەر بوونی بنەما سرووشتیەکانی حیزب درووست بووەو لە هەناوی خۆیدا کۆرپەلەی دەوڵەتی هەلگرتووە؟ یان ئەم دامەزراوە لە کۆمەڵگای کوردیدا ئەڵتەرنایتیڤی خێڵ و عەشیرەتە؟ ئایا پەیوەندی نێوان حیزبی کوردی و ناسیونالیزمی کوردی چ جۆرە پەیوەندییەکە؟ ئایا حیزبی کوردی چۆن مامەڵەی لەگەڵ نفوزی جەماوەری شێخ و ئاغاو بەگ و سەرخێڵی کوردیدا کردووە؟

هەروەك پرسیار دەربارەی گەوهەرو ماهیەتی ناسیونالیزمی کوردی پەیوەست بە دامەزراوەی حیزبی کوردی بابەتێکە ئاخاوتنی زۆر هەڵدەگرێت و لێرەدا ئەوەندەی پەیوەندی بەم ناونیشانەی سەرەوە هەبێت لەو بارەیەوە دەدوێین. زۆرێك لەوانەی لەسەر ناسیونالیزمی کوردی ئاخاوتنیان کردووە چی نووسەرانی کوردو چی نووسرانی غەیری کوردیش "تەنیا بە هاوشێوە کردنی کورد لەگەڵ نەتەوەکانی تردا(1) لەو بابەتە دواون و لەو روانگەیەشەوە نەیانتوانیووە لە سەر بنەمای شیکردنەوەو توێژینەوەی پێکهاتەی کۆمەڵگای کوردی و ئاستی

پێشکەوتن و پەرەسەندنی ئەم کۆمەڵگایە لەسەر ئەو بابەتە بدوێن و ئاخاوتن بکەن و هەر لەوێشەوە شووناسی ناسیونالیزمی کوردی دیاری بکەن. بۆ ئەوەی بتوانین لەسەر پەیوەندی حیزبی کوردی و ناسیونالیزمی کوردی و بنیادی پێکهێنەرانەی کۆمەڵگای کوردی کە بنیادێکی خێڵایەتیە ئاخاوتن بکەین باشتر وایە سەرەتا لە بارەی ناسیونالیزمی کوردیەوە بدوێین و پاشان هەوڵبدەین پەیوەندی نێوان ئەم رەگەزانە ئاشکرا بکەین.

ئەوەی ئاشکرایەو جێگای گفتوگۆ نییە ئەوەیە کە ناسیونالیزم بەرهەمی مۆدێرنێتەیە و لە هەمان کاتدا تەنیا کاتێك ناسیونالیزم دەبێتە خاوەنی شووناس کە ببێتە بەرنامەو پرۆژەیەکی جەماوەری و ئاستی ئاسایی بەرنامەکەی درووست کردنی دەوڵەتی نەتەوەیی بێت. هەر پرۆژەو بەرنامەیەکی تر لەخوار ئاستی درووست کردنی دەوڵەتی سەربەخۆی نەتەوەییەوە بەڵگەی لاوازی و بێ شوناسی ناسیونالیزمە. بێگومان ئێمە لە واقیعی کوردستاندا لە مێژووی دروستبوونی دەوڵەتی عێراقیەوە ئەوە دەبینین کە پەیوەستبوون و ئینتیما بەو دەوڵەتەوە رووبەرێکی فراوانی لە کۆنەستی کۆمەڵایەتی کوردی ئەم بەشەدا درووست کردووە بە جۆرێکی ئەوتۆ کە ئینتیما بۆ عێراق ئامادەبوونێکی لەبەرچاوو کاریگەری هەیە. دیارە ئەم دیاردەیەش تەنیا پەیوەست نییە بەو بەشەی کوردستانەوە کە کەوتۆتە ژێر دەستی دەوڵەتی داگیرکەری عێراق بەڵکو بۆ بەشەکانی تری کوردستانیش کە هەریەکەیان لە ژێر سایەی دەوڵەتێکی داگیرکەری تردایە هەمان لێکدانەوە راستە. ئەم حاڵەتەش تەنیا لە سەر ئاستی جەماوەر نەماوەتەوە یان تەنیا لەسەر ئاستی جەماوەر ئامادەبوونی نەبووە بەڵکو بەشێوەیەکی ئاشکراو لە بەرچاو بووەتە بەشێك لە بەرنامەی بزووتنەوەو حیزبی کوردیش .

هەڵبەت دەبێ لێرەدا ئەوە بڵێم کە مەبەستی ئەم نووسینە ئەوەندەی هەوڵدانە بۆ گەڕان بە دوای ئەو هۆکارانەدا کە ئەم حاڵەتەیان لە مێژووی سیۆسیۆلۆژی ئێمەدا درووست کردووە، ئەوەندە بە مەبەستی ڕەخنەگرتن لەسەر بزووتنەوەو حیزبی کوردی و نوخبەی کوردی نییە چونکە هەموو ئەمانەش کە لە واقیعی کۆمەلآیەتی ئەم کۆمەڵگایەدا لە دایك بوون و دەرکەوتوون هەڵگری عەقڵ و ڕۆشنبیری و ڕوانینی کۆمەڵگان بە تایبەتیش لە کاتێکدا لەم کۆمەڵگایەدا ئەو نوخبەیەی کە توانای گۆڕانکاری و کارکردنی نوخبەویانەی هەبێت درووست نەبووە یان دەرنەکەوتووە .

لە ڕوانینی تەقلیدیانەوە مەسەلەی نەتەوایەتی یان بە زاراوەی نوێ ناسیونالیزم بەرهەمی دەرکەوتنی بۆرژوای نیشتمانی و بۆرژوای پیشەسازییە کە ئەمەش هیچ جیاواز نییە لەوەی کە بڵێین ناسیونالیزم بەرهەمی مۆدێرنێتەیە. بۆ ئەو مەبەستەش دەبێ نەتەوە ئامادەبوونی هەبێت، هەرچەندە بەشێك لە نووسەرانی نوێی بواری ناسیونالیزم پێیان وایە ناسیونالیزم نەتەوە درووست دەکات. هەر بەوپێیەش بە پێی ڕوانینی کۆن بۆ نەتەوە کۆمەڵێ بنەمای دیاری کراو هەن وەکو پایەکانی نەتەوە دەناسرێن کە بریتین لە زمانی هاوبەش و خاکی هاوبەش و مێژووی هاوبەش و ئایینی هاوبەش و داب و نەریتی هاوبەش. بە واتا ئەو پێکهاتەیەی کە ئەم بنەما هاوبەشانەی هەبوایە بە نەتەوە دادەنرا. بێگومان لە ڕووی ڕاستییەوە ئەم ڕەگەزانە وەکو مادەی خاوی نەتەوە سەیر دەکرێن و لە ئێستادا بە تەنیا بەس نین بۆ ئەوەی پێکهاتەیەك بکەن بە خاوەنی شوناسێك کە شوناسی نەتەوایەتیە، ئەگەر ئەو پێکهاتەیە خاوەنی کۆمەڵێ خاسێت و تایبەتمەندی تر نەبێت کە بیگەیەننە ئەو ئاستەی کە بوونی ڕاستەقینەی لە ڕووی ئامادەبوون و بەشداریکردنەوە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا بۆ

فەراهەم بکەن و لە هەمان کاتیشدا سنووری جیاکردنەوەی ئەو پێکهاتەیە لە نەتەوەکانی تر دەستەبەر بکەن کە بێگومان ئەو جیاکردنەوەیەش لە ئاستی یەکەمدا لە میانەی درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەییەوە فەراهەم دەبێت. گەیشتن بە ئاستی خۆ جیاکردنەوەی هەر نەتەوەیەك لەوانی تر لە رێگای درووستکردنی دەوڵەتەوە سەلماندنی بوونی ناسیونالیزمێکی خاوەن شووناسە.

لە لایەکی ترەوە کاتێ باس لە بوونی ناسیونالیزمێکی خاوەن شووناس بکەین دەبێ ئەو راستیەش لەبەر چاو بگرین بەرنامەو پرۆژەی ئەو ناسیونالیزمە چییەو چۆن کار دەکات؟ ئایا ئەم ناسیونالیزمە توانیوویێتی دامەزراوە تەقلیدییەکانی خێڵ و عەشیرەت هەڵوەشێنێتەوەو هەموو کۆمەڵگا لە یەکەیەکی گەورەترو فراوانتردا کۆ بکاتەوەو بشێ بە گەل یان بە نەتەوە ناو ببرێت ؟ ئایا ئەم ناسیونالیزمە توانیوویێتی رۆڵی ئاغاو شێخ و بەگ لە گۆمەڵگادا پاسیڤ بکات و لە کاری بخات و نوخبەی خوێندەوار یان ئەرستۆکراتی شار یان بۆرژوای خاوەن سەرمایە، یان باشتر بڵێین چینی ناوەند شوێنی ئەو پنتانەی پێشتری دەسەلاَت بگرنەوە ؟ ئایا ناسیونالیستی کوردی توانیوویێتی ئەو هەنگاوانە هەڵبنێت و لەو سەروبەندەشدا ببێتە بزووتنەوەیەکی جەماوەری کە وەلائی راستەقینەی ئەو بزووتنەوەیە بۆ نەتەوەو نیشتمان بێت لە بری وەلائ بۆ ئاغاو بەگ و شێخ و خێڵ عەشیرەت و جوگرافیای خێڵ و عەشیرەت و ناوچەو هەرێمی جوگرافی حیزبی ؟

لە راستیدا ئەمانە گۆمەڵە پرسیارێکن کە وەلاَمدانەوەیان رووناکی دەخاتە سەر گەوهەرو ماهیەتی ناسیونالیزمی کوردی و شووناسی ئەم ناسیونالیزمەش بەبێ وەلاَمدانەوەی ئەم پرسیارنەو چەندین پرسیاری تریش دیاری ناکرێت. بۆ وەلاَمدانەوەی ئەم پرسیارانەش پێویستمان بەوەیە لە ئاستی یەکەمدا لە بارەی

چۆنێتی سەرهەڵدان و دەرکەوتنی ناسیونالیزمی کوردی یان ئەوەی کە بە ناسیونالیزمی کوردی ناو دەبرێت ئاخاوتن بکەین و ئەو دەرکەوتنەش لە رووی زانستی و مێژووی دەرکەوتنی ناسیونالیزمەوە لە کۆمەڵگا ئاسایی و پەرەسەندووەکاندا بەراورد بکەین و خۆیشمان لەو هاوشێوەکردنە نازانستییە بە دوور بگرین کە تاکو ئێستا لە زۆر رووەوە مێژووی کوردی پێخوێندراوەتەوە کە مەبەست لە چەمکی هاوشێوەکردنیش بۆ خوێندنەوەی مێژووی کورد ئەوەیە کە هەوڵدراوە لە بری ئەوەی لەسەر بنەمای تایبەتمەندییەکانی خودی کۆمەڵگای کوردی خۆی خوێندنەوەی ئەم کۆمەڵگایە بکرێت هەوڵدراوە چوارچێوەیەکی جێگیرو ئامادە کراوی دەرەوە بهێنرێت و کۆمەڵگای کوردی بخرێتە ئەو چوار چێوەیەوە کە لەو سەرو بەندەشدا مێژوویەك بۆ کورد نووسراوەتەوە جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە لە مێژووی زۆرێك لە نەتەوەکانی تر کە دیارە مەبەستمان لەم قسەیەش ئەو مێژووەیە کە پەیوەندی بە پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی و دەرکەوتنی هەست و هوشیاری نەتەوەیی و ناسیونالیزم و دامەزراوەی حیزب و زۆر لایەنی تری ژیانی کەلتووری و سیاسی ئێمەوە هەیە. بۆ نموونە هەر کەس بەشێکی دیاری ئەو مێژووە بخوێنێتەوە کە دکتۆر کەمال مەزهەر سەبارەت بە چینی کرێکاری عێراق و ئەو پەراوێزانەی کە بۆ کتێبی(دەرەبەگایەتی) نووسیوێتی وا تێدەگات کە ئەمە مێژووی وڵاتێکی پەرەسەندوی ئەوروپایە و ئەو باسانە هاوشێوەن لەگەڵ باسکردنی چینی کرێکار لە سەدەی نۆزدەی هەندێ وڵاتی ئەوروپادا. یان ئەو پەراوێزانەی کە بۆ کتێبی دەرەبەگایەتی نووسیووە هاوشێوەن لەگەڵ زۆرێ لەو رایانەی کە لەبارەی دەرەبەگایەتی روسیاوە لە سەردەمی پێش شۆڕشی ئۆکتۆبەردا باسکراون. بەواتا بەبێ لەبەرچاو گرتنی تایبەتمەندی کۆمەڵگای کوردی ناتوانرێت رووی

راستەقینەی ئەم کۆمەڵگایە دەربخرێت. ئەمە جگە لەوەی کە زۆرینەی ئەو مێژووەی مێژوونووسانی کورد نووسیویانە مێژووی وەسفیە کە ئەوەش لە نەخشەی مێژوونووسیدا ئاسانترین جۆری نووسینە. دیارە ئەوەش هەژاری مێژوونووس و توێژەری کۆمەڵایەتی کوردی دەردەخات و نیشانیشی دەدات کە خاوەنی میتۆدی کارکردنی زانستی نییە بۆ کۆمەڵگاکەی خۆی و ناتوانێت لە تایبەتمەندییەکانی ئەم کۆمەڵگایە تێبگات بۆیە بە هاوشێوەکردنی مێژووی کورد لەگەڵ مێژووی نەتەوەکانی تردا مێژووی کورد دەنووسێتەوە.

زۆربەی ئەوانەی کە لەبارەی ناسیونالیزمی کوردیەوە دواون و وەکو ناسیونالیزم لە هەر شوێنێکی تری جیهان سەیری دەکەن چ لە رووی مێژووییەوە چ لە رووی دروستبوونییەوە چ لە رووی ئەرك و کارەکانییەوە. بێگومان جیاوازییەکی زۆری هەیە لە سرووشتی ناسیونالیزمدا بە پێی کۆمەڵگاو ئاستی پەرەسەندنی کۆمەڵگا جیاوازەکان، ئەو جیاوازییانەش ئاست و شێوازی ئینتیمای ئەم ناسیونالیزمە دیاری دەکەن. لە رووی دروستبوون و دەرکەوتنەوە وەکو پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد ناسیونالیزم بەرهەمی مۆدێرنێتەیەو زۆرێك لە نووسەرانی بواری ناسیونالیزم پێیان وایە ناسیونالیزم نەتەوە دروووست دەکات. ئەگەر بڕوامان بەم تێزە هێنا ئەوا مانای وایە قسە کردن لە سەر بەنەتەوە بوونی کورد دەکەوێتە بەردەم گومانەوە. بەهەر حاڵ ئێمە لێرەدا قسەکردن لەسەر ئەم باسە بەجێدەهێڵین و دەگەڕێینەوە بۆ قسە کردن لە بارەی سەرهەڵدان و دەرکەوتنی ناسیونالیزم کوردیەوە و لەوێشەوە لە شێوازی ئەو پەیوەندییە دەدوێین کە لە نێوان ناسیولیزمی کوردی و حیزبی کوردی و خێڵ و عەشیرەتی کوردیدا هەیە.

له كاتێكدا كه ناسیونالیزم بەرهەمی مۆدێرنێتەیه و مێژووی ناسینالیزمی رۆژاواش راستەوخۆ له گەڵ مێژووی سەرهەڵدان و دەركەوتنی مۆدێرنێتەدا دەست پێدەكات و یەكەمین وێنەی بەرجەستەی ئەو دەركەوتنەش له شۆرشی فەرەنسیدا خۆی دەبینێتەوە. تەنانەت هەتا ئەو مێژووەش زۆربەی نەتەوەكانی ئەوروپا پەیوەست و وابەسته بوون به زمان و عەقڵ كەلتووری گریكی و رۆمانەوەو ئاراستەی گەڕانەوه بۆ نێو جوگرافیای نەتەوایەتی خۆیان هێشتا له ئاستێكی لاوازدا بوو، بەڵام سەرهەڵدان و دەركەوتنی ناسیونالیزم له نیوەی دووەمی سەدەی هەژده بۆ دواوه ئینتیمایەكی به هێزی نەتەوەیی لای گەلانی رۆژاوا درووست كردو پەیوەستبوونی به نەتەوەو نیشتیمانەوه خسته پێش هەموو پەیوەستبوون و ئینتیمایەكی ترەوه. به تایبەتیش درووست بوونی دەوڵەته نەتەوەییەكان كه بەرهەمی دەركەوتنی ناسیونالیزم بوون، نەتەوەكانی رۆژاوای به جۆرێك فۆرمەله كرد كه هەریەكه ببێته خاوەنی شووناسی تایبەتی خۆی و له زووترین كاتدا هەر نەتەوەیه بگەڕێتەوه بۆ نێو جوگرافیای بوونی خۆی له هەموو رووییەكەوه. لەو گەڕانەوەیەدا بەهێزترین ئینتیما بۆ خاك و نیشتمان و سەروەری نیشتمانی درووست بوو به جۆرێك تاكەكانی هەرنەتەوەیەك پەیوەستبوونیان به ئەندامانی نەتەوەی خۆیانەوه له هەموو پەیوەستبوونێكی تر زیاترو بەهێزتر بوو. راسته ئینتیمای رۆژاوایبوون فەزایەكی گشتییه له رۆژاوادا بەڵام له نێو ئەو فەزا گشتییەدا هەر نەتەوەیەكیش پارێزگاری له تایبەتمەندییەكانی خۆی دەكات. دەشێ ئێمه له یارییەكانی جامی ئەوروپادا به ئاشكرا ئەوه ببینین كه چۆن هەر نەتەوەیەك یان وڵاتێك جەماوەری بەهێزی تیپی وڵاتەكەی خۆیەتی و به بردنەوەی هەر یارییەك ئەو جەماوەره سەربەرزو ئاسووده دەبێت. كه دەشێ به ئاشكرا ئەوەش

بزانین کە زۆرینەی ئەو جەماوەرەی کە بە بردنەوەی یاری لە لایەن تیپی وڵاتەکەیانەوە خەنی و ئاسوودە دەبن هیچ پەیوەندیەکیان بە سیاسەتەوە نەبێت و ئەوەی کە دەیان جوڵێنێت پاڵنەری سیاسی نەبێت بەو ئەندازەی کە پاڵنەری ئینتیمای نەتەوەیی و نیشتیمانی لە پشتی ئەو هەڵوێست وەرگرتنەوەوە بێت. بە داخەوە کورد هەتاکو ئێستا لەبەر ئەوەی خاوەنی جوگرافیای سیاسی خۆی نییەو ناسیونالیزمی کوردی نەیتوانیووە شووناسی سیاسی کوردی لە شووناسی ئەوانی تر جیابکاتەوە و ئێمە نەبووینەتە خاوەنی تەنانەت تیپی وەرزشی ئەوتۆ کە بتوانێت بە ناوی کوردەوە یاری بکات و هەتا بەلایەنی کەمەوە ئاستی ئینتیمای نەتەوەیی و نیشتمانی ئێمە لە تاقیگەی یاری کردندا تاقی بکرێتەتەوە .

بەهەرحاڵ ناسیونالیزمی کوردی بەرهەمی سرووشتی پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگای کوردی نییە چونکە ئەم کۆمەڵگایە نەك بۆ ئەو قۆناغانەی کە هەندێ لە نووسەرانی کورد تیایدا باسی دەرکەوتن و سەرهەڵدانی ناسیونالیزمی کوردی دەکەن نەبۆتە کۆمەڵگایەکی مۆدێرن و نەبۆتە زەمینەی پیشەسازی و بەرهەمهێنانی تەکنۆلۆژیا بەڵکو لە ئێستاشدا ناتوانێت بە جۆرێکی ئەوتۆ لەگەڵ بەرهەمە گواستراوەکانی مۆدێرنێتەدا کە لە دەرەوە بۆ ئێرە دەگوازرێنەوە بە جۆرێك خۆی بگونجێنێت کە سوودی هەبێت بۆ درووست کردنی گۆڕانکاری لە بنیادی پێکهێنەزانەی کۆمەڵگاداو لە بەرهەمهێنانی پیشەسازی نیشتمانی و لە پێکهێنانی ئابووری نیشتمانی و لە بەرهەمهێنانی عەقڵ و رۆشنبیری قۆناغی مۆدێرنێتەدا کە رۆشنگەری و دیموکراسی و چەمکی هاووڵاتی بوون و مافی تاك و عەدالەتی کۆمەڵایەتی و جیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان و تەنانەت جیاکردنەوەی پسپۆڕییەکانیش بە گشتی بەرهەمی مۆدێرنێتەن. لە کۆمەڵگای ئێمەدا

گواستنەوەی بەرهەمەکانی مۆدێرنێتە بە شێوەیەکی ناسرووشتی روویداوە چونکە نە زەمینەی کۆمەلأیەتی و کەلتووری و عەقڵی ئێمە ئامادەباشی بۆ ئەو وەرگرتنە هەبووە، نە لەگەڵ ئەو گواستنەوەیەی بەرهەمەکانی مۆدێرنێتەدا توانیوومانە عەقڵی مۆدێرنیش وەربگرین. هەر ئەوەشە کە وایکردووە ئێمە وەکو کۆمەڵگایەکی ونبووی بێ شووناس دەربکەوین و نە خۆمان خۆمان بناسین نە بەو حاڵەشەوە بتوانین خۆمان بۆ دەرەوەی خۆمان نمایش بکەین ..

کاتێ کۆمەڵگایەك توانای خۆناسینی نەبێت مانای وایە ئەو پێکهاتەیە هێشتا ناتوانرێت وەکو کۆمەڵگا سەیر بکرێت یان بە مانایەکی تر بە پێی هیچ رێبازو قوتابخانەیەکی سیۆسیۆلۆجی بە کۆمەڵگا دانانرێت. لێرەدا پرسیار ئەوەیە ئایا کورد لە پرۆسەی کۆمەلأیەتی بووندا گەیشتۆتە ئەو ئاستەی پێناسەی کۆمەڵگای بەسەردا جێبەجێ بکرێت، یان هێشتا لە ئاستێکدایە کە لە روانگەی کۆمەلأیەتی بوون و گەیشتن بە ئاستی کۆمەڵگایەکی خاوەن شووناس دەبێ بە گومانەوە سەیر بکرێت؟ ئەنجا ئەگەر ئێمە لە بەرامبەر شووناسی کۆمەڵایەتی کورددا لە گوماندا بین دەبێ بە چ شێوەیەك باس لە قۆناغەکانی پەرەسەندنی ئەم کۆمەڵگایە بکەین و بە چ پێوانەیەك لە هەر قۆناغێکدا شێوازی بەرهەمهێنان و پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان و پێکهاتەی کۆمەلأیەتی و ململانێی چین و توێژە کۆمەلأیەتیە لەگەڵ یەکتر ناکۆکەکان و سیستەمی ئابووری ئەم پێکهاتەیە لێکبدەینەوە.

بێگومان بەبێ زانینی ئەم سەرەتا بنەڕەتیانە و ئاستی فۆرمەلە بوون و پەرەسەندنیان و پەیوەندی و ناکۆکی نێوانیان و ململانێ و پێکدادانیان ناشێت ئێمە بتوانین هەروا بە رووکەش قۆناغی ژیانی کۆمەلأیەتی ئەم پێکهاتەیە دیاری بکەین و بەو پێیەش لەسەر خاسێت و سیفات و پەیوەندی و بەرهەمی

کۆمەڵایەتی ئەو پەیوەندیانەو ئاستی پەرەسەندنی کەلتووری و رۆشنبیری و فیکری ئەو پێکهاتەیە بە پێی ئەو قۆناغەی تیایدا دەژی ئاخاوتن بکەین. لێرەداو بە پشت بەستن بەم پێشەکیە کە دەبێ بکرێت بە بنەما بۆ قسەکردن لەسەر مێژووی کۆمەڵایەتی هەر کۆمەڵگایەك دەتوانرێت ئەو سەرئەنجامە بە دەست بهێنرێت کە قۆناغی ژیانی کۆمەڵایەتی ئەو پێکهاتەیە دیاری بکرێت . هەر لەسەر بنەمای ئەو دیاری کردنەش دەتوانرێت باس لەوە بکرێت کە فلاّنە قۆناغی ژیانی کۆمەڵایەتی ئەم پێکهاتەیە لە کەیەوە دەست پێدەکات و کەی لە هەناویدا خاسێتەکانی قۆناغێکی تر پێکدێن و لە رەوتی پەرسەندندا قۆناغی نوێ بە هەموو خاسێتەکانییەوە جێگای قۆناغی پێشتر دەگرێتەوەو دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکانی قۆناغی پێش خۆی هەڵدەوەشێنێتەوەو لە شوێنیاندا دامەزراوەکانی قۆناغی نوێ فۆرمەلە دەبن و ئەم دامەزراوە نوێیانەش لەگەڵ خۆیاندا عەقڵ و کەلتوورو روانین و رۆشنبیری و فیکری قۆناغی نوێ دەهێنن. بەم پێیە ناسیونالیزم بەرهەمی قۆناغێکی دیاری کراوی ژیانی کۆمەڵایتی کۆمەڵگایە کە بۆ بەرهەمهاتن و دەرکەوتنی ناسیونالیزم کۆمەڵێ بنەمای مادی پێویستن کە بەبێ بوونیان ناکرێت تەسەوری دەرکەوتن و سەرهەڵدانی ناسیونالیزم بکرێت .

ئەگەر پێمان وابێت کە مۆدێرنێتە بنەما مادییەکانی پێکهێنان و درووست بوون و دەرکەوتنی ناسیونالیزم دێنێتە ئاراوە ئەوا دەبێ دان بەو راستیەدا بنێین کە مۆدێرنێتە نەك بە سرووشتی لە کۆمەڵی کوردیدا دەرنەکەوتووە بەڵکو گواستنەوەی بەرهەمەکانی بۆ ئەم زەمینەیە بە شێوەیەکی ئیفلیج و ناتەواو بووە بە تایبەتی لەبەر ئەوەی خودی زەمینەی کۆمەڵایەتی ئێمە بۆ ئەو مەبەستە ئامادە نەبووە، هەر ئەوەش وایکردووە کە بەرهەمەکانی مۆدێرنێتە

به بێ هاتنی عەقڵی مۆدێرن کۆمەڵگایەکی شێواو یان دوو فاق درووست بکات. کۆمەڵگایەك کە بەرهەمەکانی مۆدێرنێتە کۆنترۆڵی کردووە بەڵام ئاستی عەقڵی و فیکری و رۆشنبیری و سیاسی و ئەخلاقی کۆمەڵگا هێشتا ئاستێکە نەك هاوشانی بەرهەمەکانی مۆدێرنێتە نییە بەڵکو تێکەڵاوێکە لە خاسێت و رووخساری کۆمەڵگای سەرەتایی و کۆمەڵگای پێش نووسین و کۆمەڵگای خێڵایەتی پەرت و بڵاو. بۆ نموونە لەم کۆمەڵگایەدا دوا دۆزینەوەی بواری ئامێرو ئامرازە ئەلەکترۆنی و کارەبایی و راگەیاندنیی و پەیوەندیەکان کە لە دەرەوە هاتوون دەبینرێت، بەڵام لە کاتێکدا سەرچاوەی کارپێکردنی هەموو ئەم تەکنۆلۆجیە وزەی کارەبایە کەچی سەرچاوەکانی بەرهەمهێنانی کارەبا لەم کۆمەڵگایەدا لە سادەترین ئاستیدایە، بە دەیان ئاپارتمانی چەند نهۆمی چووە بە ئاسماندا بەڵام کارەبا نییە هەتا ئامێری سەرکەوتن و دابەزینی کارەبایی تیایاندا بە کار بهێنرێت. حیزب کە نموونەو مۆدێلی کۆمەڵگای مۆدێرنە، مێژووی درووستبوونی لە کوردستاندا نزیکەی سێ چارەکە سەدەیە بەڵام تاکو ئێستا بە ئاشکرا حیزب نەبۆتە دامەزراوی کۆمەڵگای مۆدێرن بەڵکو تاکو ئێستا حیزب لە کوردستاندا ئەڵتەرنایتیڤی خێڵە. رەنگە کەسانێکی زۆر لە ناو حیزب و لە دەرەوەی حیزب بڕوا بەم قسەیە نەکەن، لە راستیشدا من مەبەستم ئەوە نییە ئەو بڕوایە لای خەڵکی درووست بێت بەو ئەندازەی کە مەبەستمە ئەم قسەیە بکەمە بنەما بۆ ئاخاوتن لەسەر دامەزراوەی حیزب و پەرلەمان و حکومەت و ئەوەی ناویان لێنراوە رێکخراوی دیموکراتی و جەماوەری و رێکخراوی کۆمەڵگای مەدەنی.

حیزب کە دامەزراوەی کۆمەڵگای مۆدێرنە کۆبوونەوەو رێکخستنی خەڵکە لەسەر بنەمای بیروباوەڕو ئایدۆلۆژیاو بەرنامەو پرۆژەی کار و لە راستیشدا حیزب

بێجگە لە حیزبە شمولیەکان درووستکراوی نوخبەیەو هەر نوخبەش بەڕێوەی دەبات و بەرنامەو پرۆژەکانی جێبەجێ دەکات. لە هەمان کاتدا بەرنامەی حیزب بەگشتی بارگاوی کراون بە زاراوەکانی دیموکراتی و ئازادی و مافی مرۆڤ و عەدالەتی کۆمەڵایەتی، بەڵام لە بواری پیادەکردندا دەشێ شتێکی تربن، هەرچەندە نموونەی حیزبی مۆدێرن و بەراستی دیموکرات هەمیشە لە خۆ نوێ کردنەوەدان لە ڕێگای بەرنامەو کارو گۆڕانکارییەوە کە ئەوەش لە شێوەی کۆنگرەو کۆنفرانسدا دەبێت کە ئاڵو گۆڕی گرنگ لە سەرکردایەتی و سەرۆك و سکرتێرو ئەندامانی باڵایدا دەکات. هەروەك جیاوازی حیزبایەتی و ئەوەی پێی دەگوترێت فرە دەنگی و فرە ڕەنگی بۆ درووست بوونی حیزبی جۆراو جۆر ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە جیاوازی بیرو ئایدیۆلۆژیاو بەرنامەو ستراتیژەوە هەیە کە مەبەست لەمەی دوایش شێوازی ڕوانین و مامەڵە کردنە لەگەڵ مەسەلە گرنگ و چارنووس سازەکاندا .

ئەگەر لەم ڕوانگەیەوەو لەسەر ئەم بنەمایە سەیری حیزبی کوردی بکەین ئەوا ڕوو بە ڕووی چەند خاڵێك دەبینەوەو بۆمان دەردەکەوێت هەر چۆن ناسیونالیزمی کوردی بەشێوەیەکی سرووشتی درووست نەبووە و بەرهەمی پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگای کوردی نییە بە هەمان شێوە دەتوانین بڵێین حیزبی کوردیش بەرهەمی سرووشتی کۆمەڵگای کوردی نییە بەو ئەندازەی لە ژێر کاریگەری دەرەوەدا یان بە چاو لێکەری یان لە ئەنجامی زەبرو فشاری داگیرکەرانی کوردستاندا یان لە ئەنجامی پرۆژەی ناردنە دەرەوەی شۆڕش لە سەردەمی ستالیندا درووست بووە. لە هەموویشی سەیرتر ئەوەیە کە لە کوردستاندا ئەو حیزبەی کە توانیوویەتی ببێت بە خاوەنی جەماوەر تەنیا ئەو حیزبانە بوون کە کەسێکی خاوەن نفوزی کۆمەڵایەتی سەرۆك یان سکرتێریان

بووه. ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ قسە کردن لەسەرئەو حیزب و ڕێکخراوانەی کە لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانیەوە بە شێوەی سەرەتایی لە کوردستاندا پێکهاتن ئەوا دەبێ لە (کورد تەعالی و تەعاون جەمعیەتی)ەوە دەست پێ بکەین کە ڕاستەوخۆ لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی لە باکوری کوردستان درووست بووەو سەرۆکی ئەم کۆمەڵە یان ئەم ڕێکخراوە شێخ عەبدولقادری شەمزینی بووەو ئەمین عالی بەدرخانیش جێگری بووە(2)، لە دوای ئەم کۆمەڵەیەش پێدەچێت چەند کۆمەڵەیەکی تر درووست بووبن بەڵام لە رووی ئامادەبوونەوە خاوەنی تواناو هێزێکی ئەوتۆ نەبوون کە بە جۆرێکی ئەوتۆ دەرکەوتبن کە جێگای باس و لێدوان بن. ڕێکخراوی ئازادی هەرچەندە ڕێکەوتنێکی تەواو لەسەر مێژووی درووستبوونی نییە بەڵام جیوازی مێژووەکان ئەوەندە گەورە نییە. مارتن ڤان برۆنسین دەڵێ: ئازادی لە ساڵی 1923دا دامەزرا(3) هەرچەندە رۆبێرت ئۆلسن دەڵێت: ئازادی لە ساڵی 1921دا درووست بووە(4). دیارە ئەم ڕێکخراوە خالید بەگ جبران کە سەرۆکی عەشیرەتی جبران بوو، نەخشەکێش و دامەزرێنەری ئەم بووە. دامەزرێنەرو ئەندامانی تری ئەم ڕێکخراوە هەوڵیانداوە شێخ سەعید لێیان نزیك بێت و لە راستیشدا ئەوە بەدیهاتووەو دواتر لە راپەڕینی ساڵی 1925دا بە سەرکردایەتی شێخ سەعید، ڕێکخراوی ئازادی رۆڵی دیاری بینیووەو شێخ سەعید وەکو رابەری ڕێکخراوەکە دەرکەوتووە.

خۆیبوون کە لە دوای ڕێکخراوی ئازادی بە دیارترین ڕێکخراوی کوردی دوای هەڵوەشاندنەوەی دەوڵەتی عوسمانی دادەنرێت. ئەم ڕێکخراوە"لە ساڵی 1927دا لە سووریا دامەزرا، ئەم ڕێکخراوە ئامانجی بنەڕەتی زەقکردنەوەی کێشەی نەتەوایەتی کوردو ئاراستە کردنی چالاکیەکانی کوردی دژی تورکیا بوو(5). لە

ئابی 1927دا دوای یەك دوو ساڵ بەرنامە دانان، ژمارەیەك لە هەڵسووڕاوە سیاسیەکانی کورد بۆ پێکهێنانی ڕێکخراوێکی نەتەوەیی، لە (بحمدوون)))ی لوبنان کۆبوونەوە بۆ هەڵوەشاندنەوەی هەموو ڕێکخراوە نەتەوەییەکان بە مەبەستی دامەزراندنی ڕێکخراوێکی سەرانسەری و درێژەدان بە خەبات تا وەدەرنانی دوا سەربازی تورك لە سنوورەکانی کوردستان(6) ماکدۆواڵ دەڵێت: هەندێ لە ئاوارە کوردەکان لە بحەمدوونی لوبنان لە ئۆکتۆبەری ساڵی 1927دا کۆبوونەوە بۆ درووستکردنی حیزبێکی نوێ بە ناوی خوییبوون لە ژێر سەرکردایەتی جەلادەت بەدرخاندا(7) هەرچەندە ئەوە لە بارەی خۆییبوونەوە دەگوترێت کە هێزی بزوێنەری ڕاپەڕینەکەی ئاگری داغ بوو بێت و" پێگەیەکی تایبەتی لە مێژووی خەباتی کورداندا هەبوو بێت، بەڵام کاریگەرییە پراکتیکیەکەی لە کاتی یاخی بوونی ئاراراتدا بابەتێکی هێندە روون نییە(8). دیارە ئەوەش ئاشکرایە کە خۆیبوون لەو ڕاپەڕینەدا کە بە ڕاپەڕینی ئاگری داغ بە ناوبانگە پشتی بە کەسایەتی ئیحسان نوری پاشا بەستووە. ئیحسان نوری پاشا لە ساڵی 1892دا لە شاری بەدلیس لە دایك بووەو ئەکادیمیای جەنگی لە ئەستەمبوڵ تەواو کردووەو بووەتە ئەفسەر لە سوپای تورکدا. رۆبێرت ئۆلسن دەڵێت: ئیحسان نوری پاشا سەرکردەی سوپای شەشەمی دەوڵەتی عوسمانی بووەو لە دوای تەواوبوونی جەنگی جیهانی یەکەم یەکێك بووە لە نوێنەرانی دەوڵەتی عوسمانی لە مۆرکردنی پەیمانی مۆدراسدا(9) هەروەك سەلاح بەرواری لە پێشەکی کتێبی " بیرەوەرییەکانی جەنەراڵ ئیحسان نوری پاشادا کە ئەم کردویەتی بەعەرەبی، دەڵێت: سەرکردەکانی ئەو هێزە (کە مەبەست هێزی ڕاپەڕینی ئاگری داغە) لە ژێر سەرکردایەتی ئیحسان نووریدا بوون و زۆربەیان بریتی بوون لە دەرەبەگ و سەرۆك عەشیرەت و پیاوە ئاینیەکان(10).

بێگومان لە کاتێکدا ئێمە باسی ڕێکخراو ئازادی و خۆییبوون دەکەین ئەوەش دەزانین کە چەندین کۆمەڵەو ڕێکخراوی تری بچووك لەو سەروەختەدا دامەزراوون بەڵام دەورو کاریگەرییەکی ئەوتۆیان نەبووە کە جێگای باس و خواسی گەورە بێت. ئەم دوو ڕێکخراوەی کە زیاتر لە سەریان رادەوەستین هەریەکەیان تا ئەندازەیەك دەوری بینیووە لە دوو راپەڕینی بە دوای یەکدا هاتوودا. ڕێکخراوی ئازادی دەوری لە راپەڕینەکەی شێخ سەعیدی پیراندا بینیووەو خۆییبوونیش لە پشتی راپەڕینی ئاگری داغ یان راپەڕینی ئیحسان نوری پاشاوە بووە. بێگومان ئەوە ئاشکرایە کە لەو قۆناغە مێژووییەدا کە ئەم دوو ڕێکخراوەی تیادا درووست بوون، کۆمەڵگای کوردی لە بارێکی ناهەمواری سیاسی و کۆمەلایەتیدا بووە. لە رووی سیاسیەوە دوای کۆتایی هاتنی جەنگی جیهانی یەکەم بووە کە چارەنووسی کورد چارەنووسێکی نادیارو تەمومژاوی بووە. لە رووی کۆمەلایەتی و ئابوورییەوە کوردستان لە بارێکی هێجگار دوا کەوتوودا بووەو ڕێژەی خوێندەواری لە ئاستێکی زۆر نزمدا بووە. باری ئابووری زۆر دواکەوتوو بووەو سەرچاوەی سەرەکی دارایی خەڵك ئاژەڵداری و کشتوکاڵ بووە کە ئەویش بەشێوەیەکی هێجگار سەرتایی بەڕێوە چووە بە جۆرێکی ئەوتۆ کە ئابووری لەو ئاستەدا نەبووە کە ببێتە هێزی بزوێنەری مێژوو بە چەمکی مارکسیانە، بەڵکو ژیانی خەڵك بە کوێرەوەری و نەداری بووە، ئەوەی توانیوێتی بژی ئاغاو بەگ و شێخەکان بوون کە خاوەنی ملك و جوگرافیای خێڵ و عەشیرەت و سامانی مەعنەوی خێڵ و عەشیرەتەکانیشیان بوون و ئەوانەشی کە توانای ئەوەیان هەبووە ببنە خوێندەوار زیاتر کوڕو نەوەکانی ئەوان بوون. هەر بۆیەش دەبینین کە ئەوەی لە راپەڕین و بزووتنەوەو ڕێکخراوەکانیشدا دیارو لەبەرچاو بوون و دەوریان هەبووە بریتی بوون لە شێخەکان و ئاغاو بەگ و

سەرخێڵەکان و هەندێ نوخبەی خوێندەوار لە ئەفسەرانی پێشتری ناو ریزەکانی سوپای دەوڵەتی تورك و کوڕی خانەدانەکان.

ئێستا ئەگەر بە وردی سەیری ئەو بارو دۆخە بکەین کە رێکخراوی ئازادی و خۆییبوونی تیادا درووست بوون ئەوا دەتونین بڵێین راستە ئەم رێکخراوانە وەکو رێکخراوی نوخبەیەك لە خوێندەوارو ئەفسەرانی کورد دروست بوون، بەلاّم ئایا ئەم رێکخراوانە خاوەنی گوتاری ناسیونایزمی بوون؟ ئایا مەسەلەی ناسیونالیزم لەو سەروەختەدا لەو ئاستەدا بووە کە بووبێتە بزووتنەوەیەکی جەماوەی و، حیزب بوو بێتە ئامراز بۆ رێکخستن و جولاّندنی ئەو بزووتنەوە جەماوەرییە؟ ئایا ئەگەر مەسەلەی ناسیونالیزم لە ئاستێکی بەهیزی پێگەیشتندا بوایە بەو مانایەی کە ببوایەتە بزووتنەوەیەکی جەماوەری بۆچی سەرکردایەتی هەردوو راپەڕینی شێخ سەعیدو ئیحسان نوری پاشا شێخێك و کوڕە ئەرستۆکراتێکی پێشتر ئەفسەری نێو ریزەکانی دەوڵەتی تورك دەیانکرد؟ یان بۆچی راپەڕینەکان بە ناوی شێخ سەعید و ئیحسان نوری پاشاوە بوون، بۆچی بە ناوی کوردەوە نەبوون؟ یان هەر هیچ نەبێ بۆچی بە ناوی ئەو دوو رێکخراوەوە نەبوون ئەگەر ئەو دوو رێکخراوە دەورێکی وا گرنگیان هەبووە لە سەرهەڵدانی ئەو دوو راپەڕینەدا؟ ئەی شوێن و پێگەی جەماورو ئەو دوو رێکخراوەش لە کوێدا بوو کە وانیشان دەدرێت هەریەکەیان لە پشتی یەکێك لەو دوو راپەڕینەوە بووە؟ بێگومان لە بەر نەبوونی شتێك بە ناوی ناسیونالیزمی کوردی لەو قۆناغەداو تەنیا بوونی کەسانی ناسیونالیست، ئاغاو شێخ و سەرۆك خێلەکان دەوری سەرکردایەتی راپەڕین و بزووتنەوەکانیان بینیووەو ئەوان جەماوەری خێڵ و عەشیرەت و تەریقەتیان کۆکردۆتەوە نەك هەستی ناسیونالیستی و ناسیونالیزم.

دەبینین دەورو کاریگەری و پێگەی ئەم دوو ڕێکخراوە لە چاو دەورو کاریگەری و پێگەی شێخ سەعید و ئیحان نوری پاشادا زۆر بچووك و نادیار بووە. ڕاستە هەریەکە لەم دوو ڕێکخراوەیە ژمارەیەك لە نوخبەی خوێندەوار دروستیان کردوون بەلاَم پرسیارەکە ئەوەیە ئایا ئەم دوو ڕێکخراوە تا چ ئاستێ لە ناو جەماوەدا ڕەگ و ریشەیان داکوتاوەو تا چەندێ خاوەنی بەرنامەو ئایدیۆلۆژیاو بیری تایبەت بە خۆیان بوون؟ ئایا تا چ ئەندازەیەك توانیوویانە کار بکەن و پەیوەندی ئۆرگانی حیزبایەتی بەسەر پەیوەندی خوێن و دەمارگیری(11) خێلاَیەتی و عەشیرەتایەتیدا زالّ بکەن. بە مانایەکی تر ئایا ئەم دوو ڕێکخراوە کە ڕاستەوخۆ لە دوای دروستبوونی دەوڵەتی نوێی تورکی دروست بوون تا چ ئاستێك خاسێتی حیزبیان هەبووە بەو مانایەی کە حیزب دامەزراوی کۆمەلگای مۆدێرنە؟ هەروەها گوتاری ئەم دوو ڕێکخراوە لە کوێی گوتاری ناسیونالیزمدا بووە؟ ئەی شوێن و پێگەی ئەم دوو ڕێکخراوە لە نێوان چەمکی خێلاَیەتی و ناسیونالیزمدا چۆن بووە؟

بێگومان ناشێت تەسەوری ئەوە بکەین کە لە سالاَنی بیستەکانی سەدەی رابردوودا کوردستان هیچ سیمایەکی کۆمەلگای مۆدێرنی هەبوو بێت، بەلگەشمان ئەوەیە کە جگە لە نوخبەیەکی خوێندەواری بە ژمارە کەمی نێو پایتەختی دەوڵەتی عوسمانی پێشتڕو ژمارەیەك ئەفسەری کوردی نێو سوپای تورك و شێخ و سەرۆك عەشیرەتەکان ئیتر کەسانێکی تری ئەوتۆ نابینرێت کە لە ڕووداوەکانی ئەو سەردەمەدا دەوریان هەبوو بێت، بەواتا ئەوەی کە پێی دەگوترێت جەماوەرو بە مانی چەمکی جەماوەر بوونی نەبووە بەلکو ئەوی کە کۆبووەتەوە لە دەوری شێخی عەشیرەت و رابەری تەریقەت و سەرخێلّ کۆبوونەتەوە. لە کاتێکدا کە لە سەردەمی مۆدێرنێتەدا هەرچۆن تاکە کەسی خاوەن شووناس درووست دەبێت

دیسان جەماوەری هوشیاریش درووست دەبێت، واتە جەماوەرێك كە لەسەر بنەمای بڕوابوون دوای شتەكان دەكەوێت. بە واتا مۆدێرنێتە هەروەك چۆن نوخبە بەرهەم دەهێنێت لە هەمان كاتیشدا جەماوەر یان هاوولاّتی درووست دەكات كە لە بری ئینتیما بۆ خێلّ و عەشیرەت، ئەو جەماوەرە دەبیّ ئینتیمای بۆ نیشتیمان و نەتەوەو حیزب و رێكخراوو سەندیكا هەبێت. ئایا لە كاتێكدا كە رێكخراوی ئازادی و خۆیبوون لە پشتی راپەڕینی شێخ سەعیدی پیران و ئیحسان نوری پاشاوە بوون ئایا ئەوەی لە راپەڕینەكەدا بەشدارییان كردووە جەماوەری ئەو دوو رێكخراوە بوون یان كوڕانی خێلّ و عەشیرەتەكان و لایەنگرانی شێخ سەعید خۆی و تەریقەتەكەیو ئیحسان نوری خۆی بوون؟ بێگومان سەرانی رێكخراوی ئازادی خۆیشیان هەستیان بەوە كردوە كە ناشێت ئەوان ئەو جەماوەرەیان هەبێت كە بتوانێت ببێتە هێزێكی ئەوتۆ كە رۆلّ و كاریگەری هەبێت. رۆبێرت ئۆلسن دەلّێت "ئەفسەرانی كورد دلّنیا بوون كە تەواوی هۆزەكانی كورد بە هۆی هەستی نەتەوەیی و ئایینیانەوە پشتیوانی لە ئازادی دەكەن (12). بەلاّم لە راستیدا ئەم قسەیە هەروا بە ئاسانی بڕوای پێناكرێت، هەرچەندە ئێمە نازانین بەراستی ئەوە بۆچوونی ئەفسەرە كوردەكان بووە یان بۆچوونی رۆبیرت ئۆلسن خۆیەتی. بە هەرحالّ بۆچوونی هەر كامیان بێت تەنیا لەوەوە سەرچاوە دەگرێت كە هیواخواستنی ئەوە هەبووە كە خێلّ و عەشیرەتە كوردەكان خاوەنی هەستی نەتەوایەتی بوونایە، بەلاّم ئەوە ئاشكرایە كە دووانەی خێلّ و ناسیونالیزم پێكەوە كۆناكرێنەوە، دەشیّ جۆرە هەستێكی لاوازی نەتەوایەتی بوونی هەبێت لە سەردەمی خێلاّیەتیدا بەلاّم ئەو هەستە سادەیە بەس نییە بۆ ئەوەی جەماوەری خێلّ و عەشیرەت بكاتە جەماوەری بزووتنەوەی ناسیونالیزم.

لێرەدا ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە لە سەرەتای بیستەکانی سەدەی رابردوودا ئەو نوخبەیەی کە لە رێکخراوی ئازادی دا کاریان کردووە ئومێدی تەواوەتیان بە خێڵ و عەشیرەتەکانی کورد هەبووە بۆ ئەوەی کە پشتگیری ریکخراوەکەیان بکەن. ئەمەش ئەوەمان بۆ بەرهەم دێنێت کە حیزب هەر لە سەرەتای درووست بوونیدا لە کوردستان لە بری ئەوەی پرۆژەی درووستکردنی گۆڕانکاری لە بنیادی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگای کوردیدای هەبێت و هەوڵبدات بۆ هەڵتەکاندنی ئەو عەقڵە تەقلیدییە چەقبەستووەی خێڵایەتی کوردی کە بەربەستی سەرەکیە لە بەردەم بەرەو پێشەوە چوون و گۆڕانکاری گرنگدا کەچی هەوڵدەدات لەگەڵ ئەو پێکهاتە داخراوە خۆپارێزەدا یەکبگرێتەوەو تەنانەت ئومێدی گەورەی حیزب لە کوردستاندا هێزی خێڵ و عەشیرەتەکانە بۆ ئەوەی پارێزگاری لێ بکەن. لێرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە حیزبی کوردی هەر لەسەرەتای درووست بوونیەوە وەکو ئەڵتەرنایتیڤی خێڵ و عەشیرەت درووست بووە و بەرهەمی هەمان وافیعی حێڵایەتی و عەشیرەتایەتی کوردیە نەك بەرهەمی مۆدێرنێتە بێت و بە ئایدیاو بیرو بەرنامەو ئەخلاقی سەردەمی مۆدێرنێتە بارگاوی کرابێت. هەر لێرەشەوەیە کە گوتاری حیزبی کوردی لە بری گوتاری ناسیونالیزم گوتارێکی سنووورداری ناوچەیی داخراوە کە هاوشیوەی گوتاری خێڵە.

لە لایەکی تریشەوە ئەفسەرانی کورد دڵنیا بوون کە (تەواوی هۆزەکانی کورد بە هۆی هەستی نەتەوەیی و ئایینیەوە پشتیوانی لە ئازادی ئەکەن (13). لێرەدا لەبەردەم ئەو لێکدانەوەیەدا رادەوەستین کە لەو قۆناغەدا ناسیونالیزمی کوردی نەك بە شێوەیەکی ئاشکرا دەرنەکەوتووەو نەبۆتە هێزێکی جەماوەری، بەڵکو لە ئاستی نوخبەشدا لاواز بووە هەر بۆیە باسی هەستی نەتەوایەتی هۆزەکان

دەكرێت. لێرەدا ئەوە دەردەكەوێت ئایا لە كاتێكدا كە هێشتا دامەزراوی سەرەكی و باوی كۆمەڵگا بریتی بێت لە دامەزراوی خێڵ و عەشیرەت و حیزب پشت بە خێڵ و عەشیرەت ببەستێت بۆ پاراستن و پشتگیری لێكردنی ئەبێ خودی حیزب چی بێت و چ ئامادەبوونێكی هەبێت؟ ئەی ئەگەر پەیوەندییەكانی بەرهەمهێنان و سیستەمی ئابووری و كەلتووری باوی كۆمەڵگا هەموویان بە ئاشكرا خێڵاَیەتی بن ئایا شوێنی ناسیونالیزم و شوێنی حیزب وەكو دامەزراوی قۆناغی مۆدێرنێتە لە كوێدایە؟ ئایا لە كۆمەلگایەكی خێڵاَیەتی و دواكەوتووی داگیركراوی دابەشكراودا كە لەسەر بنەمای ئابووری كشتوكاڵی تەنیا (بەشی خۆكردندا) دەژی و رێژەی خوێندەواری لە ئاستی نەبوودا بێت، دەشێ ناسیونالیزم بەشێوەیەكی تەواو دەركەوتبێت و لە پاڵ ئەویشدا حیزبی ناسیونالیست دروست بووبێت ؟ بێگومان ئەوەی دەشێ لە كۆمەلگایەكی لەم جۆرەدا تەسەوری بكرێت تەنیا بوونی تاكی بە ژمارە كەمی ناسیونالیستە بە بێ بوونی ناسیونالیزم. حیزبیش بەهەمان شێوە بریتتە لە كاری نوخبەیەكی كەمی خوێندەوار كە توانای جەماوەری بوونی نییە تەنیا لە رێگای پشت بەستن بە خێڵ و عەشیرەتەوە نەبێت كە تەنانەت زۆربەی كاتیش ئەو نوخبەیەی كە حیزبیان دروست كردووە لە كۆمەلگای كوردیدا زانیوویانە ناتوانن بە بێ بوونی كەسێكی خاوەن نفوزی كۆمەلاَیەتی برەو بە حیزب یان رێكخراوەكەیان بدەن، بۆیە خۆیان ناچار بوون هەوڵبدەن كە حیزب یان رێكخراوەكەیان بدەنە دەستی كەسانی خاوەن نفوزی كۆمەلاَیەتی لە شێخ و سەرخێڵە دیارەكان. ئەمەش لە واقیعی كوردستاندا دەوری هەبووە لەوەدا كە حیزب و خێڵ یان حیزب و عەشیرەت وەكو یەك دامەزراوی تێكەلاَو دەربكەون و زۆربەی كاتیش حیزب بووەتە هۆكارێك بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەكانی خێل و عەشیرەت و لە

هەمان کاتدا بووەتە ئامرازێك کە خێڵ و عەشیرەت بە هۆیەوە رووی خۆیان نوێ و هاوچەرخ بکەنەوە. لەوەشدا گوتاری حیزب و گوتاری خێل بوونەتە گوتارێکی هاوبەش و لە ئەنجامی ئەم تێکەڵاو بوونەدا ئەو نوخبەیەی کە حیزبی درووست کردووە بووەتە پاشکۆی سەرۆك عەشیرەت و سەرخێڵ و رۆڵی خۆیی وەکو نوخبە لە ناو حیزبدا لە دەست داوە.

وەکو لە سەرەوە باسمان کرد، خۆیبوون کە لە دوای شکستی راپەڕینەکەی شێخ سەعیدی پیران و لە ساڵ1927داو لە دەرەوەی کوردستان لە (بحەمدوون)ی لوبنان لە لایەن ژمارەیەك خوێندەواری کوردی هەڵهاتووەوە درووست کرا، خۆییبوون باسی لە هەڵوەشاندنەوەی هەموو حیزب و رێکخراوەکانی پێشتر دەکرد بەو ئومێدەی لە شێوەیەکی یکگرتوودا کورد نیشان بدات. ئەم رێکخراوەیە لە پشتی راپەڕینی ئاگری داخەوە بوو کە ئیحسان نووری پاشای ئەفسەری هەڵاتووی سووپای تورك سەرکردایەتی کرد. دیسان لە کارەکانیدا وا دەردەکەوێت ئەم رێکخراوەش پێی وابووبێت دەبێ لایەنگری و هاریکاری هێزی خێڵ و عەشیرەتەکانی کورد بە دەست بهێنێت. لە راستیشدا لە راپەڕینەکەدا خێڵ و عەشیرەتەکانی کورد بەشداریی کردنی سەرەکیان هەبوو. راپەڕینەکە سیمای راپەڕینێکی خێڵایەتی هەبوو نەك راپەڕینێکی رێکخراو کە حیزبێك لە پشتییەوە بێت یان راپەڕینێك بێت کە ئەفسەرێکی خاوەن خیبرەی نێو سوپا سەرکردایەتی بکات. "ئیحسان نوری پاشا کۆمەڵەیەکی بچووکی لە کەسانی مەشق پێکراو و شارەزای چەکی مۆدێرن و تاکتیکی شەڕی کۆکردەوەو بردنییە ئارارات تا پەیوەندی بەو خێڵانەوە بکەن کە پێشتر لەوێ سەنگەریان گرتبوو(14).

لەو وتەیەی سەرەوەدا بۆمان دەردەکەوێت کە لە راپەڕینی ئاگری داخدا ژمارەیەکی کەم لە کەسانی مەشق پێکراو لەگەڵ ئیحسان نوری پاشادا بوون و هەموو ئومێدی ئەم دەستەیەو خودی ئیحسان نوریش پشت و پەنای خێڵ و عەشیرەتەکانی ئەو دەڤەرە بوون. دیارە لێرەدا مەبەستی ئێمە ئەوە نییە کە نابێت هێزی خێڵ و عەشیرەت لە بەرگری کردن لە خاك و نیشتمان بەشداری بکەن، نەخێر بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە بەراوردی دەوری حیزب یان ڕێکخراو بکەین بە دەوری خێڵ و عەشیرەت، ئەمە لە لایەك لە لایەکی تریشەوە لەوە بدوێین ئایا ئەو هێزە جەماوەرییەی کە پاڵنەری ناسیونالیزم لە پشتیەوە بووە کامەیە؟ ئەگەر بە قسەی ئەوانە بوایە کە لەبارەی مەسەلەی نەتەوایەتی کوردی و ناسیونالیزمی کوردییەوە دواون هەر لە رۆبیرت ئۆڵسن و مارتن ڤان برۆنسین و وەدیع جویدەو کریس کۆچێراو لازارێف و ئیگڵتن و نادری ئینتیسارو جەیمس سیمینت و زۆرێکی تر لەو غەیرە کوردانەی کە لەسەر کوردیان نووسیووەو، زۆرینەی ئەو کوردانەش کە لە بارەی مەسەلەی نەتەوایەتی کوردیەوە نووسیوویانە و قسەیان کردووە، ئەوا دەبوو نەك لەو راپەڕینانەی کورددا کە لە دوای هەڵوەشاندنەوەی دەوڵەتی عوسمانی سەریان هەڵدا، یان لەو کاتەی کە لە کوردستاندا ڕێکخراوو حیزبی سیاسی درووست بوو بەڵکو دەبوو لە مێژوویەکی زۆر کۆنترەوە بزووتنەوەی ناسینالیزمی کوردی ببوایەتە بزووتنەوەیەکی جەماوەری بەرفراوان و دامەزراوەکانی خێڵ و عەشیرەتی هەڵبووەشاندایەتەوەو هەموو کوردی لە یەکەیەکی یەکگرتووی فراواندا کۆ بکردایەتەوەو دەوڵەتی کوردی لەسەر جوگرافیای کوردستان درووست بکردایەو بەو پێیەو لە ئەنجامی ئەوەشدا نەتەوە یان نەتەوەی کورد پێکبهاتایە، ئەگەر بڕوامان بەوە هەبێت کە دەوڵەت نەتەوە درووست دەکات. بەلاّم وەك دەبینین نەك بۆ ئەو قۆناغەی کە

هەردوو ڕێکخراوی ئازادی و خۆییبوون لە پشتی دوو ڕاپەڕینی دیاری دوای درووست بوونی دەوڵەتی نوێی تورکەوە بوون کە دیارە دەوری ئەو دوو ڕێکخراوەش لە ئاستی بینراودا بایەخ و کاریگەریەکی دیاری ئەو تۆیان نەبووە کە جێگای لەسەر ڕاوەستان و بایەخی زۆر گرنگ بێت بە پشت بەستن بە ئاستی ئامادەبوونیان لە ڕێکخستنی ڕاپەڕینەکان و ئاراستە کردنیان و ڕابەرایەتی و سەرکردایەتی کردنیاندا. لە ڕاستیدا ئەوەی کە جێگای سەرنجە ئەوەیە کە ئەم دوو ڕێکخراوە لەو قۆناغەدا لە چاو دەوری تاکە کەسی دیاری خودی شێخ سەعید و ئیحسان نوری پاشادا دەورێکی وادیاریان نەبووە و لە ڕووی هێزی جەماوەریشەوە بەو ئەندازەی کە خێڵ و عەشیرەتە بەشدار بووەکانی ئەو دوو ڕاپەڕینە جەماوەریان هەبووە ئەم دوو ڕێکخراوە بێ جەماوەر بوون. ئەمەش دەبێتە بەڵگە بۆ سەلماندنی ئەوەی کە لەو قۆناغەدا نە حیزب بووەتە دامەزراوێکی جەماوەری و نە ناسیونالیزمی کوردیش لەو ئاستەدا بووە کە بووبێتە بزووتنەوەیەکی جەماوەری و کۆمەڵایەتی. ئەمەش جارێکی تر ئەو ڕاستیەمان بۆ دووپات دەکاتەوە کە ناسیونالیزم بەرهەمی قۆناغی فیودیالی یان خێڵایەتی نییە و ئەگەر لەو قۆناغەشدا تاکە کەسی ناسیونالیست دەرکەوتبێت ئەوە دەبێ بزانین ئەوە ناسیونالیستی دەرەوەی ناسیونالیزمە یان ناسیونالیستە بەبێ بوونی ناسیونالیزم کە ئەوەش لە بری ئەوەی بەرهەمی سرووشتی کۆمەڵگای مۆدێرنی کوردی بێت، لە ژێر کاریگەری ناسیونالیزمی دەرەوەی واقیعی کۆمەڵایەتی و سیاسی و کەلتووری کوردیدا درووستبووە .

لە باشووری کوردستان هەرچەندە لە پاش کۆتایی هاتنی جەنگی یەکەمی جیهانیەوە، ڕاپەڕینەکانی شێخ مەحمود ناو بەناو تا سەرەتای سییەکان بەردەوام بوون، بەڵام لەو قۆناغەداو تا ماوەیەکیش دوای ئەوە حیزب یان ڕێکخراوێکی

دیار درووست نەبووە. لە نیوەی دووەمی سییەکاندا ڕێکخراوی (برایەتی) درووست بووە کە شێخ لەتیفی حەفید سەرۆکی بووە و هەر لەو سەروبەندەدا چەن قوتابیەکی سلێمانی و کۆیە لە دواناوەندی کەرکوك ڕێکخراوی (دارکەر) یان درووست کردووە، کە ئەم ناوە سەرچاوەکەی ریسێرجیمینتۆی ئیتالی بووە کە (15) ئەم ڕێکخراوەش تا ئەندازەیەك لە ژێر کاریگەری ئاراستەی چەپدا بوو، نزیکیەکی ئاشکرای لەگەڵ حیزبی شیوعی عێراقیدا هەبوو. هەر لەو سەروبەندەدا حیزبی هیوا درووست بوو کە ئەمەیان لە چاو دوانەکەی پێشتردا زیاتر گەشەی کرد. ماکدۆواڵ دەڵێت ؛ هیوا لە ماوەیەکی کورتدا بووە بە حیزبێك کە هەزارو پێنج سەد ئەندامی هەبوو کە لە کەسانی گەنجی خوێندکاری کۆلێژی نوێی بەغداو ئەفسەرانی ناو سووپاو ژمارەیەك خاوەن موڵك و شێخ و ئاغای سەرخێڵ پێکهاتبوون (16).

لێرەوە دەردەکەوێت کە یەکەم حیزبی دیاری کوردی لە باشووری کوردستان کە حیزبی برایەتییە لە لایەن شێخ لەتیفەوە درووستکراوە کە کوڕی گەورەترین شێخی عەشیرەت بووەو خۆیشی پێگەی شێخایەتی هەبووەو لە رووی پێگەی جەماوەری و ملکداریێتی و نفوزی تەریقەتی قادرییەوە کە شێخ مارفی نۆدێی باپیرەگەورەیان رابەری ئەو تەریقەتە بووە لەکوردستاندا وەکویەکێك لە گەورەترین خاوەن موڵك و شێخەکان سەیر کراوە. دوای برایەتی و ڕێکخراوی دارکەر هیوا وەکو دیارترین حیزب لە باشووری کوردستاندا درووست بووە. راستە حیزبی هیوا لە لایەن نوخبەیکی خوێندەوارەوە درووست کراوە بەڵام دواتر نەبۆتە حیزبی نوخبە بەڵکو خاوەن موڵك و شێخ و کەسانی چینی سەرەوەی کۆمەڵگای کوردی ئەو کاتە جێگای خۆیان لە ریزەکانی ئەم حیزبەدا گرتووە. ئەوەش ئاشکرایە کە لە کۆمەڵگا خێڵایەتی و دواکەوتووەکاندا ئەوەی

نفوزی کۆمەڵایەتی هەیە ئاغاو شێخ و بەگەکانن بۆیە ناشێت هەروا بە ئاسانی بچنە ژێر بڕیارو فەرمانی نوخبەی خوێندەواری بونیاد لاوازو بە ژمارە کەم و بێ نفوزەوە. لە کۆی ئەم قسانەش ئەوە تێدەگەین کە لە حیزبی هیواشدا ئەگەر ئەو حیزبە دەورێکی بینیبێت ئەوا شوێن و ڕۆڵی خێڵ و عەشیرەت لەو بوارەدا دیارو لە بەرچاو بووە. ڕاستە بە شێك لە نوخبەی خوێندەوار لە سەرکردایەتی حیزبەکەدا بوون بەڵام ئەو حیزبەش نەیتوانیووە وەکو حیزبێکی نوخبەوی پارێزگاری لە خۆی بکات و لە هەمان کاتیشدا پەرە بە خۆی بدات. سەرباری بوونی نوخبەیەکی خوێندەوار لە سەرکردایەتی هیوادا، بەڵام لە ڕاستیدا لە ڕووی بەرنامەو پەیڕەوو پرۆگرامەوە هیوا شتێکی ئەوتۆی نەبوو زیاتر لە کۆبوونەوەیەك دەچوو کە سۆزی کوردایەتی درووستی کردبێت و پێناچێت نەمەسەلەی فیکری و نەناسیونالیزمێکی خاوەن شوناس و ئامادە لە ڕووی دەرکەوتن و پێکهاتنەوە لە پشتییەوە بووبێت. نەجاتی عەبدوڵا دەڵێت ؛ حیزبی هیوا خەباتی دەکرد بۆ سەربەخۆیی نەتەوەیی و دامەزراندنی حکومەتێکی کوردی و خەبات دژی فاشیزم (17). سەرەتا ئەم وتەیەی کاك نەجات سەرچاوەیەکی دیاری نییە، جگە لەوەش ئەم قسەیە شتێکی گشتیەو دەتوانرێت بخرێتە پاڵ هەموو ئەو حیزب و ڕێکخراوانەی کە لە کۆمەڵگای کوردیدا درووست بوون چونکە لەگەڵ جیاوازی لە شێوازی درووست بوون و چۆنێتی کارکردندا بە گشتی حیزب و ڕێکخراوە کوردییەکان لە کۆنتڕینیانەوە تاکو نوێتڕینیان یان خوازیاری سەربەخۆیی و درووست کردنی دەوڵەتی کوردی بوون، یان خوازیاری ئۆتۆنۆمی بوون لە ژێر سایەی دەسەڵاتی نەتەوەی سەردەستدا، بۆیە ئەم قسەیە بۆ حیزبی هیواش وەکو ئەوانی تر ڕاستە بەڵام ئایا تا چەندێ لە ڕووی پراکتیکەوە توانراوە کار بۆ ئەو ئامانجە بکرێت ؟

ئەگەر ئەو خاڵەی کە کاك نەجات هێناوێتی بە مەبەستی ئەوە بێت کە نیشانی بدات حیزبی هیوا خاوەنی بەرنامەیەکی درووست و شایەن بە مەسەلەی نەتەوایەتی بووە. ئەوە دەبێ بزانین تەسەور کردنی بەرنامەیەکی لەوجۆرە رەنگە کارێکی ئاسان نەبێت. دیسان ئەگەر بەرنامەیەکی لەو جۆرەش هەبوو بێت ئایا تا چ ئاستێ توانراوە لە بواری پراکتیکدا بەو ئاراستەیە کار بکرێت؟ بێگومان زۆرێك لەو رستانەی لە بارەی ناسیونالیزمەوە لە ناوەندی رۆشنبیری سیاسی کوردیدا دەگوترێن، جۆرێك لە نەشارەزایی لە بارەی زاراوەو چەمکە سیاسیەکانەوە نیشان دەدەن چونکە کاتێ باسی سەربەخۆیی دەکرێت مەسەلەی دەوڵەتی سەربەخۆ دێتە ئاراوە نەك حکومەتی سەربەخۆ چونکە حکومەت دامەزراوی بەڕێوەبردن و جێبەجێکردنەو دەوڵەت هەموو دامەزراوەکانی دەستووری و جێبەجێکردن و دادوەری و متمانەی نێو دەوڵەتی دەگرێتەوەو دەشێ لە وڵاتدا حکومەتت هەبێت و سەربەخۆش نەبیت واتە لە هەرشێوەیەکی تردا لە سیستەمی فیدراڵی یان کۆنفیدراڵی ببەسترێیت بە حکومەتی ناوەندەوەو لە ژێر سایەی سەروەرێتی یەك دەوڵەتدا چەند حکومەتێکی ناوچەیی یان هەرێمایەتی هەبێت. واتە کاتێ باسی بوونی حکومەتێکی سەربەخۆ دەکرێت لە بەرنامەی حیزبی هیوادا واتە حیزبی هیوا بڕوای بە دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی نییە بەڵکو ئەو دەیەوێت کورد حکومەتێکی سەربەخۆی هەبێت لەسایەی دەوڵەتێکی تردا.نەك خۆی پرۆژەی درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی هەبێت. لەلایەکی ترەوە حیزبی هیوا باسی خەبات بە دژی فاشیزم دەکات، ئەمەش زیاتر رووناکی دەخاتە سەر شێوازو چۆنێتی درووست بوون و پێکهاتنی هیواو لەو ئاقارەشدا رۆڵ و کاریگەری دەرەوە لە سەر درووست بوونی ئەو حیزبە ئاشکرا دبێت. بە واتایەکی تر دەتوانین بڵێین حیزبی هیوا بە

بێ ئەوەی بوون و قەوارەی خۆی و ئەرك وكاری سەرەكی خۆی بناسێت كەوتۆتە ژێر كاریگەری ئەو مۆدێلەی بۆچوون و هەڵوێست وەرگرتنەوە كە لەو كاتەدا باو بووە كە هەڵوێست و مۆدێلی لایەنگری سۆڤێتی و دژایەتی كردنی ئیمپریالیزم و فاشیزم بووە، هەرچەندە دواتر سەرۆكی ئەم حیزبە رەفیق حیلمی مەیلی بەلای بەریتانیادا هەبووە. مەبەست لەم قسەیە ئەوە نییە كە لە حیزبی هیوا یان هەر حیزب و رێكخراوێكی تر بخوازین كە لایەنگری فاشیزم یان ئیمپریالیزم بێت، نەخێر بەڵكو مەبەست ئەوەیە كە بەبێ لێكدانەوەو بەبێ توانینی كاركردنی جدی لە پێناوی ئامانجی سەرەكیدا كە مەسەلەی نەتەوایەتی كوردە چۆن حیزب و رێكخراوە كوردییەكان هەندێ دروشم بەرز دەكەنەوە كە دوورو نزیك پەیوەندی بەوانەوە نییە، یان ناتوانن لەو بوارەدا هیچ دەورێكیان هەبێت.

كریس كۆچێرا دەڵێت ؛ رۆڵی بنەڕەتی حیزبی هیوا پاشان دەبێ بەوەی كە یارمەتی و هاوكاری مەلا مستەفای بارزانی بكات كە لەساڵی 1943 دا لە سلێمانییەوە رادەكات(18). ئەگەر بە وردی سەیری ئەم وتەیە بكەین ئەوا بۆمان دەردەكەوێت كە حیزبی هیوا لە كاتی ئەو پەڕی بەهێزیدا لە بری ئەوەی كە بەرنامەی خەبات و راپەڕین دابنێت كەچی رۆڵی بنەڕەتی بووە بەوەی كە یارمەتی بارزانی بدات بۆ ئەوەی كە لە سلێمانیەوە رابكات. راستیەكەشی ئەوەیە كە ئەو كارە لە شێوەیەكی تردا جێبەجێ كراوەو وەك دەردەكەوێت زیاتر لە حیزب و هەر كەسێكی تر شێخ لەتیفی شێخ مەحموود دەوری هەبووە لە دەربازكردنی بارزانیدا. لەو بارەیەوە كۆچێرا دەڵێت ؛ جەنەراڵ بارزانی ئایندە(مەبەست لەوەیە بارزانی كە لە دواتر بوو بە جەنەراڵ) لە 13ی مانگی تەموزی ساڵی 1943دا بە یارمەتی شێخ لەتیف كە بەخۆی دە رۆژ لەوەو دوا لە شار هەڵهات، لە سلێمانی وەدەركەوت و بۆ ئەوەی تووشی هێزی ئاسایشی نێوخۆیی

عێراق نەبێت، خۆی بە ئێراندا کردو سەرئەنجام گەیشتەوە دەڤەری بارزان (19) .

سەرئەنجامی ئەم قسانەی سەرەوە بۆمان دەردەکەوێت کە حیزبی هیوا لە سەردەمی پەرەسەندن و هێزی خۆیدا بڕوای وابوو یان وای بۆچووە کە ناشێت ئەو وەکو حیزبێك بەبێ بوونی کەسایەتییەکی بەهێزو خاوەن پلەو پایەی کۆمەلأیەتی و خێلأیەتی و شێخایەتی و خەباتگێڕی و مێژوویی وەکو بارزانی بچێتە مەیدانی خەباتەوە. بۆیە دەشێ هەر بەو ئومێدەوە رۆڵی بنەڕەتی ئەم حیزبەیە بووبێتە یارمەتیدان و هاوکاری کردنی بارزانی کە لە پەنای کەسێتی بارزانیدا خەباتی خۆی دەست پێ بکات. هەرچۆن لەو سەرو بەندەدا کۆمەڵەی ژیانەوە پەنایان بردە بەر قازی محەمەد بۆ ئەوەی سوود لە کەسایەتی دیارو خاوەن پلەو پایەی کۆمەلأیەتی ئەو وەربگرن. لێرەدا ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە حیزبی هیوا سەرباری ئەوەی کە نوخبەیەکی دیاری ئەو سەردەمەی کۆمەڵی کوردەواری لە خوێندەوارو ئەفسەری سوپاو خاوەن موڵك و کرێکاری کۆمپانیای نەوتی کەرکوکی تێدا بوو بەلأم ئەم بەشانەی کۆمەڵگای کوردی لەو سەردەمەدا پێگەیەکی کۆمەلأیەتی ئەوتۆیان نەبوو کە بتوانن سەرکردایەتی و رابرایەتی بزووتنەوەیەکی نەتەوایەتی بکەن بۆیە دەشێ وەکو ئەمری واقیع لەوە تێگەیشتبن کە ناشێت بەبێ بوونی کەسێتییەکی وەکو بارزانی بتوانن دەست بدەنە راپەڕین. ئەم هەڵوێستەش ئەوە دەردەخات کە حیزبی هیوا پێویستی بەوە بووە کە بگەڕێتەوە بۆ نێو پێکهاتەی خێلأیەتی و عەشیرەتایەتی کوردی ئەو کاتەی کۆمەڵگای کوردی و پشت بەو پێکهاتەیەو بەو بەو عەقڵیەتە ببەستێت کە لە پشتی ئەو پێکهاتەیەوە ئامادەیەو کاردەکات. کەواتە هەرچەندە ئەم حیزبە لە سەرەتاوە وەکو حیزبی نوخبە درووست دەبێت بەلأم ناتوانێت

بەبێ گەڕانەوەو پشت بەستن بە واقیعی کۆمەلأیەتی کۆمەڵگای کوردی هەنگاوێکی ئەوتۆ بنێت. سەرئەنجامی ئەمەش ئەوەیە کە لە واقیعی خێڵأیەتی کوردیدا حیزب ناتوانێت وەکو حیزبی کۆمەڵگایەکی مۆدێرن دامەزراوەکانی خۆی درووست بکات و بەرنامەو ستراتیژی خۆیی هەبێت و خاوەنی پرۆژە بێت و لە پێناوی جێبەجێ کردنی ئەو پرۆژەیەدا کار بکات، بەڵکو دەبێ مل کەچی ئەو واقیعە بێت کە تیایدا لە دایك بووە. ئەویش واقیعێکی دواکەوتووە لە دەرەوەی مێژوو، لە دەرەوەی عەقڵ و خاسێت و سیفاتەکانی کۆمەڵگای مۆدێرن کە حیزب لە راستیدا بریتییە لە بەرهەمی کۆمەڵگای مۆدێرن کە تاك تیایدا بووبێتە خاوەنی شوناسی تایبەتی خۆیی و بە ئەندازەی ژمارەی تاکەکانی کۆمەڵ عەقڵ بەرهەم هاتبێت و لەو ئاقارەشدا تاك بە پێی بیرو باوەڕو روانینی تایبەتی خۆی ئەو حیزب یان رێکخراو یان ئەو ئاراستە فیکرییە هەڵبژێرێت کە کاری تێدا دەکات نەك لەسەر شێوازی ئینتیمای خێڵأیەتی و ناوچەگەری ببێتە ئەندامی حیزب. ئەم لێکدانەوەیە نەك تەنیا بۆ سەردەمی حیزبی هیواو پیش حیزبی هیوا راستە، بەڵکو ئێستاش ئەگەر بەوردی سەیری کاری حیزبی و پێکهاتەی حیزبی لە کوردستاندا بکەین ئەوا بە ئاشکرا بۆمان دەردەکەوێت کە حیزبەکانی ئێمە تا ئەندازەیەکی زۆر حیزبی ناوچەیی و رووبەری جوگرافی دیاری کراون لە کوردستاندا و هیچ حیزبێك نابینیت کە توانیبێتی نەك لە سەر ئاستی کوردستانی گەورە بەڵکو لەسەر ئاستی بەشێکی کوردستانیش دەسەلأتی جەماوەری و نفوزی تەواوەتی هەبێت، بەڵکو بە پێچەوانەوە هەر حیزبەو لە رووبەرێکی جوگرافی دیاری کراودا بوونی هەیە کەجوگرافیاکەی هاوشێوەی جوگرافیای خێڵ و عەشیرەتە. ئەمەش شوناسی ناسیونالیستی بوونی ئەو حیزبانە دەخاتە بەردەم پرسیارەوە چونکە حیزبی ناسیونالیستی هەموو

سنوورەكانی نێوان دامەزراوە ناوچەیی و هەرێمایەتییەكان دەڕوخێنێت و نەتەوە وەكو تاكە یەكەیەك دەبینێت.

راستە ئەوانەی كە لەسەر حیزبی هیوا قسەیان كردووە باسی ئەوە دەكەن كە ئەو حیزبە لە زۆربەی ناوچەو جێگاكانی كوردستانی لكێندراو بە عێراقەوە لقیان هەبووەو تەنانەت دەوریشی هەبووە لە دامەزراندنی كۆمەڵەی ژیانەوەی كوردستاندا(ژك)(20). بەلاَم یەكەم مەڵبەندی سەرەكی حیزبەكە لە دەرەوەی كوردستان بووە كە ئەوەش مایەی پرسیارە. لە لایەكی تریشەوە دەشێ ئەو لقانەی حیزبی هیوا لە شارو ناوچەكانی كوردستان تەنیا ناو بوو بن ئەگینا رێگای تێناچێت ئەو حیزبە خاوەنی جەماوەرێكی بەرفراوانی ئەوتۆ بوو بێت لە شارو ناوچەكانی كوردستاندا كە پێویستی بەوە كردبێت لە هەموو شارو شارۆچكەیەك لقی هەبێت. بەواتا ناتوانین بگەین بەو سەرئەنجامەی كە حیزبی هیوا حیزبێكی سەرانسەری ئەم بەشەی كوردستان بوو بێت. بەڵكو زیاتر حیزبی كۆمەڵێك خوێندەوارو نوخبەی ناسیارو دۆستی یەكتر بووە لە رووبەرێكی جوگرافیای دیاری كراودا كە ئەو نوخبەیە تیایدا ژیاون یان مەسەلەی خوێندن لەو جێگایە كۆی كردونەتەوە ، هەر وەك لە پاڵ ئەو نوخبە خوێندەوارەدا ژمارەیەك شێخ و سەرخێڵ و كەسانی خاوەن نفوزی كۆمەلاَیەتی ئەو كاتەی كۆمەڵگای كوردی چوونەتە ریزی حیزبی هیواوە.

حیزبی هیوا هەتا هاوینی ساڵی 1945 ماوەتەوە سەرباری ناكۆكی لە نێوان ریزەكانیدا كە بەشێك لە ئەندامان لایەنگری رەفیق حیلمی بوون وەكو سەرۆكی حیزب و بەشێكی تریش دژی سەركردایەتی رەفیق حیلمی بوون. سەر ئەنجام ئەم حیزبە هەڵوەشاوەتەوەو دوو بەشی دیاری لێ پەیدا بوو. ئەوانەی چەپ بوون گروپی (شۆرش) یا پێكهێنا. گروپی دووەمیش كە زۆرینەی حیزبی هیوا

بوو، حیزبی (رزگاری) یان پێگهێنا. بەهەرحاڵ لە پێش درووست بوونی پارتی دیموکراتی کورددا ئەم حیزبە شتێکی ئەوتۆی نەمابووەوە کە توانای درێژە دانی پێ ببەخشێت، بۆیە لە کاتی درووست بوونی پارتی دیموکراتی کورددا لە ساڵی 1946دا بەشێکی دیار لە کادیرەکانی ئەم حیزبە چوونە ریزی ئەو پارتە نوێیەوە کە بارزانی و چەند کەسێکی نزیکی لە کۆماری مهاباد بیریان لە دامەزراندنی کردەوە. پاشان بارزانی لە رێگای نامەیەکەوە کە بە هەمزە عەبدوڵادا ناردبووی بۆ سەرکردایەتی حیزبی رزگاری مەبەستی پێویستبوونی دامەزراندنی حیزبێکی لەو جۆرەی بۆ کوردستانی عێراق خستبووە روو، پێشنیاری دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردی کردبوو. بەم جۆرە پارتی دیموکراتی کورد پێکهات. هەر لە سەرەتاوە زۆربەی ئەندامە سەرەکیەکانی پیشتری حیزبی هیواو زۆرینەی سەرکردایەتی حیزبی رزگاری کە بە پێشنیارەکەی بارزانی رازیبوون چوونە ریزی ئەو حیزبە نوێیەوە، واتە زۆرینەی کادیرانی هیواو رزگاری رەزامەندی خۆیان نیشان داوە بۆ ئەوەی لە ریزی ئەو پارتە نوێیەدا کار بکەن کە بارزانی بەرنامەی درووستکردنی دانابوو. لێرەدا دەتوانین ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە حیزبی هیوا لە ماوەی نزیکەی چوار ساڵی تەمەنیدا تەنیا وەکو کۆمەڵەیەك مایەوە کە لە سەر مەیدانی سیاسی نەیتوانی رۆڵێکی ئەوتۆ ببینێت. تەنانەت ئەم حیزبە خاوەنی بەرنامەو پەیڕەو پرۆگرامێکی ئەوتۆش نەبوو کە شووناسی حیزبێکی خاوەن بەرنامەو ستراتیژی پێ ببەخشێت. کەواتە دەشێ وەکو کۆمەڵەیەك سەیری ئەم حیزبە بکەین کە لە بارودۆخی ئاڵۆزی جەنگی دووەمی جیهانیدا درووست بوو. لەگەڵ کۆتای جەنگی دووەمیشدا ئەم حیزبە بەرەو هەڵوەشاندنەوە چووە کە هەموو ئەمانە جێگای پرسیارن بەڵام ئەوەی کە جێگیرە ئەوەیە کە ئەم حیزبەش زیاتر لە ژێر

کاریگەری دەرەوەدا درووست بووەو بەو ئەندازەی کە کاری نوخبەیەکی دیار لە خوێندەوارو ئەفسەرانی سوپاو قوتابیانی بوارەکانی خوێندن بووبێت لە بەغداو کەرکوك ئەوەندە بەرهەمی پەرەسەندنی واقیعی کۆمەلأیەتی کۆمەلگای کوردی نەبووە. هەروەك گرنگترین کاری ئەم حیزبەش ئەوە بوو کە ببێتە پالپشتی بارزانی بۆ ئەوەی لەبەرامبەردا پشتگیری بارزانی بۆ خۆی بەدەست بهێنێت چونکە سەرکردایەتی ئەم حیزبە لەوە تێگەیشتووە کە پێویستی بە کەسێتیەکی خاوەن نفوزی وەکو بارزانیە تا بتوانێ بەهۆی ئەوەوە لە ناو کۆمەلگای کوردی ئەو کاتەدا جێگای خۆی بکاتەوە.

دوای قسەکردن لەسەر حیزبی هیواو چۆنێتی گەڕانی بەدوای باوکدا، دێینە سەر قسە کردن لەسەر کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان (ژ.ك) هەرچەندە پێش دامەزراندنی کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان وەکو هەژار دەڵێت: عەزیز زەندی کۆمەڵێ خەڵك لە ماڵی خۆی کۆدەکاتەوە کە(من و زەبیحیشی لەگەڵ بووین(هەژار دەڵێت)، بانگەشەی ئەوە دەکات کە بەسەرۆکایەتی خۆی حیزبی ئازادیخوای کورد درووست دەکات(21). بەلأم دیارە ئەو حیزبەی کە بەم ناوەوە درووست بووە هیچ دەورو کاریگەرییەکی ئەوتۆی نەبووە کە جێگای باس و خواست بێت بۆیە ئەگەر باسی سەرەتای ژیانی حیزبایەتی لە رۆژهەلأتی کوردستان بکرێت دەبێ لە درووست بوونی کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستانەوە دەست پێ بکرێت.

جەیمس سیمنت دەڵێت: لە رۆژی 16ی‌ئابی 1943دا دەستەیەك لە بازرگانی بچووك و کارمەندی بچووك لە شاری مهاباد کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردیان بە نهێنی دامەزراند(22). بێگومان ئەو ساڵەی سیمینت دیاری کردووە راست نییەو یەك ساڵ دوای مێژووی راستەقینەی دامەزراندنی ژێکافە. نادر ئینتیسار دەڵێت

؛له رۆژی 16 ی ئەیلوولی ساڵی 1942 هەندێ لە کوردەکانی مهاباد کۆبوونەوەیەکیان کرد بە مەبەستی پێکهێنانی لیژنەیەك بە ناوی (کۆمەڵەی کورد) بۆ نەخشە دانانی کارکردن بۆ پشتگیریکردنی مافی بڕیاردانی چارەنووس لە لایەن کوردەوە . ئەم لیژنەیە ناوی خۆی نا (کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد)(23) .دکتۆر کەمال کەزهەر دەڵێت: کۆمەڵەی ژیانەوە لەسەر ئاسەواری حیزبی ئازادیخوای کورد دامەزرا(24). بەلاّم حوسێنی مەدەنی ئەم قسەیەی دکتۆر کەمال ناسەلمێنێت و پێی وایە حیزبی ئازادیخوا دوای پاشەکشێی ئەڵمانەکان لە ئێران لە کار کەوتووەو نەماوە و لە بنەڕەتیشدا ئەم حیزبە ئەوەندە بە نفوز نەبووە هەتای دوای رووخاندنی حیزبی تر لەسەر ئاسەواری ئەو درووست ببێت. حوسێنی مەدەنی دەڵێت: لە مەڕ دامەزراندنی کۆمەڵی ژ.ك دوو بۆچوونی جیاواز هەن. تاقمێك پێیان وایە رۆژی 26ی گەلاوێژ و هێندێکیش دەڵێن لە 26ی خەرمانانی ساڵی 1320 ی هەتاویدا، دەستەیەك رووناکبیری شاری مهاباد کۆمەڵەی ژێکافیان دامەزراندووە (25). حەسەنی ئەرفەع دەڵێت: لە ئەیلولی ساڵی 1942دا ژمارەیەك لە رۆشنبیرانی خەڵکی مهاباد رێکخراوی کۆمەڵەیان دامەزراند. ئەم رێکخراوە تەنیا پەیوەست بوو بەو مەڵبەندەو هیچ پەیوەندییەکی لەگەڵ حیزب و رێکخراوە کوردییەکانی دیکەی وەکو خۆییبوون و هیوادا نەبوو. بەرنامەو ئامانج لە دامەزراندنی ئەم رێکخراوە بەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمی ناوچەی کوردنشینی ئێران و پاشان دامەزراندنی کوردستانی گەورە بوو(26).

بەهەرحاڵ هەرکام لەو مێژووانە راست بێت بۆ دامەزراندنی ژێکاف، هیچ لەو راستیە ناگۆڕێت کە ئەم رێکخراوە چۆن درووست بووەو سرووشتی درووست بوونی چۆن بووە و بەرنامەو شێوازی کارکردنی چۆن بووە. بەلاّم لێرەدا لەسەر

دوو خاڵ رادەوەستین کە یەکەمیان ئەوەیە ژمارەیەك لە نوخبەی خوێندەواری شاری مهاباد ژێکافیان درووست کرد. دووەمیان ئەوەیە کە ئەو دەستە خوێندەوارە خۆیان ئەگەر هەمووشیان نەبوو بێت داوایان لە قازی محەمەد کرد کە بێتە ناو ئەو رێکخراوەوە. سەرباری ئەوەی کە کۆمەڵە لە گۆڤاری نیشتماندا هێرشی زۆری کردبووە سەر ئاغاو بەگ و شێخەکان بەڵام دواتر زۆرێك لەوانە لە ناو ریزەکانی کۆمەڵەدا جێگای خۆیان گرت. لە ژمارە یەکی گۆڤاری نیشتماندا هاتووە: ئێوە ئەی ئاغاو سەرخێڵەکانی کورد، بیر لە خۆتان بکەنەوەو ئەوە هەڵبسەنگێنن کە بۆچی دوژمن ئەو هەموو پارەیەتان دەداتێ. دوژمن بۆیە ئەو هەموو پارەیەتان دەداتێ چونکە دەزانێت سەر ئەنجام دەبێ بە بنەمای دواخستنی رزگار بوونی کورد(27). ئەم بۆچوونەش کاریگەری بیری چەپ بەگشتی و سۆڤێتی بە تایبەتی پێوە دیارە. هەمان شێوەی ئەو رێکخراوو ئەڵقە مارکسیانەی کە تاکو ئێستاش لە کوردستاندا هەن یان درووست دەبن کە پێیان وایە جگە لە چینی کرێکار هەموو پێکهاتەکانی تری کۆمەڵگا بەربەستن لە بەردەم پێشکەوتن و گۆڕانکاریدا. بەڵام سەرباری ئەم بۆچوونەش سەرانی کۆمەڵە دەشێ زوو لەوە تێگەیشتبن کە ئەو جۆرە بۆچوونە لە کۆمەڵگای کوردیدا لەوانەیە ببێتە هۆی ئاڵۆزی و پەشێویی. سەرباری ئەم جۆرە بۆچوونەش هێشتا بەشێك لە سەرخێڵ و ئاغاو شێخەکانی کورد هاتنە ریزەکانی کۆمەڵەوە. لەم بارەیەوە ئیگڵتن دەڵێت ؛ زۆربەی ئاغاکانی دەورو بەری مهاباد بەرەو ریزەکانی کۆمەڵە هاتن سەرباری گوتاری چینایەتی خۆیان، کە لەوانەیە لەبەر ئەوە بوو بێت کۆمەڵە هێمای سەربەخۆیی لە حکومەتی ناوەندی بەرجەستە دەکرد(28) .

بەهەرحاڵ راوبۆچوونی لەو جۆرەش لە ئارادایە کە سەرانی کۆمەڵە بە ترسەوە سەیری قازی محەمەدیان کردبێت و لەوە ترسابن ئەگەر بێتە نێو رێکخراوەکەیانەوە ئەوا دەشێ کۆنترۆڵی بکات و هەموو بنەمایەکی دیموکراسی تێدا بکوژێت. بەلاَم لەگەڵ ئەوەشدا قازی محەمەد پاشی دوو ساڵ لە دامەزراندنی کۆمەڵە هاتە نێو ریزکانی کۆمەڵەوەو بەبێ ئەوەی بۆ کۆمیتەی ناوەندیش هەڵبژێردرێت لە کورترین ماوەدا دەسەلاَتی بەسەر کۆمەڵەدا کردو رۆڵ و دەسەلاَتی ئەو کەوتە پێش رۆڵ و دەسەلاَتی ئەورەحمانی زەبیحیەوە کە سکرتێری کۆمەڵە بوو. لە راستیدا قازی لە مانگی ئۆکتۆبەری ساڵی 1944 دا پەیوەندی بە ریزەکانی کۆمەڵەوە دەکات (29). بەلاَم ئەوەی جێگای سەرنجە ئەوەیە کە قازی محەمەد پێش ئەوەی بێتە ریزەکانی کۆمەڵەوەو دەسەلاَت بەسەر کۆمەڵەدا بکات و تەنانەت پێش درووست بوونی کۆمەڵەش چالاکی سیاسی هەبوو. هەم ئینگلیزەکان و هەم رووسەکانیش کەسێتی قازیان لەبەر چاو بوو." بۆ یەکەم جار دەوڵەتی سۆڤێتی لە ساڵی 1941 دا قازی محەمەدو تاقمێك لە سەرۆك عەشیرەت و پیاوماقولاَنی کوردستانیان بۆ باکۆ دەعوەت کرد (30) .هەروەك بە ماوەیەکی کورت پێش ئەو سەردانەی قازی و پیاوماقولاَنی کوردستان بۆ باکۆ ..یەکەمین جار لە 25ی ئەیلولی 1941 دا واتا رێك دوای مانگێك لە گرتنی ئێران لە لایەن هێزەکانی بەریتانیاو سۆڤێتەوە دوو ئەفسەری ئینگلیزی و ئەمەریکایی لە مهاباد دیداریان لەگەڵ قازی محەمەددا کرد. لەم دیدارەدا قازی محەمەد نەخشەی یەکێتی کوردستانی بۆ دوو ئەفسەرەکە باس کرد و لێی پرسین چۆن دەتوانێ پەیوەندی بە سەرکردایەتی گشتی هێزی بەریتانیاوە بکات(31) .

له كۆی ئەم قسانە ئەوەمان بۆ دەردەكەوێت كە قازی محەمەد پێش هاتنە نێو ریزەكانی كۆمەڵەوە خاوەنی نفوز بووەو هەردوو لایەنی سۆڤێتی و بەریتانیش ویستوویانە پەیوەندی پێوە بكەن. ئەمەش ئەوە دەردەخات كە قازی بەتەنیا لە دەرەوەی حیزب و رێكخستنی حیزبی، وەكو تاكە كەس یان تاكە سەركردە نفوزی لە كۆمەڵە زیاتر بووە، چونكە كوڕی خێزانێكی دیارو بە ناوبانگی مهاباد بووەو هەم قازی بووەو هەم وەكو دیارترین كەسایەتی شارەكە ناسراوە. هەرچۆن كۆمیتەی سەركردایەتی كۆمەڵە ئەوەیان بە ئاشكرا دەرك پێكردووە كە پێگەی قازی محەمەد چەند گرنگە لە ناو خەڵكدا، دەوڵەتانی خاوەن دەسەلاَت و نفوزی ئەو سەردەمەش پەیان بەو راستیە بردووە هەر بۆیە لەو كاتەدا بە دوای ئەوەدا نەگەڕاون كە چۆن پەیوەندی بكەن بە كۆمەڵەوە، بەڵكو گرنگ ئەوە بووە كە پەیوەندی بكەن بە پیاوێكی خاوەن پلەو پایەی كۆمەلاَیەتی وەكو قازییەوە. واتە ویستوویانە كەسێتیەكی وەها بدۆزنەوە كە بتوانێت لە نێو كۆمەڵگادا رۆڵ و كاریگەری دیاری هەبێت. دیارە قازی محەمەد ئەو نموونەیە بووە كە ئەوان بە دوایدا گەڕاون و پێیان وابووە ئەم پیاوە قورسایی هەیە لە نێو كۆمەڵگای كوردیدا بە تایبەتی لە مهاباد و دەورو بەریدا، هەر بۆیە لە لایەك سۆڤێتیەكان و لە لایەكی تریشەوە ئینگلیزەكان لە پێش ئەوەی كە قازی محەمەد بچێتە نێو كۆمەڵەوە پەیوەندیان پێوە كردووە. كەواتە لێرەدا دەتوانین بڵێین لە روانینی دەوڵەتە خاوەن نفوزەكانی ئەو كاتەوە لە كۆمەڵگای كوردیدا شوێن و پێگەی تاكە كەسی وەكو سەرۆكی خێڵ یان شێخی عەشیرەت و تەریقەت یان ئاغاو بەگ زۆر گرنگتر بووە لە شوێن و پێگەی حیزب و رێكخراو دەستەو گرۆپی خوێندەوار و نوخبە.

دیارە سەرباری مەترسی بەرامبەر بە کەسێتی قازی و تەسەورکردنی پەیڕەو کردنی دەسەڵات و نفوزی تاکە کەسی خۆی هێشتا کۆمیتەی ناوەندی کۆمەڵە هەستیان بە پێویستبوونی کەسێتیەکی وەکو قازی کردووە لە سەرکردایەتی ئەو ڕێکخراوەدا بێت. بەهەر حاڵ قازی کاتێ دێتە ناو کۆمەڵەوە بە تەواوی دەسەڵاتی بەسەردا دەکات بە جۆرێك کە ڕێکخراوەکە دەبێتە ئامرازێك بە دەستی ئەوەوە. ئەمەش دەریدەخات کە لە لایەك قازی کەسێکی بەهێزو بە توانا بووە لە رووی خۆ سەپاندن و خۆ سەلماندنەوە و لە لایەکی تریشەوە لاوازی سەرکردایەتی و ڕێکخستنی ژێکاف وەکو حیزب دەردەخات کە نەیتوانیووە شوێنی قازی محەمەد و بەو پێیەش شوێن و دەوری ئەو لە بڕیارداندا دیاری بکات. دیارە هۆکاری ئەمەش ئاشکرایە کە ئەویش لەوەدا بەرجەستە دەبێت کە سەرکردایەتی ژێکاف زیاتر وەکو نوخبەی خوێندەوارو کاسبی شار بوون کە لەو قۆناغە مێژوویەشدا ئەو نوخبەو توێژە کۆمەڵایەتیە بنیادێکی لاوازیان هەبووە چ لە رووی پلەو پایەی کۆمەڵایەتییەوە چ لە رووی ئاستی جەماوەری بوونەوە لەو ئاستەیەدا نەبوون کە بتوانن سەرکردایەتی حیزب یان ڕێکخراو یان سەرکردایەتی بزووتنەوەی نەتەوەیی بکەن، بەڵکو پێویستیان بەوە بووە کە پیاوێکی دیاری خاوەن نفوزی کۆمەڵایەتی و جەماوەری جڵەوی کاروباری ریکخراوەکەیان بگرێتە دەست بۆ ئەوەی ببێتە ڕێکخراوێکی جەماوەری بەربڵاو. دیارە مۆدێلێکی لەو جۆرەش لە نێو نوخبەی خوێندەواردا دەست ناکەوێت بەڵکو دەبێ لە نێو ئاغا و بەگ و شێخی سەرۆك عەشیرەت یان رابەری تەریقەت یان سەرخێڵدا ئەو نموونەیە بدۆزرێتەوە. کە دیارترین نموونەش لەو قۆناغەی مهابادو دەوروبەریدا قازی محەمەد بووە کە خاوەنی نفوزی کۆمەڵایەتی و بنەماڵەو ئایینی بووە، ئەمە سەرباری شێخایەتی و نەقشبەندی بوونیشی.

کەواتە لێرەوە بە ئاشکرا دەبینین ئەو رێکخراوەشی کە نوخبەی خوێندەوار درووستیان کرد چووە ژێر سایەی سەرکردایەتی پیاوێکی ئایینی خاوەن نفوزی ئایینی و خێلاَیەتییەوەو لە کورترین ماوەشدا وەکو سەرخێلێکی بەتواناو دەست رۆیشتوو دەسەلاتی بەسەر هەموو ئاستەکانی رێکخراوەکەدا کرد و تەنانەت بریاری گۆرینی ناوەکەشی دا و لە راستیشدا بە ناوی دامەزراندنی حیزبێکی ترەوە ئەو پلەو پایەی کە سەرکردایەتی رێکخراوەکە هەیان بوو هەرچەندە دەوریان لە بریار داندا نەمابوو ئەوەشی لێسەندنەوەو قازی بە جۆرێك کاری دەکرد کە رۆلی تاکە کەسی خۆی زۆر لە پێش رۆلی حیزب و رێکخستنەوە بوو، بە جۆرێك دەتوانین بلێین قازی محەمەد لە مێژووی سەرکردایەتی کوردیدا دیارترین نموونەی سەرکردەی ئیگۆسێنتریزمیە. دەشێ وەهایشی لێکبدەینەوە کە شکستی بەپەلەو بێ بەرگری کردنی کۆماری مهاباد پەیوەندی راستەوخۆی بەو تاك سەرکردایەتی و تاك برپارییەی قازی محەمەدەوە هەبێت کە تیایدا دەوری حیزب بە تەواوی ون و نادیار یان پەراوێز خراوەو دەوری تاکە سەرکردە شوێنی حیزبی گرتۆتەوە. کەواتە جێگای خۆیەتی لێرەدا بپرسین ئایا ژێکاف کە وەکو حیزب درووست بوو توانی وەکو حیزبی کۆمەلگایەکی مۆدێرن گەشە بکات؟ ئایا تا چ ئاستێ ئەم حیزبە توانی نوێنەرایەتی ناسیونالیزمی کوردی بکات و بەو پێیەش دامەزراوەی خێل و عەشیرەت هەلبوەشێنێتەوەو هەموو کۆمەلگا بەهۆی پرۆژەو بەرنامەی ناسیونالیزمەوە کە درووستکردنی یەکێتی نەتەوەییە یەك بخات و هەموو دامەزراوەکانی خێل و عەشیرەت هەلوەشێنێتەوەو تێکرای پێکهاتەکانی کۆمەلگا لە بزووتنەوەیەکی جەماوەریدا کۆ باتەوە کە بزووتنەوەی ناسیونالیزمەو هەلگری پرۆژەی رزگارکردنی هەموو کوردستان و درووستکردنی دەولەتێکی سەربەخۆی کوردییە؟

قازی محەمەد دوای گەڕانەوەی لە سەفەری باكۆ، كۆبوونەوەیەكی لەگەڵ ئەندامانی بە ناوبانگی كۆمەڵەی ژێكاف ڕێكخست و لەو كۆبوونەوەیەدا مەسەلەی دوایی هێنان بە تێكۆشانی كۆمەڵەی هێنایە گۆڕی و پێشنیاری كرد لە جێگای ئەو ڕێكخراوە(واتە لە جێگای ژێكاف)، لەسەر ئەساسی ڕێز لێنان لە ئازادییە دیموكراتیەكان و دابین كردنی مافی چارەنووس بۆ گەلی كورد بناغەی حیزبێك بە ناوی حیزبی دیموكراتی كوردستان دابڕێژن(32). لە ڕۆژی 16ی‌ئابی 1945 دا لە كۆبوونەوەیەكی كۆمەڵەدا، قازی محەمەد پێشنیاری كرد ئەم بزووتنەوە نهێنییە بكرێ بە حیزبێكی ئاشكرا بە نێوی حیزبی دیموكراتی كوردستان(33). بەهەرحاڵ ئەوەی لێرەدا ئاشكرا دەبێت ئەوەیە كە قازی محەمەد خۆی بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی كۆمەڵە دەدات و هەرخۆیشی بڕیاری درووستكردنی حیزبێكی نوێ دەدات. هەچەندە دەشێ گومانی ئەوەش بكەین كە سۆڤێتیەكان دەوری دیاریان هەبوو بێت لە درووست كردنی حیزبی دیموكراتی كوردستانی ئێراندا. بە تایبەتیش كە دوای گەڕانەوە لە باكۆ قازی محەمەد باسی هەڵوەشاندنەوەی كۆمەڵەو دامەزراندنی حیزبی نوێ دەكات. دەشێ سۆڤێتیەكان بە هوشیارییەوە مەبەستیان بوو بێت كە كۆمەڵەی ژیانەوەی كورد هەڵوەشێتەوە چونكە ئەو ناوە دەشێ گوزارشت لە هەموو كوردستانی گەورە بكات لە كاتێكدا كە نە بەرژەوەندی سۆڤێت و نە بەرژەوەندی هیچ كام لە دەوڵەتانی بڕیار بەدەستی ئەو كاتە لەگەڵ ناوهێنانی كوردستانی گەورەدا نەبوون هەربۆیە دەشێ لایەنگری درووستكرنی حیزب بووبن بۆ هەر بەشێكی كوردستان بە جیا. ئەگەر بتوانرێت ئەم ئەگەرە بسەلمێنرێت ئەوا بۆمان ڕوون دەبێتەوە بۆچی ناوی كوردستانی ئێران دەخرێتە پاڵ وشەی (حیزب)وە.

بێگومان له درووستکردنی حیزبی دیموکراتی کوردستاندا به تەواوەتی رۆڵی قازی محەمەد دەردەکەوێت که چۆن به شێوەیەکی یەك لایەنەو بەبێ بوونی بەڵگەو بیانووی ئاشکرا پێشنیاری هەڵوەشاندنەوەی ژێکاف و بڕیاری درووست کردنی حیزبێکی نوێ له جێگاکەیدا دەدات. سەرباری ئەوەی که له کاتی درووستکردنی ئەم حیزبه نوێیەدا ئیمزا کۆدەکرێتەوەو له ماوەیەکی کورتیشدا کۆنگرەی دامەزراندن دەبەسترێت و ئەم جارەیان بێ هیچ دوو دڵی و بێ بوونی هیچ رکابەرێك قازی محەمەد دەبێته سەرۆکی حیزب و بەتەواوەتی فەرمان و بڕیاری حیزب له هەموو روویەکەوە دەکەوێته دەستی قازی خۆیەوە. بێگومان ناشتوانرێت تەسەوری ئەوە بکرێت که قازی محەمەد سەرۆکێك بوو بێت بڕوای به بڕیاری به کۆمەڵ و پرس و رای جدی به ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی حیزبەکەی هەبوو بێت ئەویش به هۆی ئەو پاشخانه کۆمەڵایەتی و ئایینی و خێڵایەتی و ئابووری و جەماوەرییەوە که له مهاباد و دەورو بەریدا خۆی و خێزانەکەی هەیان بووە. لێرەوە به ئاشکرا دەردەکەوێت که سەرباری بوونی بەرنامەو پەیڕەوو پرۆگرام حیزبی دیموکرات هەم بنیادێکی خێڵایەتی هەبووە، هەم نفوزی سەرکردایەتییەکەی نفوزێکی خێڵایەتی بووەو له هەمان کاتیشدا سەرکردایەتییەکی تاك رەهەندو ئاراسته هەرەمی بووە واته ئاراستەی فەرمان له تاکه کەسی لوتکەی هەرەمەکەوە شۆڕ بۆتەوە بۆ خوارەوە که ئەوەش هاوشێوەی پێکهاتەی هەرەمی خێل و هەرەمی فەرمانه له دامەزراوی ئایینیدا.

حوسێنی مەدەنی دەڵێت ؛ یەکەم کۆنگرەی حیزبی دیموکراتی کوردستان به بەشداری سەرۆك عەشایری ماکۆو ئارارات و سۆما و برادۆست و دەشت ومەرگەوڕ و شنۆو سندووس و لاجان وپیران و مەنگوڕو نوێنەرانی مهابادو بۆکان و میاندواو بەسترا(34).

ئەگەر بە وردی سەرنج بدەین لێرەدا لە بری بەشداریکردنی ئەندامانی حیزب لەو کۆنگرەیەدا کە کۆنگرەی دامەزراندن بووە، باسی بەشداری و ئامادەبوونی خێڵ و عەشیرەتەکانی چەند ناوچەیەکی کوردستان دەکرێت. ئەمەش بە ئاشکرا دەری دەخات حیزبی دیموکرات هەر لە درووست بوونیەوە پێکهاتەیەکی تێکەڵاو بووە لە نوخبەی بە ژمارە کەمی خوێندەوار کە ئەوانیش زیاتر ئەندامانی پێشتری ژێکاف بوون، لەگەڵ ئەندامانی خێڵ و عەشیرەتەکانی مهابادو دەورو بەری. بێگومان پێگەی کۆمەڵایەتی و خێڵایەتی و ئایینی قازی لەو پێکهاتنەدا رۆڵی لەبەر چاوی هەبووە. هەروەك ئەو شێوە پێکهاتنەش بە ئاشکرا دەوری هەبووە لەسەر ئەوەی کە عەقڵ و ستراتیژو کەلتورو داب و نەریتی خێڵایەتی کوردی ئەو قۆناغە دەسەڵات بەسەر عەقڵی نوخبەی خوێندەواردا بکات و دەوری ئەوان تا ئەندازەیەکی دیار پاسیڤ بکات. بەوەش حیزب لە دامەزراوەیەکی کۆمەڵگای هاوچەرخەوە کە مەبەست کۆمەڵگای مۆدێرنە بکاتە دامەزراوەی کۆمەڵگای خێڵایەتی و بە تێکڕایی توخم و رەگەزو جیهانبینی و ستراتیژو تاکتیکی خێڵایەتی بارگاوی بکرێت کە لە بارێکی وەهاشدا بێگومان ئاستی ئینتیما زۆر لاواز دەبێت و لەبری ئینتیما بۆ نەتەوەو نیشتیمان ئینتیما بۆ خێڵ و عەشیرەت و جوگرافیای خێڵ و عەشیرەت و بۆ سەرخێڵ و شێخی عەشیرەت دەبێت. کە ئەوەش لە ئاستێکی تردا نەبوون یان لاوازی بنەماکانی کۆمەڵگای مەدەنی و لە هەمان کاتدا لاوازی و ئامادەنەبوونی ناسیونالیزمی کوردی دەسەلمێنێت لە کۆمەڵگای کوردی ئەو سەردەمەدا.

بەهەرحاڵ ئەوەی لێرەدا مەبەستمانە لێی بدوێین ئەوە نییە کە دواتر قازی محەمەدو حیزبی دیموکرات توانیوویانە چی بکەن و چی بەرهەم بهێنن، هەروەك مەبەست ئەوەش نییە کە رەخنە لە کەسێتی قازی محەمەد یان

سەرکردایەتی ژێکاف و حیزبی دیموکراتی کوردستان ئەو کاتە بگیرێت. بەڵکو ئەوەی مەبەستی ئەم لێکۆلینەوەیە ئەوەیە کە چۆن قازی محەمەد توانیوویێتی دەسەلاٌت بەسەر ژێکافدا بکات و چۆنیش بە پێشنیاری ئەو ژێکاف هەلوەشێتەوەو لە جێگاکەیدا حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران درووست بکات کە خۆی وەکو پیاوێکی ئایینی خاوەن پلەو پایەی خێلاٌیەتی و عەشیرەتایەتی دەست بەسەر حیزبەکەدا بگرێت و چۆنیش بە کاریگەری راستەوخۆو ناراستەوخۆی ئەو، خێلٌ و عەشیرەتەکانی مهابادو موکریانیش بە شێوەیەکی بەربلاٌو بێنە ناو حیزبەکەوەو چۆنیش نوخبەی خوێندەواری ناو سەرکردایەتی پێشتری ژێکاف ئەو دەورو کاریگەرییەیان نەبێت کە شایانی باس بێت.

دیارە بەراود بە حیزب و رێکخراوەکانی ئەو سەردەمە بە گشتی و ژێکاف بە تایبەتی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران جۆرێك لە سەرکەوتنی بە دەست هێنا. دوو هۆکار بە گرنگ وەردەگیرێن لە سەرکەوتنی حیزبی دیموکراتدا. یەکەمیان بەراورد بە پێکهاتەی سەرکردایەتی کۆمەڵە، حیزبی دیموکرات گۆڕانکاری بەسەردا هێنرا بۆ لە خۆگرتنی سەرخێڵەکان و خاوەن موڵکەکان. دووەمیان پشتگیری سۆڤێتی بە دەستهات (35).ئەمەش زیاتر راستی ئەو قسەیە دەسەلمێنێت کە حیزبی دیموکرات لە سەرەتای درووست بوونیەوە حیزبێك بووە هەم لە ئاستی سەرکردایەتیدا و هەم لە ئاستی پێکهاتەی حیزبیدا خێلٌ و عەشیرەت و کاسبکارو بەشێك لە خەڵکی شاری تێدا بەشدار بوون. بێگومان ئەوەش دەوری دیاری هەبووە لەسەر بەرنامەو ستراتیژی ئەو حیزبە کە زیاتر لەوەی وەکو حیزبێکی کۆمەڵگای هاوچەرخ دەربکەوێت لە سەروەختی درووست بوونیەوە، حیزبێکی نێو کۆمەڵگایەکی خێلاٌیەتی دواکەوتووی داخراو بووە،

دیاره لەو بارەشدا بە خاسێت و عەقڵ و روانین و جیهانبینی و بەرنامەو ستراتیژی خێڵاًیەتی بارگاوی کراوە. ئەوەش ئەو راستیەمان بۆ دەسەلمێنێت کە ناشێت لە کۆمەڵگای خێڵاًیەتی دا حیزبی نوخبەوی درووست ببێت لە کاتێکدا حیزبی نوخبە بەرهەمی کۆمەڵگای مۆدێرنە. بێگومان ئەگەر باسی بەرنامەی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران بکەین ئەوا زیاتر خاسێتی خێڵاًیەتی ئەو حیزبە ئاشکرا دەبێت لەوەیدا کە هەڵگری بەرنامەی ئۆتۆنۆمی بووە بۆ کوردستان کە ئەوەش لاوازی ئەم حیزبە لە رووی رەگەزەکانی ناسیونالیزمەوە دەسەلمێنێت. بە گوێرەی مەسەلەی نەتەوایەتی کورد ئەو حیزب و رێکخراوەی بەرنامەی سەربەخۆیی و دەوڵەتی نەبێت مانای وایە حیزبێکی ناوچەگەری سنوور تەسکە کە ئەوەش هاوشێوەی عەقڵ و ستراتیژی خێڵاًیەتیە .

بێگومان لە ساڵی چلەکانی سەدەی رابردوو بە دواوە حیزب و رێکخراو درووست بوون بەلاًم بەشێکیان هیچ دەورێکیان نەبووە لە سەر گۆڕەپانی سیاسی کوردستان. بۆیە ئێمە خۆمان بە باسی ئەو جۆرە حیزب و رێکخراوانەوە خەریك ناکەین ئەویش لەسەر بنەمای بڕوا بوونمان بەوەی کە حیزب کاتێ بوونی دەبێت کە بووبێتە خاوەنی رووبەرێك لە جەماوەر. بێگومان لە کوردستان هەندێ حیزب و رێکخراویش درووست بوون کە چەپ یان کۆمۆنیست بوون. ئەمانەش لە بەرئەوەی کە پەیوەندییەکی راستەوخۆیان بە کوردو دۆزی کوردەوە نەبووەو هەر بەو پێیەش ناتوانرێت لە چوارچێوەی گوتاری ناسیونالیزمی کوردیدا شوێنیان بۆ بکرێتەوە، نابنە بابەتی ئەم باسەیەی ئێمە. بۆیە لە دوای ئاخاوتن کردنمان لەسەر ژێکاف و حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران دێینە سەر قسە کردن لەسەر پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق، کاژێك

و پاسۆك، كۆمەڵەی رەنجدەرانی كوردستانی عێراق و يەكێتی نيشتيمانی كوردستان و ...تاد.

سەرچاوەكان:

1- عەتا قەرەداخی، ستراتيژو كەسێتی نەتەوەيی كورد، سلێمانی، 1998،ل 60.

2- ئيسماعيل حەقی شاوەيس ،گۆڤاری رۆژی نوێ، ساڵی 1960، وەرگێراو لە محەمەد رەسوڵ هاوار، كوردو باكوری كوردستان، بەرگی دووەم، 2006، ل 64.

3- Martin Van Brinssen, Aga, Shaikh and State. Zed Books, London, new Gersey,1992,p280.

4- محەمەد رەسوڵ هاوار، كوردو باكوری كوردستان، بەرگی دووەم، 2006، ل 260.

5- وەديع جوەيدە، جولأنەوەی نەتوەيی كورد، وەرگێڕانی دكتۆر ياسين سەردەشتی، سلێمانی ، 2008، ل 318 .

كاوە بەيات، شۆڕشی ئاگری داخ، وەرگێڕانی ئەبوبەكر خۆشناو، سلێمانی، 2000، ل24.

6- كاوە بەيات، شۆڕشی ئاگری داخ، وەرگێڕانی ئەبوبەكر خۆشناو، سلێمانی، 2000، ل24.

7- David MacDowall, A Modern History of The Kurds, london,2000,203.

8- كاوە بەيات، هەمان سەرچاوە، ل 26.

9- Robert Olson, The Emergence of Kurdish nationalism and Shaikh Said Rebellion(1925), university press,1989, p107.

10- مدكرات الجنرال احسان نورى پاشا، صلاح بروارى، بيروت، 1990،ص

11- چەمكى خوێن و دەمار چەمكێكى خەلدونیە كە تیۆرى دەوڵەتى خەلدوونى لەسەر بنیاد نراوە. بۆ ئەو مەبەستە بڕوانە موقەدیمەى ئیبن خەلدوون. هەروەها نامەى دكتۆراى محەمەد عابد جابرى بە ناوى دەمارگیرى و دەوڵەت، پێشكەشى زانكۆى سۆربۆن كراوە.

12- رۆبێرت ئۆلسن، راپەڕینى شێخ سەعیدى پیران، وەرگێڕانى ئەبوبەكر خۆشناو، سلێمانى، 1999،ل 85.

13- هەمان سەرچاوە، ل85.

14- David MacDowall, A Modern History of the Kurds, p 305.

15- كریس كۆچێرا، كورد لە سەدەى نۆزدەو بیستەمدا ، وەرگێڕانى حەمە كەریم عارف، هەولێر ، 2006، ل170.

16- David MacDowall, A Modern History, p,238.

17نەجاتى عەبدولاّ، حیزبى هیوا، رابوون، ژمارە(26) ى ساڵى 1999،ل61.

18كریس كۆچێرا، هەمان سەرچاوەى پیشوو، ل 172.

19هەمان سەرچاوەى پێشووتر، ل 173.

20- هەمان سەرچاوەى پێشووتر، ل 172.

21- هەژار چێشتى مجێور، ل 57.

22-James Ciment, The Kurds: State and Minority, 1996,p 65.

23- نادر ئینتیسار، ئیتنۆنەتەوایەتی کوردی، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە عەتا قەرەداخی، چاپی دووەم، سلێمانی، 2004،ل 44-45.

24 - الدكتور كمال مظهر احمد، دراسات في تاريخ ايران الحديث والمعاصر، بغداد، 1985،ص257.

25- حوسێنی مەدەنی ، کوردستان و ستراتیژی دەوڵەتان، هەولێر، بەرگی یەکەم، ساڵی، 2000،ل195.

26- عەتا قەرەداخی، گوتاری ناسیونالیزمی کوردی، بەرگی یەکەم، سلێمانی ، 2007، ل420.

27- David MacDowall, A Modern History of the Kurds, p. 238.

28- William Eagleton, The Kurdish Republic of 1946, London, 1963, p36.

29- کریس کۆچێرا، هەمان سەرچاوەی پێووتر ، ل 210.

30- حوسێنی مەدەنی، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل 189.

31-کریس کۆچێرا، هەمان سەرچاوەی پێشووتر ، ل200.

32- حوسێنی مەدەنی، هەمان سەرچاوەی پێشووتر،ل 237-238.

33 - کۆچێرا ، ل 211. 34- حوسێنی مەدەنی، ل238.

35- Borhanedin A Yassin, Vision or Reality, London, 1995, p151.

بەشی شەشەم:

ڕاپەڕینی بارزانی ساڵی 1943-1945

سەرەتا:

لە دوای راپەڕینی شێخ ئەحمەدی بارزان، حکومەتی عێراق بە ترسەوە سەیری دەورو هەڵوێستی بنەماڵەی بارزانی دەکرد، هەر بۆیە لێنەگەڕا لە زێدو شوێنی باوباپیرانی خۆیان لە بارزان بمێننەوە. بەڵکو یەکەم جار دووری خستنەوە بۆ باشووری عێراق بۆ ئەوەی دەنگیان بە کوردستان نەگات. دواتریش گواستنیەوە بۆ سلێمانی، کە بێگومان مەبەست لەو جێگۆڕکێ پێکردنەش تەنیا بۆ ئەوە بووە کە لە هیچ شوێنێك ئارام نەگرن و نەتوانن پەیوەندیەکانی خۆیان بە کەس و کارو ناوچەی خۆیانەوە رێك بخەنەوە. ئەو قۆناغەی کە بارزانی لە سلێمانی لە ژێر چاودێریدا بوو، بارودۆخی سیاسی سلێمانی و ناوچەکەش بەگشتی بارودۆخێکی ناجێگیرو ئاڵۆز بوو بە هۆی جەنگی دووەمی جیهانی و کاریگەریەکانیەوە. لە هەمان کاتدا سلێمانی بووەبووە جێگای سەرەکی چالاکی سیاسی ئەو کاتەی کوردستان. هەرچەندە ئەو چالاکیانە بە پێوانەی ئێستا رەنگە ئەو قورسیەیان نەبێت، بەلاّم بۆ ئەو کاتەو بە گوێرەی ئەو قۆناغە مێژووییەی ئەو کاتە بایەخی تایبەتی خۆیی هەبووە.

لە لایەك حیزبی هیوا لە نێو نوخبەی ئەو کاتەی کوردستان بە گشتی و سلێمانی بە تایبەتی لە برەودا بوو. لە لایەکی ترەوە ئاراستەی چەپ لە سلێمانی و کوردستاندا بە گشتی روو لە پەرەسەندن بوو. هەروەك چالاکی کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستانیش کە مەڵبەندی سەرەکی مهاباد بوو، لە سلێمانیدا چالاکی هەبوو بە تایبەتیش کە لقێکی ئەو رێکخراوە لە سلێمانی بوو کە برایم ئەحمەد بەرپرسی بوو. بوونی مەلا مستەفای بارزانی لەو بارودۆخەدا لە سلێمانی هەم بۆ خودی بارزانی خۆی گرنگ بوو، هەم بۆ سلێمانیش بایەخی تایبەتی هەبوو بە تایبەتی پەیوەندی حیزبی هیوا و بارزانی لە لایەك مایەی سەرنج لێدان و

لەسەر راوەستانە. لە لایەکی تریشەوە پەیوەندی بارزانی و نوخبـەی بـە ئاگا لـە مەسەلەی سیاسەت و کوردو کوردایەتی بـە گشتی رۆڵـی دیاریـان هـەبووە لەسـەر زیاتر بـەهێز کردنـی هەسـتی نەتەوایـەتی لـەلای بـارزانی. لـە لایـەکی تریشـەوە هێشتا خەڵك لە سلێمانی دەسەڵاتداریو راپەڕینەکانی شێخ مەحموودیان لـە بـیر نەچووبووەوەو تەنانەت جۆرێك پەیوەندیش لە نێوان ئـەم دوو بنەماڵـە دیـارەی کوردسـتاندا هـەبووە. ئەمـە سـەرباری ئـەوەی کـە بـارزانی مێـژووی گەشـی شـێخ عەبدولسەلامی دووەم لە بیرەوەریدا جێگیر بوو کە تورکـەکان لـە سـاڵی 1914دا لـە موسـڵ لەسـەر مەسـەلەی کـورد و پێـداگرتنی لەسـەر داخوازییـەکانی کـورد لەسێدارەیان دا. بێجگە لە پەیوەندی بارزانی بە نوخبەی رۆشنبیری سلێمانیەوە پەیوەندی بارزانی و شێخ لـەتیفی حەفیـدیش دیسـان جێگـای بـاس و خواسـتەو، شایەنی لەسەر راوەستانە لەو روانگەیەوە داخۆ ئەو پەیوەندییـە لـە چ ئاسـتێکدا بووە. ئەمە سەرباری ئەوەی کە پێدەچێت شێخ مـەحمود خـۆیش دەوری هـەبوو بێت لەوەدا کـە شـێخ لـەتیف پەیوەنـدی باشـی هـەبێت لەگـەڵ بارزانیـدا. دیسـان هاوخـەمی و هاوهەسـتی نێـوان بنـەما ڵـەی شـێخ مـەحمودو بنەماڵـەی بـارزان سـەرباری ئـەوەی کـە هەریەکـەیان سـەربە رێبـازێکی تەسـەوف بـوون بـەڵام لـە هەڵوێستی کوردایەتی و خەبات لە پێناوی مەسەلەی کـورددا هاوهەڵوێسـت بـوون و دواتـریش دەردەکـەوێت کـە بـارزانی زۆر بـە رێـزەوە سـەیری شـێخ مـەحمودو بنەماڵەکـەیانی کـردووەو یارمـەتی شـێخ لـەتیفیش بـۆ دەربـازکردنی بـارزانی پەیوەندی بەهەموو ئەم لێك نزیکیانەوە هەبووە.

هـەروەك لـە لایـەکی تریشـەوە ئـەو بارودۆخـە گشـتیەی کـە جـەنگی دووەم لـە ناوچەکەدا درووستی کردبوو کاریگـەری خـۆیی هـەبووەو ناشـێت بـە دابـڕاو لـەو بارودۆخە باسی هیچ رووداوێکی ئەو سەردەمە بکرێت کـە دەربـازبوونی بـارزانی

له سلێمانی و گەڕانەوەی بۆ بارزان له رێگای ئێرانـەوە هـەمووی پەیوەنـدی بـەو بارودۆخەوە هەیە کە شەڕ درووستی کرد بوو. ئەمە سەرباری سیاسـەتی خراپـی حکومەتی عێراقی و ئیدارەی ئەو کاتەی سلێمانی بەرامبـەر بـە بـارزانی و شـێخ ئەحمـەدی براگـەورەی و هـەموو کـەس و کاریـان هۆکـاری یاریـدەدەر بـوون بـۆ ئەوەی بارزانی بیر لە هەڵهاتن بکاتەوەو هەوڵیش بدات ئەو بیرکردنەوەیە لەسەر زەمینەی واقیع بـە راسـتی جێبـەجێ بکـات. لـە لایـەکی تریشـەوە کـە هێزەکـانی سـوپای سـوور نزیکـی سـنوورەکانی کوردسـتان بـوو بوونـەوە، ئـەوەش جـۆرە ئومێدێکی بەگشتی لەلای کورد درووست کردووە کە سۆڤێتیەکان وەکو ئیدیعایان دەکرد رزگار کەری گەلانن، بەڵکو ئەوە لە کوردستانیشدا جێبـەجێ بکـەن و لـەو بوارەشـدا یارمـەتی کـورد بـدەن. لـە لایـەکی تریشـەوە جـەنگی دووەم جۆرێـك کاریگەری لەسەر زیاتر زەفکردنەوەی مەسەلەی نەتەوایەتیو جولاَندنی نەتـەوە ژێردەسـتەکانی وەکـو کـورد هـەبوو. هـەروەك لاوازیو کـەم دەسـەلاَتی رژێمـە داگیرکەرەکانی کوردستان بە تایبەتی رژێمی ئێرانی ئەو کاتەو رژێمـی پاشـایەتی عێراق کە بەجۆرێك لاواز بوون نەیان دەتوانی بەباشی دەسەلاَتی خۆیـان بەسـەر هـەموو ولاَتـدا بسـەپێنن. ئـەوەش هۆیـەکی ئاشـکرابوو بـۆ ئـەوەی کـە خـەڵکی بتوانێـت خـۆی بپارێزێـت یـان ئەگـەر هەلومـەرج بگونجێـت راپـەڕین بکـات، کـە دەشێ ئەمە وەها لێکبدەینەوە کە جۆرێك لە بۆشایی سیاسـی کـە لـەو قۆناغـەدا لــەم ناوچــەیەدا درووســت بــوو، دەوری دیــارو کاریگــەری هــەبووە لەســەر ســەرهەڵدانی راپەڕینــەکان و درووســتبوونی بەشــێکی دیــار لــە حیــزب و رێکخراوەکانی ئەو قۆناغە.

بێگومان ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ دواتر، واتـە بـۆ دوای راپـەڕینی 1932ی بـارزان، کە دوای ناچارکردنی بارزانییەکان بۆ بە جێهێشتنی ناوچـەکەی خۆیـان، خـەلیل

خۆشەوی تا ئەندازەیەك درێژەی بەو راپەڕینە دا تا لە ساڵی 1936دا شەهید کرا. وەکو ئاشکرایە دوای شەهید کردنی خەلیل خۆشەوی لە ساڵی 1936دا ئیتر هیچ بەرگرییەکی ئەوتۆ لەو ناوچەیە نەماو حکومەتی عێراقی زیاترین مەخفەری پۆلیسی لەو ناوچەیە کردەوەو، لەهەمان کاتدا یارمەتی ئەو عەشیرەتانەشی دەدا کە نەیاری عەشیرەتی بارزانی بوون بە تایبەتی زێبارییەکان و برادۆستیو لە سەرووی هەمووشیانەوە حکومەت پاڵپشتی زۆری شێخ رەشیدی لۆلانی کرد. ئەمەش فشارێکی زۆری لەسەر خەڵکی بارزان درووست کردبوو بۆیە زەمینەی راپەڕین و دەست دانە چەك دژی رژێم رۆژ لە دوای رۆژ لەبارترو ئامادەتر دەبوو. ئەم هەلومەرجە لەباربوو بۆ ئەوەی کە کەسێك بتوانێت رابەرایەتی رق و کینەی هەڵچووی خەڵك بکات. دەشێ بارزانی لەو بارودۆخە بە ئاگا بووبێت، بۆیە راستەوخۆ لەو کاتەدا بڕیاری هەڵهاتن دەدات و خۆی دەگەیەنێتەوە بارزان. سەرباری بەشداریکردنی بارزانی لە راپەڕینی ساڵانی سەرتای سیەکاندا، بەشێکی دیاری دەرکەوتنی بارزانی وەکو سەرکردەیەکی دیار لەو کاتەوە دەست پێدەکات کە توانی لە سلێمانییەوە لە ژێرچاودێری حکومەت خۆی دەرباز بکات و لە پێویستترین کاتدا بگاتەوە ناو کەس و کارو عەشیرەتەکەی خۆی و رابەرایەتیان بکات بۆ راپەڕین بە دژی ئەو رژێمەی کە لە ماوەی پانزەساڵی پێشتردا بە شێوەیەکی دڕندانەو دوژمنکارانە رەفتاری لەگەڵ بارزانیەکان بە تایبەتی و کورد بە گشتی کردبوو.

بارزانی لە رۆژی 12ی تەموزی ساڵی 1943دا بە یارمەتی شێخ لەتیفی حەفید لە سلێمانی هەڵهات و بە رێگای ئێراندا خۆی گەیاندەوە بارزان(1). ئەیوب بارزانی دەڵێت:لە رۆژی 13ی تەموزی ساڵی 1943دا و بە یارمەتی حیزبی هیوا، مەلا مستەفا بە نهێنی شاری سلێمانی بەجێهێشت و بە کوردستانی ئێراندا

تێپەڕی و پاشان گەڕایەوە بارزان، دەرکەوتنی لە ناکاوی کاریگەرییەکی گەورەی هەبوو لەسەر باری مەعنەوی گەل و راستەوخۆ دەیان کەسی هەڵهاتوو خۆحەشاردەر پەیوەندییان پێوە کرد(2). مەسعود بارزانی دەڵێت: دوای زنجیرەیەك لە پەیوەندی کە هەتا ساڵی 1943 بەردەوام بوو، بارزانی بینی کە بارودۆخەکە زۆر لەبارە بۆ شۆڕش(3). بارزانی دوای ئەوەی کە گەیشتەوە ناوچەی بارزان و بۆ ماوەی مانگێك بە ناوچەکەدا گەڕاو تاوتوێی بارودۆخەکەی کرد" بەرنامەی نوێی خۆیی و ئەو گۆڕانکاریە گەورەیەی کە بەسەر بزووتنەوە نوێیەکەدا هاتبوو تاوتوێ کرد کە لەلایەن ناوەندی بەربلاوی جەماوەری خەڵکی کوردستان و رێکخراوە نیشتیمانیەکانیەوە پشتگیری دەکرا(4). دوای راکردنی بارزانی لە سلێمانی و گەیشتنی بە بارزان هێزێکی بچووکی شەڕکەری پێکەوەناو دەستی کرد بە هێرش کردنە سەر بنکەکانی پۆلیس و رەمزەکانی تری دەسەڵاتی حکومەت. لە کۆتایی ساڵی 1943دا هێزە بچووکەکەی مەلا مستەفا تەواو گەورە بوو کە توانای سەرکەوتنی بەسەر هێزەکانی عێراقدا لە ناوچەکەدا هەبوو، بەڵکو بەشی ئەوە گەورە بوو بوو کە کۆنترۆڵی هێزەکانی عێراق بکات لەو دەڤەرەدا(5). بێگومان بارزانی چەند هێرشێکی بۆ سەر بنکەو مەخفەرەکانی هێزەکانی عێراق کرد، ئەوەش تا ئەندازەیەك باری مەعنەوی هێزەکانی عێراقی رووخاند، بە جۆرێك نوری سەعید ناچار بوو داوا لە شێخ ئەحمەد بکات کە هێشتا لە سلێمانی لە ژێر چاودێریدا بوو، کە داوا لە مەلا مستەفای برا بچووکی بکات دەستبەرداری هێرش و شەڕی چەکداری بێت. بە پێی ئەو سەرچاوانەی کە باسی ئەو راپەڕینە دەکەن شێخ ئەحمەد نامەیەك بۆ مەلا مستەفا دەنووسێت بەڵام مەلا مستەفا گوێ بە نامەکەی شێخ ئەحمەدی براگەورەی نادات. دیارە ئەمەش لەبەر ئەوە نەبووە کە مەلا مستەفا رێزی شێخ ئەحمەدی نەگرتبێت،

نەخێر دەشێ وای لێکبدەینەوە کە مەلا مستەفا باش زانیویەتی کە شێخ ئەحمەد ئەو نامەی بە ناچاری نووسیووەو لە بنەڕەتیشدا شێخ ئەحمەد خۆی لایەنگری مەلا مستەفاو راپەڕینەکەی بووە. بە پێی قسەی ئەیوب بارزانی کە خۆی ئەندامێکی بنەماڵەی بارزانیە: لە سەرەتادا داواکاری بارزانی رێگادان بوو بە شێخ ئەحمەدی بارزان و هەموو دوور خراوە بارزانیەکان کە بگەڕێنەوە بۆ زێدی خۆیان و، هەموو ئەو بارزانیانەی کە لە زیندانەکانی عێراقدا بوون رزگار بکرێن، هەروەها کێشانەوەی یەکە سەربازییەکان لە ناوچەکانی نزیك بارزان و پێدانی مادەی خۆراك بە خەڵکی(6). ئەم قسەیەش لە راپۆرتێکی وەزارەتی بەریتانیاوە وەرگیراوە.

لەسەرەوە باسی ئەوە هاتووە کە بارزانی باسی بەرنامەی خۆیی بۆ خەڵك کردووە، دیارە ئەوە ئاشکرایە کە ناشێت لەو قۆناغە سەرەتاییەدا مەلا مستەفا خاوەنی بەرنامەیەکی دیاری ئەو تۆ بوو بێت کە بە ئاشکرا بانگەشەی بۆ کردبێت یان کردبێتی بە بنەمای کارکردن و لەو پێناوەدا کەوتبێتە سەر رێگای خەبات و تێکۆشان. دیارە ئەمەش هیچ لە پلەو پایەی بەرزی بارزانی کەم ناکاتەوە چونکە مێژووی دواتری بارزانی مێژوویەکە بێ نکوڵی کردن بارزانی دەکات بە مەزنترین ناو لە مێژووی کۆن و نوێی کورددا. لێرەدا دەشێ بپرسین ئەو بەرنامەی کە بارزانی بۆ جەماوەری ناوچەکەی باس دەکرد چی بوو بێت؟ لە راستیدا قسەکردن لەوەی کە بارزانی باسی بەرنامەی خۆیی بۆ جەماوەر کردبێت لە کتێبەکەی مەسعود بارزانیدا هاتووەو دەشێ ئەو پرسیارە بەرامبەر بەم بۆچوونە خۆی بسەپێنێت کە ئایا ئەو بەرنامەیە چی بووە؟ ئایا بەرنامەی فشار خستنە سەر حکومەتی بەغدا بووە، بۆ ئەوەی حکومەت ناچار بێت شێخ ئەحمەدو هەموو بارزانیە دوورخراوەکانی تر لە زێدو ناوچەی خۆیان

بگێڕێتـەوەو لـە دەردەسـەری سـەختی ژیـانی مـەنفاو چـاودێریکردنو زینـدان رزگاریان ببێت. یان دەشێ مەبەست لەو بەرنامەیـە هەوڵـدان بـوو بێـت بـۆ رێگـا گـرتن لـە سـەپاندنی دەسـەڵاتی حکومـەتی بەغـدا بەسـەر بـارزان و ناوچـەکانی دەورو بەریدا. یان ئایا دەشێ تەسـەوری ئـەوە بکـەین کـە بـارزانی بەرنامەیـەکی دیـاریکراوی لـەو سـەروەختەدا بـۆ رزگـارکردنی کـورد و ئـەو بەشـەی کوردسـتان هەبوو بێت کـە لکێنـدراوە بـە عێراقـی عەرەبیـەوە؟ دیـارە ئـەو خاڵانـەی کـە لـە کتێبەکـەی مەسـعود بارزانیـدا هـاتووە سـەبارەت بـە مەرجـەکانی بـارزانی بـۆ رێککەوتن لەگەڵ حکومەتدا، کاتێ لەگـەڵ ماجیـد مسـتەفای وەزیـری حکومـەتی عێراقیدا دادەنیشێت، پشگیری ئەم بۆچوونەی دوایی دەکات کە بـارزانی ویسـت و داواکاری نەتەوەیی هەبوو بێت. دیارە هەمان ئەو خاڵانە مارف چیاوك و وەدیـع جوەیـدەو کـریس کۆچـێراو نووسـەرانی تـریش بڵاویـان کردۆتـەوە ئەگـەر چـی ئەمانـەی دواییـان لـە بـری ماجیـد مسـتەفا بـاس لـەوە دەکـەن کـە بـارزانی ئـەو داوایانەی خستۆتە بەردەم ئەفسەری پەیوەندیـەکان. دیـارە ئـەوەش بۆچـوونێکە کە رێی تێناچێت چونکە ئەرکی سەرەکی ماجیـد مسـتەفا وەکـو وەزیـر لـە کـاتی راپـەڕینی دووەمـی بارزانـدا بـۆ دانووسـانو رێکـەوتن بـووە لەگـەڵ بارزانیـدا. بەهەرحاڵ مەسـەلەکە بـە هـەر بارێکیانـدا بێـت هـیچ لـەو راسـتیە ناگۆڕێـت کـە تەسـەورکردنی بـەرز کردنـەوەی کۆمـەڵێ داواکـاری لـەو جـۆرە لـەو بارودۆخـەدا جێگای پرسیارو لەسەر راوەستانەو سەرچاوەی راسـتەقینەی ئـەو داواکاریيانـەش وەکو دۆکیومێنتێکی مێژووی گرنـگ دیار نییەو دۆکیومێنتی بڵاوکردنـەوەی یـان تۆمـارکراوی ئـەو داواکاریيانـە دیـار نییـە بـەڵکو تـاکو ئێسـتا لەبارەیانـەوە بیستوومانە.

بێگومان ئەگەر بە خێرایی سەیری داواکارییەکانی بارزانی لە سەرەتادا بکرێت، ئەوا وەکو کۆمەڵێ داواکاری ناوچەیی دێنە بەرچاو بەلاّم لەگەڵ ئەوەشدا وردەکاری و بەسەلیقەیی بە داواکارییەکانەوە دیارەو وەکو جۆرێك لە بەرنامەرێژی بۆ داوای زیاتر دەردەکەون. دیارە حکومەتی ئەو کاتەی عێراق کە نوری سەعید سەرۆك وەزیرانی بوو، گوێی بە داواکانی بارزانی نەداو بەڵکو لە بەرامبەردا بارزانیەکانی لە سلێمانیەوە گواستەوە بۆ شاری حیلە. ئەوەش بوو بە هاندەرێك کە بارزانی بکەوێتە هێرش کردنە سەر بنکەو مەخفەرەکانی عێراق لە دەڤەری بارزان و لە ماوەیەکی کورتدا توانی ژمارەیەکی زۆری ئەو بنکەو مەخفەرانە بگرێت و بەوەش ژمارەیەکی باش چەك و فیشەکی دەست بکەوێت. ئەو چالاکیانەی بارزانی حکومەتی نیگەران کردو بە هێزی ساربازی هێرشی کردە سەرناوچەکە. لەو سەروبەندەدا کە دەسەلاّت و توانای بارزانی لە پەرەسەندندا بوو، کورنوالیسی باڵوێزی بەریتانیا بە ترسەوە سەیری بارودۆخەکەی دەکردو زۆر جاریش حکومەتی عێراقی بە هۆکاری راپەڕینی بارزانی دەزانی لەو رووەوە کە حکومەت نەیتوانیووە بە جۆرێك رەفتار لەگەڵ مەلا مستەفاو شێخ ئەحمەدی برا گەورەیدا بکات کە بتوانن بە دڵنیایی و بە شێوەیەك کە بۆ ئەوان شیاوو شایان بێت ژیان ببەنە سەر. بێگومان کورنوالیس کە رەخنەی لە هەڵوێستەکانی حکومەتی عێراقی گرتووە سەبارەت بە مەلا مستەفاو شێخ ئەحمەدی برای لەبەر ئەوە نەبووە کە کوردی خۆشویستبێت و دڵی بە دوو برا بارزانیەکە سووتا بێت، نەخێر بەڵکو لەوە ترساوە کە بەردەوامبوونی بارزانی لەسەر راپەڕین، بەرژەوەندییەکانی بەریتانیا بخاتە مەترسیەوە. لەم بارەیەوە کرێس کۆچێرا دەڵێت: کورنوالیس لە راستیدا ترسی لەوەیە کە بزووتنەوەی بارزانی گەندەڵی وەزع و حاڵی لە سەراسەری کوردستاندا

بـه دوودا بێـو ئـەو گەندەڵیـە بـۆ چـەكدارانی لیـوی سـرایەت بكـات و پاراسـتنی ناوچـە نەوتییـەكان زەحمـەت و ئەسـتەم بـبێ(7). كەواتـە لێـرەدا بـە ئاشـكرا دەردەكـەوێت كـە بـاڵوێزی بـەریتانیا لـەوە ترسـاوە كـە بـەهێزبوونی بـارزانی و راپەڕینەكـەی سـەرئەنجام بـە مەترسـی بشـكێتەوە بـۆ سـەر بـەریتانیاو بەرژەوەندییـەكانی لـە عێـراق و تەنانـەت لـە كوردستانیشـدا. كـە زیـاتریش مەترسی ئابوورییانە دێتە ئاراوەو ترس بەرامبەر بە مەسەلەی پاراستنی ناوچـە نەوتیەكانـە كـە لـەو سـەروەختەدا رێژەیـەكی گـەورەی ئـەو نەوتـە واتـە نـەوتی عێراق لە ژێر دەسەڵاتی بەریتانیاو كۆمپانیا نەوتیەكانی وڵاتانی تردا بووە.

بێگومان كاتێ راپەڕینی بارزانی لە رووی ژمارەو لە رووی مەعنەویشەوە لە بەرز بوونـەوەدا بـوو، ئینگلیزەكـان بـە باشـی لـە ئاكـامی ئـەو راپەڕینـەو تەنانـەت لـە راپەڕینەكانی تری كوردیش تێدەگەیشـتن و تـا ئەندازەیـەكی زۆر ئاشـكراش ئـەم راپەڕینانــە بەرنامــەو ئامــانجێكی نەتــەوەیی ئاشــكرایان نــەبووە. هەرچــەندە لازاریف بە بێ ئەوەی ئامـاژە بـۆ هـیچ سەرچـاوەیەك بكـات لـە بـارەی رێكـەوتنی نێوان بارزانیو حكومەتی بەغداوە كە لە رێگای ئەفسـەری پەیوەنـدی عێراقـەوە ئـەو رێككەوتنـە لـە مێرگەسـوور لـە كۆتـایی كـانوونی یەكـەمی سـاڵی 1943دا كراوە، بـارزانی كۆمـەڵێك خـاڵی داوا كـردووە كـە بەشـێك لـە بنـەماكانی گوتـاری نەتەوایـەتی كـوردی لـە خـۆدەگرن. لەوانەش:دامەزرانـدی هـەرێمێكی ئیـداری كوردی كە شارە كوردەكـانی كـەركوك و هـەولێرو سلێمانی و دهـۆك و خانـەقین بگرێتـەوەو دامەزرانـدنی كوردێـك لـە هـەر وەزارەتێـك بـۆ بـەڕێوەبردنی ناوچـە كوردییەكان و دامەزراندنی جێگرێكی كورد بـۆ هـەموو وەزیرەكـان و بـە رەسمـی كردنی زمانی كوردی و ئەنجامدانی چاكسازی ئابووری لـە كوردسـتاندا(8). وەكـو گووتمان سەبارەت بە وەرگرتنی ئەو داواكارییانە ئامـاژە بـۆ هـیچ سەرچـاوەیەك

نەکراوەو ناشزانرێت ئایا بەراستی ئەو داواکارییانە بوونیان هەبووە یان نا، یان ئەگەر بوونیشیان هەبوو بێت تەنیا بە سەرزاری داوا کراون یان بە رەسمی و چووەتە بواری نووسینەوە؟ ئەنجا ئایا ئەو ئەفسەرەی پەیوەندی کردنی سوپای عێراقی لەو ئاستەدا بووە کە بتوانێت بڕیار بدات یان گفتوگۆی ئەو داواکارییانە بکات؟ ئایا ئەگەر داواکاری لەو جۆرەش لەو کاتەدا بەرزکرابێتەوە، دەرئەنجامی بەرنامەی راپەڕینەکەو بەرهەمی پەرەسەندنی عەقڵی سیاسی کوردی ئەو کاتە بووە یان راستەوخۆ بەرهەمی عەقڵی تاکە کەسی بارزانی خۆی بووە؟ لە کاتێکدا ئێمە دەزانین کە بزووتنەوەی سیاسی کوردی لەو سەروەختەدا بە گشتی لەو ئاستەدا نەبووە کە ببێتە خاوەنی بەرنامەیەکی نەتەوەیی و تەنانەت حیزبی هیواش کە بەپێی سەرچاوەکان پشتگیری بارزانیان کردووە بەرنامەیەکی ئاشکرای ئەوتۆی ئامادەیان لەو کاتەدا نەبووە کە داواکانیانی بۆ کورد تیادا بەرجەستە کرابێت. بە ڵکو بە پێچەوانەوە وەکو پێشتریش ئاماژەمان بۆ کردووە حیزبی هیوا پێویستیان بەوە بووە کە کەسێتیەکی خاوەن پایەو پێگەی کۆمەڵایەتی و سیاسی و مێژوویی لێهاتووی وەکو بارزانییان لەگەڵ بێت چونکە نوخبەی خوێندەواری نێو ئەو سەرکردایەتیە بە باشی لەوە تێگەیشتوون کە لە کۆمەڵگەی کوردیدا نوخبە بە بێ رەمزێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی و مێژوویی وەکو بارزانی ئەستەمە بتوانێت لە نێو کۆمەڵدا جێگای خۆی بکاتەوە.

ئەگەر سەیری خاڵی یەکەمی ئەو داواکارییانە بکەین کە لازاریف و وەدیع جویدە بە ناوی بارزانیەوە بلاّویان کردوونەتەوەو گوایە لە مەعروف چیاوك و ئەردەلاّن وەریان گرتووەو مەسعود بارزانیش هەمان ئەو خاڵانەی بلاّو کردۆتەوە(9)، بەلاّم ئەمیش هەمان شێوەی ئەوانەی پێش خۆی ئاماژەی بۆ سەرچاوەی وەرگرتنی ئەو خالاّنە نەکردووە کە وایان باس دەکات ئەوە داواکانی

بــارزانی بــووه کــه لەگــەڵ ماجیــد مســتەفای وەزیــری حکومــەتی عێراقــی دانیشـتووە.ئەم خاڵانــه وەکـو داواکـاری کـورد لـەو قۆناغـەدا هـەروا بـه ئاسـانی ناسەلمێنرێن به تایبەتیش بـۆ ئـەو بارودۆخـەی ئـەو کاتـه کـه کـوردو بارزانیشـی تێدا بووە. خۆ ئەگەر دان بەوەدا بنێین کە بارزانی لەو کاتەدا ئەو داواکارییانەی بەرز کردۆتەوە ئەوا بە ئاشکرا دەبینین کە داواکارییـەکانی سـەجەم جوگرافیـای باشووری کوردسـتان یـان ئـەو بەشـەی کوردسـتان دەگرێتـەوە کـه لکێنـدراوە بـه عێراقـی عەرەبـەوە. ئەمـەش لـه خۆیـدا بەرنامـەی جیاکردنـەوەی ئـەم بەشـەی کوردسـتانه لـەو دەوڵەتـەی کـه بـه زۆرەملـێ ئـەم بەشـەی کوردسـتانی پێـوەی لکێندراوە. بێگومـان لەگەوهـەردا داوایـەکی لـەم جـۆرە بایـەخی تایبـەتی هەیـەو بریتیه لـه بانگەشـه کـردن بـۆ بینـاکردنی گوتـاری هەرێمایـەتی نەتـەوەیی واتـه بەرزکردنەوەی داواکارییه نەتەوەییـەکان لەسـەر ئاسـتی ئـەو دەوڵەتـەی کـه ئـەم بەشــەی کوردســتانی پێــوە لکێنــدراوە. ئــەم بۆچــوونەش لەگــەڵ بۆچــوون و تێــڕوانینی بارزانیــدا یــەك دەگرێتــەوە لــە ســەروبەندی دامەزرانــدنی پــارتی دیموکراتی کورددا کە ئـەو دەم بـارزانی وەکـو کاردانەوەیـەك بـۆ قـازی محەمـەدو حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران رای وابوو کە دەبێ کوردستانی لکێندراو بە عێراقـەوە خـاوەنی حیزبـی تایبـەتی خـۆی بێـت لـه پێنـاوی رزگـارکردنی ئـەم بەشەی کوردستاندا. دیارە ئەم روانین و لێکدانەوەیـەی بـارزانی ئەگـەر بـڕوا بـه بۆچوونەکەی لازاریف و وەدیع جوەیدەو مەسعود بـارزانی بکـەین ئـەوا لـه پـێش درووسـتبوونی پـارتی دیمـوکراتی کـورددا بەرجەسـته بـووە. بـەڵام دیسـان ئـەو پرسیارە سەرهەڵدەدات کە ئایا ئاستی ئەم داواکارییانەی کە بارزانی بە پێـی ئـەو بۆچوونانه بەرزی کردونەتەوە لـه کـوێی گوتـاری نەتەوەیـدان، یـان بـه پێوانـەی گوتاری ناسیونالیزم ئەو داوایانه لە چ ئاستێکدانو دەکەونە کوێی ئەو گوتارەوە؟

یەکێك لەو خاڵە گرنگانەی کە ئەم نووسەرانە لە بابەتەکانی خۆیاندا وەکو داواکاری ئەو کاتەی بارزانی بەرزیان کردۆتەوە بریتیە لە: کردنی زمانی کوردی بە زمانێکی رەسمی(10). بێگومان ئەوە ئاشکرایە کە یەکێك لە پایە سەرەکیەکانی گوتاری نەتەوەیی بریتیە لە زمان. هەروەك بە بێ بوون و ئامادەبوونی زمانی نەتەوەیی، قسەکردن لە گوتاری نەتەوەیی هیچ مانایەکی نییە. چونکە لە سادەترین پێناسەیدا گوتاری نەتەوەیی بریتیە لەو دەقە نووسراوەی کە بە زمانی نەتەوەیی نووسراوەو بارگاوی کراوە بە بیرو زانین و روانین و جیهانبینی نەتەوەیی، یان بیرو زانینو مەعریفەیەك کە بەو زمانە بەرهەمهاتووە. کاتێ باسی ئەوە دەکرێت کە داواکاری بارزانی لە راپەڕینی 1943-1945دا، واتە لە پێش درووستبوونی پارتی دیموکراتی کورددا بە رەسمی ناساندنی زمانی کوردی بووبێت لەو بەشەی کوردستاندا کە بە عێراقەوە لکێندراوە، مانای وایە بارزانی ئاسۆیەکی فراوان و تێڕوانینێکی ئاشکرای هەبووە بەرامبەر بە مەسەلەی نەتەوایەتی کوردی و باشیش لەوە تێگەیشتووە کە زمان چ رۆڵێکی گرنگ و کاریگەری هەیە، نەك هەر لە بیناکردنی گوتاری نەتەوەیدا، بەڵکو لە ناساندنی نەتەوەو فۆرمەلەکردنی شوناشی نەتەوەیشداو، ناکرێت بێ بوونی زمانی نەتەوەیی نەتەوە بتوانێت گوزارشت لە خۆی بکات. ئەو پێکهاتە ئیتنیکیەی کە خاوەنی زمانی زیندوو یان بە لایەنی کەمەوە زمانی نەتەوەیی خۆی نییە بۆ گوزارشت کردن لە خۆی وەکو ئەو مرۆڤە وایە کە ئامرازی گوزارشت لە خۆکردنی نییە، یان بە لایەنی کەمەوە ئەو هۆکارەی نییە کە بە هۆیەوە پەیوەندی درووست دەکات، کە لە بنەڕەتیشدا کۆمەڵایەتی بوون لەو پەیوەندی کردنەوەوە درووست دەبێت. کاتێ پێهاتەیەك ئەو ئامرازەی نەبێت مانای وایە یەکێك لە پایەکانی نەتەوەیی بوونی نییە بە چەمکی کلاس.

نەبوونی زمان بۆ پێکهاتەیەکی ئیتنیکی ئەوە نیشان دەدات کە ئەو پێکهاتەیە هێشتا نەگەیشتۆتە ئەو ئاستەی کە بدوێت. دیارە پێکهاتەیەکیش کە نەگەیشتبێتە ئاستی دواندن واتە لەو ئاستەدا نییە بتوانێت گوزارشت لە بوونی خۆی بکاتو داواکانی بەرز بکاتەوە، چونکە لە رێگای زمانەوە مرۆڤ دەتوانێت نمایشی بوونی خۆی بکات. کاتێ کە ئەو ئامرازە ئامادەبوونی نەبێت کەواتە بوونی ئەو پێکهاتەیەش لە خۆیدا لەبەردەم گوماندایە چونکە ئەگەر پێکهاتەیەك لە پرۆسەی کۆمەلآیەتیبوونی خۆیی و لە رەوتی ژیانی خۆیدا نەگەیشتبێتە ئەو ئاستەی کە ئامرازی دەربڕینی زیندووی خۆیی هەبێت مانای وایە بوونی لە بەردەم گوماندایە.

لەبەر رۆشنای ئەم لێکدانەوەیەی سەرەوەدا بایەخی ئەو خاڵە دەردەکەوێت کە گوایە بارزانی بەرامبەر بە نوێنەری حکومەتی عێراقی کە ماجید مستەفا بووە، (هەرچەندە هەندێك کەس باسی ئەفسەری پەیوەندییەکانی سوپای عێراق دەکەن، بەرزی کردۆتەوە)، کە ئەویش داواکاری بەرەسمی کردنی زمانی کوردی بووە. لە لایەکی تریشەوە ئەگەر بتوانرێت بە بەڵگە بوونی ئەو داوکارییانە بسەلمێنرێت ئەوا دەتوانین بڵێین بەرزکردنەوەی داوایەکی لەوجۆرە لەو سەردەمە مێژووییەدا بایەخێکی زیاتری هەیە بۆ خودی مەلا مستەفا کە ئاستی هوشیاری ئەو دەردەخات لەو روانگەیەوە کە تا چ ئاستێك بایەخی زمانی نەتەوەیی دەرك پێکردووە. دیارە ئەوە ئاشکرایە کە زمان یەکێکە لەو بنەما سەرەکیانی کە دەشێ سەرەتای رێنیسانسی کوردی لەوەوە دەست پێ بکات. بێگومان فۆرمەلەبوونی گوتاری ناسیونالیزمیش بە بێ رێنیسانسی کەلتووری کارێکی نەشیاوە. "هەروەك رێنیسانسی کەلتووریش لە دەروازەی زمانەوە دەست پێدەکات و لەوێوە پەل بۆ رووبەرە جیاوازەکانی تری ژیانی کەلتووری و

کۆمەڵایەتی ئایینی و ئەخلاقی سیاسی دەکێشێت(11)، کە بەبێ بوونی زمانی نەتەوە قسەکردن لەسەر ڕێنیسانسی نەتەوەیی و لەسەر ناسیونالیزمیش مایەی گومانە. کەواتە ئەگەر بتوانرێت بەراستی ئەوە بسەلمێنرێت کە بارزانی لەو قۆناغەدا داواکاری لەو جۆرەی سەبارەت بەبەرەسمیکردنی زمانی کوردی هەبوو بێت، مانای ئەوەیە دەتوانرێت لایەنگری ئەوە بکرێت کە بارزانی هەر لە پێش ئەوەی کە بچێتە کۆماری مهاباد، ڕوانینی ئاشکرایی بۆ مەسەلەی نەتەوایەتی کوردی هەبووە. بەڵام ئەوەی جێگای پرسیارە ئەوەیە کە دوای نزیکەی چارەکە سەدەیەکیش لە ڕاپەڕینی بارزان، لە ڕێکەوتنی ئازاری ساڵی 1970دا گۆڕانکارییەکی ئەوتۆ لەبەرنامەو داواکارییەکانی بارزانیدا ڕووینەداوە، لە کاتێکدا کە لە قۆناغی یەکەمدا زاتە لە ڕاپەڕینی 1943-1945دا نە هێزێکی ئەوتۆی هەبووەو نە ئەو گۆڕانکارییە زۆرانە لە سەرئاستی مەسەلەی ئازادیو سەرەبخۆی گەلان ڕوویانداوەو نە خودی بارزانیش لە قۆناغی یەکەمدا خاوەنی ئەو ئەزموونە بەرفراوانە بووە کە لە قۆناغی دووەمدا پێی گەیشتووە. ئەی کەواتە بۆچی داواکارییەکانی گۆڕانکاری ئەوتۆیان بەسەردا نەهاتووە؟

لە سەرووبەندی ڕاپەڕینی بارزاندا، لە کاتێکدا کە باسی بەرزکردنەوەی کۆمەڵە داواکاریەك لەلایەن بارزانیەوە دەکرێت کە پێشتر ئاماژەمان بۆ کردن، بەڵام بەپێی هەندێ بۆچوون بارزانی زۆر هەوڵیداوە خۆی لە شەڕکردن بە دوور بگرێت و دەشێ بە ئومێدی ئەوە بوو بێت کە حکومەتی عێراقی هەر هیچ نەبێت کەمێك ئینسانیانە سەیر بکاتو لەو ڕووەشەوە لەوە تێبگات کە کورد مرۆڤەو دەشێ جۆرێك لە ڕەزامەندی بۆ ماف یان داواکارییەکانی نیشان بدات. یان هەر هیچ نەبێت لە بارودۆخێکی وەهادا جۆرێك نەرمی بەرامبەر بە کورد بە گشتیو خودی بارزانیو شێخ ئەحمەدی براگەورەی و هەموو ئەندامانی

عەشیرەتی بارزان نیشان بدات کە رووبەڕووی دەربەدەریو ئازارو زەحمەتی زۆر بووبوونەوە. بە پێی قسەی مارف چیاوك بارزانی لە دوای گەیشتنەوەی بە بارزان سکالأنامەیەکی نووسیووە بۆ حکومەتی عێراقی و تیایدا بەمجۆرە ئامانج و مەبەستی خۆیی لەگەڕانەوە یان راکردن لە سلێمانیەوە بۆ بارزان دەخاتە روو کە ئەو خستنە رووەش روونـاکی دەخاتە سەربەرنامەی بارزانی." بارزانی لەم گەڕانەوەیدا بۆ نیشتیمانی خۆی مەبەستی یاخیبوونی چەکدارانە دژی حکومەت یان دەست درێژی بۆ سەر کەسانی تر نییە بەڵکو دەیەوێ لە ناو کەس و کارو کوڕەکانیدا بە ئاسوودەیی و ئارامی بژی. حکومەت گوێی بەم سکالأنامەیە نەداو فەرمانی بەهێزەکانی پۆلیس کرد کە بە وردی لە دووچوونی بە دوادا بکەن(12). رۆژی 22ی شوباتی 1944 کە ماوەیکی ئەوتۆ بەسەر گەیشتنەوەی شێخ ئەحمەددا بۆ بارزان تێنەپەڕی بوو، مەلا مستەفا بۆ نیشاندانی گوێڕایەڵی رەسمی بۆ حکومەت لەگەڵ گەورە پیاوانی بارزانی و فەتاح ئاغای هەرکیدا هاتە بەغداو، چاوی بە وەصی کەوت(13). بارزانی داوای بەزەیی لە حکومەت بۆ براکەیی و خۆی کرد بۆ ئەوەی بە ئاشتی بژین(14). بەلأم دیارە حکومەت هیچ وەلأمێکی دیاری ئەو داوایەی بارزانی نەداوەتەوەو دواتریش کە ئینگلیزەکان زۆر مەبەستیان بوو هێمنی لە عێراقدا بەرقەرار بکەن. هەوڵیان دەدا فشار بخەنە سەر بارزانی و لە هەمان کاتدا حکومەتی عێراقیش بۆ ئەوەی کێشەکان بە هێمنی چارەسەر بکرێن. لە وەلأمی نامەیەکی باڵیۆزی بەریتانیادا بارزانی دەڵێت: ئێمە دەست درێژی ناکەینە سەر سوپای مسوڵمانان ئەگەر ئەوان دەست بە لێدانی ئێمە نەکەن(15). بەلأم لە هەمان کاتدا باس لەوەش دەکرێت کە لە نێوان بارزانی و کورنوالیسدا نامەو نامە گۆڕینەوە هەبووەو بە قسەی کریس کۆچێرا بارزانی بە ناچاری چەکی کردۆتە شان و خراپەکارییەکانی حکومەتی

عێراقی ناچاری ئەوەی کردووە" بەرگری لە خۆی بکات(16). بە پێی هەندێ رای جۆراوجۆری بێ سەرچاوەیەکی دیاری ئەو کاتە باسی ئەوە دەکرێت کە بارزانی داوای لە باڵوێزی بەریتانیا کردبێت کە دەستوور بە دەوڵەتی عێراق بدات کە ئەو عەفو بکەن و لایەنگرانی ئازاد بکەن، هەر لە ژێر ئەو فشارەدا: حکومەت لە مانگی نیساندا دەست پێشخەرییەکی بۆ لێبووردن کرد(17). پێدەچێت بارزانی لەو کاتەدا ئومێدی ئەوەی هەبوو بێت کە بە ئاسوودەیی لە ناوچەی بارزان بە ئاشتی دابنیشێت، ئەگەر حکومەت دەستبەرداری ئەوە بێت کە ئەو دەسەڵاتی خۆی لەو ناوچەیەدا بسەپێنێت. هەربۆیە داوای کردووە پێویستە: حوکمڕانی و چاودێری ناوچەی بارزان بەو بسپێردرێتەوە(18). ئەگەر بە وردی سەرنجی ئەم بۆچوونانەو ئەو خاڵانە بدرێت کە وەکو داواکارییەکانی بارزانی لە لایەن وەدیع جویدەو دواتریش کەسانی ترەوە بڵاوکراونەتەوە، ئەوا ناکۆکی تەواو هەیە لە نێوانیاندا. لە لایەك بارزانی داوای جۆرێك لە ئۆتۆنۆمی و بە رەسمی کردنی زمانی کوردی دەکات و لە لایەکی تریشەوە حکومەت بەوە تاوانبار دەکات کە ئەوی ناچار کردووە بۆ بەرگری کردن لە خۆی چەك هەڵبگرێت. هەروەك لە هەمان کاتدا داوا لە باڵوێزی بەریتانیاش دەکات کە حکومەتی عێراقی ناچار بکات کە لێی ببورێت. دیارە ئەوەی کە تەواو لەگەڵ یەکتر ناکۆکن ئەوەیە بەپێی ئەو داواکارییانە بێت کە لەرێگای ماجد مستەفا یان ئەفسەری هەوالگیری عێراقەوە بەرزی کردوونەتەوە، داواکاری ئۆتۆنۆمی کردووە بۆ هەموو جوگرافیای ئەو بەشەی کوردستان کە لکێندراوە بە عێراقەوەو گومانیشی تێدا نییە ئەگەر ئەو ئۆتۆنۆمییە بەدەست بهاتایە، ئەوا خۆی سەرۆکی ئەو هەرێمە دەبوو، کەچی ئێستا باسی ئەوە دەکات کە حوکمڕانی و چاودێری ناوچەی بارزانی پێ بسپێرن. ئێمە تاکو ئێستا بە

هۆی ناکۆکی لە نێوان راوبۆچوونەکاندا ، ئەوەی کە بۆمـان دەگێڕنـەوە، نـاتوانین بە تـەواوەتی لەراستی یـان ناراسـتی یـەکێك لـەو دوو بۆچـوونە دڵنیـابین. بـەڵام هەڵوێستەکانی دواتری بارزانی نیشانی دەدات کە بارزانی لـەو جـۆرە سـەرکردانە نەبووە چاوەڕوانی بەزەیی دوژمن بووبێت.

لە راستیدا من بۆ خۆم بە گومانەوە سەیری هەردوو بۆچوونەکە دەکەم ئـەویش بەپێی ئەم لێکدانەوەیە کە بە گوێرەی یەکەمیان کە داواکردنـی ئۆتۆنۆمیـە لـەو کاتەدا بـۆ هـەموو کوردسـتانی لکێنـدراو بـە عێراقـەوە، تـا ئەندازەیـەکی ئاشـکرا جێگای پرسیارە چونکە یەکەم بارزانی لەو سەروەختەدا خاوەنی هێزێکی ئـەوتۆ نەبووە کـە تەسـەوری ئـەوە بکات دەتوانێـت بـە هێـز حکومـەتی عێراقـی ناچـار بکات، بۆ دانـان بە مافی ئۆتۆنۆمیداو حکومەت وای لـێ بێـت بـارزانی بتوانێنێـت داواکـانی خـۆیی بەسـەردا بسـەپێنێت. هـەروەك هەسـت و هوشـیاری نەتـەوەیی کوردی لەو کاتەدا نە بەگشتی و تەنانەت نە لەسەر ئاستی نوخبەش لەو ئاسـتەدا نەبووە کە بەرنامەی درووسـتکردنی دەسـەڵاتێکی کـوردی هـەبێت لەسـەر ئاسـتی جوگرافیـای ئـەم بەشـەی کوردسـتان. راسـتە بـارزانی لـە راپـەڕینی سـەرەتای سـیەکانی بارزانـدا کەشـێخ ئەحمـەدی براگـەورەی رابەرایـەتی دەکـرد ئـەمیش بەشـدار بـووەو دوای پەڕینـەوەی شـێخ ئەحمـەد بـۆ تورکیـا ئـەم لەگـەڵ شـێخ محەمـەد سـدیقی برایـدا سەرپەرشـتی ئـەو راپەڕینـەی کـردووەو رۆڵـی دیاریشـی تیـادا بینیـووە. بـەڵام شـتێکی دیـارو ئاشـکرا تـا ئـەو کاتـە لـەبارەی هوشـیاری نەتەوەیی بارزانییەوە دیار نییە بەڵکو دەتوانرێت لە کۆماری مهاباد بەدواوە کـە بارزانی لەوێ بیری لە دامەزراندی پارتێکی سیاسی هاوشێوەی پـارتی دیمـوکراتی کوردستانی ئێران بـۆ کوردسـتانی عێـراق کـردەوە، بـاس لـە روانـینی بـارزانی بـۆ مەسەلەی نەتەوایەتی کورد بکرێت. کەواتە دەتوانین بڵێن ئەو داواکارییانەی کە

مارف چیاوك و وەدیع جویدەو دواتـریش كۆچێراو مەسعود بـارزانی و كەسـانی تریش بە نـاوی بارزانیـەوە بلاَویـان كردتـەوە هاوشـێوەی ئـەو داواكارییانـەن كـە بـارزانی لـە ڕێككـەوتنی ئـازاری 1970دا لەگـەڵ حكومـەتی عێراقـی لەسـەری ڕێكـەوت. ڕەنگـە لـە جێگـای خۆیـدا بێـت كـە وای بۆبچـین لـە ڕووی زانسـتیەوە بەرزكردنەوەی ئەو داواكارییانە بۆ ئەو ساتە مێژوویە واتـە بـۆ نیـوەی یەكـەمی دەیەی پێنجەمی سەدەی بیست پەیوەست بە كەسێتی ئەو كاتـەی مـەلا مستەفاو پەیوەست بـە بـارودۆخی كوردسـتان و بـە ئاسـتی هوشیاری كۆمەلاَیـەتی كـوردی جێگای لەسـەر وەسـتان و تێڕامانـەو ناكرێـت هـەروا بـە ئاسـانی تەسـەوری ئـەوە بكـەین كـە بـارزانی لـەو كاتـەداو بـە تایبـەتیش لـە ڕاپـەڕینی بارزانـدا خـاوەنی گوتــارێكی ناسیونایســتانە بــوو بێــت. هــەروەك نیشــاندانی هەلَوێســتی مــەلا مستەفاش بەو جۆرەی كە كۆچێرا بە ناوی كورنوالیسەوە بـلاَوی كردۆتـەوەو بـە گشتی ئەوە نیشان دەدات كە بـارزانی هـەموو هیـوا ئومێـدێكی ئـەوە بووبێـت كـە حكومەتی عێراقی بەزەیی پیادا بێتـەوەو دلَسـۆزی لـە رادەبـەدەری بـۆ بـەریتانیا دەربڕیبێت دیسان مایەی گومان لێكردنـەو تەنانـەت جێگـای بـڕوا پێنـەكردنیش نییە چونكە ئەگەر لە ڕووی سایكۆلۆجیەوە سـەیر بكـەین كەسـێتی بـارزانی لـەو جۆرە كەسانە بووە كە هەروا بە ئاسانی چۆك دانادەن‌و ناچەمێنەوە كە ئـەویش لـە لایـەك بەرهـەمی عـەقلَی خێلاَیـەتی و عەشـیرەتایەتیە كـە لـەو ڕوانگەیـەوە پێگەی عەشیرەتی بارزان پێگەیەكی بـەهێز بـووە، چـونكە بەلایـەنی كەمـەوە لـە سەروەختی شێخ عەبدولسەلامی دووەمەوە ئـەم عەشـیرەتە ئـەو هەسـتی خـۆ بـە شت زانیەنەیان لەلا درووست بووە كە هەروا بە ئاسانی نەبەزن و چۆك دانەدەن و خۆ نەدەن بە دەسـتەوەو وەكو خـاوەنی داواكارییـەكانی كـورد سـەیری خۆیـان بكـەن. ئەمـە جگـە لـەوەی كـە بـارزانی لـە ڕووی بینـای كەسـێتیەوە كەسـێكی

ئەوەندە لاواز نەبووە کە بەو جۆرە لەگەڵ باڵیۆزی بەریتانیادا دوا بێت، چونکە ئەوە ئاشکرایە کە بارزانی نەك هەر بڕوای بەوە نەبووە کە ئێنگلیز کوردستان رزگار بکات، بەڵکو دابەشکردن و داگیرکردن و بەدبەختیەکانی کوردیشی وەك کاری نابەجێ و خۆپەرستانەی ئینگلیز سەیر کردووە. بۆیە پێموانییە بارزانی هەڵوێستی بەو جۆرەی لە رووی باڵیۆزی بەریتانیادا نواندبێت. ئەگەر بارزانی هەوڵیشی دابێت لە رێگای باڵوێزی بەریتانیاوە فشار بۆ سەر حکومەتی عێراقی دابنرێت بۆ گۆڕینی سیاسەتی توندو تیژی حکومەت و سووك کردنی فشار لەسەر شێخ ئەحمەدی بار گەورەیی و هەموو بارزانیەکان ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە بارزانی داوای بەزەیی کردبێتو هەڵوێستی لاواز بوو بێت. لێرەدا ئەوەی مەبەستمانە بیڵێین ئەوەیە کە هەردوو هەڵوێستەکە چ ئەوەی کە بارزانی داوای ئۆتۆنۆمیەکی لەو جۆرەی کردبێت لە کاتی راپەڕینی بارزانداو، چ ئەوەی کە ئەوەندە بە لاوازی هەڵوێستی نواندبێت لە بەرامبەر حکومەتی عێراق و باڵوێزی بەریتانیادا، هیچ کامیان ناتوانرێت بسەلمێنرێن و جێگای بڕوا پێکردنیش نین. بۆیە وای بۆ دەچین هەردوو بۆچوونەکە زیاتر لەوەی کە راستی بن دەرئەنجامی میزاج و لایەنگری و دژایەتین کە ئەوەش خاسیێتێکی زاڵ و بالاّ دەستە لە نووسینەوەی مێژووی کورددا. کە مێژوویەکە چونکە لە نووسینەوەیدا پشتی بە شیکردنەوەو لێکدانەوەو راڤە کردن نەبەستووە، زۆرینەی ئەو بۆچوون دەربڕینانەی تیایدا خراونەتە روو کەمتر دەبنە جێگای بڕوا پێکردن. راستە ئێمە میللەتێکین لە رووی تۆماری رابردوومانەوە لە کاتی رووداوەکان خۆیاندا لاوازین، بەلاّم دیسان توانای ئەوەشمان نەبووە لە رێگای شیکردنەوەو لێکدانەوەو هەڵکۆڵینەوە رووی راستی رابردووی دوورو تەنانەت نزیکی خۆشمان دەربخەین.

ئـەوەی جێگـای سـەرنجە ئەوەیـە کـە ئـەم دوو بۆچـوونە لـێکتر جیـاوازە بـۆ هەڵوێستی بـارزانی لـە یـەك کاتـدا، گوتـاری راپـەڕینی بـارزان دەخەنـە بـەردەم پرسیارەوە. ئایا کام لەو دوو هەڵوێستە بکرێت بە بنەما بۆ دیاری کردنی گوتاری ئـەو راپەڕینـە؟ بێگومـان بـە هـەر ئاراسـتەیەکیاندا لێکبدرێتـەوە دەگـەین بـەو خاڵەی کە ناشێت بـۆ ئـەو مێـژووە تەسـەوری ئـەوە بکـەین کـە راپـەڕینێکی بـێ بەرنامە کە لە ئەنجامی کاردانەوەدا بەرامبەر بە سیاسەتی نادرووستی حکومەتی داگیرکەری عێراق سەری هەڵداوە، خاوەنی گوتارێکی ئاشکرای خـاوەن سووناسـی ناسیونایزم بێـت، بـەڵکو لـە رووی راسـتیەوە ئەگـەر بمانـەوێت زیـارت لـە واقیـع نزیکبینـەوە ئـەوا دەتـوانین بڵێن راپـەڕینی 1943-1945ی بـارزان نـەك هـەر خـاوەنی گوتـاری نەتـەوەیی خـاوەن شـووناس نـەبووە بـەڵکو خـاوەنی گوتـارێکی ئاشکرا نـەبووە. ئەمـەش دەمانگەیـەنێت بـەو راسـتیەی کـە راپـەڕینی بـارزانیش وەکـو زۆربـەی هـەرە زۆری راپەڕینـەکانی تـری کـورد نـە دەرئـەنجامی پـرۆژەو بەرنامە بووە نە بەرهەمی ئایدیۆلۆجیا، یان فیکرێکی دیاریکراوی سیاسی بـووە، بـەڵکو بـە پلـەی یەکـەم کاردانـەوە بـووەو بـۆ هەڵوێسـتی حکومـەتی ئـەو کاتـەی عێـراق بەرامبـەر بنەماڵـەی بـارزانی. بـە پلـەی دووەمـیش جۆرێـك بـووە لـە راپـەڕینی خێڵاێـەتی لـە پێنـاوی فراوانکردنـی دەسـەڵات و جوگرافیـای مـادی و مەعنەوی خێڵدا. بـە تایبـەتیش ئەگـەر ئـەو بۆچـوونە راسـت بێـت کـە بـارزانی داوای لە باڵیۆزی بەریتانیا کردبێت کە چاودێری و حاکمێتی ناوچەی بـارزان بـە ئەو پێبسپێرن، ئەوا زیاتر ئەو بۆچوونە بەهێز دەبێـت کـە پێـی وایـە راپـەڕینی بارزان راپەڕینێکی خێڵاێەتی بووە. بێگومان ئـەم بۆچـوونەش نـەك بـۆ بـارزانی بـەڵکو بـۆ سـەرجەمی راپەڕینـەکانی کـورد رووی راسـتی تێدایـە کـەجۆرێك لـە روانین و جیهانبینی و ستراتیژی خێڵاێەتی دەسەڵاتی بەسەردا کـردوون و زیـاتر

ویسـتو داخوازییـەکانیان سـنووریکی تەسـکی هـەبووەو نەگەیشـتووەتە ئاسـتی داواکارییـــەکانی نەتـــەوە. ویســـتی راپەڕینـــەکانی کـــورد ســـەرنجمان بـــە لای بۆچـوونێکی ئـین خەلدوونـدا رادەکێشـێت کـە سـەبارەت بـە دەسـەلاتی خێـڵو عەشیرەتی عەرەبی دەربڕیووەو پێی وابـووە هەریەکـەیان دەیـەوێت دەسـەلاتێکی هەبێت ئـیتر گـرنگ نییـە رووبـەری ئـەو دەسـەلاتە چـەندێ بچووكو تەسـکیش بێت. هەر لەو بارەیەوە ئین خەلـدوون دەڵێت عـەقڵی خێـڵ ئەوەیـە کـە دەڵێت: دەسـەلات تەنانـەت ئەگـەر لەسـەر بـەردێکیش بێـت(19). بـە هـەرحاڵ ئەگـەر لەسەر بنەماو ئاستی پەرەسەندنی کۆمەلایەتی سەیری سەرجەمی راپەڕینەکانی کـورد بکـەین ئـەوا دەتـوانین بـێ دوو دڵـی لـە چوارچـێوەی ئـەو بۆچـوونە خەلدونیەدا جێگایان بکەینەوە کـە پێموایـە ئـەوەش هـیچ عـەیبێکی تێـدا نییـە بـەڵکو عـەیب لەوەدایـە کـە ئێمـە لـە کاتێکـدا کۆمەڵگەکـەمان لـەو ئاسـتە دواکەوتووەی پەرەسەندنی کۆمەلایەتیدا بێت نەتوانین بیناسین و تێی بگـەین و پێمـــان وابێـــت ئێمـــە کۆمەڵگەیـــەکی ئاســـاین و لـــە ریـــزی کۆمەڵگـــە پێشـکەوتووەکاندایـن و وەکـو ئـەوان لـە رەوتـی مێـژوودا هـەمان ئـەو دیـاردەو خاسـێت و گۆڕانکارییـە کۆمەلایەتیانـەمان بـە خۆمانـەوە بینیـووە کـە هـەر کۆمەڵگەیەکی ئاسایی بە خۆیەوە بینیووە.

لەسەروبەندی راپەڕینی بارزانداو بە تـەواوی لـە مـانگی کـانوونی دووەمـی سـاڵی 1943دا نوری سەعیدا لەو کابینەنە تازەیەی کە درووسـتی کـرد ماجیـد مستەفا کە کوردێکی خەڵکی سلێمانی کردە وەزیر. ماجید لە بنەماڵەی مـەردۆخی بـوو، پیاوێکی خوێندەوار بوو بەلام نە خۆی و نە بنەماڵەکیشی پێگەیەکی خێلایـەتی و عەشیرەتایەتی دیارو بـەهێزی ئـەوتۆیان نـەبوو هـەتا بگـوترێت لەبـەر نفـوزی خێڵ و عەشیرەتەکەی کراوە بە وەزیر. ماجیـد مسـتەفا وەکـو وەزیـری راوێـژکار

دانرا بۆ کاروباری کورد و بە تایبەتیش لەو سەروەختەدا بۆ کاروباری بارزان دانـرا. ئـەو پێشـنیارانەی کـە سـەبارەت بـە ڕێگاچـارەی کێشـەی بـارزان خسـتیە بـەردەمی سـەرۆك وەزیـران و کابینەکـەی بـووە مایـەی نـاکۆکی لـە نێـوان نـوری سەعیدو کابینەکەیدا چونکە کابینەکەی لەگەڵ نوری سەعیددا هاوڕا نەبوون لـە پەسەند کردنی پێشنیارەکانی ماجید مستەفا سـەبارەت بـە مـەلا مستەفاو شـێخ ئەحمەد و شێخ محەمەد سدیقی بـرای. ماجیـد مسـتەفا چـەند جارێـك بـارزانی دەبینێت و بە پێی هەندێ لە گێرانەوەکانیش گفتوگۆی تونـد لـە نێـوان ماجیـد مستەفاو نوری سەعیددا ڕوودەدات و ماجید هەمیشە ئەوە دووبارە دەکاتەوە کـە حکومـەت هـیچ خزمـەتێکی کوردسـتانی نـەکردووە، هـەتا خـەڵکی بـە گشـتی و بـارزانی بـە تایبـەتی هـیچ مـەیلێکیان بـەلای حکومەتـدا هـەبێت، یـان متمانـەی پێبکەن.

بەهەرحاڵ حکومەت سووربوو لەسـەر ئـەوەی کـە دەسـەڵاتی بـارزانی نـەك هـەر سنووردار بکـات، بـەڵکو لـە ناویشـی ببـات. بـۆ ئـەو مەبەسـتەش چـەند جارێـك هێرش دەکاتە سەر بارزان و هەموو جارەکـانیش تێکدەشـکێت، هـەتا ئـەو کاتـەی کـە مـەحمود ئاغـای زێبـاری کـە خـەزووری بـارزانی دەبێـت و تـازە بـە تـازە بـە مەبەستی ئاشتبوونەوە بارزانی کچی ئەوانی خواستووە، کەچی مەحمود ئاغا پاڵ دەدات بـە حکومەتـەوەو دژی بـارزانی زاوای یارمـەتی حکومـەت دەدات، ئـەوەش بارزانی دووچاری شکست دەکات. لەو هێرشانەدا کە دواتر حکومـەتی عێـراق بـە بـێ ڕازی بـوونی ئینگلیزەکـان کردیـە سـەر بـارزانی و ناوچـەکە، لەسـەرەتاوە بارزانی توانی زیانی گەورە لە هێزەکانی سوپای عێراقی بـدات. بـەڵام دیـارە ئـەو سـەرکەوتنانە بـۆ هـەتا هەتایـە بـەردەوام نـەبوون. بـەڵکو سـەرئەنجام بـارزانی و هێزەکانی دووچاری شکسـت بـوون ئـەوەش زیـاتر پەیوەنـدی بـەوەوە هـەبوو کـە

زۆرێـك لـه خێـڵ و عەشـیرەتەكانی دەورو بـەرو هاوسـنووری بـارزان پشـتیان لـه بـارزانی كـردو و دەسـتیان تێكـەڵاوی حكومـەتی عێـر اقـی كـرد. لـەم بارەیـەوە كۆچێرا دەڵێت: یەكگرتنی حكومەتی عێراق و (بەشێك له خێله كوردەكان -ع) كوردەكــان و شــارەزابوونی ســوپای حكومـــەت لــەو ناوچــانەی كــه حكومــەت سـەرۆكەكانی كـڕی بـوون، توانایـەكی زۆر زیـاتری بـه سـوپای عێـراق بەخشـی و بـارزانی نەیـدەتوانی بەرگـه بگـرێ و نەشـكێ(20). بەهـەرحاڵ سـوپای عێـراق توانی له رۆژی 7ی تشرینی یەكەمی ساڵی 1945دا بـارزان بگرێـت و بـارزانی و هێزەكەی تێكشكان و توركیاش سنوورەكانی خۆیی لەسەر بارزانی داخست. بەڵام بارزانی توانی لەگەڵ كۆمەڵێك لەوانەی كه لەگـەڵی بـوون ئـاودیووی كوردسـتانی ئێران ببێت. بەمەش كۆتـای بـه راپـەڕینی 1943-1945ی بـارزان هـات. ئێسـتا پرسیار ئەوەیه ئایا شوێنی ئـەم راپەڕینـه لـه جوگرافیـای گوتـاری ناسـیونالیزمی كوردیـدا لـه كوێدایـە؟ ئایـا ئـەم راپەڕینـە خـاوەنی گوتـارێكی ئاشـكرا بـوو؟ ئایـا گوتارەكـەی پایـەو رەگـەزەكانی گوتـاری ناسـیونالیزمی كـوردی تێـدا بـوو؟ ئایـا راپەڕینی بارزان له ترازووی بەراورد كردندا زیاتر راپەڕینێكی نەتەوایەتی بـووە یان راپەڕینێكی خێڵایەتی؟ ئایا دژایەتی كردنی خێڵ و عەشیرەتەكانی ناوچەكه بـۆ عەشـیرەتی بـارزان بـە تایبـەتی ئەوانـەی لـە بارزانـەوە نـزیكن چ دەلالـەتێك هەڵدەگرێت و چ رووناكیەك دەخاته سەر ئاستی هوشیاری نەتەوەیی كوردی لـەو كاتەدا؟ ئایا دەتوانین بڵێین ئەو خێڵ و عەشیرەتانەی كـه دژی بـارزانی هاوكـاری حكومــەتی عێراقیيـان دەكـرد بـه مـەحمود ئاغـای زێبـاری خـەزووری بـارزانی خۆیشیەوە، هەموویان ناپاك و دژی كورد بوون یان ئەو مەسەلەیە پەیوەندی بە ناكۆكی خێڵ و عەشیرەتەكانەوە هەیه لەگـەڵ عەشـیرەتی بارزانـدا؟ ئایـا ئـەوەش راسـتەوخۆ ناگەڕێتـەوە بـۆ لاوازی هەسـتو هوشـیاری نەتـەوەیی لـەو كاتـەی

کۆمەڵگەی کوردیدا؟ ئایا دەشێ وای بۆبچین کە ڕاپەڕینی 1943-1945بارزان، ڕاپەڕینێکی جەماوەری بەرفراوان بوو بێت بە جۆرێکی ئەوتۆ کورد بەشداری تێدا کردبێت کە سیمای ڕاپەڕینی عەشیرەتی بارزانی لێ سڕابێتەوەو سیماو ڕووخساری ڕاپەڕینی کوردیی وەرگرتبێت؟ لەسەرووی هەموو ئەمانەشەوە ئایا ئەم ڕاپەڕینە خاوەنی هیچ بەرنامەیەکی داڕێژراو بووە یان بە ڕێکەوت و لە ئەنجامی لاوازی حکومەتی عێراق و سەرقاڵ بوونی بەریتانیا بە جەنگی جیهانیەوەو نەتوانینی خەریکی بوونی بە کێشە بچووك و لۆکاڵیەکانەوە سەری هەڵداوە؟ لە کلاێکدا حکومەتی عێراق بە شێوەیەکی خراپ ڕەفتاری لەگەڵ کورد بە گشتیو بنەماڵەی بارزانیدا بە تایبەتی کردووە.

بێگومان وەڵامی ئەم پرسیارانە بە گشتی پەیوەندییان بەیەکەوە هەیەو هەمووشیان بە خوێندنەوەی وردی واقیعی کۆمەڵایەتی و ئابووری و مێژوویی و کەلتووری و عەقڵی ئەو قۆناغەی کۆمەڵگەی کوردییەوە بەندن کە ڕاپەڕینەکە تیایدا سەری هەڵداوە. وەکو پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد ڕاپەڕینەکە لە قۆناغێکی دواکەوتووی ژیانی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسی و کەلتوری کۆمەڵگەی کوردیدا سەری هەڵداوەو ناسیونالیستی کوردی لە ئاستێکی زۆر لاوازدا بووەو ناسیونالیزمیش وەکو بەرنامەو ئایدیۆلۆجیای بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی لە ئاستی نەبوودا بووە. وەکو پێشتریش چەند جارێك ئاماژەمان بۆ کردووە ناسیونالیزم لە هەر شوێن و جێگایەکی تری کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی بەرهەمی مۆدێرنێتەیە، هەر بەو پێیە ناکرێت لە غیاب یان نەبوونی سادەترین بنەماکانی مۆدێرنێتەدا تەسەوری بوونی ناسیونالیزم لە کۆمەڵگەی کوردیدا بکرێت، چونکە لەو قۆناغەدا سادەترین ئاستی لاوازی مۆدێرنێتە لە کوردستاندا بوونی نەبووەو دیارترین شارەکانی کوردستان وەکو گوندی گەورەی کۆمەڵگەیەکی

دواکـەوتوو وابـوون، لـە کاتێکـدا کـە شـارو مۆدێرنێتـە دووانەیـەکی پێکـەوە گرێدراون و ناشێت تەسەوری بوونی شارو بەرهەمەکانی کۆمەڵگەی شار بکرێت بـەبێ بـوونی مۆدێرنێتـە کـە وەك ئاشـکرایە ناسـیونالیزم بەرهـەمو کـەلتووری بۆرژوا یان چینی ناوەندی شارە. ئەگەر لەسـەر ئـەم بنەمایـە سـەیر بکـەین ئـەوا نەك بۆ سەردەمی راپەڕینی بارزان بەڵکو بۆ ئێستاش مەسەلەی پەیوەنـدی شـارو کۆمەڵگـەی شـارو بـوونی ناسـیونالیزمی خـاوەن شـووناس وەکـو بزووتنەوەیـەکی جەماوەری لە کۆمەڵگەی کوردیدا جێگای گومان و لەسەر راوەسـتانە. کەواتـە بـە ئاشکرا دەتوانین بڵێین ناشـێت تەسـەوری ئـەوە بکـەین کـە لەسـەردەمی راپـەڕینی بـارزانی سـاڵی 1943-1945 دا شـتێك هـەبوو بێـت بـە نـاوی ناسـیونالیزمی کوردی. خۆ ئەگـەر تەسـەوری بـوونی هـەر شـتێکی پەیوەسـت بـە ناسـیونالیزمی کوردی لەو سـاتەدا بکرێـت ئـەوە لـەوە زیـاتر نییـە کـە نوخبەیـەکی هێجگـار بـە ژمارە کەمی ناسیونالیستی کوردی هەبووە، بە بێ بوونی ناسیونالیزم. هەر بۆیـە دەتـوانین بڵـێین گوتـاری راپـەڕینی بـارزان لـە دەرەوەی گوتـاری ناسـیونالیزمی کوردییە، چونکە تـەنیا کاتێـك دەتـوانین تەسـەوری بـوونی گوتـاری ناسـیونالیزم بکـەین کـە ناسـیونالیزم بووبێتـە ئایـدیۆلۆژیای بزووتنەوەیـەکی کۆمەڵایـەتی جـەماوەری کـە ئـەو بزووتنەوەیـە هـەڵگری پـرۆژەی درووسـتکردنی دەوڵـەتی نەتەوەیی بێت.

سەرچاوەکان:

1- مسعود البارزانی، البارزانی والحرکه التحرریه الکردیه، 1943-1945، کردستان،1986،ص 16.
2- ایوب بـارزانی، المقاومـه الکردیـه للاحـتلال، 1914-1958 ، دار نشـر حقائق المشرقه،2002،ص 204.

3- مسعود البارزانی، المصدر السابق، ص8.

4- مسعود البارزانی، نفس المصدر،ص 18.

5- نادر ئینتیسار، ئیتنۆنەتەوایەتی کوردی، وەرگێرانی لە ئینگلیزییەوە عەتا قەرەداخی،سلێمانی، 2002، ل 123.

6- کریس کۆچێرا، کورد لە سەدەی نۆزدەو بیستدا، وەرگێڕانی حەمە کەریم عارف، هولێر،2003، ل 176.

7- هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل176.

8- مسعود البارزانی ، البارزانی والحرکە التحرریە الکردیە، ص38.

هەروەها بڕوانە: لازاریف واخرون ، تاریخ کوردستان، ترجمە الدکتور عبدی حاجی، دهۆك، ص 237.

9- مسعود البارزانی، البارزانی والحرکە التحرریە الکردیە، 1943- 1945 ،ص38.

10- Wadie Jwaideh, Kurdish national Movement, Saracuse Univeristy Press,2006,p232.

11-عەتا قەرەداخی ، کاریگەری کەلتوری ئەوان لەسەر کورد، سلێمانی ، چاپی دووەم، 2008، ل 53.

12- کریس کۆچێرا، کورد لە سەدەی نۆزدەو بیستدا،ل177

13-Wadie JwaidehK, Kurdish National Movement, Saracuse Univeristy press, p,235,2006.

14- David MacDowall, A Modern History of The Kurds London, 2000, p, 290.

15- کریس کۆچێرا ، هەمان سەرچاوەی پێشووتر ، ل187.

16- هەمان سەرچاوە، ل187.

17- David MacDowall, A Modern History of The Kurds,london, 2000, p.293.

18-کریس کۆچێرا، هەمان سەرچاوەی پێشوو، 188.

19- ابن خلدون، المقدمه، دارالجیل، ص .323 .

20- کریس کۆچێرا ، هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل 187.

بەشی حەوتەم:

گوتاری پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق لە سەرهەڵدانی شۆڕشی ئەیلولی 1961دا:

سەرەتا:

ا- لە سەرهەڵداندا:

ئـەوە ئاشـكرایە كـە دوای رووخانـدنی كۆمـاری مهابـاد بـە پیپێچـەوانەی قـازی محەمەدەوە، بارزانی خۆی نەدایە دەستی رژێمی ئەو كاتەی ئێرانـەوەو تـوانی بـە خۆیی و ژمارەیكی باش لەوانەی كە لەگەڵی بوون بە شێوەیەكی ئازایانە بـە نێـو مەترسـیداو بـە سـەر سـنوورە دەسـتكردو ئاگرینیـەكانی دەوڵـەتانی داگیركـەری كوردستاندا تێبپەڕێت و لە ئاوی ئاراس بپەڕێتەوەو بگاتە یەكێتی سۆڤێت. وەكو پێشتریش باسكرا پێش هەرەسی كۆماری مهاباد بـارزانی بـە كۆمـەڵێ راسـپاردەوە هەمزە عەبدولای ناردبووەوە بۆ كوردسـتانی عێـراق بـە مەبەسـتی دامەزرانـدنی حیزبێـك لەسـەر شـێوەی حیزبـی دیمـوكراتی كوردسـتانی ئێـران بـۆ كوردسـتانی عێراق. راسـتە ئـەو حیزبـە دامـەزرا بـەلام بـە دوای دامەزرانـدنی ئـەو حیزبـەدا بارزانی نەك نەگەڕایەوە بۆ كوردستان لكێندراو بە عێراقـەوە بـەڵكو ناچـار بـوو كوردستانی ژێر سایەی داگیركەری فارسیش بـەجێبهێڵێت. بـارزانیو هاوەڵـەكانی نزیكەی سیانزە ساڵ دوور زێدو نیشتیمانو دوور لەو حیزبە ژیانی بەسـەر بـرد، بەلام لەگەڵ ئەوەشـدا ئـەو لـە دووریشـەوە سـەرۆكی بـێ هاوتـای حیزبەكـە بـوو، بـەلام لـەو ماوەیـەدا پەیوەندییـەكی ئـەوتۆی بـە حیزبەكـەوە نـەبوو. هـەمزە عەبدولاو ئەو نوخبە رۆشنبیرەی كە لـە سـەركردایەتی حیزبـدا بـوون حیزبیـان بەڕێوە بـردووە تـا ئـەو كاتـەی كـە بـارزانی لـە دوای شۆڕشـی چواردەی تـەموزی ساڵی 1958و روخاندنی رژێمی پاشایەتی گەڕایەوە عێراق و جارێكی تر لەسـەر مەیدانی سیاسەت وەكو سەركردەیەكی دیار دەركەوتەوە.

بارزانی له رۆژی 6-10-1958دا گەیشتەوە بەغداو لەو رۆژە بەدواوە قۆناغێکی نوێ لە ژیانی سیاسی بارزانیدا دەستی پێکرد. بێگومان ئەو کاتە بارزانی تەمەنی پەنجاو پێنج ساڵ بوو کە بە تەمەنی پێگەیشتن یان کامڵ بوون دادەنرێت بۆ سیاسەت و ئەزموونی سیاسی و بۆ بارزانیش کە بە لایەنی کەمەوە لە سەرەتای سیەکانەوە واتە نزیکەی بیست و پێنج ساڵ زیاتر بوو لەو بوارەدا خەریك بوو ساردیو گەرمیو هەڵکشانو شکستی زۆری بینیبوو. ئەو ەش کردبوویە خاوەنی ئەزموونێکی باش لە بواری خەباتو ململانێدا. دیارە ئەزموونی نزیکەی سیانزە ساڵی سۆڤێتیش لەو رووەوە دەورو سوودی خۆیی هەبووە. بارزانی کە پێشتر لە عێراقدا هەمیشە یان لە شەڕو رووبەڕووبوونەوەدا بووە لەگەڵ رژێمی پاشایەتیدا، یان دوور خراوەو لە ژێر چاودێریدا بووە، دەشێ بە هیواوە سەیری بارودۆخی نوێی دوای روخاندنی رژێمی پاشایەتی کردبێت، بە تایبەتی کە بینیوێتی حکومەتی نوێ، واتە حکومەتەکەی عەبدولکەریم قاسم بە شێوەیەکی جیاواز رەفتار لەگەڵ خۆیی و عەشیرەتەکەی و هەموو گەلی کوردیش دەکات. رەنگە هەر ئەو ئومێدەش وایلێکردبێت کە هێمنانە سەیری بارودۆخەکە بکات و وەهای ببینێت کە دەشێ ئیتر ناچاری ئەوە نەبێت رێگای چەك هەڵگرتنو خەباتی چەکداری بگرێتە بەر لە پێناوی ئامانجەکانیدا. بەهەرحاڵ دەشێ ئەو ماوە کورتەی کە تازە بارزانی گەڕابووەوە بەغدا بە گوێرەی ئەوو هەموو خەڵکی عێراقیش کە تازە لە دەستی رژێمی پاشایەتی رزگاریان بوو بوو وەکو مانگی هەنگوینی سەیر بکرێت. بەڵام دیارە مانگی هەنگوینیش ئەوەندە درێژە ناکێشێت و بە زوویی ژیانی راستەقینەی نێو واقیع دەست پێدەکاتەوە. بەڵام دەشێ ئەوەی لە هەموو شت گرنگتر بوو بێت بۆ ئەو کاتەی کورد ئەوە بوو بێت کە عەبدولکەریم قاسم لە ماوەیەکی هێجگار کورتی دوای هاتنیدا بۆ سەر

کورسی دەسەڵات، پێداگری کرد لەسەر دانانی بڕگەیەك لە دەستووری کاتی عێراقدا کە مادەی سێی دەستووری کاتی بوو لە رۆژی 27ی تەموزی ئەو ساڵەدا دەرچوو کە بۆ یەکەم جار لە مێژووی دەوڵەتی نوێی عێراقدا کە نزیکەی سی و حەوت ساڵی تەمەن بوو، دانی نا بەوەدا کە عەرەب و کورد بەشدارن لەم نیشتیمانەدا. ئەمە جگە لەوەی لەو ئەنجوومەنە سێ کەسییەی کە بە ناو ئەنجوومەنی بەڕێوەبردنی عێراق بوون یەکێکیان کورد بوو کە ئەویش خالید نەقشبەندی بوو. هەروەك لە رووی کەلتوری و ئابووری و ئاوەدان کردنەوەو بیناسازییەوە حکومەتەکەی قاسم هەندێ هەنگاوی نا کە کوردستانیشی وەکو بەشەکانی تری عێراق دەگرتەوە. هەروەك دواتریش مۆڵەتی کارکردنی بە پارتی دیموکراتی کوردستان دا، کە ئەوەش بۆ ئەو قۆناغە خاڵێکی گرنگ بوو.

دیارە نیشاندانی دڵسۆزی بارزانی و کوردیش بۆ قاسم گەلێك لەو شتانە زیاتر بوون کە قاسم بۆ کوردو پارتی ئەنجام دابوون. رەنگە لە روانگەی قاسمەوە جۆرێك لە بەرێ کردنی کات بوونی هەبووبێت، هەروەك واپێدەچێت کە بارزانی قەناعەتی بەوە هەبوو بێت کە تا دەتوانێت خۆی و پارتی و کورد لە شەڕ بپارێزێت و هەوڵبدات لە رێگای ئاشتیەوە ئەوەی چاوەڕوانی دەکرد بۆ کورد بەدیبهێنێت. هەروەك ئەو بۆچوونەش لە ئاردایەو بەربای گوێ دەکەوێت کە کەسانی تر لە حیزبو ئاراستە سیاسیەکان کاریگەری نەرێنیان لەسەر قاسم هەبووبێتو رای قاسمیان سەبارەت بە کورد گۆڕیبێت بە تایبەتی حیزبی شیوعی عێراقو ناسیونالیستە عەرەبەکان.

ئاشکرایە ئەو بارودۆخەی کە بارزانی تیادا گەڕایەوە زۆر جیاواز بوو لەو بارودۆخەی کە پێشتر ولاّتی بەجێی هێشتبوو. ئەمەش تەنیا لە رووی سیاسیەوە جیاواز نەبوو کە رژێمی پاشایەتی گۆڕابوو بە رژێمی کۆماری و لە بری

مەلیکێکی خواستراو لە حیجازەوە، ئێستا عێراقیەکی رەسەن‌و نیشتیمانپەروەری وەکو عەبدولکەریم قاشم سەرۆکی دەوڵەتی عێراق بوو، بەڵکو ئەو بۆچوونە هەبوو کە ئێستا لە عێراقدا حکومەتێکی نیشتیمانی هەیە. هەروەك ئەوە ئاشکرایە کە ئەم دەوڵەتە نوێیە لە لایەك لەبەردەم هەڕەشەی دەوڵەتانی بڕیار بەدەستی رۆژاوادا بوو، لە لایەکی تریشەوە لەبەردەم هەڕشەی رژێم و دەسەڵاتە کۆنەپەرستەکانی عەرەبی و ئەو ناسیونالیستە توونددڕەوە تازە دەرکەوتووەدا بوو کە حیزبی بەعس نوێنەرایەتی دەکرد. دیارە ئەوەش دەزانین کە حیزبی شیوعی عێراقی سەرباری پێگەی جەماوەری بەهێزی نەتیوانی خۆی بێتە سەر کورسی دەسەڵات و نە یتوانی ببێتە پاڵپشتێکی بەهێز بۆ عەبدولکەریم قاسم و دەسەڵاتەکەی و تەنانەت لە دوای ئەو کێشانەی لە ساڵی 1959دا لە کەرکوك سەریان هەڵدا قاسم زیاتر دەوری حیزبی شیوعی بچووك کردەوە. بەلاّم دیسان ئەم هەڵوێستەی قاسم لە بەرامبەر شیوعیەکاندا نەبوو بە هۆی ئەوەی کە عەرەبە ناسیونالیستە توونددڕەوەکان قایل بکات بەوەی کە دڵنیابن قاسم لایەنگری شیوعیەکان ناکات. هەروەك لە لایەکی تریشەوە لە ئەنجامی دەرکردنی یاسایەکدا بۆ چاکردنی باری زەوی‌و زارو کشتوکاڵ، بێزاری لە لای ئاغاو بەگ و شێخ و خاوەن زەوی و زاری عێراق بە گشتی‌و کوردستان بە تایبەتی بە جۆرێك درووست بوو کە ئەم توێژە کۆمەلاّیەتیە بە ژمارە کەمەو بە دەسەلاّت‌و بەهێزە، بوونی ئەو دەسەلاّتە بە مەترسی بزانن بۆ سەر ئایندەی خۆیان. لەبەر ئەوە خاوەن زەوی‌و زارەکانی کوردستان لە ئاغاو بەگ‌و شێخەکان، لەملاو ئەولا کەوتنە جوڵەو هەوڵیشیان دەدا ئەو جوڵەیان تێکەلاّوی مەسەلەی کورد بکەن و لەو ئاراستەشەوە بارزانی بئالێنن لە مەسەلەکەوە، بۆ ئەوەی رووکەشێکی کوردانە بدەن بە داواکارییەکانیان بۆ جێبەجێ نەکردنی ئەو یاسایە. واتە

هەندێك لەو چاكسازییانەی كە قاسم دەیوویست لە بواری كشتوكاڵ و زەوی و زاردا بیكات بەشدارییان كرد لە جولاندنی ئاغاو بەگ و شێخ و خاوەن موڵكەكانی كوردستاندا بۆ لە رووداوەستانی دەسەڵاتی قاسم. ئەوەش دواتر وەكو سەرەتاو دەستپێكی شۆڕشی ئەیلول بەرجەستە بوو. كەواتە ئەگەر ئەم بۆچوونە راست بێت ئایا راپەڕینی ئەیلول كە بە راپەڕینی كوردایەتی دەناسرێت سەرەتاكەی راپەڕینی خێڵایەتی كوردی نەبووە لە پێناوی پاراستنی بەرژەوەندییەكانی ئاغاو بەگ و شێخ و سەرخێڵدا؟ ئایا مەسەلەی نەتەوایەتی لە وڵاتێكی داگیر كراودا زیاتر پەیوەندی بە جەماوەری جوتیارو كاسبكارو چینی ناوەندەوە هەیە یان مەسەلەیەكە ئاغاو بەگ و شێخی خاوەن موڵك درووستی دەكەن و رابەرایەتی دەكەن؟ ئایا لە بارێكی وەهادا ئەو گوتارەی بەرهەم دێت چ جۆرە گوتارێك دەبێت؟ گوتاری خێڵایەتی یان گوتاری نەتەوایەتی واتە گوتاری ناسیونالیزم؟

بەهەرحاڵ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارانە پێویستی بە شیكردنەوەی گەوهەری بزووتنەوەكەو بەرنامەو شێوەی كاركردنی و خوێندنەوەی واقیعی كۆمەڵایەتی ئەو سەردەمەی كۆمەڵگەی كوردی هەیە كە بزووتنەوەكە تیایدا دەستی پێكردووە. ئەوە ئاشكرایە لەسەرەتاوە كورد وەكو رزگاركەر سەیری عەبدولكەریم قاسمی كردووەو جێگیركردنی هاوبەشی عەرەب و كورد وەكو دوو نەتەوەی سەرەكی هاوبەش لە عێرقدا لە دەستووری كاتیدا خاڵێكی گرنگ بوو. هەروەك پشتیوانی كردنی كورد لە حكومەتی قاسم لە راپەڕینی شەوافدا لە موسڵ زیاتر دڵسۆزی كوردی بۆ قاسم ئاشكراكردو كوردو حیزبی شیوعی هەریەك لە لایەكەوە دڵسۆزییان بۆ حكومەتی قاسم نیشان دەداو، تەنانەت بەشێك لە كورد تا ئەندازەیەك وای لێهاتبوو كە پێی وابێت ئەگەر خۆیشیان

دەسەلاَتی عێراقیان بە دەستەوە بوایە هەر ئەوەیان بۆ کورد پێدەکرا کە قاسم بۆی کردوون. مەسعود بارزانی دەڵێت: لە کۆتایی مانگی حوزەیرانی 1961دا لیژنەی سەرکردایەتی کۆبوونەوەیەکی کرد بۆ تاوتوێکردنی بارودۆخە نوێیەکەو بەمەبەستی دانانی رێوشوێنی پێویست بۆ رووبەرووبوونەوەی ئەو بارودۆخەو یەکەم شتیش بڕیاری دا یاداشتێك پێشکەشی قاسم بکات(1). هەر لەم وتەیەوە دەردەکەوێت کە پارتی دیموکراتی کوردستان لەو مێژووەدا خۆی بۆ راپەڕین ئامادە نەکردووە، هەر بۆیە کۆبوونەوە دەکات بۆ تاوتۆێ کردنی بارودۆخەکە، کە دیارە مەبەست لە بارودۆخەکەش ئەو بارودۆخەیە کە لە دەرەوەی بڕیاری پارتی دیموکراتی کوردستان و بێ خواستی بارزانی لەو کاتەدا بارودۆخێك هاتە ئاراوە بە ناچاری دەبوو پارتی دیوکراتی کوردستان خۆی بکات بە خاوەنی. بە هەرحاڵ پرسیارەکە ئەوەیە ئایا لەو بارودۆخەدا زەمینەی راپەڕین لەبار بوو؟ یایا جەماوەر لەو ئاستەدا بوو کە راپەڕین بکات؟ ئایا ئەوانەی راپەڕینیان دەست پێکرد کێ بوون؟ ئەندامانی سەرەوەی پارتی و خودی بارزانی خۆی بوون یان سەرخێڵ و ئاغاو بەگ و شێخەکان بوون کە یاسای چاککردنی زەوی و زارو کشتوکاڵ زیانی گەورەی لێدەدان و وەکو دوژمنی خۆیان سەیری عەبدولکەریم قاسمیان دەکردو ئەو راپەڕینەشیان بۆ ئەوە بوو کە رێگا لە جێبەجێ کردنی یاسای چاککردنی کشتوکاڵ بگرن؟ بەهەرحاڵ ئەگەر سەرەتای راپەڕینەکەش بەوجۆرە دەستی پێکردبێت، بەلاَم دواتر پارتی بووە خاوەنی راپەڕینەکەو لە شێوازی راپەڕینی چەند ئاغاو بەگ و شیخێکەوە گۆڕا بۆ راپەڕینی پارتی دیموکراتی کوردستان بە سەرۆکایەتی بارزانی. بەلاَم پرسیاری گرنگ لێرەدا ئەوەیە ئایا پارتی لە بنەڕەتدا خۆی بۆ راپەڕین ئامادە کردبوو؟ ئایا زەمینەی کوردستان و بارودۆخی جەماوەر بەگشتی بۆ راپەڕین لە باربوو؟ ئایا ئاستی

هوشیاری خەڵك لەو ئاستەدا بوو کە بتوانێت ڕێکبخرێت بۆ ڕاپەڕینێکی درێژخایەن؟ ئایا خودی پارتی لەو کاتەدا خاوەنی بەرنامەیەکی ئەوتۆ بوو کە بتوانێت داکۆکی ڕاستەقینە لە ڕێگای بەرنامەکەیەوە لە لە داخوازییەکانی کورد بکات بە تایبەتی لە ڕاپەڕینی چەکداریدا؟ ئایا پارتی توانیبووی ببێتە ئەو حیزبە ناسیونالیستە کە ڕابەرایەتی بزووتنەوەیەکی جەماوەریی گەورەی ئەوتۆ بکات کە بریتی بێت لە بزووتنەوەی گەل و هەموو خاسیەتەکانی خێڵایەتی و عەشیرەتایەتی و ناوچەگەریی هەڵبوەشێنێتەوەو هەموو گەل وەکو یەکەیەکی یەکگرتوو ڕێکبخاتو لە پێناوی ئامانجێکی دیارو ئاشکرادا ئاراستەیان بکات، کە ئەویش بە لایەنی کەمەوە لە داواکاری سەربەخۆیی بۆ ئەم بەشەی کوردستاندا خۆی ببینێتەوە مادەم پێشترو لە کاتی دامەزراندنی پارتیدا بارزانی پێی وابوو دەبێ ئەو حیزبە درووست بکات بۆ کوردستانی عێراق. ئایا دەوری دەوروبەر واتە وڵاتانی ناوچەکە چی بووە لەو ڕاپەڕینەدا؟ ئایا دەوری نێگەتیف و خراپی عەبدولکەریم قاسم لەگەڵ ڕۆیشتنی ڕۆژدا کە زیاتر بەرەو خراپبوون دەچوو چ دەورێکی بینیووە لە سەرهەڵدانی ئەو ڕاپەڕینەدا؟ ئایا دەوڵەتانی بڕیاربەدەستی ئەو کاتە هیچ دەورێکیان هەبووە لە سەرهەڵدانی ڕاپەڕینی ئەیلولدا؟

لازاریف دەڵێت: لە نیوەی دووەمی ساڵی 1959 بەدواوە حکومەتی قاسم بە شێوەیەکی ئاشکرا لەو بەڵێنانە پاشگەزبووەوە کە بە کوردی دابوو(2). هەروەك دەڵێت: حکومەتی قاسم بۆ چارەسەر کردنی ناکۆکی لەگەڵ ناسیونالیستە کوردەکاندا ڕێگای بەکارهێنانی هێزی لەبەر گرت(3).بێگومان سیاسەتی قاسم ڕۆژ بەرۆژ گۆڕانی زیاتری بەسەردا دەهات و هەوڵی دەدا ڕووبەری چالاکییەکانی کورد تەسك بکاتەوەو گوێ لە داواکارییەکانی کورد نەگرێت و کەوتە بیانووگرتن بە سەرکردایەتی پارتی و بە ڕۆژنامەی خەبات و ڕێگاگرتن لە چالاکیەکانی

پارتی لە هەندێ شوێنی وەکو موسڵ و کەرکوکدا. سەرئەنجام کار گەیشتە ئەوەی کە بە ئاشکرا قاسم وەکو ناسیونالیستێکی توندڕەوی عەرەب رەفتار بکات. قاسم لە وتارێکیدا کە لە رۆژنامەی ئیتیحادی رۆژی 18ی ئازاری 1962دا بلاّوکراوەتەوە دەڵێت:لە سەرەتا تا بە کۆتایی عێراق نیشتیمانی عروبەیە(4). لێرەوە بە ئاشکرا دەردەکەوێت کە بۆچوونەکانی قاسم هیچ جیاواز نەبووە لە بۆچوونی سەرجەمی ناسیونالیستە شۆڤێنیەکانی عەرەب سەبارەت بە کوردو پێی وایە ئەو ولاّتەی کە لە ئەنجامی هەڵوەشاندنەوەی دەوڵەتی عوسمانیدا درووست بوو بە ناوی عێراقەوە شوناسەکەی عەرەبیەو هەموو ئەوانەی تریش لە کورد و تورکومان کە لەم ولاّتەدا دەژین دەبێ لە پرۆژەی تواندنەوەدا لە نێو نەتەوەی عەرەبدا بتوێنەوە. دکتۆر جەمال رەشید دەڵێت: لە 13ی کانوونی دووەمی 1961دا کە بارزانی لە مۆسکۆوە گەڕایەوە بەغدا، هەندێ گۆڕانکاری لە سیاسەتی حکومەتی مەرکەزی بە گشتی بەرامبەر بە کێشەی کورد لە عێراقدا و بە تایبەتی لە کەرکووکدا پەیدا بووبوو. خودپەرستی عەبدولکەریم قاسم لە ئاستی سەرۆکایەتیی میللی و جیهانی بارزانیدا گەیشتبووە پلەیەکی ئەگرەسیڤانەو چاوی لە ئازاردانی کوردیش داپۆشیبوو(5). ئەگەر سەیری ئەم قسانەی سەرەوە بکەین ئەوا بۆمان دەردەکەوێت سەرباری ئەوەی کورد بەگشتی و پارتی بە تایبەتی تا ئەندازەیەکی ئاشکرا دڵسۆزو لایەنگربوون بۆ عەبدولکەریم قاسم و حکومەتەکەی، بەلاّم قاسم ئەو لایەنگرییە لەبەرچاو ناگرێت و تەنانەت لەو قسەو گفتە زارەکیانەش پاشگەز دەبێتەوە کە لەساتەوەختی هاتنیەوە بۆ سەر کورسی سەرۆك کۆماری بە کوردی دەدا. ئەگەر لە روانگەی بینینی هەندێ لە نووسەران و سیاسیانی کوردەوە سەیر بکەین ئەوا هەموو هۆکارەکانی ناکۆکی نێوان کورد و حکومەتەکەی قاسم دەکەوێتە ئەستۆی

قاسم و وادەردەکەوێت کە کورد شەڕی بەسەردا سەپێندراوە. هەروەك لە لایەکی تریشەوە وەکو پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد ئاغاو بەگ و شێخی خاوەن مولّکی کورد دەوری کاریگەریان هەبووە لە دەستپێکردنی راپەڕینەکەداو ئامانجەکەشیان رێگاگرتن بووە لە یاسای چاك کردنی باری کشتوکالّ و زەوی و زار. ئەگەر بە وردی سەیری ئەم دوو خالّە بکەین ئەوا ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت لە هەردوو باردا کورد و پارتی بە جۆرێك شەڕیان بەسەردا سەپێندراوە.

کەواتە ئەگەر بڕوامان بەوە هێنا کە کوردو پارتی شەڕیان بەسەردا سەپێندراوە، کەواتە شوێنی گوتاری پارتی لەسەرەتای راپەڕینی ئەیلولدا لە کوێدا بووە؟ ئایا بەراستی پارتی لەسەر بنەمای بەرنامەو نەخشە ئەو راپەڕینەیان دەستپێکردووە؟ ئایا بەرنامەی پارتی لەو راپەڕینەدا چی بووە؟ ئایا بە ئاسۆیەکی روونەوە دەستی داوەتە ئەو راپەڕینەو بەرنامەیەکی ئاشکرای هەبووەو لە پێناوی جێبەجیّ کردنی ئەو بەرنامەیەدا راپەڕینی بەرپاکردووە؟ ئەگەر بەرنامەیکی لەو جۆرەی هەبووە کەواتە بەرنامەکەی چی بووە؟ درووستکردنی دەولّەت یان ئۆتۆنۆمی بووە؟ " کاتیّ مەلا مستەفای بارزانی لە 8ی ئۆکتۆبەری 1958دا گەڕایەوە، لە بەغدا مەودایەکی فراوان لە خۆشی لای زۆرێك لە خەلّك دەبینرا سەبارەت بەوەی کە سەردەمێکی نویّ لە پەیوەندییەکانی نێوان کوردو عەرەب لە چوارچێوەی دەولّەتی عێراقدا دەست پێدەکات(6). بێگومان سەرەتاکە لێرەوە دەست پێدەکات کە بە شێوەیەکی گشتی زۆرینەی کورد بڕوایان وابوو کە لەگەلّ کۆتایی هێنان بە سیستەمی پاشایەتی لە عێراقدا ئیتر عێراق دەگۆڕێت و دەبێتە دەولّەتێکی دیموکراسی ئەوتۆ کە هەموو بە جیاوازی رەگەزو زمان و ئایین و مەزهەبەوە دەتوانن بە ئاشتی تیایدا بژین. بەلاّم لە راستیدا تا ئەندازەیەکی ئاشکرا پێچەوانەی ئەو بۆچوونە راستبوو

چونکە دەسەلاَتی پاشایەتی پێشتر خۆی وەکو نوێنەری هەموو عێراقیەکان نیشان دەدا، ئەگەرچی لە بنەڕەتدا ئەو هیچ پەیوەندییەکی بە عێراقەوە نەبوو بۆ راگرتنی بارودۆخەکە سیستێمێکی سیاسی ئیداری لەو جۆرە لە لایەن ئینگلیزەوە لە عێراقدا درووستکرابوو. لە لایەکی تریشەوە تەسەوری ئەوە ناکرێت بنەماڵەی فەیسەڵ لە عێراقدا دەوری ناسیونالیستی عەربیان بینیبێت، بۆیە شێوازی روانینی ئەوان هەمان شێوازی روانینی سیستێمە ئایینیەکانی دەسەلاَت بووە کە خۆیان وەکو سیستێمی فرە ئیتنیکی پێشکەش دەکەن و کارکردنیان لەسەر بنەمای دڵسۆزی و گوێڕایەڵیە بۆ دەسەلاَت. هەر لەو روانگەیەشەوەیە لە کۆنەستی سادەی کورددا بە تایبەتی ئەو نەوەیەی کە سەردەمی پاشایەتیان بینیووەو تاکو ئێستاش ماون ئەوە جێگیرە کە سەردەمی پاشایەتی بە سەردەمێکی باشتر دەزانن لەچاو سەردەمی عەبدولکەریم قاسمو دوای ئەویشدا، ئەویش لەو روانگەیەوەیە کە جیاوازییە نەتەوەییەکان بەو شێوەی سەردەمی دوای پاشایەتی زەق نەبوونەتەوە. دیارە لە تێڕوانینی ئێمەوە ئەمە ئەوە ناگەیەنێن کە ئێمە ئەو سەردەمەمان پێ باشتر بێت. نەخێر ئێمە باسی بارودۆخێك دەکەین کە تیایدا لایەنگری گۆڕانکارین چونکە گۆڕانکاری بەرهەمی عەقڵ و تێڕوانینێکە کە بەو ساتەوەختەی خۆی رازی نییەو دەیەوێت بەرەو باشتر بچێت. هەرچەندە ئەوەش ئاشکرایە کە مەرج نییە کە هەمیشە گۆڕانکارییەکان بە ئاراستەی پۆزەتیف بن.

ئێمە ئەو راستیە دەزانین کە سەرباری دەسەلاَتی پاشایەتی لە عێراقی پێش عەبدولکەریم قاسمدا جڵەوی بەڕێوەبردن بەدەستی حکومەتەوە بووە کە ئەویش خۆی لە کەسێتی سەرۆك وەزیراندا بینیووەتەوەو بێگومان ئەوانەشی کە لەو سەردەمەدا گەیشتوونەتە ئەو ئاستەی کە بتوانن لە عێراقدا پلەو پایەی

بەرز بەدەست بهێنن زیاتر ئەوانە بوون کە دەتوانین بە نوخبەی سیاسی ئەو سەردەمە ناویان ببەین. ئەمانەش سەرباری دڵسۆزی و وەلائیان بۆ بەریتانیا، زۆربەیان هەستی نیشتیمانی عێراقی و ناسیونالیزمی عەرەبییان هەبووە. بەلاّم هاتنی قاسم بوارێکی تەواوی کردەوە بۆ ئەوەی کە ئاراستەی نەتەوایەتی و نەتەوەیی بوون کە بە مانایەکی تر مەبەستمان لە ناسیونالیزمە زیاتر نمایشی خۆی بکات. راستە لەو سەروبەندەدا، لە ئاستی بینراو یان باشتر بڵێین لە رووکەشدا هەستی نەتەوایەتی لە لای کورد زیاتر دەردەکەوێت و هەوڵی خۆکۆکردنەوەو خۆ رێکخستن دەدات بەلاّم دەبێ ئەو راستیە بزانین کە بە پێی پەرەسەندنی کۆمەلاّیەتی و بە پێی ئامادەبوونی مێژوویی و شارستانی و تەنانەت ئابووریش کە هاوڕایە لەگەڵ دیدی مارکسیانەدا، تاکو ئێستاش پێمانوایە بزوێنەری مێژوو لە کۆمەڵگەی عەرەبیدا بەگشتی و لە لای عەرەبی عێراق، بەراورد بە کورد زۆر لە پێشترو پەرەسەندتر بووە. هەر ئەوەش وادەکات کە لە درێژەی رووداوەکاندا ناسیونالیزمی عەرەبی لە ناسیونالیزمی کوردی پەرەسەندوتر بێتو هەر بەو پێیەش ناسیونالیستی عەرەبی بە ئاسانی بتوانێت بالاّدەستی خۆی بەسەر ناسیونالیستی کوردیدا نیشان بدات.

لەگەڵ هاتنی قاسمدا ناسیونالیزمی عەرەبی دەرگای لەبەردەمدا دەکرێتەوەو ناسیونالیستی عەرەبی بە تەواوی چاوی دەکاتەوەو تەنانەت خودی قاسمیش کە سەرەتا دێت بە سۆزو عاتیفەی شۆڕشگێڕانەی خۆیەوە رەنگە بە خەیاڵ ویستبێتی عێراق بکاتە ولاّتێکی نموونەیی بۆ پێکەوە ژیان، بەلاّم دەبێ ئەو راستیە بزانین کە تاکە کەس چەندە بەهێز بێت ناتوانێت بە ئاسانی ئاراستەی مێژوو بگۆڕێت، یان تەنانەت مێژوو درووست بکات. دەشێ لەم روانگەیەوە قاسم کەوتبێتە ژێر فشاری قورسی ناسیونالیستی عەرەبیەوە لە عێراقداو ئەوەش وای

لێکردبێت کە لەگەڵ ڕۆیشتنی کاتدا لەو بەڵێنانەی بە کوردی دابوو پاشگەز بێتەوە. هەرچەندە دەشێ لە لایەکی تریشەوە لە دوای نیشتنەوەی کەف و کوڵ و هەڵچوونی شۆڕشگێڕانەی خۆیشی، قاسم هەستی ناسیونالیستانەی وەکو عێراقیەك وای لێکردبێت کە بە ئاراستەی عەقڵی عەرەبێکی ڕەسەنی عێراقی کار بکات. بێگومان هەر عەرەبێکی عێراقی بەو جۆرە بیر بکاتەوە واتە بە عەقڵی عەرەبێکی ڕەسەنی عێراقی کە مەبەست لەوەش ناسیونالیستێکی عێراقیە ناتوانێت هەروا بە ئاسانی ڕێگا بە خۆی بدات هەنگاوێك بنێت لە دەرەوەی بەرژەوەندی عێراقیبوونو عەرەببوونی عێراق بێت. هەر لەم ڕوانگەیەوە دەشێ قاسمیش وەکو سەرکردەیەك ئەو هەستی عێراقیبوونە داگیری کردبێت، ئەگەر پێمان وابێت هەموو ئەو قسانەی کە لە لایەك دەدرێنە پاڵ قاسم بۆ هاتنە پێشەوە بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کوردو لە هەمان کاتدا پاشگەزبوونەوەکانیشی هەمووی ڕاستبن و کورد بە ناچاری و بێ کاریگەری ئاغاو بەگ و شێخە خاوەن موڵکەکان و بێ هیچ کاریگەرییەکی دەرەوە دەستی دابێتە ڕاپەڕین.

مەسعود بارزانی دەڵێت: لە ڕۆژی 12ی حوزەیرانی 1961دا تاڵەبانی گەیشتە بارزان و برا بۆ هەواری چاڵی لە چیای شیرین کە بارزانی لەوێ بوو ، بۆی باس کرد کە لە بڕیارەکاندا گەیشتوونەتە چی و تەئکیدی ئامادەباشی مەکتەبی سیاسی بۆ هەر شتێکی چاوەڕوان نەکراو ڕاگەیاند، ئەو دەمە ڕای بارزانی وابوو کە هیچ شتێك نەکەن، بەڵکو تەنیا ئامادەییان درێژە پێبدەن، هەتا دەگاتە ئاستێکی تەواوی توانا بۆ لە ڕووداوەستانی ڕژێم(7). لێرەدا دەردەکەوێت کە بە ماوەی سێ مانگ پێش دەستپێکردنی ڕاپەڕینی ئەیلول مەکتەبی سیاسی نەك هەر بڕیاری ڕاپەڕینی داوە، بەڵکو ئامادەکاریشی بۆ کردووەو پێدەچێت تەنیا

چاوەڕوانی فەرمانی بارزانی بووبن بۆ هەڵکرندی تیشکی سەوز بۆ دەستپێکردنی ڕاپەڕینەکە. بەلاَم دیارە بارزانی بە شێوەیەکی هێمنتر لە مەسەلەکەی ڕوانیووەو پێی وابووە ڕاپەڕین و بە گژداچوونەوەی حکومـەت هـەروا کارێکی سـادە نییـەو پێویستی بە بەرنامەڕێژی و نەخشە بۆدانان و ئامادەباشی تـەواو هەیـە، تـا ئـەو ئاستەی کە دەبێ هێز بە جۆرێـك ئامـادە بکرێـت کـە پێشبینی ئـەوەی لێبکرێـت بتوانێت لە ڕووی دوژمندا بووەستێت. هەروەك لـە ڕاکـانی تاڵەبانیشدا ئـەوە بـە ئاشـکرا دیـارە کـە مەکتـەبی سیاسـی خـۆی بـۆ هـەر پێشهاتێکی لـە ناکـاو ئامـادە کـردووە، نـەك مەکتـەبی سیاسـی پێـداگری ئـەوەی کردبێـت کـە داوای بڕیـار لـە بـارزانی بکـات بـۆ دەسـتپێکردن. بـەڵام لەهـەردوو بارەکـەدا ئـەوەمان بـۆ دەردەکەوێت کە ئەگەر ماوەیەکی دوورو درێژش لە پێش ڕۆژی دەست پێکردنـی ڕاپـەڕینی چـەکداری ئەیلولـەوە، چ مەکتـەبی سیاسـی و چ بـارزانیش بەتـەمای دەست دانە ڕاپەڕین نەبووبن، ئـەوە بەلایـەنی کەمـەوە پـێش چـەند مانگێـك لـە دەستپێکردنی ڕاپەڕینەکە بیریان لەوە کردۆتەوەو خۆیشیان بـۆ ئامـادە کـردووە. کە بێگومان ئەو ماوەیە کەم بووەو بارودۆخەکەش بەو جۆرە نەبووە کە هەستی نەتەوایەتی بـە شـێوەیەك بـوو بێـت کـە لـە کـورتترین کاتـدا بتوانرێـت هێزێکـی ڕێکخراوو دیسپلین کراو بۆ ڕاپەڕین ئامادە بکرێت. جێگای خۆیەتی کە بیر لـەوە بکەینـەوە دەبـێ پێکهاتـەی کۆمەلاَیـەتی کۆمـەڵی کـوردەواری لـەو کاتـەدا چـۆن بووبێـت؟ ئایـا ئاسـتی خوێنـدەواری لـە چ ئاسـتێکدابووە؟ هـەر بـەو پێیـەش ئایـا هەست و هوشیاری نەتەوەیی کوردی لە چ بارێکدابووە؟ ئایا ڕۆڵ و نفـوزی ئاغـاو بـەگ و شـێخی خـاوەن موڵـك هـەم لـە کوردسـتاندا لـە چ ئاسـتێکدا بـووە، هـەم دەسـەلاَتیان بەسـەر خێـڵ و عەشـیرەتەکانیاندا چـۆن و چـەند بـووە؟ ئایـا بـەبێ ڕەزامەنـدی ئـەوانی سـەرخێڵو بـەگو ئاغـاو شـێخ کـوڕانی خێـڵ و عەشـیرەت

توانیوویانە بەشداری راپەڕین بکەن؟ ئایا نـاکۆکی خێڵایـەتی لـە نێـوان خێـڵ و عەشیرەتەکانی کورد لە لایەك و ناکۆکی بەشێکیشیان لەگەڵ عەشیرەتی بارزانیدا لە لایەکی تـرەوە چ رۆڵێکـی بـە بـاری نێگـەتیف یـان پۆزەتیفـدا بینیـووە؟ دیـارە ئەوەش بۆخۆی بابەتێکە کە مایەی لێدوانی زۆرە ئەگەر بە راستی ناسیونالیزمی کورد لەو قۆناغەدا لەو ئاستەدا بـوو بێـت بزووتنەوەیـەکی جـەماوەری درووسـت بکـات. کەواتـە دەبـێ دەوری خێـڵ و عەشـیرەت بۆچـی هەڵنەوەشـابێتەوە؟ خـۆ ئەگەر خێـڵ عشیـرەتیش هێـزی راپەڕینەکە بـوون کەواتـە ئـەی ناسـیونالیزم لـە کـوێی راپەڕینەکەدایـە؟ وەڵامـی ئـەم پرسـیارنە لێـرەدا بـەجێ دەهـێڵین چـونکە لەگەڵ درێژەی باسەکەماندا وەڵامەکانیان ئاشکرا دەبێت.

بێگومـان وەکـو پێشـتر گوتمـان قاسـم لەگـەڵ هاتنیـدا بـۆ سـەر کورسـی فەرمانڕەوایـەتی و جێگیربوونـدا سـەرباری ئـەوەی کـە هـەم لـە مـادەی سـێی دەستووری کاتی عێراقدا دانی نا بەوەدا کە کورد هاوبەشی عەرەبە لـە عێراقـداو هەم لە ئالأی نوێی عێراقدا وێنـەی خەنجـەرێك لەگـەڵ شمشێری عـەرەبی دانـرا وەکـو هێمایـەك بـۆ هاوبەشـی کـوردو عـەرەب لـەم ولأتـەدا. قاسـم هـەم مۆڵـەتی رۆژنامەی خەبات و پارتی دیموکراتی کوردسـتانی دا، هـەم رێگـای بـە بـارزانی دا بگەڕێتەوەو بەگەرمی پێشوازی لێکراو تەنانەت ماڵەکەی نوری سەعیدی سەرۆك وەزیرانی پێشتری بۆ تەرخان کـراو موچـەی تایبـەتی بـۆ بڕایـەوە، بـەلأم لەگـەڵ هەموو ئەمانەدا، وردە وردە قاسم کەوتە بیـانوو گـرتن بـەکورد. ئـەو بەڵێنانـەی کە بۆ کردنەوەی قوتابخانەو ئاوەدان کردنەوەو رێگاو بـان لـە کوردسـتان دابـووی شتێکی ئەوتۆی لێ جێبەجێ نەکرد. رێژەی باج یان توتنانـەی لەسـەر جوتیـاران زیاد کرد کە داهاتی سەرەکی کوردستان بوو. هەروەك لە دەسـتوورە کاتیەکەشـدا راستە کورد وەکو هاوبەش لە عێراقدا ناو برابوو، بەلأم عێراقیش وەکـو بەشـێك

له نیشتیمانی گەورەی عەرەب دانرابوو. لەوەوە دەردەکەوێت کە قاسمیش وەکو هەر ناسیونالیستێکی تری عەرەب و تورك و فارس لە ناخیدا نەیتوانیووە دان بە بوونی کوردستاندا بنێت. هەر وەکو گوینتەر دێشنەری نووسەری ئەڵمانی دەڵێت: قاسمیش پەنای وەبەر ئەو شێوازە کۆنانە بردەوە کە رژێمانی حوکم لە عێراق و ئێران و تورکیادا دەرهەق بە کورد پەیڕویان کردبوو، ئەویش بریتی بوو لە هاندانی کورد لە یەکترو تەفرەقە نانەوە لە نێوانیاندا. بۆیە قاسم کەوتە چەکدارکردنی عەشایەری زێباری‌و رێکانی کە لە رۆژانی کۆماری مهابادەوە دژایەتی بارزانیان دەکرد. ئیدی قاسم کەوتە هاندانی ئەم خێڵانە لە بارزانی و دژی بارزانی(8). بێگومان لێرەوە ئاشکرا دەبێت کە کورد لە هەڵسەنگاندنیدا بۆ قاسم نەیتوانیووە وردبین بێت و وەها تێگەیشتووە کە ئیتر سەردەمی پاشایەتی کۆتایی هاتووەو قۆناغێکی نوێ لە مێژووی عێراق دەستی پێکردووە. کە دەشێ لەو قۆناغە نوێیەدا کورد ببێتە خاوەنی مافەکانی خۆی. سەرباری ئەو قسانەی لە بارەی قاسم و پاشەکشە کردنی لە بەڵێنەکانی بەکوردە دەکرێت، بەلام سەرکردایەتی کوردی کە مەبەست بارزانیە لەگەڵ مەکتەبی سیاسی هاوڕاو هاوبۆچوون نەبوون لەسەر دەستکردن بە راپەڕینی چەکداری. پێشتر باسی ئەوەمان کرد کە کاتێ تاڵەبانی دەچێتە لای بارزانی و ئامادەباشی مەکتەبی سیاسی بۆ راپەڕین پێرادەگەیەنێت، بارزانی رای وایە کە پەلە نەکرێت هەتا هێزەکانیان بە جۆرێك ئامادەباش دەبن کە بتوانن لە رووی رژێمدا بووەستن. کریس کۆچێرا دەڵێت: تاڵەبانی کە پەیوەندی لەگەڵ بارزانیدا زۆر باش بوو، بارزانیش بە چاوی کوڕی خۆی سەیری دەکرد، تاڵەبانی کە لایەنگری خەباتی چەکدارانە بوو، یەکێك بوو لەو گروپە کەمەی کۆمیتەی ناوەندی کە باوەڕیان وابوو، حیزب دەبوایە هەر لە مانگی نیسانی 1961 وە دەستی بە شۆڕش

بکردایە(9). لێرەدا ئەوە ئاشکرا دەبێت تاڵەبانی کە خوێنی گەنجی ناو کۆمیتەی ناوەندی حیزب بوو هەروەك عیسمەت شەریف وانلیش وەسفی دەکات :بێچووە گورگی رادیکاڵی حیزب و خاوەن تیۆریەکی باش و پیاوێکی زۆر میللی بوو(10). ئەم خوێنە گەرمە لایەنگری چی زووتری دەست پێکردنی راپەڕینەکە بوو. رەنگە ئەو پرسیارە سەرهەڵبدات ئایا تاڵەبانی لەو بڕوایەدا بوو کە بارودۆخ بۆ راپەڕین لەبارەو ئاستی هوشیاری خەڵك گەیشتۆتە ئەو پلەیەی گە ببنە ئەو بزووتنەوە جەماوەرییەی کە ئەگەری ئەوەیان لە بەردەمدا بێت کە حکومەتی ناوەندی ناچار بکەن داواکانیان پێبەجێ بکات؟ یان وەکو گیان و خوێنی لاو لە ناو ریزی سەرکردایەتیدا تاڵەبانی بێ بیرکردنەوەیەکی بابەتیانە لایەنگری دەستپێکردنی راپەڕین بووە؟———

بێگومان مەسەلەی نەتەوایەتیش سەرباری لاوازی ناسیونالیزمی گوردی لەو قۆناغەدا شتێك نەبوو لە دەرەوەی گفتوگۆو ماکۆکیەکان. پارتی بە گشتی و نوخبە خوێندەوارەکەوی ناو مەکتەبی سیاسیش بە تایبەتی لە دوای گۆنگرەی چوارەمەوە بە تایبەتی برایم ئەحمەد وەکو سکرتێرو تاڵەبانیش وەکو ئەندامی مەکتەبی سیاسی سەباری ئەوەی کە مەیلی چەپیشیان هەبوو بەلاّم دیسان پێداگریشیان لەسەر مەسەلەی نەتەوایەتی کورد هەبوو لە چوارچێوەی بەرنامەی پارتیدا. لە بارنامەی پەسەندکراوی کۆنگرەی چوارەدا "برایم ئەحمەد رایگەیاند کە پارتی خەبات دەکات بۆ فراوانکردنی مافە نەتەوەییەکانی کەلی کورد لە چوارچێوەی بنەمای ئۆتۆنۆمیدا لە چوارچێوەی یەکێتی عێراقدا(11). هەرچەندە عیسمەت شەریف وانلی دەڵێت: قاسم لە دیدارێکی دۆستانەدا لە سەرەتای مانگی کانوونی دووەمی 1960دا داوا دەکات بەپەلە ئەو مادەیەی کە دەڵێ یەکێ لە ئامانجەکانی حیزبی دیموکراتی کوردستان بە

دەستهێنانی ئۆتۆنۆمییەلـە چوارچـێوەی عێراقـدا لابیرێـت(12). گوایـە بـرایم ئەحمەدو کۆمیتەی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق قایل دەبـن کـە ئئئۆتۆنۆمی لە بەرنامەکەدا لابیرێت، بەلاّم کۆنگرەی پێنجەمی پـارتی لـە مـانگی مایسی 1960دا لەم بارەیەوە سەرزەنشتیان دەکات. مـادەی شەشـەمی بەرنامـەی پەسـەند کـراوی ئـەم کۆنگرەیـە بڕیـاردەدات کـە پـارتی دیمـوکراتی کوردسـتانی عێراق دەبێ" پتر هەوڵ بـۆ مکوم کردنـی پەیوەنـدی برایـەتی نێـوان میللـەتانی کوردو عەرەب و کەمە نەتەوەییەکانی دی بدات و مـافی نەتـەوەیی گـەلی کـوردو دابینکردنی ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی عێراقی یەك گر تووداو چەسپاندنی ئـەم مافە لە دەستووری هەمیشەیدا بەرەو پێش ببرێت(13). بێگومان لە کاتێکدا کە بەشێکی سەرکردایەتی پارتی رایان وابوو کە کاتی راپەڕینەو پێیـان وابـوو چـەل ئامادەیــە لــە کاتێکــدا بەشــی هــەرە زۆری هێــزی راپــەڕین هێــزی خێــڵ و عەشیرەتەکان بوون کە ئەمانەش لە ناوخۆیانـدا تـا ئەندازەیـەکی ئاشکرا نـاکۆك بوون. بێگومان هەروا ئاسانیش نییە کـە هێزێکـی نارێـك و پـەرش و بـلاّوی لـەو جۆرە بتوانێت لەبەردەم هێزی سەربازی و دیسپلین کراوی سـەربازی پـڕ چـەکدا خۆی رابگرێت، لە لایەکی تریشەوە هەروەك مەسعود بارزانی دەڵێت: هەنـدێ لـە خێڵەکان پەیوەندیان بە شۆڕشەوە کردبـە هـۆی خـراپ جێبـەجێ کردنـی یاسـای چـاك کردنــی کشـتوکاڵەوەو هەنـدێکی تریشـیان بـە هـۆی یاسـای بـاجی زەوی و زارەوەو هەندێکیشیان چاوەڕوانی ئەوەیان دەکرد کە دوای ماوەیەکی کورت قاسم وەلاّمی داواکارییەبێ گەوهەرەکانیان بداتەوە(14).

ئەگەر سەیری ئەم بۆچوونانەی سەرەوە بکەین ئەوا یە ئاشکرا هەندێ شتمان بۆ دەردەکەوێت. یەکـەم سـەرکردایەتی پـارتی هـەموو یـەکڕاو هاوبۆچـوون نـەبوون سـەبارەت بـە راپـەڕین و سـەبارەت بـەو مافانـەی کـورد کـە دەشـێ پـارتی پێیـان

لەسەر دابگرێت و هەوڵی بە دەستهێنانیان بدات.بەرنامەی ئەوپەڕینی پارتی لە پێش دەستپێکردنی راپەڕینی ئەیلولدا بریتی بووە لە ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی عێراقی یەك گرتوودا. کە بەپێی ئەو قسەیەی عیسمەت شەریف وانلی کە لەسەرەوە هێنامانەوە برایم ئەحمەدی سکرتێری پارتی و بەشێك لە کۆمیتەی ناوەندیش لەبەر خاتری قاسم ئامادبوون ئەو خاڵەی کە پەیوەندی بە ئۆتۆنۆمیەوە هەبووە لە بەرنانەی پارتیدا لاببەن و لایشیان بردووە. لێردا جێگای خۆیەتی سەرەتا لەوە بدوێین ئایا چەمکی ئۆتۆنۆمی بۆخۆی لە راستیدا چییەو چۆن هاتۆتە ناو بەرنامەی حیزبی کوردییەوە؟ ئایا ئەم زاراوەیە لەسەر دەستی پارتیدا سەری هەڵداوە یان مێژوویەکی کۆنتری هەیە؟ ئایا پارتی بە رێکەوت ئەم چەمکەی هێناوەتە ناوبەرنامەکەیەوەو کردوویەتی بە ئاستی ئەوپەڕینی داواکانی؟ ئایا ئەگەر ئەو قسەیەی عیسمەت شەریف بەوجۆرە بێت لەسەر هەڵوێستی برایم ئەحمەدو بەشێك لە کۆمیتەی ناوەندی ئایا ئەوە چیمان لەسەر ناسیونالیستبوونی ئەم ئاراستەی ناو پارتی بۆ دەردەخات؟

بێگومان ئەوە ئاشکرایە ناسیونالیزم هەڵگری پرۆژەی دروستکردنی دەوڵەتی نەتەوەییە، هەروەك چەمکی برِیاردانی مافی چارەنووسیشدا لە لایەن نەتەوەکانەوە دیسان پێداگری لەسەر ئەوە دەکات کە هەر نەتەوەیەك مافی رەواو سرووشتی خۆیەتی کە دەوڵەتی نەتەوەیی خۆی دروست بکات و خاوەن برِیارو سەروەری خۆی بێت لەسەر جوگرافیای خۆی. بەڵام لە دوای شۆڕشی بەلشەفیکی رووسی و دروستبوونی رژێمی کۆمۆنیستی لە یەکێتی سۆڤێتدا چەندین نەتەوە بە ویستی خۆیان بوو بێت یان بە زۆر لە ژێر سایەی ئەو دەوڵەتەدا کۆکرانەوەو شێوازە دەسەڵاتێکی ناوچەیی درا بەو نەتەوە جۆراوجۆرانە بە ناوی دەسەڵاتی ئۆتۆنۆمیەوە. هەرچەندە هەموویان یەك یاسای ئیداری و فەرمانڕەوایی

بەڕێوەی دەبردن کە یاساو ڕێسای بەڕێوەبردنی سۆڤێتی بوو. بە واتایەکی تر چەمکی ئۆتۆنۆمی داهێنراوی سیستێمی سۆڤێتی بوو بۆ فەرمانڕەواییەکی بەربلاّو بەسەر چەندین نەتەوەو ئیتنیکی جۆراوجۆردا و لە ژێر سایەی ناوەندێتی یەك ڕژێمی سیاسیدا کە ڕژێمی سۆڤێتی بوو کە دواتر وەکو ڕژێمێکی داخراوی تۆتالیتار ناودەبرێت. چەمکی ئۆتۆنۆمی بە شێوەیەکی ئاشکرا لە سەروبەندی جەنگی دووەمی جیهانیدا لەگەڵ نزیك بوونەوەی سووپای سوور لە سنوورەکانی کوردستانەوە گەیشتە کوردستان. کۆماری ئازربایجان و کۆماری کوردستان لە مهاباد دوو نموونەی ئاشکرا بوون کە بە پاڵشتی سۆڤێت و تەنانەت بە بەرنامەو بە چەمك و زاراوەی ئەوانیش درووستکران. بارزانی کە خۆی دامەزرێنەری پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق بوو، هەر لەسەروبەندی حکومڕانێتی کۆماری مهاباددا ئەم پارتەی درووستکرد و بەرنامەی پارتەکەش لە بری کوردستانی گەورە پەیوەست و تایبەت بوو بە کوردستانی عێراقەوەو لەبری سەربەخۆیی و دەوڵەتیش بەرنامەی تۆتۆنۆمی بۆ کوردستانی عێراقی هەبوو. هەروەك لە مێژووی کوردیشدا سەرچاوەی تری مێژوویی هەیە بۆ بوونی جۆرێك لە داوای ئۆتۆنۆمی ئەگەرچی بۆ ئەوکاتە ئەو ناوەشی لێنەنرابێت. شێخ عەبدولسەلامی دووەم لە ساڵی 1909دا داواکاری دەسەلاّتێکی لەوجۆرە بۆ رووبەرێکی دیاریکراوی کوردستان دەداتە تورکەکان. دیارە بۆ سەردەمی شێخ عەبدولسەلام داوایەکی لەوجۆرە بایەخی تایبەتی خۆیی هەیە لە مێژوویەکدا، نەك هەر ناسیونالیزمی کوردی هیچ سیمایەکی دەرنەکەوتووە، بەڵکو تاکی ناسیونالیستیش زۆر دەگمەن و کەم بووە. بەلاّم ئەم چەمکە واتە چەمکی ئۆتۆنۆمی لەبری چەمکی دەوڵەت لە قۆناغەکانی دواتردا بەڵگەی ئەوەیە کە نەك هەر ناسیونالیزمی کوردی لە ئاستی نەبوودا بووە بەڵکو ئەوەش

ئاشکرا دەکات کە شتێکی ئەوتۆش نەبووە کە وەکو هوشیاریەکی نەتەوەیی خاوەن شووناسی کوردی ناوببرێت، ئەگینا چۆن لەبری سەربەخۆیی و درووستکردنی دەوڵەتی کوردی، ئۆتۆنۆمی بۆ هەر بەشێك لە کوردستان دەبوو بە داوای سەرەکی و بەرنامەی ئەوپەڕینی حیزب و راپەڕینی کوردی.

وەك دەبینین مەسەلەی ئۆتۆنۆمی زیاتر لە رێگای کەوتنە ژێر کاریگەری کەلتووری سۆڤێتیەوە بووەتە بەرنامەی بزووتنەوەی کوردی. بە گشتی حیزب و رێکخراوەکانی کوردستان و هەندێ لە نوخبەی رۆشنبیری سیاسیش بیانوو پاساو بۆ ئەوە دەهێننەوە کە بارو سرووشتی جیۆپۆلەتێکی کوردستان نالەبارو نەگونجاوە بۆ بەرزکردنەوەی داواکاری سەربەخۆیی و درووستکردنی دەوڵەت. ئێمە دەزانین لە بنەڕەتدا بەرزکردنەوەی داوایەکی لەو جۆرە پەیوەندی بە ئاستی پەرەسەندنی ناسیونالیزمی کوردییەوە هەیەو هەتا ناسیونالیزم نەبێتە ئایدیۆلۆجیای بزووتنەوەیەکی جەماوەریی ئەوتۆ کە هەموو کۆمەڵگەی کوردی بکاتە یەکەیەکی پتەوو بەهێزو هەموو دامەزراوە ناوچەییەکانی وەکو خێڵ عەشیرەت و حیزبی ناوچەیی هەڵنەوەشێنێتەوە، ئەگەری پرۆژەی دەوڵەت ئەگەرێکی لاواز دەبێت. دیارە شووناسی ناسیونالیزم و گوتاری ناسیونالیزمیش لەسەر بنەمای ئاستی کارکردن بۆ جێبەجێکردنی پرۆژەی دەوڵەت دیاری دەکرێت. کەچی لێرەدا وەکو لە قسەکانی سەرەوەی مەسعود بارزانیدا دەبینرێت هێزی سەرەکی راپەڕینی ئەیلول هێزی خێڵ و عەشیرەتەکان بووەو ئەو عەشیرەتانەش سەرباری ئەوەی کە لە ناویەکدا ناکۆك بوون، دیسان هەریەکەیان لە پێناوی ئامانجێکی تایبەتی خۆیاندا بەشداری ئەو راپەڕینەیان کردووە. بەشێکیان دژی دەسەڵاتی قاسم بوون لەسەر چۆنێتی جێبەجێکردنی یاسای چاك کردنی زەوی و زارو کشتوکاڵ، بەشێکی تریان بە هۆی ناڕەزاییانەوە لە یاسای

باجی زەوی و زار توتنانەو، بەگشتیش وابان چاوەڕوان کردووە کە لە ماوەیەکی زۆر کورتدا قاسم داواکانیان جێبەجێ بکات.

ئێستا ئێمە لە نێوان دوو بۆچووندا راوەستاوین. یەکەمیان ئەوەیە کە پارتی دیموکراتی کوردستان بە ئومێدی بە دەستهێنانی ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی دەوڵەتی یەکگرتووی عێراقدا خەبات دەست پێدەکات. دووەمیان بەشی هەرە سەرەکی هێزی ئەم راپەڕینە بریتیە لە هێزی خێڵ و عەشیرەتەکان کە ئەوانیش لە پێناوی هەندێ داواکاری خۆیاندا دەستیان داوەتە چەك، یان بەشێوەیەکی تر لە رقی هەندێ لە بڕیارەکانی قاسم چەکیان هەلگرتووە، ئەویش بە فەرمانی ئاغاو بەگ و شێخەکانیان چونکە بڕیارەکانی قاسم سەبارەت بە یاسای چاك کردنی زەوی و زارو کشتوکاڵ بە زیانی ئاغاو بەگ و شێخی خاوەن موڵك و بە قازانجی جوتیاری هەژاری بێ موڵك و زەوی زار بوو، کەچی شێخ و ئاغاو بەگەکان لە پێناوی بەرژەوەندی خۆیاندا کە هاوکات زیانی جوتیاری هەژارو نەدار بوو کەچی جوتیارو مسکێنی ژێر سایەی دەسەڵات و نفووزی خۆیان کۆدەکەنەوەو دەیانکەن بە هێزی راپەڕین و ئەو هێزەش دەبێتە هێزی سەرەکی راپەڕینی ئەیلول. بۆیە جێگای خۆیەتی لێرەوەو لە روانگەی بەرژەوەندی، یان زیانی هەریەکە لەو دوو لایەنەوە سەیر بکەین، واتە جوتیارو مسکێنی هەژارو بێ زەوی و زاری کورد، لە بەرامبەر ئاغاو بەگ و شێخی سەرخێڵ و سەرۆك عەشیرەت کە چۆن لە پێناوی بەرژەوەندی تەسکی خۆیاندا کەوتنە پاڵ راپەڕینو جەماوەری ژێر سایەی دەسەڵاتی خۆیشیان راپێچی ئەو دەستپێکە کرد واتە خودی جەماوەری جوتیارو بێ زەویو زاری کوردستانیان بەکارهێنا بۆ ئەوەی زەویو زارەکانیان بەسەر ئەو جەماوەرە بێ موڵكو زەویو زارەدا دابەش نەکرێت. جێگای خۆیەتی وەکو فۆرمو ئاستی هوشیاری

کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردی ئەو کاتە، سەرنجی بارودۆخی باشووری کوردستان بدەین ئەوسا بۆمان دەردەکەوێت کە زەمینە سازیو ئامادەباشی لە ئاستی هوشیاری کۆمەڵایەتیدا بۆ شۆڕش لە چ ئاستێکدا بووە. بێگومان هەر بە وردی سەیرکردنی ئەو قسەیەی مەسعود بارزانی رووناکی تەواو دەخاتە سەر شێوازی دەست پێکردنی راپەڕینی ئەیلول و ئەو هێزەی کە هەیبوو، هەروەها ئەو ئامادەباشیەی کە مەکتەبی سیاسی لە رێگای مام جەلالەوە بە بارزانی راگەیاندبوو. لێرەدا ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات: ئایا راپەڕینی ئەیلول کاردانەوە بوو بەرامبەر بەسیاسەتە لارو چەوتەکانی قاسم بەرامبەر بە کورد کە هەمان سیاسەتی هەر سەرۆکێکی تری دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستان بوو، یان بەرهەمی پرۆژەیەکی نەتەوەیی بوو کە مەبەست لەمەش ئەوەیە ئایا راپەڕینی ئەیلول لە ئەنجامی دەرکەوتن و پەرەسەندنی ناسیونالیزمی کوردی و بوونی بە پرۆژەیەکی جەماوەری سەری هەڵدا کە هەڵگری بەرنامەی سەربەخۆیی و دروستکردنی دەوڵەتی کوردی بێت؟

لە پێش دەستپێکردنی راپەڕینی ئەیلولدا قاسم بەتەواوی پشتی لە کورد کردبوو. ماوەیەکی ئەوەندە بەسەر مۆڵەت پێدانی پارتی و رۆژنامەی خەباتدا تێنەپەڕیبوو کە حکومەتی قاسم رۆژنامەکەی داخستن و لێرەو لەوێش کەوتە راونانی سیاسیە کوردەکان و گرتن و دوورخستنەوەیان، کە ئەوەش ئاماژەی ئاشکرا بوو بۆ ئەوەی کە جیاوازی رژێمی پاشایەتی و رژێمەکەی قاسم ئەوەندە زۆر نەبوو. لە رووی راستیشەوە لە روانگەی مەسەلەی نەتەوایەتی کوردیەوە چاوەڕانی ئەوە ناکرێت کە جیاوازی هێندە گەورە درووست ببێت لە نێوان سیاسەتەکانی رژێمە داگیرکەرەکانی کوردستاندا. رەنگە ئەوەی کە وەکو جیاوازی لەبەرچاوی ئاسایی خەڵکدا ببینرێت، ئەوە بێت کە لە شێوازی سیاسەتکردن و

مومارەسەی ساسیدا هەیە بەلاّم گەوهەرو ماهیەت و روانینی كۆی داگیركەران بۆ كوردستان هاوشێوەیە. بەهەرحالّ ئەوەی گرنگە كورد خۆی تا چ ئاستێك لەم مەسەلەیە تێدەگات و چۆنیش رەفتاری لەگەلّ دەكات؟

دوای ئەوەی كە قاسم بە ئاشكرا كەوتە دژایەتی كردنی كوردو پارتی، وەفدێكی كوردی هەولّ ی بینینی قاسمیان دا بەلاّم ئەو ئامادە نەبوو بیانبینێت. دواتر ئەم وەفدە یاداشتێكی سەبارەت بە ئۆتۆنۆمی كوردستان بۆ قاسم نارد كە نە ئەو كاتەو نە دواتریش قاسم تاكو كوژراش وەلاّمی ئەو یاداشتەی نەدایەوە. بێگومان وەلاّم نەدانەوەی قاسم پەیوەست بە باسەكەی ئێمە هیچ بایەخێكی ئەوتۆی نییە، بەلّكو ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە ناوەرۆكی ئەو یاداشتنامەیە كە بریتیە لەو داوایانەی لەو كاتەدا كورد بەرزی كردونەتەوە بۆ قاسم. چونكە سرووشتی داواكارییەكان تا ئەندازەیەكی باش رووناكی دەخاتە سەر گوتاری بزووتنەوەی كورد لەو كاتەدا كە درووستتر وایە بلّێن گوتاری پارتی لە دەستپێكی راپەرینی ئەیلولدا، یان گوتاری راپەرینی ئەیلول. ئەو یاداشتە چەند خالّێكی لەخۆی گرتبوو كە سەرەكیترینیاین بریتین لە" زمانی كوردی لە پالّ زمانی عەرەبیدا دەبێت بە زمانی رەسمی لە ناوچەكانی ئۆتۆنۆمیدا. پۆلیس و سوپا لە ناوچەكانی ئۆتۆنۆمیدا دەبیّ كورد بن. ئەنجوومەنی جێبەجێكردنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی خۆی بەرپرسیار دەبێت لە هەموو كاروبارێكی پەروەردەو فێركردن و رۆژنامەوانی و راگەیاندن و تەندروستی و كارگێری ناوچەیی(15). ئێستا با بزانین ئەم داواكارییانە پەیوەست بە گەلێكی بیّ ماف و دابەشكراو چی دەگەیەنێت؟ ئایا ئەم داواكارییانە لە كوێی داواكاریو پرۆژەی ناسیونالیزمدان؟

بێگومان ئەگەر سەرنجی خالّی یەكەم بدەین كە بەكارهێنانی زمانی كوردییە لە پالّ زمانی عەرەبیدا لە ناوچەی ئۆتۆنۆمیدا، ئەوە لە راستیدا خالّێكی سادەیەو

مافێکی داگیرکراوە لە لایەن داگیرکەرانی کوردستانەوە، ئەگینا بـە سروشـتی مـافی هەموو کەسێکە کە بە زمانی دایك بخوێنێت و بدوێت و کاروبارەکانی جێبـەجێ بکات. کاتێ کورد ئەو مافە سرووشتیەی خۆی وەکو داوا بەرزدەکاتـەوە، ئـەوەمان بۆ دەردەکـەوێت کـە مـافێکی گـرنگ و یەکـەمی هەیـە ونکـراوەو لـە کـورد داگیر کراوە. ئەگەر کورد وەکو نوتەوە تەنیا ئەو مافە بەدەست بهێنێت ئەوا چیتر ئەم داواکارییــە ســادەو ســەرەتاییانە بایــەخێکی ئــەوتۆیان نامێنێــت و خۆیــان ئۆتۆماتیکی بەدی دێن کە ئەو مافەش بریتیە لە سـەربەخۆیی و درووسـتکردنی دەوڵەت. هەتا کورد نەبێت بە خاوەنی دەوڵەتی سەربەخۆی خۆی، یان بەلایـەنی کەمـەوە ئیدارەیـەکی سـەربەخۆ، ناتوانێـت ئـەو مافانـە بەدەسـت بهێنێـت. بـۆ نموونـە ئێسـتا لـە باشـووری کوردسـتان، کـورد نیمچـە سـەربەخۆییەکی هەیـەو کێشـەی بـەکارهێنانی زمـانی لـە بەرامبـەر ئـەوی عـەرەبی عێراقیـدا نییـە بـەو ئەنـدازەی کـە کێشـەی نـەبوونی زمـانێکی یـەکگرتووی هەیـە. بێگومـان ئـەو کێشەیەش چارەسەر نابێت هەتا دەوڵـەتی کـوردی درووسـت نـەبێت چـونکە ئـەو دەمـەی کـە دەوڵـەتی کـوردی درووسـت دەبێـت، ئـەو دەوڵەتـە چ شـێوەزارێکی لـە کاروباری رەسمیدا بەکار هێنا ئەو شێوەزارە دەبێتە زمانی رەسمی ئـەو دەوڵەتـە. راستە لەو یاداشتەی کە کورد لە پێش راپەڕینی ئەیلولدا بەرزی کردۆتەوە باسـی بە رەسمی ناساندنی زمانی کوردی لە لە ناوچەی ئۆتۆنۆمیدا کراوە.

بەڵام ئایا ئەو زمانەی کە داوای بە رەسمی ناساندنی کراوە کام شێوەزارەو لەسەر چ بنەمایەك بڕیاری بـەرەسمی کردنـی فلانـە شـێوەزار دەکرێـت؟ بێگومـان لـەوە ناچێت کـورد لـەو کاتـەدا بـیری لـەوە کردبێتـەوە کـە چ شـێوەزارێك بکرێـت بـە زمـانی رەسمـی لـەو ئۆتۆنۆمیـەدا کـە داوای دەکـرد. بەهـەرحاڵ کـورد وەکـو پێکهاتەیـەکی ئیتنیکـی گـەورە یـەکێك لـە کێشـە سـەرەکیەکانی کێشـەی زمـانی

یەکگرتووە یان زمانی گشتیە کە نە پەرەسەندنی ناسیونالیزم نە پەیامێکی ئایینی کە بەو زمانە هاتبێت نە پەرەسەندنی ئابووری و درووستبوونی ئابووری بازاڕ و بازاڕی هاوبەشی ناوخۆ، نە هەلی دروستبوونی دەوڵەتێکی نەتەوەیی لە دوای هەڵوەشاندنەوەی ئیمپراتۆری عوسمانی ئەو هەلەی بۆ رەخساند کە بەجۆرێکی نائاسایی ئەو دامەزراوە دروست بکات کە سەرئەنجام دەشیا لە چوارچێوەی ئەو دامەزراوەدا ناسیونالیزم و نەتەوەو دەوڵەتی نەتەوەش پێکبهاتایەو چیتر کێشەی کورد ئەوە نەبوایە کە لە جیاتی کارکردن بۆ بنیادنانی شارستانی و پەرەدان بەو دامەزراوە دەوڵەتیەی کە بۆی درووست دەبوو، خەباتی بکردایە لە پێناوی مافە کەلتوورییەکان و بە رەسمی ناساندنی زمانەکەی لەسەر جوگرافیای خۆی. هەرچۆن لە سەردەمی شێخ عەبولسەلامی دووەمەوە ئەوە بۆتە داواکاری سەرەکی کورد و لە دوای جەنگی جیهانی دووەمیشەوە مەسەلەی ئۆتۆنۆمی بەتەواوی لە بەرنامەی بزووتنەوەی کوردی و حیزبی کوردیدا جێگای گرتووە. هەرچەندە ئەوە ئاشکرایە کە کێشەی پێکهاتەیەکی وەکو کورد لە دەرەوەی دەوڵەت هیچ چارەسەرێکی ریشەی بۆ ناکرێت. رەنگە دەنگی لەو جۆرەش ببیسترێت کە بڵێت سەردەمی درووستبوونی دەوڵەتی نەتەوەیی بەسەر چووە، بەڵام من پێموایە فالح عەبولجەبار باشی بۆ چووە کە دەڵێت: وادەردەکەوێت کە نەشونوماکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی پرۆسەیەکی بەردەوام بێت کە لە مێژووی نوێدا گەیشتۆتە ئەنجام و بەشێوەی شەپۆلی بە دوای یەکدا هاتوو هەر نەوەیەك لاسایی پێشینەکانی خۆیان دەکەنەوە(16). بەهەرحاڵ بە گوێرەی کورد کە وەکو نەتەوەیەك کە هێشتا نەبۆتە خاوەنی دەوڵەتی سەربەخۆی خۆی ،ئەو قسەیە هیچ مانایەکی نییە لە کاتێکدا کە هێشتا ئەم نەتەوەیە نەبووەتە خاوەنی شوناسی نەتەوەیی خۆی و

بێگومـان بـەبێ بـوونی دەوڵـەتیش ناشـێ ببێتـە خـاوەنی شووناسـێکی مانـادار. هوڵبەت ئەگەر توانی بگاتە ئاستی بەدەستهێنانی شووناسی تایبـەتی خـۆی، ئـەوە بێگومـان ئەوسـا گـرفتی زمـان و ئیـداری و چـۆنێتی پەیوەندییـەکانی لەگـەڵ نەتەوەی سەردەست و زمانەکەی و ئیدارەکەیدا نابێت.

دیـارە ئـەوە ئاشـکرایە کـە بەرنامـەی پـارتی دیمـوکراتی کوردسـتان لـەو خاڵـە سـەرەکیەدا چـڕ کراوەتـەوە کـە دەڵێـت دیـوکراتی بـۆ عێـراق و ئۆتۆنـۆمی بـۆ کوردستان. ئەم بەرنامەیەش ئەگەر بتوانین بگەڕێنەوە بۆ سەروەختی دەسەڵاتی عوسمانیـەکان و سـەفەویەکان و تەنانـەت سـەرەتای دەسـەڵاتی قاجەرییـەکان کـە دوو ئیمپرتۆرێتی ئایینی فرە ئیتنیکی بـوون و بـە گوێرەی کـوردیش لـە سایەی ئەو دوو دەسەڵاتەی تورك و فارسدا توانیـوێتی چـەند دەسـەڵاتێکی ناوچـەیی لـە شێوەی میرنشیندا دابمەزرێنێت کە وەکو پێشتریش گوتوومانە: میرنشین بریتیـە لە ئاستێکی تا ئەندازەیەك پەرەسـەندووتری دەسـەڵاتی خێـڵ(17).بێگومـان بـە هیچ شێوەیەك ڕەهەندەکانی دەسەڵاتی ئۆتۆنۆمی فراوانتر نین لـە ڕەهەنـدەکانی دەسەڵاتی میرنشین. کەواتە دەتوانین بڵێین دوای تێپـەڕبوونی سـەدەیەکی تـەواو بەسەر ڕوخاندنی دەسەڵاتی دوا میرنشینی کوردیدا کەچی حیزبی کوردی لە ژێر ناوێکی تردا لـەبری نـاوی میرنشـین، نـاوی جـۆرێکی تـر لـە دەسـەڵاتی سـنووردار وەکو داوای خۆی بەرز دەکاتـەوە کـە ئـەویش ئۆتۆنۆمیـە. واتـە کـورد لـە نیـوەی دووەمی سەدەی بیستدا داوای درووستکردنی دەسەڵاتێك دەکات کە ڕەهەندەکانی فراوانتر نییە لە ڕەهەندەکانی دەسەڵاتی میرنشین. ئەمەش دەبێتـە هـۆی ئـەوەی بپرسین ئایا دەشێ داواکانی حیزب لـە نیـوەی دووەمـی سـەدەی بیسـتەمدا هـەمان ئەو داوایانە بێت کە میرنشینی کوردی لە مێژووی زۆر زووتردا نـەك هـەر داوای کـردووە، بـەڵکو بـە کـردەوەش لەسـەر زەمینـەی واقیـع جێبـەجێی کـردووە.

هەمووشمان ئەو راستیە دەزانین کە مێژووی سەردەمی میرنشینەکانی کورد مێژوویەك نییە کە تێیدا ناسیونالیزم ئامادەبوونی هەبوو بێت. کەواتە ئایا لەم روانگەیەوە شوێنی حیزبی کوردی بە گشتی و پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق لە رووی پراکتیك و بەرنامەوە دەکەوێتە کوێی پرۆژەی ناسیونالیزمەوە؟

بەهەرحاڵ لە کۆی ئەم قسانە مەبەستمان ئەوە نییە کە داوای شتێك لە حیزبی کوردی بکەین لە قۆناغێکدا کە ئاستی پەرەسەندنی کۆمەڵگەی کوردی لە رووی ئابووری و کۆمەڵایەتی و کەلتوورییەوە لە ئاستی ئەو داوایانەدا نەبێت. بەڵکو بە پێچەوانەوە زیاد لە هەموو شتێك مەبەستمانە بڵێین پێویستە ئێمە کۆمەڵگەی کوردی لەهەر کات و قۆناغێکی دیاری کراودا وەکو ئەوە بخوێنینەوە کە هەبووەو هەیە، نەك وەکو ئەوەی کە ئێمە ئێستا چۆنمان پێخۆشە بەو ئاراستەیە لێکدانەوەی بکەین. وەکو پێشتر چەند جارێك ئاماژەمان بۆ کردووە کۆمەڵگەی کوردی لە سەروەختی دروستبوونی پارتی دیموکراتی کوردستان و تەنانەت لە سەروەختی سەرهەڵدانی راپەرینی ئەیلولی 1961یشدا لە بارێکی دواکەوتووی خێڵایەتیدا بووەو کەلتوورو عەقڵی باوو باڵادەست، کەلتوورو عەقڵی خێڵایەتی بووە. حیزبیش لەو واقیعە خێڵایەتیەو لەسەر ئەو بنیادە کۆمەڵایەتیە دامەزراوە. هەر بۆیە حیزبی کوردی بە هەموو خاسێت و سیفاتەکانی ئەو قۆناغە بارگاوی کراوە. کە ئەویش زیاتر خاسێت و بنەماکانی کۆمەڵگەی خێڵە، لە کاتێکدا کە ئێمە دڵنیا بین لەوەی کە حیزب لە کۆمەڵگەی کوردیدا نەك تەنیا بۆ ساڵانی پەنجاو شەستەکانی سەدەی رابردوو، بەڵکو تاکو ئێستاش هەڵگری خاسێتەکانی خێڵە. کەواتە دەبێ ئەوەشمان بەلاوە ئاسایی بێت کە ئەم پێکهاتەیە داواکارییەکانیشی هەر لە چوارچێوەی داواکارییەکانی خێڵدا دەبێت و سەرباری هەوڵدانی بۆ رەونەقدارکردنی رووی خۆی دیسان لە رووی

پێکهـاتن و بنیـادەوە هـەر لەهـەمان بونیـادو پێکهاتـەی کۆمەڵگـە پێکهـاتووەو هــەڵگری هــەمان بەرنامــەو ســتراتیژی کارکردنــە. دیــارە ئەگــەر مەســەلەی خێڵایەتیش لە باری سرووشتی خۆیدا بێت و بە سرووشتی گەشە بکات ئـەوا بـۆ کۆمەڵگـەکانی وەکـو کۆمەڵگـەی کـوردەواری دەبێتـە بەرهـەمهێنی کۆمـەڵێ شـتی گرنـگ و پڕ بایـەخ. هـەروەك محەمـەد عابـد جـابری لـە بـارەی پەیوەندییـەکانی خــوێن و دەمــارەوە کــە بەرهــەمهێن و دروســتکەری خێڵایــەتین دەڵێــت: پەیوەسـتبوونێکی کۆمەڵایـەتی سـایکۆلۆجیە کـە ئـەو پێکـەوە بەسـتنە پێکـەوە شتێکی هەسـتی و نەسـتیە، ئەنـدامانی کۆمـەڵێك پێکـەوە دەبەسـتێت کـە لەسـەر بنــەمای خزمایــەتی راوەســتاوە، کــە پەیوســتبوونێکی بەردەوامــەو لــە کــاتی دەرکەوتنی هەر مەترسیەکدا کە هەڕەشە لە تاکەکانی ئـەو پێکهاتـە بکـات وەکـو تاکـە کـەس یـان وەکـو دەسـتە زیـاتر دەردەکـەوێت و بـەهێزدەبێت(18). رەنگـە سـەیرکردنی ئـەم گوتەیـەی جـابری کـە ئـەو بـۆ قسـەکردن لـە سـەرکۆمەڵگەی عەرەبی هێناویەتیەوە کە بەلای ئەوەوە کۆمەڵگەیەکی خێڵایەتیـە، بـۆ ئاخـاوتن لەســەر کۆمەڵگــەی کـوردیش گونـاجـاو و لـەبار بێـت. ئەمــە لــە رووی بنیــادی کۆمەڵگەوە، لە روویەکی تریشەوە دەشێ هەرچۆن جـابری پێـی وایـە کـە یـەکێك لە هۆکارەکانی پاراستنی خێڵی عەرەبی ئەو جۆرە یەکگرتەنەیە کە لە ترسـی لـە ناوچوون لە بەردەم مەترسیەکاندا درووست دەبێت، هەمان هۆکار لە کۆمەڵگەی کوردیشـدا کـار بکـات مـادەم بنیـادی کۆمەڵگـەی کـوردیش بنیـادێکی خێڵایـەتی داخـراوە بـە تایبـەتی بـۆ پـەنجا سـاڵ پـێش ئێسـتا کـە شۆڕشـی ئـەیلول دەسـتی پێکردووە. ئەوەتا دەبنین بـە ئاشـکرا ئـیبن خەلـدون و دوای ئـەویش جـابری لـە بـارەی گرنگـی ئـەم پێکهاتـە خێڵایەتیـەوە دەدوێـین و پێیـان وایـە لـە کۆمەڵگـە

خێڵایەتیەکاندا دامەزراوەی خێڵ گرنگترین و سەرەکیترین رەگەزی پێکهێنانی کۆمەڵگەیەو بە هەموو شێوەیەکیش بەرگری لە پاراستنی خۆی دەکات.

بەپێی ئەم پێوانەیەی سەرەوە لە کۆمەڵگەی کوردیشدا خێڵ و عەشیرەت وەکو دوو دامەزراوەی سەرەکی پێکهێنەری کۆمەڵگە نەك هەر توانیوویانە بۆ ماوەیەکی دوورو درێژی مێژوویی خۆیان بپارێزن، بەڵکو عەقڵ و ستراتیژی ئەم پێکهاتەیە بە جۆرێك لە رابردووەوە کۆنترۆڵی کۆمەڵگەی کردووە کە تەنانەت لە مێژووی نوێشدا ئامادەبوونی خۆیی نەك هەر لە یادەوەری خەڵکدا پاراستووە، بەڵکو ئامادەبوونی راستەقینەشی لەسەر زەمینی واقیع پارێزراوە، بەجۆرێك کە دامەزراوە نوێیەکانی حیزب و حکومەت و پەرلەمانیش نەك هەر بارگاوی کراون بەو عەقڵ و ستراتیژە بەڵکو ئەو عەقڵ و ستراتیژە لە بەرنامەو پەیرەو و ستراتیژی ئەم دامەزراوە نوێیانەشدا چالاکانە کاردەکات. هەر لەم روانگەیەوەو لەسەر ئەو شێوازە کارکردنەی کە پارتی دیموکراتی کوردستان کاری کردووەو لەسەر بنەمای ئەو شێوازەی کە راپەڕینی ئەیلول دەستی پێکرد، دەتوانین بڵێین کە خودی ئەم حیزبە بە سرووشتی ئەڵتەرناتیڤی ئەو پێکهاتە خێڵایەتیەی کۆمەڵگەی کوردی بووە لە کاتی سەرهەڵدانی راپەڕینەکەدا. هەر بەو پێیەش راپەڕینەکە سەرباری بوونی کۆمەڵێك داواکاری نەتەوەیی لە نێوان بزووتنەوەیەکی ناسیونالیستی و راپەڕینێکی خێڵایەتی بارگاوی کراو بە کۆمەڵێ خواست و داواکاری نەتەوەیی، زیاتر بەلای راپەڕینە خێڵایەتیە بارگاوی کراوەکەدا بە کۆمەڵێ داواکاری و ویستی نەتەوەیدا دەشکێتەوە. بێگومان ئەگەر کەسێك پێی وابێت ئەوە کەمووکورتی و ناتەوەوییە بۆ پارتی دیموکراتی کوردستان، یان هەر حیزب و رێکخراوێکی تر لە هەر قۆناغێکی تری مێژوویدا، ئەوە لێکدانەوەیەکی راست و درووست نییە چونکە ئەم حیزبەو راپەڕینەکەشی

بەرهـەمی واقیعـی کۆمەڵایـەتی و ئاسـتی پەرەسـەندنی کۆمەڵایـەتی کۆمەڵگـەی کوردین لەو قۆناغە مێژووییەدا.

ئێمە هەمووومان ئەو راستیە دەزانـین کـە ئەگـەر سیاسـەتی نالـەبارو نـەگونجاوی عەبدولکەریم قاسم نەبوایەو نارەزاییبوونی ئاغاو بەگ و شـێخە خـاوەن زەوی و زارەکـانی کوردسـتان نەبوایـە لـە پـێش راپـەڕینی ئەیلولـدا، رەنگـە بـە ئاسـانی راپەڕین دەستی پێنەکردایە. لەو بارەیەوە دکتۆر شێرکۆ فـەتحولا دەڵێـت: پـارتی دیموکراتی کوردستان بە هۆی کردەوەی توندو تیـژەوە کـە بـە دژی دەکـرا ناچـار بوو ئەو شێوازانەی کە پێشتر لەبەری گرتبوون بگۆڕێت بـۆ ئـەوەی قاسـم ناچـار بکـات کـە دەسـتبەرداری ئـەو سیاسـەتە شـۆڤێنیەی بێـت(19). ئەمـە لایـەنێکی هۆکـاری سـەرهەڵدانی راپـەڕینی ئەیلولـە کـە لـە پشـتی ئـەم قسـەیەوە کـە تاکـە قسـەش نییـە لـەبارەی سیاسـەتە خراپـەکانی قاسمـەوە بەرامبـەر بـە کـوردو بـە پارتی دیموکراتی کوردستان، ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێـت کـە کـوردو پـارتیش لـەو سـەروبەندەدا ناچـار کـراوە کـە رێگـای راپـەڕین لـە بـەربگرێت بـە مەبەسـتی خۆپاراستن. کەواتە لێرەوە دیسان ئەوەمان بۆ دەردەکەوێتەوە کە چۆن زۆرینەی راپەڕینەکانی کورد کاردانەوە بوون بەرامبەر بە سیاسەتی خـراپ و نامرۆڤانـەی داگیرکەرەکانی کوردستان، بەهـەمان شێوە راپـەڕینی ئـەیلولیش کاردانـەوە بـووە بەرامبـەر بـەو سیاسـەتە خراپانـەی قاسـم. هـەورەك ئەگـەر یاسـای چاککردنی بـاری زەوی و زارو کشـتوکاڵیش بـە یـەکێك لـەو چاکسازیانە دابنرێـت کـە قاسـم بڕیاری لەسەر دابوو ئەوا نەیارێتی خاوەن موڵکەکانی کورد بۆ ئەو چاکسازیە کە زۆرینەی خەڵکی عێراق بە کوردستانیشەوە لێـی سـوودمەند دەبـوون، هۆکـارێکی تر بوو کـە کەمینـەی ئاغـاو بـەگ و شـێخ توانیـان لـە پێنـاوی ئامـانجی خۆیانـدا پارتی وا لێبکەن کە زووتر ئەو راپەڕینە بەرچا بکات بـەبێ ئـەوەی کـە نـەباری

سیاسی و کۆمەڵایەتی کوردستان بۆ راپەڕین لە بارو ئامادە بێت، نە باری ناوخۆی پارتی بۆ کارێکی لەوجۆرە گونجاو بێت هەرچەندە مەکتەبی سیاسی پارتی لە کۆبوونەوەی خۆیدا لە پێش دەستپێکردنی راپەڕینەکەدا بە بارزانی راگەیاندبوو کە هەموو ئامادەباشیەکی کردووە بۆ راپەڕین. بەلاّم لە راستیدا ئەگەر لە روانگەی بزووتنەوەیەکی جەماوەرییەوە کە لەو ئاستەدا بێت وەکو بزووتنەوەیەکی ناسیونالیزمی کە پرۆژەو بەرنامەی ناسیونالیزمێکی پێگەیشتوو بەرهەمهێنی بێت سەیری راپەڕینی ئەیلول بکەین ئەوە دەکەوینە هەڵەیەکی گەورەوە چونکە ناسیونالیزمی کوردی لەو کاتەدا نە وەکو بزووتنەوەی جەماوەری و نەوەکو بیرو ئایدیۆلۆجیایەکی کۆمەڵایەتی خاوەن شووناس بوونی نەبووە. لە کاتێکدا کە دەزانین ناسیونالیزم بەرهەمی مۆدێرنێتەیە، بۆ ئەو کاتەی کوردستان قسە کردن لە مۆدێرنێتە یان قسەکردن لە بە مۆدێرنبوونی کوردستان لە رووی بوونی رەگەزەکانی مۆدێرنێتەوە ناسەلمێنرێتو تەنیا قسەی بێ ناوەرۆکن.

وەکو پێشتر ئاماژەمان بۆ هۆکارەکانی سەرهەڵدانی راپەڕینی ئەیلول کرد کە دوو لایەنە بووە، یەکەمیان خراپی سیاسەتی قاسم بەرامبەر بە کوردو پارتی دیموکراتی کوردستان، دووەمیشیان هەوڵدانی ئاغاو بەگ و شێخانی خاوەن زەوی و زاری کورد بۆ پاشەکشە کردن و هەڵوەشاندنەوەی یاسای چاککردنی کشتوکاڵ. لەم بارەیەوە عەبدولاّ ئەحمەد رەسوڵ پشدەری دەڵێت: قاسم لەسەرەتاوە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ پەنای بردەبەر دژایەتی کردنی پارتی دیموکراتی کوردستان بە سەرۆکایەتی بارزانی و ئەویش بە هاندانی سەرۆك عەشیرەتەکانی زێباری و برادۆست و سورچی و هەرکی و رێکانی لە بادینان لە رێگای بەکارهێنان و وروژاندنی ناکۆکی پێشتری ئەو عەشیرەتانەوە لەگەڵ عەشیرەتی

بارزاندا(20).هەروەك لە لایەکی ترەوە رژێمی قاسم کەوتە دژایەتی کردنی ئەو سەرخێڵانەی کە لایەنگری بارزانی بوون کە ئەمەش زیاتر بارودۆخەکەی ئاڵۆز کردو رێگای بۆ سەرخێڵەکان خۆشکرد کە خۆیان ئامادە بکەن رێگری بکەنو نەهێڵن یاسای چاککردنی کشتوکاڵ جێبەجێ بکرێت. بۆ ئەو مەبەستەش سوودیان لە ناکۆکی زیاتر پەرەسەندووی نێوان قاسم و پارتی یان قاسم و بارزانی وەرگرت و بارزانی و پارتیشیان ناچاری بەشداریکردنی بەرنامەکەی خۆیان کرد."عەشایەری ناوچەی سۆران لە دەوروبەری رانیەو دەشتی بتوێن لە تەموزی 1961دا چەکدارەکانی خۆیانیان کۆکردەوە بۆ دژایەتی کردنی حکومەتەکەی عەبدولکەریم قاسم، هەروەك لە ماڵی شێخ حسێنی بۆسکین کۆبوونەوەیەکی عەشایەری گەورەی تر رێکخرا کە بریتی بوون لە زۆرینەی خاوەن موڵکەکانی رانیەو پشتدەر، کە بڕیاریاندا خۆپیشاندانێکی چەکدارانە دژی رژێمی عەبدولکەریم قاسم ئەنجام بدەن و رێگای نێوان رانیەو سلێمانی و کۆیسەنجەق ببڕن و رێگا بەهێزەکانی حکومەت نەدەن کە هاتووچۆ بکەن(21). هەروەك ئاشکرایە ئەم بارودۆخە هەڵچووە تەنیا لە سنووری رانیەو قەلآدزێ و بتوێندا نەمایەوە بەڵکو زۆر شوێنی تری کوردستانی گرتەوە بەتایبەتی ناوچەکانی سلێمانی." لەهەمان کاتدا خێڵ و عەشیرەتەکانی سلێمانی و کەرکوکیش کە بریتی بوون لە هەمەوەند و شوان و شێخ بزەینی و سمایل عوزێری و جاف رێگای بازیان و دەربەندیخانیان بڕی، دوای کۆکردنەوەی خاوەن چەکەکانیان، بەمەش هەواڵی راپەڕین لە ناوچەکەدا بلاّو بووەوەو ئەم خێلآنەش وای بۆ دەچوون کە خۆیان تاکە لایەنی بالآدەستن بەسەر کوردستاندا و دەیانگووت لە بارێکدا ئەگەر پارتی دیموکراتی کوردستان و مەکتەبی سیاسی و لیژنەی ناوەندی ئەو حیزبە کە لە دەستی رژێم هەلآتبوون

ملکەچی ئامانجەکانی ئەمان نەبن ئەوا بەدژی ئەوانیش دەوەستن(22).ئەگەر سەیری ئەم قسانەی سەرەوە بکەین ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە لە چ بارودۆخێکدا راپەڕینی ئەیلول سەری هەڵداوە. چونکە بە ئاشکرا بۆمان دەردەکەوێت چ ناهاوسەنگیەك لە نێوان بنیادی پێکهێنەرانەی کۆمەڵگەی کوردی و ئەو نوخبەیەدا هەبووە کە لە سەرکردایەتی حیزبدا بوون. نوخبەیەکی بە ژمارە کەم و پێکهاتەیەکی خێلاَیەتی خاوەن نفوز کە نەك هەر توانیوویانە کۆنترۆڵی هەموو بارودۆخێك بکەن لە کوردستاندا، بەڵکو توانیوویانە دەوری کاریگەریشیان هەبێت لە گۆڕینی بڕیارەکانی حیزبدا. هەر بۆ نموونە ئەوە لای هەمووان ئاشکرایە کە لە کاتی راستبوونەوەی خێڵ و عەشیرەتەکانی کورددا بە دژی عەبولکەریم قاسم نە بارزانی و تەنانەت نە مام جەلال تاڵەبانیش کە ئەو دەمە ئەندامی مەکتەبی سیاسی بوو رازی نەبوون بەو کارەی خێڵو عەشیرەتەکانی کورد، بەلاَم نەیانتوانی کۆنترۆڵی بارودۆخەکە بکەن و نەهێڵن جلەوی کاروبارەکان و بڕیاری دەستکردن بە راپەڕین لە بری حیزب بکەوێتە دەستی سەرۆك خێڵ و ئاغاو بەگو شێخەکان، واتە ئەوانەی کە زیاتر لە پێناوی بەرژەوەندییەکانی خۆیاندا کە ئەویش بریتی بوو لە شکست پێهێنانی یاسای چاککردنی زەوی و زار، بە دژی دەسەلاَتی قاسم وەستان و پارتیشیان ناچار کرد کە بۆ راگرتنی بارودۆخەکە خۆی بکات بە خاوەنی راپەڕینەکە، بەبێ ئەوەی کە نە ئامادەباشی بۆ ئەو راپەڕینە کرابێت و نە زەمینەی لەباریش لە رووی کۆمەلاَیەتی و ئابووری و سیاسی و رۆشنبیری و رێکخستنی حیزبییەوە بۆ راپەڕین لە بار بێت. هەر سەبارەت بە رۆڵی خێڵ و عەشیرەتەکان مەسعود بارزانی دەڵێت: لە قۆناغەکانی سەرەتای شۆڕشدا بەرژەوەندییە تایبەتیە خێلاَیەتیەکان رۆڵی دیارو بەهێزتریان هەبوو، بە جۆرێك کە بالاَ دەستبوون

بەسەر هەستی نەتەوایەتیداو پێش داواکارییە نیشتیمانیەکان دەکەوتن(23). ئەم قسەیەش هیچ گومانێك لە بەرامبەر ئەو بۆچوونەدا ناهێڵێتەوە کە لە سەروبەندی سەرهەڵدانی راپەڕینی ئەیلولدا نەك هەر ناسیونالیزمی کوردی وەکو بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی دەرنەکەوتووە بەڵکو هەست و هوشیاری نەتەوایەتی کوردیش لە ئاستێکی هێندە لاوازدا بووە نەیتوانیووە پرۆسەی یەکگرتن و یەکبوون لە نێو پێکهێنەرەکانی کۆمەڵگەی کوردیدا درووست بکات. لە کاتێکدا ئەوە ئاشکرایە یەکێك لە خاسێتەسەرەکی و یەکەمەکانی دەرکەوتنی ناسیونالیزم یان تەنانەت هەست و هوشیاری نەتەوایەتی درووستکردنی حاڵەتی یەکگرتنە واتە(Integration). بەلاّم ئێمە دەیزانین نەك لە سەردەمی سەرهەڵدانی راپەڕینی ئەیلولدا بەڵکو تاکو ئێستاش هەستی ناسیونالیستانەی کوردی نەگەیشتۆتە ئەو ئاستەی کە ئەو پرۆسەی یەکگرتنەی کە لەسەرەوە ئاماژەمان بۆ کرد درووست بکات.

ئەوە شتێکی ئاشکراو بەڵگە نەویستە ئەوەیە لە سەروەختی دەستپێکردنی راپەڕینی ئەیلولدا نفوزو دەسەڵاتی خێڵ لە کوردستاندا بەشێوەیەك بەهێزو بالاّدەست بووە کە لە پێش دەسەڵات و نفوزی هەر دامەزراوەو پێکهاتەیەکی ترەوە بووە. کاتێ لە دوای شۆڕشی چواردەی تەموزی 1958 کە قاسم بڕیاری چاککردنی یاسای کشتوکاڵ و زەوی و زاریدا، بێچەندو چوون جێبەجێکردنی ئەو یاسایە بە زیانی خاوەن زەوییەکان و بە قازانجی زۆرینەی جوتیاری هەژار بوو، بەلاّم ئاغاو شێخ و سەرۆك خێڵەکان توانیان هەر بە بەکارهێنانی جوتیارانی هەژاری ژێردەستی خۆیان دژی ئەو یاسایە بووەستن. ئیدمۆن غەریب دەڵێت: دەرەبەگە گوردەکان بە توندی دژی هەوڵی جێبەجێکردنی هەندێ بەندی یاسای چاککردنی کشتوکاڵ بوون کە لە سەروەختی شۆڕشی چواردەی

تەموزی 1958 دا دانرابوو بۆ ناوچەی کوردی(24). کەواتە ئێستا ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات: ئایا لە راستیدا پارتی دیموکرات خۆی بۆ راپەڕین ئامادە کردبوو؟ ئەگەر خۆی ئامادە کردبوو بەرنامەی راپەڕین و داواکارییەکانی ئەو راپەڕینە کامانەن یان چیبوون؟ ئایا پارتی توانای ئەوەی هەبوو هێزی خێڵ و عەشیرەتەکان بە ویستی خۆی و بۆ راپەڕین بەکار بهێنێت؟ یان سەرخێڵ و ئاغاو بەگ و شێخە خاوەن زەوی و زارەکان توانیان لە پێناوی بەرژەوەندی خۆیاندا کە شکستهێنان بوو بە یاسای چاککردنی کشتوکاڵ، پارتی بەکاربهێنن و بە دژی دەسەڵاتی قاسم بیجوڵێنن؟ بەهەرحاڵ ئەوەی ئاشکرایەو دەیزانین پێش ئەوەی کە پارتی دیموکراتی کوردستان و سەرکردایەتیەکەی واتە خودی بارزانی خۆیان بۆ راپەڕین ئامادە کردبێت، خاوەن زەوی و زارەکانی کوردستان توانیان راپەڕین دەست پێبکەن و پارتیش بە ناچاری خۆی کرد بە خاوەنی راپەڕینەکە. ئەم قسەیەمان بۆ رەخنە گرتن نییە لە پارتی دیموکراتی کوردستانو لەو هەڵوێستەی لە سەروبەندی سەرهەڵدانی راپەڕینی ئەیلولدا وەریگرت، بەڵکو بۆ قسەکردنە لەسەر ئەو واقیعە کۆمەڵایەتیەی ئەو کاتەی کە راپەڕینەکە تیایدا سەری هەڵدا.

بێگومان ئێمە ئەو راستیە دەزانین کە پارتی دیموکراتی کوردستان لەو کاتەدا خاوەنی بەرنامەی دیاری کراوی خۆی بووەو پەیڕەوو پرۆگرامی دیاری کراوی خۆیی هەبووە کە بریتی بووە لە دیموکرانی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان. بەڵام ئایا لە کاتی دەستپێکردنی راپەڕینی ئەیلولدا پارتیاتی دیموکراتی کوردستان توانیوێتی بەپێ پرۆژەیەکی دیاریکراو بۆ ئەو ئامانجانە کاربکات، واتە خەبات بۆ بە دیموکراتی کردنی عێراق و لە هەمان کاتدا خەبات لە پێناوی ئۆتۆنۆمی کوردستاندا بکات؟ ئایا لە راستیدا پرۆژەی حیزب یان

بزووتنەوەی نەتەوەیەکی بندەست خەباتە لە پێناوی رزگارکردنی ولأت و نەتەوەکەی خۆیدا یان خەباتە لە پێناوی بە دیموکراتی کردنی ئەو ولأتەدا کە دەوڵەتی نەتەوەی سەردەست تیایدا فەرمانڕەوایەو مافەکانی ئەمی پێشێل کردووەو ولأتەکەیی داگیر کردووە؟ بێگومان ئەگەر بە وردی سەرنجی ئەم درووشمە سەرەکیە بدەین کە هاتۆتە ناوبەرنامەی زۆرینەی ئەو حیزب و رێکخراوە کوردیانەوە کە لە سەروبەندی جەنگی جیهانی دووەم بۆ دوواوە لە کوردستاندا درووستبوون، ئەوا دیموکراتی بۆ دەوڵەتی سەردەستەو ئۆتۆنۆمی بۆ گەلی بندەست نەك هەر درووشم بەڵکە بەرنامەی کار بووە. دیارە ئەوەش زیاتر بە کاریگەری کەلتووری سۆڤێتی و هەژموونی سۆڤێت بووە بەسەر ئەو ولأتانەدا کە کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە. بە تایبەتی ئەو ولأتانەیان کە حیزبی شیوعی لەسەر شێوازی سۆڤێتیان تیادا دامەزراوە. بێگومان سەرباری ئەوەی کە دروشمی سەرەکی پارتی دیموکراتی کوردستان ئۆتۆنۆمی بووە لە عێراقێکی دیموکراسدا، داواکارییەکانی لە راپەڕینی ئەیلولدا بوونی دەسەلأتی جێبەجێکردن و بەرەسمی ناساندنی زمانی کوردی بووە لە پاڵ زمانی عەرەبیدا بۆ کارپێکردن لە ناوچەی ئۆتۆنۆمیداو هەروەها پێداگرتن لەسەر ئەوەی کە پۆلیس و کارمەندان لە ناوچەی ئۆتۆنۆمیدا کورد بن. بێگومان ئەمانە کۆمەڵێ داواکاری باشن بەلأم لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمەوە یان لە روانگەی گوتاری نەتەوەیی کوردییەوە ئەو چەند رەگەزە تەنیا بریتین لە چەند رەگەزێکی سادەی ئەو گوتارە. چونکە ئەوە ئاشکرایە کە کاتێ گوتاری نەتەوەیی یان گوتاری ناسیونالیزم دەبێتە گوتارێکی خاوەن شوناس کە هەڵگری پرۆژەی درووستکردنی دەوڵەت بێت ئیتر رووبەری بۆچوون بۆ داواکاری ئۆتۆنۆمی تەواو تەسك دەبێتەوە, بەهەرحاڵ ناتوانین دان بەوەدا بنێین کە پارتی دیموکراتی کوردستان

له ڕاپەڕینی ئەیلولدا خاوەنی گوتاری ناسیونالیزمی بووبێت، هەروەك بەو پێیەش ڕاپەڕینی ئەیلول نابێتە ڕاپەڕینێك كە هەڵگری پرۆژەی ناسیونالیزم بووبێت

ب| راپەڕینی ئەیلول لە دوای پاشەکشەی هێزی خێڵەکان.

ئەوەی لای هەمووان ئاشکرایە ئەوەیە ئەو هێزە زۆرەی خێڵ و عەشیرەتەکان کە پێشتر کۆبووبوونەوەو سەرکردایەتی پارتیش هەوڵی دەدا ئەو خێڵ و عەشیرەتانەی کە تا ئەو کاتە بەشداری راپەڕینیان نەکردبوو، یان خۆیان ئامادە نەکردبوو ئەوانیش هانبدەن بۆ ئەوەی کە بەشدار بن. بەڵام ئەو هێزە تێکەڵو پێکەڵو رێکنەخراوە هەر لەگەڵ یەکەم بۆردومانی فرۆکەکانی حکومەتی بەغدادا پەرش‌و بڵاو بووەوە. هەروەك لە یادەوەرییەکانی عەبدوڵا ئەحمەد رەسوڵ پشدەریدا هاتووە پارتی زۆر مەبەستی بووە کە سەرجەمی خێڵ و عەشیرەتەکانی کورد بەشداری بکەن لەو راپەڕینەدا. ئەو باسی ئەوە دەکات کە چۆن ئەو و مام جەلال کە ئەو کاتە ئەندامی مەکتەبی سیاسی پارتی بووە چوونەتە پێنجوێن و شارباژێڕو شارەزوور بۆ ئەوەی هانی سەرخێڵو ئاغاو شێخەکان بدەن تا بەشداری ئەو راپەڕینە بکەن(25). ئەمەش ئەوەمان بۆ دەردەخات کە هەرچۆن راپەڕینەکە لە ئەنجامی کۆبوونەوەی هێزی چەکدارانی خێڵ و عەشیرەتەکانی کوردستانەوە دەستی پێکردو بە سەرکردایەتی سیاسی پارتیش کۆنترۆڵ نەکراو رێکنەخرا، بەهەمان شێوە پاشەکشەو وازهێنانی هێزی چەکداری خێڵ و عەشیرەتەکانیش بە جۆرێ بوو کە دیسان ئەوەش کۆنترۆڵ نەکرا. ئەو کاتە واتە دوای پاشەکشەی هێزی خێڵ و عەشیرەتەکان پارتی دیموکراتی کوردستان دووچاری بارێکی نائاسایی بووەوە، کە ئەویش ئەوەبوو لە کاتێکدا نە خۆی بۆ راپەڕین ئامادەکردبوو، نە بارودۆخی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووری بۆ راپەڕین لە باربوو، نە کۆدەنگیەکی تەواویش لە نێوان سەرکردایەتی بارزانی و مەکتەبی سیاسیدا بۆ دەستپێکردنی راپەڕین لە ئارادا بوو. لەم بارە ناهەموارەشدا پارتی بە ناچاری بووە بەرپرس لە راپەڕین و

دەبـووا درێـژەی بـە خـەبات بدایـە. هـەر لـە ڕۆژی یـانزەی ئەیلولـدا کـە کـۆی هێزەکـانی خێـڵ و عەشـیرەتەکان لـە دەربەنـدی بازیـان و دۆڵـی خەلـەکان بـەر بۆردوومانی فرۆکەکانی ڕژێمی قاسـم کـەوتن ئـیتر کۆتـایی بـە ڕاپـەڕینی ئـەوان هات. هەروەك پێشتریش پارێزگاری سلێمانی سەردانی دۆڵی خەلـەکانی کـرد بـە مەبەستی بینـینی سـەرۆك خێـڵ و عەشـیرەتەکان و گفتوگـۆکردن لەگەڵیانـدا لـە بارەی کێشەکەوە. لەو بارەیەوە مەسعود بارزانی دەڵێت: پارێزگار زۆر داواکاری و نـاڕەزایی ڕووبـەڕوو کرایـەوە کـە پەیوەنـدییان بـە مەسـەلەی نەتەوایەتییـەوە نـەبوو. شـتێك لـە بـارەی مـافی زەوتکـراوی کـوردەوە بەگشـتی بـاس نـەکرا(26). هـەروەك یـەکێك لـە داواکارییـە سـەرەکیەکانی سـەرخێڵ و ئاغـاو شـێخەکانی بەشداربوو لەو کۆبوونەوەیەدا بریتی بوو لە: هەڵوەشاندنەوەی یاسای چاککردنی کشتوکاڵ(27). کەواتە لێرەدا ئامانجی خـاوەن زەوی و زارەکـان لـە ئاغـاو بـەگ و شێخەمان ئاشکرا دەبێت، کە هەرچۆن لەسەرەتاوە ئاماژەمان بۆ کـرد لـە پێنـاوی هەڵوەشاندنەوەی یاسای چاککردنی کشتوکاڵدا کۆبوونەوەو ڕاپەڕینیان ڕاگەیانـدو هیچ ئامانجێکی کوردایـەتی لـە پشـتی ڕاپەڕینەکەیانـەوە نـەبوو، بەهـەمان شێوە هـەر کـە بـەڵێنێکیان لـە پارێزگـاری سـلێمانی وەکـو نوێنـەری حکومـەتی بەغـدا وەرگرت بۆ جێبەجێکردنی داواکانیان بڕیاری ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆیان بـۆ وازهێنـان لـە ڕاپـەڕین دا. کەواتـە لێـرەدا بـە ئاشـکرا دەتـوانین بڵـێین کـە لـە دەسـتپێکردندا ڕاپـەڕینی ئـەیلول کـە هێـزی جوڵێنـەری ئـەو ڕاپەڕینـە خێـڵ عەشیرەتەکانی کورد بـوون نـەك حیـزب هـەڵگری هـیچ بنەمایـەکی ناسـیونالیزم نەبوون تەنانەت پێناچێت خاوەنی هەستی سادەی نەتەوەییش بوو بن بەڵکو بـە پێچەوانەوە ئەو کارەی ئەوان پارتی خستە بەردەم بەرپرسیارێتی ڕاپەڕینەوە کە

به ئاشکرا دیاره که نه زەمینه بۆ ئەوه ئاماده بـووه نـه پـارتیش خـۆی بـۆ ئـەوه ئامکاده کردووه.

بێگومان یەکێك لەو دیاردانەی که له مێژووی راپەڕینی ئەیلولـدا زیـاتر لەهـەر بزووتنەوەو راپەڕینێکی تری کوردی دەبینرێت بریتییه له گفتوگۆکردن لەگـەڵ دەسـەڵاتی ناوەنـدی بەغـدا. گفتوگـۆکردنیش هـەر لـه قۆنـاغێکی زۆر زووی دەستپێکردنی راپەڕینەوه دەستی پێکردووه. ئێستا ئەو پرسـیاره سـەرهەڵدەدات: ئایا بارزانی به بەرنامه ئەو گفتوگۆیانەی کردووه؟ ئایا دەشێ وای لێکبدەینـەوه که بارزانی زیـاتر بـڕوای بـه گفتوگـۆو دایـەلۆگ هـەبووبێت بـۆ چارەسـەرکردنی کێشـەکان؟ بەهـەرحاڵ رەنگـه نـەتوانین وەڵامێکـی راسـتەوخۆی ئـەو پرسـیاره بدەینەوه مەگەر تەنیا لـه روانگـەی کەسـێتی تایبـەتی بارزانییـەوه بتـوانین لـەو بارەیەوه قسـه بکـەین و وای بـۆ بچـین کـه بـارزانی وەکـو سـەرکردەیەکی خـاوەن ئیراده پێی وابووبێت ئەگەر بتوانرێت داواکارییەکان له بری شـەڕو پێکـدادان بـه گفتوگۆ چارەسەر بکرێن، ئەوا رێگای خەبات ئاسـانترو هێمـنتر دەبێـت و بـەوەش بـواری پێکـەوه ژیـان و پێکـەوه کـارکردن بـەپێی ئـەوەی لـه بەرنامـەی پارتیـدا هـاتووه بـه نـاوی دیموکراسـی بـۆ عێـراق وئۆتۆنـۆمی بـۆ کوردسـتان ئەگـەری جێبـەجێکردنی زیـاتر دەبێـت. هـەروەك دەشـێ بـارزانی وەکـو جۆرێـك لـه تاکتیکیش سەیری گفتوگۆی کردبێت و به وێستگەیەکی پشوودانی زانی بێت بۆ جەماوەرو بۆ پێشمەرگەش. ئەو وەکو سەرکردەیەك زۆربەی کات ئامـادەبووه بـۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ رژێمدا، دەشێ وەهایشی لێکدابێتەوه ئەگـەر کـورد تـوانی لـه رێگای گفتوگۆوه بەشێك له داواکانی بەدەست بهێنێت ئەوه کارێکی باشـه ئەگـەر هیچیشی بەرهەم نەهێنا ئەوه بـۆ ماوەیـەك هێمنی دروسـت دەبێـت کـه تیایـدا دەشێ بواری خۆرێکخستنەوەو خۆئامادەکردنـەوەو هەڵسـەنگاندنی بارودۆخەکـه

بڕەخسێت، کە ئەوەش بۆ بارودۆخی ناوخۆی شۆڕش و بۆ میللەتیش گرنگە کە دەتوانن پشوویەك بدەن.

سەرەتا قاسم وای بۆ دەچوو هەر کە هێزی خێڵ و عەشیرەتەکان وازیان لە راپەڕین هێنا ئیتر راپەڕین دادەمرکێتەوە. بەلاَم لە راستیدا ئەو بۆچوونەی قاسم هەڵەبوو چونکە هەرچەندە ئەوەی دەستیان دایە راپەڕین خێڵ و عەشیرەتەکان بوون، بەلاَم پارتی هەرچەندە بە ناچاری خۆی کردە خاوەنی راپەڕینەکە لەگەڵ ئەوەشدا پاشەکشەی نەکردو دواتر سەرکردایەتی پارتی و مەکتەبی سیاسی دەستیان گرت بەسەر راپەڕینەکەداو، راپەڕینیش شێوەیەکی تری وەرگرت لە رووی رێکخستن و کاری پێشمەرگایەتی و رابەرایەتی کردن و سەرکردایەتی کردنەوە. بۆیە ئەمجارە قاسم بە باشی تێگەیشت کە ئەوەی لە کوردستان سەری هەڵداوە راپەڕینێکی نەتەوەییەو بارزانی و پارتی دیموکراتی کوردستان سەرکردایەتی دەکەن. بۆیە کەوتە بیرکردنەوە لەوەی کە رێگای تر لەبەر بگرێت بە تایبەتی کە هەر لەو سەرەتایەدا هێزەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان و بەشێکی کەم لە هێزی کەمی خێڵ و عەشیرەتەکانیش کە درێژەیان بە راپەڕین داو پالشەکشەیان نەکرد، چوونە ریزی هێزی پارتیەوە. هێزی پێشمەرگەو راپەڕین زیانی زۆریان لە هێزەکانی دەوڵەتداو لە زۆر ناوچەی کوردستان هێزەکانی دەوڵەت توانای بەرگری کردنیان لە بەرامبەر هێزی پێشمەرگەدا نەبوو. ئەمەش قاسمی ناچار کرد کە بیر لە گفتوگۆ بکاتەوە. دیارە هەر هەنگاوێکی لەو جۆرەش دەبوا لە رێگای شێخ ئەحمەی بارزانیەوە بکرایە.لە زستانی 1962دا قاسم نوێنەری خۆی کە نوێنەری کە عەمید حەسەن عەبودی ئامیر لیوای پێنج بوو ناردە لای بارزانی و لە رۆژی 27ی کانوونی یەکەمی 1962دا شوێنی یەکتر بینین دیاری کرا لە نزیك شارۆچکەی

سەرسەنگ و لەو دانیشتنەدا بارزانی ئەم رستەیەی بە نوێنەری قاسم گووت: من وەکو کەسی خۆم هیچ داوایەکم بۆ خۆم لە قاسم نییە، با ئەو ماف بە کورد بدات، من عێراق بەجێدەهێڵم(28). بێگومان ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە لە روانگەی لێکدانەوەمانەوە بۆ بەرنامەو گفتوگۆو داواکاری بارزانی سەبارەت بە داواکانی کوردو شوێنی ئەو داواکارییانە لە جوگرافیای گوتاری ناسیونالیزمی کوردیدا گرنگە.

بەهەرحاڵ لە یەکەم هەوڵی گفتوگۆدا وادەرکەوت کە قاسم نەخشەی لە ناوبردنی بارزانی داناوە، تەنانەت بۆ ئەو مەبەستەبە لایەوە گرنگ نەبوزو نوێنەرەکەی خۆیشی کە ئەفسەرێکی پایەبەرزی ئەو کاتەی سوپای عێراق بوو تیابچێت. ئەوەش لەوەدا دەرکەوت کە فڕۆکەکانی عێراق کەوتنە بۆمبارانکردنی ئەو جێگایەی کە بڕیار بوو بارزانی و نوێنەری قاسم تیایدا کۆببنەوە، بەلاّم بارزانی بە وریایی و لە ئەنجامی بە گومانبوونی بەردەوامی لە دوژمنانی کورد شوێنی کۆبوونەوەکەی گۆڕی بوو. ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە ئەو رستە سەرەکیەیە کە بارزانی بە نوێنەری قاسمی دەڵێت کە ئەم خۆی وەکو تاکە کەس هیچ خواست و داوایەکی نییە بەڵکو ئەوەی خەباتی لە پێناودا دەکات و بۆی تێدەکۆشێت مافە زەوتکراوەکانی کوردە. تەنانەت ئەگەر کورد بگات بە مافەکانی و ئەمی پێویست نەبێت، ئەوا ئەم ئامادەیە ولاّتیش بەجێبهێڵێت. بەلاّم ئایا سنوورو رەهەندی ئەو مافانەی کورد کە بارزانی لە رستەیەکدا دەری بڕیووە تا چەندەو چییەو چی دەگرێتەوە؟ ئایا مافەکان لە سنووری لامەرکەزی یان ئۆتۆنۆمیدا دەبن یان سنووری ئەو مافانە فراوانتر دەبێت و دەگاتە ئاستی دەوڵەت، کە لە راستیدا مەبەست لە مافەکانی کورد سەربەخۆیی و دروستکردنی دەوڵەتێکی کوردییە لەو بەشەی کوردستاندا کە لکێندراوە بە

عێراقی عەرەبیەوە؟ بێگومان هیچ روانینێکی ئاشکرا سەبارەت بەو رستەیەی بارزانی لەخودی رستەکەوە دەرناکەوێت بەو ئەندازەی کە روانینێکی گشتگرمان دەداتێ. بەڵام بە پشتبەستن بە بەرنامەی سەرەکی پارتی دیموکراتی کوردستان بۆ ژیان لە عێراقێکی یەکگرتووداو رێکخستنی ئەو پەیوەندییەش لە چوارچێوەی چەمکی دیموکراتی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان، ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەبێت کە دیسان بارزانی وەکو سەرۆکی پارتی مەبەستی لە مافەکانی کورد ئۆتۆنۆمییە لە عێراقێکی دیموکراتیدا. لێرەوە دیسان دەگەرێینەوە بۆ ئەو خاڵەی لە بارەی گوتاری ناسیونالیزمەوە کە لە سەرەتادا باسمان کردو لە رووی راستیشەوە بۆ قسە کردن لەسەر گوتارێکی نەتەوەیی خاوەن شووناس دەبێ گوتاری ناسیونالیزم دەیکەین بە پێوانە بۆ ئەوەی داواکانی بارزانی لە یەکەم گفتوگۆدا پێ بپێوین.

بێگومان ئەگەر لە روانگەی پێناسەی گوتاری ناسیونالیزمەوە بڕوانینە داواکانی بارزانی بە پێی بەرنامەی پارتی ئەوە بە ئاشکرا بۆمان دەردەکەوێت کە سەرباری ئەوەی کە ئەو داوایانە بە بەشێك لە رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزم بارگاوی کراون بەڵام ناتوانرێت وەکو گوتارێکی ناسیونالیزمی خاوەن شووناس دابنرێت چونکە گوتاری ناسیونالیزمی خاوەن شووناس ئەو گوتارەیە کە بارگاوی کراوە بە کۆی توخم و رەگەزەکانی پرۆژەی درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی. بێگومان گرنگە ئێمە ئەوە بزانین کە پرۆژەی درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی پەیوەستە بە بوونی ناسیونالیستێکی بەهێزەوە وەکو بکەری ناسیونالیزم کە توانیبێتی تایبەتمەندی پێکهاتەو کۆمەڵە ناوچەییەکانی وەکو خێڵ و عەشیرەت و گرۆپی ئایینیو دەستەو تاقمەکان هەڵوەشێنێتەوەو یەکگرتن و یەکبوون لە نێوانیاندا درووست بکات، واتە بیانکات بە تاکە یەکەیەکی یەکگرتوو کە ناوی

نەتەوەیـە. هـەر لەسـەر ئـەو بنەمایـەو لـە ئـەنجامی ئـەو یەكگرتنـەدا پـرۆژەی دروستكردنی دەوڵەتی نەتەوەیی ئەگەری بـەدیهاتنی هەیـە. فـالیح عەبولجـەبار دەڵێت: دەركەوتنی دەوڵەتی نەتەوەیی رێكخستنێكی سیاسی نوێیە كە یەكێك لـە جەمسـەرە سـەرەكیەكانی دژی ئـەو پەرتبوونـە ناوكۆییـە ئاراسـتە دەكرێـت كـە زادەی كۆمەڵگەی كشتوكاڵیە(29).

ئەگەر ئەم قسەیەی سەرەوە بكەینە بنەمابەك و لێیەوە سـەیری ئـەو بارودۆخـە كۆمەڵایەتیە بكەین كە هـەم راپـەڕینی ئـەیلول تیایـدا سـەری هەڵداوە، هـەم كـە بارزانی پێداگری لەسەر مافەكانی كورد دەكات بەبێ ئەوەی سنوورو چوارچێوەی ئەو مافانە دیاری كرابێت، ئەوا بە ئاشكرا بۆمان دەردەكەوێت : یەكەم مەسەلەی دروستكردنی دەوڵەتی نەتەوەیی لەو سەروەختەو لە بەرنامەی پارتی و لـە لای خـودی بـارزانی بـاوكیش نەبۆتـە پـرۆژە. هـەروەك ئـەو رێكخسـتنە نوێیـەش دروست نـەبووە كـە كۆتـایی بـەو پەرتبوونـە نـاوەكی و ناوخۆییـەی كۆمەڵگەی كـوردی بهێنێـت و یـەكگرتن دروسـت بكـات كـە بـە تێـڕوانینی مـن هـەتا ناسیونالیزم نەبێتە ئایدیۆلۆجیای بزووتنەوەیـەكی جـەماوەری و كۆمەڵایـەتیو، هەتا دیواری نێوان پێكهاتە ناوخۆییەكان نەڕخێنێت و پەیوەندییەكانی خوێن و دەمارگیری بەو شێوەی كـە لـە كۆمەڵگـەی خێڵایەتیـدا هـەن هەڵنەوەشـێنێتەوەو یەكەیـەكی یـەكگرتوو لـە سـەربنەمای هـاووڵاتیبوون پێكنـەهێنێت و ئاراسـتەی پەیوەندییەكان لە نێوان تاكەكانی ئەو پێكهاتەیەدا نەبێتە پەیوەندی ئاسۆیی كە ئەوەش یەكێك لە خاسێتەكانی كۆمـەڵگای مەدەنییـە، مەسـەلەی دروسـتكردنی دەوڵەتی نەتەوەیی نابێتە پرۆژە. هەر لێرەوە ئەگـەر سـەیری راپـەڕینی ئـەیلول بكەین نەك هەر سنوورە جیاكەرەوەكانی نێوان پێكهاتە ناوخۆییەكان لە خێـڵ و عەشیرەتو گروپو دەستەو تاقمـەكان هەڵنەوەشاونەتەوەو نـەك هـەر یـەكگرتن

درووست نـەبووە، بـەڵکو سـادەترین خاسـێتی ئـەو یەکبوونـەش دەرنـەکـەوتووەو هێشـتا بزوێنـەری ئـەو پێکهاتانـە لـە خێـڵ و عەشـیرەتەکان بـریتی بـووە لـە توخمەکانی خوێن و دەمار، واتە بە چەمکی خەلدوونی هێشتا کۆمەڵگە بەگشتی پەیوەندییـەکانی خـوێن و دەمـارگیری بـەڕێوەی دەبـەن کـە ئـەوەش خاسـێتی کۆمەڵگەی خێلاَیەتی یان کشتوکاڵیە کە لە قۆناغێکی وەهاشدا هەر قسـەکردنێك لەسەر بـوونی ناسـیونالیزم وەکـو هێـز، یـان بزووتنەوەیـەکی جـەماوەری خـاوەن شووناس شتێکە لە سنووری وەهم و خەیاڵدا ئەگینا لە سەر زەمینـەی واقیـع نـە بوونی هەیەو نە جێگای بۆ دەکرێتەوە.

بێگومان پێشتر ئێمـە ئاماژەمـان بـۆ ئـەوە کـرد کـە چـەند تێڕوانینێکـی جیـاواز لەسەر مەسەلەی ناسیونالیزم هەیە.هەندێ لەوانـەی کـە نـاتوانن پشـت بـە هـیچ بنەمایەکی زانستی ببەسـتن، مێژوویـەکی زۆر دێـرین بـۆ ناسـیونالیزمی کـوردی دیـاری دەکـەن. بـەلاَم لەراسـتیدا ئـەو قسـانە تـەنیا لـە سـنووری سـۆزو عاتیفـەدا دەمێنێنـەوەو ناتوانرێـت وەکـو بنەمایـەکی پتـەوی مادیـان بکرێنـە بنـەما بـۆ دیاریکردنی مێژووی ناسیونالیزمی کوردی بە تایبەتیش لە بارودۆخێکدا کـە لـە رووی تیۆرەکانی کۆمەڵناسی و پەرەسەندنی کۆمەلاَیـەتی کۆمەڵگـەی کوردییـەوە ئـەم کۆمەڵگەیـە تـاکو ئێسـتا نـەیتوانیووە دەوڵـەتی نەتـەوەیی درووسـت بکات."روانینی مۆدێرنیستانە ناتوانێت لە سیاقە تا ئەندازەیـەك دواکـەوتووەکان و لە قۆناغی پێش پیشەسازیدا لێکدانـەوەی ناسـیونالیزم بکـات. ئـەو هۆکارانـەی کە مۆدێرنیستەکان وایان دادەنێن کە شێوازی ناسیونالیزم دیاری دەکەن بـریتین لە پیشەسازی یان سەرمایەداری یان چینە کۆمەلاَیەتیە نوێیەکان(30). بێگومان بە پێی ئەم بۆچوونە نـەك بـۆ دەیـەی حەوتـەمی سـەدەی رابـردوو بـەڵکو تـاکو ئێسـتاش کوردسـتان نەبۆتـە کۆمەڵگەیـەکی پیشەسـازی و چـینە نوێیـە

کۆمەڵایەتیەکان کە مەبەست بۆرژوای خاوەن شووناس، یان چینی ناوەندە وەکو پێویست درووست نەبوون .هەر بەو پێیەش ناسیونالیزم وەکو بەرنامەو ئایدیۆلۆجیای بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی دەرنەکەوتووە، هەربۆیە ناتوانرێت داوا لە بارزانی یان هەر کەسێکی تری کورد بکرێت کە وەکو سەرکردەی بزووتنەوەیەکی ناسیونالیستی خاوەن شووناسی جێگایەکی تر رەفتار بکات کە زەمینەی درووستبوونی بزووتنەوەی ناسیونالیستی لەو جێگایە لەبار بێت

لەراستیدا ئێمە لە واقیعی کوردستاندا سەبارەت بە مەسەلەی پیشەسازی و دەرکەوتنی چینە نوێیەکان کە مەبەست چینی بۆرژواو کرێکارە دووچاری جۆرێك لە خراپ تێگەیشتن بووین و سیستەمی ئابووری ئیداری و تەنانەت پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانی دەوڵەتە سەردەست و داگیرکەرەکانی کوردستان بەهی خۆمان تێگەیشتووین و وامان هەستکردووە کە ئەو ئابووری پیشەسازییەی کە لە دوای دۆزینەوەی نەوت لە عێراق و ئێران پەیدابووەو ئەو کارگەو کارخانانەی لە بەغداو بەسرەو کەرکوك و موسڵ و لە تاران و ئەسفەهان و تەورێزو ئەستەمبوڵ و ئەزمیرو دیمەشق و حەڵەب دروستکراون هی کوردن و تیایاندا چینی کرێکاری کورد پێگەیشتووەو بۆرژوای کورد خاوەنی ئەو کارگەوکارخانانە بووە. لە راستیدا ئەوە بۆچوونێکی هەڵەیەو سیستێمی ئابووری و دەرکەوتنی پیشەسازی لەو شارانەدا نە کوردی بووەو نە کاریگەرییەکی ئەوتۆشی لە سەر دەرکەوتنی چینە نوێیەکان لە کۆمەڵگەی کوردیدا هەبووە. ئەمە بێجگە لەوەی کە کارکردنی کرێکاری کورد لەو کارگەو کارخانانەی ئەو شارانەدا هیچی بۆ کورد بەرهەم نەهێناوە. لە هەمان کاتدا کار کردنی کرێکاری کورد لەو کاگەو کارخانانەدا یەکێك بووە لە هۆکارە دیارەکانی پێکەوەبەستنی کرێکاری کورد بە کرێکاری رژێمە داگیرکەرەکانی کوردستانەوەو ئەوەش هۆکاری

سەرەکی بیرکردنەوەی زۆرێك لە خەڵکی کوردستان بووە لە خەباتی چینایەتی لە بری خەباتی نەتەوایەتی و رزگاری نیشتیمانی کوردستان. هەروەك درووستبوونی حیزبە شیوعیەکانیش لە سەر ئاستی یەك حیزب بۆ نەتەوەی سەردەست و نەتەوەی بندەست لەوێوە سەرچاوەی گرتووە. یان درووستبوونی هەندێ رێکخراوی مارکسیی لەسەر ئاستی کوردستان لە قۆناغەکانی دواتر داو کە دیاردەیەکی ئاشکرابووە وەکو جێگرەوە بۆ حیزبو رێکخراوی ناسیونالیستی پەیوەندی بەو بارودۆخە ناسرووشتیەی کوردستانەوە هەبووە کە لاوازی بنەماکانی پیشەسازی و دەرنەکەوتنی چینی بۆرژوازی پیشەسازی و کۆنەبوونەوەی ئابوری وەکو بزوێنەری پرۆسە جوڵەی پەیوەندییە کۆمەلایەتیەکان بە گشتی یاو وەکو بزوێنەری مێژوو، خاسێتە دیارەکانی نەبوونی پەرەسەندنێکی سروشتی بوون لە کوردستاندا.

ئێستا ئێمە لەبەردەمی ئەم پرسیارەداین: ئایا پارتی دیموکراتی کوردستان لە راپەڕینی ئەیلولدا خۆی وەکو پارتێکی ناسیونالیستی نمایش کردووە بەوەی کە هەلگری دروشمی درووستکردنی دەوڵەتی کوردی بێت، یان هەر بەپێی درووشمەکەی خۆی کاری کردووە کە بریتی بووە لە دیموکراسی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان؟ بێگومان ئەوە ئاشکرایە کە پارتی لە چوارچێوەی بەرنامەو دروشمی خۆیدا کاری کردووەو ئەو گفتوگۆیانەشی کە بارزانی لەگەڵ رژێمی بەغدا کردوونی هەموویان لە چوارچێوەی بەرنامەی پارتی دەرنەچوون و لە لامەرکەزییەوە دەستیان پێکردووە تا دواترینیان کە رێکەوتنی ئازاری ساڵی 1970 ی لێکەوتۆتەوە کە ئەویش بریتیە لە ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستانی عێراق لە سایەی دەسەلاتی عێراقیدا بەلام بە پێی بەرنامەی پارتی عێراقێکی دیموکراتی. کە بێگومان پارتی لە هەموو گفتوگۆکانیدا یەکێك لەو دوو خاڵە

سەرەکیەکەی پشت گوێ خستووە کە ئەویش بریتیە لە دیموکراسی بۆ عێراق. واتە ئەوەی پارتی لە رووی پراکتیکەوە مەبەستی بووە ئۆتۆنۆمی بووە بۆ کوردستانو مەسەلەی دیموکراتی بۆ عێراق بووەتە خاڵێکی لاوەکی. لەرووی راستیشەوە کورد ناتوانێت عێراق بکات بە وڵاتێکی دیموکراسی هەر بۆیە ئەو خاڵە لە بنەڕەتدا جگە لە خەیاڵ هیچی تر نەبووە.

لە دوای ئەوەی کە عەبدولسەلام عارف لە رێگای کودەتایەکەوە بە سەر بەعسیەکاندا هاتە سەرکورسی دەسەڵات،، پێشنیاری گفتوگۆی لەگەڵ سەرکردایەتی پارتی و بە تایبەتی بارزانیدا کرد. لە شوباتی 1964 دا پێشنیاری ئەو گفتوگۆیە گەیشتنە سەرشێوەی داڕشتنی کۆتایی ناوەرۆکی رێکەوتنێك. عبدولسەلام و لایەنی حکومەت سووربوون لەسەر ئەوەی کە داڕشتنی رێکەوتننامەکە بەم جۆرە بێت: دەوڵەت دان دەنێت بە مافی هاووڵاتیبوونی کورددا" بەلاّم شاندی کوردی کە نوری شاوەیس و مام جەلال و چەند کەسێکی تر بوون سووربوون لەسەر ئەوەی کە داڕشتنی کۆتایی رێکەوتنەکە بەم جۆرە بێت:دەوڵەت دان دەنێت بە مافە نەتەوایەتیەکانی کورددا(31).بێگومان ئەوەی گرنگە لە دوا داڕشتنی دۆکیومێنتی رێکەوتنەکەدا ئەوەیە کە شاندی کوردی پێی لەسەر دادەگرت جێگیر کرا. بەلاّم دیسان ئەوەی کە تەمومژاویە لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمەوە ئەوە بوو کە سنوورو رەهەندی ئەو مافانەی کورد کە وەکو مافی نەتەوەیی باس کرابوو دیارنەبوو،، بەلاّم لە ناو دۆکیومێنتەکەدا هاتبوو: داننان بە مافە نەتەوەییەکانی برا کوردەکانماندا لە چوارچێوەی گەلی عێراقداو لە یەکێتیەکی نیشتیمانی برایانەدا(32).دیارە کە سەیری ئەم قسەیە بکەین بە ئاشکرا بۆمان دەردەکەوێت کە بە تەواوی لەگەڵ بەرنامەو درووشمی ئەو کاتەی پارتی

دیموکراتی کوردستاندا کۆکەو لە چوارچێوەی ئەو بەرنامەو دروشمەدایە کە بریتیە لە یەکێتی خاك و گەلی عێراق. هەر لێرەوە جارێکی تر بۆمان ئاشکرا دەبێتەوە کە هەتا گفتوگۆی ساڵی 1964 گوتاری پارتی دیموکراتی کوردستان کە گوتاری راپەڕینی ئەیلولیش هەر لە سنووری ئەو گوتارەدا بووە، گوتاری ناسیونالیزمێکی خاوەن شووناس نەبووە چونکە داواکارییەکان زۆر لە خوار داواکاری و بەرنامەی ناسیونالیزمەوە بووە. وەك ئاشکرایە لە بنەڕەتدا دەبێ داواکاری نەتەوە لە دەوڵەتی نەتەوەیدا بەرجەستە ببێت. ماکس فیبەر تەئکید لەوە دەکات کە: نەتەوە کۆمەڵێکە سۆزو عاتیفە پێکەوەی بەستوون کە دەربڕینێکی گونجاوی بۆ نادۆزرێتەوە تەنیا لە میانەی دەوڵەتێکی تایبەت بە خۆیەوە نەبێت، لەبەر ئەوە شتێکی سرووشتیە کە نەتەوە کۆشش بکات بۆ درووستکردنی ئەو دەوڵەتە(33).

لە روانگەی کۆمەڵناسیەوە دەشێ راو بۆچوونی جیاواز سەبارەت بە دەوڵەتی نەتەوەیی و درووستکردنی ئەو دەوڵەتە هەبێت، بەلاَم سەرباری ناشیرین بوونی شوناسی دەوڵەتی نەتەوەیی لە نیوەی یەکەمی سەدەی بیستدا کە دەوڵەتی نەتەوەیی فاشیزم و تۆتالیتاریزمی بەرهەم هێنا، بەلاَم تەنانەت لەو قۆناغەداو لە دواتریشدا دەوڵەتی نەتەوەیی وەکو پێداویستیەکی سەرەکی بۆ رزگارکردنی نەتەوە ژێردەستەکان سەیرکراوەو هێندێ بۆچوونی مارکسیانەی لەو جۆرەش هەبووە کە پێی وابووە هەرچۆن خەباتی چینایەتی پێویستە بۆ رزگارکردنی چینەچەوساوەکان، بەهەمان شێوە خەباتی نەتەوەییش پێویستە بۆ رزگارکردنی نەتەوە ژێردەستەکان و درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی بۆیان. هەرچەندە رای لەو جۆرەش هەبووە کە پێی وابوو دەوڵەتی نەتەوەیی بۆ ئەو کاتە پێویست بوو کە گەلان لە بندەستی ئیمپراتۆرێتەکان بهێنێتە دەرەوە. بە هەرحاڵ کێشەی

كورد له جۆری یەكەمە، واتە كێشەی گەلێكی داگیركراوە كە كاریگەری ماركسیزم لەسەر بزووتنەوەكەی كاریگەرییەكی نێگەتیف بووەو بەو پێیەش جۆرە پێكەوەگرێدانێك لە نێوان داوای نەتەوەیی و داوای چینایەتیدا دەركەوتووە كە ئەویش خەبات بووە لە پێناوی سۆشیالیزمدا . دیارە سەرباری بەوەهەمبوونی ئەو داواكاریە بەلاّم چەمكی ئۆتۆنۆمی بۆ كوردو دیموكراتی بۆ عێراق بەرهەمی ئەو روانینەیە كە زیانی گەورەی لە بزووتنەوەی ناسیونالیزمی كوردی داوە.

بێگومان سەرباری چەندین سەردان و گفتوگۆ لە نێوان وەفدی حكومەتی عێراقی و سەركردایەتی بارزانیدا كە دوا كۆبوونەوەیان تاهیر یەحیای سەرۆك وەزیرانی ئەو كاتە خۆی سەرۆكایەتی دەكردو زیاترین بابەتی دانیشتنی ئەوجارەش لە بارەی ناوەرۆك و بڕگەكانی دەستووری تازەی ئەوكاتەی عێراقەوە بوو. كە ئەو دەستوورە هیچ شتێكی وەهای تیادا بەدینەدەكرا كە ئاماژەی دانان بێت بە مافە نەتەوایەتییەكانی كورددا لە چوارچێوەی عێراقدا. هەرچەند تاهیر یەحیا بەڵێنی ئەوەی بە سەركردایەتی كوردی دا كە گۆڕانكاری لەو دەستوورە كاتیەدا دەكات، بەلاّم ئەوە هەر لە سنووری بەڵێندا مایەوەو سەرئەنجامی گفتوگۆكەش شتیكی ئەوتۆی لە قازانجی كورد بەرهەم نەهێنا، بەڵكو دەوری كاریگەریگەری هەبوو لە زیاتر درزبردنی نێوانی سەركردایەتی بارزانی و مەكتەبی سیاسیدا، هەرچەندە درزبردنەكە لەسەر بنەمای جیاوازی گوتار نەبوو بەواتا لەسەر ئەوە نەبوو كە لایەكیان هەلگری گوتاری ناسیونالیزمی كوردی بێت و لاكەی تریشیان هەلگری گوتاری یەكێتی و یەكبوونی خاكی عێراق بێت.

ج- دابەشبوونی ساڵی 1964 لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمی کوردییەوە:

دیارە لە رێکەوتنی کۆتایی گفتوگۆی شوباتی 1964دا برایم ئەحمەد کە سکرتێری پارتی بوو لە دەرەوەی وڵات بوو. ئەو ئەندامانەی مەکتەبی سیاسی کە ئامادەبوونی بەردەوامیان هەبوو تەنانەت کە دوادارشتنی رێکەوتن نامەکەیشیان کرد نوری شاوەیس و مام جلال بوون کە هەردووکیان ئەو کاتە زۆر نزیك بوون لە برایم ئەحمەدەوە. بەڵام ئەوەی جێگای پرسیارە ئەوەیە کە تا برایم ئەحمەد نەگەڕایەوە ئەمان هیچ ناڕازیبوونێکیان لەسەر ئەو رێکەوتنە نیشان نەدا. بەڵام دوای گەڕانەوەی برایم ئەحمەد لە رێگەی ئێرانەوە ئەمان و بەشێکی تریش لە ئەندامانی مەکتەبی سیاسی رایان گۆڕی و ئەوەش بوو بە سەرەتای درزبردنی یەکێتی لە نێو سەرکردایەتی پارتیدا کە دواتر بە جیابوونەوەی مەکتەبی سیاسی لە سەرکردایەتی بارزانی کۆتایی هات.

مەسعود بارزانی دەڵێت: برایم بەڵێنی یارمەتی و پشتگیری لە شای ئێران وەرگرتبوو لە حاڵەتی سەرکەوتنیدا بۆ هەڵوەشاندنەوەی رێکەوتنی شوبات و لەق کردنی پێگەی بارزانی و لابردنی لە سەرکردایەتی بزووتنەوەی رزگاریخوازی کورددا (34). هەروەك جارێکی تر مەسعود بارزانی دەڵێت: پەیوەندی برایم ئەحمەد لەو کاتەدا بە ئێرانییەکانەوە لە رێگای جیهازی لاسلکی و لە رێگای (عیسا پەژمان)ەوە بەردەوام بوو. عیسا پەژمان کوردێکی خەڵکی سنە بوو لە ساڤاکی ئێرانیدا بوو(35). بێگومان ئێمە تاکو ئێستاش ئاستی ئەو پەیوەندیە نازانین بەڵام هەم ئەوەی کە مەسعود بارزانی دەیڵێت و هەم ئەوەشی کە خەڵی بەشداربووی ئەو سەردەمە دەیگێڕنەوەو لە کتێبەشدا کە

لەم دواییانەدا وەکو گفتوگۆو یادەوەرییەکانی عیسا پەژمان چاپکراوە(333)، دەردەکەوێت دەوری عیسا پەژمان دەورێکی سیخوڕی هێجگار خراپ بووەو جێگای خۆیشێتی کە تەسەوری ئەوە نەکەین هیچ داگیرکەرێکی کوردستان لەگەڵ دەرکەوتنی لاوازترین تروسکەدا بوو بێت بۆ هیچ بەشێکی کوردستان. بۆیە هیچ گومانمان لەوە نییە کە داگیرکەری ئێرانی چ ئەوساش و چ دواتریش لە سالآنی حەفتامان و هەشتاکانداو تەنانەت ئێستاش بەردەوام هەوڵیداوەو هەوڵدەدات بزووتنەوەی کوردایەتی پەرتو دابەشبوو لاواز بێت و ئەگەر پشتگیری لایەنێکیشی کردبێت ئەوە بێچەندووچوون بۆ دژایەتی لایەنەکانی تری کورد کردوویەتی و هەرگیز هەنگاوێکی نەناوە لە بەرژەوەندی کورد بێت. هەر بۆیە جێگای گومان نییە ئەگەر دەسەلآتی شای ئەو سەردەمە لە ڕێگای ساڤاکەوە بە گشتی و لە ڕێگای عیسا پەژمانەوە وەکو نوێنەری ساڤاك هەوڵیدابێت بزووتنەوەی کوردی دابەش بکات. دیارە لێرەدا گلەیی سەخت لە کورد خۆی دەکرێت چونکە خۆی ئامادەگی بۆ کارێکی وەها ترسناك هەبووە بە تایبەتی دابەشبوونی ساڵی 1964 کە برینێکی ئەوتۆی خستە جەستەی کوردو گوتاری کوردییەوە کە تاکو ئێستاش بە دەستیەوە دەناڵێنێت.

بێگومان لە کاتێکدا کە ئەم بۆچوونەی سەرەوە لە ئارادایە بۆ دەوری نێگەتیفی برایم ئەحمەد لە هەمان کاتدا بۆچوونێکی تریش هەیە کە ئەویش ئەوەیە بارزانی هیچ گرنگیەکی بە مەکتەبی سیاسی و بە بڕیاری بە کۆمەڵ نەدابێت و ئەو نوخبەیەی ناو مەکتەبی سیاسیش وەکو نوخبەیەکی ڕۆشنبیر لە هەوڵی ئەوەدا بوون کە لە دەسەلآت و نفووزی بارزانی بەسەر حیزبەوە کەم بکەنەوە، کە پێیان وابوودەسەلآتێکی رەهای هەیە لە حیزبداو لە هەمان کاتدا ئەو بۆچوونەش هەبووە کە بارزانی لە بنەڕەتدا بایەخی بە حیزب نەدابێت و بڕوای

بەو دەستە خوێندەوارەش نەبووبێت کە لە مەکتەبی سیاسی حیزبدا بوون. کە ئەمەیان لە روانگەی لۆجیکی ناکۆکی و ململانێی نێوان نوخبەی رۆشنبیرو سەرکردەیەکی کاریزمی وەك بارزانیەوە رێگای تێدەچێت چونکە بارزانی کە بنەمایەکی عەشایەری و هێزێکی مەعنەوی گەورەی لە مێژووی بنەماڵەکەی و لە رێبازی نەقشبەندی و لە خەباتی دوورو درێژی خۆیی و لە ئەزموونی تەمەن و لە هەستکردن بە تواناو لێهاتووی و نەبەزینی خۆی وەرگرتووە پێناچێت هەروا بە ئاسانی بڕوای بە نوخبەی رۆشنبیر بە گشتی و برایم ئەحمەد بە تایبەتی کردبێت، بە تایبەتیش ئەو لە ئەنجامی مامەڵەی ئەو پێنج ساڵەی دوای گەڕانەوەی لە سۆڤێتی ئەوسا واتە لە دوای هاتنی قاسم بۆ سەر کورسی دەسەڵات تا کاتی دابەش بوون، هەموو ئەندامانی مەکتەبی سیاسی باش ناسیووەو زانیوویەتی چیان لە باردایەو ئەوەشی کە ئاشکرایە بارزانی لە ناو هەموو مەکتەبی سیاسیدا دەرکی بە تواناو لێهاتوویی تاڵەبانی کردووە کە لە هەموو ئەوانی تر گەنجتر بووە.

بەهەرحاڵ ململانێی نێوان مەکتەبی سیاسی و سەرکردایەتی بارزانی ململانێی نێوان نوخبەی رۆشنبیرو سەرکردایەتی کلاسیکی خاوەن کاریزمای بارزانی بووە کە هیچیان نەیانتوانیووە دان بەویتریاندا بنێن. بێگومان وەکو لە سەرەوەش ئاماژەمان بۆ کرد دەوری ئێران و عیسا پەژمانیش لەولاوە بووەستێت بۆ پشتگیری کردنی باڵی مەکتەبی سیاسی کە ئەوە رۆڵە نێگەتیفەی ئێران ناشێت پشت گوێ بخرێت. دیارە وەکو پێشتر گوتمان مەکتەبی سیاسی وایان نیشاندا کە ناڕازین بە رێکەوتنی شووبات و وایان نیشان دەدا کە بارزانی وازی لە کوردستان هێناوەو بە هێندێ شتی بێبەها فرۆشتوویەتی. دیارە ئەم قسەیەش نەدەبووە جێگای بڕوای زۆرینەی خەڵك.

بارزانی زیاتر پەیڕەوی ئەو ستراتیژەی دەکرد کە ناوبەناو گفتوگۆ پێویستە بۆ پشوودانی پێشمەرگەو خەڵکی گوندنشینی کوردستان کە هەم بژێوی شۆڕش و پێشمەرگە لەسەر ئەوان بوو، هەم سووتەمەنی شۆڕشیش زیاتر هەر ئەوان بوون و لە ژێرباری گران و سەختی بۆردوومانی فڕۆکەو تۆپ و هێزی دوژمنیشدا ئەوان لە هەمووان زیاتر دەسووتان بەجۆرێك زۆرینەی لادێکانی کوردستان نیمچە وێران کرابوون. ئێریك رۆلۆ کە رۆژنامەنووسێکی رۆژنامەی لۆمۆندی فەرەنسی بوو لەو رۆژانەدا سەردنی دەوروبەری سلێمانی کردبوو نووسیبووی: هەموو گوندەکانی کەناری رێگاو جادە سەرەکییەکانی سلێمانی بۆردوومان کرابوون و بە ناپاڵم سوتێنرابوون و بوو بوون بە خاك و خۆڵە مێش(36).

بەهەرحاڵ پاساوی بارزانی بۆ گفتوگۆ ئەوە بووە کە میللەت و پێشمەرگە هەردوو لایان ماندوو بوون و ناو بەناو گفتوگۆ پێویستە بۆ پشوودان، بەلام دیارە باڵی مەکتەبی سیاسی کە لە دەسەلاتی فراوان و رەهای بارزانی بێزاربوون، بەهەر شێوەیەك بوو بێت هەوڵیان داوە لە دەسەلات و نفوزی ئەو کەم بکەنەوە، تا ئەمانیش بتوانن دەوری خۆیان هەبێت. ئەمە جگە لەوەی کە دەشێ ئەمانیش واتە مەکتەبی سیاسی تموحی ئەوەیان هەبوو بێت کە بارزانی کەنارگیر بکەن و خۆیان ببن بە بەرپرسی حیزب. هەروەك لەو کۆنگرەیەشدا کە لەسەروبەندی دابەشبووندا باڵی مەکتەبی سیاسی لە ماوەت بەستیان بارزانیان وەکو سەرۆك لە کارخست. بەلام واقیع سەلماندی کە بارزانی لە ئاستێکدا نییە کە ئەوان بتوانن لە کاری بخەن یان دەری بکەن، بەڵکو پێچەوانەکەی روویدا کە بارزانی ئەوانی دەرکرد. دیارە لێرەدا ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە سەیرکردنی ئەم رووداوەیە لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمی کوردییەوە: ئایا جیاوازی هەبوو لە نێوان گوتاری

ئـەم دوو ئاراسـتەیەدا کـە پێشـتر خـاوەنی یـەك گوتـار بـوون کـە بـریتی بـوو لـە گوتاری دیموکراتی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان؟

خاڵی یەکەم لە بەیاننامەی ئاگربەستدا کە بەیانی حکومەتی عێراقیە سـەبارەت بە ئاگربەستی شوباتی 1964 دەڵێت: داننـان بـە مـافی بـرا کوردەکانمانـدا لـەناو گەلی عێراق و لە یەك یـەکێتی نیشـتیمانی برایانـەداو جێگیرکردنـی ئـەوەش لـە دەستووری کاتیـدا(37). ئەگـەر بـە وردی سـەیری ئـەم خاڵـە بکـەین ئـەوا رووی ناوەرۆکــەوە هــیچ دژایەتیــەکی نییــە لەگــەڵ بەرنامــەی پــارتی دیمــوکراتی کوردستاندا سەبارەت بە مافی کورد لە عێراقدا. ئەنجا با بپرسـین ئایـا مەکتـەبی سیاســی بەرنامەیــەکیان هــەبوو بــۆ داواکردنــی ئاســتێکی زیــاتر لــە مافــە نەتەوەییــەکانی کــورد؟ ئایــا ئەگــەر بەرنامەیــەکی لــەو جۆرەیــان هــەبوو کــوا بەرنامەو داواکارییەکانیان؟ ئایا ئەگـەر نـاکۆکی نێوانیـان لەسـەر داواکـانی کـورد بوو، بۆچـی بـە هـێمنی هـەردوولا پێکـەوە نەدەکەوتنـە گفتوگـۆ؟ کەواتـە لێـرەدا ئــەوەمان بـۆ ئاشـکرا دەبێـت کـە مەسـەلەی نـاکۆکی سـەرکردایەتی بـارزانی و مەکتەبی سیاسی لەسەر بەرنامەو ئاگربەست و ئاسـتی ئـەو داواکارییانـە نـەبووە کە بۆ کورد ویستوویانە، بەڵکو لە راستیدا ناکۆکیەکان لەسەر ئـەوە بـووە کـە لـە لایەك بارزانی ئەوەندە گوێی بە دەورو کاریگـەری مەکتـەبی سیاسـی نـەداوەو لـە هەمان کاتیشدا مەکتەبی سیاسی وەکو نوخبەیـەکی خوێنـدەواری ئـەو سـەردەمە هەوڵیان داوە سنوورێك بۆ دەسەڵات و نفوزی بەربڵاوی بارزانی دابنـێن و پێیـان وابووە بارزانی بە عەقڵی سەرۆك خێڵ و سەرۆك عەشیرەت کاردەکـات و ئـەویش پێی وابووە مەکتەبی سیاسی لەو ئاستەدا نین کە دەوریـان لەسـەر قسـەو بڕیـارو هەڵوێستی ئەو هەبێت.

بەهەرحاڵ مەکتەبی سیاسی هیچ گوتارێکی جیاوازیان نەبوو لە گوتاری سەرکردایەتی بارزانی و ئەوەی کە دەیان گووتەوە بۆ راکێشانی رای جەماوەر ئەوە بوو" ئایا بارزانی ئاشتی کردووە یان خۆیی داوە بە دەستەوە" یان دەیانگووت " بارزانی کوردستانی فرۆشتووە بە سێوو پرتەقاڵ". بێگومان ئەم جۆرە قسانە رەنگە کاریگەری نێگەتیفی هەبوو بێت لەسەر کەسێتی بارزانی بەلأم کاریگەرییەکی کاتی چونکە دواتر واقیع سەلماندی کە هەڵوێستی بارزانی کوردانە و نیشتیمان پەروەرانە بوو چونکە ئەو لە سەنگەری راستەقینەی بەرگری کردن لە کوردو مافەکانیدا بوو. بەلأم مەکتەبی سیاسی دوای راگردنیان بۆ هەمەدان و مانەوەیان بۆ ماوەیەك لەوێ و دوای دەرکردنی بڕیاری لێبووردن بۆیان لە لایەن بارزانیەوەو گەڕانەوەیان، کەچی دوای ماوەیەکی کورت لە گەڕانەوەیان پاڵیان دا بە رژێمی داگیرکەری عێراقەوەو بوونە هاوکارو یاریدەدەری ئەو رژێمە بۆ لێدانی هێزەکانی بارزانی و وێرانکردنی کوردستان و بە شێوەیەکی بەربلأوو ئاشکراش ئەو تەلیسمەیان شکاند لەلای خەڵکی کوردستان کە بوون بە پیاوی داگیرکەرو دوژمنی گەل کارێکی نەششیاوە بە تایبەتی ئەوە دیاردەیەکی خراپ بوو بۆ نوخبەی رۆشنبیری کورد کە ببێتە هاوکاری دوژمنانی نەتەوەو نیشتیمانەکەی. لەو خۆدان بەدەستەوەدانەدا هەڵوێستێك کە کورد پێشتر بە ترسەوە لێی دەڕوانی کە هاوکاری کردنی داگیرکەر بوو، بووە شتێکی ئاسایی،و، مەکتەبی سیاسی بەو خۆبەدەستەوەدانە زەمینەیان بۆ ئەو کاتەو بۆ دواتریش بۆ جۆرێك لە خۆبەدەستەوەدان سازکرد. لە کوردستاندا لەو رێگایەوە لە بری سەربازی لاوانی کوردیان کرد بە هێزی هاریکاری سوپای عێراق بۆ لێدانی پێشمەرگەو جەماوەری کوردستان بە تایبەتی ئەو ناوچانەی لە ژێر سایەی هێزی پێشمەرگەدا بوو. تەنانەت بەم کارەیان ئەو

بۆچوونەیان لای خەڵکی کورد درووستکرد، باشە ئەوانە هەموویان خوێندەوارو پارێزەرو شارەزان، عەیب نییە ببن بە پیاوی رژێم بۆچی عەیبە بۆ منی هاووڵاتی هەژارو نەخوێندەوار ئەو کارە بکەم، واتە زەمینەی سایکۆلۆجی خەڵکی کوردستانیان بۆ قبوڵکردنی بوون بە پیاوی دوژمن ئامادەکرد. رەنگە بە هەڵەدا نەچووبین کە پێمان وابێت نێگەتیفترین ئاسەواری درزبردنی ساڵی 1964و خۆبەدەستەوەدانی مەکتەبی سیاسی زەمینە خۆشکردنو ئامادەکردنی دەروونیو ویژدانی بەشێك لە خەڵك بوو بێت بۆ هاریکاری کردنی رژێمی داگیرکەرو وێرانتنکەری کوردستان. ئەمەش بەهەمهێنانی گوتاری خۆبەدەستەوە دانو شکستە.

ئەم هەڵوێستەی مەکتەبی سیاسی گوتارێکی نوێی ترسناکی بەرهەم هێنا کە ئەویش گوتاری کارکردنە لەگەڵ ئەوی دوژمن، کە لە ئاستێکی دیاردا بەلام ترسناکتر لە رابردوو، هاوشێوەی گوتاری سوارەی حەمیدیەیە کە چۆن بەشێك لە کوردەکان لە سەردەمی سولتان عەبدولحەمیدی دووەمدا بوونە پیاوی سوڵتان بە دژی خواستەکانی میلەتەکەیان لەو کاتەدا. ئەو دەمە سوڵتان عەبدولحەمید لە دوای شکستهێنانی بزووتنەوەکەی شێخ عوبەیدولای نەهری پێکهاتەیەکی چەکداری لە کوردەکان درووست کرد بۆ ئەوەی بەو رێگایە بوار بۆ درووستبوونەوەو سەرهەڵدانەوەی راپەڕینی تر نەهێڵێتەوە، ئەویش لە لایەك ژمارەیەکی زۆر لە کوردەکانی خستە ریزی سوارەی حەمیدیەوەو سەرقاڵی کردن، بەو ئومێدەی جارێکی تر رێگای دژایەتی کردنو چەك هەڵگرتن نەگرنەبەر. لە هەمان کاتیشدا بەکاریان بهێنێت بۆ سەرکوت کردنی هەر جووڵەیەك کە ئەگەری ئەوەی هەبێت بەرەو جوڵەی دژایەتی کردنی دەسەڵاتی سوڵتان بڕوات، یان بشێ دەربکەوێت. دیارە نووسەرێکی دیاری وەکو رۆبێرت ئۆڵسن سوارەی

حەمیدیەی بە قۆناغی دووەمی ناسیونالیزمی کوردی داناوە، هەرچۆن قەڵەم بەدەستەکانی ئەو کاتەی مەکتەبی سیاسی و ئەوانەشی کە دواتر نەیانتوانیووە دان بەو هەڵە ترسناکە مێژووییەدا بنێن تاکو ئیستاش هاریکاری کردنی مەکتەبی سیاسی لەگەڵ رژێمی عێراقیدا وەکو خەباتی کوردایەتی سەیر دەکەن و بە شانازییەوە باسی ئەوە دەکەن کە گوایە مام جەلال حسابی بۆ ئەفسەری سوپاو هەندێ لە کاربەدەستانی رژێم نەکردووە. بەداخەوە ئەوە جۆرێکە لە بێتوانایی نووسەرو توێژەری کورد ئەگینا لە هیچ کەلتوورێکدا هایکاریکردنی سووپای رژێمی داگیرکەری ولاتەکەت بۆ لێدان و دژایەتی کردنی ئەوانەی لەسەنگەری راستەقینەی گەلدان بە خەبات دانانرێت بەڵکو دژایەتی کردنی گەل و نەتەوەو نیشتیمانەو ناشتوانرێت هیچ پاساوێکی بۆ بهێنرێتەوە. ئەو هەڵوێستەی مەکتەبی سیاسی زیانی گەورەی لە بزووتنەوەی کوردایەتی دا هەروەك زیانی گەورەی مەعنەویشی لە سەرجەمی ئەو ئەندامانەی مەکتەبی سیاسی دا کە دەستیان دایە دەستی رژێمی عێراقی و دوای شکستهێنانیشیان لە پاش بەیانی ئازاری 1970 هیچ کامیان لە رووی مەعنەویی و ئامادەبوونیشەوە نەگەیشتنەوە ئەو ئاستەی پێشتر کە لە مەکتەبی سیاسی بوون‌و هێشتا لە سەرکردایەتی بارزانی جیانەبووبوونەوە. تەنیا مام جەلال نەبێت، دیارە مام جەلالیش ئەو پیاوە سیاسیەیە کە تواناو لێهاتوویی ئەو بۆ بەردەوامبوون و خۆنەدان بە دەستی حەقیقەتی شکستەوە کەم وێنەیە. هەرچەندە تاکو ئێستاشی لەگەڵدا بێت کاریگەری ئەو هەڵوێستە بە کەسێتی مام جەلالەوە دیارەو من پێموایە ئەگەر هاریکاریکردنی رژێم لە مێژووی مام جەلالدا نەبوایە ئەوا تاکە سەرکردەی دیارو بێهاوتای قۆناغی دوای سەرکردەی خاوەن کاریزما بارزانی

باوك دەبوو. دیارە راستەخۆو ناڕاستەخۆش زۆرجار گوێمان لێبووە كە مام جەلال پەشیمانی لەو خۆبەدەستەوەدانە دەربڕیووە.

بەهەرحاڵ مەكتەبی سیاسی لە جیابوونەوەدا گوتاری دابەشكردنیان بەرهەم هێنا لە كاتێكدا كورد نەك تەنیا بۆ ئەو كاتە بەڵكو بۆ ئێستاش هەر پێویستی بە گوتاری یەكبوون و یەكگرتنە. لە دوای گەڕانەوەو پاڵدانیش بە رژێمەوە گوتاری دژیان بەرهەم هێنا. بۆیە ئەگەر لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمەوە سەیر بكەین ئەوا بە بەراورد بە باڵی مەكتەبی سیاسی، بارزانی لە هەڵوێستی كوردانەو نیشتیمان پەروەرانەدا بوو، ئەو هەڵگری ئەو گوتارە بوو كە پارتی دیموكراتی كوردستان لە دامەزراندنیەوە هەڵیگرتبوو، لە پێناوی بەدیهێنانیدا خەباتی دەكرد. دیارە پێشتر لە گەوهەرو سرووشتی ئەو گوتارە دواین كە بریتیە لە گوتاری ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی عێراقدا. بێگومان ئەوەش لە ئاستی هەرە كەمی گوتاری ناسیونالیزم كەمترە كە دیارە گوتاری ناسیونالیزم بریتیە لە درووست كردنی دەوڵەتی نەتەوەیی و گوتاری هەر بزووتنەوەیەكی نەتەوەیی لە ئاستی یەكەمدا بنیادنانی دەوڵەتی هەڵنەگرتبێت ئەوە مانای وایە لە خوار ئاستی گوتاری ناسیونالیزمی خاوەن شووناسەوەیە، چونكە شووناسی گوتاری نەتەوەیی بەبێ بوونی دەوڵەتی نەتەوەیی هیچ مانایەكی ئەوتۆی نییە.

د- گوتاری پارتی و سەرکردایەتی بارزانی لە دوای دابەشبوون:

دوای بەشـداری هێزەکـانی سـەربە مەکتـەبی سیاسـی کـە بـە هێـزی جـەلالی نـاودەبران لـە شـەڕی دژی کـوردو بارزانیـدا و دوای شکسـتی رژێـم لـە شـەڕی هەندرێندا بە هاریکاری هێزەکانی پـارتی و حیزبـی شـیوعی عێراقـی حکومـەتی عێـراق جـارێکی تـر هـەوڵی گفتوگـۆی لەگـەڵ بارزانیـدا دایـەوە کـە زەمینـە بـۆ ئـاگربڕێکی تـر خۆشـبوو کـە ئـەویش ئـاگربڕی دوای بـەیانی بیسـت و نـۆی حـوزەیرانی 1966 بـوو. ئایـا گوتـاری ناسـیونالیزمی کـوردی لـە کـاتی ئـەو ئاگربڕەو لـە دوای ئـەوەش کـە ئـەو بەیانـە دەرچـوو هـیچ گۆڕانکاری بەرسـەردا هات؟ لە خاڵی یەکەمی بەیانەکەدا دەڵێت: حکومـەت بـە تـەواوەتی دانینـاوە بـە نەتەوەی کورددا لە دەستووری کاتی هەموار کراوداو ئێستاش ئامادەیـە تەئکیـدی ئەو دانپێدانانە بکاتەوەو لە دەستووری هەمیشەییدا روونی بکاتەوە بـە جۆرێـك کـە نەتەوایـەتی کـوردو مافـە نەتەوایەتییـەکان بـۆ کـورد لـە عێراقێکـی یـەك پارچەدا بەدی بێـت، کـە دوو نەتـەوەی سـەرەکی تێدایـە کـە عـەرەب و کـوردن و عەرەب و کوردیش لە ماف و ئەرکدا یەکسان دەبن(37). بێگومان ئەگەر سەیری ئەم خاڵەی سەرەوە بکەین کـە خـاڵی سـەرکی بـەیانی بیسـت و نـۆی حوزەیرانـە، باس لەوە دەکات کە چۆن پێشتر و لە سەردەمی قاسم دا دەستووری کاتی دانی بـە کورددا ناوە لە عێراقدا. هەروەك باس لە مافی کوردیش دەکات وەکو نەتـەوەو لـە خاڵەکانی تریشدا باسی بە رەسمی کردنی زمانی کوردی و بەشـداریکردنی کـورد لـە بـەڕێوەبردنی ناوچـەکانی خۆیـان و عێراقیشـدا دەکـات. بـەڵام ئـەوەی لـەم بەیانـەدا باسـی هـاتووە تـەنیا لامەرکـەزی پارێزگـاو یەکـە ئیدارییەکانـەو باسـی

ئۆتۆنۆمی نەکراوە. دیارە یەکێك لە ئامانجە سەرەکیەکانی سەرکردایەتی شۆرش لەو گفتوگۆو رێکەوتنەدا ئەوە بووە کە شوێنکەوتووان‌و دەستەی برایم -جەلال چەك بکرێن. دیارە لە ئەنجامی رێکەوتنەکەدا ئەوە نەگەیشتۆتە ئەنجام‌و جێبوجێ نەکراوە. وەك ئاشکرایە بە ماوەیەکی کورت دوای دەرچوونی بەیانی بیست و نۆی حوزەیران کە ئەورەحمان بەزاز خۆی بەیانەکەی خوێندەوە، بەزاز ناچارکرا دەست لە کار بکێشێتەوەو دوای ئەویش کە ناجی تالیب وەزارەتی پێکهێنا، ئەو بەیانە پشت گوێ خرا. کەواتە دەتوانین بڵێین تاکە سوودێك کە ئەو ئاگر بڕە هەیبووبێت هەر ئەوە بووە کە بۆ ماوەیەکی باش پیشمەرگەو سووپای عێراق شەڕیان راگرت، بەلاَم لە راستیدا شەڕی نێوان چەکدارانی جەلالی و پێشمەرگەی کوردستان هەر بەردەوام بوو.

پارتی دیموکراتی کوردستان لە مانگی تشرینی دووەمی هەمان ساڵدا کۆنگرەی حەوتەمی خۆیی گرت و رەدی ئیعتیباری بۆ نوری شاوەیس و عەلی عەبدولاَ کردو چوونەوە ناو مەکتەبی سیاسی کە پێشتر ئەم دوو ئەندامەش لەگەڵ بالَی مەکتەبی سیاسی بوون . لە بەیانی کۆتایی کۆنگرەدا جارێکی تر داوا لە حکومەتی عێراق کرایەوە کە بڕگەکانی بەیانی بیست و نۆی حوزەیران جێبەجی بکات. کەواتە لێرەوە ئاشکرا دەبێت کە هیچ گۆڕانکارییەك لە بەرنامەو گوتاری پارتیدا لەم کۆنگرەیەدا بە ئاراستەی بەرەو پێشەوەچوون رووینەداو تەنانەت مەسەلەی ئۆتۆنۆمیش ئەو ئامادەبوونەی نەبوو لەم کۆنگرەیەدا، بۆیە دەتوانین بڵێین گوتاری پێشتر ئەگەر لەبەرنامەی حیزبدا وەکو خۆی مابێتەوە کە بریتی بوو لە دیموکراتی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان، ئەوا لەم کۆنگرەیەدا سووربوون لەسەر ئەو داواکارییە کاڵ بووەوە کە دەشێ بەشێکی ئەو خاوبوونەوەیەش پەیوەندی بە چوونە پاڵ حکومەتی

مەکتەبی سیاسییەوە هەبوو بێت. بەڵام مەسەلەی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان و دیموکراتی دوو خاڵی جێگیر بوون لە بەرنامەی پارتیدا. بۆیە لێرەوە دەتوانین بڵێین ئەوەی بە ئاشکرا لە ناو سیاسەت و ژیانی حیزبایەتی پارتیدا لە سەرەتای دەستپێکردنی شۆڕشی ئەیلولەوە جێگیر بوو هەتا شکستی ساڵی 1975 بەردەوام بوو، بە جێگیری ماوەتەوە. بەپێی روانینی سەرکردایەتی حیزب ئاشکرایە سەرجەمی ئەو ئاگربڕانەی کە بارزانی کردوونی هەتا رێکەوتنی ئازار بە پێی زۆر بۆچوون تەنیا بۆ بە رێکردنی کات و پشوودان بووە.

بێگومان لەو بارودۆخەی دوای بەیانی بیست ونۆی حوزەیران، تاکو هاتنی حیزبی بەعس بۆسەر کورسی دەسەڵات بارودۆخی نێوان حکومەتی عێراقی و سەرکردایەتی کوردی لە نێوان نەشەڕو نەئاشتیدا بوو. کورد داوای جێبەجێ کردنی بەیانەکەیان دەکردو سەرۆك کۆمار خۆیشی وای نیشان دەدا کە لەگەڵ جێبەجێکردنی ئەو بەیانەدایەو دەیەوێت ناکۆکیەکان لەگەڵ کورد کۆتایی پێبهێنێت، بەڵام چەند جارێك هەڵوەشاندنەوەی وەزارەت و باڵادەستبوونی عەرەبە ناسیونالیستەکان و لاوازی ئەورەحمان عارف کە سەرۆك کۆمار بوو رێگای نەدا بە جێبەجێ کردنی ئەو بەیانە، ئەگەرچی بەیانەکەش لەگەوهەردا شتێکی ئەوتۆ نەبوو. بەهەرحاڵ بارودۆخی کوردستان هەر بە ئاڵۆزی مایەوە هەتا هاتنی بەعس بۆ سەر کورسی دەسەڵات. هەرچەندە هیچ کام لەو وەزارەتانەی کە لەو دوو ساڵەدا درووستبوون بەیانی بیست و نۆی حوزەیرانیان جێبەجێ نەکرد، بەڵام بارزانی لەسەر بەڵێنی خۆی رۆیشت و ئاگر بەستی نەشکاندو تەنانەت لە کاتی هێرشی ساڵی 1967ی ئیسرائیلدا رایگەیاند کە نەك هەر ئیلتیزام بە ئاگر بەستەوە دەکات بەڵکو ئامادەیە بە هێزیش بەشداری عەرەبەکان بکات لە شەڕدا دژی ئیسرائیل. ئەمەش لە لایەك ویست و خواستی

بارزانی بۆ ئاشتی دەردەخات لە لایەکی تریشەوە دەیسەلمێنێت کە بارزانی دژی نەتەوەی عەرەب نەبووەو تەنانەت سۆزی بۆ گەلانی تری ژێردەستەو مافخوراویش هەبووە چونکە بە هاوشێوەو هاوچارەنووسی کوردی زانیوون کە ئەوەش رەهەندێکی فراوانتر دەبەخشێتە روانین و کەسێتی بارزانی و دەیسەلمێنێت کە خاوەنی گوتارێکی شۆڤێنیستانە نەبووە وەکو زۆرێك لە ناسیونالیستەکانی تورك و فارس و عەرەبەکان.

د- گوتاری پارتی دیموکراتی کوردستان لە 11ی ئازاردا:

بێگومان دوای هاتنەوە سەر کورسی دەسەڵاتی حیزبی بەعس لە ساڵی 1968دا ئەو ئاگر بەستەی کە لە رێککەوتنی 29ی حوزەیرانەوە بەردەوام بوو، بەرەو هەرەس چوو بە تایبەتی لە بەرئەوەی کە رژێمی تازە، بایەخێکی زیاتری بۆ جەلالیەکان گێڕایەوە. بۆیە گرژی نێوان شۆڕش و بە تایبەتی جەلالیەکان لە ساڵی 1969دا تەواو ئاڵۆز بوو چەندین شەڕو پێکدادان روویانداو لەو شەڕانەشدا کە سوپای عێراق دژی هێزی پێشمەرگە دەیکردن بە پێی قسەی ئیسماعیل تایە ئەلنوعەیمی کە ئەو کاتە کرایە سەرۆکی فیرقەی دوو لە کتێبەکەیدا بە ناوی (ئەزموونم لە سەرکردایەتیدا)، باسی ئەوە دەکات کە جەلالیەکان هاوکاری هەرە باشی سووپا بوون بۆ لێدانی هێزی پێشمەرگەو خەڵکی کوردستان. کە ئەوەش زیاتر شێوازی شەڕی نێوان کوردو رژێمی گۆڕی بۆ شەڕی نێوان کوردو کورد. بەلاّم پاش بە دەستهێنانی هەندێ سەرکەوتنی هێزی پێشمەرگەو هەوڵدانی بەعسیش بۆ بەهێزکردنی پێگەی خۆی بارودۆخێك هاتە ئاراوە بۆ ئەوەی کە بەعس بیر لەوە بکاتەوە بکەوێتە گفتوگۆ لەگەڵ بارزانی دا. هەروەك دەشێت بارزانیش خوازیاری ئەوەبوو بێت کە هەلێك رێکبکەوێت بۆ ئەوەی زیاتر دەسەلاّت و نفووزی جەلالیەکان سنووردار بکات و سەرئەنجام

ناچارببن بە لاوازی بێنەوە بەردەمی کە لە راستیشدا هەروا کەوتەوەو رەنگە ئەوەش تاکە هیوایەك بوو بێت لەو هەموو هیوایەی بارزانی هەیبوون بەدیهاتبێت. بەلاَم دیارە بارزانی سەرئەنجامیش بە عەقلّ و بە هەلّوێستی سەرکردەیەکی بە ئەزموون و لێهاتوو مامەلّەی لەگەلّ ئەوان کردو ئەوەش جارێکی تر ئەگەر لە رووکەشیشدا بووبێت جۆرێك لە یەکگرتنەوەی درووست کرد.

ئێستا کاتی ئەوەیە بپرسین ئایا رێگەوتنی 11ی ئازاری 1970چی بۆ کورد تێدابوو؟ لەچ ئاستێکی گوتاری ناسیونالیزمی کوردیدا بوو؟ ئایا لە رێکەوتنی ئازاردا، داواکانی کورد جیاوازی هەبوو لەوەی کە لە بەرنامەی پارتی دیموکراتی کوردستاندا سەبارەت بە کوردو عێراق جێگیر کرابوو؟ زۆرێك لەو خالاّنەی کە سەبارەت بە رەسمی کردنی زمانی کوردی و دانانی کارمەندانی کورد لە ناوچە کوردییەکان و گێرانەوەی دەرکراو یان ئەوانەی بە ناچاری کاروپیشەی خۆیان بە جێهێشتبوو، لەو خالاَنە بوون کە لە گفتوگۆکانی تریشدا باسیان هاتبوو، بەلاَم ئەوەی بە گوێرەی ئەم رێکەوتنە گرنگ بوو بریتی بوو لە دانانی بەوەدا کە لە دەستووری هەمیشەیی عێراقدا ئەوە جێگیر دەکرێت کە گەلی عێراق لە دوو نەتەوەی سەرەکی پێکدێت کە نەتەوەی کوردو نەتەوەی عەرەبن و ئەم دەستوورەش دان بە مافە نەتەوەییەکانی کوردو کەمە نەتەوەییەکانی تریشدا دەنێت لە چوارچێوەی عێراقی یەکگرتوودا(38). دیارە دەبوو ئەمەش لە ماوەی ئەو چوار سالّەدا لە چوارچێوەی یاسایەکدا بە ناوی یاسای ئۆتۆنۆمی رێکبخرایە کە ئەمەش لە خۆیدا دانپێدانانێکی گرنگ بوو بە بوونی کورددا وەکو نەتەوەیەکی جیاواز لە عەرەب. هەرچەندە پێشترو لە سەردەمی قاسمدا ئەوە لە

دەستووری کاتی عێراقدا جێگیر کرا کە کوردو عەرەب لەم نیشتیمانەدا هاوبەشن.

دیارە رێکەوتننامەی 11ی ئازار لە پازدە خاڵ پێکهاتبوو، زۆربەی خاڵەکانی شتی ئاسایی بوون. ئەوەی کە ئاماژەی ئاشکرابوو بۆ داننانی رژێم بە مافەکانی کورددا لە شێوازی خود بەڕێوەبردن و لە چوارچێوەی عێراقدا خاڵی چواردەیەمی رێکەوتنەکە بوو کە دەیگووت: ئەو ناوچانەی کە زۆرینەی دانیشتووانەکەی کوردن یەکدەخرێن وەکو یەکەیەکی خود رێبەرێتی(ئۆتۆنۆمی)(39). بێگومان ئەگەر لە چەند روانگەیەکەوە سەیری کۆی خاڵەکانی رێکەوتنی ئازار بکەین ئەوا بەراورد بەو بارودۆخە ناهەموارەی کە کوردی تێدابوو وەکو دەستکەوتێکی پڕ بایەخ سەیر دەکرێت چونکە گواستنەوەیەکی گرنگ بوو لە پرۆسەی لە نێوبردن و پاکتاوی رەگەزییەوە بۆ جۆرێك لە دانپێدانان. هەروەك یەکەم جاریش بوو لە مێژووی دوای دابەش کردنی کوردستاندا یەکێك لە داگیرکەرەکانی کوردستان دان بەوەدا بنێت کە لە سنووری دەسەڵاتداری و دەوڵەتەکەی ئەودا هەموو ئەو ناوچانەی کە زۆرینەی دانیشتوانەکەیان کوردە یەکدەگرن و دەبنە یەکەیەکی ئیداریو کورد خۆی بەڕێوەی دەبات. کەواتە لێرەدا دانپێدانانێکی ئاشکرا بە بوونی کورددا وەکو نەتەوەیەك کە تاکو ئێستا مافەکانی پێشێل کراوەو دانپێبوونیدا نەنراوە بەرجەستە بوو.

هەڵبەت ئەگەر لە روانگەی گوتاری باڵادەستی ئەو کاتەی پارتیەوە سەیر بکەین، ئەوا بە ئاشکرا بۆمان دەردەکەوێت کە رێکەوتننامەی ئازار وەڵامێکی پڕبەپڕی بەرنامەی پارتی دیموکراتی کوردستان بوو کە بەرنامەی ئەم پارتە بریتی بوو لە دیموکراتی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان. راستە گومان لەوە دەکرا کە حیزبی بەعس و کەلتووری بەعس بچووکترین ئامادەیی هەبێت بۆ

دیموكراتیزەكرنی كۆمەڵگە. بۆیە مەسەلەی بە دیموكراتی كردنی عێراق وەكو جۆرێك لە وەهم سەیر دەكرا. بەڵام بەشەكەی تری كە دانان بوو بە مافەكانی كورددا لە سیستێمی ئۆتۆنۆمی و لە چوارچێوەی عێراقدا بۆ ئێمەی كورد جێگای بایەخێكی لە رادە بەدەر بوو.

ئەگەر لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمەوە سەیر بكەین ئەوا لە لای هەموو ئەوانە ئاشكرایە كە بایەخ بە مەسەلەی ناسیونالیزم دەدەن كە خاڵی سەرەكی و بنەڕەتی بریتیە لە دروستكردنی دەوڵەتی سەربەخۆ. واتە خاڵی بنەڕەتی و سەوداگەری لەسەر نەكراو كە گەوهەری گوتاری ناسیونالیزم پێكدێنێت بریتیە لە دروستكردنی دەوڵەتی سەربەخۆ. بێگومان كاتێ ئێمە باسی گوتاری ناسیونالیزم دەكەین دەبێ ئەوە بزانین لە تیۆرە كلاسیكییەكانی كۆمەڵناسیدا لە ژێرناوی تردا ناڕاستەخۆ هەمان ئەو ئامانجانە باسكراون كە ئامانجی ناسیونالیزم یان گوتاری ناسیونالیزمن. بۆ نموونە شاری هەرە تەواو لە تیۆری فارابی دا هاوشانی دەسەلاتی دەوڵەتی سەربەخۆیە، كە بە گوێرەی كورد مەبەستمان لە شاری هەرە تەواو دروستكردنی دەوڵەتێكی سەربەخۆیە لە سەر هەموو جوگرافیای كوردستانی گەورە. دیارە ئەم تێزە لە رووی تیۆرییەوە رەنگە قسە لەسەر كردنی ئاسان بێت، بەڵام ئایا جێبەجێكردنی لەسەر زەمینەی واقیعی كوردستانی داگیركراوو دابەشكراو چۆن دەبێتو كێ دەبێتە بكەری ئەو پرۆژەیەو چۆن دەكەوێتەوە ئەوەیان مەسەلەیەكی ترەو ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ كۆتایی جەنگی جیهانی دووەم، واتە بۆ ئەو كاتەی كە كۆمەڵەی ژیانەوەی كوردستان لەسەروەختی دەسەلاٰت و بڕیاری قازی محەممەددا ناوی گۆڕا بۆ پارتی دیموكراتی كوردستانی ئێران و هەر بە ماوەی ساڵێك دوای ئەوە بازانیش پارتی دیموكراتی كوردستانی عێراق دروست كرد بۆ ئەوەی خەبات بكات بۆ

بەدیهێنانی خواست و داواکانی کورد لەم بەشەی کوردستاندا، هەرچۆن پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران خەباتی دەکرد لە پێناوی کوردی ژێرسایەی دەسەڵاتی داگیرکەری ئێرانیدا .

ئێستا ئەگەر لەم روانگەیەوە سەیر بکەین ئەوا بە باشی تێدەگەین کە هەردوو پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران و عێراقیش هەر لە سەرەتای درووستبوونیانەوە بەرنامەی بەدەستهێنانی مافەکانی کوردیان هەبووە لە بەشێکی دیاری کراوی کوردستاندا کە ئەمەش هاوشێوەی دەسەڵاتی شاری تەواوە لە تیۆری فارابیدا، ئەگەر بەرنامەی ئەم دوو پارتە درووستکردنی دەوڵەت بێت لەو بەشەی کوردستاندا کە نوێنەرایەتی دەکەن. بەڵام ئەگەر بەدەستهسێنانی ئۆتۆنۆمی بێت بۆ هەر بەشێگ لە چوارچێوەوی دەسەڵاتی ئەو دەوڵەتەدا کە داگیری کردووە، ئەوا گوتاری ناسیونالیزمی کوردی هاوشێوەوی گوتاری شاری ناتەواوە. بەهەرحاڵ ئەگەر گوتاری شاری ناتەواو بریتی بێت لە نیمچە دەسەڵاتێکی سادە بەسەر رووبەرێکی جوگرافی دیاریکراوداو ئەو دەسەڵاتەش دەسەڵاتێکی رەها نەبێت واتە لە سەرووی ئەو دەسەڵاتە سادەیەوە دەسەڵاتیکی تر هەبێت کە ئەو دەسەڵاتی رەها بێت و هەموو بڕیارێکی گرنگ و چارەنووس ساز ئەو بیدات. کەواتە دەسەڵاتی شاری ناتەواو لە گەوهەردا دەسەڵاتێکی ناتەواوە مادەم مافی هەموو بڕیارێکی نییە لە چوارچێوەی ئەو رووبەرە جوگرافیەی کە بە هی خۆیی دەزانێت و وایشی نیشان دەدات کە فەرمانڕەوای راستەقینەو بێکەموکورتی ئەو رووبەرەیە. دەسەڵاتی ئۆتۆنۆمی هاوشێوەی دەسەڵاتی شاری ناتەواوە هەرچۆن گوتاری ئۆتۆنۆمی هاوشێوەی گوتاری شاری ناتەواوە.

دیارە ئێمە لێرەدا مەبەستمان ئەوە نییە کە بڵێین ڕێکەوتنی ئازار شتێکی کەم بەهابووە، نەخێر بۆ ئەو بارودۆخەی کورد ئەو ڕێکەوتنە بایەخ و گرنگی خۆیی هەیە ئەویش وەکو پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد لە پلەی یەکەمدا دانانی راستەخۆی رژێمە بە بەشێك لە مافەکانی کورددا کە ئەویش ناڕاستەخۆ دانانێکی ئاشکرابوو بە بوونی کورددا وەکو نەتەوەو رازیبوونیش بەوەی کە لە دەستووری هەمیشەیی عێراقدا ئەو دانپێدانانە جێگیر بکرێت کە ئەو دانپێدانانە بایەخی ڕێکەوتنەکە زیاتر دەکات. ئەمە سەرباری ئەوەی هەم لە رووی مەعنەوییەوە ئەو ڕێکەوتنە بۆ کورد گرنگ بوو هەم لە رووی بوار رەخساندن بۆ درووستبوونی جۆرێك لە ئاشتی و هێمنیەوە بارودۆخێك هاتە کایەوە کە کورد لە رووی کەلتووریو رۆشنبیری و زمان و خوێندن و ئەدەب و هونەریشەوە کەوتە جوڵە کە ئەوەش بنەمای جوڵەو رابوونەوەیە بەرەو رێنیسانسی هەمەلایەنەی نەتەوەیی کە لە راستیشدا چوار ساڵی ماوەی ڕێکەوتن لەو رووە بایەخی خۆیی هەبووە. دیارە ئەوە ئاشکرایە کە هەروەکو ئیبن خەلدوون دەڵێت: عیمران و ئاوەدان کردنەوە تەنیا لە سایەی سەقامگیریدا دەگاتە ئەنجام(40).

دیارە سەرباری لایەن و خاڵە پۆزەتیفەکانی ڕێکەوتنی ئازار دەبێ ئەوە بزانین لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمەوە ئەو خاڵانەی لە ڕێکەوتنەکەدا سەبارەت بە دیاری کردنی مافەکانی کورد هاتبوون لە ئاستێکی ئەوتۆدا نەبوون کە بتوانین بڵێین ئەوە جێبەجێ کردنی داواو ویستە نەتەوەییەکانی حیزبێکی ناسیونالیزمە لەو روانگەیەوە کە بەرنامەی حیزب و ڕێکخراوی ناسیونالیزم بریتیە لە درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی لەسەر جوگرافیای نەتەوە. بەلام پارتی دیموکراتی کوردستان لە ڕێکەوتنی ئازاردا یەکەم داواکانی بە پێی

بەرنامـەی حیزبەکـە خـۆی بـوو کـە بـریتی بـوو لـە ئۆتۆنـۆمی بـۆ کوردسـتان. هەروەك ئەو دەسەڵاتی ئۆتۆنۆمیەش راستەخۆ جێبەجێ نەکرا بەڵکو ماوەیـەکی دوورو درێژ دانرا بۆ جێبەجێکردنەکەی و هەر لەسەرەتاشەوە لـە رێکەوتنەکـەدا دانـــەنرا بـــە ســـنووری راســـتەقینەی ئـــەو جوگرافیایـــەدا کـــە جوگرافیـــای راستەقینەی کوردسـتان بـوو، بـەڵکو سـنووری دەسـەڵاتی ئۆتۆنـۆمی کـوردی بـە کراوەیـی بـە جێهێڵـرا هـەتا دواتـر لەسـەر ئـەو ناوچانە رێکبکـەون کـە جێگـای نـاکۆکی رژێمـی داگیرکـەرو سـەرکردایەتی کـوردی بـوو. بەهـەرحاڵ ئەگـەر ئـەم رێککەوتنـــە وەکـــو خـــۆی جێبـــەجێ بکرایـــە ئـــەوا هەرچـــەندە هـــەموو داوا نەتەوەییەکانی کوردی لە خۆ نـەگرتبوو، بـەڵام رێگاخۆشـکەرو زەمینـە رێکخـەر دەبوو بۆ ئەوەی کـە کەسـێتی ناسیونالیسـتی بـە جۆرێـك گەشـە بکـات و پێبگـات بتوانێت زیاتر پێ لەسەر پـرۆژەی ناسـیونالیزمی کـوردی دابگرێـت کـە خـۆی لـە سەربەخۆی و درووستکردنی دەوڵەتی سـەربەخۆدا دەبینێتـەوە. هەرچـەندە لـەو واقیعەی کوردستان ئاخاوتنی پرۆژەی ناسیونالیزمیش لەو زەمینە کۆمەڵایـەتیو ئـابووریو کەلتووریـەی کـە هەیـە مایـەی لەسـەر وەسـتانەو ئـەوەش بۆخـۆی پرسێکی هەم گرنگ و هەم ئاڵۆزیشە. ئایا درووستبوونی دەوڵەتی کـوردی لەسـەر هەموو جوگرافیای کوردسـتان دەبێـت، واتـە دەرهێنـانی کوردسـتانی دابەشـکراوو داگیرکـراو لـەژێر دەسـتی داگیرکـەرانی کوردسـتان و درووسـتکردنی دەوڵـەتێکی سەربەخۆ بۆ هەموو کـورد یـان درووسـتکردنی سـەربەخۆیی و دەوڵـەت لـە هـەر یەکێك لە پارچەکانی کوردستاندا کە ئەمەی دواییان هاوشێوەی دەسەڵاتی شاری تەواوە.

بەڵام وەکو پێشتر گوتمان گوتـاری ناسـیونالیزم هاوشـێوەی گوتـاری شـاری هـەرە تـــەواوە. واتـــە بـــە گـــوێرەی کـــورد مەبەســـت رزگـــارکردن و یەکگرتنـــەوەو

درووستکردنی دەوڵەتێکی سەربەخۆیە لەسەر هەموو جوگرافیای کوردستان. دیارە تاکو ئێستاشی لەگەڵدا بێت ئەم خواستە نەبۆتە بەرنامەو پرۆژەی هیچ حیزب و رێکخراوێکی جەماوەری لە کوردستانداو بەگشتی حیزب و رێکخراوە جەماوەرییەکان داواو بەرنامەکانیان لە نێوان دیموکراتی بۆ دەوڵەتی سەردەستەو ئۆتۆنۆمی یان وەکو ئەوەی باشووری کوردستان فیدراڵی بۆ کوردستانە. کە ئەمەش ئاستی ئەوپەڕینی بەرنامەی حیزب و رێکخراوە جەماوەردارەکانی کوردستانە. بەهەرحاڵ لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمەوە رێکەوتنی ئازاری ساڵی 1970سەرباری بایەخی گرنگی بەلام بریتی نەبوو لە جێبەجێکردنی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بەڵکو ئەگەر جێبەجێ بکرایە ئەوا بریتی بوو لە جێبەجێ کردنی گوتاری پارتی دیموکراتی کوردستان کە ئەو گوتارەش سەرباری بارگاوی بوونی یان بارگاوی کردنی بە بەشێك لە داوا ناسیونایستیەکانی کورد بەلام نەبۆتە گوتاری ناسیونالیزم بەجۆرێك کە شووناسی ناسیونالیزمی هەبێت.

ئێمە دەزانین سەرباری ئەوەی کە رێکەوتننامەی ئازار بەرجەستکردنی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی نەبوو بەلام هەنگاوێکی گرنگ و بەرەوپێشەوەچوونێکی پڕ بایەخ بوو لە مێژووی بزووتنەوەی نەتەوایەتی کورداو جووڵەیەکی گرنگ بوو بە ئاراستەی نزیکبوونەوە لە ئامانجە نەتەوەییەکانو بەرەو هەڵکشانی گوتاری سیاسی کوردی بە ئاراستەی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی. دیارە ئەوە ئاشکرایە کە پاشی چوار ساڵ رژێم لە جێبەجێکردنی ئەو رێکەوتننامەیە پاشگەز بووەوە، بەلام ئەوەی کە گرنگ بوو ئەوە بوو کە مەسەلەی دانانی رژێمی عێراقی بە بوونی نەتەوەی کورداو ماڧی ئەم نەتەوەیەش بۆ ئەوەی ببێتە خاوەنی بەشێك لە مافەکانی لە سیستێمی ئۆتۆنۆمی و لە چوارچێوەی

عێراقــدا تۆمــارکراو بــووه بەڵگەنامەیــەك کــە بــۆ ئــەوەو دوا بزووتنــەوەی نەتەوایەتی کوردی داوای لەوە کەمتر بەرز نەکاتەوە، بـەڵکو کـار بـۆ دەسـتکەوتی زیاتر بکات. ئەمە سەرباری ئەوەی کـە لـە مـاوەی ئـەو چـوار ساڵەی ئاگربەسـتدا بزاوتێکی بەرفراوانی کۆمەڵایەتی و سیاسی و پەروەردەیی و ئابوری‌و کـەلتووری لـە کورردسـتاندا دەسـتی پێکـردو کاریگـەری لەبەرچـاوی لەسـەر قۆنـاغی دواتـر هـەبوو بـەجۆرێك کـە ئـەو مـاوەی چوارسـاڵە بـووە سـەرەتا بـۆ سـەرهەڵدانی ئاراستەی سیاسی و حیزبایەتی جیاوازو دەرکـەوتنی ئاراسـتەو گروپـی ئـەدەبی و رۆشــنبیری و برەوســەندنی خوێنــدەواری بەگشــتی و برەوســەندنی خوێنــدنی کوردی بە تایبـەتی کـە هـەموو ئەمانـە بەرهـەمی رێکـەوتنی ئـازار بـوون. ئەمـە سەرباری ئەوەی کە رێکەوتنی ئازار باڵی جەلالی ناچارکرد کە سـەنگەری دوژمـن بەجێبهێڵن و بگەڕێنەوە ریزی گەل کە ئـەوەش لـە روانگـەی بەرژەوەنـدی بـالای نەتەوەوە خاڵێکی گرنگە، هەم لەو رووەوە کە ئەو هێزە لە بری ئـەوەی کـە شـان بەشانی دوژمن دژی گەل بجەنگێ، هەم لە رووی مەعنەوییەوە دیسان گرنگە کـە ئەوانــەی بەشــداری رژێــم دەکــەن لــە دژی نەتەوەکــەی خۆیــان نفــووزو ئامــادەبوونێکی ئــەوتۆیان نــەبێت. بــەلام کاتێــك هێزێکــی بــەرفراوان و بەسەرکردایەتی نوخبەیەکی خوێندەوار هاوکاری دوژمن و سووپای دوژمن بکەن بـۆ دژایـەتی گەلەکـەی خۆیـان و بزووتنـەوە نەتەوایەتیەکـەی ئـیتر گـرنگ نییـە سرووشـتی بزووتنەوەکـە چـۆنەو چـییە گـرنگ ئەوەیـە لەسـەنگەری گەلدایـە. هاوکـاری کردنـی بەشـێك لـە کـورد لەگـەڵ دوژمنـدا لـە ژێـر هـەر ناوێکـدا بێـت کـارێکی نـاجۆرەو لـە رووی مەعنەوییـەوە وەکـو شـتێکی نائاسـایی و تەنانـەت جۆرێك لە شکستیش سـەیر دەکرێـت، ئـەویش لـە پلـەی یەکەمـدا بـۆ ئـەو هێـزو نوخبەیــەی کەســەرکردایەتیان دەکــات، لــە پلــەی دووەمــدا بــۆ بزووتنــەوەی

کوردایەتیش کە نەیتوانیووە بە جۆرێك کار بکات هەموو توێژو چین و دەستەو پێکهاتەو ئاراستە ئایدیۆلۆجیەکان لە بزووتنەوەیەکی جەماوەری گشتگردا کۆبکاتەوەو لە پێناوی ئازادی نیشتیمان و بەدیهێنانی مافە نەتەوایەتیەکاندا بەکاریان بهێنێت.

ه-گوتاری پارتی دیموکراتی کوردستان لە شکستهێنانی رێکەوتننامەی ئازارەوە:

مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان لە 13ی ئازاری 1974دا بەیانێکی دوورو درێژی دەرکرد سەبارەت بە وردەکارییەکانی رێکەوتننامەی ئازارو ئەوەی دەبوو حکومەت جێبەجێی بکردایە لە ماوەی ئەو چوار ساڵەداو ئەوەشی کە دەبوو بە لیژنەی هاوبەش جێبەجێ بکرایەو ئەو خۆدزینەوەو پشتگوێ خستنانەی کە رژێم کردوونی. هەروەك لەو بەیانەدا پارتی دیموکراتی کوردستان ئەوەی خستە روو کە پێناچێت رژێم نیەتی ئەوەی هەبێت بە ئاراستەیەکی درووست کار بکات بۆ جێبەجێکردنی بەندەکانی رێکەتننامەکە، بەڵکو بە پێچەوانەوە شێوازی رەفتارکردنی رژێم بە ئاشکرا دەریدەخات کە دەیەوێت خۆی لە جێبەجێ کردنی ئەو رێکەوتننامەیە بدزێتەوەو درووستکردنی چەندین کێشەی پێشتریش هەر لە هەوڵی شەهیدکردنی بارزانی و تیرۆرکردنی ئیدریس بارزانی و چەندین کاری تری نابەجێ بۆ ئەوە بوو کە رژێم کورد ناچار بکات پێش ماوەی چوار ساڵەکە بچێتەوە بە گژ رژێمدا هەتا گوناهی جێبەجێ نەکردنی بەندەکانی ئەو رێکەوتننامەیە بخاتە ئەستۆی کورد. بەڵام دیارە لەم هەوڵەیدا رژێم سەرکەوتنی بەدەست نەهێناو دەستپێشکەری شەڕ لە لایەن کوردەوە نەبوو. هەر لەو بەیانەدا مەکتەبی سیاسی پارتی گوناهی سەرهەڵدانەوەی شەڕ دەخاتە ئەستۆی سەرۆکایەتی رژێم کە روانینی شۆڤێنیستانەیان وای لێکردوون نەتوانن بەرژەوەنییەکانی گەلانی عێراق ببینن.

دیارە بەیانەکەی مەکتەبی سیاسی پارتی هیوای گفتوگۆی زیاترو چارەسەری ئاشتیانەی کێشەکانی بە کراوەیی بەجێهێشتووەو وای نیشان دەدات هێشتا خوازیاری بالأدەستبوونی لۆجیکی عەقڵە بەسەر عاتیفەو هەڵچوونی شۆڤێنیانەی سەرکردایەتی بەعسدا.

بەلأم وەك بینیمان کارەکان بە پێچەوانەی خواستی خەڵکی کوردستان و زۆرێك لە عەرەبی عێراق رۆیشت چونکە ئاساییە کە خەڵك بە گشتی خوازیاری شەڕ نییە. چونکە ئاشکرایە بە غەریزە زۆرینەی مرۆڤ خوازیاری ئاشتی و سەقامگیرییە. ئەوەی چاوەڕوان دەکرا لە رژێمی بەعس بە ئاشکرا روویداو پشتی لە لۆجیکی چارەسەری ئاشتیانەی کێشەی کورد کردو ئەو رێکەوتنەشی کە هەوڵی زۆرو سەختی لە لایەن هەردوولاوە بۆ درابوو جێبەجێ نەکراو جارێکی تر مەترسی ئاگری شەڕ ئاسمانی کوردستانی گرتەوەو بە فیعلیش ئاگری ئەم جارە تەنیا هەر چیاو دارستان و کێڵگەو مەزراو هاوولأتیانی نەسووتاند، بەڵکو سەرئەنجام شۆرشیشی سووتاندو شۆڕشی کوردی گەیاند بە ترسناکترین شکست بە جۆرێکی ئەوتۆ کە بزووتنەوەیەکی گەورە لە ژمارەی پێشمەرگەو لە خەڵك لە کورتترین ماوەدا هەرەسی هێناو توانای بەرگری و خۆڕاگرتنی نەماو بە ناچاری سەنگەری بەرخوردان و بەرگریکردن چۆڵکراو جارێکی تر رژێم توانی بە ئازادی و بێ هیچ ترسێك دەسەلأت بەسەر کوردستاندا بکاتەوەو لەم بارودۆخەشدا گوتاری بەرگری گۆڕا بۆ گوتاری شکست و لە هەندێ ئاستیشداگەیشتە خۆبەدەستەوە دان.

بێگومان هەموو دەزانین کە ئاسەواری شکستی شۆڕش لەسەر کورد چ سەخت بوو بە تایبەتی ئەگەر لەو روانگەیەوە سەیر بکەین کە لە رێکەوتنی ئازاردا گەلی کورد بە ئومێدی ئەوە بوو کە ببێتە خاوەنی دەسەڵاتێکی ئۆتۆنۆمی لەسەر

جوگرافیای ئەو بەشەی کوردستان کە لکێندراوە بە عێراقەوە. بەڵام پاش پێنج ساڵ نەك هەر ئەو هیوایەی بەدینەهات بەڵکو بزووتنەوەکەشی دووچاری شکست هات و توانای بەرگری نەماو ئاستی بەرگری کردن لە لای بزووتنەوەیەکی چەکداری گەورە بە جۆرێك هەرەسی هێنا کە لەسەرووی هەموو تەسەورکردنێکەوە بوو. لە بارودۆخێکی ئاوەهادا بە ئاشکرا گوتاری شکست جێگای گوتاری بەرگری گرتەوەو بنەماکانی گوتاری مانەوە کە لە مێژووی سەرهەڵدانی راپەڕینەکانی کوردەوە گوتاری باڵادەست بووە نزیك بووەوە لە هەڵوەشاندنەوە. ئەوەش بێگومان ترسناکترین چرکە ساتە کە نەتەوەیەکی تێبکەوێت.

بەهەرحاڵ گوتاری پارتی دیموکراتی کوردستان رووبەڕووی پاشەکشەیەکی گەورە بووەوە بە تایبەتی ئەگەر بەراورد لە نێوان ساتەوەختی ئیمزاکردنی رێکەوتننامەی ئازارو ساتەوەختی رێکەوتنی نێوان عێراق و ئێران بکرێت لە ئازاری 1975دا ئەوا بەئاشکرا پاشەکشەی گوتاری کوردی دەبینرێت کە لەیەکەمیاندا ئەو گوتارە لە هەڵچووندا بوو لە ساتەوەختی دووەمیشدا گەیشتە ئاستی شکستو هەڵوەشاندنەوە.

دیارە ئەوە ئاشکرایە دوای ئەوەی کە پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق و بزووتنەوەکەی کە بریتی بوو لە بزووتنەوەی کوردی عێراق دووچاری شکست هات، ئیتر بارودۆخێکی ناهەموار باڵی بەسەر کوردستاندا کێشاو رژێم بە هەموو شێوەیەك هەوڵی جێگیرکردنی سیاسەتی خۆیی دەدا بە جۆرێك کە دەیوویست لە کۆنەستی کۆمەڵایەتی کوردیدا گوتاری ناسیونالیست شۆڤێنیزمی عەرەبی لە ژێر درووشمی عێراقیبووندا بچەسپێنێت و لەوێشەوە هەوڵبدات گوتاری عێراقیبوون کە لە راستیدا گوتاری ناسیونالیزمی عەرەبی بوو کە بەعس

نوێنەرایـەتی دەکـرد لـە ڕێگـای پـرۆژەی بـە بەعسـی کردنـی کوردسـتانەوە بسەپێنێت. دیارە لەو ئاقارەشدا هەوڵێکی زۆری دا بۆ ئـەوەی زیـاترین ژمـارە لـە خـەڵکی کوردسـتان بکـات بـە بەعسـی و تـا ئەندازەیـەکیش لـەو پرۆسـەیەدا سەرکەوتنی بە دەسـت هێنـاو تـوانی لـە نێـو کۆمەڵگەی کوردیـدا ژمارەیـەکی لـە بەرچاو خەڵك لە خەێندەوارو نەخوێندەوار بکات بە بەعسی.

هـ- گوتـــاری پـــارتی دیمـــوکراتی کوردســـتان لـــه دووبـــاره دەستپێکردنەوەی خەباتەوە:

دوای تێپـەڕبوونی ماوەیـەك بەسـەر شکستی شۆڕشـدا لـە شـێوەی زۆر سـادەو بـە ژمارە کەمدا پێشمەگە لە شێوەی مەفرەزە پارتیزانیدا دەرکەوتن کە ئەویش یان پێشمەرگەی کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان بوون یـان ئـەو مەفرەزانـەی پـارتی بـوون کـە بـە ماوەیـەك پـاش شکسـت لـە سـنووری ئێرانـەوە ئەمـدیووی سـنوور بوونوە. بێگومان لـە رووی مەعنەوییـەوە دەرکەوتنـەوەی پێشمەرگە بایـەخێکی زۆری هەبوو، راستەخۆ نامەیەکی بەهێز بوو بۆ ئەو پرۆژە ترسناکەی کـە رژێـم دەیوویست لە کوردستاندا جێبەجێ بکات کە ئەویش پـرۆژەی بەبەعسـی کردنـی خـەڵك بـوو شانبەشـانی سیاسـەتەکانی بەعـەرەبکردن و دەرکـردن. بەهـەرحاڵ جارێکی تـر رژێـم هەسـتی کـردەوە کـە نـەیتوانیووە گیـانی بـەرگری لـە بـوونی کـورددا بکوژێـت و هاوکـاتیش ژمـارەی پێشـمەرگەی کوردسـتان لـە زیـادبوون و پەرەسـەندندا بـوو بـە تایبـەتی لەگـەڵ دەسـتپێکردنی شـەڕی عێـراق ئێرانـدا ژمارەیەکی زۆر لە لاوان ئامادەنەبوون بچنە بەرەکانی جەنگ و ژمارەیەکیش کە چوون بەرەبـەرە سـوپای عێراقیـان بەجێدەهێشـت و هەندێکیشـیان پەیوەنـدیان دەکـرد بـە هێـزی پێشـمەرگەی کوردسـتانەوە بـە جیـاوازی ئاراسـتەکانیانەوە. بەهـەرحاڵ ئـەوەی مایـەی نیگـەرانی بـوو ئـەوە بـوو نـەك حیـزب و رێکخـراوە جیاوازەکـانی ئـەمجارەی بزووتنـەوەی کوردایـەتی خـاوەنی یـەك گوتـار نـەبوون بـەڵکو لـە سـەنگەری دژی یەکتریشـدا بـوون و ئـاگری شـەڕی براکـوژی لـە هـەر چرکەسـاتێکدا ئەگـەری هەڵگیرسـانی هـەبوو. چـەندین کارەسـاتی ترسـناك و

دڵتەزێن لەو بوارەدا روویداو چەندین گەنجی دلسۆزی کورد کە رۆمانسیانە چەکی کوردایەتیان کردبووە شان بوونە قوربانی شەڕی کۆنەقینی نێوان هەردوو ئاراستەکەی پێشتری نێو پارتی.

گوتاری باڵادەستی پارتی دیموکراتی کوردستان هەر لەگەڵ دەرکەوتنەوەی پارتیدا لەسەر مەیدانی خەبات هەمان گوتاری پێشتر بوو کە بریتی بوو لە دیموکراتی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان. هەرچەندە پارتی لەسەرەتاوە بە ناوی سەرکردایەتی کاتی کاری دەکردو هەندێ لە ئەندامانی مەکتەبی سیاسی پێشتر پێیان وابوو ئیتر سەرکردایەتی بارزانی و بنەماڵەی بارزانی کۆتایی هاتووەو ئەوان دەتوانن سەرکردایەتی پارتی بکەن، بەڵام لە ماوەیەکی کورتدا رووداوەکانی سەر زەمینەی واقیع سەلماندی کە ئەو بۆچوونەی ئەو بەرپرسانەی پارتی راست دەرنەچوو، دەرکەوت تەنیا بنەماڵەی بارزانی دەتوانن سەرکردایەتی پارتی بکەن. دیارە مەسعود بارزانی لە دوای کۆچی دوایی مستەفا بارزانی بووە سەرۆکی پارتی و توانی جارێکی تر ئەم حیزبە رێکبخاتەوەو ئامادەبوونی خۆی شان بە شانی یەکێتی نیشتیمانی نەیاری بسەلمێنێت. بە تایبەتیش لە نیوەی دووەمی هەشتاکانی سەدەی رابردوودا کە بەعس دڵڕەقانە کەوتە وێرانکردنی کوردستان و جینۆسایدکردنی خەڵکەکەی، یەکێتی و پارتی بە ناچاری هاوپەیمانێتیەکیان لە ژێر ناوی بەرەی کوردستانیدا پێکهێنا کە حیزبو لایەنەکانی تری کوردستانیش تیایدا بەشدار بوون. بەڵام ئەم بەرەیەش بە شێوەیەکی گشتی خاوەنی گوتارێکی دیار نەبوو بێجگە لە گوتاری دیموکراسی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان. ئەم گوتارەش هەروەکو خۆی مایەوەو تەنانەت لە راپەڕینی ئازاری 1991یشدا کە جەماوەرو پێشمەرگە زۆربەی ناوچەکانی باشووری کوردستانیان رزگار کرد. هێشتا بەرەی کوردستانی هیچ

پرۆژەو گوتارێکی ئاشکرای نەبوو تەنیا ئەوە نەبێت کە چاوەڕوانی دەکرد لەگەڵ ڕژێمـدا بکەوێتـە گفتوگـۆ لەسـەر ئۆتۆنـۆمی و لـە ڕاستیشـدا هـەر وایکـردو گفتوگۆیـەکی چڕو پـڕ لـە نێـوانی سـەرکردایەتی بـەرەی کوردسـتانی و ڕژێمـی بەغدا دەستی پێکرد لەسەر بنەمای هیوابوونی کورد بەوەی کـە ڕژێـم دان بنێـت بە مافی ئۆتۆنۆمیـدا بـۆ گـەلی کـورد لـە چوارچێوەی عێراقـی یـەکگرتوودا، واتـە بـــەرەی کوردســـتانی ڕاســـتەحۆ یـــان ناڕاســـتەوخۆ داوای جێبـــەجێکردنی ڕێکەوتننامـەی ئـازاری دەکـرد. بـۆ ئـەو مەبەسـتەش گفتوگـۆ چـەند مـانگێکی خایانـدو سـەرەتا مـام جـەلال سـەرۆکی شـاندی کـوردی بـوو کـە لەیەکـەم بینـدا ئەملاو ئەولای سەدام حسێنی ماچ کردو ڕایشی گەیاند کە سەدام حسێن دژ نییـە بەڵکو دادوەرەو لە پـای ئـەوەش تاڵـەبانی کەوتـە بەرشـەپۆلێکی بـەهێزی لەسـەر نووسین و ڕەخنە لێگرتن و تەنانەت قسەی ناشیرین پێگوتنیش. لە دوای ئەوەش مەسعود بارزانی بووە سەرۆکی شاندی کوردی و مـاوەی دوورو درێـژی لـە بەغـدا بردەسەرو سەرئەنجامی گفتوگۆش لەسەر ئۆتۆنۆمی هیچ بەرهەم نەهات.

دیارە ئەوە ئاشکرایە کە ئەو بنەمایەی کە هەم گفتوگۆی ساڵی 1983ی یـەکێتی نیشتیمانی و ڕژێم و هەم گفتوگۆی بەرەی کوردستانیو ڕژێمی لە دوای ڕاپـەڕین لەسەر کرا، هەمان ئـەو بنەمایـە بـوو کـە ڕێکەوتننامـەی ئـازاری سـاڵی 1970ی لەسەر ئیمـزا کـرا. کەواتـە بـە ئاشـکرا گوتـاری پـارتی و بزووتنـەوەی کـوردی لـە ماوەی ئەو بیست ساڵەدا گۆڕانکارییەکی ئەوتۆی بەسەردا نەهات کە شایانی باس بێـت. ئـەم گوتـارە هـەروەك خـۆی مایـەوە هەرچـەندە هەنـدێ جـار لـە بـری ئۆتۆنۆمی ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینە بەکار دەهات، بەڵام گەوهەرو ماهیەتی گوتارەکە جـێگیر بـوو. لـە دوای هەڵبـژاردن لـە کوردسـتانداو پێکهێنـانی پەرلـەمان و حکومـەت ، پەرلـەمان وەکـو دامەزراوەیـەکی شـەرعی کـە بـە دەنگـی خـەڵکی

کوردستان درووست بوو له مانگی تشرینی یەکەمی ساڵی 1992دا بڕیاری دا کە گۆڕانکاری بەسەر گوتاری نزیکەی نیوسەدە تەمەنی بزووتنەوەی کوردیدا بهێنێت و لە بری ئۆتۆنۆمی بڕیاری دا کە کورد بە شێوەی سیستەمی فیدراڵی لە چوارچێوەی عێراقدا دەمێنێتەوەو لە بری ئۆتۆنۆمی حکومەتی فیدراڵی لەسەر جوگرافیای کوردستانی لکێنراو بە عێراقەوە بینا دەکات کە ئەمەش لە راستیدا گۆڕانکارییەکی گەورە بوو لە گوتاری بزووتنەوەی کوردیدا.

راستە هێشتا لە چاو درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆو جیابوونەوەدا فیدراڵی ئاستێکی نزمە لە مافەکانی نەتەوە، بەڵام بەراورد بە لامەرکەزی و ئۆتۆنۆمی و ئۆتۆنۆمی راستەقینە، فیدراڵی ئاستێکی پێشکەوتووترەو هەنگاونانە بەرەو بنیادنانی گوتاری ناسیونالیزمی خاوەن شووناس کە بریتیە لە درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی نەتەوە. بەهەرحاڵ هەرچەندە کورد لەم بەشەی کوردستاندا نەیتوانی گوتاری سەربەخۆیی و درووستکردنی دەوڵەت بنیاد بنێت، بەڵام لە سایەی راپەڕیندا گۆڕانکاریەکی گەوهەری بەسەر گوتاری سیاسی و پرۆژەی کارکردنیدا هات کە ئەویش هەنگاوانێکی ئاشکرا بوو بەرەو ئایندەیەکی گەشتر کە نزیکبوونەوەیە لە سەربەخۆیی و درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی واتە جێبەجێکردنی بنەماکانی گوتاری ناسیونالیزم کوردی.

سەرچاوەکان:

1- مسعود البارزانی، البارزانی والحرکە التحرریە الکردیە، 1961- 1975، اربیل، 1986،ص23.

2- لازاریف و اخرون، تاریخ کوردستان. ترجمە الدکتور عبد حاجی، دهوك، 2006،ص 277.

3- هەمان سەرچاوە، ل279.

4- جريده الاتحاد، 18-9-1962 و لازاريف و اخرون، تاريخ كردستان، ترجمه الدكتور عبد حاجى، دهوك، ص277.

5- کۆنگرەی یادەوەری سەد ساڵەی بارزانی نەمر، بەشی یەکەم، هەولێر، 2003، ل.209.

6- Edith and E.F. Penrose, Iraq: International Relations and National Development, London,1978,p.276.

7- مسعود البارزانى، البارزانى والحركه التحرريه الكورديه، 1961-1975، ص24.

8- گوینتەر دێشنەر، کورد گەلی لە خشتەبراوی غەدر لێکراو، وەرگێڕانی لە ئەڵمانییەوە بۆ عەرەبی عەبدولسەلام بەرواری، و. کوردی حەمەکەریم عارف، هەولێر، 1998، ل.185.

9- کریس کۆچێرا ، کورد لە سەدەی نۆزدەو بیستدا، وەرگێڕانی حەمەکەریم عارف، هەولێر، 2006، ل.281.

10- عیسمەت شەریف وانلی، کوردستانی عێراق، ل 117، هەروەها کریس کۆچێرا، کوردستان لە سەدەی نۆزدەو بیستدا، ل. 281.

11- David Macdowall, A Modern History of the Kurds, London. 2000,p. 306.

12- عیسمەت شەریف وانلی، کوردستانی عێراق،ل. 117، هەروەها کریس کۆچێرا ، کوردستان لە سەدەی نۆزدەو بیستدا، ل. 281.

13- کریس کۆچێرا، کورستان لە سەدەی نۆزدەو بیستدا،ل.269

14- مسعود البارزانی، البارزانی والحرکه التحرریه الکردیه، 1961-1975، ص 26.

15- گوینتەر دیشنەر، کورد گەلی لە خشتەبراوی غەدر لێکراو، ل. 187.

16- القومیه مرچ العصر ام خلاصه؟ اعـده للنشر فـالح عبـدالجبار، دار الساقی ، الگبعه الاولی، بیروت، 1995، ص 94.

17- عــەتا قــەرەداخی، چــەمکی دەوڵــەتو بزوێنــەری مێــژوو لــە کۆمەڵگــەی کوردیدا، چاپی یەکەم، سلێمانی،1998، ل 123.

18- الدکتور محمد عابد الجابری، العصبیه والدوله، بغداد، ص 254.

19- الدکتور شێرکۆ فتح الله، الحزب الدیموقراگی الکردستانی، 1946-1975، ص 147.

20- عبدولاّ رەسوڵ پشدەری- اندلاع پوره ایلول المجیده- ص20.

21- هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل.20.

22- هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل. 21.

23 - مسعود البارزانی- الحرکه التحرریه الکردیه، 1961-1975، ص 24.

24- ادمون غریب، الحرکه القومیه الکرد- مسعود البـارزانی، البـارزانی والحرکـه التحرریه یه- جار النهار- بیروت-1973- ص 52-53.

25- عبـدالله احمـد رسـول بشـتدری- انـدلاع پـوره ایلـول المجیـده - الجـزو الاول- ترجمه محمد صالح عقراوی- اربیل، 2001، ص 29-30.

26- مسـعود البـارزانی، البـارزانی والحرکـه التحرریـه الکردیـه-1961-1975- ص50.

27- عبدالله احمد رسول بشتدری- اندلاع پوره ایلول المجیده- ص 27.

28- نفس المصدر- ص50.

29- فـــالح عبـــدالجبار- ناســـیونالیزمی عـــەرەب و ئیســـلام - رەهەنـــدەکانی ناسیونالیزم-وەرگێڕراوی کوردی، سلێمانی، 2006، ل. 146.

30- الاپنیه والدوله- الاکراد فی العراق و ایران و ترکیا- ترجمه عبـدالله النعیمـی- بغداد- بیروت- 2006 - ص 14.

31- مسعود البارزانی- البـارزانی و الحرکـه التحرریـه الکردیـه- 1961-1975. ص128.

32- نفس المصدر السابق- ص 128.

33- دایفـد مـاك کـرون- علـم الاجتمـاع القومیـه- ترجمـه سـامی خشـبه- المرکـز القومی للترجمه- الگبعه الاولی- 2007- ص 54.

34- مســـعود البـــارزانی- البـــارزانی و الحرکـــه التحریـــه الکردیـــه - 1961-1975.ص133.

35- نفس المصدر السابق-ص133.

36- کریس کۆچێرا- کوردستان لەسەدەی نۆزده و بیست دا - ل319.

37- مسعود البارزانی - البارزانی والحرکه التحریه الکردیه -1961-1975

38- م.س. لازار یف- تاریخ کردستان- ص 308.

39- David MacDowall- A Modern History of the Kurds- London- p. 328.

40- عبدالرحمن ابن خلدون- المقدمه- ص 214.

بەشی هەشتەم

گوتاری کاژیك

سەرەتا:

کاژیك کە کورتکراوەی "کۆمەڵەی ئازادی و ژیانەوەو یەکێتی کورد "ە وەکو ڕێکخراوێکی ناسیونایستی کوردی خۆی پێشکەش دەکات و بەلای خۆیەوە

نوێنەری راستەقینەی کوردو هەموو نەتەوەییەکانی کوردستانە. بەهەرحاڵ ئێمە لێرەدا هەوڵدەدەین بە شێوەیەکی بێلایەنانەو بابەتیانە لەبارەی ئەم رێکخراوەو بەرنامەو روانین و گوتارو شێوازی ئیشکردن و ئاستی ئامادەبوونیەوە بدوێین و باسی ئەوەش بکەین ئایا ئەو هۆکارانە چیبوون لەبەردەم ئەم رێکخراوەدا کە نەیتوانیووە ببێتە رابەری بزووتنەوەی ناسیونالیزمی کوردی.

کاژیك لە ناوەڕاستی مانگی نیسانی ساڵی 1959دامەزرا. ئەگەر بە وردی سەیری ئەو بارودۆخە بکەین کە کاژیکی تێدا دامەزراوە، ئەوە بێ چەندو چوون دەیبەستینەوە بەو بارودۆخە سیاسی و کۆمەلأیەتی و ئابووریەوە کە لە دوای شۆڕشی 14ی‌تەموزی 1958 هاتۆتە ئاراوە. ئەوە ئاشکرایە رووخاندنی رژێمی پاشایەتی لە عێراقدا راستە لە شێوەی کودەتایەکی سەربازیدا بوو، بەلأم لەگەڵ ئەوەشدا بەجۆرێك گوزارشت کردن بوو لە خواست و ئارەزووەکانی زۆرینەی گەلانی عێراق بۆ گۆڕانکاری، بەتایبەتی کە لە ماوەی سی و حەوت ساڵی فەرمانڕەوایەتی سیستەمی پاشایەتیدا خەڵکی عێراق لەوپەڕی خراپیدا ژیانیان دەگوزەراندو تەنانەت برسی و هەژارو بێکاریش بوون. سەرباری ئەوەی کە رێژەیەکی باش لە نەوتی عێراق دەردەهێنراو دەفرۆشرا، بەلأم عێراقیەکان لێی بێبەش بوون. لە بارودۆخی دوای رووخاندنی ئەو رژێمە سیاسیەدا کە بۆ ماوەیەك جۆرێك لە کرانەوە هەستی پێدەکرا، بیروبۆچوونە جۆراو جۆرەکان و پێکهاتە نەتەوەیی و مەزهەبی و ئایینیەکان هەریەکەیان بە جۆرێك دەیوویست گوزارشت لە خۆی بکات. کاژیکیش لەو بارو دۆخەدا وەکو جۆرە گوزارشت کردنێك لە ویستی گروپێك لە نوخبەی ناسیوناليستی کوردی دامەزراو خۆی وەکو ئالأ هەڵگری ناسیونالیزمی کوردی پێشکەش کرد. بەهەرحاڵ ئێمە لێرەدا

هەوڵدەجەین لەبارەی گوتاری ئەم ڕێکخراوەوە بدوێین و شوێنی ئەو لە ڕووی تیۆری و ئامادەبوونی ڕاستی لە سەرزەمینەی واقیع دیاری بکەین.

لە بارەی دامەزراندنی کاژیکەوە دکتۆر جەمال نەبەز دەڵێت: کاژیك واتە کۆمەڵەی ئازادی و ژیانەوەو یەکێتی کورد لە 14ی نیسانی 1959دا دامەزرا(1). کەواتە مێژووی درووستبوونی ئەم ڕێکخراوە هەشت مانگی ڕێك دوای روخاندنی دەسەڵاتی پاشایەتیە لە عێراقداو ئەوەش ئاشکرای دەکات کە ئەم ڕێکخراوەش وەکو لە دایکبوویەکی ئەو بارودۆخە نوێیە دەردەکەوێت. ئەوەی ئاشکرایە لەو بارودۆخە نوێیەدا کە ڕووخاندنی دەسەڵاتی پاشایەتی هێنایە ئاراوە زیاتر دەرکەوتنی شەپۆلی چەپ و نەتەوایەتییەکی هێمن بوو لە جۆری پارتی دیموکراتی کوردستان کە هەرچۆن حیزبی شیوعی عێراقی زۆرینەی چەپی عێراقی بە کوردستانیشەوە کۆکردبووەوە، بە هەمان شێوە پارتی دیموکراتیش زۆرینەی هەرە زۆری نەتەوەییەکانی کوردی کۆکردبووەوە بێجگە لە نوخبەیەکی کەمی ڕۆشنبیران نەبێت کە پێیان وابوو پەیوەست بە مەسەلەی نەتەوایەتی کوردی گوتاری پارتی دیموکراتی کوردستان دڵی ئەوان ئاونادات و لەو ئاستەدا نییە کە ویست و خواستە نەتەوەییەکانی ئەوانی لە چوارچێوەی بەرنامەکەیدا جێگا کردبێتەوەو خەبات لە پێناوی ئەو خواست و ویستانەدا بکات بۆ گەلی کورد کە ئەو نوخبە ڕۆشنبیرە بڕوایان پێی هەبوو، کە ئەویش سەربەخۆی و درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی کوردی بوو لەسەر جوگرافیای کوردستانی گەورە. دیارە ئەمەش لەگەڵ بەرنامەی پارتی دیموکراتی کوردستاندا بە تەواوی یەکی نەدەگرتەوە کە بریتی بوو لە دیموکراتی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان. هەڵبەت ئەوەش شتێکی نەشاراوەیە کە سەرباری جیاوازییەکی گەورە لە نێوان گوتاری کاژیك و گوتاری پارتی دیموکراتی

کوردستاندا، کاژیك به تایبەتی نوخبەی سەرکردایەتیەکەیان بە ڕێزێکی زۆرەوە ڕوانیوویانەتە کەسێتی کاریزمی مەلا مستەفای بارزانی و پێدەچێت وەکو سەرکردەی خۆیان سەیریان کردبێت. بەهەرحاڵ دەبێ بەرنامی کاژیك چی بووبێت و گوتاری سیاسی ئەوان چی و چۆن بووبێت؟

دکتۆر جەمال نەبەز لەو کتێبەیدا کە بە ناوی " هێندێك لە کێشە بنەڕەکیەکانی قوتابخانەی کوردیی سۆشیالیزم" نووسیوویێتی و وەکو مانیفێستی کاژیك سەیر دەکرێت دیدی خۆی بە تەواوەتی لە ڕوانگەی ئەنتی مارکسیزمەوە بنیاد ناوە بۆیە ناشێت بە پێوانەی مارکسیانە، یان لە ڕوانگەی تیۆری ماتریالیزمی مێژووە وەکو پایەیەکی سەرەکی مارکسیزم باس لە گوتاری کاژیك بکرێت. هەروەك یەکێك لە کێشە سەرەکیەکانی ئەو تێزەی کە بە ناوی قوتابخانەی کوردی سۆشیالیزمەوە خستوویەتیە ڕوو ئەوەیە کە بنەمایەکی مادی بەهێزی نییە، یان بە شێوەیەکی تر تەسەوری ئەوە ناکرێت کە لە کۆمەڵگەی کوردیدا ئەو بنەما مادیانە ئامادەبوونیان هەبێت کە پێویستن بۆ ئەوەی بتوانرێت لەم کۆمەڵگەیەدا بکرێن بە بنەما بۆ قسەکردن لەسەر جۆرێکی تایبەتی لە سۆشیالیزمی کوردی. تەنانەت ئەگەر ئەوە هەوڵێکیش بێت بۆ قسەکردن لە سەر تایبەتمەندی کۆمەڵایەتی کوردی و بەو پێیەش هەوڵدان بێت بۆ ئاخاوتن لە بارەی شووناسی کوردیەوە، ئەوا دیسان بۆمان هەیە بپرسین بۆچی لە هەموو بوارە جۆراوجۆرەکانی پەیوەست بە تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵگەی کوردی مەسەلەی سۆشیالیزم بکرێت بە بنەمای سەرەکی بۆ ئاخاوتن لەسەر تایبەتمەندی ئەم کۆمەڵگەیە؟ ئایا چەند نەتەوە لە جیهاندا قوتابخانەی سۆشیالیزمی تایبەتی خۆیانیان هەیە؟ ئایا لە بنەڕەتدا خەباتی کورد لە مێژوودا خەباتی نەتەوەییە یان خەباتە لە پێناوی سۆشیالیزمدا؟ کە بکەری

ئەو خەباتەش ناسیونالیستی خاوەن شووناسە بە مەرجێك ئەو ناسیونالیستە بووبێتە بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی و هەڵگری پرۆژەی ناسیونالیزم کە ئەویش پرۆژەی درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردیە؟ یان ئایا سۆشیالیزم بۆ کۆمەڵگەیەکی خێڵایەتی کشتوکاڵیو شوانکارەیی پێش نێو سەدەی وەکو کۆمەڵگەی کوردی چی دەگەیەنێت؟ ئایا دەشێ بەدەستهێنانی مافە نەتەوەییەکانی کورد لە بری ئەوەی ببسترێنەوە بە بنەماکانی دیموکراسیەوە، بڕوا وابێت تەنیا لە سۆشیالیزمدا ئەو مافانە بەدەست دێن؟ ئایا مەبەست لە سۆشیالیزم وەکو ئەوەیە کە لە تیۆری مارکسیزمدا هاتووە کە دەکەوێت پێش بینکردنی کۆمۆنەی دواییەوە؟ ئەمانە بۆخۆیان جۆرێك لە ئیشکالیەتی تیۆری لە رووی کۆمەڵناسیەوە لە خۆدەگرن کە دەشێ هەر ئەو ئیشکالیەتە رۆڵی دیاری هەبوو بێت لەسەر شێوازی گەشەکردنو پەرەسەندنی کاژیك.

جارێکی تر دکتۆر جەمال نەبەز دەنووسێت: بە پێی قوتابخانەی بیری ئازادی و یەکسانی کوردی ، دەوڵەتی هەموو گەل هەر تەنێ لە کۆمەڵگەیەکی ئازاد و یەکساندا شێوای پێکهاتنە چونکە هیچ بەشێك لەگەڵ چینێك ناتوانێ ببێتە نوێنەری هەموو گەل، مەگەر ئەوەی هەموو گەلەکە یەکسان بکات، ئەو دەمەش پێویست بە نوێنەرایەتی نامێنێ(2). بێگومان ئەو تێزەی کە لێرەدا خراوەتە روو هەر هەمان ئەو تێزەی نووسەرە کە ناکۆکە لەگەڵ تێزی نووسەرانی بۆرژوادا لە بارەی دەوڵەتەوە کە ئەوان بەگشتی لە خاڵێکدا یەکیان دەگرتەوە ئەویش ئەوەیە کە دەوڵەتیان وەکو دامەزراوەیەکی رێکخستن و بەڕێوەبردن لەسەرووی کۆمەڵگەوە دەبینی و تا ئەندازەیەکی زۆریش وەکو دامەزراوەیەکی بێلایەن سەیری ئەم دامەزراوەیان دەکرد. ئەمە لە لە کاتێکدا کە تێزی مارکسیزم بڕوای بە دیکتاتۆری پرۆلیتاریا هەبوو، لەو رووەشەوە هەموو

جۆرەکانی تری دەوڵەتی بە دەوڵەتی چینایەتی دەدایە قەڵەم و هەمووشیانی بەسەرکوتکەرو داپڵۆسەر ناودەبردو ئەمەش لەوەوە سەرچاوەی گرتووە کە بە پێی تیۆری مارکسیزم مێژووی مرۆڤایەتی بریتیە لە مێژووی ململانێی چینەکان و هەر لەوێشەوە ئەم تێوریە پێی وایە درووستکردنی دیکتاتۆری پرۆلیتاریا وەکو دیکتاتۆری چینی کرێکار رەوایەتی خۆیی هەیە، بەوەی کە تاکە دامەزراوەی دەوڵەتە کە بتوانێت یەکسانی دابین بکات و بەرەو هەڵوەشاندنەوەی جیاوازی چینایەتی رابەرایەتی کۆمەڵگە بکات. هەروەك بە پێی تێڕوانینی تێزی مارکسیزم دیکتاتۆری پرۆلیتاریاش شتێکی هەتا هەتایی و نەمر نیەو رێگایەکە بۆ کۆتایی هاتنی چەوساندنەوەی مرۆڤ لە لایەن مرۆڤەوەو دەروازەی رۆیشتنە بەرەو بیناکردنی کۆمۆنەی دوایی، کە بەو پێیە ئەوەش دوا وێستگەیە کە تیایدا یەکسانی رەها بەرقەرار دەکرێت.

بێگومان ئەگەر لێرەوە سەرنجی روانینەکانی دکتۆر جەمال نەبەز بدەین کە گەوهەری روانین و جیهانبینی کاژیك لەوێوە فۆرمەلە دەبێت، هەمان روانینی مارکسیانەیە بەلاَم بە جیاوازی ئەوەی کە یەکسانی رەها لە لای کاژیك دەوڵەتی گەل درووستی دەکات، بەلاَم لای مارکسیزم دیکتاتۆرێتی پرۆلیتاریا رێگا بۆ ئەوە خۆش دەکات. جارێ پێش باس لە ئەگەری درووستبوونی دەوڵەتی گەل بکەین، دەبێ بێ سێ و دوو پێ لەسەر ئەو راستیە دابگرین کە یەکسانی و ئازادی رەها جگە لە وەهم شتێکی تر نییە چونکە ئەوە ئاشکرایە نەك مرۆڤ بەڵکو سەرجەمی زیندەوەران غەریزەی دەسەلاَت کردنیان هەیە. مرۆڤیش وەکو تاکە بوونەوەری ژیری سەر ئەم گۆی زەوییە لە رێگای بەکار هێنانی ئەو ژیرێتیەی کە هەیەتی و لە رێگای غەریزەی بەربلاَوو بەهێزییەوە بۆ دەسەلاَتکردن بە سەر گەردووندا هەموو توانای خۆی دەخاتە کارو کۆشش دەکات، بۆ ئەو

مەبەستەش پێویستی بە دەسەڵات هەیە تا بتوانێت ئەوەی لە خەیاڵیدایە جێبەجێی بکات، ئەمە سەرباری ئەوەی کە جیاوازی لە ئاستی ژیریتی و لە توانای جەستەیی مرۆڤەکاندا لە بنەڕەتەوە زەمینە بۆ دروستبوونی ئاستی دەسەڵات لە بوونیاندا دەڕەخسێنێ و بەو پێیەش یەکەمین بنەمای ئەو یەکسانیە رەهایەی کە چ مارکسیزم و چ لەم بۆچوونانەی کاژیکیشدا بانگەشەی بۆ دەکرێت دەکەوێتە بەردەم گومانەوە.

ئەنجا با بپرسین مەبەست لە دەوڵەتی گەل لە بری دەوڵەتی چینایەتی چییەو چۆنەو چی پێدەکرێت؟ بێگومان ئێمە لە دوای کۆتایی هاتنی جەنگی یەکەمی جیهان ناوی هەندی دەوڵەتمان لە بەردەستدایە بە ناوی دەوڵەتی گەل یان دەوڵەتی میللی وەکو کۆماری چینی میللی و کۆماری کۆریای میللی و کۆماری یەمەنی دیموکراتی میللی و...تاد. ئەگەر مەبەست لە دەوڵەتی گەل ئەوە بێت کە هەموو گەل بەشدار بێت لە پێکهێنانی وەها دەوڵەتێکدا، ئەوا لە روانگەی روانین بۆ دەسەڵاتەوە ئەوە جیگای بڕوا پێکردن نییە چونکە لە بنەڕەتدا تاکەکانی کۆمەڵگە یەکسان نین هەتا بە یەکسانیش بەشداری بکەن لە پێکهێنانی ئەو دامەزراوەدا . ئەوەش ئاشکرایە و ناتوانرێت تەسەوری ئەوە بکرێت کە دامەزراوەیەك هەبێت بە ناوی دامەزراوەی دەوڵەت و تیایدا مومارەسەی دەسەڵات نەکرێت. بێگومان لە هەر جێگایەکیش مومارەسەی دەسەڵات بکرێت ئەوە مانای وایە یەکسانی بوونی نابێت. ئێمە ئەوە باش دەزانین کە کۆمەڵگەی کوردی لەسەروەختی دروستبوونی کاژیکدا واتە لە کۆتایی پەنجاکانی سەدەی رابردوودا پێکهاتەیەکی خێڵایەتی بووە. واتە دامەزراوەی باڵا دەستی ئەم کۆمەڵگەیە لەو کاتەدا خێڵ و عەشیرەت بووە کە لە لوتکەی هەریەکە لەم هەرەمانەشدا ئاغاو بەگ و شێخ ئامادەبوونیان هەبووەو دەسەڵاتی رەهایان

هەبووە بەسەر ئەو پێکهاتەیەداو حیزبیش کە چ پێش ئەو مێژووەو چ دوای ئەو مێژووەش کە درووستبووە لە کوردستاندا، ئەڵتەرنایتیڤی هەمان پێکهاتەو دامەزراوە بووەو تاکو ئێستاش ئەو حاڵەتە بەردەوامەو ئامادەبوونی هەیە. واتە ئامادەبوونی لوتکەی هەرەمەکان و پاسیڤ کردنی پێکهاتەی هەرەمەکان و بەکار هێنانی پێکهاتەی هەرەمەکان تەنیا بۆ جێبەجیکردنی ئەرك و فەرمان. کەواتە دەبێ لە پێکهاتەیەکی لەم جۆرەدا چۆنێ یەکسانی رەها درووست ببێت؟ بەهەرحاڵ ئەوەی ئەم بۆچوون و تێزە لێکدانەوەیە لە یۆتۆپیا نزیك دەکاتەوە ئەو یەکسانیەیە کە لە نێو گەل یان کۆمەڵگەیەکدا پێکبێت، بە تایبەتی لە کۆمەڵگەیەکی دواکەوتووی سەرەتایی داگیرکراوو دابەشکراوی پەراوێزی مێژووی وەکو کۆمەڵگەی کوردیدا. دەشێ ئەو یەکسانییەی کە باس دەکرێت بۆ کۆمەڵگەیەکی ئاسایی ئەگەر بەدیهاتنی هەبێت، بەلاٌم بەو شێوە رەهایە نا کە لێرەدا باسی دەکرێت. هەربۆیە چەمکی یەکسانی گەل چەمکێکی یۆتۆپیایانەیەو رەنگە یەکێك لە گرفتە سەرەکیەکانی تێزی مارکسیزمیش، روانینی ئەو تێزە بوبێت بۆ سۆشیالیزم و کۆمۆنەی دوایی کە تیایدا جیاوازی نێوان مرۆڤەکان نەمێنێت. پێموایە بەو ئەندازەیەی کە لە رووی پراکتیکەوە مارکسیزم لە یۆتۆپیا نزیك بووە ئەوەندەش چەمکی یەکسانی گەل لە یۆتۆپیا نزیکەو تەسەوەر ناکرێت لەسەر زەمینەی واقیع شتی وەها رووبدات، مادەم مرۆڤ بە خۆرسکی بوونەوەرێکی دەسەلاٌت خوازەو ویستی کۆنترۆڵکردنی سرووشتی هەیە، هەموو شتێك دەکات و هەموو شتێك بەکاردەهێنێت لە پێناوی گەیشتن بەو ئامانجەیدا، تەنانەت بە بەکارهێنان‌و هەندێ جار بە کوشتنی مرۆڤەکانی برایشیەوە. هەر بۆیە مرۆڤایەتی بە ئاسانی لە پیادەکردنی کە ئەویش لە ئاستێکی تردا دەسەلاٌت بەرهەم دەهێنێت رزگاری نابێت بەڵکو لە راستیشدا

کێشەی نێوان مرۆڤەکان چی وەکو تاکەکەس‌و چی وەکو کۆمەڵ پیادەکردن‌و سەپاندنی دەسەڵاتە. دیارە لە بارودۆخێکی وەهاشدا دەسەڵات هەبێت‌و پیادە بکرێت یەکسانی لە سنووری قسەو خەیاڵدا دەمێنێتەوە. هەروەك تەسەورکردنی کۆتایی دەسەڵاتیش جگە لە وەهم‌و خەیاڵ هیچی تر نییە.

ئەگەر وامان دانا کە تاکە چارەسەر بۆ کۆمەڵگەی کوردی درووستکردنی دەوڵەتی هەموو گەلە. ئایا کێ ئەو دەوڵەتە درووست دەکات و چۆن درووست دەکرێت؟ ئایا گەل بەبێ خەبات و تێکۆشان دەتوانێت ئەو دەوڵەتە درووست بکات؟ باشە دەبێ گروپێك، دەستەیەك، کەسێك سەرپەرشتی پێکهێنانی ئەو دەوڵەتە بکات. دیارە هیچ گومانی تێدا نییە هەر گروپ یان دەستە یان کەس یان ڕێکخراوێك سەرپەرشتی پێکهێنانی وەها دەوڵەتێك بکات ئەوا خۆی دەبێتە خاوەنی ئەو دەسەڵاتەی کە چۆن ئەو کارە ئەنجام بدات و لە بارێکی وەهاشدا دەبێتە خاوەنی دەسەڵات و پیادەی جۆرێك لە دەسەڵات دەکات کە ئەوەش لە بنەڕەتدا بەلاوەنانی چەمکی دەوڵەتی هەموو گەلە. هەروەك ناشێت هەموو گەل لە مەسەلەیەکی وەهادا قسەی هەبێت یان بەشداری بڕیاردان بکات مەگەر لە هەڵبژاردندا، بە تایبەتی لە کۆمەڵگەیەکی وەکو کۆمەڵگەی کوردیدا کە ئاستی هوشیاری و بە ئاگایی زۆر نزمەو ناشێت هەروا بە ئاسانی ئەم کۆمەڵگەیە بگاتە ئەو ئاستەی کە لە بڕیاردانی چارەنووسی خۆیدا بەشداری ڕاستەوخۆی هەبێت. بێگومان هەر کەس و دەستەو ڕێکخراو و حیزبێکیش لە سەرەوە لە بری خەڵکی بڕیار بدات، ئەوە مانای وایە پیادەی جۆرێك لە دەسەڵات دەکات و هەژموونی خۆی بەسەر ئەوانی تردا دەسەپێنێت. بەهەرحاڵ ئەوەی مایەی سەرنجە ئەوەیە کە بیرکردنەوە لەدرووستکردنی وەها دەوڵەتێك لە سنووری خەیاڵدا دەمێنێتەوە.

یەکێك لەو بنەما سەرەکیانەی کە گوتاری کاژیکی لەسەر بینا کراوە شێوازی تێڕوانین و بڕوابوونی ئەم حیزبەیە بە سرووشتی دەرکەوتنی مەسەلەی نەتەوایەتی و چۆنێتی بەردەوامبوونی. لەم بارەیەوە باشترین بەڵگەی پشت پێبەستراو بەرنامەی کاژیك خۆیەتی. لەم بارەیەوە لە چاپی عەرەبی کاژیکنامەدا هاتووە: نەتەوایەتی دیاردەیەکی چینایەتی نییە هەتا لە قۆناغێك لە قۆناغەکانی پەرەسەندنی کۆمەلأیەتیدا دەربکەوێت، بەڵکو مەسەلەی نەتەوایەتی لە هەموو قۆناغەکانی ئەم پەرەسەندنەدا هەیە(3). بێگومان ئەم بۆچوونە دیووی دووەم، یان پێچەوانەکردنەوەی بۆچوونی یان دیدی ماکسیانەیە بۆ پەرەسەندنی کۆمەلأیەتی. مارکسیەکان پێیان وایە مەسەلەی نەتەوایەتی بەرهەمی قۆناغێکی دیاری کراوی پەرەسەندنی کۆمەلأیەتی هەر کۆمەڵگەیەکە کە ئەویش پەیوەست دەکەن بە شۆڕشی پیشەسازی و دەرکەوتنی بۆرژوای نیشتیمانییەوە کە ئەو چینە کۆمەلأیەتیە وەها سەیر دەکەن هەڵگری پەیامی دیموکراسی و جێبەجێکەری ئەرکە دیموکراسیەکانە بە مەسەلەی نەتەوایەتیشەوە، کە ئێستا لە بری بۆرژوای نیشتیمانی چینی ناوەند زیاتر بەکاردێت، چونکە بە روانینی تێزی مارکسیزم کاتێ شۆڕشی بۆرژوازی دەکرێت بۆرژوای نیشتیمانی دەوڵەتی نەتەوەیی درووست دەکات. دیارە ئەوە ئاشکرایە ئەگەر ئەم تێزە بۆ مەسەلەی درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی لە ئەورووپای رۆژئاوا راست بوو بێت، ئەوا نەك بۆ کومەڵگەی کوردی کە کۆمەڵگەیەکی ناسرووشتیە، بەڵکو بۆ کۆمەڵگەکانی رۆژهەلأت و ولأتانی پەراوێزیش ئەگەری رۆیشتنی مێژوو پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی بەپێی ئەو تێزە نەبووەو چاوەڕوانی ئەوەش ناکرێت بۆ ئەمەو دواش درووستبوونی دەوڵەت بەو شێوەیە بێت، چونکە ئاشکرایە کە شێوازی پەرەسەندی سەرجەمی کۆمەڵگە جیاوازەکان

بەهەمان شێوە نەبووەو نابێت. بەڵکو هەر کۆمەڵگەیەك تایبەتمەندی خۆیی هەیەو مەرج نییە ئەوەی بۆ کۆمەڵگەی رۆژئاوایی راستە بۆ کۆمەڵگەی کوردیش راست بێت، لە کاتێکدا خاسێتە هاوبەشەکانی ئەم ئەم دوو کۆمەڵگەیە زۆر کەمن.

ئێستا ئەو پرسیارە سەر هەڵدەدات ئایا تێزی کاژیك بۆ مەسەلەی نەتەوایەتی، یان بە وتەیەکی تر دیدی کاژیك بۆ ناسیونالیزم لەگەڵ تێزی لیبراڵەکان یان نووسەرانی بواری ناسیونالیزم لە رونگەی رۆژئاواییەکانەوە تا چ ئاستێك نزیکەو یەکدەگرێتەوە؟ ئایا نزیکی و خزمایەتی لە نێوان روانینی ناسیونالیستانی عەرەب و کاژیکدا هەیە؟ ئایا سەرچاوەکانی ئەو ناسیونالیزمەی کە کاژیك بڕوای پێیەتی چیەو چۆنەو لە کوێوە هەڵهێنجراوەو؟ ئەگەری بوونی بە گوتارێکی نەتەوەیی پێشکەوتنخواز تا چ ئاستێکە؟ ئایا ئەو هۆکارانە چین کە پاش تێپەڕبوونی نیو سەدە لە دامەزراندنی کاژیك هێشتا ئەم رێکخراوە یان ئەم بۆچوونە نەیتوانیوە لە کوردستاندا جەماوەریبوونی خۆی بسەلمێنێت و جێگەو پێگەیەکی ئەوتۆی هەبێت کە ئامادەبوونی خۆی لە سەر ئاستی بڕیاردان لە کوردستان دیاری بکاتو ئامادەبوونی هەبێت.

وەکو لە کاژیك نامەدا هاتووە کاژیك دوو دروشمی سەرەکی هەبووە کە بریتین لە " کوردستان بۆ کورد" و یەکسانی بۆ گەل"(4). بێگومان لە ئاستی بینراودا هەریەکە لەم دوو درووشمە سەنگ و گەوهەری خۆیان هەیەو دڵنیاین کە ئەگەر لە ئاستی گوتراویشدا نەبێت ئەوا هەموو کوردێك لە نەست و لە ناخی خۆیدا ئاواتەخوازی ئەوەیە کە کوردستان بۆ کورد بێت و هەموو گەلیش یەکسان بن لە ئەركو مافدا. بەلاّم لێرەدا ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات: ئایا ئەگەری بە کردار کردنی ئەم دوو درووشمە چەندە لەسەر زەمینەی واقیع؟ ئایا نەك بۆ کوردستان

بەڵکو بۆ هەر جوگرافیایەکی تری سەر گۆی زەوی یەکسانی ئەندامانی گەل یان نەتەوە یان کۆمەڵگەیەك لە چ ئاستێکدایە؟ ئێمە مەبەستمان ئەوە نییە کە دژایەتی بۆچوونێکی لەم جۆرە بکرێت. نەخێر بەڵکو بەپێچەوانەوە دەبێ خەبات بۆ ئامانجێکی وەها بکرێت، هەرچەندە بە گومانەوە دەڕوانینە هەر یەکسانیەکی ڕەها لە ناو ئەندامانی کۆمەڵگەیەکداو پێمان وانیە کە یەکسانیەکی لەوجۆرە لەسەر زەمینەی واقیع دروست ببێت.

دروشمی کوردستان بۆ کورد لە ناوەڕۆکدا ئەو مانایە هەڵدەگرێت کە دەبێ کوردستان وەکو نیشتیمانو وەکو جوگرافیا لە ژێر دەسەڵاتی تەواوەتی کورد خۆیدا بێت و بێجگە لە خاوەنی راستەقینەوی خۆی کە کوردە کەسیتر مافی ئەوەی نییە نە کوردستان بەڕێوەببات نە بڕیار لەچارەنووسی کوردستان بدات تەنیا خۆی نەبێت. دیارە بەئاکام گەیاندنی پرۆژەیەکی لەم جۆرەش بە کارو بە هەوڵو کۆشش دەگاتە ئەنجام. ئەوەی لە درێژەی سەدەی بیستدا لە سەر ئاستی کوردستانی گەورە دەبینرێت ئەوەیە کە خەباتێکی سەخت و دوورو درێژو پچڕپچڕ کراوە لە پێناوی ئازادی و سەربەخۆیی کوردستانداو دیارترین بەرهەمەکانی ئەو خەباتەش چەند نموونەیەکی دیاری دەسەڵاتداریێتیەکی سنوورداری خۆماڵی کوردی بووە کە ئەوانیش دەسەڵاتداریێتیەکەی شێخ مەحموودی بەرزنجی و کۆماری مهاباد و حکومەتی هەرێمی کوردستانە. کە لە هیچ کامیادا کوردستان بەتەواوەتی نەبووەتەوە بە هی کورد، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەشێکی زۆری جەماوەری خەڵکی کوردستان لە دەوری ئەم سێ دەسەڵاتەو تەنانەت ئەو بزووتنەوانەی تریش کۆبوونەتەوە کە لە پێناوی ئازادی کوردستاندا خەباتنیان کردووە، ئەگەرچی نەشگەیشتبنە ئاستی بەدەستهێنانی

جۆرێك له خۆبەڕێوەبردنو توانای بەدەستهێنانی فەرمانڕەوایەتیشیان نەبوو بێت.

لێرەدا رووبەڕووی ئەو پرسیارە دەبینەوە ئایا بۆچی کاژیك که خۆی به هەڵگری راستەقینەی پرۆژەی نەتەوایەتی کوردی دەزانی، له هیچ قۆناغێکدا نەیتوانی ببێته خاوەنی جەماوەرێکی دیار له سەر ئاستی کوردستان؟ له کاتێکدا که زۆربەی ئەو حیزب و رێکخراوانەی تر که له کوردستاندا دامەزراون هەرچەندە درووشمی له جۆری درووشمەکانی کاژیکیشیان نەبووە، بەڵام بوونەته خاوەنی جەماوەری بەرفراوان. ئایا دەشێ جەماوەری خەڵکی کوردستان حەزیان لەوە نەبووبێت که کوردستان هی خۆیان بێت، یان هەموویان یەکسان بن، ئەوەش پاڵنەربووبێت بۆ ئەوەی که دەوری کاژیك کۆنەبنەوە؟ یان دەشێ هۆکاری تری گرنگ هەبێت که بووبێته هۆی ئەوەی جەماوەری بەربلاّو له دەوری حیزب و رێکخراو و بزووتنەوەکانی تری غەیری کاژیك کۆببنەوە، کەچی کاژیك نەتوانێت جگه له نوخبەیەکی به ژمارە کەم جەماوەری هەبێت؟ ئایا دەشێ ئەوە پەیوەندی به ئاستی لاوازی ناسیونالیزمی کوردییەوە هەبوو بێت؟ ئایا دەشێ ئەو لاوازی پێگه جەماوەرییەی کاژیك لەوەوە هاتبێت که ئایدیۆلۆژیای چەپ له کوردستاندا بالاّ دەست بووبێت و وای له جەماوەر گەیاندبێت که کاژیك رێکخراوێکی داخراوی خۆپارێزی دواکەوتووی کۆنەپەرستەو ناشێت کەسانی پێشکەوتنخوازو شۆڕشگێڕ لەم رێکخراوە کۆببنەوە؟

بەهەرحاڵ ئەگەر له ئاستی قوڵدا سەرنجی هەردوو درووشمەکەی کاژیك بدەین ئەوا بەجۆرێ له جۆرەکان بەشێك له بنەماکانی گوتاری نەتەوەیی یان گوتاری ناسیونالیزمی کوردی تێدایه بەڵام نەتوانینی کارکردن بۆ ئەوەی که ئەو

درووشمانە ببنە گەوهەری بەرنامەی بزووتنەوەی نەتەوایەتی کوردی و مانەوەی کاژیك لە رووبەرێکی تەسکی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردیدا، لە ئاستی یەکەمدا لەبری بوون بە خاوەنی جەماوەر، کاژیکی فڕێداوەتە رووبەری گۆشەگیرییەوە، لە ئاستی دووەمدا خاسێتی تەنیا، قسەو قسەکردنی بەخشیووەتە بەرنامەی کاژیك. واتە پرۆژەی کاژیکی کردۆتە تەنیا نووسراوی نێو بەرنامەو پرۆگرامی حیزب و قسەی سەرزاری ئەندامان و لایەنگرانی کە ئەوانیش لە هیچ قۆناغێکدا لە رووی چەندێتیەوە نەگەیشتوونەتە ئاستێك کە لەسەر زەمینەی واقیع ئامادەبوونێکی دیاریان هەبێت.

جارێکی تر لە کاژیکنامەدا هاتووە: کاژیك بڕوای وایە کە بزووتنەوەی نەتەوایەتی کوردی لەو رۆژەوە دەستپێدەکات کە کورد لەسەر رووی زەوی بوونی هەبووە(5). هەروەها لە هەمان لاپەڕەدا هاتووە: ئێمە بڕوامان وایە کە بزووتنەوەی نەتەوایەتی کوردی هەر لە سەرەتای گەشەکردنی نەتەوەی کوردەوەو لە پێناوی بەردەوامیدان بە ژیاندا بوونی هەبووە(6). ئەگەر بەهەر پێوانەیەکی کۆمەڵناسی سەیر بکەین ناتوانین خۆمان لەو راستیە ببوێرین کە مەسەلەی نەتەوایەتی لە سەروبەندی شۆڕشی پیشەسازیەوە سەری هەڵداوەو پێش لەو مێژووە ناتوانرێت باس لە بوونی مەسەلەی نەتەوایەتی و ناسیونالیزم بکرێت. بۆیە هەرچی هەوڵ و کۆششی پێش ئەو مێژووە هەیە ناتوانرێت لە ژێر ناوی خەباتی نەتەوەیی یان بەرژەوەندی نەتەوەیی یان مەسەلەی نەتەوایەتیدا کۆبکرێتەوە چونکە لە راستیدا ناتوانرێت بڕوا بەوە بکرێت کە لەو مێژووەدا شتێك هەبووبێت بە ناوی نەتەوە یان مەسەلەی نەتەوایەتی.

گریمان بڕوا بەو بۆچوونەش بهێنین کە نەتەوە لە مێژوویەکی زۆر کۆنەوە بوونی هەبوو بێت و، هەر پێکهاتەیەك خاوەنی زمان و مێژوو تایبەتمەندیەکانی خۆی بوو بێت واتە ئەو بنەمایانەی کە بە روانینی تەقلیدیانە یان بە دیدی کلاسیك پێوبستن بۆ بوونی نەتەوە یان نەتەوە درووست دەکەن. بەلاّم هەرگیز ناتوانرێت بڕوا بەوە بکرێت کە بزووتنەوەی نەتەوەیی لە مێژوویەکی هێندە کۆندا سەری هەڵدابێت و دەستی پێکردبێت. لە بارێکی تریشدا ئەگەر مەبەست لەوە بێت کە کورد وەکو نەتەوەیەك هەر لە بەرەبەیانی مێژووەوە لەسەر خاك و زێدی خۆی هەولّی دابێت و کۆششی کردبێت لە پێناوی مانەوەو درێژەدان بە ژیاندا، ئەوا ئەم لێکدانەوەیە نەك بۆ کورد یان هەر نەتەوەیەکی تر بەڵکو بۆ سەرجەمی زیندەوەران راستە چونکە هەموو زیندەوەرێك غەریزەی خۆپاراستن و بەرگری کردن لە خۆیی هەیە و بەهەموو شێوەیەك هەوڵدەدات خۆی بپارێزێت و جێگەو پێگەی تایبەتی خۆیی هەبێت بۆ ئەوەی لەسەری بژی. لە راستیشدا هارمۆنیای سرووشت لەسەر ئەو بنەما رێکخراوە کە کۆی زیندەوەران غەریزەی مانەوەو خۆپاراستن و زیادبوونیان هەیە. خۆ ئەگەر سرووشتی زیندەوەران بەو جۆرە نەبووایە، ئەوا نەك هەر مرۆڤ بەڵکو سەرجەمی زیندەوەران هەر یەکەو لە قۆناغێکی دیاری ژیانیاندا لە نێودەچوون. بەلاّم یاسای سرووشت وایە کە ژیان درێژەی هەبێت و بۆ ئەو مەبەستەش غەریزەی بەخشیووە بە هەموو زیندەوەران هەتا بتوانن خۆیان بپارێزن و درێژە بە ژیان بدەن. بە گوێرەی مرۆڤ لە پاڵ غەریزەی مانەوەدا، بە خۆڕسك ئەفریدەبوویەکی کۆمەلاّیەتیەو ویستی پێکەوە ژیانی هەیە، ئەوەش وایکردووە کە مرۆڤ وەك بالاّترین ئەفریدەبووی سەر ئەم ئەستێرەیە نەك هەر هەوڵی خۆپاراستن و درێژەدان بە ژیان بدات، بەڵکو بەردەوامیش کە گەڕاندایە بەدوای ئاشکراکردنی

نهێنیەکانی ئەم گەردوونەدا. ئایا ئەم گەڕان و کۆشش کردنە تەنیا تایبەت بووە بەکورد یان سەرجەمی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی گرتۆتەوەو تەنانەت زیندەوەرانی تریش هەموو لە ژێر کاریگەری غەریزەی ژیاندۆستی و ناکۆکیان لەگەڵ مەرگدۆستیدا دەجولێن و کۆشش دەکەن لە پێناوی مانەوەدا. کەواتە بێ هیچ دوو دڵیەك دەتوانین بڵێین ئەوەی کە کورد هەر لە دێر زەمانەوە خەباتی نەتەوەیی کردبێت و بزووتنەوەی نەتەوەیی هەبوو بێت مایەی گومانەو ناتوانرێت بە هیچ بەڵگەیەکی زانستی ئەوە بسەلێنرێت یان پاڵپشتی بکرێت. ئەمەش بە جۆرێك لە جۆرەکان بەرەو ئەو لێکدانەوەیەمان دەبات کە بڵێین دەستنیشانکردنی سەرەتاو سەرهەڵدانی بزووتنەوەی نەتەوایەتی کوردی لە دیدی کاژیکەوە لە فەزای خەیاڵدایەو ناسەلێنرێت ئەوەش وادەکات کە بنەماکانی گوتاری کاژیك بکەونە چوارچێوەی خەیاڵێکی بەربلاوەوە لە جیاتی ئەوەی کە چوارچێوەیەکی دیاریکراوی هەبێت بتوانرێت لەو چوار چێوەیەدا پێناسەبکرێت.

دیسان مەسەلەی گەشەکردنی نەتەوەی کورد بابەتێکە پێویستی بە لەسەر راوەستان هەیە. ئایا مەبەست لە گشەکردنی نەتەوەی کورد چیە؟ کامەیە ئەو گەشەکردنەی کە نەتەوەی کورد یان کۆمەڵگەی کوردی بەخۆیەوە بینیووە؟ ئەگەر مەبەست ئەوە بێت ئەم کۆمەڵگەیە بە گەشەیەکی سرووشتیدا هاتووەو سەرجەمی قۆناغەکانی گەشەی خۆیی بڕیووە تاکو گەیشتۆتە ئەم قۆناغەی ئێستا، ئەوا بێ چەندو چوون دەڵێین ئەم کۆمەڵگەیە نەك بە سرووشتی گەشەی نەکردووە، بەڵکو هەر لەراستیدا جگە لە رووکەشێکی خواستراو لە گەوهەردا هیچ گەشەیەکی ئەوتۆی پێوە دیار نییەو تەنانەت خاسێتەکانی کۆمەڵگەیەکی ئاسایی ئەوتۆیشی نییە کە بە کۆمەڵگەی خاوەن شوناس دابنرێت. هەر بۆیە

لێرەوە قسەکردن لە سەر گەشەکردنی کۆمەڵگەی کوردی یان گەشەی نەتەوەی کورد مایەی لەسەر راوەستانە، ئەمە سەرباری ئەوەی کە هەروا ئاسان نییە باس لە بوونی بزووتنەوەی نەتەوایەتی کوردی بکرێت لە پێش دەرکەوتنی ناسیونالیزمدا، یان بە لایەنی کەمەوە لە پێش دەرکەوتنی ناسیونالیستدا. بە پێچەوانەی ئەو بۆچوونەی کاژیکەوە هەتاکو ئێستاش ناتوانرێت باسی ناسیونالیزمی کوردی بەو شێوەیە بکرێت کە بووبێتە ئایدیۆلۆژیاو پرۆژەی بزووتنەوەیەکی جەماوەری و هەڵگری گوتاری ناسیونالیزم بێت. بە پێچەوانەی ئەم بۆچوونەوە تاکو ئێستاش کورد ناسیونالیستی هەیە بە بێ بوونی ناسیونالیزم.

دیسان لەو بارەیەوە لە کاژیکنامەدا لە بارەی دەوڵەتەوە هاتووەو دەڵێت: دەوڵەت دامەزراوەیەکە بۆ پەروەردەکردنی نەتەوە بەپێی ئایدیۆلۆژیای کاژیك، لەبەر ئەوە ئێمە دەوڵەت وەها دانانێین کە ئامراز بێت بە دەست هەر چینێکی دیاریکراوەوە، چونکە ئایدیۆلۆجیای ئێمە ئایدیۆلۆجیای چینێکی تایبەت نییە. هەر کەسێ لە بۆتەی بیری ئێمەدا بتوێتەوە دەتوانێت ببێتە کاژیك. دەوڵەتی نموونەیی دەوڵەتی کاژیکیە(7). جارێ ئەوەی کە دەوڵەت دامەزراوەیەك بێت بۆ پەروەردە کردنی نەتەوە جێگای قسە لەسەر کردنە چونکە دەوڵەت ئەو دامەزراوەیە کە کۆمەڵگە لە قۆناغی پەرەسەندنی خۆیدا درووستی دەکات و بە پێی بۆچوونی زۆرینەی ئەوانەی کە لە بارەی دەوڵەتەوە قسەیان کردووە، دەوڵەت بەرزترین ئاستە کە کۆمەڵگە پێی دەگات بەدەر لە سروشتی ئەو دەوڵەتە. یان تەنانەت دەوڵەت بەو دامەزراوە دادەنرێت کە رۆحی رەهای کۆمەڵگە لە بڵندبوونی خۆیدا بەرهەمی دەهێنێت. یان دەوڵەت ئەو دامەزراوەیە کە کۆمەڵگە لە خێزانەوە دەست پێدەکات بە کۆمەڵگەی مەدەنیدا دەڕوات و

ئەوسا دەوڵەت دروووست دەکات. لەسەرووی هەموو ئەمانەوە دەتوانرێت بگوترێت دەوڵەت ئەو دامەزراوە باڵایەیە کە کۆمەڵگە لە ئەنجامی گەیشتن بە ئاستێکی دیار لە پەرەسەندن درووستی دەکات یان بەرهەمی دەهێنێت. واتە دەوڵەت بۆ خۆی بەرهەمی پەرەسەندنی کۆمەڵگەیەو بەرزترین ئاستیشە کە کۆمەڵگەیەك دەیگاتێ و هەر لەسەر ئەو بنەمایەشە دەتوانرێت بەو کۆمەڵگەیانەی کە نەیانتوانیووە دەوڵەت درووست بکەن بگوترێت کۆمەڵگەی سەرەتایی. کە بێگومان لەم روانگەیەوە کۆمەڵگەی کوردی دەشێ بە کۆمەڵگەی سەرەتایی یان کۆمەڵگەی ناسرووشتی دابنرێت کە لە رەوتی پەرەسەندنی خۆیدا لە بری بەرهەمهێنانی دامەزراوەی دەوڵەت، دامەزراوەی میرنشینی درووست کردووە، کە ئەم دامەزراوەش بەراورد بە دامەزراوەی دەوڵەت دامەزراوەیەکی سەرەتایی بەڕێوەبردنە(8). بەهەرحاڵ هەرچۆن لێی بڕوانین دەوڵەت دەبێتە دامەزراوەیەك لە سەرووی کۆمەڵگەوەو ناشێت تەسەوری ئەوە بکرێت کە دەوڵەت بەبێ دەسەڵات بوونی هەبێت. دیارە هیچ دەسەڵاتێکیش ناتوانێت دەسەڵاتی هەموو گەل بێت چونکە لە دامەزراوەیەکی وەهادا بەپێی تواناکان و بە پێی ئاست و پلەکانی کارکردن جیاوازی درووست دەبێت و لە بارێکی وەهاشدا دەوڵەت دەبێتە دامەزراوەی دەسەڵات و مومارەسەی جۆرێك لە دەسەڵاتداریێتی تیادا دەکرێت، تەنانەت ئەگەر ئەو دەوڵەتە لە لوتکەی دیموکراسیشدا بێت. هەر لێرەشەوە دەردەکەوێت تەنانەت ئەگەر دەوڵەت دەوڵەتی چینێکی کۆمەڵایەتیش نەبێت ئەوە دەوڵەتی دەستە یان گروپ یان نوخبەیەکە لە کۆمەڵگە کە دەشێ ئەو نوخبە یان دەستەو گروپە لەسەر بنەمای لێهاتوویی یان هێز دەوڵەتیان بە دەست گرتبێت.

دیارە ئەو بۆچوونەش هەیە کە دەوڵەت نەتەوە دروست دەکات. بە پێی ئەم بۆچوونەش دیسان مەسەلەی قسەکردن لەسەر ئەوەی کە کورد وەکو نەتەوە هەر لە دێر زەمانەوە ویستی دروستکردنی دەوڵەتی هەبووبێت، شتێکە جێگای لەسەر راوەستانە. ئاشکرایە کە دەوڵەت نابێتە دامەزراوەیەك بۆ پەروەردە کردنی نەتەوە بەپێی ئایدیۆلۆژیایەکی دیار بەڵکو دەوڵەت دەبێتە دامەزراوەیەك کە نەتەوە لە سایەیدا خاسیێتەکانی خۆی بەدەست دەهێنێت. دیارە ئەوە ئاشکرایە کە کۆمەڵگە لە قۆناغی پەرەسەندنی خۆیدا دەوڵەت بەرهەم دەهێنێت و دەوڵەتیش پیادەی جۆرێك لە دەسەڵات بەسەر کۆمەڵگەدا دەکات و لە هەمان کاتدا سرووشتی ئەو کۆمەڵگایەش دەردەخات کە تیایدا دروستبووە. واتە ئاستی پەرەسەندوویی کۆمەڵگە سرووشتی ئەو دەوڵەتە دەردەخات کە بەرهەمی دێنێت و لە روویەکی ترەو دەوڵەت گوزارشت کردنە لە سرووشتی کۆمەڵگە لە هەموو روویەکەوە. ئەگەر وەها سەیر بکەین کە دەوڵەت نەتەوە پەروەردە دەکات کەواتە ئێمە وەکو قاڵبێکی جێگیرو ئامادە سەیری دەوڵەت دەکەین کە لە پێش بوونی نەتەوەدا بوونی هەیە ئەمەش دیسان جۆرێکە لە بۆچوون کە لەگەڵ تێزی کاژیك یەکناگرێتەوە.

دیارە ئەگەر ئەم رستەیە بە بارێکی تردا دەربڕین دەتوانین بڵێین دەوڵەت نەتەوە دروست دەکات بەڵام ئەمە کاتێك راستە کە بە چەمك و تێگەیشتنی ناسیونالیزم وەکو بەرهەمی مۆدێرنێتە باسی نەتەوەو دەوڵەت و پەیوەندی نێوان دەوڵەتی نەتەوەو ناسیونالیزم بکەین. دیسان چەمکی دەوڵەتی نموونەیی مایەی لەسەر راوەستانە بە تایبەتی بۆ نەتەوەیەکی وەکو کورد کە نەك زەمینەی کۆمەڵایەتی و ئابووری و عەقڵی بۆ دروستبوونی دەوڵەتی نموونەیی نەگونجاو و نائامادەیە بەڵکو بۆ دروستبوونی دولەتی ئاسایش هیچ لە بار

نەبووەو لە مێژووی خۆیدا نەیتوانیووە دەوڵەت بەرهەم بهێنێت. بەهەرحاڵ ئێمە دەمانەوێت لە زۆر گۆشەنیگاوە سەیری گوتارو بەرنامەی کاژێك بکەین تا بزانین ئایا ئەم ڕێکخراوە خاوەنی گوتاری ناسیونالیزم بووە؟ ئایا گوتاری ئەم ڕێکخراوەیە بنەمای مادی و واقیعی هەبووە؟ ئایا لە ڕوانگەی گوتاری ناسیونالیزمەوە دەتوانرێت گوتاری ئەم ڕێکخراوەیە پێناسە بکرێت؟ یان گوتاری ئەم ڕێکخراوەیە پایەکانی لە بۆشیدا بووەو زیاتر وەکو جۆرێك لە خەیاڵ یان بەرهەمی خەیاڵێکی ڕۆمانسیانە سەیر دەکرێت؟ لە سەرووی هەموو ئەمانەشەوە ئایا ئاستی هاوشێوەبوونی ئەم گوتارە لەگەڵ گوتاری ناسیونالیزمی عەرەبیدا بە تایبەتی چەندە؟ بێگومان ئەگەر بە وردی سەیری ڕووە لێکچووەکان و ڕووە جیاوازەکانی نێوان گوتاری ناسیونالیزمی عەرەبی و گوتاری کاژێك بکرێت ئەوسا دەتوانرێت کاریگەری گوتاری ناسیونالیزمی عەربی لەسەر گوتاری کاژێك دیاری بکرێت ئەگەر کاریگەرییەکی لەوجۆرە بوونی هەبێت.

لە خاڵە سەرەکیەکانی بەرنامەی کاژیکدا هاتووە: کاژێك بڕوای وایە کە گەلی کورد گەلێکی بە توانایەو ڕابردوویەکی شکۆمەندی هەیەو دامەزرێنەری چەندین شارستانێتیە(9). بێگومان من بڕوام وایە کە یەکێك لە پایە سەرەکیەکانی ناسیونالیزم ئەفسانەیە هەر بۆیە ئەگەر لە سنووری بڕوابوون بە سیمای ئەفسانەیی ڕابردووی کورد سەیری ئەم خاڵە بکەین ئەوا دەشێ بە ئاسانی جێگای بۆ بکەینەوە، بەڵام ئەگەر بمانەوێت بە ڕاستی و وەکو مەسەلەیەکی زانستی و پاڵپشتکراو بە دۆکیومێنت و لەسەر بنەمای ئەوەی کە بۆ ئێستا بۆمان ماوەتەوە سەیری ئەم بۆچوونە بکەین، ناتوانین بە ئاسانی بڕوا بە هەندێ لایەنی ئەم قسەیە بکەین. با بپرسین مەبەست لە بە توانایی کورد چییەو کێ ئەو هەڵسەنگاندنەی کردووەو سەلماندویەتی کە کورد گەلێکی بە

توانایە؟ ئەنجا گریمان بەم قسەیەمان گووت راستە، ئایا کورد لە چ بوارێك و لە چ روویەکەوە بە توانایە؟ ئایا پێوانەی ئێمە بۆ بە توانایی چییە؟ رەنگە وەڵامی ئەم پرسیارانە ئەگەر بە شێوەیەکی بابەتی لە دوای وەڵامەکانیان بگەڕێین و بە لۆجیکی عەقڵ بدوێین و خۆمان نەدەینە دەستی سۆزو عاتیفەو خەیاڵ، ئەوا بڵێین نەخێر ناتوانین پێداگری لەسەر ئەوە بکەین کە کورد گەلێکی بە توانایە چونکە ئەگەر مەبەستمان لە سادەترین باردا توانای جەنگ و ململانێ بێت ئەوا کورد نەك لە رابردوودا بەڵکو لە ئێستاشدا نەبۆتە یەکەیەکی یەکگرتوو، تەنانەت وەکو پێکهاتەیەکی یەکگرتووش دەرناکەوێت و کارناکات، بەڵکو تاکو ئێستاش ئەوەندەی کە خاسێتی خێڵ و ناوچەگەری و شارچێتی و رێبازچێتی و ئایین و ئایینزا سیفات و خاسێتی پێکهاتە بچووکە ناوچەییەکانی دەردەخات و پێناسەی دەکات ئەوەندە خاسێتی گەل یان نەتەوە یان کۆمەڵگەی نییە. کەواتە دەبێ ئەو توانایە لە کوێوە بهێنێت؟

خۆ ئەگەر مەبەست لەو توانایەش بێت کە گەلان و نەتەوەکانی تر لە مێژوودا هەیانبووەو توانیوویانە لە رێگای ئەو توانایەوە شارستانێتی بەرهەم بهێنن و ئامادەبوونیان هەبێت لە مێژووی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتیدا ئەوا بۆمان هەیە بپرسین کورد لەم روانگەیەوە لە کوێدایە؟ ئایا ئەوە راستە کە کورد چەندین شارستانی بەرهەم هێناوە؟ بێگومان ئێمە ئێستا لەبەردەم دوو لێکدانەوە داین کە یەکەمیان ئەوەیە ئایا خۆمان بدەینە دەستی سۆزو عاتیفەی نەتەوەیی و پێمان وابێت کە کورد یەکێکە لەو نەتەوانەی کە خاوەنی مێژوو، شارستانێتی گەورە بوون لە رابردوودا. یان لە روانگەیەکی واقیعیانەوە سەیری رابردووی خۆمان بکەین و سەیری ئەوە بکەین کە کورد لە رابردوودا چی کردووەو چی هەبووە و چی بەرهەم هێناوەو کامانەن ئەو شارستانێتیانەی کە کورد بەرهەمی

هێناون؟ بێگومان رووی راستیەکەی ئەوەیە کە ئێمە شتەکان وەکو خۆی وەربگرین و نەکەوینە ژێر کاریگەری سۆزو عاتیفەیەکی بێبنەماوە، چونکە ئەوە نە هیچ بۆ رابردوومان درووست دەکات نە هیچ بۆ ئێستاشمان بەرهەم دەهێنێت. بە دڵنیاییەوە ئەگەر ئێمە ئەو رابردووە گەشەمان لە مێژوودا هەبوایە ئەوا لە ئێستاشدا بەلایەنی کەمەوە لە رووی مەعنەویەوە کاریگەری ئەو رابردووە لە کۆنەستی کۆمەڵایەتیماندا دەژیاو دەبوو بە هۆکارێکی سەرەکی بۆ ئەوەی لە ئێستادا هەست بە بوونی خۆمان بکەین و لەم باری هەست بە شکست کردن و هەست بە بێ شووناسیەدا نەژیاینایە. بێگومان ئەوەی مایەی سەرنجە ئەوەیە کە کاژیك لە هەڵسەنگاندنیدا بۆ رابردووی کورد و بۆ توانای کورد کەوتۆتە ژێر کاریگەری سۆزو عاتیفەوەو باس لە هەندێ شت دەکات کە تەسەوری ئەوە ناکرێت کورد لە رابردوودا نە لەو ئاستەدا بوو بێت و نە هیچ شارستانێتیەکی بەرهەم هێنابێت کە پێی گوترابێت شارستانێتی کوردی. کارکردنیش لە ژێرکاریگەری سۆزو عاتیفەدا زیاتر فەزایەکی خەیاڵاوی بە گوتاری کاژیك بەخشیووە رەنگە یەکێك لە هۆیەکانی ناکارایی ئەو گوتارە لە سەر واقیعی کۆمەڵگەی کوردی ئەو خاسێتی فرە خەیاڵیەی گوتارەکەو روانینی کاژیك بێت بە گشتی.

دیسان لە کاژیکنامەدا هاتووە: گەلی کورد ماوەی دوورو درێژە لە فیکری نەتەوەیی رەسەن بێ بەش بووە(10). بێگومان کاتێك بەرنامەی حیزب یان رێکخراوێك دادەنرێت دەبێ رستەو وشەکان لە جێگای خۆیاندا بن و بنەمای مادی خۆیانیان هەبێت. سەرەتا با بپرسین بیری رەسەنی نەتەوایەتی چیە؟ بێگومان ئەوە ئاشکرایە کە بیر بەرهەمی بیرمەندە. بەگشتی ئەوانەی لە کەلتووری رۆژئاوا باسیان لە مەسەلەی نەتەوایەتی یان ناسیونالیزم کردووە

کۆکن لەسەر ئەوەی کە ناسیونالیزم فەیلەسوف یان تەنانەت بیرمەندی تایبەت بە خۆیی نییە چونکە لە بنەرەتدا ناسیونالیزم وەکو ئایدیۆلۆجیای قۆناغێکی دیاریکراوی ژیانی کۆمەڵگەو بەرنامەو ئایدیۆلۆجیای بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی سەیر دەکرێت و بەرهەمی مۆدێرنێتەیە. واتە ناتوانرێت ناسیونالیزم بە بیر یان بە فەلسەفە ناوببرێت، بەڵام کاژیك باس لە بیری ڕەسەن دەکات. ئەنجا با بپرسین بیری ڕەسەن چیە؟ بە کام بیر دەگوترێت ڕەسەن و بە کام بیر دەگوترێت نارەسەن؟ ئەنجا ئەگەر کورد خۆی بیتوانیایە بیر بکاتەوە، دیارە کەس نەیدەتوانی ڕێگای بیر کردنەوەی لێبگرێت چونکە ئەوە ئاشکرایە کە فرمانی " بیردەکاتەوە" لەو فرمانانەیە کە پێیان دەوترێت فرمانی پەیوەست بە عەقڵ یان بە مێشکەوە کە ڕوودانیان لە دەرەوەی ویستو دەسەڵاتی مرۆڤ خۆیدایە. هەر بەو پێیەش کەس ناتوانێت ڕێگری لە ڕوودانیان بکات. کەواتە بۆخۆی لێرەدا دەربڕینی ڕێگای بیرکردنەوەی لێگیراوە یان لە بیرکردنەوە یان لە بیری نەتەوەیی بێبەشکراوە ڕستەیەکی ناتەواوە لە ڕووی زانستیەوەو دیارە کردنی چەمکێکی ناتەواو لە ڕووی زانستیەوە بە بنەما بۆ بیناکردنی گوتارێك شووناسی ئەو گوتارەش دەخاتە بەردەم پرسیارەوە یان هەر هیچ نەبێت جۆرێك لە تەمومژ بە دەوری ئەو گوتارەدا درووست دەکات.

بێگومان لەو خاڵە گەشانەی کە لە بەرنامەی کاژیك یان کاژیکنامەدا هاتووە خەباتکردنە بۆ سەربەخۆیی کوردو کوردستان و لەو خەباتەشدا تەنیاو بەس تەنیا پشت بەکورد خۆی ببەسترێت. دیارە ئەوە ئاشکرایە گوتاری نەتەوەیی تەنیا کاتێك پێی دەگوترێت گوتاری نەتەوەیی یان گوتاری ناسیونالیزم کە پرۆژەی درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی لە خۆی گرتبێت. هەروەك ئەوە ئاشکرایە کە تەنیا کاتێك ئەو گوتارە ئەگەری جێبەجێ کردنی لەسەر زەمینەی

واقیع یان لەسەر جوگرافیای نەتەوە دەبێت کە خودی گوتارەکە بووبێتە ئایدیۆلۆژیایەکی جەماوەریی و هەموو نەتەوەی وەکو یەکەیەکی یەکگرتوو لە دەوری خۆی کۆکردبێتەوەو هەموو سنووره ناوچەیی و خێڵەکی و مەزهەبی و ئایینیەکانی رووخاندبێت. ئەو کاتە ئەو بزووتنەوە جەماوەرەییە کۆمەڵایەتیە دەتوانێت لەسەر زەمینەی واقیع گوتارەکەی کە گوتاری ناسیونالیزمە جێبەجێ بکات، کە ئەویش لە دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەیدا خۆی دەبینێتەوە. لێرەدا پرسیارێکی زۆر گەوهەری سەبارەت بە گوتاری کاژیك سەرهەڵدەدات ئەویش ئەوەیە: ئایا گوتاری کاژیك توانیوویێتی ببێت بە گوتارێکی جەماوەری یان ببێتە بەرنامەی بزووتنەوەیەکی جەماوەری کۆمەڵایەتی کە هەموو کۆمەڵگە یان بەلایەنی کەمەوە رووبەرێکی فراوان لە کۆمەڵگەی کوردی وەکو یەکەیەکی یەکگرتوو لە دەوری خۆی کۆبکاتەوەو رێکیان بخات و ئاراستەیان بکات لە پێناوی دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەییدا؟

دیارە وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە ناشێت بە قازانجی کاژیك بشکێتەوە، هەروەك دەتوانین بڵێین لە ئاستێکی تردا بە قازانجی کوردیش ناشکێتەوە چونکە قازانجی کورد وەکو نەتەوە لەوەدا بوو کە گوتاری کاژیك کە بارگاوی کرابوو بە رەگەزەکانی ناسیونالیزم و مەسەلەی رزگارکردنی کوردستانو سەربەخۆیی و درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی لە خۆیدا کۆکردبووەوە، لەسەر زەمینەی واقیع ببوایەتە ئایدیۆلۆژیایەکی جەماوەری و هەموو کوردی کۆبکردایەتەوەو وەکو تاکە پێکهاتەیەك دەوڵەتی سەربەخۆی خۆیی لەسەر جوگرافیای کوردستان درووستبکردایە. بەڵام وەکو دەیزانین و ئێستاش دەیبینین گوتاری کاژیك نەیتوانی ببێتە گوتارێکی باڵادەست لە کوردستانداو نەیشی توانی ببێتە گوتارێکی جەماوەریی و هەموو خەڵکی کوردستان لە دەوری خۆی کۆبکاتەوە.

بەڵكو بە پێچەوانەوە گوتاری كاژیك وەكو گوتارێگی ناجەماوەریی و تەنانەت گوتارێكی گۆشەگیرو ناكارا دەركەوت و نەیتوانی لەسەر زەمینەی واقیع بوونی خۆی بسەلمێنێت. بە پێچەوانەوە هەمان ئەو حیزب و رێكخراوانەی كە لە پێش كاژیك یان لە كاتی كاژیكداو یان دواتریش دامەزران لە كوردستاندا زۆرینەیان سەرباری ئەوەی كە گوتارێكی وەكو ئەوەی كاژیكیك پەیوەستیان بە مەسەلەی نەتەوایەتیەوە نەبوو، لەو روانگەیەوە كە مەسەلەی سەربەخۆیی و درووستكردنی دەوڵەتی نەتەوەیی و پشتبەستن تەنیا بە خەڵكی كوردستان وەكو ئەوەی كاژیك ئەوان جەختیان لێنەكردۆتەوە، كەچی زۆرینەی ئەو حیزب و رێكخراوانە بوونەتە خاوەنی جەماوەری بەربلاّوو وەكو نوێنەری ناسیونالیزمی كوردی دەەركەوتوون. بەپێچەوانەی كاژیكو دواتریش پاسۆكەوە، تایبەتی پارتی دیموكراتی كورد و كوردستان و یەكێتی نیشتیمانی كوردستان و كۆمەڵەی كوردستانی ئێران و حیزبی سۆشیالیست لە نیوەی دووەمی حەفتاكانی سەدەی رابردوو نیوەی یەكەمی هەشتاكاندا و پارتی كرێكارانی كوردستان هەموو ئەمانە لە رووی جەماوەری بوونەوە هەرگیز ناشێت بە كاژیك بەراورد بكرێن. كەواتە پرسیار ئەوەیە ئایا بۆچی كاژیك كە خۆی بە نوێنەری راستەقینەی ناسیونالیزمی كوردی زانیووەو گوتاری خۆیی وەكو گوتاری ناسیونالیزمی كوردی پێشكەش كردووە نەیتوانیووە نەك هەر ببێتە یەكەمین حیزبی جەماوەریی لە كوردستاندا بەڵكو لە چاو ئەو حیزبانەی تردا كە باسمان كردن زۆر لاوازو گۆشەگیرو ناكارا دەركەوتووەو لە سەر زەمینەی واقیع ئەو قورسیەی نەبووە كە دەبووا حیزبێكی نەتەوەیی بە گوێرەی كوردستان هەیبوایە.

دكتۆر جەمال نەبەز كە لای كاژیك وەكو سەركردەو لای زۆرینەی خەڵكیش وەكو بیرمەندی بیری كاژیك سەیر دەكرێت لە كتێبی " قوتابخانەی كوردی

سۆشیالیزمدا" دەڵێت: بزووتنەوەی رەسەن ئەو بزووتنەوەیە کە بابەتانە بێت، واتە لە بیرو باوەڕێکی بابەتانەوە هەلقولاَبێ. بە کورتی دەبێ کەرەسەی ئەو بیرو باوەڕە کۆمەڵگە خۆی بێ. بزووتنەوەی ناڕەسەنیش ئەوەیە کە بابەتانە نەبێ. واتە لە بیروباوەڕێکی نابابەتانەوە هەڵقولاَبێ، مانای کەرەسەی ئەو بیروباوەڕە کۆمەڵگە خۆی نەبێ(11). جارێ باسکردن لە قوتابخانەی کوردیی سۆشیالیزم مایەی لەسەر راوەستانە چونکە بنەماو پرینسیپەکانی سۆشیالیزم دیارن چین و ئەوەش ئاشکرایە کە بە چ سیستێمێکی بەڕێوەبردن دەگوترێت سیستێمی سۆشیالیزم و هەر بەو پێیەش شوناسی سۆشیالیزم شوناسێکی نەتەوەیی نییە بەڵکو نێونەتەوەییەو ئەگەر سۆشیالیزم پەیوەست بکرێت بە یەکسانیەوە ئەوا بۆ کۆمەڵگەی کوردی کە هێشتا وەکو کۆمەڵگەیەکی سەرەتایی دەردەکەوێت و نە خاوەنی سیستێمێکی ئابووری خاوەن شووناسە نە لە رووی کۆمەلاَیەتیەوە گەشەیەکی وەهای کردووە کە زەمینەی بە سۆشیالیزم بوونی هەبێت، نە لە رووی فەرهەنگی و کەلتووری و عەقلێیەوە گەشەیەکی ئەوتۆی کردووە. تەنانەت لە رووی کۆمەلاَیەتیبوونیشەوە لە ئاستێکی ئەوەندە سەرەتای و داخراوادایە کە باسکردنی بوونی بە کۆمەڵگەی سۆشیالیزمی مایەی سەرسوڕمانە. ولاَتانی وەکو رووسیای قەیسەری و چین و زۆرینەی ولاَتانی ئەورووپای رۆژهەلاَتیش دوای ئەوەی کە بەلشەفیك و حیزبە شیوعیەکان دەسەلاَتیان تێدا گرتنە دەستو بە پێی بەرنامەو میتۆدی مارکسیزم- لینینیزم دەبوو ئەو کۆمەڵگەیانە هەنگاوی بەرەو سۆشیالیزمیان هەڵبهێنایەو ببوونایەتە کۆمەڵگەی سۆشیالیزم، کەچی پاشی نزیکەی سێ چارەکە سەدە لە فەرمانڕەوایی حیزبی شیوعی سۆڤێتی و بە حیساب کارکردن بۆ ئەوەی کۆمەڵگەیەکی سۆشیالیزم دابمەزرێنێ، کەچی ئەو دۆزەخە بەرهەم هات، تا ئەو کاتەی

گورباشۆف لە پرۆژەی پیرسترۆکاکەیدا وەکو سەرکردەیەکی مەزن دەرگای ئەو دۆزەخەی شکاند. بێگومان ئەگەر بەراوردی سۆڤیێت یان تەنانەت رووسیای پێش شۆڕشی بەلشەفیك بکەین بە کۆمەڵگەی کوردی کە کۆمەڵگەیەکی داگیرکراوی دابەشکراوی دواکەوتووی سەرەتاییە، ئەوا ناشێت تەسەوری ئەوە بکەین کە کۆمەڵگەی لەم جۆرە بەم پاشخانە دواکەوتوویەوە بکرێت بە کۆمەڵگەی سۆشیالیستی، نە بە پێی تیۆری مارکسیو نە بە پێی هیچ تیۆرێکی تری سیۆسیۆلۆجی. هەر بۆیە ئەو سۆشیالیزمەی کە جەمال نەبەز باسی لێوە دەکات و لە بەرنامەی کاژیکیشدا خەڵی سەرەکی و گرنگە جگە لە خەیاڵێکی رۆمانسی هیچی تر نییەو مێژووی ئەوروپای رۆژئاواش سەلماندویەتی کە تەنیا لە پەرەسەندنی ئابووری و کۆمەلأیەتی و کەلتووریداو لە رێگای چاکسازی و دیموکراسی و جێبەجێ کردنی چەمکی هاوولأتی بوونەوە مرۆڤ بەرەو ئازدبوون و گەیشتن بە مافەکانی هەنگاو دەنێت. ئەمە لە کاتێکدا مێژووی مرۆڤایەتی سەلماندوویەتی کە نە یەکسانی رەهاو نە عەدالەتی رەها و نە مافی رەها بوونیان نییەو هەر بەو پێیەش ئەو سۆشیالیزمەی کە جەمال نەبەز بە ناوی قوتابخانەی سۆشیالیزمی کوردییەوە باسی لێوە دەکات و پێی وایە سیستێمێکی نموونەیی ئەو تۆ دەبێت کە یەکسانی رەهاو ئازادی رەهاو مافی رەهای تێدا بەرقەرار دەبێت جگە لە درووستکردنی یۆتۆپیایەك هیچی تر نیە. هەر لێرەشەوە گوتاری کاژیك کە سەرچاوەکەی ئەم تێزەی جەمال نەبەزە وەکو گوتارێکی خەیاڵی و ناپەیوەست بە واقیعی کۆمەلأیەتی کۆمەڵگەی کوردی و ناپەیوەست بە سرووشتی دەروونی و غەریزی و نەرجسی مرۆڤی کوردو مرۆڤیش بە گشتی دەردەکەوێت. گرفتی سەرەکی گوتاری کاژیك ئەوەیە کە گوتارێکی ناواقیعیەو لە بۆشایدا بیناکراوە. هەر لە بۆشایشدا هەڵواسراوەو هەر

ئەوەش وایکردووە کە ئەم گوتارە نەبێتە گوتارێکی جەماوەریی یان لە سادەترین دەربڕیندا نەتوانێت جەماوەریبوونی خۆی بسەلمێنێت.

لە بارەی مافەکانی کوردو روانینی بۆ سەربەخۆیی و ئازادبوونی هەموو کوردستان و درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆو یەکگرتووی کوردستان شتێکە لە رۆحی هەموو کوردێکدا کە ئینتیماو هەستی ناسیونایستی هەبێت دەژی. بەلأم گرفت لە شێوازی خستنەڕوو یان چۆنێتی قسەکردن و بەرجەستە کردنی روانینی کاژیکە بۆ ئەو مەسەلانە. واتە ئایا تا چ رادەیەك ئەو روانینەی کاژیك لەسەر زەمینەی واقیع جێگای دەبێتەوەو خودی کاژیکیش پاشی پەنجا ساڵ لە دەمەزراندنی، چەندێ کاری جدی و دیاری لەو بوارەدا کردووەو پێگەو جێگەی ئامادەبوونی لەسەر زەمینەی واقیع چەندەو تا چەندێك کاژیك توانیوێتی سەربەخۆ بێت و تا چەندێکیش بووەتە پاشکۆو دواکەوتووتی پارتی بەگشتی و بارزانی بە تایبەتی. دیارە دەکرا هەموو کاژیك وەکو هەزارەها کەسی تر پارتی بوونایە یان تەنانەت دواکەوتووی تەنیا کەسێتی بارزانی بوونایە، بەلأم لە کاتێکدا تۆ ئیدیعای ئەوە بکەیت کە خەبات لە پێناوی دەوڵەی یەکگرتووی سەربەخۆی کوردستاندا دەکەیت و بە حیساب هەڵگری راستەقینەی دروشمی نەتەوەییت و خۆت بە نوێنەری راستەقینەی هەر چوارپارچەی کوردستان نیشان دەدەیت و هەڵگری گوتاری ناسیونایزمی کوردیت ، چۆن دەبیتە پاشکۆو دواکەوتووتی حیزبێکی تر کە خاوەنی گوتارو بەرنامەی تایبەتی خۆیەتی کە پێشتر لامەرکەزی و ئۆتۆنۆمی و ئێستا پاشی پەنجا ساڵ لەوەی کە تۆ پاشکۆی بوویت ئەو بەرنامەی فیدراڵی هەبە. بێگومان لێرەدا رەخنە لە پارتی ناگیرێت چونکە ئەو بە بێترس بۆ ئەو بەرنامەی خۆی کاری کردووە. بەلأم رەخنە لە کاژیك دەگیرێت کە خۆی بە نوێنەری راستەقینەی ناسیونالیزمی کوردی

زانیووەو وای نیشانداوە کە ئەم هەڵگری گوتاری ناسیونالیزمی کوردییە، کەچی دەبێتە پاشکۆی پارتی کە بە پێی لێکدانەوەکانی خودی کاژیك بەرنامەکەی بەرنامەیەکی نەتەوەیی نییەو ستراتیژی نەتەوەیشی نییە. لە مێژووی بزووتنەوە نەتەوەییەکانی جیهاندا ئەو حیزبانەی کە بەرنامەکەیان لە خوار بەرنامەی ناسیونالیزمی نەتەوەکەیانەوەیە ئەوانە دەبنە پاشکۆی گوتاری ناسیونالیزم بەڵام لە کوردستانەکەی ئێمەدا بە پێچەوانەوەیە واتە هەڵگری بەرنامەی دەوڵەت دەبێتە پاشکۆی هەڵگری بەرنامەی ئۆتۆنۆمی. هۆکاری ئەمەش ئاشکرایەو دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئەو نوخبەیەی کە کاژیکیان دامەزراندووە نەیانتوانیووە بە ئاشکرا گوتاری ناسیونالیزمی کوردی پێناسە بکەن بە جۆرێك راست و درووست دەربڕین بێت لە واقیعی راستەقینەی نەتەوەی کوردو لە نێو واقیعی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردیشدا ئەو پێگە جەماوەرییەیان نەبووە کە بتوانن جەماوەر لە دەوری بەرنامەکەیان کۆبکەنەوە. بە پێچەوانەی ئەمانەوە، هەم پارتی و هەم خودی سەرۆك مستەفا بارزانی هەردووکیان توانیوویانە گەورەترین رێژەی جەماوەری خەڵکی کوردستان لە خۆیان و لە بەرنامەو لە حیزب کۆبکەنەوە بەجۆرێك خودی کاژیکیش بەر شەپۆلی ئەو کۆبوونەوەیە بکەوێت واتە کاریزمای بارزانی دەسەڵاتی بەسەر کاژیکیشدا کردووە.

ئەگەر بە چاوی رەخنە بڕوانینە ئەو بنەمایانەی کە گوتاری کاژیکی لەسەر بینا کراوە، ئەوا بە ئاشکرا هەست بەوە دەکرێت کە ئەم گوتارە بینایەکی ناعەقلانی هەیەو لە بۆشایدا بینا کراوە. کە ئەویش لەو بۆچوونەوە هاتووە کە پێی وایە دەبێ قوتابخانەی کوردی سۆشیالیزم هەبێت. کاتی ناوی قوتابخانە دێت بێ چەندو چوون مەسەلەی فیکرو تیۆری فیکری دێتە ئاراوە. هەر لەپاڵ گوتاری

کاژیکدا هەمیشە باسی بیری کوردی و هاوبیران دەکرێت. بێگومان ئەمەش بۆچوونێکە هیچ بەڵگەیەکی زانستی نییە بۆ سەلماندنی ئەوەی کە شتێك هەبێت بە ناوی بیری کوردی. هەروەك بە ئاشکراو بێ هیچ دوو دڵیەك دەتوانین بڵێین کورد تاکو ئێستا نە فیکری هەبووە بەو مانایەی کە بتوانرێت ناوبنرێت فیکری کوردی نە بیرمەندیشی هەبووە هەتا فیکر بەرهەم بهێنێت، کە لەم بۆچوونەشدا هەریەکە لە خاوەنی کتێبی ئەحمەدی خانی" شاعیرو فەیلەسوف و بیرمەند" و(12)خاوەنی "کتێبی بیری کوردی"(13)ش دووچاری هەمان هەڵەی بە زۆر درووستکردن و داتاشینی کاژیك بوونەتەوە سەبارەت بە بیری کوردیو وانیشاندانی ئەوەی کە کورد بیری بەرهەم هێناوە.

ناعەقلانیەت ئەوەیە کە ئێمە نەتوانین ئەو واقیعەی کە تیایداین بخوێنینەوەو بە هاوشێوەکردنی واقیعی خۆمان لەگەڵ واقیعی زۆر جیاوازدا هەمان خاسێتی ئەو واقیعە جیاوازە بهێنین و بمانەوێت بە بەری واقیعی خۆمانی ببڕین. ئەوەی کاژیك لە بارەی کۆمەڵگەی کوردییەوە دەیڵێت هیچ جیاواز نییە لەوەی کە رابەرانی ناسیونالیزمی عەرەبی لە بارەی واقیعی کۆمەڵگەی عەرەبیەوە گوتویانەو نووسیوویانەو خەباتیشیان بۆ کردووەو توانیوویشیانە جەماوەر لە دەوری دیدو بۆچوونەکانیان کۆبکەنەوەو سەرئەنجامیش بە هەر رێگایەك بێت بێنە سەر کورسی دەسەلات.

ئەگەر ئەوەی کە لە بەرنامەی کاژیکدا هاتووە وەکو پرۆژەیەکی نەتەوەیی سەیر بکرێت، ئەوا بێگومان ئەو پرۆژەیە دەبێ بە جۆرێك لە شۆرش جێبەجێ بکرێت. بەلام ئایا بە چ جۆرە شۆڕشێك دەتوانرێت کارێکی لەو جۆرە بکرێتو بۆ ئەوەی کە شۆڕشێکی وەها بکرێت چی پێویستە. لە بارەی پرۆژەی عەرەبیەوە بیرمەندی عەرەب محەمەد عابد جابری دوو چەمك دەبەستێت بەیەکەوە:

دانەری کتێبی گوتاری عەرەبی هاوچەرخ وای دەبینێ کە دوو چەمکی بنەڕەتی لە فیکری عەرەبیدا هەن کە سرووشتی ئەو فیکرە دیاری دەکەن کە ئەوانیش ڕێنیسانس و شۆڕشن(14). مەبەستمان لە هێنانەوەی ئەم بۆچوونەی جابری بۆ ئەوەیە کە بڵێین ناکرێت ئێمە باس لە گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بکەین و نە شۆڕش و نە ڕێنیسانس بوونیان نەبێت. بێگومان ناشکرێت تەسەوری شۆڕیش بکەین بە بێ بوونی ڕێنیسانێکی هەمە لایەنە لە هەموو ئاستە ژیاری و کەلتووری و کۆمەڵایەتیەکانی نەتەوە یان کۆمەڵگەیەکدا. ئەوەی کاژیك باسی دەکات نە لە چەمکی شۆڕش‌و نە لە چەمکی ڕێنیسانسی نەتەوەییدایە، هەر ئەوەش وایکردووە کە گوتارەکەی لە بۆشایدا بمێنێتەوەو سەرئەنجامی ئەوەش گوتارێکی ناکاراو خەیاڵ ئامێز بێت. ڕاستە ڕابردووی ئامادە لە ڕووی مەعنەوییەوە بایەخێکی گرنگی هەیە بۆ هەر نەتەوەیەك، تەنانەت لەو ڕوانگەیەشەوە کە یەکێك لە پایەکانی ناسیونالیزم ئەفسانەیە بایەخی ڕابردوو دەردەکەوێت. بەڵام بەرنامەی کاژیك وەها وەسفی ڕابردووی کورد دەکات کە یەکێکە لەو نەتەوە دەگمەنانەی کە لە ڕابردوودا گەورەترین ئامادەبوونیان هەبووە.

دیارە ئەمە شتێك نییە بتوانرێت بسەلمێنرێت و بە پیرۆز سەیرکردنی ڕابردووش بەو شێوەیە هیچ مانایەك بە ئێستای کورد نابەخشێت. ئەم بۆچوونەی کاژیك لە بەشێکیدا هاوشێوەی ئەو بۆچوونەی بوتروس بوستانیە سەبارەت بە نەتەوەی عەرەب لە ڕابردوودا کە دەپرسێت: ئەوسا عەرەب لە کوێدا بوون و ئێستا لە کوێدان؟(15). ئەم خاوەن بیرە لیبراڵەی عەرەب لەوە دەپرسێت کە لە ڕابردوودا عەرەب خاوەنی فیکرو مەعریفەو ئەدەب و زانستە جۆراوجۆرەکان و خاوەنی شاعیران و ئەدیبان و گوتاربێژان و پزیشکان و

ئەستێرەناسان و قوتابخانە جۆراو جۆرەكان بووە ئەی ئێستا چی هەیە؟ دیارە بترۆس بوستانی باسی رابردوویەكی زێڕین و ئێستایەكی وێران دەكات و لەو سەروبەندەشدا رەخنە لە كۆمەڵگەی عەرەبی دەگرێت و پێی وایە سەردەمی گەشاوەو رووناكی عەرەبی كەوتووەتە ژێر دەیجوری چەرخی تاریكیەوەو بۆ رەواندنەوەی ئەو تاریكیەش شۆڕش و رێنیسانس پێویستە.

ئەوەی كاژیك باسی دەكات بە گوێرەی رابردووی كورد دەبێ بزانین زۆر جیاوازە لە رابردووی عەرەب. رابردووی عەرەب بە تایبەتی لەسەردەمی هاتنی ئایینی ئیسلامەوە رابردوویەكی گەش بووەو هەر هیچ نەبێت تا كۆتایی خەلافەتی عەباسیش ئەو ئامادەبوونە درێژەیٚ كێشاوە. بەلاٚم بە گوێرەی كورد هیچ رابردوویەكی گەش یان زێڕینی نییە و ئەگەر بمانەوێت وەكو ئەفسانە مێژووی دەوڵەتی مید بۆ كورد حیساب بكەین، ئەویش شتێكی وامان بۆ بەرهەم ناهێنێت چونكە لە كۆنەستی كۆمەلاٚیەتی كۆمەڵگەی كوردیدا بوونی ئەو رابردووە گەش و پڕ سەروەرییەی كە گوایە ئەو دەوڵەتە دەوڵەتی كورد بوو بێت و شارستانی بەرهەم هێنابێت ئامادەبوونی نییە. روانینی ناسیونالیزمی نەتەوەكانی تر بۆ رابردووی خۆیان روانینێكی رەخنەگرانەیەو تەنانەت زیاتر رابردوو بە مێژووی هەڵوەشاندنەوەو تێكشكاندنی خۆیان دەدەنە قەڵەم و دەیانەوێت ئەو مێژووە لە ئێستاوە بگۆڕن بە پێچەوانەی كاژیكەوە كە پێی وایە رابردووی كورد رابردویەكی گەش و پڕ شانازییەو كەسێتی كوردی كەسێتیەكی نموونەییەو تواناو لێهاتوویی كورد لە هەموو بوارەكاندا بێسنوورە. ئەمە بۆچوونێكە لەسەر زەمینەی واقیع جێگاكردنەوەی ئاسان نییەو هەر ئەم تێڕوانینەشە كە لە ماوەی پەنجا ساڵی رابردوودا نەك هەر كاژیك وەكو حیزب بەڵكو زۆرێك لەوانەشی كە خۆیان بە ناسیونالیستی نموونەیی دەزانن لەو روانگەیەوە كە پێیان وایە كورد

نەتەوەیەکی نموونەییە نەبوونەتە پێشەنگی جەماوەرو بگرە پەراوێزیش کەوتوون.

بەهەرحاڵ گوتاری کاژیك کە خۆی وەکو گوتاری ناسیونالیزمی کوردی پێشکەش دەکات، نەیتوانیووە ببێتە گوتارێکی باڵادەست و جەماوەریی لە کوردستانداو شێوازی خستنەڕووی گوتارەکەو شێوازی ئیشکردنی کاژیك لە رابردوواو بە دوای ئەویشدا هاوبیرەکانی و پاسۆك و ئەو کەسانەشی کە لایەنگری ئەو گوتارە بوون، هەمیشە جۆرێك لە روانینی نێگەتیفانەی لای زۆرینەی جەماوەر بۆ خۆی درووست کردووەو بەردەوام بە گوتارێکی کۆنەپەرستانەو گۆشەگیرو ناجەماوەری و داخراو سەیر کراوە. ئەوەش هۆکاری سەرەکی مانەوەی ئەم گوتارە بووە لە پەراوێزی گوتاری بزووتنەوەی کوردیدا بە تایبەتی لە کوردستانی لکێندراو بە عێراقەوە. ئەمەش نەك هەر لە سەردەمی سەرکردایەتی بارزانیدا کە کاژیك وەکو پاشکۆو شوێنکەوتووی راستەقینەی ئەو سەرکردەیە دەرکەوتووە، بەڵکو لە سەردەمی سەرکردایەتی کۆمەڵەو یەکێتی و سەرکردایەتی کاتی پارتی و دواتریش سەرکردایەتی پارتیدا درێژکراوەی کاژیك کە پاسۆكو هاوبیرانی بوون هەرگیز نە لە رووی ئامادەبوون و نە لە رووی جەماوەریی بوونەوە لە ئاستی ئەواندا نەیتوانیووە جەماوەرییبوونی خۆیان لەسەر گۆڕەپانی خەباتی کوردایەتی بسەلمێنن کە لە راستیدا دەبوو مەسەلەکان بە پێچەوانەوە بووایەو خاوەنی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی رابەرایەتی بزووتنەوەی کوردایەتی بکردایە، ئەگەر هەڵگرانی ئەو گوتارە بیانتوونیایە بە راستی هەڵگری ئەو گوتارەبن و گوتارەکەشیان گوتارێکی نەتەوەیی پێشکەوتنخوازی سەردەمیانەی کراوەو بارگاوی کراو بوایە بە چەمکە زانستی و مەعریفیەکانی سەردەم و بە خواستە رەواکانی کورد لە ئازادی و دیموکراسی و ماف و هاوڵاتیبوون و

عەدالەتی کۆمەڵایەتی و لە سەروی هەمووشیانەوە بەرنامەی درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەییان هەبووایەو بە شێوەیەکی واقیعیانەش سەیری کۆمەڵگەی کوردیو مەسەلەی کورد وەکو نەتەوەو رابردی ئەو نەتەوەشیان بکردیە.

سەرچاوەکان:

1- جەمال نەبەز، هێندێك لە کێشە بنەڕەتیەکانی قوتابخانەی کوردیی سۆشیالیزم، بەرگی یەکەم، چاپی دووەم، هەولێر، 2001،ل 5.

2- جەمال نەبەز، هەمان سەرچاوەی پیشوو، ل، 20.

3- الکازیکنامە، من منشورات القیادە المرکزیە لحزب کازیك، 1971ص6.

4- هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل11.

5- هەمان سەچاوەی پێشووتر، ل87.

6- هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل87.

7- هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل104.

8- عەتا قەرەداخی، پەرەسەندنی ناسرووشتی کۆمەڵگای کوردی، سلێمانی، 2001.

9- الکاژیکنامە، ص 105.

10-هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل 105.

11-جەمال نەبەز، هێندێك لە کێشە بنەڕەتیەکانی قوتابخانەی کوردیی سۆشیالیزم، ل 50.

12-الدکتور عزالدین مصگفی رسول، احمدی خانی شاعیرا و مفکیرا و فیلسوفا. ص

13- فازیل کەریم ئەحمەد، بیری کوردی، سلێمانی، 2009.

14- ، مركز درالتراپ والنهصه، قرات فى اعمال محمد عابد الجابرى، الوحده العربيه، بيروت،2005،ص165.

15-الدكتور محمد عابد الجابرى، الخگاب العربى المعاصر، بيروت، دارالگليعه، 1985،ص23.

بەشی نۆیەم:

گوتاری یەکێتی نیشتیمانی کوردستان:

زەمینەی سیاسی پێش درووستبوونی کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان.

1-گوتاری کۆمەڵەی رەنجدەران: لە درووستبوونەوە تا درووستبوونی یەکێتی نیشتیمانی:

2- گوتاری کۆمەڵە لە بەسکرتێربوونی نەوشیڕوان مستەفاوە تا گفتوگۆی 1983

3- گوتاری کۆمەڵە لە نێوان باڵی نەوشیڕوانو ئاڵای شۆڕشدا.

4- گوتاری کۆمەڵە لە دوای ئاڵای شۆڕشەوە تا کۆنگرەی یەکی یەکێتی نیشتیمانی(تا تواندنەوەی کۆمەڵە)

5-گوتاری یەکێتی لە دوای کۆنگرەی یەکەمەوە.

= زەمینەی سیاسی کوردستان پێش درووستبوونی کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان:

سەرەتا:

بۆ قسەکردن لەسەر دامەزراندنی کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان پێویست بەوە دەکات بە کورتی لەو بارودۆخە مێژوویی‌و سیاسیە بدوێین کە لە پێش درووستبوونی ئەم رێکخراوەدا باشووری کوردستانی پێدا تێپەڕیووە. وەکو ئاشکرایە بزووتنەوەی چەکداری کوردی لە ساڵی 1961دا دەستی پێکرد کە رابەرایەتی ئەو بزووتنەوەیە پارتی دیموکراتی کوردستان و بارزانی کردی. دیارە ئەوە ئاشکرایە هۆکاری سەرهەڵدانی بزووتنەوەی چەکداری لەو مێژووەدا لە ئاستی یەکەمدا پەیوەندی بە پاشەکشەکردنی عەبدولکەریم قاسمەوە هەبوو بۆ جێبەجێکردنی داواکارییەکانی کوردو لە ئاستی دووەمیشدا پەیوەندی بە کاردانەوەی ئاغاو بەگ‌و شێخە خاوەن زەوییەکانی کوردستانەوە هەبوو بەرامبەر بە یاسای چاککردنی کشتوکاڵ. واتە خاوەن زەوییەکانی کوردستان کە دەسەلاتێکی بەربلاویان هەبوو بە هیچ شێوەیەك بەو یاسایە رازی نەبوون کە حکومەتی قاسم سەبارەت بە زەوی‌و زارو چاککردنی کشتوکاڵ دەری کرد. بە پێی بنەماکانی ئەو یاسایە ئەوان زۆرێك لە زەوییەکانیان لە دەست دەداو جوتیاری هەژاری ولات، بەو پێیە دەبووە خاوەنی ئەو زەوییەی کاری تێدا دەکردو رەنجی تێدا دەدا. خاوەن زەوییە دەوڵەمەندەکانی کوردستان توانیان هەمان ئەو جوتیارە هەژارانە کۆبکەنەوەو لە دژی ئەو بڕیارە بەکاریان بهێنن‌و دژی حکومەتی ئەو کاتە دەست بدەنە چەك. جوتیاری هەژاری بێئاگای کوردیش لە ترسی زەبرو زەنگی ئاغاو شێخی خاوەن زەوی بە ناچاری دژی بەرژەوەندی خۆی‌و لە قازانجی خاوەن زەوی کە دوژمنی سەرسەختی ئەمی هەژار بوو، بە رابەرایەتی ئەوی خاوەن زەوی راپەڕی‌و پارتی دیموکراتی کوردستانیش بە ناچاری‌و بۆ کۆنترۆڵ کردنی بارودۆخەکە خۆی کرد بە خاوەنی ئەو راپەڕینە

چەکدارییەو بەبێ بەرنامەیەکی پێش وەختەو خۆئامادەکرنی تەواو بۆ راپەڕینی چەکداری‌و تەنانەت بەبێ قەناعەت هێنانی تەواوەتی بارزانی بەوەی کە هەلومەرجی راپەڕینی چەکداری رەخسابێت، پارتی بوو بە خاوەن‌و سەرکردەی راپەڕینەکە.

لە سەروەختی سەرهەڵدانی راپەڕینی چەکداری ئەیلولدا لە خوار بارزانییەوە وەکو سەرۆکی پارتی، نوخبەیەك لە رۆشنبیران‌و خوێندەوارنی ئەو سەردەمەی کورد لە مەکتەبی سیاسی‌و سەرکردایەتی پارتیدا بوون کە دیارترینیان برایم ئەحمەد وەکو سکرتێری پارتی‌و مام جەلال‌و نوری شاوەیس‌و ساڵح یوسفی‌و عەلی عەبدوڵاو سەید عەزیزی شەمزینی‌و نوری ئەحمەدی تەها..تاد بوون. هەر لەو سەروەختەشەوە ناکۆکیەکی هەست پێکراو لە نێوان سەرکردایەتی بارزانی‌و بەشێك لە مەکتەبی سیاسیدا هەبوو کە بزوێنەری ئەو ناکۆکیەش برایم ئەحمەد بوو. برایم ئەحمەد هەوڵی دەدا دەسەڵات‌و هەژموونی بارزانی بەسەر پارتیەوە نەهێڵێت. بۆ ئەو مەبەستەش بەشێکی دیار لە مەکتەبی سیاسی هاوبۆچوونی برایم ئەحمەد بوون کە سەرئەنجام پەیوەندی نێوان بارزانی‌و مەکتەبی سیاسی بە تەواوی درزی بردو مەکتەبی سیاسی لای خۆیانەوە پەیوەندیان لەگەڵ بارزانی پچڕاند وەکو سەرۆکی حیزب. هاوکات بە دوای ئەوەدا بارزانی کۆنگری بە حیزب بەست‌و سەرکردایەتیەکی نوێی بۆ حیزب هەڵبژێردراو هەموو لایەنگرانی برایم ئەحمەد لە مەکتەبی سیاسی بە بڕیاری ئەو کۆنگرەیە لە حیزب دەرکران.

بەهەرحاڵ کار هەر بەوەوە نەوەستا کە مەکتەبی سیاسی لە حیزب دەربکرێن بەڵکو دواجار بێدەسەڵات‌و بێجەماوەرێکی ئەوتۆ مانەوەو ناچار بوون پەنا بەرنە بەر ئێران‌و بچنە هەمەدان. بەڵام بە پێچەوانەی مەکتەبی سیاسییەوە،

بارزانی له ناوەوەی وڵاتو له ریزی گەلدا مایەوەو توانی حیزب رێکبخاتەوەو سەرکردایەتی نوێی حیزب شوێنی سەرکردایەتی پێشوویان گرتەوەو هەندێ له ئەندامه کۆنەکانیش که پێشتر لایەنگری برایم ئەحمەد بوون، گەڕانەوه ژێر سایەی دەسەڵاتی بارزانی. دیاره ئەوەی ئاشکرایه زۆرینەی ئەو نوخبەیەی که له مەکتەبی سیاسیدا بوونو به دەسەڵاتو هەژموونی بارزانی ناڕازی بوون هەڵگری بۆچوونی چەپ بوون، که دواتریش به تایبەتی دوای گەڕانەوەیان له هەمەدانو پەیوەندی کردنیان به حکومەتی عێراقیەوه زیاتر بوونه لایەنگرو شوێنکەوتووی بیرو بۆچوونەکانی ماوتسی تۆنگ، به تایبەتیش زۆرێك له خوێندکارانی ئەو سەردەمەی کوردستان به تایبەتی له زانکۆی بەغدا، له بیری چەپو ماوی کۆبوونەوه.

لەو قۆناغەدا، بۆ مەسەلەی شۆڕش له کۆمەڵگەیەکی دواکەوتوودا، بۆچوونی باڵادەست ئەوه بوو که تاکه رێگای درووست، شوێنکەوتنی بۆچوونەکانی ماوتسی تۆنگه، واته شۆڕشی جوتیاری. بێگومان بڵاوبوونەوەی بۆچوونەکانی ماوتسی تۆنگ له نێو لاوانو خوێندەوارانی نیوەی دووەمی ساڵانی شەستەکانی سەدەی رابردوودا پەیوەندییەکی ئاشکرای هەیه به درووستبوونی ئەڵقه رۆشنبیرییەکانی کۆتایی شەستەکانەوه که سەرئەنجام کۆمەڵەی مارکسی لینینی لێپێکهات. که کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان لەو ئەڵقه رۆشنبیریانەوه درووست بوو.

بارودۆخی کۆمەڵایەتی:

بێگومان ئەوەی ئاشکرایه که له ساڵانی شەستەکانی سەدەی رابردوودا که بزووتنەوەی چەکداری له باشووری کوردستان دەستی پێکرد، کۆمەڵگەی کوردی

لەرووی خوێندەوارییەوە کۆمەڵگەیەکی نەك نیمچە نەخوێندەوار بوو، بەڵکو دەتوانرێت بگوترێت تا ئاستێکی لەبەرچاو نەخوێندەوار بوو. رێژەی خوێندەواری لە ئاستێکی زۆر نزمدا بووە. پێکهاتەی کۆمەڵگە پێکهاتەیەکی خێڵایەتیو عەشیرەتایەتی بووەو دامەزراوەکانی خێڵو عەشیرەت جێگەو پێگەیەکی بەهێزیان هەبووەو ئابووری وڵاتیش ئابوورییەکی دواکەوتوو بووە بە جۆرێك کە ئاستی ژیانی خەڵك زۆر نزم بووەو سەچاوەی سەرەکی ژیانی خەڵك کشتوکاڵو ئاژەڵداری بووەو ئاستی بەرهەم هێنانیش نەك هەر بەرز نەبووە، بەڵکو لە ئاستی بەشی خۆکردنیش کەمتر بووە. بە ئاشکرا دیارە کە کۆمەڵگەی کوردی لەو کاتەدا کۆمەڵگەیەکی خێڵایەتی دواکەوتووی نەخوێندەواری ئابووری لاوازی داگیرکراو بووە. لە کۆمەڵگەیەکی لەم جۆرەشدا ئینتیما زیاتر بۆ خێڵو عەشیرەتە لە بری ئەوەی ئینتیما بۆ حیزب یان بۆ نیشتیمانو نەتەوە بێت. ئەمە بارودۆخی کۆمەڵایەتیو سیاسیو ئابووری باشووری کوردستان بووە لە پێش درووستبوونی ئەڵقە رۆشنبیرییەکانی مارکسی- لینینیدا. لەو بارو دۆخەشدا لە رووی سیاسیەوە کوردستان بزووتنەوەیەکی چەکداری گەورەی هەبووە کە بارزانی سەرۆکایەتی کردووەو لەبەرامبەر ئەویشدا مەکتەبی سیاسی پارتی کە لە بارزانی جیابووبوونەوە پاڵیان دابوو بە رژێمەوەو هاوکاری رژێم بوون دژی بارزانیو بزووتنەوە چەکدارییەکەی. لەو سەروبەندەشدا خراپترین شەڕی براکوژی لە کوردستاندا روویداوە. ئەمە جگە لەوەی کە سەرەتایەکی ئاشکرا بۆ سەرهەڵدانی گوتاری خۆبەدەستەوەدان لە مێژووی گوتاری کوردیدا دەردەکەوێت کە باڵی هاریکاری کورد لەگەڵ دەوڵەتی داگیرکەری عێراقیدا نوێنەرایەتی دەکرد. بەڵام لەو بارودۆخە ناهەموارەداو لە نێو لاوانی خوێندەواری ئەو نوخبەیەی لە مەکتەبی سیاسی کۆبووبوونەوە، ئاراستەی

چەپو مارکسیزم- لینینیزمو ئاراستەی ماویزیم بەرەو پەرەسەندن دەچوو کە سەرئەنجام کۆمەڵەی مارکسی لینینی لەوێوەو لە نێو ئەو بارودۆخە کۆمەڵایەتیو سیاسیو ئابوورییەوە درووست بوو.

وەکو گوتمان لە نێو بارودۆخی پەیوەندی کردنی مەکتەبی سیاسی پارتی بە رژێمی ئەو کاتەوە، لە نێوان لاوانی خوێنەواری ئەو سەردەمەدا مەسەلەی لایەنگری بۆ بیری چەپو ماویزم سەری هەڵدا. رەنگە هۆکاری سەرەکی بڵاوبوونەوەی لایەنگری بۆ ئەو ئاراستە بۆچوونە پەیوەندی بە سەرسامبوونو لایەنگری مام جەلالەوە هەبوو بێت بۆ ئاراستەی ماویزم. راستە باسی درووستبوونی ئەڵقە رۆشنبیرییەکانی کۆمەڵەی مارکسی لینینی دەکرێت بەڵام تاکو ئێستاش مێژوویەکی دیاریکراوی بڕوا پێکراو بۆ درووستبوونی یەکەمین خانە یان دەستە ئەو ئەڵقانەی کە کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستانیان لێدرووست بوو، لە بەردەستدا نییەو لە نێو ئەو کادیرانەشدا کە تاکو ئێستا ماون ژمارەیەکیان وای نیشان دەدەن کە لە ئەڵقە رۆشنبیرییەکانەوەو لە سەرەتای دامەزراندنی کۆمەڵەی مارکسی لینینیەوە ئەمان هەبوونو لە دامەزرێنەرانی ئەم رێکخراوەیەن.

1-گوتاری کۆمەڵە لە سەرەتای درووستبوونیەوە:

یەکێك لە کێشەکانی توێژینەوە لە مێژووی کورددا نەبوونی سەرچاوەی پێویستی بڕوا پێکراوە. بۆ نموونە لە بارەی درووستبوونی کۆمەڵەوە تاکو ئێستا رایەکی جێگیر نییە. دیارە مەبەستمان لە رۆژو مانگی درووستبوونی کۆمەڵە نییە بەڵکو مەبەستمان لە شێوازی درووستبوونو چونێتی درووستبوونو بەرنامەو پەیڕەوو پرۆگرامی ئەم رێکخراوەیە لە سەرەتای درووستبوونیەوە. هۆکەشی ئەوەیە دۆکیومێنتی سەروەختی درووستبوونی لەبەردەستدا نییەو هۆیەکی تریش ئەوەیە کە بەشێك لە درووستکەرانی ئەم رێکخراوە زوو لە ژیاندا نەماون کە زۆرینەیان شەهید کراون یان لە کاتێکب زوودا لە رێکخراوەکە دوور کەوتوونەتەوە. بەشێك لە نەوەکانی دوای نەوەی یەکەم ئەو مێژووە دەگێرنەوە کە ئەویش بێگومان مەسەلەی درووستیو نادرووستی سەرچاوەی گێڕانەوەو میزاجی تاکە کەسیو بنەمای پەیوەندیشی تێدەکەوێت.

برایم جەلال لە بارەی بیری چەپی نەتەوەییەوە لە کوردستاندا دەڵێت: نەبوونی رێکخراوێکی چەپی کوردستانیو بگرە سەپاندنی بیرۆکەی نەگونجانی رێکخراوێکی چەپی کوردستانی بە بیانووی نەگەنجانی مارکسیزم- لینینیزمو هەستی نەتەوەیی پێکەوە، لەلایەكو لەلایەکی ترەوە پەرەسەندنی دیاردەی خۆپەروەردەکردنی لاوانو رۆشنبیرانی کورد بە ئایدیۆلۆجیای م.ل و بیری ماوتسی تۆنگو تێکەڵەکردنی بە هەستو بیری کوردستانی بە پێی بارودۆخی ئەوسا، فاکتەرێکی زۆر کاریگەر بوو بۆ ئەوانەی خواستیاری رێکخراوێکی لەو جۆرە بن، هەڵسن بە گەلاڵەکردنی کۆمەڵێکی لەو جۆرە(1). بێگومان لەم وتەیەی سەرەوەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە کۆمەڵە لە بارودۆخێکدا درووستبووە کە لە لایەك بزووتنەی کوردی ئەو کاتە کە پارتی دیموکراتی کوردستان بە سەرۆکایەتی بارزانی سەرکردایەتی دەکرد لە روانگەی نەوەیەك لە

رۆشنبیرو خوێندەواری چەپی ئەو سەردەمەوە بە تایبەتی سەرەتای حەفتاکانی سەدەی رابردوو، بوو بووە هێزێك كە نەتوانرێت رێكخراوێك بێت بۆ لە خۆگرتنی ئەو نەوە خوێندەوارو رۆشنبیرە نوێیەی كە پەروەردەی ئایدیۆلۆجیای ماركسی لینینیو ماوتسی تۆنگ بوون. دیارە بەشێكی لەبەرچاوی ئەم نەوەیە لە باڵی جەلالیدا بوونو بە تایبەتیش دوای رێكەوتنی یانزەی ئازارو شكستی جەلالیەكان، ئیتر رووبەرێك نەمایەوە بۆ كاركردنی ئەمانە لە بواری سیاسەتدا چونكە ئاسان نەبوو بەو بۆچوونە چەپەیانەوە لە نێو ریزەكانی پارتی دیموكراتدا خەبات بكەن، هەرچەندە هەندێكیان ئەوەشیان تاقیكردەوە بەلاَم نەیانتوانی درێژە بە خەبات لە ریزی ئەو پارتەدا بدەن. باڵی جەلالیش مێژوویەكی زۆر باشی نەبوو لە روانینی ئەو كاتەی كۆمەڵگەی كوردییەوە بە تایبەتیش لە كاتێكدا كە سەركردایەتی بارزانی لە رێكەوتنی ئازاردا جۆرێك لەسەركەوتنی بەدەست هێنا بوو. ئەم نەوە رۆشنبیرو خوێندەوارە لەو بارو دۆخەدا نەدەكرا بێدەنگ بن. درووستبوونی چەند ئەڵقەیەكی رۆشنبیری كە رایەڵی پێكەوەبەستنیان بیری ماركسی لینینیو بۆچوونەكانی ماوتسی تۆنگ بوو، لەو بارودۆخەدا خانە سەرەتاییەكانی كۆمەڵەی ماركسی لینینی كوردستانیان پێكهێنا.

ئەوەی ئاشكرایە كە كۆمەڵە سەرباری ئەوەی لە سەرەتاوە وەكو چەند گروپێكی نزیك لەیەكتر لە بیروبۆچووندا دامەزرا بەلاَم دواتر وەكو تاكە رێكخراوێك خۆی پێشكەش كردو سەرباری بیروڕای جیاواز لە نێوان ئەندامانی ئەو چەند دەستەیەدا، بەلاَم كۆمەڵە وەكو رێكخراوێك خۆی پێشكەش كرد كە سیمای رێكخراوێكی چەپی هەبوو بەلاَم بە پێی قسەو گێڕانەوەی هەندێ لە كادیرانی ئەو سەردەمەی كۆمەڵە، هەر لەسەرەتاوە كێشەیەكی گەوهەری لە نێو پێكهاتەی

سەرەتای کۆمەڵەدا هەبووەو بە زیندووی ماوەتەوە ئەویش کێشەی کوردستانێتیو عێراقیبوون بوون بووە. واتە ئایا کۆمەڵە ڕێکخراوێکی کوردستانی بێت یان عێراقی؟ هەر یەکە لە لایەنگرانی ئەم دوو بۆچوونەش بەڵگەو پاساوی خۆی هەیە بۆ داکۆکی کردن لە بۆچوونەکانی. هەرچەندە لە بۆچوونەکانی فەریدوون عەبدولقادردا هەست بە بوونی ناکۆکی یان جیاوازی یان کێشەیەکی لەو جۆرە ناکرێت.

ئەوەی ئاشکرایەو باسی دەکرێت ئەوەیە کە سەرباری بوونی دیدو بۆچوونو پێکهاتنی گروپو دەستەی ڕۆشنبیری جیاواز لە رووی کارکردنەوەو نزیك لەیەکتر لە رووی بیرو بۆچوونەوە، لە 10ی حوزەیرانی ساڵی 1970دا کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان لەسەر بنەمای بیری ماوتسی تۆنگ پێکهات. کە ئەمەش راستەخۆ نزیکەی سێ مانگێك لە دوای راگەیاندنی رێکەوتننامەی یانزەی ئازار بوو. واتە کۆمەڵە لە بارودۆخێکدا پێکهات کە سەرباری ئەوەی پارتی باڵادەست بوو، بەردەوامیش هەوڵیدەدا بۆ ئەوەی کە تەنیا هەر خۆی هەبێت. کوردستان لە قۆناغی شەڕی ئاشکرا دەرباز بوو بوو،جۆرێك لە هێمنیو ئازادییەکی زیاتریش هەبوو لەچاو سەردەمی باڵادەستی پێشتری رژێمدا لە کوردستان. بێگومان سەرباری پێداویستی سەردەمە مێژووییەکە بۆ درووستبوونی رێکخراوێکی وەکو کۆمەڵە، دەبێ ئاماژە بۆ ئەوەش بکەین کە بێئومێدبوونی ئەو نەوە رۆشنبیرە لە لایەك لە سیاسەتو شێوازی کارکردنی پارتیو سەرکردایەتی بارزانیو لەلایەکی تریشەوە هەرەسهێنانی باڵی مەکتەبی سیاسی لەبەردەم سەرکردایەتی بارزانیدا، هەروەك پاڵدانی پێشتریشیان بە رژێمەوە لەو کاتەداو لەسەرووی ئەمانەشەوە بێئومێدبوون لەوەی کە حیزبی

شیوعی عێراقی بتوانێت نوێنەرایەتی چەپ بکات لەو سەردەمەدا هۆکار بوون بۆ رەخساندنی ئەو زەمینەی کە کۆمەڵەی تێدا پێکهات.

کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان لە 10ی حوزەیرانی 1970 دامەزراوەو..لە ساڵی 1978 ناوەکەی کرا بە کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان (2). هەر لە بارەی سەرەتای پێکهێنانی کۆمەڵەوە برایم جەلال دەڵێت: کۆمەڵە لە سێ دەستەی بە شێوە لە یەك جوداو بە ناوەرۆك لێك نزیك پێکهات. دەستەیەکیان بە نوێنەرایەتی شەهیدی سەرکردە شەهاب شێخ نوریو دەستەیەکیان بە نوێنەرایەتی مام جەلالو دەستەی سێیەمیش بە نوێنەرایەتی نەوشیروان مستەفاو هاوڕێکانیان(3). بەڵام فوئاد قەرەداخی کە یەکێك لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵەیەو وەکو فەریدوون عەبدولقادریش دەڵێت فوئاد قەرەداخیو ئەو پەیڕەوی ناوخۆی کۆمەڵەیان نووسیووە. فوئاد قەرەداخی لە بارەی دامەزراندنی کۆمەڵەوە دەڵێت: هاتنی کۆمەڵێك لە کادیرانی سازمانی ئینقیلابی حیزبی تودەی ئێران کە رێکخراوێکی ماوی بوو بۆ کوردستانو مانەوەیان هەتا دەرچوونی بەیانی 11ی مارتی 1970 هۆکاری درووستبوونی کۆمەڵە بوو(4). فوئاد قەرەداخی دیسان دەڵێت: ناوی (کۆمەڵە)مان لە دوو ناوی مێژووی خەباتی چینایەتیو نەتەوایەتیەوە وەرگرت. یەکەمیان کۆمەڵەی کۆمۆنیستەکان کە مارکسو ئەنجلس وەك بەرنامەیان بۆ نووسی. دووەمیان، کۆمەڵەی (ژ.ك) کە بزووتنەوەی رزگاریخوازانەی کورد لە سەردەمی کۆماری کوردستان لە مهابادا نەخشی خۆی هەبووەو دواتریش بنەمای دامەزراندنی پارتی دیموکراتی (کورد) کوردستان بووە (5).

پێشتر ئاماژەمان بۆ ئەو قسەیەی برایم جەلال کرد کە کۆمەڵە لە سێ دەستە پێکهاتووە. بێگومان بۆ ئەو بارودۆخەی ئەو سەردەمە دەشێ وای بۆ بچین کە

هەریەکە لەم دەستانە وەکو ئەڵقەی رۆشنبیری بووبنو پاشان پێکەوە کۆبووبنەوە بۆ پێکهێنانی ئەم رێکخراوەیە. ئێستا ئەوەی کە خاڵی پڕبایەخە لە روانگەی ئامانجی لێکۆڵینەوەکەی ئێمەوە گوتاری کۆمەڵەیە لە سەروەختی دامەزراندنیدا. ئایا کۆمەڵە گوتارێکی نەتەوەیی هەبوو یان نا؟ ئایا گوتاری کۆمەڵە لەسەروەختی درووستبوونیدا گوتارێکی کوردستانی بوو یان عێراقی؟ ئایا لە رووی گوتارەوە گوتاری کۆمەڵە وەکو رێکخراوی زەحمەتکێشانی کوردستان لە کوێی گوتاری ناسیونالیزمی کوردیدا بووە؟

لە بارەی بەرنامەو گوتاری کۆمەڵەی مارکسی لینینیەوە فەریدوون عەبدولقادر کە یەکێکە لە دامەزرێنەرانی سەرەکی کۆمەڵەو یەکێکیشە لە رۆشنبیرو سیاسیە وردو بەسەلیقەو شارستانیەکانی کورد لە بارەی بەرنامەو گوتاری کۆمەڵەوە دەڵێت: لەسەرەتاوە کۆمەڵە بڕوای بە مارکسیزم-لینینیزم، بیروباڕی ماوتسی تۆنگ هێناوە. کۆمەڵە بۆ دامەزراندنی رژێمی سۆشیالیستی لە عێراقداو بۆ دامەزراندنی دیکتاتۆری پرۆلیتاریا، لەسەر ئەو بیروباوەڕە نەبوو، بەڵکو بۆ رزگاری کوردستانو دامەزراندنی عەدالەتی کۆمەلایەتیو نەهێشتنی چەوسانەوە (نەتەوایەتیو چینایەتی) باوەڕی بەو ئایدیۆلۆجیا هێنا. باوەڕهێنان بە بیروباوەڕی ماوتسی تۆنگ، ئەنجامی ئەو هەڵسەنگاندنەی مێژووی خەباتی رزگاری چینو رۆڵی نیشتیمانی پارتی کۆمۆنیستی چین بوو، کە ژیرانە خەباتی چینایەتیو نیشتیمانی پێکەوە گرێدابوو، سەرەڕای بێزاری لە سیاسەتەکانی شورەوی لەمەڕ رژێمەکانو مەسەلە نیشتیمانییەکانی ولاٚتانی جیهانی سێهەم. باوەڕی تەواو بە رەوایی خەباتی نەتەوایەتی کوردو جولاٚنەوەی رزگاری نیشتیمانی کوردستان هەبوو. باوەڕبوون بە خەباتی چەکدارانەو جەنگی گەل لە کوردستاندا. بڕوابوون بە ناسینی ناکۆکی سەرەکی لەسەر ئاستی جولاٚنەوەی سێ

جۆگەلەی رووباری شۆڕشی جیهانی کە بریتی بوو لە خەباتی پرۆلیتاریا دژی سەرمایەداری لە رژێمە سەرمایەدارییەکاندا، خەباتی گەلانی جیهان بۆ رزگاریو دیموکراسیو خەباتی سۆشیالیستی دژی رژێمی جیهانی سەرمایەداری. بڕوابوون بە دیاریکردنی ناکۆکی سەرەکی گەلانی رزگاریخواز لە وڵاتەکانی خۆیانداو بڕوابوون بەسەرەتای (ململانێ و یەکبوون) لە ناکۆکی ناسەرەکیداو خەبات بەشێوەی ململانێی گەلانو دوژمنی ناسەرەکی. بۆیە تا مارسی 1974 نووسینەکانی کۆمەڵە خەباتی دوژمنانە نەبوو دژی رژێمی عێراق و پشتیوانی لە خۆماڵیکردنی نەوت کرا. ناسینی هەردوو باڵەکەی پارتی (جەلالیو مەلایی) بە دوو حیزبی وا کە توانای سەرخستنی جولانەوەی کوردیان نییە. لامان وابوو پارتی بەسەرۆکایەتی حیزبو سەرکردایەتیەکی خێڵەکیو بۆرجوازیە، هەر لەسەرەتاوە چەندین سەرخێڵو فیودالی لەسەرکردایەتیەکەیدا گرتۆتەخۆو لەمەسەلەی زەویدا بە قازانجی موڵکدارەکان نەك جوتیاران هەڵوێستیان وەرگرت. باڵەکەی تریش (جەلالی) باڵێکی وردە بۆرجوای راڕا، راڕاو لاوازبوو کە هەڵوێستو مومارەسەی مایەی شانازیو شەرەفمەندانەی نیشتیمانی نەبوو، هاوکاری رژێمی بەعس بوو. مایەی سەرلێشێوانی چینە شۆڕشگێڕەکانی گەلەکەمان بوو(6).

لەراستیدا ئەم چەند خاڵە گرنگەی کە لێرەدا سەبارەت بە بەرنامەی کۆمەڵە لە دامەزراندنییەوە تاکو مارسی 1974 لەسەری رۆیشتووە باشترین بەڵگەیە بۆ ئاخاوتنکردنی گوتاری کۆمەڵە لەو قۆناغەدا. کە گوتارێکی چەپی بارگاوی کراوە بە بەشێك لە توخمو رەگەزەکانی ناسیونالیزمی کوردی. خاڵی بنەڕەتیو گرنگیش ئەوەیە کە خەباتی چینایەتیو نیشتیمانی پێکەوە گرێ دەدات بە پشتبەستن بە مارکسیزم- لینینیزم بیری ماوتسی تۆنگ. مەسەلەی دیکتاتۆری

پرۆلیتاریاو بیناکردنی سیستێمێکی سیاسی ئیداری سۆشیالیستی لەبەرنامەی کۆمەڵەدا نەبووە، بەڵکو مەسەلەی رزگاری نیشتیمانی کوردستانو عەدالەتی کۆمەلایەتیو نەهێشتنی جیاوازی چینایەتیو نەتەوایەتی کە خاڵی سەرەکی بەرنامەکەیەتی ئیلهامی لە بیرو ئایدیۆلۆجیای چەپەوە وەرگرتووە.

هەر لە بارەی دامەزراندنی کۆمەڵەوە نەوشیروان مستەفا دەڵێت: (ئێمە) پێکەوە لەو گروپەدا کارمان کردبوو کە بیری دامەزراندنی کۆمەڵەیان چەسپاندو پێکەوە هەندێ لە ناوکەکەیمان رێکخست بوو(7). سەروەر عەبدورەحمان کە تێزی ماستەری لەسەر مێژووی یەکێتی نیشتیمانی نووسیووە لە بارەی دامەزراندنی کۆمەڵوە دەڵێت: سەرەتای بیرۆکەی دامەزراندنی کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی جیابوونەوەی باڵی مەکتەبی سیاسی بە تایبەتی بۆ کەسایەتی مام جەلال کە ئەو کاتە ئایدیۆلۆجیای ماویزمو پرینسیپەکانی سۆشیالیزمی چین کاری تێکردبوون. مام جەلال پێی وابوو ئەو رێبازە گونجاوترە لەگەڵ بارودۆخی باشووری کوردستانو باشترە لە ئەزموونی سۆڤیەت کە زێتر پشت بە چینی کرێکار دەبەستێ، چونکە بەلای ئەوەوە کۆمەڵی کوردەواری سروشتێکی جوتیارانەی هەیەو زیاتر لە کۆمەڵگەی چینی دەچێت(8).

بێگومان رای تریش هەیە لەسەر شێوازی دامەزراندنی کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان، بەلام ئەوەی بۆ باسەکەی ئێمە گرنگە ئەو بنەما ئایدیۆلۆجیو فیکرییەیە کە کۆمەڵەی لەسەر دامەزراوە چونکە لەسەر ئەو بنەمایە ئێمە هەوڵدەدەین ئاخاوتنی گوتاری کۆمەڵە بکەین ئەگینا بە گوێرەی گوتاری کۆمەڵە رەنگە شوێنو پێگەی کەسەکان ئەو گرنگییەی نەبێت هەرچەندە وەکو شوێنو پێگەی کەسێتی خۆیان لە خەباتو تێکۆشاندا ئەوە بۆ ئەوان مێژووییەکە جێگای

شانازییە بۆیان. واتە کۆمەڵە لە چەند گروپ‌و لە کێ‌و کێ پێکهاتووە بە گوێرەی گوتاری ئەو ڕێکخراوە تەنیا لەو ڕووەوە گرنگە کە ئەو کەسانە چ ڕۆڵێکیان لە بەرنامەو گوتاری ئەم ڕێکخراوەدا هەبووە. برایم جەلال وەکو لەسەروە وتەکەیمان هێنایەوە باسی ئەوە دەکات کە بیرو ئایدیۆلۆجیای مارکسی لینینی‌و ماوتسی تۆنگ‌و تێکەڵکردنی بە هەست‌و بیری کوردستانی بە پێی بارودۆخی ئەوسا وایکرد لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵە کە ڕێکخراوێکی لەو جۆرە درووست بکەن. هەروەك نەوشیروان مستەفا دەڵێت: سەرانی کۆمەڵە گەنجی خوێن گەرم‌و تووڕە بوون، خۆیان بە نوێنەری بیری پرۆلیتاریا ئەزانی(9).

لە کۆی ئەم بۆچوونانەوە ئاشکرا دەبێت کە کۆمەڵە لە دامەزراندنیدا پشتی بەستووە بە بیری مارکسی لینینی لە ئاستیکداو بەشێوەیەکی گشتیش پشتی بەستووە بە بیرو ئایدۆلۆجیای ماوی. بە تایبەتی لە شێوەی خەبات‌و بڕوابوون بەوەی کە کۆمەڵگەی کوردەواری کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵییەو بەو پێیەش جوتیاران هێزی سەرەکی جەماوەرن لەم کۆمەڵگەیەدا. بەلاّم لە پاڵ ئەوەدا کۆمەڵە لەسەرەتای درووستبوونیەوە ئەو بۆچوونەشی هەبووە کە مەسەلەی نەتەوایەتی کوردی بەشێکی دانەبڕاوە لە بەرنامەی خەباتی ئەو وەکو ڕێکخراوێك‌و بەڵکو لە پێناوی ڕزگاری کوردستاندا ئەو خەبات دەکات، بەلاّم بە شێوازێکی جیاواز لە خەباتی پێشتری پارتی دیموکراتی کوردستان کە زیاتر وەکو بزووتنەوەیەك نوێنەرایەتی هەموو کۆمەڵگەی کوردی دەکرد بە خوێندەوارو نەخوێندەوارو چینی خوارەوەو دەوڵەمەندو ئاغاو بەگ‌و شێخ‌و کۆی پێکهاتەکانییەوە. واتە ئەو بزووتنەوەیەی کە پارتی لە ئەیلولی 1961 تا ئازاری 1975 سەرکردایەتی کردووە، وەکو پێکهاتەیەکی هەمە لایەنە لە رووی بنیادی

حیزبیەوە دەرکەوتووەو لە رووی سەرکردایەتیشەوە بارزانی وەکو سەرکردەیەکی بەهێزی کاریزمی سەرکردایەتی کردووە.

کۆمەڵە قۆناغێکی ترە لە خەباتی کوردیدا کە هەر لەسەرەتاوە رێکخراوی نوخبەی رۆشنبیرو خوێندەواری کوردیی بووەو هەر لە درووستبوونیشیەوە هەوڵیداوە لە بری رێکخراوی سەرکردە، رێکخراوی جەماوەر بێتو تاکە کەسی ئاسایی ناو کۆمەڵگە سەرکردایەتی بکات، نەك کاریزما یان ئاغاو بەگو شێخی خاوەن پێگەو جەماوەری خێڵ وعەشیرەت. هەروەك هێزی سەرەکیشی لەو روانگەیەوە کە پشتی بە بیری ماوتسی ترنگ بەستووە جوتیاران بووە. ئەمەش هەر لەسەرتای درووستبوونی کۆمەڵەوە پشتی بەستوو بەو بیرو ئایدۆلۆجیایەی کە لەسەری درووستبووە، کە بیرو ئایدۆلۆجیای مارکسی لینینیو ماویە کە ئەمە تێزانەش بە گشتی لە پێناوی بەشەکانی خوارەوەی کۆمەڵگەدا بەرهەم هاتوونو دەرکەوتوون نەك لە پێناوی بەشەکانی سەرەوەی کۆمەڵگەدا. بڕوابوون بە پرۆلیتاریا یان جوتیارو کرێکار مانای دەستپێکردنی قۆناغێکی نوێ بووە لە مێژووی بزووتنەوەی کوردایەتیدا کە تا ئەو قۆناغە حیزبو بزووتنەوەکان، شێخو بەگو ئاغاو پیاوی ئایینی و مەلای کورد رابەرایەتیو سەرکردایەتیان کردوونو جەماوەر بە دوایاندا کێش کراوە بەلاّم کۆمەڵە خۆی لەو جەماوەرە درووستبووە.

بە هەرحاڵ ئێستا ئێمە دەتوانین لە دوو ئاستدا گفتوگۆی گوتاری کۆمەڵە بکەین کە یەکەمیان ئاستی ئەو جەماوەرەیە کە کۆمەڵە پشتی پێدەبەستێت کە ئەویش جوتیارو زەحمەتکێشی کوردستانە. دووەمیان ئاستی پەیوەستبوونی گوتاری کۆمەڵەیە بە مەسەلەی نەتەوایەتی کوردەوە. بە مانایەکی تر مەبەست لە گوتاری کۆمەڵەیە کە داخۆ تا چ ئاستێك نزیك بووە یان بارگاوی کراوە بە

توخم‌و ڕەگەزەکانی ناسیونالیزمی کوردی؟ بێگومان کۆمەڵە وەکو ڕێکخراوێکی مارکسی لینینی‌و ماوی کە پێی وابووە نوێنەرایەتی جوتیاران‌و سەرجەمی زەحمەتکێشانی کوردستان دەکات، ڕووبەڕێکی فراوانی لە بەردەستدا بووە بۆ ئەوەی کاری تێدا بکات. کە ئاشکرایە یەکێك لە هۆکارەکانی پەرەسەندنی کۆمەڵە بە شێوەیەکی خێرا پەیوەندی بەو ڕووبەرە فراوانەوە هەبووە کە ئەم خۆی بە نوێنەریان زانیووە. دیارە ئەوە ئاشکرایە کە کۆمەڵە لە لایەن نوخبەیەك ڕۆشنبیری ئەو سەردەمەوە درووستکراوەو سەرباری ئەوەی کە خۆی بە نوێنەری کرێکاران‌و جوتیاران‌و سەرجەم زەحمەتکێشانی کوردستان زانیووە، کاری ڕێکخستنی ئەم ڕێکخراوە زیاتر لە نێو ڕۆشنبیران‌و کارمەندانی دەزگا حکومیەکان‌و خوێندکاراندا بووە. واتە بە چەمکی مارکسیانە کۆمەڵە ڕێکخراوێك بووە زەمینەی ئیشکردن‌و ڕێکخستنی زیاتر لە نێو بۆرژوای بچوکدا بووە. ئەگەر تەنانەت سەیری ئەندامانی ئەم ڕێکخراوە بکەین هەر لە دامەزراندنییەوە هەتا ئەو کاتەی کە مەفرەزەی پێشمەرگە پێدەهێنێت بە شێوەیەکی گشتی نوخبەی خوێندەوار بەشی زۆرینەی ریزەکانی پێکدەهێنن کە بەشێکی لەبەرچاویشیان کادیرەکانی پێشتری باڵی مەکتەبی سیاسی پارتی بوون یان ئەوانە بوون لایەنگری ئەوان بوون یان کەسانی چەپ بوون کە ئومێدیان بە حیزبی شیوعی نەماوە یان ئەو کەسانە بوون کە ڕوانینی تایبەتیان بۆ پارتی‌و بۆ سەرکردایەتی بارزانی هەبووەو پێیان وابووە کە ناشێت بۆ ئەو قۆناغە مێژووییە پارتی‌و سەرکردایەتی بارزانی بتوانن ڕابەرایەتی شۆڕشی ڕزگاری نیشتیمانی کورد لە باشووری کوردستاندا بکەن. ئەم بۆچوونەش وای لێکردوون کە کۆمەڵە بە باشترین ئەڵتەرنایتیف بزانن. لەم ڕوانگەیەوە کۆمەڵە توانیویەتی پێگەی جەماوەری خۆی لە ماوەیەکی مێژوویی کورتدا لە نێو ئاستە

جیاوازەکانی کۆمەڵگەی کوردیدا پەرە پێبداتو رێکخستنی خۆی بکات. جارێکی تر فوئاد قەرەداخی دەڵێت: کۆمەڵە بە ئاسۆو ئامانجێکی روونەوە دامەزرا. لە یەکەم بەرنامەیدا ئەو ئامانجانەی بە روونی تێدا بوو، بەرنامەی لانی کەمی کۆمەڵە شۆڕشی دیموکراتی نوێ بوو کە ئەرکەکانی شۆڕشی نیشتیمانی دیموکراتی بۆرژوازی بەدیبهێنێتو زەمینەی بنیاتنانی کۆمەڵگەی سۆشیالیزم خۆش بکات. واتە وەك هەر رێکخراوێکی کۆمۆنیستی (ماویستی) ئەرکەکانی شۆڕشی کردبوو بە دوو قۆناغەوە کە دوا ئامانجی کۆمۆنیزم بوو. هەر لە نێو بەرنامەکەدا ئاماژەش بەوە کرابوو کە چارەسەری کێشەی نەتەوایەتی گەلی کوردیش دەکەوێتە نێو ئەرکەکانی شۆڕشی دیموکراتی نوێوە(10). کەواتە ئەم وتانە رووناکی دەخەنە سەر بەرنامەو ئامانجی کورت خایەنو درێژخایەنی کۆمەڵە کە ئەوەش چوارچێوەی گوتاری ئەم رێکخراوە دیاری دەکات.

ئاستی دووەم کە گرنگە لێیەوە سەیری کۆمەڵە بکەین ئەوەیە ئایا کۆمەڵە رێکخراوێکی نەتەوەیی بووە؟ ئایا کۆمەڵە هەڵگری گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بووە؟ ئایا کۆمەڵە وەکو رێکخراوێکی چەپی چینایەتی درووستبووە یان وەکو رێکخراوێکی چەپی نەتەوەیی؟ ئایا چ پەیوەندییەك لە نێوان رێکخراوێکی مارکسی لینینی ماویو مەسەلەی ناسیونالیزمدا دەدۆزرێتەوە؟ بێگومان ئەگەر سەیری سەرەتای درووستبوونی کۆمەڵە بکەین وەکو ئەوەی کە فوئاد قەرەداخی باسی دەکات زیاتر سیمای رێکخراوێکی چینایەتی چەپی هەبووە. وەکو ئەوەی برایم جەلالیش باسی دەکات بە پێی قسەی ئەو کۆمەڵە لە سێ ئاراستەی جیاواز پێکهاتووە کە هەڵگری ئایدیای چەپ بوونو لە هەمان کاتیشدا زۆرینەیان لە دەرەوەی بڕوابوون بە مەسەلەی نەتەوایەتی کورد نەبوون بەڵکو بە گشتی وادەردەکەوێت کە ئایدیۆلۆجیای مارکسی لینینیو ماویش ئەگەر بە ئاشکراش

بانگەشەی ئەوەشیان نەکردبێت، بەڵام هەر لە پێناوی مەسەلەی نەتەوەو رزگاری نیشتیمانیدا بەکارهاتبێت. ئەوەی فوئاد قەرەداخی باسی دەکات ئاشکراترەو دەری دەخات کە کۆمەڵە روانینی خۆیی هەبوو بۆ مەسەلەی کورد کە وەکو یەکێك لە ئەرکە دیموکراسیەکان سەیری کردووە. نەك وەکو ئەوەی برایم جەلال کە وای نیشان دەدات کە کۆمەڵە هەر لە سەرەتاوە لە نێوان کۆمەڵێ خەڵکی پێکەوە نەگونجاو پێکهاتبێت. عارف کەریم دەڵێت: کۆمەڵە رێکخراوێکی ماوی بوو، بڕوای بە خەباتی ناسیونالیستیو چینایەتی هەبوو، تێدەکۆشا بیروباوەڕی ماوتسی تۆنگ لەبەر رۆشنایی تایبەتمەندییە نەتەوەییەکانی گەلی کورد پیادە بکات لە سەرانسەری کوردستاندا، بەڵام زیاتر کوردستانی عێراق،، هەروەها هەوڵی دەدا حیزبێکی کوردستانی دابمەزرێنێت(11).

بەڵام ئەوەی ئاشکرایە ئەوەیە کە کۆمەڵە وەکو رێکخراوێکی ناسیونالیستی درووست نەبووەو بەرنامەی سەربەخۆییو درووستکردنی دەوڵەتی کوردیش ئامانجی ئاشکرای ئەو نەبووە. بەڵکو ئەوەی زیاتر دەبینرێت ئەوەیە کە کۆمەڵە بڕوای بە خەباتی زەحمەتکێشانی کوردو عێراق بە گشتی هەبووە لە پێناوی لە نێوبردنی چەوساندنەوەی نەتەوەییو چینایەتی و درووستکردنی سیستێمێکی دیموکراسی کە خەڵکی عێراق لە سایەیدا بە ئازادی بژینو لەو نێوەندەشدا کورد ماف خۆیەتی بڕیاری چارەنووسی خۆی بدات کە ئەوەش بڕیارێکی دوو لایەنانەیەو ئەوە دەگەیەنێت ئایا کورد دەیەوێت جیابێتەوە یان لە چوارچێوەی عێراقدا بمێنێتەوزە؟ لە ژمارە یەکی گۆڤاری کۆمەڵەدا کە پایزی 1978 دەرچووە هاتووە: ئێمە خەبات ئەکەین بۆ نەهێشتنی چەوساندنەوە بە هەموو شێوەکانییەوە، هی رەگەزی، نەتەوایەتی، چینایەتی، دینی، مەزەبی...خەبات

ئەکەین بۆ نەهێشتنی پەیوەندی زاڵمانەی نێوان کوردو کورد، هی نێوان کوردو حکومەتە داگیرکەرەکانی کوردستان، هی نێوان کوردو ئیمپریالیزمی جیهانی. ئێمە ئەمانەوێ بەخۆشیو تێری وەکو مرۆڤ بەسەربەستیو ئازادی دوور لە چەوسانەوەو ئازارو زۆر لێکران لەسەر خاکی باوو باپیرانمان بە ئاشتی بژین. خەباتی کۆمەڵەمان لە پێناوی ئەم ئامانجە رەواو پیرۆزانەدایە، کە ئەمانجی گەلەکەمانە(12). لێرەدا بەرنامەو گوتاری کۆمەڵە زۆر بە روونی دەردەکەوێت. لە لایەك بڕوا بوونە بە ئازادی لەسەر خاکی باو باپیران لەلایەکی تر داننانە بە بەوەدا کە کوردستان وڵاتێکی داگیرکراوە. هەروەك مەسەلەی پێکەوەژیانی بە ئاشتیش لەگەڵ ئەوانی تردا، رووبەرێکی دیار لەو گوتارە داگیر دەکات. بێگومان ئەمەش لەبەردەمی ئەو پرسیارەدا رامان دەگرێت: ئایا گوتاری کۆمەڵە گوتارێکی کوری بووە یان گوتارێکی عێراقی؟ هەروەك ئەمەش ئەوە ئاشکرا دەکات کە گوتاری کۆمەڵە لە کوێی گوتاری ناسیونالیزمی کورددیدا بووە. برایم جەلال دەڵێت: ئامانجی سەرەکیو ستراتیژی کۆمەڵە خەبات دەبێ بۆ بەرپاکردنی شۆڕشی رزگاری نیشتیمانیو سەرکردایەتیکردنی خەباتی قۆناغی رزگاری نیشتیمانیو بە دەستهێنانی مافی چارەنووس بۆ گەلی کورد(13).

بێگومان لەم وتەیەی سەرەوەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە کۆمەڵە خەبات دەکات لە پێناوی رزگارکردنی نیشتیماندا کە ئەوەش بە جۆرێك نائاشکرایە ئایا خەبات دەکات لە پێناوی رزگارکردنی عێراق لە دەستی دیکتاتۆرییەت یان خەبات دەکات لە پێناوی رزگارکردنی کوردستاندا بەبێ ئەوەی باسی عێراق بکات. بەڵام لە کۆتایی ئەم وتەیەدا ئەوە هاتووە کە ئەم رێکخراوە لە میانەی سەرکردایەتی کردنی خەباتی رزگاری نیشتیمانیدا کۆشش دەکات بۆ بە دەستهێنانی مافی چارەنووس بۆ گەلی کورد. لێرەدا ناڕاستەوخۆ ئەوەمان بۆ

ئاشکرا دەبێت کە رزگاری نیشتیمان لە پلەی یەکەمدا دێتو مافی چارەنووس بۆ گەلی کورد لە پلەی دووەمدا دێت. لە بارێکی وەهاشدا ئەوە ئاشکرا دەبێت کە پێدەچێت مەبەست لە رزگارکردنی نیشتیمان رزگارکردنی عێراق بێت. ئەنجا مەودای مافی چارەنووس دیار نییەو پێش ناچێت کە کۆمەڵە بەرنامەی سەربەخۆیی کوردستانو درووستکردنی دەوڵەتی کوردی هەبووبێت. کەواتە لێرەدا بۆمان دەردەکەوێت کە گوتاری کۆمەڵە بە ئاشکرا گوتاری نەتەوەیی خاوەن شووناس نەبووە لەو روانگەیەوە کە گوتاری نەتەوەیی لە گەوهەردا بریتیە لە سەربەخۆییو درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی نەتەوەیی. ئێستا ئەگەر سەیری گوتاری کۆمەڵە بکەین لەو روانگەیەوە کە رێکخراوێکی مارکسی لینینی ماوی بووە، رەنگە ئاسان نەبێت کە رێکخراوێکی لەم جۆرە وەکو دروشم هەڵگری ناسیونالیزمو هەڵگری گوتاری ناسیونالیزم دابنرێت، هەرچەندە ئێمە ئەوەشمان ئاگا لێیە کە ئاراستەیەکی ناسیونالیزم هەیە بە ناوی باڵی چەپی ناسیونالیزم کە ناسیونالیزمی نەتەوە کۆلۆنیکراوەکان زۆریان لەسەر ئەم ئاراستەیەن واتە چەپێك کە باوەڕی بەسەربەخۆیی نەتەوەو سەروەری نەتەوەو درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی نەتەوەیی هەیەو لەو پێناوەشدا خەبات دەکات. ئەوەشمان بیر نەچێت کە سەرەتا بۆچوونی ئەوە هەبوو کە کۆمەڵە وەکو ئەڵتەرنایتیڤی حیزبی شیوعی دابنرێت، هەر لەمبارەیەوە برایم جەلال دەڵێت: کەسانێك لە دەستەکەی مام جەلال خاوەنی ئەو بیرە بوون کە هەوڵبدرێ کۆمەڵە بکرێ بە عێراقیو ببێتە ئەڵتەرنایتیڤی حیزبی شیوعی عێراقی(14). دیارە ئەو بۆچوونە هەیە کە بیرۆکەی بوونی کۆمەڵە بە ئەڵتەرنایتیڤی حیزبی شیوعی عێراقی جێگای نەگرتووە، بەلام ئەو ئاماژەیە دەدات کە لەسەرەتاوە ئاراستەیەك لە نێو دامەزرێنەرانی کۆمەڵەدا بوون کە ئەو بۆچوونەیان هەبووەو

بێگومان ئەوەش کاریگەری هەبووە لەسەر بەرنامەو ئایدیۆلۆجیاو گوتاری کۆمەڵە ئەگەر بۆچوونەکەی ئیبراهیم جەلال لەو بارەیەوە لە جێگای خۆیدا بێتن.

لە بارەی پەیڕەوی ناوخۆی کۆمەڵەوە برایم جەلال دەڵێت: کۆمەڵە پەیڕەوێکی ناوخۆی هەبوو، کە مارکسیزم- لینینزمو بیری ماوتسی تۆنگ دەنگی دابووەوە لە ناویاو، لە ناوەرۆکیشیدا، پەیڕەوەکە بریتی بوو لە پێشەکیەکی کورت سەبارەت بە بارودۆخی کوردستانو عێراقو ناوچەکەو پێداویستی لە دایکبوونی رێکخراوێکی چەپی کوردستانی لەوجۆرە(15). فوئاد قەرەداخی دەڵێت: بەرنامەی کۆمەڵەی مارکسی لینینی بە تایبەتی بەشی پێڕەوی ناوخۆ فۆتۆکۆپیەکی بەرنامەی حیزبی کۆمۆنیستی چین بوو(16). هەروەك فوئاد قەرەداخی دەڵێت: مەسەلەی پێکهێنانی حیزبی پێشڕەوی پرۆلیتاریا بۆ سەرکردایەتی بزووتنەوەی رزگاریخوازانەی گەلی کوردو بەرەی نیشتیمانی یەکگرتوو، لەشکری گەلو شۆڕشی درێژخایەن هیچ دوو دڵییەكو ناڕۆشناییەك لە بارەیانەوە نەبوو(17). بە هەرحاڵ لەم وتانەوە دەردەکەوێت کە ئاراستەی بالادەستی بەرنامەو گوتاری کۆمەڵە لە نێوان گوتاری نەتەوەییو گوتاری کۆمۆنیزمدا لە نێوەنددا بووە، هەرچەندە ئەوە ئاسان نییە کە بگوترێت گوتاری کۆمەڵە گوتارێکی کۆمۆنیستیانەی تەواو بووە، هەرچۆن ناتوانرێت بگوترێت گوتاری کۆمەڵە گوتارێکی ناسیونالیستی خاوەن شووناس بووە.

بە روانینی ئەو سەردەمەی خەڵك بۆ حیزبە شیوعیەکان کە زیاتر لێرەدا مەبەستمان حیزبی شیوعی عێراقە گوتاری ئەو حیزبی شیوعی عێراق کۆمۆنیستانە بووە. تەنانەت باڵی قیادە مەرکەزیش کە لە حیزبی شیوعی جیابووەوە لە سەرئاستی گشتی گوتارەکەی هەر گوتارێکی کۆمۆنیستانە بوو

ئەگەرچی لە هەندێ خاڵی ئاسایدا جیاوازی هەبووبێت لە گوتاری لیژنەی مەرکەزی. حیزبی شیوعی کوتارێکی ئاشکرای هەبووە کە کوتاری عێراقی بووەو ئەوەش هیچ جیاواز نەبووە لە ناوی حیزبەکەو ئامانجی سەرەکیو پرۆژەی سەرەکی ئەو حیزبەیە، کە پرۆژەی درووستکردنی سیستێمیکی سۆشیالیستی بووە لە عێرقدا. بەلاَم بە کوێرەی گوتاری کۆمەڵە وەکو گوتاری پارتی دیموکراتی کوردستان کە بیستو پێنج ساڵ پێش کۆمەڵە درووست بووە، گوتاری کۆمەڵەش جۆرێك لە تەمومژ دەوری داوە، لە نێوان گوتاری کوردیو گوتاری عێراقیدا. ئەگەرچی لە بواری خەباتو کاری پێشمەرگایەتیدا ئاستو سەنگی کوردی بوونو خەبات لە پێناوی کوردو کوردستاندا زۆر لە ئاستو سەنگی خەبات لە پێناوی عێراقو گوتاری عێراقیدا بەرزترو قورستر بووە. بە واتایەکی تر هەرچەندە گوتاری کۆمەڵە سیمای عێراقێتی پێوە بووە، بەلاَم نەك هەر لە سەرەتادا بەڵکو تا ئەو کاتەی کە کۆمەڵە لە نێو یەکێتیدا بە تەواوی توێندرایەوە، نەك هەر ئەو ئاراستەی کۆمەڵە کە زیاتر مەیلی کوردستانی هەبوو بەڵکو ئەو ئاراستەیشی کە بە حیسابو زیاتریش وەکو نەیارەکانیان بۆ جۆرێك لە سووکایەتی پێکردن پێیانگوتوون عێراقچی، هەموویان پێکەوە وەکو تاکە رێکخراوێك خەباتی کوردانەی دەکردو بە ئاشکرا وەکو رێکخراوێکی کوردیو خەباتگێڕ لە پێناوی مافە نەتەوەییەکانی کورددا‌و لە سەر رووبەری جوگرافیای کوردستانو لە نێو جوتیارو زەحمەتکێشی لادێو شاری کوردستاندا بووەو هێزی پاڵپشتو هێزی پێشمەرگەی کۆمەڵەش هەر لە نێو پێکهاتەی کۆمەڵگەی کوردییەوە پێکهاتووەو خەباتی کردووەو تێکۆشاوە.

رەنگە ئەو پرسیارە سەرهەڵبدات کە ئایا بۆچی کۆمەڵە لە رووی پەیڕەوو گوتارەوە بارگاوی کراوە بە توخمەکانی گوتاری عێراقی؟ بێگومان ئەوە

پەیوەندی بەو تێزو ئایدیۆلۆجیاوە هەیە کە کۆمەڵەی لەسەر بیناکراوە، کە بە ئاشکرا دیدو تێڕوانینی ئاراستە نیمچە چەپی نێو مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان بە گشتیو، مام جەلال بە تایبەتی هەر لەسەرەتاوە بەسەر بەرنامەو گوتاری کۆمەڵەوە دیارو ئاشکرا بووە، کە ئەویش سەرسامبوونی مام جەلال بووە بە بیری ماوتسی تۆنگو شۆڕشی جوتیاری لە وڵاتیکدا کە بۆرژوای نیشتیمانیو پیشەسازی وەکو چینێکی خاوەن شووناس دەرنەکەوتبێتو پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان هێشتا پەیوەندی بەرهەمهێنانی فیودیالی بێت، ئەوا هیزی جەماوەری شۆڕشگێڕ بۆ ئەو قۆناغە جوتیارانو نوخبەی رۆشنبیرو توێژی بۆرژوای بچووکە لە خاوەن پیشە بچووکە بە ژمارە کەمەکان هێزی سەرەکی ئەو شۆڕشەن. دیدو بۆچوونی مام جەلال هەر لە دوای جیابوونەوەی مەکتەبی سیاسی لە سەرکردایەتی بارزانی بە جۆرێك لە نێو نوخبەی خوێندەواردا بلاّو بووە کە هەژمونی بەسەر ئەو نوخبە رۆشنبیرەدا هەبووە کە لەگەڵ مەکتەبی سیاسی بوون. لەم بارەیەوە سەلاح ئەلخەرسان دەڵێت: هۆی کەوتنە ژێر کاریگەری تاڵەبانی بۆ بیری ماوتسی تۆنگو بۆ ئەزموونی (چین)ی لە پیادەکردنی سۆشیالیزم دەگەڕێتەوە بۆ بڕوابوونی بەوەی کە ئەو ئەزموونە گونجاوترە بۆ پیادەکردن لە کوردستانی عێراقدا لەچاو ئەزموونی سۆڤێتی کە پشت دەبەستێت بە بوونی چینی کرێکار لە کۆمەڵگەی کوردی عێراقدا کە ئەم کۆمەڵگەیە سرووشتێکی جوتیاری هەیەو چینی کرێکاری بەوجۆرە نییەو لەم رووەوە هاوشێوەی کۆمەڵگەی چینیە(18). ئەگەر بە وردی سەیری کۆمەڵە وەکو رێکخراوێکی سیاسیو وەکو خەباتی پێشمەرگایەتیش بکەین ئەوا بە ئاشکرا دەبینین کە هەوڵیداوە لەسەر ناوەرۆکی ئەم بۆچوونە بڕوات کە لەم وتەیەی سەرەوەدا هاتووە. ئەمەش ئەو راستیە دەردەخات کە

کۆمەڵە بە هەرشێوەیەك‌و هەرچۆن درووست بووبێت‌و هەرکەس لە دامەزرێنەرانی بوو بێت وەکو ڕێکخراوێك، ئەوە خاوەنی ڕاستەقینەی پرۆژەی درووستکردنی کۆمەڵە بە تایبەتی لە ڕووی فیکری‌و ئایدیۆلۆجیەوە مام جەلال بووە چونکە کۆمەڵە لە بەرنامەو گوتاردا بەرهەمی تێڕوانینێکە کە مام جەلال لە نیوەی دووەمی شەستەکاندا بانگەوازکەری ئەو بۆچوونانە بووە لە کوردستاندا.

بۆچوونەکانی مام جەلال سەبارەت بە کۆمەڵگەی کوردی بۆ ئەو سەردەمە تا ئەندازەیەکی ئاشکرا بۆچوونی واقیعی بوون چونکە لەو مێژووەدا کە زەمینەی درووستبوونی کۆمەڵە ڕەخسا، کۆمەڵگەی کوردی کۆمەڵگەیەکی خێڵایەتی دواکەوتووی ژێر سایەی کۆنترۆڵی عەقڵی خێڵ‌و پەیوەندی بەرهەمهێنانی ناسرووشتی‌و دەسەلاتی لاوازو بە سیستێم نەبووی فیودیالی بوو. ئەمە بێجگە لەوەی کە لەو مێژووەدا نموونەی بالادەست لە ڕووی ئایدیاو گوتارو جەماوەریشەوە پارتی دیموکراتی کوردستان بوو کە ئەویش ئاشکرایە لەو قۆناغەدا وەکو حیزبی ئەڵتەرنایتیڤی دامەزراوە بالادەستەکانی کۆمەڵگەی کوردی لە خێڵ‌و عەشیرەت‌و ڕێبازی تەسەوف دەرکەوتووە. بالادەستی سەرکردایەتی بارزانیش زیاتر شوناسی ئەو حیزبەو بزووتنەوەکەشی وەکو حیزبی کۆمەڵگەی کوردی بەرجەستە دەکرد. هەروەك زۆرینەی دانیشتوانی کوردستان لەو مێژووەدا لەسەر کشتوکاڵ‌و ئاژەڵداری دەژیان‌و لە هەموو کوردستانیشدا جگە لە چەند کارگەیەکی ئاسایی وەکو شەکرو جگەرە هیچ بنەمایەکی تری کۆمەڵگەی پیشەسازی بوونی نەبوو. هەموو ئەمانەش هۆکاربوون بۆ ئەوەی ئەو تێڕوانینەی مام جەلال تێڕوانینێکی زیاتر واقیعیانە بێت لە چاو تێڕوانینی ئەو کەسانەی کە پێیان وابوو دەبێ چینی پرۆلیتاریا

سەرکردایەتی خەباتی ئەو قۆناغە بکات، لە کاتێکدا پرۆلیتاریا لە کۆمەڵگەی کوردیدا لە ئاستی نەبوودا بوو بە تایبەتی وەکو پێکهاتەی چینایەتی. بە مانایەکی تر دەتوانین بڵێین هەوڵدان بۆ ئەوەی کە شۆڕشی رزگاری نیشتیمانی کوردی وەکو شۆڕشی جوتیاران‌و زەحمەتکێشان سەیر بکرێت‌و لەو پانتاییە کۆمەڵایەتیەشدا کار بکرێت کە ئەویش بە جۆرێك بووە، جیاکردنەوەی دیدو تێڕوانینی کۆمەڵەی لە دیدو تێڕوانینی حیزبی شیوعی عێراقی بە جوانی نیشانداوە، کە حیزبی شیوعی بڕوای بە شۆڕشی پرۆلیتاری هەبووە لە عێراقدا. یان ئاشکراتر بڵێین دیدو تێڕوانینی کۆمەڵە بۆ شێوازی شۆڕش لە کوردستاندا بەو ئەندازەی لە شێوازی تێڕوانینی ماونسی تۆنگ و شۆڕشی چین نزیك بوو بەو ئەندازە لە تێڕوانین‌و شێوازی سۆڤێتی دوور بوو کە حیزبی شیوعی عێراقی خۆی وەکو شوێنکەوتووی راستەقینەی سۆڤێت نیشان دەدا.

رەنگە ئەو پرسیارەش لەلای خوێنەر سەرهەڵبدات ئایا مام جەلال خۆی پەی بەوە بردووە کە کۆمەڵگەی کوردی لە رووی پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانەوەو لە رووی ئاستی ئابووریی‌و پێکهاتەی چینایەتیەوە هاوشێوەی کۆمەڵگەی چینی پێش ساڵی 1949یە کە ماوتسی تۆنگ سەرکردایەتی شۆڕشی جوتیاری تێدا کردو بە پشتبەستن بە تیۆری مارکسی لینینی تیۆرەکەی خۆی دانا کە بە تیۆری ماوتسی تۆنگ دەناسرێت‌و بۆ کۆمەڵگە جوتیاری‌و کشتوکاڵیەکانی وەکو کۆمەڵگەی چینی کە هێشتا پرۆلیتاریا نەبووەتە چینێکی کۆمەڵایەتی خاوەن شووناس، کە ببێتە هەڵگری بەرنامەو درووشمی شۆڕشی پرۆلیتاری ئەو چەمکە بۆچوونەی ماو گونجاوتر بێت کە ئەو لە کۆمەڵگەی بنیاد جوتیاری چینیدا پیادەی کردو ئەوەش ببێتە بنەمایەك کە پێی وابێت لەم جۆرە کۆمەڵگەیاندا شۆڕش بریتی دەبێت لە شۆڕشی جوتیاران‌و بۆرژوای بچووك لە کاسبکاران‌و

رۆشنبیران. یان ئایا مام جەلال کاریگەری تری لەسەربووەو لە ژێری کاریگەری ئەو هۆکارانەدا گەیشتۆتە ئەوەی کە تێزێکی لەو جۆرە بۆ شۆڕشی رزگاری نیشتیمانی کوردی بکاتە بەرنامە.

لەو بارەیەوە باسی ئەوە دەکرێت کە لە سالآنی دوای جیابوونەوەی مەکتەبی سیاسی لە سەرکردایەتی بارزانی، مام جەلال پەیوەندییەکی بە تینی لەگەڵ کۆرشی لاشائیدا هەبووە کە بە دکتۆر جەلال ناسراوەو لە رێکخراوی شۆڕشی ئێران بووە: مام جەلال لە لایەن ئارا فیکرییەکانی ئەم پیاوەو هاوڕێکانی ترییەوە کاری لێکراوەو ئەو قەناعەتەی لێوە بەدەستهێناوە کە کارکردن لەسەر دامەزراندنی ناوکی مارکسیەکی خاوێن کە بە هێوری بگۆڕێت بۆ حیزبێکی شۆڕشگێر کە بتوانێت بە بەرپرسیارێتی خۆی هەستێت، پێویستە(19). کەواتە یەکەم لێرەدا دەشێ بپرسین ئایا دەبێ مەبەست لە مارکسی خاوێن چی بێت، لە کاتێکدا مام جەلال سەرسامیەکی تەواوی بە تێزەکانی ماوتسی تۆنگ هەبووەو پێی وابووە کە دیدی ماوتسی تۆنگ گونجاوترین دیدە بۆ رابەرایەتی کردنی شۆڕشی رزگاری نیشتیمانی لە ولآتێکی دواکەوتووی داگیرکراوی کشتوکاڵی وەکو کوردستاندا کە هێزی سەرەکی شۆڕشیش لەم روانگەیەوە جوتیارانن. هەروەك لە لایەکی ترەوە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە کەوتنە ژێر کاریگەری بۆچوونەکانی کۆرشی لاشائیو هاوڕێکانی دەشێ هۆکارێکی سەرەکی بوو بیبێت بۆ ئەوەی مام جەلال بەو تێڕوانینەوە کە هێشتا لە پاڵ دەسەلآتدا بووە بیر لە دامەزراندنی رێکخراوێکی لەوجۆرە بکاتەوە کە دواتر لە کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستاندا خۆی بینیووەتەوە. ئەمەش لەبەرادەم پرسیارێکدا رامان دەگرێت کە ئەویش ئەوەیە ئایا کۆمەڵە لە دایکبووی راستەقینەی مندالّدانی کۆمەلگەی کوردییە، یان بە کاریگەری کەسانی دەرەوەو دیدوبۆچوونی دەرەوەو حیزبو رێکخراوی

دەرەوە درووست بووە؟ بێگومان وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارەش بە هەر لایەکدا بێت کاریگەری ئاشکرای دەبێت لەسەر گوتاری کۆمەڵە کە ئایا گوتارێکە بەرهەمی راستەقینەی بارودۆخو زەمینەی کۆمەڵایەتی کوردییە یان لە ژێر کاریگەری دەرەوەو گوتاری دەرەوەی واقیعی کۆمەڵگەی کوردیدا درووست بووە؟ بەڵام لەپاڵ ئەم بۆچوونەشدا دەتوانین بڵێین کە کۆمەڵە با لەژێر کاریگەری بۆچوونەکانی کۆرشی لاشائیو هاورێکانیشیدا درووست بووبێت، بەڵام لە گەوهەردا رێکخراوێك بووە لە منداڵدانی کۆمەڵگەی کوردییەوەو بە شێوەیەکی سرووشتی درووستبووە.

دووەم ئەو بۆچوونە دێتە بەر باسو قسە لەسەر کردن کە بریتیە لە گێڕانەوەی کۆمەڵەو پەیوەستکردنی بە باڵی مەکتەبی سیاسیەوە کە ئەوەش لە بارێکی تردا دەبێتە درێژکراوەی جەلالیەت. ئەوە راستە کە مام حەلال دەوری کاریگەری هەبووە لە درووستکردنی کۆمەلەدا بە تایبەتی لە رووی فیکریەوەو، ئەوەشی کۆمەڵەی بەو جۆرە ئاراستە کردووە کە رێکخراوێکی ماوی بێت ئەوە زیاتر مام جەلال بووە. ئەمەش ئەوە دەردەخات کە مام جەلال وەکو باوکی رۆحی کۆمەڵە سەیر دەکرێتو تەنانەت ئێستاش دەبینین زۆرینەی ئەندامە دێرینەکانی ئەم رێکخراوە وەها سەیری مام جەلال دەکەن کە دامەزرێنەرو کەسی یەکەمی کۆمەڵە بووبێت تا ئەو کاتەی کە دوورکەوتووەتەوە. رەنگە ئەوەش یەکێك لەو هۆکارانە بووبێت کە رێگای بۆ مام جەلال خۆش کردبێت کە ببێت بە سکرتێری گشتی یەکێتیو سەرئەنجامیش کۆمەلە لە نێو یەکێتیدا بتوێندرێتەوەو مام جەلالیش وەکو سکرتێری یەکێتی هەموو برِیارێکی کۆمەڵەشی بەدەست بێت. بەهەرحاڵ ئەوەی لێرەدا مایەی سەرنج بێت ئەوەیە کە ئایا گوتاری کۆمەڵە لە گەوهەردا جیاوازی هەبووە لە گوتاری سیاسی مام جەلال، یان لە بنەرەتدا

گوتاری کۆمەڵە بریتی بووە لە گوتاری سیاسی مام جەلال؟ کە مەبەست لەم قسەیەش ئەوەیە ئایا گوتاری کۆمەڵە درێژکراوەی گوتاری جەلالیەتە؟ یان تا چ ئاستێك گوتاری کۆمەڵە لەژێر کاریگەری‌و هەژموونی گوتاری جەلالیەتدا بووە؟ بێگومان ئەوە ئاشکرایە کە کاریگەری دیاری مام جەلال هەبووە لەسەر گوتاری کۆمەڵە بە تایبەتی لەو روانگەیەوە کە کۆمەڵە لە هەناوی باڵی مەکتەبی سیاسیدا درووستبووەو لە لایەن ئەو نەوە خوێندەوارەوە کە سەر بەم باڵە بوون یان لایەنگری ئەم باڵەبوون دامەزراوە. ئەمە جگە لەوەی کە باسی ئەوە دەکرێت مام جەلال خۆی وەکو یەکێك لە دامەزرێنەرەکانی کۆمەڵە بوو بێت‌و دیارە کۆمەڵەش لەسەر بنەمای تێزەکانی ماوتسی تۆنگ دامەزراوەو پێشەنگی ئەو نەوەیەش کە سەرسام بوون بە بیری ماوتسی تۆنگ‌و ئەزموونی چینی میللی مام جەلال بووە. هەربۆیە لەم رووەشەوە رۆڵ‌و دەوری مام جەلال ئاشکرا دەبێت. خاڵێکی تریش کە جێگای لەسەر راوەستانە نزیکی هەڵوێستی کۆمەڵەیە لە هەڵوێستی جەلالیەت بەرامبەر بە پارتی دیموکراتی کوردستان‌و سەرکردایەتی بارزانی. ئەمەش راستەخۆ یان ناڕاستەوخۆ هەمان دیدو تێڕوانی برایم ئەحمەدو مام جەلالە بۆ پارتی‌و سەرکردایەتی بارزانی، بەوەی کە گوایە سەرکردایەتیەکی خێڵایەتیەو سەردەمی بەسەرچووەو چیتر کاریزماو عەقڵی خێڵ ناتوانێت لە کوردستاندا رابەرایەتی بزووتنەوەی رزگاری نیشتیمانی کوردستان بکات. دیارە ئەوەی لێرەدا گرنگە بەرنامەو گوتاری کۆمەڵەیە هەرچەندە ئەو پاشخانە کەلتووری‌و پەروەردەییەی کە کۆمەڵەی لێوە هاتووە دەوری هەبووە لەسەر گوتاری کۆمەڵەو قۆناغەکانی تری ژیانی کۆمەڵە.

سەلاح ئەلخەرسان دەڵێت: تاڵەبانی دەستی کرد بە جێبەجێکردنی تیۆرو بۆچوونەکانی کۆرشی لاشائی لە کاری سیاسی‌و رێکخستندا ئەویش بە

هەڵبژاردنی کۆمەڵێك لە نوخبەیەکی رۆشنبیر لەوانەی کە پەیوەندییان بە پارتی دیموکراتی کوردستان باڵی مەکتەبی سیاسیەوە هەبوو، خانەی خاوێنی مارکسی لێپێکهێنان (20). دیسان لێرەداو بەپێی ئەم قسەیەی نووسەر ئەو بۆچوونە ئاشکرا دەبێتەوە کە یەکەم مام جەلال درووستکەری کۆمەڵەیەو کۆمەڵەش لەسەر بنەمای بۆچوونەکانی کۆرشی لاشائی درووستکراوەو لەو نوخبە رۆشنبیرەش درووستکراوە کە لە نێو باڵی مەکتەبی سیاسی پارتیدا بوون‌و زیاتر پەیڕوکەری بۆچوونەکانی مام جەلال‌و بوون، هەرچەندە ئەو سەرچاوانەی کە ئەم نووسەرە بۆچوونەکانی لێوەرگرتوون وادەردەکەوێت زیاتر ئەو کەسانە بووبن کە لە مام جەلالەوە نزیکبوون نەك لەو کادیرە دیارانەی ناو کۆمەڵە کە بەشێکیان ئەگەر بە تەواویش نکوڵی دەوری مام جەلال لە دامەزراندنی کۆمەڵەدا نەکەن ئەوە بە دەورێکی ناسەرەکی باسی دەکەن. دووەم سەرەتای درووستبوونی خانە سەرەتاییەکانی کۆمەڵە، لەو سەروەختەدا بووە کە باڵی مەکتەبی سیاسی هاوپەیمانی رژێم بووە کە دەشێ درووستکردنی کۆمەڵە هۆیەکی سەرەکی گەڕانیان بوو بێت بە دوای ئەڵتەرنایتڤێکی نوێدا لەو بارە شکستەدا کە تێیدا بوون‌و دەشێ بۆ ئەو نەوە نوێیە رۆشنبیرەش پاڵدان بە رژێمەوە مایەی ناخۆشی‌و تەنانەت جۆرێك لە شەرمەزاریش بووبێت وەکو فەریدوون عەبدولقادر دەڵێت: باڵەکەی تریش (جەلالی) باڵێکی وردە بۆرجوای رارا، راراو لاواز بوو کە هەڵویست‌و مومارەسەی مایەی شانازی شەرەفمەندانەی نیشتیمانی نەبوو، هاوکاری رژێمی بەعس بوو، مایەی سەرلێشێوانی چینە شۆڕشگێڕەکانی گەلەکەمان بوو(21). لە کاتێکدا ئەو رژێمە رۆژانە دەستی بە خوێنی رۆڵەکانی کورد سوور دەکردو کوردستانی وێران دەکرد ئەم باڵە هاوکاری ئەو رژێمە بوو. بەلاّم ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە ئەوەیە ئایا گوتاری کۆمەڵە هەمان

گوتاری باڵی جەلالیەت بووە، یان گوتارێکی جیاواز بووە؟ ئایا گوتاری باڵی جەلالیەت گوتارێك بووە شایانی پێناسە کردن بێت یان بریتی بووە لە گوتاری خۆبەدەستەوەدانو رووی چەك کردنە بزووتنەوەی رزگاری کورد بە گشتیو سەرکردایەتی بارزانی بووە بە تایبەتی؟ ئایا گوتاری کۆمەڵە هیچ پەیوەندییەکی بەو گوتارە ناجۆرەوە هەبووە؟

ئایا گوتاری کۆمەڵە لەو قۆناغەدا کە مام جەلال شوێنێکی دیاری ئەوتۆی نەبووە لە کۆمەڵەدا واتە لە دوای رێکەوتنی ئلزاری 1970گۆڕانێکی ئەوتۆی بەسەردا هاتووە؟ ئایا دەشێ گوتاری کۆمەڵە دوای دوورکەوتنەوەی بەشێك لە دامەزراێنەرانی کۆمەڵەش لە کاتێکی زوودا گۆڕانکاری بەسەردا هاتبێت؟ ئایا لە دوای ئەوەی کە نەوەی یەکەمی سەرکردایەتی کۆمەڵە دەستگیرکرانو ئارامو هاوڕێکانی کۆمەڵەیان لە هەرەس رزگار کرد گوتاری کۆمەڵە گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە؟ ئایا دەشێ لەم قۆناغەدا کۆمەڵە کەمێك لە هەژموونی دیدو جیهانبینیو بۆچوونەکانی مام جەلال دوور کەوتبێتەوە؟

لە درووستبوونی یەکێتی نیشتیمانیدا بە تایبەتیو لە شەهیدبوونی ئارامو بە تایبەتریش کە نەوشیروان مستەفا دەبێتە سکرتێری کۆمەڵە ئیتر هەژموونی مام جەلال و دیدوبۆچوونەکانی مام جەلال بەسەر کۆمەڵەو گوتاری کۆمەڵەدا بالأدەست دەبێت. بە تایبەتی لەو روانگەیەوە کە بۆچوونی سکرتێری نوێی کۆمەڵەو مام جەلال نزیکبووە لە یەکترىو هەروەك ئەوەش ئاشکرایە کە مام جەلال پاڵپشتی سکرتێری نوێی کۆمەڵەی کردووەو ئەوەش هەست پێدەکرێت کە هەر لەگەڵ هاتنی سکرتێری نوێی کۆمەڵەدا ئەو تێڕوانینە هەبووبێت کە کۆمەڵەو لایەنەکانی تری ناو یەکێتی یەك گوتارو یەك بەرنامەیان هەبێت تا بکرێنە یەك رێکخراو کە ئەوەش دواتر روویدا.

به هەرحاڵ گوتاری کۆمەڵە گوتارێکی نەتەوەیی نییە بەو مانایەی کە گوتاری نەتەوەیی لە بارگاوی بوونیدا بە لایەنی بەرزی مافەکانی نەتەوە پێناسە دەکرێت کە ئەویش بریتیە لە سەربەخۆییو درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوە. هەروەك گوتاری کۆمەڵە گوتارێکی عێراقی خاوەن شووناسیش نییە لەو رووەوە کە تەنیا بارگاوی کرابێت بە رەگەزەکانی بیناکردنی سیستێمێکی نوێ یان سۆشیالیستی یان دیموکراسی بۆ عێراقو لە رەگەزەکانی ناسیونالیزمی کوردی رووت کرابێتەوە. بەڵکو ئامادەبوونی رەگەزەکانی ناسیونالیزمی کوردی لەچاو رەگەزەکانی عێراقیبووندا زۆر زیاترە. بە گوێرەی کوردستانیش کێشەیەکی تریش لەو رووەوە لە ئارادایە ئەویش ئەوەیە ئایا گوتاری نەتەوەیی دەتوانرێت لە چوارچێوەی سەربەخۆیی بەشێکی کوردستانو درووستکردنی دەوڵەتی کوردی لەو بەشەدا پێناسە بکرێت؟ یان گوتاری ناسیونالیزمی کوردی کاتێك گوتارێکی تەواوە کە هەڵگری پرۆژەی درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی بێت لە کوردستانی یەکگرتوو سەربەخۆدا؟ واتە لێرەوە مەسەلەی چەمکی گوتاری ناتەواوو گوتاری تەواوی نەتەوەیی یان ناسیونالیزمی کوردی دێتە ئاراوە کە لە راستیدا سەربەخۆبوونی بەشێکی کوردستانو درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆ لەو بەشەدا بە جێبەجێکردنی پرۆژەی ناتەواو لە رووی نەتەوەییەوە سەیر دەکرێت، کە ئەوەش دەبێتە هەڵگری گوتاری ناتەواو یان گوتاری هەرێمایەتی لە بری گوتاری تەواو کە گوتاری کوردستانیەو لە گەوهەردا بریتیە لە پرۆژەی سەربەخۆیی کوردستانی گەورەو درووستکردنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی لەسەر هەموو ئەو جوگرافیایەی کە پێی دەگوترێت کوردستانو ئێستا لە نێوان دەوڵەتانی داگیرکەردا دابەشکراوە.

هەر لە بارەی ڕۆڵی کاریگەری مام جەلالەوە لە درووستکردنی کۆمەڵەدا، سەلاح ئەلخەرسان دەڵێت: تالەبانی بە پێی بۆچوونەکانی کۆرشی لاشائی کاری کردو گۆڤارێکی بە ناوی "رزگاری" لە ساڵی 1969دا دەرکرد تا ببێتە ئەو مینبەرەی کە بیری سیاسی بداتە جەماوەر(22). ئەوەی لە ناو خەڵك‌و خوێنەردا ئاشکرایە ئەوەیە کە چەند ڕۆشنبیرێکی سەربە باڵی جەلالی گۆڤاری رزگارییان دەرکردووەو ڕۆڵی مام جەلال لە دەرکردنی ئەو گۆڤارەدا لە ناو خەڵکدا زۆر ئاشکرا نییە، بەڵام ئەوەی ئاشکرایە ئەوەیە کە ئەو گۆڤارە وەکو دەنگی باڵی جەلالیەت وابووە بە تایبەتی لە دژایەتی کردنی ماڵی مەلا مستەفادا. هەروەك لە لایەکی تریشەوە گۆڤاری رزگاری هەوڵیداوە بۆ بلاّوکردنەوەی بیری ماوتسی تۆنگ یان ئاشناکردنی خوێنەری کورد بەو ئاراستە فیکری‌و ئایدیۆلۆجییە کە ئەمەش لە ئاستێکی تردا ئەو قسەیە دەسەلمێنێت کە گۆڤاری رزگاری بۆ ئەوە دەرکراوە کە مینبەری بلاّوکردنەوەی تێزو بۆچوونەکانی مام جەلال‌و نوخبەی ڕۆشنبیری ناو جەلالیەت بێت کە ئەوانیش ئیلهامیان لە کۆرشی لاشائی ناسراو بە دکتۆر جەلالەوە وەرگرتووەو لەسەر ئاستی ناوخۆش مام جەلال بزوێنەرو دینامۆی جوڵەو سەرکردایەتیکردنیان بووە.

ئەم قسانەشمان بۆ ئەوەیە کە بزانین ئایا کام لەو دوو بۆچوونە ڕاستە کە یەکەمیان پێی وایە کۆمەڵە لە مندالّدانی جەلالیەتەوە لە دایکبووەو درێژکراوەی ئەوە. دووەمیشیان تا ئەندازەیەکی ئاشکرا نکوڵی ئەوە دەکات کە کۆمەڵە پەیوەندی بە باڵی جەلالیەت‌و دیدو بۆچوونەکانی مام جەلال‌و کۆرشی لاشائیەوە هەبوو بێت. بێگومان ناتوانرێت نکوڵی ڕۆڵی ئاشکرای مام جەلال‌و باڵی جەلالیەت بکرێت لە درووستبوونی کۆمەڵەداو ناشتوانرێت تەسەوری ئەوە بکرێت کە کۆمەڵە لەژێر کاریگەری‌و هەژموونی بەهێزی جەلالیەتدا نەبوو

بێت، هەر هیچ نەبێت کۆمەڵە لە بەشێکی ئاشکرا لە لێکدانەوەکانیدا بۆ بارودۆخی کوردستانو بزووتنەوەی کوردی ئەو کاتە، واتە باڵی سەرکردایەتی بارزانیو تەنانەت لە روانینیشیاندا بۆ ململانێ ناوخۆییو کۆمەلأیەتیو سیاسیەکانی کوردستانو بنیادی پێکهێنەرانەی کۆمەڵگەی کوردیو شێوازێکی شیاو بۆ خەبات بە ئاشکرا لە ژێر کاریگەری بۆچوونەکانی باڵی جەلالیەت بە گشتیو کەسێتی مام جەلالدا بووە بە تایبەتی، کە بالأدەستبوونی بۆچوونەکانی باڵی جەلالیەت بەسەر کۆمەڵەدا هەر لە سەرەتاوە کۆمەڵەی وەکو رێکخراوێکی نەیاری بنەماڵەی بارزانی نیشانداوە، لە کاتێکدا کە گوتاری کۆمەڵەش لە گەوهەردا جیاوازی ئاشکرای نەبووە لە گوتاری پارتی باڵی سەرکردایەتی بارزانی کە هەردووکیان بریتی بووە لە پێکەوە ژیان لە عێراقێکی دیموکراتیدا، بەلأم لە شتی بچووکو ناسەرەکیدا دیارە گوتاری کۆمەڵە جیاواز بووە لە گوتاری پارتی باڵی سەرکردایەتی بارزانی.

کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان لە مانگی حوزەیرانی ساڵی 1970دا دروستکرا، ئەویش دوای گفتوگۆو ئاڵوگۆڕکردنی بیرورِا لە نێوان ئەو ئەڵقە رۆشنبیریانەی کە لەو کاتەدا لە نێو رۆشنبیرانی باڵی جەلالیەتدا دروستبوو بوون. هەر لە سەرەتاوە کۆمەڵە پەیرِەوی ناوخۆو بەرنامەی کاری رێکخستنی بۆ دانرا کە : جەلال تاڵەبانی نووسیو پێی دەگوترا " کوردایەتی"واتە بزووتنەوەی رزگاری نیشتیمانی کوردستان) کە ئەوەش بەرامبەر چەمکی سیاسیو ئایدیۆلۆجی نەتەوەیی (ناسیونالیزمی) عەرەبیو شۆڕشی عەرەبی بوو کە حیزبی بەعسی فەرمانڕەوا لە عێراقدا بینای دەکرد(23). ئێمە پێشتر ئەو بۆچوونەمان لەلا دروستبوو بوو کە کاژیك لە بۆچوونەکانیدا بۆ کۆمەڵگەی کوردی نزیك بوو بێت لە بیری ناسیونالیزمی عەرەبی کە سەرەتاکەی لە لای ئەو

ناسیونالیستە عەرەبانە فۆرمەلە بوو کە دواتر حیزبی بەعسیان درووستکرد، بەڵام ئەوەی لێرەدا بەرچاو دەکەوێت ئەوەیە کە مام جەلال لە درێژەی ژیانی سیاسی خۆیدا بەوجۆرە دەرنەکەوتووە کە چۆن عەرەبە ناسیونالیستەکانی وەکو بەعس بیر لە مەسەلەی نەتەوایەتی عەرەبی دەکەنەوە ئەویش وەها بیری لە نەتەوایەتی کوردی کردبێتەوە. دەتوانین ئاماژە بۆ ئەوەش بکەین ئەگەر مام جەلال بیرکردنەوەی سەبارەت بە ناسیونالیزمی کوردی هاوشێوەی بیرکردنەوەی ناسیونالیزمە عەرەبەکان بوایە سەبارەت بە مەسەلەی نەتەوایەتی عەرەبی، ئەوا پێموایە هەرگیز مام جەلال لە ژیانی سیاسی خۆیدا لە ناسیونالیستە عەرەبەکان نزیك نەدەبووەو نەیشی دەتوانی لە دوای جیابوونەوە لە سەرکردایەتی بارزانی بچێتە پاڵ رژێمی بەعس چونکە بە هەموو پێوانەیەك ئەو هەڵوێستە لەگەڵ هەڵوێستی ناسیونالیستێکی کورددا یەکناگرێتەوە. بەڵام دەشێ لە رووی هەندێ بۆچوونەوە ئەگەری ئەوە هەبێت کە مام جەلال خەیاڵی ئەوەی کردبێت کە لە کوردستاندا بۆچوونی لەو جۆرە بینا بکرێت کە چۆن ناسیونالیزمی عەرەبی خواستو ویستی سەربەخۆیی نیشتیمانی عەرەبی هەیە ناسیونالیزمی کوردیش خواستو ویستی سەربەخۆیی کوردستانو درووستکردنی دەوڵەتی کوردی هەبێت. بەڵام ئەم بۆچوونە لە بواری پراکتیكو کاری سیاسیدا نەبۆتە پرۆژەی کارکردنی مام جەلالو هەر بەو پێیەش نەبۆتە گوتاری کۆمەڵەو دواترو تاکو ئێستاش ئەوە نەبۆتە گوتاری یەکێتی نیشتیمانی. بە مانایەکی تر ناتوانرێت باسی بوونی گوتاری ناسیونالیزم بکرێت ئەگەر ناسیونایستی خاوەن شوناسو خاوەن پرۆژەو بەرنامە بوونی نەبێتو لە بواری پراکتیکدا ئامادەبوونی خۆی نەسەلەمێنێت.

سەرباری ئەم گێڕانەوانەو چەندین گێڕانەوەی تریش لەسەر مێژووی کۆمەڵە، مامۆستا جەعفەر (فازیل کەریم ئەحمەد کە پێشتر ئەندامی مەکتەبی سیاسی یەکێتی بووە ناتوانێت بەو جۆرە نووسینانە رازی بێت، بۆیە دەڵێت: من خۆم بە پێویستی دەزانم لێکۆڵینەوەی ئەکادیمیو زانستی لە لایەن کەسانی شارەزاو پسپۆڕەوە لەسەر مێژووی کۆمەڵەو یەکێتی نیستیمانی کوردستانو لایەنەکانی تریش بنووسرێت. پێشتر دەبێ هەرچی دۆکیومێنتو بڵاوکراوەو وێنەو نامە هەیە، کە پەیوەندی بە بابەتەکەوە هەیە، ئەرشیف بکرێت. ئینجا دەبێ زۆربەی ئەوانەی بەشداری کاراو چالاکانەیان لە رووداوەکاندا کردووە، لەسەر کلێشەیەکی باش داڕێژراوی پرسیارو وەڵام، زانیاری وردو باوەڕپێکراو لەسەر قۆناغەکانی مێژووی گەشەکردنی ئەو رێکخراوە پێشکەش بکەنو سەرجەمی ئەو شایەتیانە لەسەر مێژوو وەکو خۆی چاپ بکرێن. ئەم زانیاریە هەمە لایەنییە دەکرێت ببێتە بنەمایەك بۆ لێکۆڵینەوە لەسەر مێژووی کۆمەڵە(24).بێگومان من خۆم لایەنگری ئەم بۆچوونەی مامۆستا جەعفەرم، نەك تەنیا بۆ نووسینەوەی مێژووی کۆمەڵە بەڵکو بۆ نووسینەوەی مێژووی سەرجەم حیزبو رێکخراوەکانی کوردستان. دیارە ئەم بابەتەی ئێمە نووسینەوەی مێژوو نییە بە قەد ئەوەی گەڕانە بە دوای ئەو بەرنامەو ستراتیژو پرۆژەیەدا کە کۆمەڵە لە پێناویدا دامەزراوەو بە پێی ئەمانەش ئاشکراکردنی رەهەندەکانی گوتاری کۆمەڵەو دیدی کۆمەڵە بۆ ئایندە. بێگومان من ئەوەم لەلا ئاشکرایە کە زۆربەی ئەو مێژووەی کە نووسراوەتەوە لە رووی بابەتیەوە لاوازە بە تایبەتی لە روانگەی دەورو کاریگەری رووداوەکانەوە، بەڵام ئەوەی کە بۆ باسەکەی ئێمە گرنگە بەرنامەو پەیڕەوو ستراتیژی کۆمەڵەیە کە ئەوانەش دەبنە بنەما بۆ ئاخاوتن کردنی گوتاری کۆمەڵە. ئێمە لەم کارەدا لە دوای دۆزینەوەو

پێناسەکردنی گوتاری کۆمەڵە دەگەڕێن ئەویش بە پشتبەستن بەو پایانەی کە دەشێ بکرێنە بنەما بۆ ئاخاوتنی گوتار کە لە ئاستی یەکەمدا زمانە بەمەرجێ ئەو زمانە بارگاوی کرابێت بە فیکرو مەعریفە. رەنگە قسەیەکی لەم جۆرەش نەك بۆ کۆمەڵە بەڵکو بۆ هەموو حیزبو رێکخراوەکانی کوردستان ئاسان نەبێت لە کاتێکدا ئێمە دەزانین لە کەلتووری کوردیدا فیکر بەرهەم نەهاتووە، هەتا چاوەڕوانی ئەوە لە کۆمەڵە بکەین کە فیکری بەرهەمهێنابێت. بەڵام بە پشتبەستن بە تێزە فیکرییەکانی دەرەوەی واقیعی کوردستان دەتوانین باسی بارگاوی بوونی زمانی کۆمەڵە بە فیکرو بە مەعریفەت بکەین بۆ ئەوەی لەوێشەوە بوارمان بۆ بکرێتەوە کە باسی گوتاری کۆمەڵە بکەین.

ئەوە ئاشکرایە کە کۆمەڵە هەر لە نێو ئەڵقە رۆشنبیرییەکانیەوە جۆرێك لە پەروەردەکردنی هەبووە کە ئەویش پەروەردەکردن بووە بە رۆشنبیری (ماو)ی لە پلەی یەکەمداو رۆشنبیری مارکسی لینینی لە پلەی دووەمداو لە پاڵ ئەوەشدا بیرو بۆچوونەکانی مام جەلال بە تایبەتیش رۆڵی کۆرشی لاشائیو هاوڕێکانی لەسەر مام جەلالو گواستنەوەی ئەو بیروبۆچوونانەش لە رێگای ئەوەوە بۆ نێو رۆشنبیرە لاوەکانی نێو باڵەکەی ئەوو کاریگەری کتێبە دیارەکەی مام جەلال بە ناوی (کوردستانو بزووتنەوەی رزگاریخوازی گەلی کورد) لەو بنەما سەرەکیانە بوون کە کادیرو ئەندامانی کۆمەڵەیان پێ پەروەردە کراوە، کە کۆی ئەو پەروەردەیەش لە چەند خاڵێکدا کۆدەبێتەوە بۆ گەیاندنی کورد بە ئامانجەکانی کە بریتین لە: درووستکردنی حیزبێکی شۆڕشگێڕ کە باوەڕی بە تیۆری مارکسی هەبێتو پشت ببەستێت بە کرێکارانو جوتیاران لە بنیادی رێکخراوەکەیدا، هاوپەیمانی نیشتیمانی پێشکەتنخواز، شەڕی میللی درێژخایەن(25). دیارە بۆ پێگەیاندنی کادیری پێشکەوتووی کۆمەڵە ئاستی پەروەردەکردنەکە جیاواز

بووه. هەر لەو سەروبەندەشدا کۆمەڵە لە پایزی 1972دا بلاّوکراوەی ئالاّی سووری دەرکرد کە لە ماوەی ئەو چەند ساڵەی پێش دەستپێکردنەوەی شەڕی نێوان رژێمو کورددا سێ ژمارەی لێدەرچووە. ئەویش بە ژمارەی سنووردارو زیاتر بۆ ئەندامو کادیرانی کۆمەڵە خۆی بووە چونکە ئەم بلاّوکراوەیە لە راستیدا بریتی بووە لە بلاّوکراوەی ناوخۆی کۆمەڵە. کە زیاتر باسی لە شێوازی پەروەردەکردنی کادیرو چۆنێتی هەڵسوکەوتی لە ناو جەماوەردا دەکرد لەگەڵ بلاّوکردنەوەی روانینو دیدی ماوتسی تۆنگانەو بەشێك لە ئەزموونی ئەو وڵاتانەی لە روانکەی تێزەکانی ماوتسی تۆنگەوە خەباتی جوتیارییان کردووە لە پێناوی گەیشتن بە رزگاری نیشتیمانیدا. کەواتە لێرەدا دەتوانین ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە لە ئاستی نەگوتراوو گوتراویشدا کۆمەڵە ئامانجێکی ئاشکرای لەبەردەمدا بووە کە ئەویش رزگاری نیشتیمانی بووە کە دەشێ ئەمە وەکو گەوهەری گوتاری کۆمەڵە سەیر بکرێت. ئەنجا ئەو رێگایەی کە کۆمەڵە لەبەری گرتووە لە خەباتی خۆیدا بۆ گەیشتن بەو ئامانجە ئەوەیان بواری قسە لەسەر کردنی ترە.

ئەوەی ئاشکرایە ئەوەیە کە کۆمەڵە لە درووستبوونیەوە تاکو دەستپێکردنەوەی شەڕی نێوان رژێمو پارتی دیموکراتی کوردستان لە بەهاری ساڵی 1974دا هەوڵیداوە بە پشتبەستن بە تێزەکانی ماوتسی تۆنگو مارکسی لینینی و بە کاریگەری ئاشکرای بۆچوونەکانی مام جەلال کە ئەویش بەشێکی لە ژێر کاریگەری کۆرشی لاشائیدا بووە گوتارێکی تایبەت بە خۆیی هەبێت. ئەو گوتارەش کە گوتاری کۆمەڵەیە لە دامەزراندنیەوە گوتاری رزگاری نیشتیمانی بووە. ئیتر ئەوەی کە لە بواری پراکتیکدا دواتر کراوە ئەوە دەبێ لە چوارچێوەی ئەو واقیعەدا گفتوگۆ بکرێت کە کوردستانو عێراقیشی تێدابووە. ئەمە

سەرباری لەبەرچاوگرتنی ئەو واقیعەی کە کۆمەڵەی پێدا تێپەڕبووە بە تایبەتی وەکو دەزانین لە ماوەیەکی کورتی دوای دامەزراندنیدا کۆمەڵە سکرتێرەکەیو بەشێك لە کادیرە بنەڕەتیەکانی دەستگیر دەکرێنو بەشێکی تریش دوور دەکەونەوەو نەوەیەکی نوێو گەنجی چالاکی کەم ئەزموون سەرکردایەتی کۆمەڵە دەگرنە دەستو بە شێوەیەکی چالاك کۆمەڵە رێك دەخەنەوەو سەرەتای قۆناغێکی نوێ لە خەباتی کۆمەڵە دەست پێدەکەن کە ئەویش خەباتی چەکدارییە بە تایبەتی لە بارودۆخێکدا کە بێئومێدی باڵی بەسەر هەموو کوردستانو کورددا کێشابوو، ئەویش بارودۆخی دوای شکستی بزووتنەوەی کورد بوو بەسەرکردایەتی بارزانی.

2-گوتاری کۆمەڵە لەسەردەمی سکرتێریێتی شەهید ئارامدا.

دوای دەستگیرکردنی سکرتێرو ئەندامانی سەرکردایەتی کۆمەڵە لە ئێران‌و رادەستکردنەوەیان بە عێراق، ئەم گروپە بە سکرتێریشەوە لە لایەن رژێمەوە بە لە سێدارەدان‌و زیندانی کردن حوکم دران. شەهابی شێخ نوری کە سکرتێری یەکەمی کۆمەڵە بوو لەگەڵ جەعفەر عەبدولواحیدو ئەنوەر زۆرابدا لە رۆژی 21ی تشرینی دووەمی ساڵی 1976دا لە سێدارەدران. ژمارەیەکی لەبەرچاویش لە سەرکردایەتی‌و کادیرە پێشکەوتووەکانی کۆمەڵە حوکمی زیندانیان بەسەردا سەپێندرا. بەڵام ئایا دوای گرتن‌و پێش لە سێدارەدانی ئەم پۆلە سەرکردەیەی کۆمەڵە، ئیتر کۆمەڵە بەبێ کەسی مایەوەو کەس نەبوو سەرکردایەتی بکات؟ بە هەرحاڵ برایم جەلال کۆمەڵێ چیرۆك دەگێڕێتەوە بە تایبەتیش لە باسکردنی شەهید ئارام‌و سەرکردایەتی هەرێمەکاندا جۆرێك لە ناکۆکی‌و نەگونجان لە نێوان بۆچوونەکانی ئەوو نەوشیروان مستەفاو فەرەیدوون عەبدولقادرو مەلا بەختیارو مامۆستا جەعفەردا هەیە. بە ئاشکرا دیارە کە برایم جەلال نکوڵی لە رۆڵ‌و توانای شەهید ئارام‌و شەهید ئازاد هەورامی‌و سالار عەزیزو مەلا بەختیار دەکات لە شاندانە ژێر هەرەسی کۆمەڵە لەو بارە سەختەی دوای ئەو کارەساتەدا کە بەسەری هات، کە ئەوە ئاشکرایە ئەگەر ئەم کۆمەڵە کادیرە چوست‌و چالاك‌و وریایە نەبوونایە لە کاتی گرتنی پۆلی یەکەمی سەرکردەکانی کۆمەڵەدا، ئەگەری ئەوە زۆر کەم بوو ئەم رێکخراوە گەنجە لە کورتترین ماوەدا بەو تواناو بوێری‌و گیانی خۆنەویستیەوە بێتەوە مەیدانی خەبات. برایم جەلال دەڵێت: شاسوار جەلال ناسراو بە شەهید ئارام کە دوای ئاشبەتاڵ‌و گرتنی زۆربەی ئەندامانی سەرکردایەتی کۆمەڵە لە 1975دا، کۆمیتەی هەرێمەکانی دامەزراند. شەهید ئارامیش وەك هاوڕێیانی تری لە ریزەکانی کۆمەڵەدا نەما، بەڵام گرتنی بە کۆمەڵی ئەندامانی سەرکردایەتی و سکرتێری کۆمەڵەی بە هەل زانی بۆ

دروستكردنی كۆمیتەی هەرێمەكانو كۆكردنەوەی زۆربەی ئەندامە كۆنەكانی خاوەن رەوتی عێراقچێتی لە ناویاندا(26). تەنیا لێرەدا سەرنجی ئەوە دەدەین: یەكەم ئارام لەو كاتەدا بە شەهید ئارام نە ناسراوە بەڵكو دوای شەهیدبوونی ئەو وشە پڕ لە شەرەفمەندیە چووەتە پێش ناوەكەیەوەو چووەتە ریزی نەمرە پایە بەرزەكانەوە. دووەم هەروا ئاسان نییە كەسێك وازی لە رێكخراوێك هێنا بێتو لە كاتی شكستدا كە ئەو رێكخراوە هێشتا ژمارەیەكی زۆر ئەندامی هەبوو بێت كەچی ئەو كەسە لە دەرەوەی رێكخستن بێتەوە ناوەوەو سەركردایەتی ئەو رێكخراوە لەو بارە شكستەدا بگرێتە ئەستۆو زیندووشی بكاتەوە. بێگومان لێرەدا تێكەلاًوییەك هەیە لە رایەكانی ئەم كادیرە كۆنەی كۆمەڵەدا چونكە پێشتریش دەڵێت: كەسانێك لە دەستەكەی مام جەلال وەك فوئاد شێخ ئەنوەر (مەبەستی فوئاد قەرەداخییە)، ئەشرەف شێخ شەرەف، خوالێخۆشبوو فازیل مەلا مەحموود خاوەنی ئەو بیرە بوون كە هەوڵبدرێت كۆمەڵە بكرێت بە عێراقیو ببێتە ئەڵتەرنایتیڤی حیزبی شیوعی عێراقی(27). دیسان ئەم بۆچوونەش جێگای گومانە بە تایبەتی بۆ مام جەلال چونكە ئەوەی ئاشكرایە مام جەلال لەو سەروبەندەداو پێشتریش ئەوەندەی بڕوای بە بیری ماوتسی تۆنگ هەبووە ئەوەندە بڕوای بە لینینیزم نەبووەو گەوهەری جیهانبینی مام جەلالیش كە ئیلهامی لە ماوو بۆچوونەكانی ماوەوە وەرگرتووە شۆڕشی رزگاری نیشتیمانی بووە نەك درووستكردنی دیكتاتۆری پرۆلیتاریا بۆ عێراق، بەڵكو ئەو بڕوای بە بیناكردنی عێراقێكی دیموكراتی هەبووە كە لە سایەیدا كورد ببێت بە خاوەنی مافەكانی خۆی، یان بڕیاری چارەنووسی خۆی بدات. ئەنجا ئەگەر ئەم قسەیەی برایم جەلال راست بێت كە مام جەلال لە ساڵی 1970دا هەڵگری بیری عێراقچێتی بوو بێتو ویستبێتی گوتاری كۆمەڵە گوتارێكی عێراقی بێت، كە

دیاره لە راستیدا وانییە، بۆچی دەبێت ئەو ئارام لە ساڵی 1975دا بەوە تاوانبار بکات کە ویستبێتی گوتاری کۆمەڵە بکات بە گوتارێکی عێراقی؟ کە دیسان سەلماندنی عێراقچێتی ئارامیش ئاسان نییە چونکە پێناچێت ئارام بڕوای بە بیناکردنی دیکتاتۆری پرۆلیتاریای عێراقی هەبوو بێت کە دواتریش لە نووسینەکانیدا ئەوە ئاشکرا دەبێت. بەهەرحاڵ لە رووی راستی و پشت بەستن بە لێکدانەوەی کاری ئەم دوو سەرکردە دیارەی کۆمەڵەو یەکێتی پێناچێت راستی بۆچوونەکانی برایم جەلال نە بۆ عێراقچێتی مام جەلال و شەهید ئارام بسەلمێنرێت، نە بۆ کوردستانیبوونی ئەندامانی تری نەوەی یەکەمی سەرکردایەتی کۆمەڵە بەو شێوەی کە ئەو باسی دەکات. بەڵکو ئەوەی ئاشکرایە ئەم دوو بۆچوونە لە کۆتایی حەفتاکان بۆ دواوەو لە دوای شەهیدبوونی ئارام و بوون بە سکرتێری نەوشیروان مستەفاو زیاتریش لە دوای لە زیندان ئازادبوونی فەریدوون عەبدولقادر باسی ئەوە دەکرا کە شتێکی لەو جۆرە لە ئارادایە بەلاَم لە رووی راستییەوە پێناچێت کێشەی کۆمەڵە کێشەی ناکۆکی فیکریو درزبردنی گوتاری کۆمەڵە بووبێت. فەریدوون عەبدولقادر کە دوای ئازادبوونی لە زیندان لەلای بەشێك لە کادیرانی کۆمەڵەو خەڵکیش وەکو خوێندەوارو خاوەن قەڵەمێکی داکۆکیکەر لە کوردستانی بوونی کۆمەڵە باس دەکرا، خۆی ئێستا وەها سەیری کێشەکان ناکاتو وەکو لە پێشتر کورتەی بۆچوونەکانی ئەومان نووسیەوە پێی وانیە کێشەی کۆمەڵە کێشەی فیکر یان کوردستانیبوونو عێراقچێتی بووبێت. راستە ئەو ئەندامە چالاکانەی کە لەگەڵ ئارامدا کۆمیتەی هەرێمەکانیان پێکهێنا، دوای شەهیدبوونی ئارامیش، خۆیان بە شوێنکەوتووانی ئارام دەزانی، نەك عێراقچی بەو بۆچوونەی کە برایم جەلال مەبەستێتی. ئەم دەستەیەش کە خۆیان بە شوێنکەوتووانی شەهید ئارام دەزانی، ئەمانیش

میتۆدو له هەمان کاتدا پاساوی خۆیشیان هەبوو بۆ بەرگری کردن له بۆچوونەکانیان که ئەوانەی دیار بوونو خاوەنی قەڵەم بوون لەو بوارەدا مەلا بەختیارو سالار عەزیزو شەهید ئازاد هەورامیو مامۆستا جەعفەر بوون که دیسان سەلماندنی ئەوەی که ئەمانیش هەڵگری گوتاری عێراقچێتی بووبن دیسان ئاسان نییه، ئەویش لەبەر پەیوەستبوونی تەواوەتیان به زەحمەتکێشان و رەنجدەرانی کوردستانەوەو بڕوابوونیان به شۆڕشی رزگاری نیشتیمانی کوردستانو خەباتی نەپساوەشیان لەو بوارەدا که له راستیدا ئەمان خەباتی پێشمەرگایەتیان له کوردستاندا رێکخستەوەو دەستپێکردەوە. ئەمە بێجگه لەوەی که له نووسینەکانی شەهید ئارامدا به ئاشکرا کوردستانی بوونی ئارام خۆی ئاشکرایەو بەو پێیەش شوێنکەوتووەکانی دەبێ هەڵگری پەیامەکەی ئەو بن که جیاوازییەکی ئەوتۆی پێوەدیار نییه لەگەڵ بۆچوونی ئەو ئاراستەی تری ناو کۆمەڵەدا که به کوردستانی ناویان دەبرا. شەهید ئارام له ژماره یەکی ئالأی شۆڕشدا نووسیوویەتی: بزووتنەوەی رزگاریخوازانەی گەلی کوردستان که بزووتنەوەی گەلێکی دابەشکراو و نیشتیمان لەت لەتکراو و ماف پێشێل کراوە، بزووتنەوەیەکی عادیلانەی ناوەرۆك پێشکەوتنخوازەو بەشێکی لەجیاکردنەوە نەهاتوی بزوتنەوەی رزگاریخوازانەی گەلانی جیهانه(28). هەروەك شەهید ئارام وەها سەیری خەباتی کۆمەڵه دەکات که بەشێکه له خەباتی گەلانی عێراق له پێناوی بیناکردنی سیستێمێکی نوێدا : که له سایەیدا گەلی عێراق به دیموکراسی راستەقینه بگاتو گەلی کوردستانیش به مافی چارەنووسی له عێراقدا شاد بێت و کوردستانی عێراق ببێته بنکەی شۆڕشی رزگاری گەلی سەرانسەری کوردستان و رزگاربوونی تەواوی له هەموو جۆره چەوسانەوەیەك(29). ئەمانه قسەی راستەوخۆی شەهید ئارامه که به ئاشکرا

دیاره گوتاری کۆمەڵە تا ساتەوەختی هەڵوەشاندنەوەی‌و دوای ئەوەش گوتاری یەکێتی تاکو ئێستاش لە چوارچێوەی وتەکانی شەهید ئارام تێپەڕی نەکردووە، کە ئەویش گوتارێکە بە بەشێکی دیار لە رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بارگاوی کراوە.

بەرامبەر بە بۆچوونەکانی برایم جەلالدا، نەوشیروان دەڵێت: شاسوار جەلال کە دوایی بە کاك ئارام ناوی دەرکرد، لەوانە بوو بەردەست(بەردەستی بەعس) نەکەوتبوو، خۆی شاردبووەوە. شاسوار لەسەرەتاوە یەکێ بوو لە ئەندامە چالاکەکانی کۆمەڵەو شارەزای رێکخستن‌و زۆری ئەندامەکانی بوو. هەر زوو هەوڵێکی زۆری دا بۆ گرتنەوەی پاشماوەی رێکخستنەکەو، رێکخستنەوەی. ئەوسا رێکخستنی کۆمەڵە هەر پارێزگایەکی بە هەرێمێك دانابوو. لە هەر پارێزگایەك یەکێکی دیاری کردبوو، لەوانە: سالار(نەجمەدین عەزیز) لە سلێمانی، عادل(ئازاد هەورامی) لە کەرکوك، مەلا بەختیار(حیکمەت محەمەد کەریم) لە خانەقین، عەبدورەزاق لە هەولێر، پێکەوە کۆمیتەیەکیان پێکهێنابوو بۆ سەرکردایەتی کۆمەڵەو ناویان نابوو کۆمیتەی هەرێمەکان(30). دیارە ئەم کۆمیتەیەش لەو بارە شکستەی کۆمەڵەدا ئەرکی جیدیان جێبەجێ کردووەو جێبەجێ کردنی ئەرکیش لە شکستێکی وەهادا کە سەرکردایەتی رێکخراوێ بە سکرتێرەکەشیەوە دەستگیر بکرێن و ئومێدی رزگاربوونیشیان زۆر کەم بێت، کارێکی ئاسان نییە بە تایبەتی لە بارودۆخی ئەو کاتەی کوردستاندا کە شۆڕشی کورد هەرەسی هێنابوو. ئەم رێکخراوە تازەیەش لە کورتترین ماوەدا کەوتبووە بەر شاڵاوی سەختی بەعس‌و دەزگا سیخوڕییەکانی. ئەم کۆمیتەیە وەکو نەوشیروان مستەفا دەڵێت: چەند کارێکی گرنگی ئەنجامدا بوو لەوانەش ئەندامەکانی کۆمەڵەیان رێکخستبووەوە. لەگەڵ زۆری ئەوانەی خۆیان

شاردبووەوەو ئەوانەی ئاشکرا نەبووبوون پەیوەندیان درووست کردو هەموو ئەو شانەو خەتانەیان پێکەوە گرێ دایەوە کە مابوون، کۆمیتەیان لە شارەکاندا دامەزراندەوەو کەوتنە راکێشانی تێکۆشەرانی تازە. پەیوەندیان لەگەڵ چەندین ئەفسەری شۆڕشگێڕو کادیری پێشمەرگایەتی درووست کردو داوایان لێکردبوون خۆیان ئامادە بکەن بۆ چوونە شاخ(31).

ئێستا ئەگەر بەراوردی ئەم دوو بۆچوونە بکەین ئەوا جیاوازییەکی ئاشکرا هەیە لە نێوانیاندا. یەکەمیان کە زۆر بە کەم بەها سەیری رۆڵ و کاریگەری شەهید ئارامو هاوڕێکانی دەکات، رەنگە نەگەیشتنی ئەم کادیرە کۆنەی کۆمەڵە بە یەکێك لەو پێگانەی کە لە ژیانی سیاسیو حیزبایەتیدا لە ناو کۆمەڵەدا شەهید ئارامو هاوڕێکانی پێی گەیشتوون هۆکارێك بێت بۆ فۆرمەلەکردنی ئەم جۆرە تێڕوانینە. بۆیە ئەمە دەشێ وەکو بەرهەمی مۆتیڤی نابابەتی سەیر بکرێت کە زیاتر پەیوەندی بە بەدینەهاتنی ویستە شەخسیەکانی ئەم کارەکتەرەوە هەبێت کە ئەوەش بۆ نووسینەوەی مێژوو زیانی زۆری دەبێت بە تایبەتی لە نووسینەوەی مێژووی رێکخراوێکی وەکو کۆمەڵەدا کە مێژووەکەی تاکو ئێستا تەمومژاوییە. بەلاَم ئەوی دووەمیان واتە هەڵسەنگاندنی کاك نەوشیروان مستەفایە کە سەرباری ناکۆکی ئاشکراو راگەیاندنی ئەوەشی کە ئەو بڕوای بە مەسەلەی مارکسیزم- لینینزم نەبووە کەچی زۆر بە بەرزی رۆڵی شەهید ئارامو هاوڕێکانیشی لە سەرکردایەتی کۆمیتەی هەرێمەکان دەنرخێنێتو ئەوەش دەردەبڕێت کە ئەوان کۆمەڵەیان لە رووخاندنی تەواوەتی پاراستو باسی شارەزاییو بە توانایی شەهید ئارامیش دەکات لە کاری رێکخستنو لە ئاگاداربوونی لە رێکخستنەکانی کۆمەڵە کە ئەمەش بە تەواوەتی پێچەوانەی بۆچوونەکەی برایم جەلالە کە گوایە ئارامو برادەرەکانی پەیوەندییان بە

کۆمەڵەوە نەماوەو دواتریش هەوڵیانداوە کۆمەڵە بە ئاراستەی عێراقچێتی ببەن واتە بە بۆچوونی ئەو گوتاری کۆمەڵە لە کوردستانیبوونەوە بکەن بە عێراقچێتی.

بە هەرحاڵ ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە ئەوەیە ئایا گوتاری کۆمەڵە لەسەردەمی ئارامدا هیچ گۆڕانکارییەکی ئاشکرای بەسەردا هات؟ ئایا گوتاری کۆمەڵە لەسەردەستی ئارامو هاوڕێکانیدا گۆڕا بۆ گوتارێکی عێراقی یان کومەڵە کرا بە رێکحراوێکی عێراقچی؟ ئەگەر گۆڕا چۆنو بەچی شێوەیەكو کامەیە ئەو گوتاری عێراقچێتیەو رەهەندەکانی چی بوون؟ دیارە ئەوە ئاشکرایە بۆ باسکردنی بابەتێکی لەوجۆرە تەنیا قسەی سەرزارەکی بەسە نییە. راستە مێژوویەك هەیە بە ناوی مێژووی زارەکی بەڵام ئەوەیان بریتیە لە گێرانەوەی رووداوەکان لە شێوەی حیکایەتدا، ئەوەش زیاتر سرووشتی مێژووی وەسفی بەر لە تۆمارکردن یان پێش سەردەمی نووسینە. یان لەسەردەمی نوێدا بریتیە لە قسەی ئەو کەسانەی کە بە راستی رووداوەکانیان بینیووەو خۆیان توانای تۆمارکردنیان نییە، کەسانێکی تر بۆیان تۆماریان دەکەن بە مەبەستی ئەوەی بزانرێت چی لە پشتی ئەو گێڕانەوە زارەکیەوە هەیە؟ بە هەرحاڵ جێگای خۆیەتی ئێستا بپرسین ئایا گوتاری کۆمەڵە وەکو لە سەرەوە باسمان کرد کە گوتاری رزگاری نیشتیمانی بوو لەسەردەمی ئارامدا، گۆڕا بۆ گوتاری عێراقچێتی، یان گۆڕانکاری گەوهەری بەسەردا هات؟

لە بابەتێکیدا مامۆستا جەعفەر کادیری پێشکەوتووی سەرەتاکانی شۆڕشو ئەندامی ناوەندی کۆمەڵەو ئەندامی مەکتەبی سیاسی کۆتایی حەفتاکانی یەکێتی نیشتیمانیو یەکێك لە لێکۆڵەرە بە سەلیقەو وردەکانی کورد، سەبارەت بە کتێبەکەی برایم جەلال، نووسیوێتیو دەپرسێت: ئایا شەهید ئارام عێراقچی

بوو؟(32). بێگومان ئەمە پرسیارێکی زۆر درووستەو بۆ کەسێکیش کە پەیوەندی لەگەڵ شەهید ئارامدا هەبووبێت دەشێ باشتر ئاگاداری ئەو مەسەلە بێت. ئەم نووسەرە بە جیدی بەرگری لەوە دەکات کە شەهید ئارام سەرکردەیەکی واقیعی بووەو بە وەهم نەژیاوەو پێی وابووە کە خەباتی گەلی کورد لە کوردستانی عێراقدا بەشێکە لە خەباتی دیموکراتی گەلانی عێراق. مەلا بەختیار لەسەر بیری کوردستانی شەهید ئارام لە مەراسیمی دووەمینساڵڕۆژی شەهید ئارامدا کە لە گوندی شێنی بۆی سازکرا، دەڵێت لە وتاری مەراسیمەکەدا هاتووە: هاوڕێ ئارام باش لەوە گەیشتبوو کە خەباتی خەڵکی کوردستان لە عێراقدا بەشێکی نەپچڕاوە لە خەباتی خەڵکی کورد لە هەموو پارچەکانی تری کوردستان، ئەو یەکێتیەش دەبێ لەگەڵ رەوتی مێژوودا گەشەی پێ بدرێ‌و بەرەو پێشەوە بچێت لە پێناوی هێنانەدی ئەنجامی کۆتایی لە خەباتی دوورو درێژی خەڵکی کوردستاندا لە پێناوی دامەزراندنی کوردستانێکی سۆشیالیستدا(33).

هەڵبەت جێگای خۆیەتی بپرسین ئایا لە سەروبەندی دروستبوونی کۆمەڵەدا ناسیونالیزمی کوردی بە جۆرێکی ئەوتۆ پەرەی سەندووە کە هەڵگری پرۆژەی سەربەخۆیی و دروستکردنی دەوڵەتی کوردی بوو بێت؟ کە مەبەست لەوەش دروستکردنی دەوڵەتی یەکگرتووی کوردستانە. واتە ئازاد کردن و یەکپێگرتنەوەو دروستکردنی یەك دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی لەسەر هەموو جوگرافیای کوردستان لەو مێژووەدا بووەتە داواکاری ناسیونالیزمی کوردی؟ بێگومان ئەگەر واقیعیانە سەیر بکەین، ئەوا ناتوانین هەروا بە ئاسانی لە خۆمانەوەو بێبنەما قسەیەکی لەم جۆرە بکەین و بڵێین بەڵێ ناسیونالیزمی کوردی لەو کاتەدا خاوەنی پرۆژە بووە، چونکە ئەوە ئاشکرایە نە لەو کاتەداو نە

دوای ئەو کاتەو نە ئێستاش ناسیونالیزمی کوردی نەگەیشتۆتە ئەو ئاستەی پەرەسەندن کە پرۆژەیەکی لەو جۆرەی هەبێت، هەتا داوا لە کۆمەڵە بکەین بڵێین بۆچی پرۆژەیەکی لەوجۆرەی نەبووە. ئەگەر تەنیا لەسەر ئاستی کوردستانی ژێردەسەلاتی دەوڵەتی داگیرکەری عێراقیش سەیر بکەین ئەوا دیسان ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات: ئایا بزووتنەوەی کورد لە درووستبوونی دەوڵەتی نوێی عێراقەوە بێجگە لە سەردەمی شێخ مەحمود کە باسی حکومەتی کوردستانی کردووە لە چوارچێوەیەکی سنووردارا، ئایا هیچ حیزب و رێکخراوو بزووتنەوەیەکی خاوەن نفوزو جەماوەر بووەتە خاوەنی پرۆژەی درووستکردنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ لەم بەشەی کوردستاندا؟ دیسان بە ئاشکرا دیارە هیچ کام لە حیزب و رێکخراوە خاوەن جەماوەرەکانی کوردستان هەڵگری بەرنامەی درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆو خاوەنی پرۆژەی جیاکردنەوەی ئەم بەشەی کوردستان نەبوون لە عێراقی عەرەبی. کەواتە لێرەوە بە ئاشکرا دەتوانین بڵێین گوتاری کۆمەڵەش نە لە پێش سکرتێرێتی شەهید ئارام و نە لە سەروەخی ئەوداو نە دوای ئەویش بارگاوی نەکراوە بە بیرو مەعریفەی ناسیونالیزمێکی خاوەن شووناس کە مەبەست لەوەش ناسیونالیزمی کوردی خاوەن پرۆژەی سەربەخۆیی و دەوڵەت بووبێت. نە لەسەر ئاستی کوردستانی گەورەو نە لەسەر ئاستی کوردستانی عێراقیش ئەوە بەرهەم نەهاتووە.

کەواتە بە ئاشکرا دیارە گوتاری کۆمەڵە هەر لە سەرەتاوە بارگاوی کراوە بە جیهانبینیەك کە بریتیە لە ژیان لە عێراقێکی دیموکراتدا کە بۆ سەردەمی خەباتی شاخ و پێش بڕیاری پەرلەمانی کوردستان لە سەرەتای نەوەدەکانی سەدەی رابردوودا بەرنامەی کۆمەڵەو یەکێتی و پارتی و حیزبە دیارەکانی تری ئەم بەشە لە ئۆتۆنۆمی تێپەڕی نەکردووە. ئیتر بۆ دەبێت شەهید ئارام بە

خاوەنی پرۆژەی عێراقچێتی دابنرێت لە مێژووی کۆمەڵەدا؟ ڕاستە بارودۆخی کوردو بزووتنەوەکەی ئەوە بووە کە خەبات بکات لە پێناوی ئۆتۆنۆمی لە عێراقێکی دیموکراتدا، بەڵام ئەم گوتارە واتە گوتاری ئۆتۆنۆمی ناتوانرێت بە گوتارێکی خاوەن شووناسی ناسیونالیزم دابنرێتو لە کاتێکیشدا کە بزووتنەوەی نەتەوەیی یان هەر حیزب و ڕێکخراوێك هەر ناوێك لە خۆی بنێت گرنك نییە بە ئەندازەی ئەوەی کە بەرنامەکەی و شێوەی کارکردنی بۆ جێبەجێ کردنی بەرنامەکەی گوتارەکەی دیاری دەکات. لەم ڕوانگەیەوە کۆمەڵەش چ لە پێش شەهید ئارام و چ لەسەردەمی ئەویشدا خاوەنی گوتاری ناسیونالیزم نەبووە، ئەگەر گەوهەری گوتاری ناسیونالیزم پرۆژەی سەربەخۆییو درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی بێت لەسەر جوگرافیای نەتەوە.

بێگومان ئەوەی کە لە بارەی کۆمەڵەوە باس دەکرێت ئەوەیە وەکو ڕێکخراوێکی ڕابوونەوە درووستبووە، ئەویش لە قۆناغێکدا کە پارتی دیموکراتی کوردستان لە مەیدانی خەباتی چەکداریدا بووەو لە سەنگەری دژایەتی کردنی ڕژێمدا بووەو خاوەنی هێزێکی زۆری پێشمەرگە بووە، لەو کاتەدا کۆمەڵە درووستبووە. بەڵام لە ڕاستیدا لە قۆناغی دوای ڕێکەوتنی ئازاردا، سەرباری هێزی بەربڵاوی بزووتنەوەیکوردی، لە رووی مەعنەویەوە لە بارێکی ئاساییدا بووە کە وەکو پێشتر گوتمان گوتاری شۆڕش لەو کاتەدا لەرووی ڕەگەزەکانی حەماسەت و ڕەگەزەکانی ڕابوونەوەو نوێبوونەوەوە تا ئەندازەیەك پاشەکشەی کردبوو، بە تایبەتی لە لای ئەو ڕووبەرەی کۆمەڵگەی کوردی کە پارتی نەبوون یان یان ئەوانەی کە نەیانتوانیووە خواست و ویستەکانی کورد ببەستن بە پارتییەوەو بوونی کورد لە کەسێتی بارزانیدا ببینن یان کۆبکەنەوە. گوتاری ئەو سەردەمەی بزووتنەوەی کوردی لە ئاستی خوار ئاستی گوتاری ناسیونالیزمەوە بووەو ئەو

بارەی کە بزووتنەوەی کوردی تێدا بووە گوتاری کوردی کردۆتە گوتارێکی خۆپارێزی لاواز بە جۆرێك لە ئاستی بەرهەمهێنانی پرۆژەی رابوونەوەدا نەبێت. درووستبوونی کۆمەڵە لەو سەروەختەدا وەکو جۆرێك لە رابوونەوە سەیر کراوە. بەڵام ئایا لە راستیدا گوتاری کۆمەڵە بارگاوی کراوە بە رەگەزەکانی رابوونەوە؟ ئایا رەگەزەکانی رابوونەوە لەو سەردەمەدا ئامادەبوونیان هەبووە، کە گوتارێکی پارێزکارانەو بارگاوی کراو بە رەگەزەکانی ئۆتۆنۆمی بۆ گەلێکی بن دەست لەو بارودۆخەدا بالأدەست بووە، کۆمەڵە بووەتە هەڵگری گوتارێك بتوانرێت پێی بگوترێت گوتاری رابوونەوە؟ ئایا دەتوانرێت بێ گفتوگۆکردنی گوتاری کۆمەڵەو بێ دیاریکردنی رەگەزەکانی گوتاری رابوونەوە لەو سەردەمەدا کۆمەڵە وەکو رێکخراوێك سەیر بکرێت کە هەڵگری پرۆژەی رابوونەوە بوو بێت؟

3-کۆمەڵە لە روانگەی گوتاری رابوونەوەوە:

جارێکی تر ئەوە دووبارە دەکەینەوە کە گوتار بریتیە لەو پەیامەی کە لە نووسەرەوە دەگاتە خوێنەر کە ئەوەش لە میانەی دەقی نووسراوەوە

دەبێت(34). بێگومان ئەگەر باسی گوتاری فیکری بکەین دەبێ ئەوە بزانین کە مەبەست بەرهەمەکانی ئەو فیکرەیە کە ئامانج لەوەش لە بنەڕەتدا بوونی کۆمەڵێ دەقە(35). کە ئەویش دیسان مەبەست لێی ئەو پەیامەیە لە خاوەنی فیکرەوە لە ڕێگای دەقی نووسراوەوە دەگات بە خوێنەر. بێگومان کاتێ باسی گوتار دەکەین لە مێژووی فەرهەنگو نووسینی کوردیدا، دەبێ ئەوەمان لەلا ئاشکرا بێت، باسکردنی گوتاری فیکری و گوتاری فیکری کوردی هەروا ئاسان نییە. لە راستیدا باسکردن لە گوتاری فیکری کوردی بریتیە لە بیناکردن لەسەر زەمینەیەکی بۆش چونکە دەبێ بۆ قسەکردن لەسەر گوتاری فیکری کوردی پێش وەختە ئەوە دیاری بکەین کامەیە فیکری کوردیو کامانەن بیرمەندەکانیو کامانەن ئەو دەقانەی کە هەڵگری فیکرێکن کورد بەرهەمهێنی بێت؟ بۆیە لە بارێکی وەهادا ئێمە ناچارین بگەڕێینەوە بۆ ئاخاوتن کردنی گوتاری سیاسی کوردی ئەویش لە میانەی ئەو دەقە سیاسیانەی کە هەن ئەویش لە زۆربەی حاڵەتەکاندا دەقی ئایدیۆلۆجی رووتکراوەن لە هەموو جۆرە مەعریفەو زانستێکی سیاسی. ئێمە ئەوەش دەزانین ئەگەر پێداگری بکەین لە سەر شوناسی گوتار ئەوە دەبێ بڵێین دەبێ گوتار لە دەقی نووسراوی نووسەری کوردو بە زمانی کوردی بێتو هەڵگری بیرو مەعریفەی کوردی بێت. واتە لێرەدا دەتوانین ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە ئاماژەو هێمای کوردی دەبنە بنەما بۆ درووستکردنی پەیوەندی لە نێوان بەرهەمهێنی دەقی کوردی کە بنەمای گوتاری کوردیە لەگەڵ وەرگر کە خوێنەری کوردییە. مەبەستمان لەم قسەیە ئەوەیە ئەگەر لەم روانگەیەوە سەیری گوتاری ئایدیۆلۆجی یان سیاسی بکەین کە کەمتر بارگاوی دەکرێت بە رەگەزەکانی فیکرو مەعریفەو زیاتریش گواستنەوەیە لە ئایدیۆلۆجیا سیاسیە دیارەکانەوە کە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا بەرهەم هاتوون،

ئەوسا تا ئەندازەیەکی دیار ئەوە ئاشکرا دەبێت کە گوتاری ئایدیۆلۆجی زیاتر گوتارێکی نێونەتەوەییە، لەچاو ئەوەی کە گوتارێکی تایبەتمەند بێت بە نەتەوەیەك یان گروپو دەستەی دیاریکراوو لە جوگرافیایەکی دیاریکراودا بەرهەم هاتبێت. هەر لێرەوە گوتاری کۆمەڵەش دەشێ جۆرێك لە ئاخاوتن هەڵبگرێت کە سەرچاوەکەی ئایدیۆلۆجیای ماوىو مارکسی لینینییە. کەواتە ئەو رووبەرە دەمێنێتەوە لە گوتاری کۆمەڵە بۆ ئاخاوتن کردن کە تا چ ئەندازەیەك مەسەلەی نەتەوایەتی کوردىو تایبەتمەندییەکانی کورد بەشداری کردووە لە بەرهەمهێنانی ئەو گوتارەدا. هەروەها لە ئاستێکی تردا داخۆ گوتاری کۆمەڵە هیچ بنەمایەکی گوتاری رابوونەوەی هەبووە چ لەسەر ئاستی مرۆیی کە مەبەستمان مرۆڤی کوردە، چ لەسەر ئاستی بنیادیی کە ئەمەیان بە چەمکی خەلدوونی عیمران دەکرێتەوە بە رەهەندە مرۆییو نامرییەکانیشیەوە؟

بێگومان هەرکات باسی رابوونەوە یان رینیسانس بکرێت مانای ئەوەیە لە پێش قۆناغی رابوونەوە یان رێنیسانسدا قۆناغێکی تر هەیە کە پێشتر ئێمە بە گوێرەی کۆمەڵگەی کوردی بە قۆناغی تێکشکاندن ناومان بردووە(36). گوتاری ئەو قۆناغەش گوتاری تێکشکاندنە. دیارە ئەوەش ئاشکرایە کە کورد لە مێژووی دیاریدا یان باشتر بڵێین لە مێژووی زانراویدا بەردەوام لە باری تێکشکاندندا بووە. ئەوەش ئاشکرایە بۆ دەربازبوون لەو باری تێکشکاندنە مێژووییە پرۆژەی رێنیسانسی نەتەوەیی پێویستەو ناشێت تەسەوری بیناکردنەوەی ئەو کەسێتە نەتەوەییە تێکشکاوە بکرێت لە دەرەوەی پرۆژەی رێنیسانسی نەتەوەیی. هەڵبەت ئەوەش روونە کە ئێمە لە مێژووی کۆمەڵایەتی کوردیدا سەرباری جوڵەی لاواز بۆ گەڕانەوە بۆ ناو مێژوو کەلتووری نەتەوەو بۆ گەڕانەوە بۆ بەدەستهێنانی شووناس، هێشتا پرۆژەیەکی رێنیسانسی نەتەوەیی بەرهەم نەهاتووەو هەر بەو

پێیەش رێنیسانسی نەتەوەیی کوردی نەك هەر لە چوارچێوەی پراکتیکدا لەسەر زەمینەی واقیع بەدینەهاتووە، بەڵکو لە چوارچێوەی باسکردنیشدا زۆر بە کەمی باسی لێوە کراوە.

لە کاتێکدا باسی گوتاری رابوونەوە یان رێنیسانس دەکەین بە گوێرەی کۆمەڵە، ئەوە ئاشکرایە کە یەکەم: بارودۆخی کۆمەلآیەتی و مێژوویی کورد لە پێش درووستبوونی کۆمەڵەدا بارودۆخی تێکشاندنێکی درێژخایەنی کوردو کەسێتی کوردی بووە کە سەرەتای دەستپێکردنی دەگەڕێتەوە بۆ پێش قۆناغی گەیشتنی ئەم کۆمەڵگەیە بە قۆناغی خۆ جیاکردنەوەی لە کۆمەڵگەکانی تر، یان دەتوانین بڵێین سەرەتای تێکشکاندنی کەسێتی کوردی دەگەڕێتەوە بۆ پێش مێژووی زانراو یان تۆمارکراوی کورد خۆی. هەروەك لە ئاستی رووکەشیشدا کۆمەڵە لە بارودۆخێکدا درووستبووە کە لەو رووکەشەشدا جۆرێك لە تێکشکاندنی ئاشکرا بە تایبەتی لە رووی سیاسیەوە لە ئارادا بووە. کۆمەڵە کە لە رووکەشدا وەکو درێژکراوەی رووە رۆشنبیرییەکەی باڵی مەکتەبی سیاسی جیابووەوە لە بارزانی وابوو، لە کاتی درووستبوونیدا ئەو باڵە دووچاری شکستێکی سەخت بوو. کە یەکەم چوونە پاڵ رژێمی داگیرکەری ئەو کاتەی عێراق بوو، دووەمیش تێکشکاندنی خودی ئەم باڵە بوو لە رێکەوتن نامەی یانزەی ئازاری 1970و بە ناچاری گەڕانەوەیان بۆ سایەی بەزەیی و سۆزی بارزانی. دیارە ئەم بارە شکستە لە ئاستێکی تردا دەوری بینیووە، بە تایبەتی لەسەر نوخبەی رۆشنبیری سەربە باڵی مەکتەبی سیاسی بۆ ئەوەی لە دوای ئەڵتەرناتیڤێکی تر بگەڕێن کە ئەوەشیان لە درووستکردنی کۆمەڵەدا بەرجەستە کرد. هەروەك لە ئاستێکی تریشدا کۆمەڵگەی کوردی لە سایەی ئەو بارودۆخی دابەشبوونەدا کە لەلایەك مەکتەبی سیاسی چووبووە پاڵ رژێم‌و باڵی سەرکردایەتی بارزانیش وەکو

بزووتنەوەیەکی عەشایەری دەردەکەوت کە وێنای راستەقینەی بنیادی کۆمەلأیەتی کۆمەلگەی کوردی ئەو کاتە بوو، جولەیەکی ئەوتۆ دیاری بە ئاراستەی پێشکەوتن‌و گۆڕانکاری لە کۆمەلگەی کوردیدا پێوە دیار نەبوو. جۆرێك لە بێئومیدبوونیش بەرامبەر بە شۆڕش لەلای بەشێك لە نوخبەی خوێندەواری کوردی درووست بووبوو کە ئەم دوو حالەتەش هەردووکیان ئەوەیان دەسەلماند کە بارودۆخی کورد لەم بەشەی کوردستاندا لە شکستدایە، چ شکستی کەسێیی کۆن‌و رەگ‌و ریشەدارو چ شکستی بزووتنەوەی کوردی ئەو کاتە بە تایبەتی لە رووی مەعنەوی یان گەوهەرەوە، واتە چ ئەو بەشەی کە پالێدا بە رژێمەوە چ ئەوبەشەی تری کە لە سایەی سەرکردایەتی بارزانیدا بوو هەردووکیان لە شکستدا بوون بەلأم هەریەکەیان بە جۆرو ئاراستەیەك. ئاماژەی شکست بە تایبەتی لە دەستپێکردنەوەی شەڕدا بێئومیدی دەبەخشی بە زۆرینەی جەماوەری خەلکی کوردستان. کۆمەلە لەم بارودۆخە نائاسایی‌و پڕ لە شکستەدا درووستبووە. کەواتە ئایا کۆمەلە لەسەر دوو ئاست توانیوویەتی هەلگری گوتاری رابوونەوەو رێنیسانس بێت؟ لەسەر ئاستی شکستی مێژوویی نەتەوەیی کوردو لەسەر ئاستی شکستی بەشێك لە بزووتنەوەکەی‌و دەرکەوتنی ئاماژەکانی شکستیش لەلای بەشەکەی تری ؟.

لە راستیدا ئەگەر لە پێش دابەشبوونی دووەمی کوردستاندا لە دوای هەلوەشاندنەوەی دەولەتی عوسمانی، بنەمایەکی زۆر لاوازیش هەبوو بێت بۆ رێنیسانسی کوردی لە سەروەختی دەرکەوتنی نووسین بە کوردی‌و گەڕانەوە بۆ نێو رەمزو هێما نەتەوەییەکان، ئەوا مەسەلەی رێنیسانس لە مێژووی کورددا هەرگیز نەبووەتە پرۆژەو دواتریش واتە لە دوای روخاندی دوا میرنشینەوە، ئەو بنەما لاوازنەی کە دەبوا ببوونایەتە پایەکانی رێنیسانسی کوردی، بوونەتە بنەما

بۆ ئەو راپەڕینانەی کە لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەهەم بۆ دواوە روویانداوە کە یەکەمیان بززوتنەوەی بەدەرخانیەکان بووەو دوای ئەویش بزووتنەوەی شێخ عوبەیدوڵای نەهری‌و شێخ عەبدولسەلامی بارزانی‌و شێخ سەعیدی پیران و شێخ مەحمودی حەفیدزادەو ...تاد. کە دیارە لەبەر نەبوونی پرۆژەی رێنیسانس‌و رۆڵی کاردانەوەش لە درووستبوونی بزووتنەوەکاندا ئەو بزووتنەوانەش دیسان نەبوونەتە خاوەنی پرۆژەو گوتاری نەتەوەیی وەکو ئەوەی پێویستە یان دەبوو وەکو پرۆژە لە ئاستێکدا بووایە کە بتوانرێت بە پرۆژەو گوتاری ناسیونالیزمی خاوەن شوناس‌و خاوەن رەهەندی نەتەوەیی دابنرێت. هۆکارەکەش ئاشکرایەو ئەوەیە کە راپەڕین شوێنی رێنیسانسی گرتۆتەوەو لە باشترین باریشیدا راپەڕین یان هەڵگری گوتاری ئایدیۆلۆجییە یان کاردانەوەیە کە ئەویش دەبێتە هەڵگری گوتاری مانەوە لە کاتێکدا رێنیسانس هەڵگری گوتری فیکرییە کە ئەویش ئەوەیە: کە رێنیسانس بە دوای زیندوو کردنەوەی فیکردا دەگەڕێت، لە کاتێکدا فیکر لە پرۆژەی رێنیسانس دەکۆڵێتەوە(37).

ئەوە ئاشکرایە شتێك نییە لە مێژووی کەلتووری ئێمەدا بە ناوی فیکری کوردی چونکە کورد تاکو ئێستا نەیتوانیووە فیکر بەرهەم بهێنێت، هەر بەو پێیەش لە مێژووی کورددا بیرمەند بوونی نییە، هەرچەندە باسی ئەوە دەکرێت کە ئەحمەدی خانی بیرمەندو فەیلەسووف بووە(38)و کوردیش بیری بەرهەم هێناوە(39). بێگومان ئەگەر جۆرە بیرکردنەوەیەکیش هەبێت ئەوە دەبێ بزانین کورد بەرهەمهێنی ئەو فیکرە نییە بە تایبەتی مێژووی نووسینی کوردی ئەوەندە کۆن نییەو نووسینی کوردیش هەتا کۆتایی سەدەی نۆزدە جگە لە شیعر هیچ رەگەزێکی تری بە خۆوە نەبینیووە بە تایبەتی رەگەزی پەخشان کە فیکر لە نووسینی پەخشانیدا جێگای دەبێتەوە کە زیاتر بەرهەمی عەقڵە نەك

نووسینی شیعر كه بەرهەمی سۆزو عاتیفەو هەڵەچوون‌و خەیاڵە. كەواتە ناتوانین تەسەوری ئەوە بكەین لە مێژووی كورددا ساتێك هەبوو بێت ئەگەری سەرهەڵدانی ڕێنیسانس‌و دەركەوتنی پرۆژەی ڕێنیسانسی كوردی تیابەدیبهاتبایە. لەبەر ئەوە ئەو جوڵە لاوازەشی كە هەبووە لە ڕاپەڕیندا خۆی بەرجەستە كردووە. ڕاپەڕینەكانیش بە گشتی نەگەیشتوونەتە ئاستی بەدیهێنانی پرۆژە سیاسیەكانیان، ئیتر چۆن بتوانن پرۆژەی ڕێنیسانس جێبجێ بكەن بە تایبەتیش كە خودی پرۆژەیەكی لەوجۆرە بوونی نەبووەو تاكو ئێستاش بوونی نییە. هەر لەم ڕوانگەیەوە دەركەوتنی كۆمەڵەش سەرتای جۆرێكە لە ڕاپەڕین لەبری ڕێنیسانس‌و پرۆژەی ڕێنیسانسی نەتەوەیی.

لێرەوە دەتوانین بە ئاشكرا بڵێین كۆمەڵە كە لە بارودۆخێكی لە ناوەرۆكدا شكست‌و لە لایەن نوخبەیەك خوێندەواری سەربە باڵی مەكتەبی سیاسی یان نزیك لەو باڵە دامەزرا، یەكەم سەرچاوەی گوتارەكەی كە گوتاری ڕزگاری نیشتیمانیی بوو، پایەیەكی لە نێو واقیعی داگیركراوو شكستی كۆمەڵگەی كوردیدا بوو، پایەكەی تریشی ئیلهام وەرگرتن بوو لە ئایدیۆلۆجیای ماوی‌و ماركسی لینینی. كە دەتوانین بڵێین پێكەوە كۆكردنەوەی ئەم دوو تێڕوانینەو ڕابەرایەتی كردنی ئەم ڕێكخراوە هەر لە سەرەتاوە لە لایەن نوخبەیەكی خوێندەواری ئەو سەردەمەوە، جۆرە گیانێكی شۆڕشگێڕی لە كەسێتی ئەندامان‌و لایەنگرانی‌و تەنانەت لە لای زۆرێك لە لاوانی ئەو ڕووبەرە جوگرافیە دروست كردبوو كە زەمینەی پەرەسەندنی بوو. لەم ڕوانگەیەوە دەتوانرێت بگوترێت كۆمەڵە ئەگەر لە ڕوویەكەوە كاردانەوە بوو بێت بۆ ئەو بارە شكستەی كە تیایدا درووست بوو، ئەوە لە ڕوویەكی ترەوە ڕۆڵی هەبوو بۆ ڕێگرتن لە زیاتر تێكشكاندن‌و ڕووخاندنی مرۆڤی كورد لە جوگرافیای خۆیداو بەخشینی جۆرێك

له مۆتیڤی خۆبیناکردنەوەو له رووداوەستان که ئەم تێڕوانین‌و هێزه وزه بەخشەی له بوونی کۆمەڵەدا هەبوو هۆکار بوو بۆ ئەوەی که له کورترین ماوەدا رووبەرێکی فراوان له لاوان‌و خوێندکاران‌و رۆشنبیران بگرێتەوەو له کاتی دروستبوونی هێزی پێشمەرگەشدا جۆره تواناو خۆنەویستییەکی ئاشکراو گیانی قوربانیدانێکی هەست پێکراو له کەسێتی کادیرو ئەندامی کۆمەڵەدا هەبوو، که بێگومان ئەوه کاریگەریشی بۆ سەر کۆمەلگه هەبوو که دەتوانین به گشتی ئەمەش وەها دەربڕین که کۆمەڵەو گوتاری کۆمەڵه بریتی بووه له لەرووداوەستانی ئەو بارودۆخه نالەبارەی که کوردستانی گرتۆتبوەوەو له هەمان کاتدا هەوڵدان بوو بۆ بەربەست دانان له رێگای زیاتر تێکشکاندن‌و رووخاندنی مرۆڤی کورددا به تایبەتیش له دوای شکستی بزووتنەوەی کوردی له ساڵی 1975دا که داگیرکەری عێراقی پێی وابوو ئیتر زەمینەی به تەواوەتی تێکشکاندنی کوردو پاکتاوکردنی کوردی بۆ رەخساوه.

کەواته ئێستا ئەوه ئاشکرایه که گوتاری کۆمەڵه گوتاری مانەوەیه بەو مانایەی که ئەم رێکخراوه له هەوڵی پاراستنی له ناوچوونی زیاتری کورددا بووەو هەوڵی داوه رێگانەدات که مرۆڤی کورد لەو بارەی که تێیدایه زیاتر تێکبشکێت، بەڵکو ئەگەر نەشتوانرێت به ئاراستەی زیندوکردنەوەی تەواوەتی که مەبەستمان رابوونەوەو رێنیسانسه بجوڵێنرێت، ئەوا هەوڵبدرێت لەو بارەی تێیدایه بەروخراپتر نەڕوات. کەواته ئێستا دەتوانین بڵێین گوتاری کۆمەڵه له رووی سیۆسیۆلۆجیەوه له بری گوتاری رابوونەوەو رێنیسانس گوتاری مانەوه بووه(38). دیاره گوتاری کۆمەڵه له گەوهەردا گوتاری مانەوەیەو لەو ئاقارەشدا دەبینرێت که سەرباری بارگاویبوونی ئەم گوتاره به رەمزو هێماو رەگەزه پەیوەستەکانی نەتەوایەتی کورد، بەڵام له ئاستێکی مامناوەنددا، هاوکات ئەم

گوتارە بارگاوی کراوە بە دیدو جیهانبینی ماویو مارکسی لینینی کە ئەمەش زیاتر رەهەندێکی چەپانەی بە کۆمەڵە بەخشیووەو وەها پێشکەشی کردووە کە رێکخراوێکی ماوی یان مارکسی لینینی کوردییە لە رووی گەوهەری گوتارەکەیەوە کە خەبات دەکات لە پێناوی رزگار کردنی کوردستانی عێراقدا لە دەسەلاتی رژێمی تۆتالیتاری بەعس بەلاّم لەم خەباتەیدا خۆی بە بەشێك لە بزووتنەوەی ئازادیخواو دیموکراسی عێراق دەزانێت کە ئەمەش لەوەوە سەرچاوەی گرتووە کە کۆمەڵە پێی وابووە بەبێ درووستکردنی سیستێمێکی دیموکراتی لە عێرقدا ناشێت کورد ببێت بە خاوەنی مافەکانی. دامەزراندنی سیستێمێکی دیموکراسیش لە عێراقدا تەنیا بە کورد ناکرێت بەڵکو ئەوە پێویستی بە خەباتی هەموو عێراقیەکان هەیە. ئەم تێڕوانینە نەك هەر لای کۆمەڵە بەڵکو پارتی دیموکراتی کوردستانیش کە لە ساڵی 1946 دا دامەزراوەو لە ساڵی 1961 دا دەستی کرد بە خەباتی چەکداری، ئەویش گوتارەکەی بریتی بوو لە دیموکراتی بۆ عێراق و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان. کەواتە مەسەلەی بە دیموکراتی کردنی عێراق وەکو خاڵێکی جێگیری لێهاتووە لە لای حیزبو رێکخراوو تەنانەت رۆشنبیری سیاسی کوردیش چونکە تەسەورکردنی ئەوەی کە رژێمێکی تۆتالیتار لە عێراقدا دان بە مافەکانی کورددا بنێت جگە لە وەهم هیچی تر نەبووە.

4-گوتاری یەکێتی نیشتیمانی کوردستان:

ئەوە ئاشکرایە کە کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان لە درووستبوونی یەکێتیدا، یەکێك لە پێکهاتە سەرەکییەکانی یەکێتی نیشتیمانی بوو. کۆمەڵەی رەنجەدەرانی کوردستان لە ساڵی 1970دا پێکهات واتە نزیکەی پێنج ساڵ پێش درووستبوونی یەکێتی نیشتیمانی. راستە یەکێتی نیشتیمانی لە دەرەوەو لە لایەن نوخبەیەك لە سیاسیو رۆشنبیری کوردەوەو پاش ئاڵوگۆڕکردنی بیروڕاو نووسینەوەی یەکەم بەیاننامەی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان 1-6-1975 بە

ڕۆژی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان دانراو یەکەم بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیش کە بڵاوکراوەتەوە بەرواری ئەم ڕۆژەی لەسەرە. هەرچەندە هێزی سەرەکیو داینەمۆی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان کۆمەڵەو ڕێکخستنەکانی کۆمەڵە بوو لە ناوەوەی وڵات، بەڵام ئەوەی جێگای سەرنجە زیاتر باس لە گرنگی ڕۆژی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی و دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانی دەکرێت لە دەرەوە. واتە پاش ئەوەی کە یەکێتی نیشتیمانی لەلایەن ئەو دەستەیەوە لە شام ڕادەگەیەندرێت، لە ناوەوەی وڵات دەستەیەك لە سەرکردایەتی کۆمەڵە بە سکرتێرەکەشیەوە ڕێگای ئێران لەبەر دەگرنو لە ڕۆژی 22-9-1975 لە چەمپاراو لەلایەن حکومەتی ئێرانیەوە دەستگیر دەکرێنو پاشان ڕادەستی عێراق دەکرێنەوەو لە 21-11-1976دا سکرتێری کۆمەڵەو دووان لە ئەندامانی سەرکردایەتی کۆمەڵە لە سێدارە درانو ئەوانی تریش لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە ئەندامانی کۆمەڵە کە لە ناوشارەکان دەستگیر کرابوون حوکم دران بۆ ماوەی جۆراو جۆر. لە ڕاستیدا ئەوەی گرنگە باس بکرێت ئەوەیە کە لە ماوەی چواردە مانگی مانەوەی سکرتێری کۆمەڵەو بەشێکی دیار لە سەرکردایەتی کۆمەڵە لە زیندانداو دەستگیر کردنی زۆرێکیش لە ئەندامانی تری چالاکی کۆمەڵە لەو ماوەیەداو مانەوەی سەرکردایەتی یەکێتیش لە شامو لە ئەورووپاو دوورو دابڕاو لە ناوەوەی کوردستانو بێجگە لە مام جەلالیش دەستەی دامەزرێنەری سەرکردایەتی یەکێتی لە دەرەوە هیچیان نە ناوبانگێکی ئەوتۆیان هەبوو نە کەسایەتی وەها ناسراویش بوون لە کۆمەڵگەی کوردەواریداو نە ڕێکخستنو جەماوەرێکی وەهاشیان هەبوو لە ناوەوە. بۆیە ئەوەی گرنگە لە دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیدا بە تایبەتی لەسەر زەمینەی واقیع ڕۆڵی کۆمەڵەو بە تایبەتیش ئەو

دەستەیە بوو کە کۆمەڵەیان لە لەناوچوون رزگارکردو جڵەوی رێکخستنەکانیان گرتەوەو رێکخستنی تازەیان کردو دواتریش مەفرەزەی چەکدارییان ئامادەکردو بۆ یەکەمجاریش لە لادێکانی کوردستاندا پێشمەرگەی کۆمەڵە خۆی نیشانی جەماوەری گوندەکان داو دەستپێکردنەوەی شۆڕیان پێڕاگەیاندن. بێگومان ئەوەش رێکخستنەکانی کۆمەڵەو پێشمەرگەکانی کۆمەڵە بوون کە سەرکردایەتی هەرێمەکانو بەرپرسی یەکەمی هەرێمەکان ئەرکی سەرەکی دەستپێکردنەوەی شۆڕشیان لەسەر زەمینەی واقیع گرتە ئەستۆو راگەیاند. ئەگەر هێزی ناوەو کۆمەڵە نەبووایە ئەوا دەستەی دامەزرێنەر لە دەرەوەی وڵاتو بەبێ بوونی جەماوەر نەدەشیا بتوانن بگەڕێنەوە ناوەوەی وڵاتیش بە تایبەتی کە ئەوان لە شام بوونو زەمینەی دەستپێکردنەوەی شۆڕشیش کە کۆمەڵە داینەمۆکەی بوو سلێمانیو خانەقین و کەرکوكو هەولێر بوو.

بە هەرحاڵ ئەم قسانەو شێوازی دەستپێکردنەوەی شۆڕش و دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی وەکو مێژوو وەکو ئەوەشی کە کەی دامەزراوەو کێ رۆڵی سەرەکی بینیووە لە دامەزراندنیدا تەنیا بۆ مێژوو گرنگە، ئەگینا لە رووی ئامانجی لێکۆڵینەوەکەی ئێمەوە کە ئاخاوتنو گفتوگۆکردنی گوتاری کۆمەڵەیە بایەخێکی ئەوتۆی نییە. چونکە ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە گوتاری یەکێتی نیشتیمانییە. ئایا گوتاری یەکێتی نیشتیمانی جیاوازی هەبووە لە گوتاری کۆمەڵە؟ ئەگەر جیاواز بووە ئەو جیاوازییە چییە؟ ئایا تەنیا لە رووکەشدایە یان لە گەوهەردا جیاوازن؟ ئەگەر جیاوازیش نییە ئایا دەکرێت بڵێین یەکێتی نیشتیمانی لەسەر بنەمای گوتاری کۆمەڵە دامەزراوە؟ یان ئایا دەشێ بە ئاراستەیەکی تر قسە بکەین کە ئەویش ئەوەیە گوتاری یەکێتی نیشتیمانیو کۆمەڵە یەك سەرچاوەو یەك بەرهەمهێنەریان هەیە کە ئەویش مام جەلالەو

خودی گوتاری کۆمەڵەش لە گەوهەردا گوتاری باڵی مەکتەبی سیاسی جیابووەوەیە لە سەرکردایەتی بارزانی؟ ئێمە پێشتر لە هەندێ کادیری دێرینی کۆمەڵەمان بیستووە کە گوتوویانە مام جەلال دامەزرێنەر یان یەکەم سکرتێری کۆمەڵە بووە، بێگومان ئەگەر ئەو قسەیە لە رووی کرداریشەوە وانەبێت، ئەوا ئەگەر بۆمان دەرکەوت کە گوتاری یەکێتی نیشتیمانیو گوتاری کۆمەڵە هەمان گوتارنو ئیلهامیشیان لە گوتاری باڵی مەکتەبی سیاسی وەرگرتووە، یان گوتاری باڵی مەکتەبی سیاسی سەرچاوەیە بۆ گوتاری کۆمەڵەو یەکێتی نیشتیمانی، ئەوە مانای وایە لە رووی رۆحیەوە مام جەلال هەرچۆن لە یەکێتی نیشتیمانیدا هەموو شتێکە لە کۆمەڵەشدا هەموو شتێك بووە، با لە رووی کرداریشەوە دوور بوو بێت بە تایبەتی دوای بەجێهێشتنی کوردستان.

نەوشیروان مستەفا لە بارەی دامەزراندی یەکێتی نیشتیمانیەوە دەڵێت: یەکەمین بەیاننامەی یەکێتی، ئەوەبوو بە بۆنەی دامەزراندنی یەکێتیەوە لە 22-5-1975لە ئەوروپا بلاّو کرایەوە. ئەم بەیانە لە رادیۆی دیمەشقەوە خوێندرا بووەوە. لە کوردستان بە چاکی دەنگی دابووەوە. پێش ئەوەی هیچ ئەندامو کادری کوردستان کار بۆ درووستکردنی رێکخستنی یەکێتی بکات، ئەم بەیانە دۆستو لایەنگری بۆ پەیدا کردبوو(41). دیارە ئەو قسەیەش لەبارەی راگەیاندنی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانییەوە بە پێی یەکەم بەیانیش کە بلاّو کراوەتەوە راستە کە هەمان مێژووی لەسەرە. بەلاّم ئەوەی مایەی پرسیارە ئەوەیە کە ئەو بەیاننامەیە پێش کادرو ئەندامان کە دیارە مەبەست کادرو ئەندامانی کۆمەڵەیە، دۆستو لایەنگر بۆ یەکێتی پەیدا بکات! لە راستیدا ئەو کاتەشی کە مەفرەزەکانی پێشمەرگە لە سنووری سلێمانی چوونە شاخ و لە هەندێ ناوچەش جەماوەر هەر کۆمەڵەی دەناسیو لە ریزی رێکخستنو

پێشمەرگەشدا تا نزیکی شەڕی عێراق- ئێران ئەوەی پێی دەگوترا یەکێتی تەنیا وەکو ناوێك بوو بۆ کۆکردنەوەی دوو لایەنی سەرەکی کە یەکەمیان کۆمەڵەو ئەویتریان سۆشیالیست بوو. کەواتە دەبێ ئەو دۆستو لایەنگرانە کێ بووبن کە لەم قسەیەی سەرەوەدا هاتووە؟

دیارە بۆ قسەکردن لەسەر گوتاری یەکێتی نیشتیمانی دەبێ بگەڕێینەوە بۆ بەرنامەی یەکێتی خۆی، لە بەیاننامەی یەکەمی دامەزراندنی یەکێتیدا کە لە 1-6-1975دا بلاّوکراوەتەوە هاتووە: لە میانەی ڕووداوەکانەوە ئەوە دەرکەوتووە کە دەبێ هێزە شۆڕشگێڕە کوردستانییەکان لەگەڵ هەموو هێزە پێشکەوتنخوازو چەپە نەتەوەییەکانی عێراقدا دەست بخەنە ناو دەستی یەکتری بۆ بەجێگەیاندنی ئەرکەکانی شۆڕشی دیموکراسی نیشتیمانی کە گەلی عێراقمان بە نەتەوەی عەرەبو کوردو کەمایەتیەکانەوە ڕووبەڕووی دەبنەوە، ئەم ئەرکانەش بریتین لە رزگارکردنی عێراق لە کۆتو پێوەندی کۆلۆنیالیزمی نوێی ئابووریو سیاسی، کۆتایی هێنان بە فەرمانڕەوایەتی دیکتاتۆریەتی خوێن رێژ، هێنانە کایەی دەسەلاّتێکی دیموکراتی هاوپەیمانی نیشتیمانی توانادار بۆ دابین کردنی دیموکراسی بۆ هەموو گەلی عێراق، داننان بە مافی گەلی کورددا بۆ ئۆتۆنۆمی راستەقینە لە چوارچێوەی کۆماری عێراقی سەربەخۆدا، جێبەجێکردنی چاکسازی ریشەیی لە بواری کشتوکاڵدا لە بەرژەوەندی جەماوەری جوتیارانو بە پیشەسازی کردنی وڵاتو بەکارهێنانی سامانی نەوتیو کانزایی بۆ گەشەپێکردنی کۆمەڵگەی عێراقیو پاشان ئامادەکردنی پێداویستییەکانی گواستنەوە بۆ بیناکردنی سۆشیالیزم. بەجێهێنانی ئەم پێنج ئەرکە توانای هەیە عێراق بخاتە سەر رێگای خەباتی عادیلانەی عەرەبی دژی ئیمپریالیزمو سەهیۆنیزمو کۆنەپەرستیو ئامادەکردنی توانا لە بن نەهاتووەکانی عێراقو

خستنە کاری لە شەڕی چارەنووسدا کە نەتەوەی عەرەب دژی ئیمپریالیزمو سەهیۆنیزم هەڵیدەگیرسێنێت(42).

بێگومان یەکەم بەیانی یەکێتی نیشتیمانی بایەخێکی گرنگی هەیە بۆ گفتوگۆکردنی گوتاری ئەم حیزبە. لەم بەیاننامەیەدا هاتووە کە دەبێ هێزە شۆڕشگێڕە کوردستانییەکان لەگەڵ هێزە پێشکەوتنخوازو چەپە نەتەوەییەکان پێکەوە هاریکاری بکەن بۆ رزگار کردنی عێراق. لێرەدا ئەوەی ئاشکرا دەبێت سەیرکردنی خەباتی کوردو عەرەبو ئەوانی تریشە لە پێناوی رزگارکردنی عێراقدا لە دەستی کۆلۆنیالی سیاسیو ئابووری. کەواتە ئەوەی لێرەدا هاتووە ئامادەکردنی کوردە بۆ بەشداریکردن لە شۆڕشێکی سەرتاسەری عێراقیدا ئەویش بە مەبەستی رزگارکردنی عێراق. لێرەوە ئاشکرا دەبێت کە بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی باس لە خەباتی گەلانی عێراق دەکات لە پێناوی رزگار کردنی عێراقو کۆتایی هێنان بە دەسەڵاتو فەرمانڕەوایی دیکتاتۆری خوێن رێژی عێراق کە ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە ناشێت کورد لە سایەی رژێمێکی دیکتاتۆریدا بتوانێت ببێت بە خاوەنی مافەکانی. بۆ ئەو مەبەستە دەبێ ئەو رژێمە بڕوخێتو لە شوێنی ئەودا رژێمێکی دیموکراسی دابمەزرێت کە ئەوەش ئاشکرایە کورد بە تەنیا لە عێراقدا نەدەتوانێت رژێمی دیکتاتۆری بڕوخێنێتو نە رژێمێکی دیموکراسی دابمەزرێنێت. رەنگە هۆکاری سەرەکی ئەوەی کە یەکێتی نیشتیمانی لە بەیانی دامەزراندنیدا خۆی وەکو بەشێك لە بزووتنەوەی گەلانی عێراق پێشکەش کردبێت ئەم ئامانجە بێت. هەرچەندە شان بە شانی ئەم بۆچوونەش دەبێ ئەوە لەبەرچاو بگیرێت کە هەرچۆن بەیانی یەکەمی یەکێتی جەخت لەسەر خەبات لە پێناوی بیناکردنی عێراقێکی دیموکراتی دەکات، وەکو تاکە کەسیش هیچ کام لە دامەزرێنەرانی

یەکێتی نیشتیمانی کوردستان ئەو بۆچوونەیان نەبووە کە بڕوابوون بێت بە خەباتی نەتەوەیی کورد بە جیاو لە پێناوی جیاکردنەوەی کوردستان لە عێراقو درووست کردنی دەوڵەتی کوردی سەربەخۆ لەسەر ئەو بەشەی کوردستان.

هەروەك بە ئاشکرا دەردەکەوێت کە بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی جۆرێك لە دڵ راگرتنی عەرەبەکانی تێدایە بە تایبەتی سووریا کە ئەو بەیانە لەوێ دەرچووە لە کاتێکدا نێوان سوریاو عێراق خۆش نەبووەو لە هەمان کاتیشدا لە بەیانەکەی یەکێتی نیشتیمانیدا دژایەتی کردنی سەهوێنیەت یان ئیسرائیل بە شێوەیەك راگەیەندراوە جیاواز نەبێت لە دەربڕینی ناسیونالیستە عەرەبەکان بەرامبەر بە ئیسرائیل کە ئەوەش لە راستیدا نە ئەوساو نە ئێستاش لە ریزی ئەرك و کارەکانی بزووتنەوەی نەتەوەیی کورددا نییە. راستە کوردو فەلەستینییەکان هەردووکیان چەوساوەن بەڵام نابنە خاوەنی خەباتی هاوبەش. بەڵکو ئازاری هاوبەشیان هەیە.

خاڵێکی سەرەکی لە بەیاننامەی یەکێتی نیشتیمانیدا کە گەوهەری گوتاری ئەم حیزبە نوێیە دەردەخات مەسەلەی ئۆتۆنۆمی راستەقینەیە بۆ گەلی کورد. جارێ با بپرسین ئایا ئۆتۆنۆمی راستەقسنە لە فەرهەنگی سیاسیدا مانای چییە؟ ئایا شتێك هەیە بە ناوی ئۆتۆنۆمی راستەقینە؟ لە راستیدا ئەم زاراوەیە لە داتاشینێکی لە جێی خۆدا نەبوو زیاتر هیچی تر نییە. چەمکێك هەیە بە ناوی ئۆتۆنۆمی واتە سەربەخۆبوونێکی سنووردار یان خودبەڕێوەبردن لە سایەی دەوڵەتێکی ناوەندیدا. ئەی ئۆتۆنۆمی راستەقینە مانای چی؟ ئایا مەبەست ئەوەیە کە ئاستی ئەو سەربەخۆبوونە زیاتر بێت یان ئەم زاراوەیە بۆ نیشاندانی جۆرێك لە جیاوازی لەگەڵ قۆناغەکانی پێشتردا بەکارهاتووە؟ بۆ نموونە داواکاری پارتی دیموکراتی کوردستان لە گفتوگۆی ساڵی 1970دا ئۆتۆنۆمی

بووە. لە بەیاننامەی یەکێتیدا وشەی راستەقینە بۆ ئۆتۆنۆمی زیاد کراوە کە لە رووی راستیەوە هیچ مانایەك نابەخشێت چونکە مەسەلەکە ئەمەیە یان ئۆتۆنۆمی هەیە یان نییە چونکە شتێك نییە پێی بگوترێت ئۆتۆنۆمی درۆینە تا لەبەرامبەریدا ئۆتۆنۆمی راستەقینە هەبێت.

ئەنجا ئەوەی مایەی سەرنجە سەیرکردنی ئۆتۆنۆمیو ئۆتۆنۆمی راستەقینەیە لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزم یان پرۆژەی ناسیونالیزمەوە: ئۆتۆنۆمی بە مانای خۆبەڕێوەبردن دێت. ئەم زاراوەیە دەشێ بۆ تاکە کەسو بۆ دەستە یان دامەزراوەکانیش هەردووکیان جێبەجێ بکرێت یان بەکار بهێنرێت. کەسی ئۆتۆنۆم ئەو کەسەیە کە بە شێوەیەکی بنچینەیی توانای کار یان چالاکی هەیە بە پێی ئاراستەکردنی خۆی(43). زاراوەی ئۆتۆنۆمی وەکو کۆماری ئۆتۆنۆمی بە شێوەیەکی سەرەکی لە رووسیای فیدرالّدا بەکارهات، بە پێدانی ناسنامەی ئیتنیکی بەلاَم بە بێ مافی جیابوونەوە. هەرێمە ئۆتۆنۆمییەکان ئاستێك لە شووناسی جوگرافیو مێژوویيان هەیە بەلاَم بە بێ بنەمای ئیتنیکی(44). وەکو پێشتر گوتمان لە فەرهەنگی سیاسیدا شتێك نییە بە ناوی ئۆتۆنۆمی راستەقینەو ئەوەی هەیە ئۆتۆنۆمییە. ئێستا لەو پێناسەیەی کە لەسەرەوە بۆ ئۆتۆنۆمیمان هێنایەوە دەردەکەوێت کە ئۆتۆنۆمی ئاستێکی دیاریکراوە لە دەسەلاَتێکی ناوچەیی یان هەرێمی کە هەندێ مافی سنووورداری هەیە بەلاَم ناتوانرێت وەکو مافی تەواوی نەتەوە سەیر بکرێت چونکە مافی تەواوی نەتەوە بریتیە لە مافی بڕیاردانی چارەنووس کە ئەوەش تەنیا لە جیابوونەوەو سەربەخۆبووندا پێناسەی راستەقینەی خۆیی هەیە. ئێمە نموونەی ئاشکرای کۆمارە ئۆتۆنۆمیەکانی سۆڤێتی پێششومان هەیە کە دەشێ جۆرێك لە دەسەلاَتی ناوچەییان هەبووبێتو لە سنووری جوگرافیای هەر پێکهاتەیەکی نەتەوەیی یان

ئیتنیکیدا بە جۆرێك بایەخ بە مێژوو کەلتوورو زمانی ئەو پێکهاتەیە درابێت لەسەر ئاستی ناوخۆی ئەو پێکهاتەیە، بەلاّم ئەو بایەخ پێدانەو سنووری دەسەلاّتو ئازادییەکانی ئەو کۆمارە ئۆتۆنۆمیە نەگەیشتۆتە ئەو ئاستەی وەکو دەسەلاّتێکی ئیتنیکی خاوەن شووناس دەرکەوتبێت. هۆکەشی ئاشکرایە هەروەکو چۆن لەسەر ئاستی تاکەکەس، ئۆتۆنۆمی بە شێوەیەکی نزیك پەیوەستە بە چەمکی ئازادییەوە. بۆ ئەوەی تاکە کەسیش ئازاد بێت دەبێ لە رووی ئابوورییەوە ئازاد بێت واتە سەرچاوەی سەربەخۆی ژیانی خۆیی هەبێت کە بە گشتی لە کۆمەڵگەی ئەوسای سۆڤێتی کە چەندین کۆماری ئۆتۆنۆمی تیادا دامەزرا، هەروەها لە ولاّتانی وەکو ئەوانەشدا کە کوردستانیان داگیر کردووە سەرچاوەی ئابووری سەربەخۆی تاکە کەس بوونی نەبووە. هەر بەو پێیەش زەمینەی ئازادی تاکەکەسیش بوونی نابێت. کە ئەم بۆچوونە لەسەر ئاستی دامەزراوە ئۆتۆنۆمیەکانیش راستەو ئابووری ولاّت لە دەستی دەوڵەتی ناوەنددایە بۆیە ئەم کۆمارە ئۆتۆنۆمیانە ناتوانن هیچ سەربەستیەکی جوڵەو بڕیاردانی دیارو کاریگریان هەبێت.

کەواتە لێرەوە بە ئاشکرا دەردەکەوێت کە ئۆتۆنۆمی دەسەلاّتێکی سنوورداری ناوچەییەو لە سیستێمە شمولیو نادیموکراتەکاندا جگە لە دامەزراوەیەکی کارتۆنی بۆ بەڕێوەبردن هیچی تر نییە. ئێمە باشترین نموونەی دەسەلاّتی ئۆتۆنۆمی کوردستانی عێراقمان لەبەرچاوە کە ئەو دامەزراوە نەك هیچ ئازادییەکی نەبووە، بەڵکو دامەزراوەیەك بووە دەسەلاّتی ناوەندی وەکو دەسەلاّتێکی شمولی سەرکوتکەر درووستی کردووە بۆ بەشداریکردنی دەسەلاّتی ناوەند خۆی لە داپڵۆسینو کوشتنو بڕینی گەلی کورددا شان بەشانی دەزگا سەرکوتکەرەکانی حکومەتی ناوەند.

بێجگە لەم خاڵانە لە بەیانی دامەزراندنی یەکێتیدا باسی سەربەخۆیی عێراق کراوە کە ئەوەش دیسان نیشانی دەدات بەیانی یەکەمی ئەم حیزبە وەکو بەیانی رێکخراو یان حیزبێك نووسراوە کە یەکێك لە ئامانجە سەرەکیەکانی سەربەخۆیی عێراق بێت کە ئەوەش لە روانکەی بەرنامەو گوتاری نەتەوەیەکی بندەستەوە کە لە خەباتی رزگاری نیشتیمانیدا بێتو دەوڵەتی عێراقیش وەکو داگیرکەری بەشێك لە وڵاتەکەی ئەو بێت جێگای سەرنجە. لە هەمان کاتدا بەرەو ئەو بۆچوونەمان دەبات کە گوتاری یەکێتی نیشتیمانی شانبەشانی بارگاوی بوونی بە رەگەزەکانی گوتاری نەتەوەیی کوردی، لە ئاستێکی تریشدا بارگاوی کراوە بە رەگەزەکانی گوتاری عێراقی کە لە رووی راستیەوە ناتوانرێت هیچ پەیوەندییەك لە نێوان گوتاری کوردیو گوتاری عێراقیدا درووست بکرێت بە تایبەتی کە بەشێکی دیاری رەگەزەکانی گوتاری عێراقی کە لە بەیانی دامەزراندنی یەکێتیدا باسکراوە بریتین لە خاڵە سەرەکییەکانی گوتاری نسیونالیزمی عەرەبی. دیارە ئەوەش بە ئاشکرا دەبینرێت کە گوتاری باڵادەستی عێراقی کە گوتاری ناسیونالیزمی عەرەبییە بە هەموو شێوەیەك لە گەوهەری خۆیدا هەڵگری پرۆژەی لە نێوبردنی کورد بووە. لە سەروەختی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیشدا کە سەروەختی هەڵکشانو بەهێزیو پەرەسەندنی رژێمی عێراقی بووە، گوتاری ناسیونالیستی عەرەبی کە بەعس لە هەوڵی بەرجەستەکردنی ئەو گوتارەدا بووەو خۆی بە رابەری ناسیونالیزمی عەرەبی دەزانی، گوتاری عێراقی ئەو گوتارە بووە کە بە هەموو شێوەیەك لە هەوڵی هەڵوەشاندنەوەو پاکتاوکردنی بنەماکانی گوتاری کوردیو لە ناوبردنی بکەری بەرهەمهێنی ئەو گوتارەشدا بووە.

خاڵێکی تر کە لە بەیانی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیدا جێگای قسە لەسەر کردنە ئەوەیە کە دەڵێت: رزگارکردنی گەلی کوردستان لە زوڵمو زۆری ئیمپرسالیزمو لە چەوساندنەوەی نەتەوایەتیو لە بەکاربردنی چینایەتی هەرگیز بەدینایەت بە بێ پشتبەستن بە خەباتی جەماوەری شۆڕشگێڕی ئامێتە بوو لەگەڵ خەباتی جەماوەری میللی عەرەبی لە بەرەیەکی نیشتیمانی یەکگرتوودا دژی ئیمپریالیزمو سەهوێنیزمو دیکتاتۆریەت(45). ئەگەر بە وردی سەیری ئەم وتەیە بکەین ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە ئەوەندەی هەوڵدراوە کە گەلی کورد وەکو بەشێك لە گەلی عێراقو خەباتی گەلی کورد وەکو بەشێك لە خەباتی گەلی عێراق سەیر بکرێت، ئەوەندە هەوڵنەدراوە لەو بەیانەدا کورد وەکو نەتەوەیەکی بن دەست لە عێراقدا نیشان بدرێت، رژێمی عێراقی کە رژێمی دەوڵەتی سەردەستەی عەرەبە وڵاتەکەی ئەمی داگیر کردووەو بەو پێیەش دەبێ خەباتی کورد لەم بەشدا خەبات بێت لە پێناوی رزگارکردنی کوردستان لە دەستی عەرەبی عێراق، ئیتر گرنگ نییە کێ لە عێراقدا فەرمانڕەوایە چونکە ئەوە هیچ لە مەسەلەی داگیرکردنی کوردستان لەلایەن عەرەبی عێراقەوە ناگۆڕێت. کەواتە ئەگەر لەم روانگەیەوە سەیری گوتاری یەکێتی نیشتیمانی بکەین، ئەوا وەکو بەشێك لە گوتاری عێراقی دەردەکەوێت. واتە گوتاری ئەو ئاراستەو بۆچوونو لایەنانەی کە لەگەڵ حیزبی بەعسی فەرمانڕەوا ناکۆك بوون، بەلأم لە هەموو حاڵەتێکدا گوتاری عێراقی، یەك شوناسی هەیە ئەویش عێراقی بوونی گوتارەکەیە ئیتر گرنگ نییە کێ بکەری بەرهەمهێنو هەڵگری گوتارەکەیە.

دیارە رووداوەکانی ساڵی 1991 سەلماندنی ئەو بۆچوونە راست نییە کە رزگاربوونی نەتەوایەتی کورد لە عێراقدا دەبەستێتەوە بە خەباتی جەماوەری

عەرەبیەوە لەم وڵاتەدا. وەکو بینیمان لە ئەنجامی شکستی عێراق لە جەنگی دووەمی کەنداودا، خەڵکی عێراق راپەڕین‌و نزیك بوو لەوەی کە رژێمی بەعس بڕوخێت، بەڵام خۆپیشاندانەکانی خەڵك لە هەموو عێراقدا بە کوردستانیشەوە شکستی هێناو رژێم توانی لەو بارە تێکشکاوەشیدا دەسەڵات بەسەر عێراقدا بکاتەوە، بە کوردستانیشەوە. بەڵام لەبەرئەوەی عێراق لە بەرچاوی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی ناشیرین بووبوو، رێگای نەدرا وەکو پێشتر بتوانێت لە کوردستاندا رەگ دابکوتێتەوە، تا کارگەیشتە ئەوەی کە بڕیاری ئەنجومەنی ئاسایش ناوچەی دژە فڕینی بۆ کورد دیاری کردو بەبێ ئەوەی عێراق بەپێی ئەوەی لە بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتیدا هاتووە رزگاری بووبێت، رووبەرێکی فراوان لە کوردستان رزگاری بوو. کورد توانی لەو بەشەدا دەسەڵاتێکی خۆماڵی کوردی نیمچە سەربەخۆ دابمەزرێنێت، بە بێ ئەوەی رژێمی عێراق پرسی پێکرابێت یان هیچ جۆرە رەزامەندییەکی نیشان دابێت. ئەمەش ئەو راستیە دەسەلمێنێت کە بەستنەوەی چارەنووسی کورد بە چارەنووسی عەرەبی عێراقەوە، یان بەستنەوەی رزگاری کوردستان بە رزگاری عێراقەوە یان بەستنەوەی گەیشتنی کورد بە مافە نەتەوەییەکانی بە رزگاری عێراق‌و دامەزراندنی سیستێمێکی دیموکراتییەوە لە عێراقدا جگە لە وەهم هیچی تر نییەو تەنانەت بریتیە لە بەفیڕۆدانی هێزو تواناو خەباتی کورد لە پێناوی ئامانجێکدا کە نە گرنگی هەیە بۆ کوردو نە ئەرکی ئەمەو نە دەشتوانێت ئەوە بکات. ئەمەش واتە بەستنەوەی خەباتی کورد بە خەباتی عەرەبی عێراقەوە بۆ گۆڕینی سیستێمی سیاسی لە عێراقدا لە ئاستێکی تردا بە پەراوێزبوونی گوتاری کوردیە بۆ گوتاری عێراقی. کەواتە ئەگەر لەم روانگەیەوە سەیر بکەین ئەوا بە ئاشکرا دەبینین کە گوتاری یەکێتی نیشتیمانی کوردستان لە بەیانی دامەزرانیدا ئەوەندەی خۆی وەکو

گوتارێکی عێراقی پێشکەش دەکات ئەوەندە خۆی وەکو گوتاری ناسیونالیزمی کوردی پێشکەش ناکات.

یەکێکی تر لەو خاڵانەی کە لە بەیانی دامەزراندنی یەکێتیدا دەبینرێت مەسەلەی خەباتی هاوبەشی کوردو نەتەوەیی‌و چەپ‌و هێزەکانی تری عێراقە دژی ئیمپریالیزم‌و سەهیۆنیزم. لەراستیدا ئەگەر لە روانگەی ناسیونالیزمێکی خاوەن شوناسی کوردییەوە سەیر بکەین کە دیارە ناسیونالیزمێکی لەو جۆرە تاکو ئێستا لە کوردستاندا دەرنەکەوتووە، ئەوا دەبێ بڵێین بە گوێرەی کوردستان وەکو ئیسماعیل بێشکچی دەڵێت: کۆلۆنیەکی نێودەوڵەتییە(46). کەواتە چەند دەوڵەتێکی کۆلۆنیالیزم کوردستانیان داگیر کردووەو لە نێوان خۆیاندا دابەشیان کردووەو هەر بەو پێیەش ئەگەر لە روانگەی هەر بەشێکی کوردستانەوە سەیر بکەین ئەوا خەباتی هەر بەشێك بۆ رزگارکردنی خۆیەتی لە دەسەڵاتی داگیرکەری نەتەوەی سەردەست کە بە گوێرەی کوردستانی لکێندراو بە عێراقەوە، خەباتی ناسیونالیزمی کوردی لەم بەشەدا دژی دەوڵەتی ناوەندو داگیرکەری ئەم بەشەی کوردستانە کە نەتەوەی عەرەبە. بەڵام ئەوەی دەبینرێت لە بەیانی یەکێتیدا هاتووە کە کورد هاوشانی عەرەبی عێراق خەبات بکات دژی ئیمپریالیزم‌و سەهیۆنیزم.

دیارە بە پێی بەیانی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی بەستنەوەی خەباتی کورد بە خەباتی رزگاری عەرەبی عێراقەوە بۆ کاتێك دەشیا کە هەموو عیراق لە لایەن داگیرکەرێکی ترەوە داگیرکراو بووایە. ئەو خەباتەش لە پێناوی رزگارکردنی کوردستان‌و عێراقدا بووایە پێکەوەو بە دوای ئەوەشدا گەیشتنی کوردی ئەم بەشە بە مافە رەواکانی کە ئەویش تەنیا لە جیبوونەوە لە عێراق دەگاتە ئەنجام. ئێستا کاتێ ئەو بۆچوونەی سەرەوەی نێو بەیانی یەکێتی

نیشتیمانی دەبینین دەشێ ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات: ئایا لە سەروەختی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیدا، عێراق ژێردەستەی کام دەوڵەتی ئیمپریالیزم بوو؟ دیارە ئاشکرایە لەو قۆناغەدا عێراق زیاترین پەیوەندی لەگەڵ یەکێتی سۆڤێتدا هەبووە. کەواتە لەم رووەوە دەبێ بە بۆچوونی دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانی، خەباتی کوردو عەرەبی عێراق یەکبخرایە بۆ دەربازکردنی عێراق لە هەژموونی سۆڤێتی. دیارە ئەمەش دیسان رێی تێناچێت چونکە یەکێتی نیشتیمانی لە شام درووست بووەو ئەو کاتەش پەیوەندی دیمەشقو سۆڤێت پەیوەندییەکی بەهێزبووەو ناتوانرێت تەسەوری ئەوە بکرێت کە لەو بەیانەدا خاڵی وەها باسکرابێت کە رژێمی ئەو کاتەی سوریا بەلایەوە پەسەند نەبووبێت. بۆیە دەگەینە ئەو بۆچوونەی کە مەسەلەی رزگارکردنی عێراق لە دەستی ئیمپریالیزم دەربڕینێکە بۆ نیشاندانی ئینتیماو ئیلتیزام بە عێراقو بە عێراقی بوونەوە کە ئەوەش دیسان گوتاری عێراقی بەسەر گوتاری نەتەوەیی کوردیدا لە بەیانی یەکەمی یەکێتی نیشتیمانیدا بالأدەست دەکات.

خاڵێکی تر مەسەلەی خەباتکردنە لەگەڵ سەرجەم عێراقیەکانی ترو جەماوەری عەرەبی دژی سەهیۆنیزم. یەکێك لەو بۆچوونانەی کە بۆ ئەوە دەشێت باسی لێوە بکرێتو وەکو ئەزموونێکی سەرکەوتوو سەیر بکرێت ئەزموونی جولەکەیە لە دوای چەوساندنەوەو سەرکوت کردنو ماف پێشێل کردن بە بێ ئەوەی لەسەر جوگرافیایەکی هاوبەش جێگیر بووبن، توانیان هەموویان لە سەر ئەو خاکە کۆببنەوە کە بەهی خۆیانی دەزانن و دەوڵەتی خۆیان درووستکردو باشترین نموونەی سیستێمی دیموکراتیشیان لە رۆژهەلأتی ناوەڕاستدا درووست کرد. ئێشو ئازارەکانی کوردو جولەکە لە مێژوودا نزیکن لەیەکەوە، هەر بۆیە لە رووی واقیعیەوە دەبوو کورد هاوخەمو هاوخەباتو هاوسۆز بوایە لەگەڵ

جولەکەدا، یان بەلایەنی کەمەوە هەوڵی بدایە سوودی لە ئەزموونی ئەوان وەربگرتایە بۆ رزگارکردنی نیشتیمانەکەیو درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی خۆی. لە کاتێکدا کە کورد لەسەر جوگرافیای خۆیەتیو نەك خاکی کەسی تری داگیر نەکردووە بەڵکو وڵاتەکەی داگیرکراوەو دابەشکراوە. دەبوو کورد وەها سەیری بکردایە کە ئەم کێشەی لەگەڵ ئیسرائیلدا نییە، چونکە جولەکەش گەلێکی چەوساوەی ماف خوراو بوون لە مێژوودا. بەڵام سەیرکردنی کورد بۆ جولەکەو بۆ دەوڵەتی ئیسرائیلیش یەکەم لە روانگەی ناسیونالیستی عەربیەوەیەو بە چاوی ئەو ناسیونالیستە سەیری جولەکەو ئیسرائیل دەکات. دووەم سەیرکردنی جولەکەو ئیسرائیلە لە روانگەی ئایینی ئیسلامو تەنانەت ئیسلامیە تونرەوەکانەوە کە پێیان وایە دەبێ جولەکە لەسەر خاکی فەلەستین قەلاچۆ بکرین. بەهەرحاڵ ئەوە راستیەکی حاشا هەڵنەگرە کە گەلی فەلەستین لە مێژوودا غەدرێکی گەورەی لێکراوەو لە ئەنجامی درووستبوونی دەوڵەتی ئیسرائیل دووچاری کوشتنو برینو ئاوارەبوونو چەوساندنەوەو زیندانو رەوکردن بوون، بەڵام هاوسۆزی کورد ئەوەندەی بۆ رازی کردنی ناسیونالیزمی عەرەبیە، ئەوەندە بۆ هاوخەمی فەلەستیەنیەکان نییە. لە راستیدا دەبوو کورد وەکو پێشتر گوتمان سوودی لە ئەزموونی جولەکە وەربگرتایە کە چۆن توانی شکستو پەراویزخستنی خۆی لە رووی سایکۆلۆجیای کۆمەڵایەتیو سیاسیو ئەخلاقیو هاوئایینیەوە بڵندبکاتو گەورەترین هێزی نەك بەرگری بەڵکو لە رووداوەستانی لێبەرهەم بهێنێتو بریاری چارەنووس سازانەی خۆی بۆ رزگاربوون بداتو سەرئەنجامیش بە بێ ئەوەی لەسەر خاکی خۆی بێت قەوارەی خۆیی پێکهێناو دەوڵەتی خۆی درووست کردو توانی ئەوە بکاتە ئەمری واقیع کە بە بێ بوونی خاکیش وەکو تێروانینە کلاسیکیەکانو هاوچەرخەکانیش بۆ

نەتەوە خاکیان وەکو یەکێك لە پایە سەرەکییەکان دانەوەو بە بنەمای سەرەکیشی دادەنین بۆ درووستبوونی دەوڵەت، بەڵام جولەکە بێ بوونی خاکێك کە هەمووان بە هی ئەوی بزانن توانی دەوڵەت درووست بکات. دیارە لە روانگەی مۆدێرنێتەوە دەوڵەت نەتەوە درووست دەکات بۆیە گەیشتنە ئەوەی کە ئێستا خۆیان بە گەل و نەتەوەی یەهودی ناوببەن چونکە درووستکردنی دەوڵەت بۆ جولەکە مانای درووستبوونی نەتەوەو گەل و نیشتیمانی خاوەن شووناس. چەند گرنگ بوو بۆ کورد هەڵوێستێکی تری هەبووایە، لە بری پشتگیری کوێرانە یان دژایەتی کوێرانەو لە بری رازیکردنی ناسیونالیزمی عەرەبیو لەبەر نیشاندانی ئەوەی کە گوایە کورد لە عێراقدا هاوخەباتی عەرەبە لە پێناوی رزگاری عێراق لە ئیمپریالیزمو رزگارکردنی فەلەستین لە دەستی جولەکە هەڵوێستێکی ئاشکرای کوردانەی هەبووایە کە لەسەر بنەمای بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی کورد بینا کرابووایە. لە جیاتی ئەوەی کە نەیارێتی خۆی بۆ بزوتنەوەی یەهودی رابگەیەنێت، باشتر بوو هەوڵی بدایە سودی لەو ئەزموونەی ئەوان وەربگرتایەو خۆیشی بە دوور بگرتایە لەوەی کە خۆی وەکو بەشێك لە عەرەب نیشان بدات بۆ خەبات کردن بە دژی سەهیۆنیزم، هەروەك نەچووایەتە سەنگەری دژی عەرەبیشەوە بۆ لایەنگری کردنی جولەکە. دیارە ئەمەش کە لە بەیانی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیدا هاتووە بۆ سەردەمی سەلاحەدینی ئەیوبی وەکو کوردێكو بۆ ئەو قۆناغانەی کە مەسەلەی نەتەوەو ناسیونالیزم دەرنەکەوتبوو شتێکی ئاسایی بوو، بەڵام ئەوەی نائاساییە بۆ ئێستاو ئەو کاتەشە کە یەکێتی نیشتیمانی تێدا درووستبووە کە ناسیونایزمی عەرەبی بە خراپترین شێوە رەفتار لەگەڵ کورددا دەکاتو وەکو ئەوی تری دژو نەیار سەیری دەکات. هەروەك لە ساڵی 1975 بینیمان ناسیونالیزمی عەرەبی کە بەعس نوێنەرایەتی

دەكرد گەورەترین ملكەچی لەبەردەم رژێمی ئیرانیدا نواند بۆ ئەوەی دەستبەرداری پشتگیری كردنی بزووتنەوەی كوردی بێتو بەوەش بزووتنەوەكە دووچاری شكست هات، كەچی لەم لاوە جارێكی تر لە درووستكردنی یەكێتی نیشتیمانیدا بە ئاشكرا هەوڵی نەك هەر رازیكردنی ئەو ناسیونالیستە دژ بە كوردە دەدرێت بەڵكو هەوڵیش دەدرێت خەباتی كورد لە پێناوی رزگاری نیشتیمانەكەیدا وەكو بەشێك لە خەباتی جەماوەری عەرەبی و عێراقی نیشان بدرێت لە دژی ئیمپریالیزمو سەهیۆنیزمو دیكتاتۆریەت. ئەگەر لێرەدا رایەك بهێنرێتەوەو بگوترێت ئەوەی دوژمنی كورد بەعسی عێراقیە، دیارە لە وەڵامی ئەوەدا دەبێ بگوترێت بەعس یەك حیزبەو یەك بەرنامەو ئایدیۆلۆجیای هەیەو نوێنەرایەتی ناسیونالیستی شۆڤێنی عەرەبی دەكات چ سوری بێت یان عێراقی.

لە بەیاننامەی دامەزراندنی یەكێتی نیشتیمانیدا هاتووە: ئێمە تەئكید لە خەباتی هاوبەشمانو لە پشتگیری بێسنوورمان دەكەینەوە لە نەتەوەی عەرەبو لە خەباتی پیرۆزیدا كە بایەخێكی مێژوویی گەورەی هەیە لە شۆڕشی هاوچەرخی جیهانیدا لە پێناوی رزگار كردنو یەكگرتنی نەتەوەی عەرەبیدا لەسەر بنەمای پێشكەوتنخوازیو دیموكراتیو لە خەباتی رەوایدا بۆ رزگار كردنی فەلەستین لە ئیمپریالیزمی ئیستیتانی سەهیۆنیو دروستكردنی دەوڵەتی دیموكراتی فەلەستینی(47). ئێمە پێشتر قسەمان لەسەر هەڵوێستی یەكێتی نیشتیمانی كرد لە بەیاننامەی دامەزراندنیدا بەرامبەر بە كێشەی فەلەستینو خەباتی فەلەستینو بزووتنەوەی سەهیۆنیزم. جارێكی تر لێرەدا بە ئاشكرا دەردەكەوێت كە گوتاری یەكێتی نیشتیمانی كوردستان گوتارێكی نەك هەر بارگاوی كراوە بە رەگەزەكانی گوتاری عێراقیو یەكێتی عێراق بەڵكو بارگاوی كراوە بە توخمو رەگەزەكانی گوتاری ناسیونالیزمی عەرەبییش. لەم بەیانەدا

باسی پیرۆزیی خەباتی مێژوویی عەرەبی کراوە لە پێناوی رزگارکردنو یەکگرتنی نەتەوەی عەرەبدا. جارێ سەرەتا دەبێ بپرسین ئایا بە راستی ئەوە بیروبۆچوونی گەلی کوردە یان بیروبۆچوونی دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانییە یان بە تەنیا تێروانینی مام جەلالە کە لە یەکەم بەیاننامەی ئەو حیزبەدا، هەمان ئەو داوایانەیان بۆ نەتەوەی عەرەب بەرز کردۆتەوە کە ناسیونالیزمی عەرەبی خۆی بەرزی کردوونەتەوەو لە بەرنامەو پەیڕەوی حیزبە ناسیونالیستە عەرەبیەکاندا کاری بۆ کراوەو کراوەتە دروشمی سەرەکی ئەو حیزبانەو ناسیونالیستی عەرەبیش بە گشتی. ئێستا ئەو پرسیارە سەرهەڵدەدات ئایا ئەوە چی دەگەیەنێت کە حیزبێکی تازە درووستبووی نەتەوەیەکی بندەست کە بۆ ماوەی دوورو درێژی مێژوویی وڵاتەکەی ئەم داگیرکراو و دابەشکراو بووە لە لایەن ئەوی عەرەبەوەو ئەو نەتەوەی عەرەبیش هەمان شێوەی فارس و تورك لە هیچ ساتێکی مێژوویدا دانی بە بوونی ئەم نەتەوەیەو مافەکانیدا نەناوە. ئەم نەتەوەی عەرەبە بە پارەو بە چەكو بە سەربازو بە راگەیاندنو بە هەر شێوەیەکی تر کە شیابێتو بۆی لوابێت بەشداری داگیرکەری وڵاتەکەی ئەمی کردووە کە داگیرکەری دوو بەشی سەرەکی نیشتیمانەکەی ئەم بووە. ئەوی عەرەبی دەرەوەی عێراق کە بە هەموو جۆرێك بەشدای عەرەبی عێراقی کردووە بۆ سەرکوتکردنی کورد، کەچی ئەم باس لە پشتگیری کردنی خەباتی رزگاریخوازانەی ئەم نەتەوە سەردەستەو یەکگرتنی دەکات کە دیارە یەکگرتنی نەتەوەی عەرەب دەبێتە هێزێکی گەورەتری سەرکوتکردنی کوردو ئەو نەتەوەو ئیتنیکانەی تریش کە تاکو ئێستا ژێردەستەی ئەون. رووی ژمارەی کوردەوە بەراورد بە ئەوی عەرەب کە دوو بەشی کوردستان هێشتا لە ژێردەستی عەرەبدایە، رێژەیەکی زۆرکەم لە

دانیشتوانی ئەو نیشتیمانە پێکدەهێنێت کە ناسیونالیزمی عەرەبی بە نیشتیمانی گەورەی عەرەبی دەزانێتو کوردیش بە میوان دەزانێت لەسەر خاکی ئەم نیشتیمانە گەورەیەی عەرەب، کە بەیاننامەی دامەزراندی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان داوای یەکگرتنەوەی نەتەوەی دابەشبووی عەرەب دەکات. دیارە هۆکاری ئاشکرا هەیە بۆ ئەم خاڵە ئاشکرایانەی سەبارەت بە نەتەوەی عەرەبو خەباتی عەرەبیو یەکگرتنەوەی نەتەوەو نیشتیمانی عەرەبی کە لەم بەیانەدا پێداگری لەسەر کراوە کە دواترو لە شوێنێکی تردا باسیان لێوە دەکەین.

هەروەك لە بەیاننامەکەدا هاتووە: تەئکیدی خەباتی هاوبەشو پشتگیری تەواومان بۆ خەباتی گەلی کورد دەکەین لە کوردستانی تورکیاو ئێران دژی تورانیزمو شاهەنشایەتی کۆنەپەرستو لە پێناوی بەدیهێنانی رزگاری نیشتیمانی دیموکراتی بەدەستهاتوو لەم دوو وڵاتەداو بەدەستهاتنی مافی گەلی کوردمان لە بڕیاردانی چارەنووسدا(48). سەرەتا دەبێ ئەو راستیە بڵێین ئەوەی لە بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستاندا سەبارەت بە دوو بەشی تری کوردستانی دابەشکراوو داگیرکراو هاتووە بایەخێکی گرنگی هەیە لە روانگەی سەیرکردنی گوتاری نەتەوەییەوە چونکە لێرەدا گوتاری یەکێتی نیشتیمانی بە بەشێك لە رەگەزو توخمەکانی ناسیونالیزمی کوردی بارگاوی کراوە. بەڵام ئەم بارگاوی کردنە لە دوو ئاستدا جێگای قسە لەسەر کردنە کە یەکەمیان پشت گوێ خستنی کوردستانی داگیرکراوە لە لایەن رژێمی عەرەبی سوریاوە کە تەنانەت تاکو ئێستاشی لەگەڵدا بێت واتە نزیکەی 35 ساڵ دوای ئەم بەیانەی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، هێشتا کوردی ژێر سایەی دەسەڵاتی رژێمی داگیرکەری سوریادا سادەترین مافی نەتەوایەتیان نییە کە مافی شوناسو

ڕەگەزنامەیە. بەلاّم لەم بەیاننامەدا ناویان ناهێنرێت وەکو ئەوەی کە ڕژێمی سووری بەشێکی کوردستانی داگیر نەکردبێت. ئەگەر بمانەوێت بە هێمنی سەیری هەڵوێستی دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانی کوردستان بکەین کە لە سوریا بوون‌و لەوێش دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستانیان ڕاگەیاندووە، ئەوا دەشێ بڵێین لەبەر ئەم هۆیەیە باسی کوردستانی ژێر سایەی دەسەلاّتی ڕژێمی سوریا لە بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستاندا نەکراوە. هەرچەندە بە بڕوای من دەبوا لەو بەیانەدا ناوی کوردستانی سووریاش بهاتبایە بۆ ئەوەی ئەو گومانە بڕەوێتەوە کە هەندێ پێیان وایە سووریا یارمەتی دەری دروستبوونی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان بووە، لەبەر ئەوەنا کە لایەنگری کوردەو کوردی خۆش دەوێت بەڵکو لەبەر ئەو پەیوەندییە خراپەی کە لە نێو هەردوو باڵەکەی حیزبی بەعسدا هەبوو لەو کاتەدا کە بریتی بوو لە ناکۆکی توندی نێوان حیزبی بەعسی سوری‌و حیزبی بەعسی عێراقی. دیارە لەبەر ئەوەی ڕژێمی سووریا زویر نەبێت‌و ڕێگا بدات دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانی لە سووریادا بن‌و لەوێوە بێنەوە ناو کوردستانی عێراق، دەستەی دامەزرێنەر خۆیان لە باسکردنی سووریا و کوردی سووریا بەدوور گرتووە.

 دووەم پەیوەندی بەوەوە هەیە کە ئایا دەشێ وای لێکبدەینەوە دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی بەو شێوەیە سەیری سوریایان کردبێت کە سیستێمێکی سیاسی دیموکراتیەو کوردەکانی ئەوێ وەکو هاوولاّتیانی تری سووریا دەژین‌و ڕەفتاریان لەگەڵدا دەکرێت؟

بەهەرحاڵ کاتێ ئێمە باسی گوتاری حیزب یان بزووتنەوەیەك دەکەین ناتوانین بە هێنانەوەی هەندێ پاساو چاوپۆشی لە گەوهەری ئەو گوتارە بکەین. هەر

لەبەر ئەوەیە ناتوانین مەسەلەی گوتار کە پەیوەستە بە ستراتیژەوە نەك تاکتیکی رۆژانە، وەکو شتێکی سادە وەربگرین‌و لە میانەی هەندێ پەیوەستبوون بە مەسەلەی نەتەوایەتیەوە یان بارگاوی بوون بە هەندێ لە رەگەزەکانی ناسیونالیزم، ئیتر دان بەوەدا بنێین کە گوتاری ئەم حیزب یان بزووتنەوەیە گوتاری ناسیونالیزمە. بەهەمان شێوە ناکرێت بە بێ لەبەرچاوگرتنی هەموو خاسێت‌و بنەماکانی گوتاری یەکێتی ئەو گوتارە بە گوتاری ناسیونالیزم دابنرێت لە کاتێکدا کە نەتوانرێت ئەوە لە رێگای ئاستی بارگاوی بوونی ئەو گوتارەوە بە توخم‌و رەگەزو هێماو مەعریفەو جیهانبینی نەتەوەییەوە بسەلمێنرێت. ئیستا بە ئاشکرا ئەوە دەبینین کە گوتاری یەکێتی نیشتیمانی لە بەیاننامەی درووستبوونیدا بەو ئەندازەی بارگاوی کراوە بەو رەگەزە نەتەوەییانەی کە بنەمان بۆ ئەوەی گوتارێك بکات بە گوتاری نەتەوەیی، بەهەمان شێوە ئەم گوتارە بارگاوی کراوە بەو توخم‌و رەگەزانەی کە عێراقیبوونی ئەو گوتارە یان پاشکۆبوونی بۆ گوتاری عێراقی یان ناسیونالیزمی عەرەبی بەرجەستە دەکەن.

لە بەیانی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیدا وەك گوتمان باسی بڕیاردانی مافی چارەنووس بۆ کوردی ئێران‌و تورکیا کراوەو یەکێتی خۆی بە هاوکارو پشتیوانی خەباتی کوردی تورکیاو ئێران دەزانێت بۆ گەیشتن بە مافی بڕیاردانی چارەنووسی خۆیان، هەرچەندە چوارچێوەو ئاستی مافی چارەنووس دیاری نەکراوە لەم بەیانەدا. بەڵام ئەگەر ئاستی نیشاندانی پاڵپشتی‌و هاوبەشی بۆ رزگاری گەلی عەرەب بە گشتی‌و فەلەستین بە تایبەتی بەراورد بکەین بۆ پاڵپشتی یەکێتی بۆ کوردی بەشەکانی تر ئەوا بە ئاشکرا ئەوە دەبینین کە پەیوەستبوون بە خەباتی رزگاری عەرەبیەوەو بە مەسەلەی دیموکراتی‌و ئازادی عێراقەوە دەکەوێتە پێش خەبات لە پێناوی رزگارکردنی کوردستانی گەورەدا.

ئەمە بێجگە لەوەی کە لە بەیانەکەدا پشتگیری بەهێز بۆ رزگاری عەرەبیو یەکگرتنەوەوی نیشتیمانی عەرەبی و دروستکردنی دەوڵەتی فەلەستین بە ئاشکرا دەبینرێت، بەڵام ئەوەی سەبارەت بە بەشەکانی تری کوردستان هاتووە تەنیا پشتگیری کردنی خەباتی کوردی ئێرانو تورکیایە لەگەڵ ئاماژە کردن بۆ بڕیاردانی مافی چارەنووس بە جۆرێك کە کوردی ئەم وڵاتانە خۆیان بڕیاری بدەن. ئیتر نە باسی یەکگرتنەوەی کوردستانی گەورە کراوەو نە باسی دروستکردنی دەوڵەتی کوردی کراوە چ لەسەر ئاستی کوردستانی لکێندراو بە عێراقەوە یان لەسەر ئاستی هەر بەشێك بە تەنیا چ یەکگرتنەوەی کوردستانو دروستکردنی دەوڵەتی یەکگرتووی کوردستان.

ئەمەش سەرنجمان بۆ ئەوە رادەکێشێت ئەگەر گوتاری ناسیونالیزمی عەرەبی دوو ئاستی هەبێت کە یەکێکیان لە سنووری هەر دەوڵەتێکدا بێت، واتە گوتاری دەوڵەتی (قوتری) وەك لە بەرنامەی ناسیونالیستی عەرەبیدا هاتووەو ئەویتریشیان گوتاری ناسیونالیزمی خاوەن شوناس بێت واتە دروستکردنی یەك دەوڵەت بۆ هەموو نەتەوەی عەرەب، ئەوا لە بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتیو حیزبو رێکخراوەکانی تری کوردستانیشدا نە گوتاری سنوورداری (قوتری)و نەگوتاری ناسیونالیزمی کوردی کە هەموو کوردستانی گەورە بگرێتەوە ئامادەبوونیان نییە. ئەمەش نەك بۆ ئەو کاتە بەڵکو بۆ ئێستاش بەرنامەی ئاشکرای لەو جۆرە بوونی نییە. لە راستیدا بڕیاردان لەسەر گوتاری ناسیونالیزمی کوردی لە میانەی ئەوەوە دەردەکەوێت کە ئەو گوتارە چەندێ پەیوەستە بە مەسەلەی سەربەخۆییو دروستکردنی دەوڵەتی کوردییەوە. هەر گوتارێك پرۆژەی دروستکردنی سەربەخۆییو دروستکردنی دەوڵەتی کوردی

گەوهەری پێكهاتنی نەبێت ناتوانرێت بە گوتاری خاوەن شووناسی ناسیونالیزم ناوببرێت.

بێگومان لە نێو بەیاننامەی دامەزراندنی یەكێتی نیشتیمانیدا بارێكی نائاسایی دەبینرێت ئەویش ئەوەیە كە لە لایەك باسی خەباتی جەماوەری خەڵكی كوردستان دەكات لە پێناوی عێراقێكی دیموكراتدا كە لە سایەیدا كورد ئۆتۆنۆمی راستەقینە بەدەست بهێنێت. لە لایەكی ترەوە باسی خەباتی رەوای گەلی كورد دەكات لە پێناوی بڕیاردانی چارەنووسی خۆیدا. ئایا تەسەوری ئەوە دەكرێت ئەگەر كورد مافی بڕیاردانی چارەنووسی بەدەستی خۆی بێت رازی ببێت لەسایەی دەسەڵاتی نەتەوەی عەرەبو ناسیونالیزمی عەرەبیدا بمێنێتەوەو بە چەمكی یەكێتی نیشتیمانی مافی ئۆتۆنۆمی راستەقینەی هەبێت. لە كاتێكدا دەزانین شتێك نییە بە ناوی ئۆتۆنۆمی راستەقیتنە. هەر لە بەیاننامەكەدا هاتووە: یەكێتی نیشتیمانی كوردستان بڕوای بەوە هەیە كە بزووتنەوەی نەتەوایەتی گەلی كورد بزووتنەوەیەكی مێژوویی بابەتییەو خەباتی رزگاریخوازانەی كۆتایی نایەت تەنیا بە بەدیهاتنی هەموو ئامانجە نەتەوەییو دیموكراتیەكانی نەبێت، ئەم رێكخراوە درێژە بە خەبات دەدات بۆ رێكخستنی هەموو هێزو ئەندامو دەستە كوردستانیە پێشكەوتنخوازو شۆڕشگێڕەكانو ئامادەكردنی جەماوەری گەلەكەمان بۆ درێژەدان بە كاروانی خەبات كە جەماوەری گەلی كوردمان دەستی پێكردووە لە پێناوی بەدیهێنانی دیموكراتی لە عێراقو ئۆتۆنۆمی راستەقینە بۆ كوردستانو بۆ پشتگیری كردنی خەباتی جەماوەری نەتەوەی كوردمان لە هەموو كوردستاندا لە پێناوی مافە نەتەوەییە دیموكراتیەكانیدا(49).

بێگومان یەکێك لەو خاڵە گەشانەی کە لە بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیدا هاتووەو پەیوەندییەکی گەوهەری هەیە بە گوتاری ئەم حیزبەوە باسکردنی خەباتی مێژووی گەلی کوردە لە پێناوی مافە رەواکانیدا. هەرچەندە لە بەیاننامەکەدا سنووری مافە رەواکان تەسك کراوەتەوەو دیاری کراوە کە ئەو دیاریکردنەش لە خوار مافی رەوای نەتەوەیەکی وڵات داگیرکراوو دابەشکراوەوەیە. بەڵام جەخت لەسەر ئەوە دەکرێتەوە کە ئەم خەباتە درێژەی دەبێتو کۆتایی نایەت، هەتا کورد دەگات بە مافەکانی خۆی کە ئەمەش ئاماژەکردنێکی ئاشکرایە بۆ ئەوەی کورد لەسەر خەبات بەردەوام دەبێت، هەتا ئەو کاتەی کە قەناعەت دەهێنێت هەموو مافەکانی خۆیی بەدەست هێناوە کە مەرج نییە ئەو کاتە بە ئۆتۆنۆمی یان ئەوەی ناویان لێناوە ئۆتۆنۆمی راستەقینەو لە راستیدا بوونی نییە رازی بێت. بۆیە لێرەوە لە ئاستی نەگوتراودا گوتاری یەکێتی نیشتیمانی ئاماژەی داهاتوویی هەیە بۆ خەباتی گەلی کوردو بۆ چوارچێوەی مافەکانیش. بۆیە ئەگەر لەسەر بنەمای ئەو نەگوتراوانە قسە لەسەر گوتاری یەکێتی نیشتیمانی بکەین ئەوا دەبێ بڵێین تا ئاستێکی باش بە توخمو رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بارگاوی کراوە، هەرچەندە ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کە بووبێتە گوتارێکی خاوەن شوناسی ناسیونالیزم کە ئەوەش تەنیا بە پرۆژەی سەربەخۆییو دامەزراندنی دەوڵەتی یەکگرتووی کوردستان دەبێت.

دیارە سەرباری ئاماژەی ئاشکرا بۆ خەباتی کورد لە پێناوی مافەکانیدا لە بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیدا، بەڵام لێرەدا یەکەم ئەو خەباتە ئەوەندەی بە خەباتی دیموکراتی ناودەبرێت ئەوەندە بە خەباتی نەتەوەیی ناونابرێت کە ئەمەش ئەوە دەردەخات هەوڵێك یان بۆچوونێك هەیە بۆ ئەوەی

که خەباتی کورد لە هەریەکە لەو ولاّتانەی کە کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە بخرێتە چوارچێوەی خەباتی گەلانی ئەو ولاّتەوە لە پێناوی دیموکراتیزەکردنی ئەو ولاّتانەدا. هەڵبەت ئەوەش ئاشکرایە کە دیموکراتی بەندە بە پەرسەندنی کۆمەلاّیەتیو زەمینەسازی تەواوە بۆ ئەو مەسەلەیە کە وەکو مەسەلەیەکی پەروەردەییو کەلتووریو ئابووری و کۆمەلاّیەتیو سیاسی سەیر دەکرێت. بۆیە هەروا ئاسان نییە بە گۆڕینی ئەو سیستێمە سیاسیانەی کە ئێستا هەن دیموکراتی بینابکرێت. بۆ نموونە نزیکەی سێ ساڵ دوای دەرچوونی بەیانامەی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، رژێمی شاهەنشایی لە ئێرادا رووخێنرا بەلاّم لە بری دامەزراندنی سیستێمێکی دیموکراتی لەم ولاّتەدا، سیستێمێکی شمولیترو تۆتالیتارتر لە سیستێمی شاهەنشایی دامەزرا کە کوردو هەموو پێکهاتەکانی تری گەلانی ئێران بەشدارییان کرد لە روخاندنی رژێمی شاهەنشایدا، بەلاّم نەتوانرا سیستێمێکێ دیموکراتی دابمەزرێنرێتو دەبینین کیشەی کورد لە سایەی رژێمی تازەدا نەك هەرچارەسەر نەکرا بەڵکو ئاڵۆزتر بوو، لە کاتێکدا ئەوە ئاشکرایە کوردو فارسو پێکهاتەکانی تریش لەسەردەمی شادا خەباتی جەماوەرییان دەکرد لە پێناوی ئازادیو دیموکراسیو کوردیش مەبەستی بوو ببێت بە خاوەنی ئۆتۆنۆمی هەروەکو لە بەرنامەی پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێراندا هاتبوو. بۆیە لێرەوە بە ئاشکرا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت تەرخان کردنی خەباتی کورد لە هەر پارچەیەکی کوردستاندا لە پێناوی بە دیموکراتی کردنی سیستێمی سیاسی ولاّت یان حکومەتی مەرکەزیدا بێجگە لە بە فیڕۆدانی تواناو رەنجی کورد شتێکی ئەوتۆ بەرهەم ناهێنێت. باشترین نموونەشمان عێراقە کە سیستێم بە حیساب بووەتە سیستێمێکی دیموکراتیو ئاڵوگۆری دەسەلاّت لە رێگای سندوقەکانی دەنگدانەوە دەکرێت،

بەلاَم پاشی نزیکەی دە ساڵ لە بیناکردنی ئەم رژێمە سیاسیە نوێیە لە عێراقدا هێشتا کورد نەبووەتە خاوەنی مافەکانی خۆی لە چوارچێوەی عێراقی یەکگرتوودا. ئەوەتا بە بەرچاوی هەموومانەوە تاکو ئێستا رووبەرێکی فراوانی جوگرافیای کوردستان لە ژێر سایەی دەسەلاَتی حکومەتی ناوەنددایەو هیچ هەنگاوێکی جیدیش نانرێت بۆ ئەوەی ئەو ناوچانە بێنەوە سەر هەرێمی کوردستان، لە کاتێکدا هەمووومان دەزانین دەسەلاَتی هەرێمی کوردستان لەسەروەختی دیکتاتۆریەتدا دامەزرا نەك لەسەردەمی دیموکراتیەتدا. بەڵکو بە پێچەوانەوە دەسەلاَتی دوای دیکتاتۆریەت، دانی بە هیچ مافێکی رەوای کورددا نەناوە، کەواتە ئەوەی کە بە هیوای بین لە سایەی دەسەلاَتی دیموکراتی داگیرکەرەکانی کوردستاندا کە کورد ببێت بە خاوەنی مافە نەتەوایەتیەکانی بۆچوونێکی واقیعی نییە، ئەگەر بێتو کورد خۆی نەتوانێت لە رێگای هێزو فشارەوە ئەوە بسەپێنێت. دیارە مەبەستمان لە هێز، شەڕکردن نییە بەڵکو هەر رێگایەکی ترە کە بتوانرێت دەسەلاَتی نەتەوەی سەردەستی ئەو ولاَتانەی پێناچار بکرێت کە کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە دان بە مافە رەواکانی کورددا بنێن.

لە باری دووەمدا ئاماژەکردن بۆ پشتگیری کردنی خەباتی گەلی کورد لە بەشەکانی تری کوردستان، مەودایەکی تەسکی هەیەو جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە لە نیشاندانی پشتگیری بۆ خەباتی گەلی فەلەستینو ئەریتریاو زەفار. ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێت کە رەهەندی گوتاری یەکێتی نیشتیمانی لە روانگەی ناسیونالیزمی کوردیەوە رەهەندێکی زۆر تەسکەو دەشێ وەها لێبدرێتەوە ئەوەندەی ئاراستەی هاریکاریو پشتگیری لە خەباتی دیموکراتی عەرەبی لە گوتاری یەکێتی نیشتیمانیدا جەختی لەسەر کراوەتەوە، گوتاری ناسیونالیزمی

کوردی ئەوەندە جەختی لەسەر نەکراوەتەوەو ئەم گوتارە لە ئاستێکی لاوازی بارگاوی بووندایە بە رەگەزەکانی ناسیونالیزمیو نەبووەتە گوتارێکی تەواوی ناسیونالیزمانە لە رووی شووناسو رەهەندەکانییەوە.

خاڵێکی تریش هەیە لە بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستاندا جێگای قسە لەسەر کردنە کە ئەویش ناڕاستەخۆ ئاماژەکردنە بۆ رۆڵی سەرکردایەتی شۆڕشی ئەیلول کە ماوەی چەند مانگێك پێش دەرکردنی بەیانی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی ئەو بزووتنەوەیە دووچاری شکست هاتبوو. دیارە مادەم باسی ئەو سەرکردایەتیەو هەڵەو کەموکورتییەکانی کراوە لەم بەیاننامەدا، دەبوو بابەتیانە ئەو مەسەلە تاوتوێ بکرایەو بەهەمان عەقڵو تێڕوانینی سەردەمی ململانێی نێوان مەلاییو جەلالی باس نەکرایە. دیارە مەبەستی ئێمە ئەوە نییە کە بڵێین سەرکردایەتی بارزانی بەرپرس نییە لەو شکستە نەخێر ئەوە ئاشکرایە بەرپرسیارێتی یەکەمی بزووتنەوەی کورد لە ساڵی 1975دا دەکەوێتە ئەستۆی سەرکردایەتییەکەی. لە هەمان کاتدا مادەم بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی هەڵسەنگاندنی رابردوو دەکات باشتر وابوو لە پاڵ هەڵەکانی سەرکردایەتی بارزانیدا بە شێوەیەکی بابەتیانە باسی ئەو هەڵە سەختو شکستە لەبەرچاوەو ئەو رۆڵە خراپەشی بکردایە کە مەکتەبی سیاسی لە ساڵی 1966-1970بینیانو بەشێك لە دامەزرێنەرانی یەکێتی لە سەرکردایەتی مەکتەبی سیاسی باڵی جەلالیدا بوون بە سکرتێری گشتی خۆیشیەوە. دیارە ئەگەر هەڵەی کوژەری باڵی بارزانی ئەوە بووبێت کە پشتیان بە شای ئێران بەستبێت کە ئەوەش رۆڵی ئاشکرای هەبوو لە هەرەس پێهێنانی بزووتنەوەکەدا، ئەوا هەڵەی باڵی مەکتەبی سیاسیش سەختتر بوو چونکە دەستیان لەگەڵ رژێمی داگیرکەری ئەو کاتی بەغدا تێکەڵ کرد دژی

بزووتنەوەی کوردو لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمیشەوە ئەوە هیچ پاساوێکی بۆ ناهێنرێتەوەو تەنانەت کاتێ ئەو هەڵوێستە بە هەڵە ناوبرێت ئەوە لەبەر رێزگرتن‌و رۆڵی لەبەرچاوی ئەو سەرکردایەتییەیە لە خەباتی نەپساوەو سەختی یەکێتی نیشتیمانیدا. بەڵام دیارە ئەوەی بوو بە مێژوو ناسڕێتەوە بۆیە درووست وابوو مادەم رەخنە لە سەرکردایەتی عەشایەری کورد لە بزووتنەوەی ئەیلولدا گیراوە، ئەوا دەبوو رەخنە لە هەڵویستی ناجۆری باڵی مەکتەبی سیاسیش بگیرایە کە هەڵوێستێکی دژو ناکۆك بووە لەگەڵ گەوهەری گوتاری ناسیونالیزمی کوردیدا.

بێگومان یەکێتی نیشتیمانی هەر ئەوە نییە کە لە بەیاننامەی دامەزراندنیدا گوتاری عێراقی کردبێتە هاوشانی گوتاری کوردستانی، یان گوتاری ناسیونالیزمی کوردی، بەڵکو بەردەوام ئەوەی دووبارە کردۆتەوە. ئەوەتا لەو بەیانامەدا کە بۆ یادی چواردە ساڵەی دەستپێکردنی شۆڕشی ئەیلول دەریکردووە، کە لە دوو تەوەری سەرەکی پێکهاتووە یەکێکیان بۆ رەخنەگرتنە لە سەرکردایەتی شۆڕشی ئەیلول کە تیایدا ئەو سەرکردایەتییە تاوانبار دەکات بە خێڵەکی‌و کۆنەپەرستی‌و پیاوی ئێران‌و ئەمەریکاو پشتبەستوو بەو هێزە کۆنەپەرستانە لە بری جەماوەری کوردستان‌و لەبری بڕوابوون بە هێزی گەل‌و شۆڕشی میللی. تەوەری دووەم کە زیاتر پەیوەندی بە مەبەستی توێژینەوەکەی ئێمەوە هەیە مەسەلەی گوتاری یەکێتی نیشتیمانیەو لە تەوەری دووەمی ئەم بەیانەدا زیاتر رووناکی دەخاتە سەر گوتاری ئەم حیزبە نوێیە. لەم بەیانەدا هاتووە: بۆ خەباتی شۆڕشگێڕانە لە سایەی ئاڵای یەکێتی نیشتیمانی کوردستانداو، لە رێگای خەباتی هاوبەشی عەرەبی‌و کوردستانی بۆ کۆتایی هێنان بە دیکتاتۆریەت‌و هێنانی دەسەڵاتێکی نیشتیمانی دیموکراتی هاوپەیمانی‌و بۆ بەدیهێنانی

دیموکراتی بۆ عێراق‌و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان(50). دیسان لێرەدا ئەوە بە ئاشکرا دووبارە دەبێتەوە کە یەکێتی نیشتیمانی وەکو بەشێك لە بزووتنەوەی دیموکراتی عێراق خۆی پێشکەش دەکات کە لەو پێناوەدا لەگەڵ سەرجەمی هێزە دیموکرات‌و پێشکەوتنخوازو چەپەکان خەبات دەکات بە مەبەستی کۆتایی هێنان بە رژێمی دیکتاتۆری‌و بیناکردنی رژێمێکی دیموکراتی کە لە سایەیدا کورد مافی ئۆتۆنۆمی بەدەست بهێنێت. ئەوەی جێگای تێبینیە کە ئەم بەیاننامە نزیکەی سێ مانگ‌و نیو دوای بەیانی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان دەرچووە. ئاوەڵناوی راستەقینە لە ئۆتۆنۆمی کراوەتەوە کە ئەوەش بۆ ئێمە ئاشکرا نییە ئایا بە بەرنامە ئەو وشەیە بەکارنەهێنراوە یان لە بیرچووە، کە لە راستیدا من وای بۆ دەچم لە بیر چووبێت ئەمەش ئەو بۆچوونە زیاتر دەچەسپێنێت، هۆی بیرچوونی ئەم وشەیە پەیوەندی بە بێ ناوەرۆکی‌و بێ مانایی خودی وشەکەوە هەبێت کە وەکو گوتمان لە فەرهەنگی سیاسیدا بوونی نییەو یەکێتی نیشتیمانی لە بەیاننامەی درووستبوونیدا لەگەڵ ئۆتۆنۆمی بەکاری هێناوە بۆ ئەوەی واینیشان بدات کە جیاوازی گەوهەری هەیە لەگەڵ پارتی دیموکراتی کوردستاندا کە لە بەیانی ئازاری ساڵی 1970دا لەسەر ئۆتۆنۆمی لەگەڵ رژێمی بەعسدا رێکەوتنی کرد. بەڵام ئەوەشمان بیرنەچێت کە لە ساڵی 1973و 1974دا زاراوەی ئۆتۆنۆمی راستەقینە لەسەر زمانی خەڵك زیاتر بە شێوەی زارەکی بەکار دەهات‌و مەبەست لە ئۆتۆنۆمی بوو بە کەرکوك‌و خانەقین‌و شەنگارو شێخان‌و ناوچە کوردییەکانی تریشەوە. لە لایەکی تریشەوە گوتاری یەکێتی نیشتیمانی بۆ یادی شۆڕشی ئەیلول وەهای نیشان دەدات کە کوردستان لە سێ پارچە پێکهاتووە کە ئەویش کوردستانی عێراق‌و ئێران‌و تورکیایەو تەنانەت بە وشەیەك هەروەکو بەیانی دامەزراندن باسی کوردستانی

سووریا ناکات ئەم بەیاننامەیەش باسی ئەو بەشە گرنگەیەی کوردستان ناکات. لە کاتێکدا کە کێك لە دامەزرێنەرەکانی یەکێتی کە هۆمەر شێخموسە خەڵکی کوردستانی سوریایە. بێگومان بۆمان هەیە بڵێین کاتێك کە یەکێتی هەر لە دامەزراندنیەوە پارتیو سەرکردایەتی بارزانی لە شۆڕشی ئەیلولدا بە پیاوی ئێرانو ئەمەریکا ناودەبات، ئایا پەیوەندی یەکێتی بەسووریاوە لەسەر چ بنەمایەك بووە بە تایبەتی کە ئەو پەیوەندییە وای لە دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانی کردووە لەبەر خاتری رژێمی شۆڤێنیو داگیرکەری بەشێکی زیندووی کوردستان ئەم باسی ئەو بەشە زیندووە نەکات. ئایا ئەمە سەرنجمان بۆ ئەوە راناکێشێت کە سەرکردایەتی کوردی هەر جۆرە ئیدیعایەك بکات هەموویان هاوشێوەنو لە پێناوی بەرژەوەندی حیزبی خۆیاندا ئاساییە نەك هەر پشت لە کوردی بەشەکانی تر بکەن بەڵکو ناویشیان نەهێننو هەندێجار بۆ رازیکردنی داگیرکەری بەشەکەی تر دژایەتیشیان بکەن. نموونەی زیندووی بەردەستمان شەڕی هاوبەشی یەکێتیو پارتیە لە دژی پارتی کرێکارانی کوردستان لەسەرەتای نەوەدەکانی سەدەی رابردوودا کە ئەوەش بۆ رازیکردنی داگیرکەری تورکیا بووە. هەموو ئەم هەڵوێستو بۆچوونانەش لاوازی گوتاری ئەم حیزبو لایەنانە نیشان دەدات لە رووی بارگاوی بوونی ئەو گوتارەوە بە بنەماکانی ناسیونالیزم.

لە وتارێکی درێژی تردا سەبارەت بە ئامانجەکانی یەکێتی نیشتیمانی کە دەشێ وەکو کتێبۆکەیەکیش باس بکرێت بە ناوی " یەکێتی نیشتیمانی کوردستان بۆچی؟" باسی ئەو هۆکارانە کراوە کە درووستبوونی یەکێتی نیشتیمانیان کردۆتە پێویستیەکی بابەتی. بە مانایەکی تر ئەوە نیشان دەدات کە درووستکردنی یەکێتی نیشتیمانی شتێکی بەپەلەو بێبەرنامە نەبووە، بەڵکو

بارودۆخی بابەتی کوردستانی عێراقو ناوچەکە رۆڵی سەرەکیان هەبووە لەوەیدا کە گەلی کورد لە کوردستانی عێراقدا لە دوای شکستی شۆڕشو پاشەکشەی هێزی پێشمەرگەو چۆڵکردنی سەنگەری خەبات، پێویستی بە رابوونەوەو دەستکردنەوە بە شۆڕش هەبووە، هەتا رژێمی بەعسی داگیرکەری کوردستان نەتوانێت ئەو بەرنامە ترسناکەی بۆ لە ناوبردنی کوردو شوناسی کوردی داینابوو جێبەجێی بکات. لە راستیشدا ماوەی راستەوخۆی دوای نسکۆی شۆڕشی ئەیلول مێژوویەکی هێندە دوور نییەو ئێمەمانان زۆربەمان ئەو واقیعەی دوای شکستی شۆڕشمان بینیووە کە چۆن بەعس بە هەموو شێوەیەك هەوڵی دەدا لە رووی مەعنەوییەوە ئەوەندەی تر کورد بڕوخێنێت، بۆ ئەوەی تا دەتوانێت زیاترین ژمارە لە کورد دەستەمۆ بکاتو بیانکات بە بەعسی یان بەلایەنی کەمەوە وایان لێبکات جارێکی تر بیر لە شۆرشو بەرخوردان نەکەنەوە. لەم رووەشەوە تا ئەندازەیەك سەرکەوتنی بەدەست هێنا. ئەمە بێجگە لە بەردەوامبوون لە جێبەجێ کردنی نەخشەی خۆی لە راگواستنو بە عەرەبکردن کە هەموو ئەمانەش بۆ ئەوە بوو تا ئەوپەڕی رادە هەوڵبدات رۆحی کوردایەتی لەلای تاکی کورد بە گشتی بکوژێتو بە خەیاڵی خۆی بەوەش ئەوەندەی تر کەسێتی کوردی تێکدەشکێنێت.

بەڵام لەراستیدا دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی لە ماوەیەکی زۆر کورتی دوای هەرەسدا، ئەو زەنگەی بۆ رژێمی بەعسی داگیرکەر لێدا کە هەروا ئاسان نییە بتوانێت چۆنی دەوێت بەو شێوەیە نەخشەی خۆی بۆ بە تەواوی لە ناوبردنی کورد جێبەجێ بکات. یەکێك لە ئامانجە سەرەکیەکانی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان رێگاگرتن بووە لە پرۆسەی زیاتر هەرەس هێنانی کوردو کەسێتی کوردی لە رووی مەعنەوییەوە. دیارە ئەگەر لەم روانگەیەوە سەیر

بکەین ئەوا لە رووی گوتاری سیۆسیۆسیاسی کوردیەوە یەکێتی نیشتیمانی لەو رووەوە رۆڵێکی دیارو کاریگەری بینیووە لە دژایەتی کردنو رەتکردنەوەی خۆبەدەستەوەدان، کە ئەمەش لە ئاستێکی تردا بەشێکە لە گوتاری ناسیونالیزمی کوردی لەو رووەوە کە هەوڵێکی جدیە بۆ رێگاگرتن لە زیاتر تێکشکاندنی کورد چ وەکو تاکە کەسو چ وەکو نەتەوە. کەواتە لێرەوە دەتوانرێت بگوترێت ئەگەر راپەڕینو بزووتنەوەکانی کورد وەکو کاردانەوە بووبن بەرامبەر بە سیاسەتی داگیرکەرانی کوردستان بۆ لە نێوبردنی کورد ئەوا یەکێتی نیشتیمانیش هاوشێوەی راپەڕینو بزووتنەوەکانی پێش خۆی وەکو کاردانەوەیەکی بەهێز خۆی نمایش کرد بەرامبەر بە هەوڵی داگیرکەر بۆ زیاتر لە نێوبردنی کورد. هەر لێرەوە دروستبوونی یەکێتی نیشتیمانی بریتیە لە پیادەکردنی گوتاری مانەوەی کوردی(51). دیارە گوتاری مانەوەش کاتێ گوتاری مانەوەی نەتەوە بێت، ئەوا بە بەشێك لە رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزم بارگاوی دەکرێت. کەواتە لەم رووەشەوە گوتاری یەکێتی نیشتیمانی بە بەشێك لە رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزم بارگاوی کراوە، بەلاًم دیارە توخمو رەگەزەکانی گوتاری مانەوەی نەتەوە لە ئاستێکی نزمتردان لە چاو توخمو رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزمدا کە ئەمەی دووەمیان لە قۆناغی خۆنمایش کردنو خۆسەلماندندایە، لە کاتێکدا یەکەمیان واتە گوتاری مانەوە لە ئاستی رێگرتندایە لە خۆبەدەستەوەنەدانو هەوڵدانە بۆ بەرگریکردن لە مانەوە.

لە راستیدا کاتێ مرۆڤ ناونیشانی "یەکێتێتی نیشتیمانی کوردستان بۆچی" دەبینێت دەشێ راستەوخۆ خەیاڵی بۆ باسکردنی ئەو پێداویستیە مێژوویانە بچێت کە هۆکاربوون بۆ دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، وەکو باری خراپی دوای شکستو بێئومێدبوونی زۆرینەی گەلی کوردو بەردەوامبوونی رژێم

لەسەر سیاسەتی توندو تیژو شۆڤێنیستانەی خۆی لە کوردستاندا. هەر لەم نامیلکەیەدا باسی پێکهاتەکانی کۆمەڵگەی کوردی کراوەو زۆرینەی پێکهاتەی کۆمەڵگەی کوردی وەکو هێزی بەشدارو لایەنگری شۆڕی جەماوەریی هەژمار کراون. کە ئەوەش تێڕوانینی ماوتسی تۆنگە بۆ ئەو چینو توێژانەی کە بەشداری دەکەن لە شۆڕشی رزگاری نیشتیمانی دیموکراتدا. راستە ئەم خاڵانە لەم وتارەدا باسکراون بەڵام ئامانجی سەرەکی نووسینی ئەم وتارە کە دیارە بایەخێکی زۆری هەیە لە روانگەی گوتاری یەکێتی نیشتیمانی کوردستانەوە، بۆ پێداگرتن لەسەر ئەم خاڵە گرنگانە نەبووە. بەڵکو کاتێ وتارەکە دەخوێنینەوە بۆمان دەردەکەوێت کە وتارەکە سێ خاڵی سەرەکی لەخۆ دەگرێت کە بریتین لە: یەکەم، یەکێتی نیشتیمانی کوردستان رێکخراوێکی بەرەییە چونکە بڕوای بەوە نەبووە کە تاکە حیزب بتوانێت هەموو بیرو تێڕوانینو ئایدیۆلۆجیاو چینو توێژە کۆمەڵایەتیە جیاوازەکان لە خۆیدا کۆبکاتەوە. دووەم: بە جیدی لەم وتارەدا پێ داگری لەسەر دامەزراندنی پارتی پێشڕەو کراوەو باسی ئەوەش کراوە کە ئەو پارتە بە بڕیار درووست ناکرێت یان درووست نابێت بەڵکو هەلومەرجی کۆمەڵایەتیو بابەتی و رەخساندنی زەمینەی لەبارو پێویست درووستی دەکات. سێیەم: کە ئەمەیان لە خاڵەکانی تر زیاتر بایەخی پێدراوە ئەویش رەخنەگرتنە لە سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستانو تاوانبارکردنی بە نەتەوەیی تەنگەنەفەسو نوێنەری بۆرژواو هەڵگری عەقڵو کەلتووری خێڵو پیاوی ئەمەریکاو ئێرانو بکوژی گیانی شۆڕگێڕیو بەرخوردان لە لای کورد. ئەمە سەرباری پاساو هێنانەوەی زۆر بۆ ئەوەی کە بتوانرێت قەناعەت بە جەماوەر بکرێت کە چیتر پارتی دیموکراتی کوردستان نە بەسەرکردایەتی کۆنیو نە بەهی نوێیەوە بە نوێنەری کورد نەزانێت چونکە ئەم وتارە پێی وایە

پارتی چیتر ناتوانێت داکۆکی له مافەکانی کورد بکات لەبەرئەوەی بڕوای به خەباتی هاوبەشی نەتەوەی عەرەبو کورد نییه له پێناوی به دیموکراتی کردنی عێراقو ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان. " ئەو ڕووداوانەی که گەلەکەمانی برد بۆ ئەو مەینەتیه نیشتیمانیەی بەسەری هات واته ئەمان (که مەبەست سەرکردایەتی پارتییه) لەوەی ئەمەریکاو ئێران پێی کردن هێشتا دەرسیان وەرنەگرتووە چونکه ئاشکرایه خۆبەستنەوە به ئەمەریکاو ئێرانەوە مانای ژێرپێخستنی بەرژەوەندییەکانی کوردە بۆ ئەوانو قوربانی پێدانیەتی بۆ ئەوان(52). پاش هەرەس هێنانی شۆڕشی کورد که هەموو چینه نیشتیمانپەروەرو دەسته زەویدارەکان له ژێر ئالأیەکدا کۆبووبوونەوە...رابەرایەتیه خێڵەکیەکەی کورد پێکەوە کۆتایی خەباتی چەکداری و خەباتی سیاسی ڕاگەیاندو خەڵکیان سەرپشك کرد له نێوان گەڕانەوە بۆ عێراق یان کۆچ کردن لەگەڵیان بۆ ئێران...(53). له ڕووی ڕاستیەوە ئەوەی لێرەدا هاتووە دەشێ وەها سەیر بکرێت که هەڵسەنگاندنی بارودۆخی ئەو کاتەیه، بەلأم ئەوەی جێگای سەرنجه ئەوەیه ئایا له ڕاستیدا ئەم وتارە بۆ هەڵسەنگاندنی بارودۆخی دوای شکستی بزووتنەوەکەی بارزانیو پێداویستیەکانی ئەو قۆناغه بووە، یان لەڕاستیدا ئەمه ڕای له مێژینەی زۆرینەی دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانی بووە بەرامبەر به سەرکردایەتی بارزانی، به تایبەتی ئەو بەشه باڵادەستو بڕیاربەدەستەی سەرکردایەتی یەکێتی که پێشتر لەسەرکردایەتی باڵی مەکتەبی سیاسیدا بوون؟ هەروەك لەم وتارەدا به ئاشکرا باسی ئەو ئاراستانه دەکرێت که دەیانەوێت پارتی دیموکراتی کوردستان درووست بکەنەوە که بەگشتی له درێژەی ئەم وتارەدا هەست به مەترسی سەرکردایەتی یەکێتی یان دەستەی دامەزرێنەر یان نووسەری ئەم بابەته دەکرێت له درووستبوونەوەی پارتی دیموکراتی

کوردستان‌و ئەوەش ناشارێتەوە کە هێشتا ئەو پارتە لە نێو واقیعی کۆمەڵگەی کوردی‌و لەسەر زەمینەی واقیع لایەنگرو شوێنکەوتوانی ماون. دەشێ وەها سەیری ئەم هەڵسەنگاندنەی نێو ئەم وتارە بۆ پارتی بکەین کە دەرئەنجامی جۆرێك لە ترسە لە درووستبوونەوەو هاتنەوە نێو گۆڕەپانی خەباتی ئەم حیزبەیە. دیارە مەترسیەکانیش لە جێگای خۆیدا بوون چونکە دواتر پەیوەندییەکانی نێوان یەکێتی‌و پارتی دیموکراتی کوردستان، پەیوەندییەکی خوێناوی بووەو لە هەردوو ئاراستەشەوە جوڵە بووە بە دژی بەرژەوەندی باڵای نەتەوەیی کوردو ئەوەش بەڵگەی لاوازیی بنەماکانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بووە لە لای هەردوولا، ئەگینا ئەگەر بڕوامان بەوە هەبێت کە لەو سەردەمەدا کورد گەلێکی داگیرکراوی ژێرچەپۆکی رژێمی داگیرکەری عێراقی بووەو بەو پێیەش پێویستی بە خەباتی رزگاری نیشتیمانی هەبووە، کەواتە دەبوو هەمووان وەکو هێزی رزگاری نیشتیمانی پێکەوە بە جیاوازی بیرو ئایدیۆلۆجیاو بەرنامەو تێڕوانینیانەوە هاوشانی یەکتری خەباتیان بکردایە بۆ رزگارکردنی نیشتیمانە داگیرکراوەکەیان. بەڵام لە راستیدا لە درووستبوونەوەی یەکێتی نیشنیمانیدا هەمان کێشەو ناکۆکیەکانی رابردووی نێوان باڵی مەکتەبی سیاسی‌و سەرکردایەتی بارزانی بەردەوامبوون‌و بە هەمان عەقڵیەت کارکراوە. کە دیارە لەم رووەوە زیاتر دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانی‌و ئەو ئەندامە باڵادەستانەی کۆمەڵە مەبەستن کە پێشتر لە باڵی مەکتەبی سیاسیدا بوون نەك کۆمەڵەی رەنجدەران وەکو رێکخراوێکی نوێ کە ئەو بەرپرسیار نەبووە لە کێشەکانی رابردووی نێوان جەلالی‌و مەلایی. بەڵام کاتێ کە کەسێتە دیارەکانی نێو باڵی مەکتەبی سیاسی بە خودی مام جەلالیشەوە دەسەڵات بەسەر

یەکێتیدا دەکەن بە کۆمەڵەشەوە ئیتر بۆچوون و هەڵوێستی باو بەرامبەر بە پارتی هەڵوێستی باڵی جەلالی پێشتر دەبێت.

لە راستیدا ئەوەی لەم وتارەدا دەبینرێت بە شێوەیەکی ئاشکرا: یەکەم قسەکردنە لەسەر شێوازی دەستنیشان کردنی ئەو چین‌و توێژانەی کە لە شۆڕشی نوێ‌و یەکێتی نیشتیمانیدا پێویستە رێکبخرێن بۆ شۆڕشی رزگاری نیشتیمانی کوردستان‌و سەرئەنجامیش بۆ پێکهێنانی پارتی پێشڕەو کە خەبات بکات بۆ بەدیهێنانی دیموکراسی بۆ عێراق‌و ئۆتۆنۆمی یان بە دەربڕینی یەکێتی ئۆتۆنۆمی راستەقینە بۆ کوردستان. کە دیارە لە رووی راستیەوە ئەرکی کورد نییە کە خەبات بۆ بە دیموکراتی کردنی عێراق بکات‌و ئەم دروشمەش لە مێژووی خەباتی کورددا دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای دروستبوونی پارتی دیموکراتی کورد چ لە کوردستانی ئێران‌و چ لە کوردستانی عێراق. هەروەك ئۆتۆنۆمیش بۆ کوردستان دیسان هەر لە دایکبووی هەمان مێژووە کە لە راستیدا داهێنەری ئەم دروشمەش ئەگەر پارتی دیموکراتی کورد بێت لە هەردوو بەشی کوردستاندا ئەوا ئیلهامی ئەم دروشمەیان لە سۆڤیێتی سەردەمی ستالینەوە وەرگرتووە کە ئەوەش بە مەبەستی هێشتنەوەی گەلانی بن دەست بووە لەژێر رکێفی دەوڵەتی نەتەوەی سەردەستدا. دیارە لە بەیانی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی‌و بابەتی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان بۆچی‌و لە زۆرێك لە بەرنامەو پەیڕەوو بڵاوکراوەکانی یەکێتی نیشتیمانیدا ئەوە بە ئاشکرا دەبینرێت کە سەرباری سەرسام بوون بە دیدی ماوتسی تۆنگ بۆ شۆڕشی جوتیاران‌و شۆڕی جەماوەری گەل‌و رۆڵی پارتی پێشڕەو، دیسان لایەنگری بۆ کەمپی رۆژهەڵات یان بە ناو چەپ‌و دژایەتی کردنی ئەمەریکا یان بەرپرسیارکردنی ئەمەریکاو سەهیۆنیزم لە پێشێل کردنی مافی گەلان هەیە بە

کوردیشەوە. هەروەك لایەنی دووەمی ئاشکرا لەم بابەتەو زۆرێك لە بابەتەکانی تری سەرەتای دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان قسەکردنی توندو تاوانبارکردنی بارزانیو بنەماڵەکەیەتی بەوەی کە پیاوی دوژمنو بێگانەنو هەرگیز لە ئاستی سەرکردایەتی شۆڕو بزووتنەوەی نەتەوایەتی کورددا نەبوون لە پێناوی بە دیهێنانی دیموکراسی بۆ عێراقو ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستانی عێراق کاریان نەکردووە. ناڕاستەخۆش ئەوە ئاشکرا دەبێت کە بلاۆکراوەکانی سەرەتای یەکێتی دەیەوێت بە عەرەبەکانی عێراقو ئەوانی تریشی رابگەیەنێت کە پارتیو سەرکردایەتیە خێلەکیە نەتەوەییە داخراوو ئاسۆ تەسکەکەی بڕوایان بە خەباتی هاوبەشی عەرەبو کورد نەبووەو نییە. بێگومان لە رووی راستیەوە وروژاندنی ئەم خالاّنە بریتی نییە لە هەڵسەنگاندنی ئەو بارودۆخەی کە شۆڕش تیایدا دووچاری هەرەس بوو، لە ئەنجامی کۆمەڵێ هۆکاری ناوخۆییو دەرەکی کە دەشیا سەرکردایەتی بارزانی لە بەشێکی ئەو هەلاّنە دوور بکەوتایەتەوەو سەرئەنجامیش شۆڕش لەو شکستە بپارێزرایە، بەڵکو بە پێچەوانەوە لە پشتی وشەکانی نێو بلاۆکراوەکانی یەکێتی نیشتیمانییەوە حەزو پێخۆشبوونێك بۆ هەرەسی شۆڕش دەبینرێتو هەوڵی ئەوەش دەدرێت ئەوەی کە دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی بە تایبەتی کەسی یەکەم بڕوای پێیەتی سەبارەت بە سەرکردایەتی بارزانی بیکاتە راوبۆچوونی نەك هەر ئەندامانو لایەنگرانی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان بەڵکو هەموو جەماوەری خەڵکی کوردستان، کە ئەوەش لە راستیدا لەبری گوتاری یەکگرتنو گوتاری پێکەوە ژیانو یەکخستنی هەموو هێزی گەل لە پێناوی خەباتی دیموکراتی گەلی کوردستان و لە پێناوی بەدیهێنانی مافە نەتەوەییەکانیدا، زەمینەی کوردستانی هەر لەسەرەتاوە بۆ دووبارە کردنەوەی ناکۆکیەکانی نێوان باڵی مەکتەبی سیاسیو سەرکردایەتی

بارزانی ئامادە کردەوەو سەرئەنجامەکەشی ئەوەیە کە بینیمان چۆن ئەو تێڕوانینە هەڵەیەو چۆن نەتوانینی هەڵسەنگاندنی بارودۆخی دوای شکستو چۆن دەرك نەکردن بەوەی کە هێشتا بنەماڵەی بارزانی لە واقیعی کوردستاندا جێگەو پێگەی بەهێزیان هەیەو چۆنیش تاکو ئێستا بەشێکی زۆری خەڵکی کوردستان بە گومانەوە سەیری سەرکردایەتی تاڵەبانی دەکەن چونکە لە رووی بەراوردەوە بۆ خەڵکی ئاسایی دوو پێوانە هەیە یەکێکیان ئەوەیە کە بارزانی تاکو ساتەوەختی هەرەس لە سەنگەری کوردایەتیدا بووەو ئەویتریشیان ئەوەیە کە باڵی مەکتەبی سیاسی سەنگەری کوردایەتی بەجێهێشتووەو چووتە سەنگەری داگیرکەری کوردستانەوە. ئیتر هەر ناوێکی تر لەو هەڵوێستە بنرێت لە روانینی خەڵکی ئاساییەوە ئەمە وەکو راستیەك دەبینرێتو لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمیشەوە ئەوەی بارزانیو پارتی کە خاوەنی گوتارێکی تایبەتی خۆیان بوون بە بەشێك لە توخمو رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزم بارگاوی کراوە، بەلاّم ئەوەی باڵی مەکتەبی سیاسی بریتیە لە گوتاری خۆبەدەستەوەدانو لەوەش خراپتر ئەو ئاسەوارە ترسناکەیە کە ئەو هەڵوێستە لە کۆنەستی کۆمەلاّیەتی بەشێکی زۆری خەڵکدا بەجێی هێشت، ئەوەیە کە بە خەڵکی بلێیت شتێکی ئاساییە ئەگەر بچێتە پاڵ دوژمنو ببێتە هاوسەنگەری دوژمنی داکیرکەرو وێرانکەری ولاّتەکەیەوە. بەهەرحاڵ ئەمەیان بابەتی لێکۆڵینەوەکەی ئێمە نییە بەلاّم شێوازی هەڵسەنگاندنی ئەو بارودۆخەی کە بە دوای شکستی بزووتنەوەکەدا هات کە یەکێتی نیشتیمانیش لەو بارودۆخەدا دامەزرا ناچاری کردین لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمی کوردییەوە سەرنجێکی خێرا لەو هەڵسەنگاندنەو ئەو پاڵنەرانەش بدەین کە ئەو جۆرە هەڵسەنگاندنەیان بەرهەم هێناوە.

هەر بۆ زیاتر تیشك خستنە سەر سووربوونی یەكێتی نیشتیمانی لە دامەزراندنیدا لەسەر برایەتی كوردو عەرەبو هەوڵدان بۆ ئەوەی قەناعەت بە عەرەب بهێنێن كە ئەم حیزبە نوێیە خەبات دەكات بۆ زیاتر نزیك كردنەوەی كوردو عەرەبی عێراق بە تایبەتیو كورد لە نەتەوەی عەرەب بە گشتی، با سەیری ژمارەیەكی یەكی (الشرارە) بكەین كە زمانحاڵی یەكێتی نیشتیمانی بووەو ئەم ژمارەیەش لە تشرینی دووەمی ساڵی 1975دا دەرچووە. لەم ژمارەیەداو لە بەشی سەرەوەی لاپەڕەی یەكدا بە خەتی گەورە نووسراوە: دیموكراتی بۆ عێراقو ئۆتۆنۆمی بۆ كوردستان(54). هەروەها لە گۆشەی لای راستەوە نووسراوە: خەباتی جەماوەری شۆڕشگێڕانەی یەكگرتوو لەگەڵ هێزە عێراقیە پێشكوتووخوازەكاندا لە بەرەیەكی خەباتی یەكگرتوودا رێبازمانە بۆ رزگاركردنی عێراق لە دیكتاتۆریەتو هێنانی حكومەتێكی دیموكراتی هاوپەیمانی(55). هەروەها لە بانگەوازێكدا بۆ نەتەوەی سەربەرزی عەرەب هاتووە: بە ناوی برایەتی عەرەبو كوردەوە، بە ناوی شەهیدانی خەباتی هاوبەشی هەردوو نەتەوەی براوە كە بە كاسەی سەریان بنەمای برایەتیو خەباتی پێكەوەییان دانا، بە ناوی ئەو خوێنە پاكەوە كە عەرەبو كورد لە كەنارەكانی قودسو لە قەدپاڵەكانی جەلیلو دەشتەكانی دوو رووبارەكە رشتیان، بە ناوی باوەڕی ئاسمانەوە كە ئیسلام رایگەیاند...(56). بێگومان ئەم وتانەی كە لێرەدا لە ژمارە یەكی زمانحاڵی یەكێتی نیشتیمانی هێناومانەتەوە بایەخی تایبەتی خۆیانیان هەیە لەسەر گوتاری ئەم حیزبە.

لە راسستیدا پێشتر گفتوگۆی بابەتی دیموكراتی بۆ عێراقو ئۆتۆنۆمی بۆ كوردستانمان كردو لەوەش دواین كە گوتاری ئۆتۆنۆمی لە ئاستێكی لاوازدا بە هەندێ لە توخمو رەگەزەكانی ناسیونالیزمو گوتاری ناسیونایزم بارگاوی

دەکرێت، بەڵام بە هیچ شێوەیەك ئەو بارگاوی بوونە لاوازە رووکەشە ناتوانێت ببێتە بنەما بۆ بوونی گوتاری ناسیونالیزمی خاوەن شوناس. هەر لێرەوە لەسەر بنەمای ئەم دروشمە سەرەکیەی یەکێتی نیشتیمانی ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە گوتاری ئەم حیزبە گوتارێکی ناسیونالیزمی خاوەن شوناس نییەو هەر لەسەر ئەم بنەمایەش ناتوانرێت یەکێتی نیشتیمانی وەکو حیزبێکی ناسیونالیستی کوردی خاوەن شوناس دابنرێت، چونکە وەکو پێشتریش ئاماژەمان بۆ کردووە تەنیا کاتێك حیزب یان بزووتنەوەیەك دەبێتە خاوەنی گوتاری ناسیونالیزم کە هەڵگری پرۆژەی دەوڵەت بێت. بە گوێرەی کورد هەر حیزبو رێکخراوو بزووتنەوەیەك پرۆژەی سەربەخۆیی کوردستانو جیابوونەوە لە نەتەوەی عەرەبو تورکو فارسو یەکگرتنەوەی کوردستانو دروستکردنی دەوڵەتی کوردی گەوهەری گوتارەکەی نەبێتو بە کردەوەش هەوڵ بۆ جێبەجێ کردنی ئەو پرۆژەیە نەدات، ئەوە نابێتە خاوەنی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی.

ئێمە لێرەدا باسی گوتاری ناسیونالیزممان کرد لە روانگەی پەیوەستبوونی بە درووستکردنی دەوڵەتەوە، هەروەك لەوەش دواین کە چۆن هەوڵی جێبەجێ کردنی پرۆژەی دەوڵەتی کوردی دەدرێت. دیارە مەبەستمان لەم قسەیە ئەوەیە کە چۆن هەوڵبدرێت ئەو گوتارە لەسەر زەمینەی واقیع جێبەجێ بکرێت. واتە بە جیدی و بە کردەوە کار بۆ ئەو ئامانجە بکرێت، ئەگینا ئێمە دەزانین کە پارتێکی وەکو کاژیك لە درووستبوونیەوە باسی سەربەخۆیی کوردستانو یەکگکرتنەوەی هەموو پارچەکانو درووستکردنی دەوڵەتی یەکگرتووی سەربەخۆی کوردی دەکات، بەڵام ئاشکرایە ئەم بەرنامەیە هەر لە سنووری قسەو نووسیندا ماوەتەوەو هەوڵنەدراوە لەسەر زەمینەی واقیع جێبەجێ بکرێت. هەر بۆیە گوتاری کاژیكو تەنانەت دواتریش پاسۆك وەکو دۆکیومێنێتێکی مێژوویی

ماوەنەتەوەو لە رووی کردارەوە بایەخێکی ئەو تۆیان نەبووە، چونکە نە جێبەجێ کراون نە بووەنەتە گوتارێکی خاوەن جەماوەریی ئەوتۆ کە رۆڵ و کاریگەری لەبەرچاویان هەبێت لەسەر زەمینەی واقیع. دیارە ئەوەش هۆکاری تایبەتی خۆیی هەیەو ئێمە لە بەشی سەبارەت بە گوتاری کاژیکدا بە درێژی لەو هۆکارانە دواوین.

دیسان لەم ژمارەیە (الشرارە)دا باسی هاوخەباتی یەکێتی نیشتیمانی کوردستانو هێزە پێشکەوتنخوازەکانی عێراق کراوە، کە مەبەست عەرەبەکانە. ئەوەش وادەبینێت کە تاکە رێگایە بۆ رزگارکردنی عێراق لە دیکتاتۆریەتو هێنانەدی دەسەڵاتێکی دیموکراتی هاوپەیمانی کە کوردیش لە سایەیدا ببێت بە خاوەنی ئۆتۆنۆمی. لێرەدا بەراستی دەبێ ئێمە لە دوو خاڵی گرنگ بدوێین. یەکەم: ئایا خەباتی گەلی کورد خەباتی رزگاری نیشتیمانیە یان خەباتە لە پێناوی گۆڕینی سیستێمی فەرمانڕەوایی لە عێراقدا؟ دووەم: ئایا دەشێ کورد لە بارێکی وەکو ئەوەی عێراقدا بە تایبەتی لە نیوەی دووەمی حەفتاکانی سەدەی رابردوودا کە بێجگە لە کورد ئاستی ئۆپۆزسیۆن بوون لە عێراقدا زۆر لاواز بوو، لە پاڵ ئەو بەناو ئۆپۆزسیۆنەدا کە بڵاوکراوەکانی یەکێتی باسی دەکردن، چی پێبکرایە؟ ئەوەی هەبوو بەم جۆرە بوو یەکەم حیزبی شیوعی عێراقی لەگەڵ حیزبی بەعسی فەرمانڕەوادا لەبەرەیەکدا بوون، واتە ئەمان هیچ بنەمایەکی ئۆپۆزسیۆن بوونیان نەمابوو. دووەم: ناکۆکی نێوان هەردوو باڵەکەی حیزبی بەعس بە ئاشکرا دیاربوو واتە باڵی عێراقو باڵی سوریا. دیارە ئاراستەیەکی سەربە حیزبی بەعسی سووری لە عێراقدا هەبوو بەشێکیشیان لە پنتە باڵاکانی دەسەڵاتدا بوونو دواتریش کە ساڵی 1979 دوای ئەوەی سەدام حسێن لە کودەتایەکی بێ دەنگدا ئەحمەد حەسەن بەکری لابرد، پاش ماوەیەکی کەم ئەو

باڵەی حیزبی بەعس ویستیان کودەتا بەسەر سەدام حسێندا بکەن بەڵام ئەو توانی بەسەریاندا زاڵ بێتو بەشی زۆریانی لە سێدارە دا. دیارە ئەوەش ئاشکرایە کە هیچ جیاوازییەك لە نێوان حیزبی بەعسی سووریو حیزبی بەعسی عێراقیدا نەبووەو نییەو هەردووکیان هەڵگری هەمان بەرنامەو ئایدیۆلۆجیاو جیهانبینینو هەرگیز ناشێتو لە ئەسڵیشدا کفرە کە بەعس بە پێشکەوتنخوازو شۆڕشگێڕ ناوببرێت، ئیتر ئەو بەعسە عێراقی بێت یان سووری. بۆیە لێرەوە لە ئاستێکی تردا تێڕوانی ناواقیعیانەی دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانی کوردستان بۆ جیاکردنەوەی هەردوو باڵەکەی بەعس کە لە گەوهەردا یەك شتن دەردەکەوێت. هەر ئەم تێڕوانینە ناواقیعیەشە کە وای لە دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانی کوردستان کردووە کە بەعسی سووریای لەلا ببێت بە نموونەی دیموکراتیو درێژکراوەی ئەویش لە عێراقدا بە شۆڕگێڕ ناوبباتو هەر ئەو تێڕوانینیە درشتەش وای لێکردووە کە چاو لە بەشێکی زیندووی کوردستان بنووقێنێت کە رژێمی دیکتاتۆری سوریا داگیری کردووەو تەنانەت ماف بوونی شووناسیشی بە بەشێکی زۆری کوردەکانی سوریا رەوا نەبینیووە.

سێیەم: هێزی بەرهەڵستکار لە بەشە عەرەبییەکەی عێراقدا یان بە زاراوەیەکی تر لە عێراقی عەرەبدا هێزە ئیسلامیەکان بوون لە کاتی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیدا. دیارە ئەم هێزانەش دابەشبوون لە نێوان هەڵگرانی مەزهەبی شیعە کە زۆرینەی دانیشتوانی عێراق پێکدەهێنن‌و هێزە ئیسلامییە سوونەکان کە ئەوانیش ئیخوان بوون. ئەوەش ئاشکرایە کاتی خۆی لە دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقدا بۆ درووستکردنی هاوسەنگی نێوان سونەو شیعە، ولایەتی موسڵ لکێندرا بە عێراقەوە. دیارە نەیارە ئیسلامیەکانیش بە شێوەیەکی

سەرەکی لەو سەروەختەدا دابەش دەبوون بۆ دوو ئاراستە یەکەمیان کە بەهێزتر بووە لەوی تریان کە نەیارانی شیعە مەزهەب بوون. وەکو حیزبی سیاسیش دواترو بە تایبەتیش لە دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی ئێرانەوەو لە دەستپێکدرنی شەڕی نێوان عێراقو ئێراندا لە ساڵی 1980دا زۆرینەی شیعە نەیارەکان لە حیزبی دەعوەی ئیسلامیدا خۆیان ڕێکخستووەو دوژمنی سەرسەختی ڕژێمی بەعسی سونە مەزهەب بوون. بەعسیش بە هیچ شێوەیەك دەستی لێنەپاراستوونو زیاترین ژمارەی لێ لە ناوبردوون. ئاراستەی دووەمی لایەنە ئیسلامیەکان بریتی بووە لە ڕێکخستنەکانی ئیخوان کە ئەمانەش سونە مەزهەبەکان بوونو لە سالآنی شەستەکانی سەدەی رابردووە لە عێراقدا دەستیان داوەتە ڕێکخستنو کۆکردنەوەی خەڵك لە دەوری بیروباوەڕەکەیان. بەلأم ئایا تا چ ئاستێك چاوەڕوانی ئەوە لە حیزبە ئیسلامییەکان کراوە یان دەکرێت کە خەبات بکەن لە پێناوی دیموکراسیدا؟

دیارە کورد بە گشتی وەکو هێزێکی نەیاری ڕژێم وابووە، یان هەر بە ڕاستی نەیاری ڕژێم بووەو لەسەنگەری دژایەتی ڕاستەقینەدا بووە. بەلأم ئەوەی مایەی پرسیارە ئەو هێزە پێشکەوتن خوازو چەپو دیموکراتانە کێنو کامانەن کە یەکێتی نیشتیمانی باسی خەباتی هاوبەشو تێکۆشانی پێکەوەیی دەکات لەگەڵیان بۆ ڕوخاندنی ڕژێمی دیکتاتۆری بەعس؟ ئەمە سەرباری ئەوەی کە یەکێتی نیشتیمانی وەکو هێزێکی چەپ خۆی نیشان داوەو بڕوای بە تێزی ماوتسی تۆنگ هەبووە بۆ خەباتی جەماوەریی دیموکراتی ڕزگاری نیشتیمانی. ئایا چۆن و بەچی شێوەیەك لەگەڵ کۆمەڵێ ئاراستەی کۆنەپەرستی ئیسلامیو بەعسی شۆڤێنیدا دەبێتە هاوخەباتو هاوچارەنووس؟ دەبێ یەکێتی نیشتیمانی لەسەر چ بنەمایەك بڕوای بەوە هەبووبێت لەگەڵ ئەو هێزانەدا عێراقی

دیموکرات بینابکاتو له سایەی ئەو دیموکراسیەشدا کورد ئۆتۆنۆمی راستەقینەی پێبدرێت؟ دیسان ئەوەی مایەی پرسیارە یەکێتی نیشتیمانی هەر لەسەرەتاوە دەستپێشکەریی بۆ هاوخەباتی لەگەڵ ئەو هێزە کۆنەپەرستو شۆڤێنیانەدا دەکات کەچی پارتی دیموکراتی کوردستان بە خێڵەکیو پیاوی بێگانەو دژی خواستەکانی کورد ناو دەبات. دیارە لێرەدا سەرباری ئەوەی بنەماکانی گوتاری ناسیونالیزم ون دەبێت، جۆرێك لە خراپ لێکدانەوەی واقیعو جۆرێك لە کورتبینی سیاسیش دێتە ئاراوە سەبارەت بە نەتوانینی تێگەیشتن لە ماهیەتی ئەو هێزانەی کە بەناو دژی رژێم بوون لە عێراقدا. کەواتە لێرەوە گوتاری یەکێتی سەرباری بارگاوی بوونی بە توخمو رەگەزەکانی عێراقی بوونو بە توخمو رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزمی عەرەبی، دیسان رەگەزەکانی وەهمی عێراقی دیموکراتیو برایەتی بێ گەوهەری عەرەبو کوردو خۆ بەهاوخەبات زانینی گەلی فەلەستینو ئەریتریاو زەفارو هاوخەباتی ئیسلامیو شۆڤێنیە عەرەبەکان...دەسەلاتی بەسەر گوتاری یەکێتی و چەند ساڵی خەباتی یەکێتیدا کردووە کە دەتوانین بڵێین ئەو گوتارەی کە ئەوکاتە یەکێتی نیشتیمانی کوردستان لە شامەوە بەرهەمی دەهێنا لە دوای روخاندنی رژێمی سەدام حسێن لە لایەن ئەمەریکیەکانەوە، کەوتە بواری جێبەجێ کردنەوەو ئەو هێزانەی کە ئەو کات یەکێتی نیشتیمانی وەکو پێشکەوتنخوازو دیموکرات ناوی دەبردنو بە هاوخەباتی خۆیی دادەنان، هاتنە سەر کورسی دەسەلاتو لەگەڵ کورددا دەوڵەتی نوێی عێراقیان پێکهێنا. پێشتر کورد کە لەسەردەمی سەدام حسێندا لە ئەنجامی ئەو دیفاکتۆیەی کە درووست بوو بوو، لە دوای جەنگی دووەمی کەنداو جۆرە دەسەلاتێکی نیمچە سەربەخۆی هەبوو، بەلام وەکو ئەوەی لە بەرنامەی یەکێتیدا هاتبوو کورد دەست لە نێودەست لەگەڵ ئسلامیە عەرەبەکانی سونەو

شیعەو عەلمانییە ناسیونالیستەکانی عەرەبدا دەستی دایە درووستکردنەوەی عێراق. ئەو عێراقەی کە ئێستا ئەو هێزانە تیایدا دەسەڵاتدارن کە یەکێتی بانگەشەی بۆ هاوخەباتیان دەکرد لە پێناوی رووخاندنی دیکتاتۆریەتو دامەزراندنی سیستێمێکی دیموکراسیدا. بەڵام ئایا ئەو سیستێمە دیموکراتیە لە عێراقدا پێکهاتووە؟ یان دەشێ پێکبێت؟ ئەی کورد چی دەستکەوتووە لە هاتنی ئەم لایەنانەی کە پێشتر لە بلاّوکراوەکانی یەکێتیدا بە هاوخەبات ناودەبران؟ گریمان کورد هاوپەیمانی هیچ کام لەو لایەنانە نەبووایەو لە دوای رواخاندنی رژێمی بەعس نەچوایەتە بەغداو خەریکی بیناکردنەوەی خۆیو دەسەڵاتی خۆی بووایە لە چواچێوەی رەهەندەکانی گوتاری ناسیونالیستی کوردیدا، ئایا ئەگەری ئەوە نەدەبوو کە پەرەسەندنی زیاتری ئەو دەسەڵاتە لەسەر زەمینەی واقیع فەراهەم ببووایە، هەتا ئاستی گەیشتن بە دەوڵەت. لە کاتێکدا هاوپەیمانی ئەوی عەرەب، ئەو عەرەبەی بە هاوخەبات ناودەبرا، سیمایەکی لاوازی گوتاری کوردی نیشان دەداتو لە هەنگاوی بەرەو ئایندەش دواتری دەخات.

بەڵام ئەو هاوپەیمانێتیەی شیعەو سوونەو ناسیونالیستی عەرەبی کە ئەوسا بەعسی بوونو زۆرینەشیان سەربە باڵی سووریا بوون نەیانتوانی عێراق بکەنە وڵاتێکی دیموکراتی کە تیایدا ئازادییە سەرەتاییەکانی مرۆڤ پارێزراو بێت. هەروەك لە سایەی ئەو سیستێمە نوێیەدا کە کورد خۆی بەشداربوو لە درووستکردنیدا مافی ئەوە بە کورد رەوا نەبینرا کە سەربەخۆ بێت. بەڵکو ئاستی دەسەڵاتیشی تەسکتر بووەوە، کە پێشتر لە ئەنجامی ئەو دیفاکتۆیەدا کە لەسەردەمی سەدام حسێنو رژێمەکەیدا درووست بوو ئاستێکی زیاتر لە سەربەخۆیی هەبوو. ئێستا دەبینین سەرباری ئەو گۆڕانکارییە گەورانەی کە لە ناوچەکەدا روویان داوە بە روخاندنی رژێمی داگیرکەری عێراقیشەوە، بەڵام

گوتاری یەکێتیو تەنانەت گوتاری پارتیش نەبووەنەتە گوتاری ناسیونالیزمی خاوەن شوناس. کە مەبەستمان لەم قسەیەش ئەوەیە دوای تێپەڕبوونی ماوەیەکی مێژوویی تا رادەیەك دوورو درێژو دوای گۆڕانکاری لەبەرچاو لەسەر ئاستی پەرەسەندنی کۆمەلأیەتیو لەسەر ئاستی مەسەلەی نەتەوایەتیو لەسەر ئاستی جیهانی کەچی هێشتا بەرنامەی دەسەلأتی کوردی لەم بەشەی کوردستاندا نەبووەتە گوتارێکی خاوەن شوناس ئەگەر لە روانگەی بوونی پرۆژەی سەربەخۆییو درووستکردنی دەوڵەتی کوردییەوە سەیری بکەین.

دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانی لە ناوەڕاستی ئەیلولی ساڵی 1976دا بەیانێکی بە بۆنەی دەستپێکردنی خەباتی پێشمەرگایەتیەوە دەرکردووە کە بەیانەکە زیاتر باسی چۆکدادانی سەرکردایەتی شۆڕشی ئەیلول دەکاتو ئەو بارودۆخە دەخاتە بەرباس کە تیایدا شۆڕشی نوێ خەریکە رەگ دادەکوتێتو قۆناغی دەستپێکردنی خەباتی پێشمەرگایەتی هاتۆتە پێشەوەو خەباتگێڕەکانی یەکێتی لە ناوەوەی ولأت کەوتوونەتە درووستکردنی مەفرەزەی پێشمەرگەو چوونەتە شاخ. کە ئەمە دیارە هەنگاوێکی گرنگی دەستپێکردنەوەی خەباتو بەرخوردانە کە لە ماوەیەکی کورتی دوای شکستدا جاێکی تر شۆڕش دەست پێبکاتەوە، کە ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت نەتەوەی کورد دەستبەرداری مافەکانی نابێتو هەرگیز چۆك دانادات. بێگومان لەم تیشکە نیگایەشەوە دەشێ باسی ئەوە بکەین کە لە بارودۆخی پاشەکشەو هەوڵی داگیرکەری عێراقیش بۆ زیاتر رووخاندنی مەعنەویاتی خەڵكو بالأدەستکردنی گوتاری شکست چۆن جارێکی تر گیانی بەرخوردانی کورد جۆش دەخواتو رێگای خەبات دەگرێتەوەبەر. بەلأم لەو چرکە ساتانەی شکستدا رۆحی رابوونەوەو گیانی بەرخوردانی کوردایەتی لە ناوەوەی ولأتو زیاتریش لەلای نەوەی نوێو خوێنگەرمی کۆمەڵە نایەکی گەورە

بۆ گوتاری شکست دەکەن‌و هەوڵدەدەن لە زووترین کاتدا بیگۆڕن بۆ گوتاری رابوونەوە. کە لەراستیشداو لە سەر زەمینەی واقیع کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان‌و یەکێتی نیشتیمانی لەو قۆناغەدا توانیان بە گوتاری رابوونەوە کە بەشێکە لە گوتاری ناسیونالیزمی کوردی، گوتاری شکست‌و رووخان هەڵوەشێننەوە، هەر هیچ نەبێت لە رووی مەعنەوییەوە.

هەر لەو وتارەدا کە لەلایەك رابوونەوەی کورد لە دوای شکست رادەگەیەندرێت، لە هەمان کاتدا دەستەی دامەزرێنەر کە هێشتا لە وڵاتی شام بوون‌و دەشیٚ لە بڕوایەکی لاوازو لە رووگیڕبوونی میوانداریی حیزبی بەعسی شۆڤێنی سووریاو سەرکردە دیکتاتۆرەکەی زیاتر بەو شێوەو وەکو رێکخراوێکی ناسیونالیستی عەرەبی قسەیان کردبێت کە دەڵێن: بزووتنەوەی رزگاری نەتەوەیی گەلی کورد دەگەڕێتەوە بۆ ئەسڵی خۆی کە بزووتنەوەیەکی رزگاریخوازانەی دژ بە ئیمپریالیزم‌و سەهیۆنیزم‌و سەنتۆو دیکتاتۆریەتەو ناوەرۆکێکی دیموکراتی پێشکەوتنخوازانەی هەیە. ئێمە لەسەر رێگای تێکۆشانی پڕئەزموون دەوەستین لە پاڵ هەموو بزووتنەوەکانی گەلانی رۆژهەڵات‌و لەگەڵ بزووتنەوەی رزگاریخوازی عەرەبیش بە تایبەتی، رێگای خەباتی برایەتی نێوان کوردو عەرەب‌و هەموو هەوڵاتیانی عێراق(57).بێگومان ئەگەر سەیری ئەو وەسفە بکەین کە ئەم بەیانە بۆ مێژووی ئەسڵی خەباتی رزگاریخوازانەی نەتەوەی کوردی دەکات ئەوە بۆمان دەردەکەوێت کە وەسف‌و پێناسەیەکە جێگای پرسیارە بە تایبەتی کاتیٚ دەڵێت خەباتی گەلی کورد دەگەڕێتەوە بۆ سەر ئەسڵی خۆی. ئایا ئەسڵی خەباتی گەلی کورد لەو کاتەوە کە دەتوانرێت پێی بگوترێت خەباتی نەتەوەیی چییەو ئامانجەکانی چی بووە؟ ئەگەر دیارترین شێوازی ئەم خەباتە لە بزووتنەوەی بەدرخانیەکانەوە دەست پیٚ بکات بۆ شێخ عوبەیدولای نەهری‌و

بۆ شێخ عەبدولسەلامی بارزانیو بۆ شێخ مەحمودی حەفیدزادەو بۆ شێخ سەعیدو بۆ سمکۆی شکاكو بۆ ئاگری داخو بۆ دەرسیمو بۆ بزووتنەوەی بارزانی 1943و کۆماری کوردستان لە مهابادو شۆڕشی ئەیلولیش، ئایا خەباتی ئەسڵ لە پێناوی چیدا بووە؟ وەڵامەکە ئەمەیە کە دوو ئاراستەی هەیە کە یەکەمیان خەباتە لە پێناوی رزگاری کوردو کوردستاندا لە دەستی داگیرکەرانی کوردستان لە تورکو عەرەبو فارس. دووەمیان خەباتە شان بەشانی عەرەبو تورکو فارس دژی ئیمپریالیزمو سەهیۆنیزم. دیارە ئەگەر کورد لەسەر بنەمای دووەمیان کاری کرد ئەوە ئەم خەبات دەکات لە پێناوی رزگارکردنی ئەو وڵاتانەی کە کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوەو دەوڵەتەکانیان کە دەوڵەتی نەتەوەی سەردەستن هەریەکەیان بەشێك لە کوردستانیان داگیر کردووە. بەڵام پرسیارێك لێرەدا سەرهەڵدەدات ئایا ئەرکی کوردە خەبات بکات لە پێناوی رزگاری کوردستاندا؟ یان لە پێناوی رزگارکردنی دەوڵەتانێك لە دەستی ئیمپریالیزمو سەهیۆنیزم خەبات بکات کە ئەو دەوڵەتانە کوردستانیان داگیرکردووەو کردوویانەتە کۆلۆنییەکی نێودەوڵەتی؟ دیارە رای لەو جۆرەش هەیە کە پێی وایە ئەگەر بڕیار بووە کوردستان وەکو ئیسماعیل بێشکچی دەڵێت کۆلۆنیەکی نێودەوڵەتی بێت، ئەوا باشتر بوو کۆلۆنی داگیرکەرانی ئەوروپی بووایە نەك کۆڵۆنی داگیرکەری دواکەوتووی وەکو عەرەبو تورکو فارس. کەواتە لە بارێکی وەهادا دەردەکەوێتئایا بۆ کورد باشتر بوو ئیمپریالیزمی رۆژئاوا داگیرکەری وایە یان داگیرکەری دواکەوتووی شۆڤێنی وەکو عەرەبو تورکو فارس؟ ئەوە گومانی تێدا نییە کە داگیرکردن بە هەر شێوەیەك بێت کارەساتە بەڵام لە ئاستی بەراورددا لەلایەن داگیرکەری ئەوروپیەوە داگیر بکرێت باشترە چونکە کاریگەری تەکنۆلۆجیاو پێشکەوتنی ئەوی لەسەر دەردەکەوێت. بەڵام

داگیرکەرانی ناوچەکە خۆیان لە بارێکی دواکەوتووی ئەوتۆدان کە ناتوانن لە هیچ رووییەکەوە سوود بە کوردستانی داگیرکراو بگەیەنن.

بێگومان لەم وتەیەوە کە وەرمان گرتووە جارێکی تر بە ئاشکرا بۆمان دەردەکەوێت کە بەرنامەی یەکێتی نیشتیمانی ئەوەندەی جەخت دەکاتەوە سەر هاوخەباتی لەگەڵ هێزە عێراقیەکاندا ئەوەندە بایەخ بە هاوخەباتی هێزە کوردییەکان نادات. واتە جارێکی تر لێرەدا ئەوە ئاشکرا دەبێتەوە کە دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانی ئەوەندەی وەکو هێزێکی عێراقیو خەباتکەر لە پێناوی بە دیموکراتی کردنی عێراقدا دەردەکەوێت ئەوەندە وەکو هێزێکی نەتەوەی خەباتکەر لە پێناوی سەربەخۆییو درووستکردنی دەوڵەتی کوردیدا دەرناکەوێتو مەسەلەی سەربەخۆیی کوردستان بە گشتی و کوردستانی عێراق بەتایبەتیو درووستکردنی دەوڵەتیش، تەنانەت لەسەر ئەم بەشەی کوردستانیش نەبووەتە خاڵێکی ئاشکرا لە بەرنامەی دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی تنیشتیمانی کوردستاندا. دیارە ئاخاوتنی گوتار لەو روانگەیەوە دەکرێت ئایا ئەو حیزب یان بزووتنەوەیە تا چەندێك پەیوەستە بە پرۆژەی رزگاری نیشتیمانیو جیابوونەوەو سەربەخۆییو درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆوە. کاتێك کە بە وردی هەڵسەنگاندنی بەرنامەو روانینی دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمان دەکەین، بە ئاشکرا ئەوە دەبینین کە خاوەنی پرۆژەیەکی لەم جۆرە نینو هەر بەو پێیەش ناتوانین بڵێین دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی خاوەنی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بووە.

لە ژمارە یەکی رێبازی نوێ دا کە لە کانوونی دووەمی 1976دا دەرچووە، هاتووە: رێبازی نوێ رێبازی یەکێتیو برایەتیو تێکۆشانی کوردو عەرەبو هەموو هاونیشتیمانیەکانی عێراقە. رێبازی بەگژاچوونی شۆڤێنیزمو تاکڕەوی

نەتەوایەتیە، ڕێبازی دوژمنایەتی کردنی ئیلحاقو جیابوونەوە خوازییە(58). بێگومان کەس نکوڵی لە برایەتیو هاریکاری نێوان گەلان ناکات بەلاّم ئەو چەمکی برایەتیو هاریکارییەی کە هاتۆتە نێو کەلتوورو فەرهەنگی حیزبو بزووتنەوەکانی کوردەوە بۆ برایەتی نێوان گەلی کوردی ژێردەستەو گەلی عەرەبو تورکو فارسی سەردەستە کە دەوڵەتەکانیان کوردستانیان داگیر کردووە، بە هیچ شێوەیەك بەرهەمی عەقڵو کەلتووری کوردی نییە، بەڵکو دەرهاوێشتەو بەرهەمی کەلتووری حیزبە شێوعیەکانە بە تایبەتی حیزبی شیوعی سۆڤێتی. بە گوێرەی یەکێتی نیشتیمانی کوردستانیش شان بەشانی کاریگەری کەلتووری حیزبی شیوعی سۆڤێتی کاریگەری کەلتووری حیزبی شیوعی چینیو تێزی ماوتسی تۆنگیش لەو ڕووەوە دەوری ئاشکرای خۆیی بینیووە. تەنانەت بەرزکردنەوەی دروشمی نادرووستی دیموکراتی بۆ دەوڵەتی سەردەستەو ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان بەرهەمی هەمان کەلتوورە بۆ پشتگیری کردنی یەکێتی ئەو دەوڵەتانەی لە ناوچەکەدان و لە بەزۆر پێکەوە لکاندنی چەند نەتەوەیەك پێکهاتوونو لە هەریەکەیاندا یەکێك لە نەتەوەکانیان کردووەتە حاکمو ئەویش بووەتە داگیرکەر بەسەر نەتەوەکانی ترەوە. بەلاّم کورد لە ناو هەموو نەتەوەکانی دەوروبەری خۆیدا وەکو تاکە نەتەوەی بێ دەوڵەت ماوەتەوە، کەچی هێشتا کورد وەکو حیزبو بزووتنەوەکانی داوای دیموکراتی بۆ دەوڵەتی داگیرکەرو ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستانی ژێر سایەی دەسەلاّتی ئەو دەوڵەتە داگیرکەرانە دەکات. بەبێ ئەوەی ڕستەیەکی لەوجۆرە لە هیچ کام لە نەتەوە سەردەستەکان ببیسترێت.

خالێك کە بە ئاشکرا لێرەدا باسکراوە دژایەتی کردنی ئیلحاقە واتە (پێوە لکاندن) لەگەڵ جیابوونەوە خوازیی. ئەوە ئاشکرایە کە مەسەلەی پێوەلکاندن بە

گوێرەی کورد تەواو بووەو دوا پێوە لکاندن بە گوێرەی ئەم لە دوای جەنگی یەکەم بووە کە پرۆسێسی پێوە لکاندن گەیشتووەتە لوتکەی‌و تەواو بووەو ئەنجامدانی ئەم پرۆسێسەش بە گوێرەی کورد سەرچاوەی بەشێکی زۆر لە نەهامەتییەکانی بووە. بۆیە لە رووی راستیەوە دەبوا کۆشش‌و خەباتی کورد لە ئاستی یەکەمدا لە پێناوی هەڵوەشاندنەوەی پێوەلکاندندا بوایە. دیارە هەڵوەشاندنەوەی پێکەوە لکاندن بە گوێرەی کورد گەڕانەوەیە بۆ باری سرووشتی خۆی، بەلاّم دەربڕینی جوداخوازی کە کراوەتە هاوتای ئیلحاق بە گوێرەی کورد هیچ مانایەکی نییە تەنیا گەڕانەوە نەبێت بۆ پێش ساتەوەختی ئیلحاق کەواتە جیابوونەوەی کورد مافێکی سرووشتی خۆیەتی نەك کارێك بێت خراپ تا لە ئاستی ئیلحاقدا دابنرێت. ئیتر بۆچی دەبێت جیابوونەوە وەکو کارێکی ترسناك سەیر بکرێت‌و بە جیابوونەوە خوازی ناوبرێت لە کاتێکدا لە بنەڕەتدا لە رووی رەگ‌و ریشەو رەگەزەوە کورد لە هەموو ئەوانی داگیرکەری ولاّتەکەی جیاوازە. ئەمە سەرباری ئەوەی کە هەموو نەتەوەیەکی بن دەست مافی سرووشتی خۆیەتی داوای سەربەخۆیی‌و دەربازبوون لە دەستی دەوڵەتی نەتەوەی سەردەست بکات.

دیارە ئەوە ئاشکرایە کە یەکێك لە بنەما سەرەکیەکانی گوتاری ناسیونالیزم سەربەخۆیی نەتەوەییە کە ئەوەش ناشێت لە باری پاشکۆیەتیدا هەرگیز بەدیبێت. واتە تەنیا لە جیابوونەوەدا گەوهەری جیاوازی دەردەکەوێت‌و هەر لەوێشەوە بنەماکانی شوناسی سەربەخۆیی نەتەیی پێکدێت‌و بەرەو ئەوە دەچێت گوزارشت لە خۆی بکات، کە ئەوەش بە بێ سەربەخۆیی‌و بوونی دەوڵەت هەرگیز ئەگەری بەدیهاتنی نییە. کەواتە کاتێ لە یەکەم ژمارەی رێبازی نوێدا پێداگری لەسەر ئەوە دەکرێت کە رێبازی نوێی خەباتی یەکێتی نیشتیمانی

کوردستان دژایەتی کردنی جیابوونەوە خوازییە، کەواتە بە جۆرێکی تر کارکردنە بۆ هێشتەنەوەی کوردستان لە باری لکاندن بە دەوڵەتی نەتەوەی سەردەستی عێراقەوە کە ئەوەش لەگەڵ بنەماکانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردیدا ناگونجێتو ناکۆکە.

لەو نەخشەی کارەی کە مەکتەبی سیاسی یەکێتی نیشتیمانی لە تشرینی دووەمی ساڵی 1977دا خستوویەتیە بەردەم حکومەتی عێراقی بۆ چارەسەر کردنی کێشەکان، هاتووە: عێراق دەتوانێت دەورێکی گرنگ ببینێت لە جەنگی نەتەوەی عەرەبو خەباتیدا دژی ئیمپریالیزمو سەهیۆنیزمو کۆنەرپەرستان لە رزگارکردنی فەلەستینو پاراستنی کەنداوی عەرەبیو بۆ ئەوەی عێراق دەوری نەتەوەیی خۆی ببینێت پێویستە یەکێتی نیشتیمانی گەلی عێراق پتەو بکرێت کە برایەتی عەرەبو کورد بەردی بناغەی پێکدێنێت(59). بێگومان ئەم بەڵگانەی لە بەرنامەو وتەو راگەیاندنەکانی یەکێتی نیشتیمانی وەرمان گرتوون بە ئاشکرا رووناکی دەخەنە سەر گوتاری ئەم حیزبەو لە نێوان گوتاری ناسیونالیزمی کوردیو گوتاری عێراقیدا رایدەگرن، کە سەرباری خەباتی پێشمەرگایەتی ئاشکرا وەکو خەباتی رێکخراو یان حیزبێکی ناسیونالیستی کوردیو سەرباری پەیوەستبوونی خەباتی پێشمەرگە بە کوردستانو کوردایەتیەوە، بەڵام فەرهەنگی یەکێتی نیشتیمانی لە بەیانی دامەزراندنیەوە لە شامو ئەو بەیانو بڵاوکراوانەی تریش کە لە شام دەرکراونو بە تەواوەتی دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانی لە دەرەوە خاوەنی بوون، رەگەزی گوتاری عێراقی و تەنانەت هەندێ جار رەگەزی گوتاری ناسیونالیستی عەرەبی بە جۆرێك تیایدا باڵادەستە لە ئاستیدا رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بە ئاشکرا لاوازنو هەست دەکرێت بە تەواوی لە پاشەکشەدان یان

ئامادەبوونیان نییە، بە تایبەتی لە رووی بەرنامەوە. بەلاّم وەکو گوتمان ئەوەی پێشمەرگەو رێکخستنی ئەم حیزبە لەسەر زەمینەی واقیع کردوویەتی شتێکی ترەو زیاتر نزیکە لە گەوهەری گوتاری ناسیونالیزمی کوردییەوە کە لەمەشدا زیاتر دیدوبۆچوونی کۆمەڵەو رەگەزەکانی گوتاری کۆمەڵە بالاّدەستبووە بە تایبەتی لە بواری کاری پێشمەرگەیدا. هەر لێرەشەوە سەرهەڵدنی قەیرانی سەرکردایەتی لە مێژووی یەکێتی نیشتیمانیدا دەرکەوتووە کە تاکو ئێستاش پێوەی دەناڵێنێت. واتە یەکێتی نیشتیمانی ئەو حیزبەیە لە درووستبوونیەوە پێشمەرگەو رێکخستنو لایەنگرانو جەماوەرەکەی زیاتر لە جەماوەری خەڵكو خواستەکانیانەوە نزیکتربوون تا سەرکردایەتیەکەی ئەوەش وایکردووە کە هەمیشە قاعیدەی یەکێتی لەسەرکردایەتیەکەی زیندووتر بێت.

تاکو ئێستا ئەوە ئاشکرا نییە ئایا سەرکردایەتی ناوەوەی ولاّت بە تایبەتی سەرکردایەتی کۆمەڵەی رەنجدەران کە ئەوان لە ناوەوە داینەمۆو رێکخەرو دەستپێکەری شۆڕش بوونو تا دەورو بەری ساڵی هەشتاش زۆرینەی جەماوەر شۆڕشیان بە شۆڕشی کۆمەڵەی رەنجدەران ناودەبردو ناوی یەکێتی نیشتیمانی زیاتر جۆرێك لە گەڕانەوەی بۆ یادەوەری تاڵی باڵی مەکتەبی سیاسیو جەلالیەت نیشان دەداو زۆرینەی جەماوەرو پێشمەرگەو ئەندامو لایەنگرانی کۆمەڵەش نەك شانازییان بەو مێژووەوە نەدەکرد، بەڵکو حەزیان نەدەکرد هیچ پەیوەستبوونێك لە نێوان شۆڕشی نوێو مێژووی باڵی مەکتەبی سیاسیدا درووست بکرێت. بەهەرحاڵ ئایا بۆچوونی سەرکردایەتی کۆمەڵە لە ناوەوە بەرامبەر بە خەباتی یەکێتی نیشتیمانی لە پێناوی عێراقی دیموکراتو ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستانو هاوخەباتی کوردو عەرەبو نیشاندانی خەباتی کورد وەکو بەشێك لە خەباتی عێراقیو عەرەبی دژی ئیمپریالیزمو سەهیۆنیزم چۆن

بووه زۆر ئاشكرا نییه؟ ئایا تێڕوانینی كۆمەڵەش هەمان تێڕوانینو بۆچوونەكانی دەستەی دامەزرێنەری یەكێتی بووە لە دەرەوە یان جیاواز بووە؟ یان وەكو برایم جەلال دەڵێت لەبەر ئەوەی لەو ماوە مێژووییەدا كە شەهید ئارام سكرتێری كۆمەڵە بووەو مەلا بەختیارو سالار عەزیزو شەهید ئازاد هەورامی و شەهید عەبدولرەزاق بەرپرسی هەرێمەكان بوونو گوایە بەقسەی ئەو سكرتێرو چوار بەرپرسی یەكەمیان عێراقچی بوون، ئایا دەبێ ئەمانیش بەتەواوەتی لەسەر بەرنامەی دەستەی دامەزرێنەر كۆكو تەبابووبن؟ یان لەوەش زیاتر عێراقچێتیان كردبێت یان بە پێچەوانەوە ئەمان لەبەر ئەوەی لە نێو زەمینەی واقیعدا بوونو لە نێو پێشمەرگەو رێكخستندا بوون زیاتر نزیك بوون لە خواستو ویستەكانی جەماوەرو رێكخستنو پێشمەرگەوە، كە بێگومان زیاتر خواستو داواكاری نەتەوەیی یان ناسیونالیستیانە بووەو ئەمەش ئەمانی والێ كردبێت زیاتر لایەنگری بیناكردنی گوتاری ناسیونالیزمی كوردی بووبن؟ بە هەرحاڵ ئەمەش پرسیارێكە رەنگە وەلامەكەی تیشكێك بخاتە سەر جیاوازی روانینی دەستەی دامەزرێنەری یەكێتی نیشتیمانی كوردستان كە زیاتر پەیوەستبوون بە یەكێتی عێراقو گوتاری عێراقیو دیموكراتی بۆ عێراقو ئۆتۆنۆمی بۆ كوردستانی عێراقو هاوخەباتی بۆ نەتەوەی عەرەب كە بەشێك لە هۆكارەكەی پەیوەندی ئەم دەستەیە بووبێت لەگەڵ سوریاو ئەو ئاراستەی حیزبی بەعس لە عێراقدا كە سەربە سووریا بووە. بەلام بە گوێرەی كۆمەڵ زیاتر لە رۆحی كوردایەتیو خواستو داواكارییەكانی كوردەوە نزیك بووەو پێناچێت كۆمەڵە دەورو كاریگەرییەكی ئەوتۆی هەبووبێت لەو هەڵوێستانەی كە بە نووسین و بەدەربڕینی بلاوكراوەكانی دەستەی دامەزرێنەری یەكێتی

بەرامبەر بە لایەنە عەرەبیەکانی عێراقو مەسەلەی فەلەستینو ئیمپریالیزمو سەهیۆنیزم نیشانیانداوە.

لە پایزی ساڵی 1977 رژێمی داگیرکەری بەعس لە رێگای شێخ محەمەدی لۆلانەوە وەڵامی بۆ سەرکردایەتی یەکێتی نیشتیمانی نارد بۆ گفتوگۆ(60). لە نێوان سەرکردایەتی بەعسو سەرکردایەتی یەکێتی نیشتیمانیدا بیروباوەڕ لە بارەی چارەسەرکردنی کێشەی کوردەوە بە ئاشتی وەکو ئەوەی سەرکردایەتی یەکێتی دەڵێن بە نووسین ئاڵوگۆڕکرا. لەو خاڵانەی کە یەکێتی نیشتیمانی بۆ رژێمی ناردووە بەشی یەکەمی کە لە حەوت خاڵ پێکهاتووە هەمووی باسی پتەوکردنی یەکێتی گەلی عێراقو نەتەوەی عەرەبو خۆ تەیارکردنەوە بووە بۆ دژایەتی کردنی ئێمپریالیزمو سەهیۆنیزمو خەباتکردن لە پێناوی رزگار کردنی فەلەستینداو باسکردنی هاوهەڵوێستی نێوان عیراقو سوریاو یەمەنو لیبیاو جەزائیرو فەلەستینیەکانە بۆ دژایەتی کردنی پلانی ئیمپریالیزمو سەهیۆنیزم. کە بێگومان هەموو ئەم خاڵانە بە روانینی ناسیونالیزمی عەرەبی نووسراونو لە گەوهەردا نەك لە بەرژەوەندی کوردو مەسەلەی کورد نین، بەڵکو بە زیانی کوردیش کۆتاییان دێت چونکە عێراق لەو کاتانەی کە پێویستی بووە توانیوێتی بۆ سەرکوتکردنی بزووتنەوەی کوردی لە رووی مادیو مەعنەوییەوە سوود لە هەندێ لەو وڵاتە عەربیانە وەربگرێت کە لە داواکارییەکانی یەکێتی نیشتیمانیدا بۆ گفتوگۆ ناویان هاتووەو وەکو نیشاندانی دڵسۆزی بۆ نەتەوەی عەرەبو بۆ بەرژەوەندی باڵای عێراق بەرزیان کردۆتەوە. بەشی دووەمی داواکارییەکانی یەکێتی نیشتیمانی کە لە پێنج خاڵ پێکهاتووە پەیوەندی بە چۆنێتی چارەسەر کردنی کێشەی کوردەوە هەیە. کە ئەم خاڵانەی لە خۆی گرتووە: کۆتایی هێنان بە سیاسەتی راگواستنو گۆڕینی سیمای نەتەوەییو گێڕانەوەی هەموو

راگواستراوەکان بۆ شوێنی خۆیان. جێبەجێکردنی هەموو بەندەکانی ڕێکەوتننامەی ئازارو جێبەجێکردنی یاسای ئۆتۆنۆمی‌و پەرەپێدانی لە سەر دەستی نوێنەرانی گەلی کورد. ئازاد کردنی هەموو حوکمدراوو دەستگیرکراوەکان. سپاردنی ئەرکی پارێزگاری کردن لە سنووری عێراق لە ناوچە کوردیەکاندا بە هێزە پێشکەوتنخوازە کوردییەکان(61). لە راستیدا لەم یەکەم هەڵوێستەی رازیبوونی سەرکردایەتی یەکێتی بۆ گفتوگۆ هەندێ خاڵ ئاشکرا دەبن: یەکەم یەکێتی نیشتیمانی کە پێشترو لە بەیانی دامەزراندنیداو لە بەرنامەو پەیڕەوی کارکردنیداو لە چەندین بەیانی تریدا کە دەریکردووە باس لە لەناوبردنی رژێمی دیکتاتۆری عێراق‌و هێنانە کایەی سیستێمێکی دیموکراتی بۆ عێراق دەکات کە لە سایەی ئەو سیستێمە دیموکراتیەدا کورد مافی ئۆتۆنۆمی پێبدرێت. دەردەکەوێت هەر لە یەکەمین رازیبوونیدا بۆ گفتوگۆ یەکێتی کە هێشتا کاتێکی ئەوەندە بەسەر دامەزراندنیدا تێنەپەڕیووە، دەستبەرداری مەسەلەی روخاندنی رژێمی دیکتاتۆری عێراق بووە. بەڵام پرسیارەکە ئەوەیە ئایا دەبێ لەسەر چ بنەمایەك ئەم حیزبە قەناعەتی بە خۆی هێنابێت کە دەشێ لە سایەی رژێمێکی دیکتاتۆری وەکو بەعسدا دیموکراتی پیادە بکرێت‌و کوردیش ببێت بە خاوەنی مافی ئۆتۆنۆمی؟ دووەم: ئایا چۆن مەسەلەی رووخاندنی رژێم بۆ دامەزراندنی عێراقی دیموکراتی دەگۆڕێت بە رێگادان بە ئازادییە دیموکراتیەکان؟ ئایا دەشێ تەسەوری بوونی ئازادییە دیموکراتیەکان بکرێت لە سایەی رژێمی بەعسدا؟ سێیەم: لەو چوار خاڵەی سەبارەت بە کورد کە یەکێتی بە نووسین خستوویەتیە بەردەمی رژێم ئەوەی کە لە هەموویان گرنگترە خاڵی دووەمە کە باسی جێبەجێ کردنی بەندەکانی رێکەوتننامەی ئازاری ساڵی 1970یە کە رژێم لەگەڵ سەرکردایەتی بارزانیدا کردی. ئەوە ئاشکرایە کە

رژێم لە جێبەجێکردنی ئەو بەندانە وەکو ئەوەی کە لە ڕێکەوتننامەکەدا هاتبوو پاشگەزبووەو ئەوەش بووە هۆی دەستپێکردنەوەی شەڕو سەرئەنجامیش شکستی بزووتنەوەکەی بە دوای خۆیدا هێنا.

ڕەخنەی سەرکردایەتی یەکێتی لەسەرکردایەتی بارزانی کاتی خۆی لەسەر ئەو ڕێکەوتن و لەسەر زۆربەی ئەو گفتوگۆیانەی کە بارزانیو سەرکردایەتیەکەی لەگەڵ رژێمەکانی عێراقدا لەسەر مەسەلەی ئۆتۆنۆمی کردویەتی خاڵی ئاشکراو لەبەرچاو بووە، چ ئەو کاتەی کە زۆرینەی دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی لە باڵی مەکتەبی سیاسیدا بوونو دژی بارزانی بوون، چ لە یەکەم بەیانی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیدا کە بە ئاشکرا دیارە ئەوەندەی جەخت لەسەر دەورو کاریگەری خراپی سەرکردایەتی بارزانی لە مێژووی کوردو بزووتنەوەی کورددا کراوەتەوە، ئەوەندە باسی ڕۆڵی خراپو دڕندانەی سەرجەم داگیرکەرانی کوردستان نەکراوە. ئێستا پرسیار ئەوەیە ئایا ئەو خاڵانەی لە ڕێکەوتننامەی ئازاردا هاتوون لە کوێی داواکارییە ڕەواکانی کورددان، بە تایبەتی ئەوەی یەکێتی لەم نەخشەی کاری گفتوگۆیەدا داوای دەکات ئەنجامی گفتوگۆی حەوت ساڵ پێشتری سەرکردایەتی بارزانی بووە لەگەڵ رژێمداو دیارە لەو ماوەی حەوت ساڵەدا گۆڕانکاری زۆر ڕوویداوە چ لەسەر ئاستی کوردستانو چ لەسەر ئاستی سیاسەتی نێودەوڵەتی کەچی داواکارییەکانی کورد گۆڕانی بەسەردا نەهاتووە. ئەمە سەرباری ئەوەی کە لە ساڵی 1974دا کە رژێم ئامادەی جێبەجێکردنی ئەو ڕێکەوتننامەیە نەبوو لەبەر ئەوە بوو کە ئەو رژێمە ئەگەری ئەوەی نەبووەو نییە لە هیچ کاتێکدا دان بە سادەترین بنەمای دیموکراتیدا بنێت بە تایبەتیش بۆ ساڵی 1977و دواتر کە لە بارێکی بەهێزی زۆر جیاوازدا بووە لە چاو پێشتردا. بە هەرحاڵ ڕاستە بەندەکانی ڕێکەوتننامەی ئازار بەشێك لە

داواکارییە نەتەوەییەکانی کوردی لە خۆگرتووە، واتە ئاستێکی لاواز لە رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی لەو رێکەوتنننانەدا هەیە، بەلاّم ئەوە ئاشکرایە کە گوتاری ناسیونالیزمی کوردی لەو رێکەوتننامەیەدا گوتارێکی تەواو یان خاوەن شوناس نەبووە. بەهەمان پێودانگ کاتێ یەکێتی نیشتیمانیش لە دوای حەوت ساڵ هەمان ئەو داواکارییانە بەرز دەکاتەوە، مانای وایە هەڵگری هەمان گوتاری پارتی دیموکراتی کوردستانی ساڵی 1970یە کە گوتارەکەش لە رووی گوتاری ناسیونالیزمی کوردییەوە لە ئاستێکی لاوازدایە. ئەمە سەرباری نەبوونی هیچ زەمینەو ئەگەرێك بۆ جێبەجێکردنی ئەو داواکارییانە لە لایەن رژێمی داگیرکەری بەعسی عەرەبیەوە.

دیارە خاڵێکی تر لەوانەی کە یەکێتی نیشتیمانی کوردستان بەرزی کردۆتەوە راسپاردن یان رێگادانە بە هێزە کوردییە پێشکەوتنخوازەکان بۆ پاراستنی سنوورەکانی عێراق لە خاکی کوردستانەوە. ئەم خاڵەش جۆرێك لە سادە تێگەیشتنی تێدایە ئەویش لە دوو رووەوە، کە یەکەمیان ئەوەیە ئایا کێ ئەوە دەستنیشان دەکات کە کام هێزی کوردی پێشکەوتنخوازە؟ کە گومانی تێدا نییە کۆنەپەرستترین هێزیش هێشتا هەر خۆی بە پێشکەوتنخواز دەزانێت. هەروەك ئەوەش ئاشکرایە مەبەستی یەکێتی لەم خاڵە ئەوەیە کە وەکو پێشتر چەندین جار لە بلاّوکراوەو بەیانەکانیدا ئاماژەی بۆ کردووە هێزی کۆنەپەرست مەبەست پارتییە چونکە بەردەوام سەرکردایەتی بارزانی بە خێڵەکیو کۆنەپەرست ناوبردووە. بەلاّم دەبوا یەکێتی لە قۆناغەکانی دواتردا زیاتر بابەتیانە سەیری ئەو دەربڕینەی بکردایە چونکە لە کاتێکدا دوای تێپەڕبوونی حەوت ساڵ بەسەر دامەزرادنیدا لە گفتوگۆکانیدا لەگەڵ بەعس هێشتا ئەو وەکو حیزبێکی نوێ داواکارییە کۆنەکانی پارتی بۆ گفتوگۆ لەگەڵ رژێمدا دەکات بە بنەمای کارکردن.

کەواتە بۆ دەبێ پارتی کۆنەپەرستو یەکێتی پێشکەوتنخواز بێت؟ دیارە ئەمە من وەکو مەسەلەیەکی بابەتی لێی دەدوێم، ئەگینا لە تێڕوانینی تایبەتی خۆمدا هیچ جیاوازییەك نە ئەوساو نە ئێستاش لە نێوان یەکێتیو پارتیدا نابینمو هەردووکیان کوڕی یەك کەلتوورنو لە یەك قوتابخانەش پەروەردە بوون و لە رووی بەرنامەو ستراتیژەوە جیاوازیەکی ئەوتۆیان نییە شایانی باس بێت.

تاکە شتێك کە دەیتوانی یەکێتی لە پارتی جیا بکاتەوە ئەوەبوو کە یەکێتی گوتارێکی جیاوازی لە گوتاری پارتی هەبووایە. بۆ نموونە کاتێ پارتی هەڵگری گوتاری ئۆتۆنۆمی بووە، ئەگەر یەکێتی هەڵگری گوتاری دەوڵەت بووایە ئەوا بە ئاشکرا دەردەکەوت کە دوو ئاراستەی جیاوازن. دیسان رژێمی بەعس خۆی یەکێك لە هەرە کۆنەپەرستترین رژێمەکانی سەر رووی زەوییە ئیتر ئەوە مایەی سەرسام بوونە کە تۆ داوا لە رژێمێکی کۆنەپەرست بکەیت بایەخ بە هێزی پێشکەوتنخواز بدات. بەهەرحاڵ بە ئاشکرا دیارە ئەوەی لەم خاڵانەدا هاتووە بەرنامەی ئامادەکراوی یەکێتی بووە بۆ گفتوگۆی نێوان یەکێتی نیشتیمانی کوردستانو رژێمی بەعسی داگیرکەری کوردستان. ئەویش بە گشتی لە چوارچێوەی گوتاری ئۆتۆنۆمیدایە کە ئەم گوتارەش ئەگەر بەراورد بکرێت بە گوتاری ناسیونالیزمی کوردی ئەوە بێگومان لە ئاستێکی زۆر نزمدایەو ناشێت بە داواکاری نەتەوەیەکی ژێردەستە دابنرێت.

ئەوە ئاشکرایە کە کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستانی سەرەتاو کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستانی دواتر، تا دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی لە رۆژی راگەیاندنیدا لە لایەن دەستەی دامەزرێنەرەوە لە شام لە 1-6-1975دا بە بوونی ئەو جیاوازیانەشەوە کە لە نێوان یەکەم دەستەی سەرکردایەتی و دوای گیرانی ئەوانیش یان وازهێنانیانی هەندێکیان و دواتریش پێکهێنانی

سەرکردایەتی هەرێمەکان بە سەرۆکایەتی ئارام رێکخراوێکی جیاواز بووە چ لە حیزبەکانی پێشتر کە لە کوردستاندا هەبوون وەکو پارتی بە هەردوو باڵەکەیەوەو حیزبی شیوعیو کاژیكو...تاد. ئەو جیاوازییانەش لە چەند ئاستێکدا بوون کە بریتین لەوەی کە کۆمەڵە رێکخراوی زەحمەتکێشانو بۆرژوای بچوك بووە لە مامۆستاو کارمەندو خوێندکارو نوخبەی رۆشنبیرو جوتیارو سەرکردایەتیەکەشی هەر لە دامەزراندنەوە لە تاکی نێو نوخبەی رۆشنبیر پێکهاتوونو تەنانەت هەردوو سکرتێری کۆمەڵە تا ئەو کاتەی کە وەکو کۆمەڵە ماوەتەوە کە ئەوانیش شەهید شەهابی شێخ نوریو شەهید ئارام بوون هەردووکیان لە نوخبەی رۆشنبیرو لە دوو بنەماڵەی رۆشنبیریش بوون کە ئەو پێگەیەی بۆیان درووست بووە زیاتر لە کاری رێکخستنو خەباتی نێو کۆمەڵەدا بۆیان درووستبووە، نەك لەسەر بنەمای ئەو شێوازە باوەی کە لە کۆمەڵگەی کوردیدا باوبووە ئەویش ئەوە بووە کە شێخو ئاغاو بەگو کوڕی خانەدانەکان سەرکردایەتی بزووتنەوەو حیزبەکانی پێشتریان کردووە. بەلاَم کۆمەڵە لەو روانگەیەوە وەکو رێکخراوێکی بەشەکانی خوارەوەی کۆمەڵگەی کوردی دەرکەوتووەو تەنانەت سەرکردایەتیەکەشی لە بۆرژوای بچووكو نوخبەی رۆشنبیری پێشکەوتنخواز بوون کە بڕوایان بە بنەماکانی مارکسیزم لینینزمو ماویزم هەبووە. بەلاَم لە درووستبوونی یەکێتی نیشتیمانیدا واتە لە راگەیاندنی بەیانی دامەزراندنەوە بە گشتیو زیاتریش لە گەڕانەوەی دەستەی دامەزرێنەرەوە بۆ کوردستان ئیتر عەقڵیەتی باڵی مەکتەبی سیاسی کۆنترۆڵی بارودۆخەکەی کردووەو بە هەمان عەقڵیەتی سەردەمی جەلالیەت بە دژی مەلایی کاری کردووەو لە دوای شەهیدبوونی ئارامیش ئەو باڵە زیاتر بالاَدەستبووەو سکرتێری نوێی کۆمەڵە هەروەکو خۆی دەڵێت بڕوای بەو

بنەمایانە نەبووە کە کۆمەڵە پێشتر لەسەر رۆیشتووە کە بیری چەپ یان مارکسیزم لینینزم و ماویزم بووە، بە تایبەتی کە سکرتێری نوێ یەکێك بووە لە قوتابیە زیرەكو گوێڕایەڵەکانی قوتابخانەی برایم ئەحمەدو مام جەلال.

لەگەڵ هاتنی سکرتێری نوێی کۆمەڵەدا ئیتر مێژووی کۆمەڵە کۆتایی دێتو ئەو دەنگی ناڕەزاییەشی کە لەلایەن هاوڕێیانو شوێنکەوتووانی ئارامەوە هەبوو دەنگێکی نزم بوو. سکرتێری نوێ بە پشتگیری سکرتێری یەکێتی توانی ئەو دەنگی ناڕەزاییە بکوژێتو لە سەرەتای هەشتاکاندا وردە وردە یەکێتی بە کۆمەڵەشەوە شێوازی ئەو حیزبەی وەرگرت کە مام جەلال لە خەیاڵی خۆیدا دروستی کردبوو کە ئەویش هاوشێوەی باڵی مەکتەبی سیاسی بوو، بەلاّم جیاوازییەکە لە هەڵوێستدا بوو. ئەوسا مەکتەبی سیاسی هاوکاری رژێمی داگیرکەری بەعسی عەرەبی بوو دژی بزووتنەوەی کورد، بەلاّم ئەمجارەیان یەکێتی کە هەزاران پێشمەرگەی خەباتگێرو هەزاران ئەندامی نەبەزیوو رووبەرێکی هێجگار فراوان لە جەماوەری هەبوو، بە هەزاران شەهیدی ناو زیندانو سەنگەری خەباتی هەبوو کە زۆرینەی ئەو پێشمەرگانەش بە عەقلیەتی خەباتگێڕانەی کۆمەڵە پەروەردە کرابوون، لە خەباتو بەرخوردان بەردەوامبوون، کە گومانی تێدا نییە بە گشتیو لە کۆنەستیاندا لە پێناوی رزگاریو سەربەخۆیی کوردستاندا خەباتیان کردووە کە ئەوە شێوازی راستەقینەی خەباتی کۆمەڵەیە بە عەقلیەتی چەپێکی رۆمانسیانەی ماوییەوە. بەلاّم سەرکردایەتی مام جەلالو سکرتێری نوێی کۆمەڵە کە لە راستیدا سکرتێری دووەمی یەکێتی بوو بە هەمان تێڕوانینی باڵی مەکتەبی سیاسی پێشووەوە کاریان دەکرد. لەگەڵ لاوازبوونی تێڕوانینی پێشتری کۆمەڵەو سەپاندنی عەقلیەتی پێشتری جەلالیەت بەسەر یەکێیدا گوتاری یەکێتی زیاتر

شێوازی خۆی وەرگرت کە هەڵگری گوتاری یەکێتی خاکی عێراق‌و ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان بوو. لە راستیشدا کاتێك یەکێتی نیشتیمانی مام جەلالی بە سکرتێری خۆی دانا ئیتر قۆناغی سەرکردایەتی کەسانی سەربە نوخبەی رۆشنبیر کۆتای هات‌و جارێکی تر گەڕانەوە بۆ ئامادەبوونەوەی سەرکردەی تەقلیدی دەستی پێکردەوەو رەنگە زۆر بەهەڵەدا نەچووبین کە بڵێین ئەگەر بهاتبایە کۆمەڵە بە سەربەخۆیی بمایەتەوەو نەکەوتایەتە ژێر سایەی سەرکردایەتی بالادەستی مەکتەبی سیاسی لە بارزانی جیابووەوەو قوتابیەکانی ئەو رێبازە، ئەوە زۆرینەی بۆچوونەکان بەو جۆرە بوون کە کێشەی گەورە لە نێوان کۆمەڵەو پارتی یان کۆمەڵەو سەرکردایەتی بنەماڵەی بارزانیدا روویندایە، چونکە ئەوەی کە لە نێوان یەکێتی نیشتیمانی‌و پارتیدا هەر لە دەمەزراندنی یەکێتیەوە دەبینرێت ئەوە دەردەخات کە دوای بەیانی ئازاری 1970و هەڵوەشاندنەوەی باڵی مەکتەبی سیاسی‌و گەڕانەوەی سەرکردەکانی باڵی مەکتەبی سیاسی بۆ لای بارزانی، سەرکردایەتی ئەم باڵە نەیارێتی خۆیان بۆ ماوەی نزیکەی شەش ساڵ راگرتبوو بەلام لە یەکەم بەیانی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیەوە ئەو ململانێیە جارێکی تر دەستی پێکردەوە. بە ئاشکرا ئەوە دیارە کە لە دامەزراندنی یەکێتیەوە دەستەی دامەزرێنەر رایان وابووە کە دووژمنی سەرەکی بنەماڵەو سەرکردایەتی بنەماڵەی بارزانیەو رژێمی داگیرکەریش بە پلەی دووەم یان سێیەم دێت چونکە هەست دەکرێت کە ئەم دەستەی دامەزرێنەرە ئیمپریالیزم‌و سەهیۆنیزمیان بە دوژمنی دووەم زانیبێت. کە ئەم بارودۆخەش کە دەستەی دامەزرێنەر لە یەکەم بەیانیانەوە هێناویانەتە ئاراوە زیانێکی زۆری لە کۆمەڵەو لە گەوهەری دۆزی کورد داوەو هەڵەی سەرکی لە دەستنیشان کردنی دوژمنی سەرەکی‌و دوژمنی لاوەکیدا بووەتە مایەی زیانی گەورە بۆ خودی

یەکێتیو زیاتر لاواز کردنی ئەخلاقیاتی کۆمەڵەییو زیاتر پەرتکردنی یەکێتی نەتەوەیی کە ئەمەش لەبری بەرهەمهێنانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی گوتاری پەرتبوونو گوتاری ناوچەگەریو حیزبایەتی تەسکی درووستبوو لەسەر بنەمای کەلتوورو عەقڵی خێڵایەتی بەرهەم هاتوو لەسەر رقو کینەو ململانێکانی رابردووی بەرهەم هێناوە.

5-گوتاری کۆمەڵە لە دوای شەهید ئارام:

وەکو پێشتر باسکراو، لە مێژووی کۆمەڵەشدا ئەوە ئاشکرایە کە لەگەڵ دەستگیرکردنی سکرتێری یەکەمی کۆمەڵەو بەشێکی دیار لە سەرکردایەتی کۆمەڵە لە ساڵی 1975دا، ئارامو هاوڕێکانی جڵەوی کۆمەڵەیان گرتە دەستو کۆمەیتەی هەرێمەکانیان درووستکردو کۆمەڵەیان لە هەرەسی تەواوەتی

رزگارکردو جارێکی تر جۆش‌و خرۆشێکی چاوەڕوان نەکراویان دایەوە بە ڕێکخستنەکانی کۆمەڵە. لە ڕاستیدا بە گشتی ئەوانەی کە باسی دەستپێکدنی خەباتی پێشمەرگایەتی دەکەن لە مێژووی کۆمەڵەو یەکێتیدا، بەگشتی کۆدەنگن لەسەر ئەوەی کە ئارام‌و هاوڕێکانی لە سەرکردایەتی کۆمەیتەی هەرێمەکان ڕۆڵی ڕاستەقینەی سەرکردایەتی کۆمەڵەیان بینیوەو سەرباری ڕاگەیاندنی دەستپێکردنەوەی خەباتی پێشمەرگایەتی، توانیوانە لەو مەفرەزە سەرەتاییانەی کە دروستیان کردووە، زیاتر ناوی کۆمەڵە بە جەماوەر بناسێنن‌و زەنگی سەرهەڵدانەوەی شۆڕش بە گوێ جەماوەرو دوژمنیشدا لێبدەن، کە بۆ یەکەمیان، واتە بۆ جەماوەری گەل مایەی زیندوبوونەوەو رابوونەوەیەکی نوێ بوو لە دوای شکستی ڕاپەڕینی ئەیلول. بۆ دووەمیشیان واتە بۆ دوژمن مایەی ترس‌و نیگەرانی بوو. ئەوەی لە بارەی ئارام‌و پەیوەندیبوونی بە سەرکردایەتی یەکێتیەوە دەگێڕدرێتەوە تەمومژاوییە. هەندێ پێیانوایە کە ئارام بە تەواوەتی لەگەڵ دروستبوونی یەکێتی نیشتیمانیدا بووە کە کۆمەڵە هێزی سەرەکی‌و بزوێنەری ئەو یەکێتییە بووە کە دروستبووە. هەندێکی تریش باس لەوە دەکەن کە ئارام ناکۆك بووە لەگەڵ دەستەی دامەزرێنەری یەکێتی نیشتیمانیداو دەشێ لە چاوەڕوانیدا بوو بێت بە تایبەتیش کە لە دوای دامەزراندنی یەکێتی نێشتیمانییەوە تاکو شەهیدبوونی ئارام ماوەیەکی زۆر دەخایەنێت. بەلاّم ئارام وەکو باس دەکرێت لەگەڵ ئەوەشدا کە سکرتێری کۆمەڵە بووە بەشداری کۆبوونەوەکانی سەرکردایەتی یەکێتی نەکردووە. ئەمەش بۆخۆی مایەی پرسیارە. ئەگەر ئارام بەڕاستی بڕوای بە سەرکردایەتی یەکێتی نیشتیمانی هەبووە بۆچی لەو ماوەیەدا بۆ جارێکیش بەشداری کۆبوونەوەکانی سەرکردایەتی ئەو حیزبەی نەکردووە کە ئەو بەرپرسی یەکەمی بەهێزترین

پێکهێنەری حیزبەکە بووە؟ ئەگەر ناڕازیش بووە بۆچی هەر لەسەرەتاوە هەڵوێستی دیاری خۆیی ئاشکرا نەکردووەو ڕێگایەکی تری هەڵنەبژاردووە؟

لەراستیشدا ئاماژەی جۆرێك لە ناڕازیبوون بە هەڵوێستی ئارامەوە بەرامبەر بە سەرکردایەتی یەکێتی نیشتیمانی، یان هەر خودی یەکێتی نیشتیمانی دیارە بە تایبەتی هەڵبژاردنی ناوچەیەکی پڕمەترسیو نزیکە دوژمنی وەکو قەرەداخو مانەوەی زۆری لەویٚو نەبینینی سکرتێرو ئەو ئەندامانەی دەستەی دامەزرێنەر کە هاتبوونەوە کوردستان، دەشێ وەکو ئاماژەی ئاشکرا بۆ ناڕازیبوونی ئارام بەو بارودۆخە لێکبدرێتەوە. هەر بۆیە دەشێ ئەو لێکدانەوەیەی لەسەرەوە کردمان بۆ کۆتایی هاتنی مێژووی کۆمەڵە وەکو کۆمەڵە کە خۆی لە دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانییەوە کۆتایی هاتبێتو هەڵوێستی لەوجۆرەی ئارامیش هەر لەو کاتەوە مەترسی کۆتایی هاتنی کۆمەڵە نیشان بدات. هەروەك ناڕازیبوونی ئارام دواتر لە هەڵوێستی هاوڕێیانی سەرکردایەتی کۆمیتەی هەرێمەکانو زۆرێك لە کادیرە پێشکەوتووەکانی کۆمەڵەدا بەرامبەر بە سەرکردایەتی یەکێتیو سکرتێری نوێی کۆمەڵە دەردەکەوێت چونکە هەر لە بنەڕەتەوە ئەگەر شتێکیش لەسەردەمی ئارامدا مابێت بە ئەخلاقیاتی کۆمەڵەوە، ئەوا لە دوای ئارام کۆمەڵە جگە لە ناو هیچێکی تری ئەوتۆی لێنەماوەتەوەو سیاسەتی یەکێتیش سکرتێری گشتی و ئەو کەسانە دایانڕشتووە کە زۆر لەو نزیکبوونو زیاتر بە هەمان عەقڵیەتو دیدو بۆچوونی سەردەمی باڵی جەلالیەت کاریان کردووە. لەو ڕووەوە دەتوانرێت بگوترێت سیاسەتی یەکێتی لە شەهیدبوونی ئارام بەدواوە ئەگەر هەمان سیاسەتی باڵی جەلالیەتی پیشتر نەبووبێت ئەوا نزیك لە دیدو بۆچوونەکانی ئەو باڵە داڕێژراوە بە تایبەتی لە هەڵوێستدا بەرامبەر بە پارتیو حیزبی شیوعیو تەنانەت سۆشیالیستو حیزبو ڕێکخراوەکانی تریش.

به هەرحاڵ ئەوەی بۆ ئێمەو ئەم لێکۆڵینەوەیە گرنگە قسە کردنە لەسەر گوتاری یەکێتی نیشتیمانی کوردستان لە دوای شەهیدبوونی ئارام. هەر لێرەشەوە دەپرسین ئایا جیاوازییەکی ئاشکرا لەو گوتارەدا دەبینرێت کە لە دوای هاتنی سکرتێری نوێ روویدا بێت؟ لە کاتی گەیشتنەوەی مام جەلال بۆ کوردستان لە نەوشیروان مستەفا دەپرسێت وەزعی وڵات چۆنە، ئەویش بەمجۆرە وەڵامی دەداتەوە: ئێمە ئەوانەی لە دەرەوە، لەگەڵ ئەم برادەرانەی ئێرە هەر ناوەکەمان یەکە، ئەگینا لە هەموو شتێکدا جیاوازین(62). بێگومان ئەم وەڵامەی سکرتێری دواتری کۆمەڵە وەکو خۆیشی دەڵێت کە ئەو هیچ بڕوای بە مارکسیەت نەبووەو بە ناچاری رازیبووە لە ریزی سەرکردایەتی کۆمەڵەدا بێت، ئەوە نیشان دەدات کە گوتاری کۆمەڵەو گوتاری ئەوانەی دەرەوە واتە دەستەی دامەزرێنەر جیاواز بووەو تەنانەت هیچ لێکچوونێك لە نێوانیاندا نەبووەو هیچ رایەڵێکی بەهێزی دیدو تێڕوانینی ئەوتۆ لە نێوانیاندا نەبووە پێکەوە کۆیان بکاتەوە، بێجگە لە ناوەکەیان کە هەموویان لە ژێرناوی یەکێتی نیشتیمانیدا کۆبوونەتەوە. ئەمەش بە جۆرێك ئەوە دەردەخات کە سەرکردایەتی کۆمەڵەو دەستەی دامەزرێنەر شارەزاییەکی ئەوتۆی یەکتری نەبوون بە تایبەتی دەستەی دامەزرێنەر لە دوورەوە دەشێ وای بۆچووبن کە سەرکردایەتی هەرێمەکانی کۆمەڵە پاشکۆو شوێنکەوتووی ئەوانن‌و ئەوان چی بڵێن‌و بکەن هەر ئەوەیە. ئەمەش ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەکات کە بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی‌و بڵاوکراوەکانی دەستەی دامەزرێنەر لە شام زیاتر دیدو بۆچوونی ئەو دەستەیە بووە کە ئەویش بە پلەی یەکەم مام جەلال بزوێنەرو رێکخەری بووە. هەر ئەوەش وایکردووە کە کاریگەری کەلتووری جەلالیەت‌و ناکۆکیەکانی رابردوو هەر لە بەیاننامەی دامەزراندنەوە تا قۆناغەکانی دواتریش بە کۆی

بلاوكراوەكانی یەكێتی نیشتیمانیەوە دیار بێت، كە ئەویش گوتارێكە زیاتر بارگاوییە بە بنەماكانی رق‌و كینەو ناكۆكیە شەخسیەكانی رابردوو، لە كاتێكدا دەبوایە گوتارێك بەرهەم بهاتبایە لە سەر بنەمای پرۆژەی نەتەوەیی‌و یەكێتی‌و یەكبوون‌و گەوهەری گوتارەكەش رزگاری كوردستان‌و درووستكردنی دەوڵەتی نەتەوەیی كوردیی بوایە.

شاسوار جەلال(ئارام) لە 31-1-1978شەهیدكرا كە تا ئەو كاتە بەشداری یەك كۆبوونەوەی سەركردایەتی یەكێتیشی نەكردبوو. نەوشیروان مستەفا لە بارەی پەیوەندی خۆی‌و شەهید ئارامەوە دەڵێت: كاك ئارام دۆستێكی نزیك‌و خۆشەویستی من بوو. لە بیروباوەڕدا لەیەكەوە نزیك بووین. لە دامەزراندنی كۆمەڵەدا لە گروپەكەی ئێمە بوو(63). ئێستا ئێمە لەبەردەم چەند لێكدانەوەیەكداین كە یەكەمیان ئەوەی ئاشكرایە ئەو باڵەی كە تاكو تواندنەوەی كۆمەڵە خۆیان بە شوێنكەی‌وتووی نەوشیروان مستەفا دانیووە، ئارام وەكو لایەنگری بیری عێراقی‌و تەنانەت عێراقچی سەیركردوەو نەوشیروان مستەفایش وەكو كوردستان. بە تایبەتی لەو بۆچوونەكانی كە برایم جەلالدا كە خۆی وەكو كوردستانی‌و لایەنگری نەوشیروان مستەفا نیشان دەدات، رووبەرێكی فراوان لە كتێبەكەی هەوڵدانە بۆ سەلماندنی عێراقچێتی ئارام. ئەگەر ئەو بۆچوونەی نەوشیروان مستەفا وەكو خۆی وەربگرین ئەوا ئەو تۆمەتانەی عێراقچێتی كە برایم جەلال‌و هەندێ كەسی تر دەیدەنە پاڵ ئارام پوچ دەبێتەوە. دیسان لەم وتەیەدا ئەوەش ئاشكرا دەبێت كە ئارام لە دامەزرێنەرانی كۆمەڵە بووە، نەك دەورێكی پەراوێزیی هەبووبێت وەكو برایم جەلال دەیلێت. سەبارەت بە دیدو بۆچوونی ئارام مامۆستا جەعفەر دەڵێت: ئارام خەباتی دژی چەوساندنەوەی نەتەوایەتی‌و چینایەتی كردووە، داكۆكی لە گەلەكەی كردووە دژی جینۆسایدو

پاكتاوی نەتەوایەتی خەباتی كردووە(64). ئەگەر ئەمە گوتاری ئارام بێتو گوتاری ئارامیش گوتاری كۆمەڵە بووبێت تا ئەو كاتەی شەهید بووە ئەوا دەتوانین بڵێین جیاوازییەكی ئاشكرا هەیە لە نێوان گوتاری دەستەی دامەزرێنەری یەكێتی نیشتیمانیو گوتاری كۆمەڵەی سەردەمی ئارامدا. هەروەك بەو پێیە روانینی ئارامو روانینی نەوشیروان مستەفاش جیاواز نییەو لەم بارەشدا گومان لە راستی قسەكانی نەوشیروان مستەفا ناكرێت كە دەڵێت: ئارام لە گروپەكەی ئێمە بوو. گوتاری ئارام زیاتر بارگاوی كراوە بە رەگەزەكانی ناسیونالیزمی كوردی بەڵام بە دیدێكی پێشكەوتنخوازانەی دوور لە هەستی شۆڤێنیستانە، كە زۆرجار گوتاری ناسیونالیزم تێكەڵاوی رەگەزەكانی شۆڤێنیزم دەبێت. گوتاری ئارام لە چاو گوتاری یەكێتیدا زیاتر لە گەوهەری ناسیونالیزمی كوردی نزیك بووە، كە گوتاری یەكێتی زیاتر بارگاوی كراوە بە رەگەزەكانی گوتاری عێراقیو گوتاری ناسیونالیزمی عەرەبی هەرچەندە لە رووی راستییەوە لە مەیدانی خەباتدا یەكێتیش پیادەی گوتاری كۆمەڵەی كردووە كە گوتاری ئارامو نەوشیروان مستەفاش هەر لە چوارچێوەی ئەو گوتارەدا بووە. بەڵام ئەوە ئاشكرایە كە لە پلەی یەكەمدا هەر لە یەكەم بەیاننامەی راگەیاندنی یەكێتیەوە گوتاری كۆمەڵە وەكو نووسینو دەربڕین نەك وەكو پراكتیك پاشە كشەی كردووەو لە شەهیدبوونی ئارامو هاتنی سكرتێری نوێی كۆمەڵە كە خۆی یەكێك بووە لە دەستەی دامەزرێنەری یەكێتی لە شامو بەیانو بڵاوكراوەكانی یەكێتی لە شام بە ئاشكرا لە دوای مام جەلال شوێن دەستی ئەویان پێوەدیارە كە ئەویش دابەش دەبێت بۆ دوو ئاراستە كە یەكەمیان بانگەشە كردنە بۆ هاوخەباتی لەگەڵ عەرەبی عێراقو هاوخەباتی لەگەڵ گەلی فەلەستیندا كە ئەم بۆچوونە زیاتر بۆچوونی مام جەلالەو ئەگەرچی سكرتێری سێیەمی كۆمەڵەش وەكو

قوتابیەکی زیرەکی مام جەلال لە مەداری بیروبۆچوونەکانی ئەودا خولاوەبێتەوە بەلأم لە کۆی نووسینو هەلۆێستەکانیشیدا لە خەباتی پێشمەرگایەتدا کاریگەری بۆچوونو بلأوکراوەکانی سەرەتای دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیو دەستەی دامەزرێنەیری سەردەمی شامی پێوە دیار نییە. دووەمیان ئەو ئاراستەیە کە پەیوەندی بە باری ناوخۆی کوردستانو دیدو تێروانین بۆ لایەنەکانی تر بە تایبەتی پارتی دیموکراتی کوردستانو لەوەش تایبەت تر بنەماڵەی بارزانییەوە هەیە کە لە دامەزراندنی یەکێتیەوە لە شام هەلۆێستی یەکێتی بەرامبەر بە بنەماڵەی بارزانی هەمان هەلۆێستی گرژو ناجۆری سەردەمی مەلاییو جەلالی سالی شەستەکان بووە، کە بە ئاشکرا دیارە ئەو رقو کینەیەی کە لە نێوان بالی جەلالی پێشتر سەرکردایەتی یەکێتیو پارتیدا هەبوو زۆر سەختتر بوو لە شێوازی پەیوەندی کۆمەلەو پارتیو بنەماڵەی بارزانی. واتە هەست بەوە دەکرێت کە پارتی بەو چاوەی کە سەیری کۆنە جەلالیەکانی کردووە، رەنگە بەو چاوە سەیری سەرکردە گەنجەکانی کۆمەلەی نەدەکردبێتو بەلگەی ئاشکراش کارەساتی هەکارییە کە سەرکردایەتی کاتی پارتی زۆرینەی بەرپرسە کۆنە جەلالیەکانیان شەهید کرد بەلأم بەرپرسە گەنجەکانی کۆمەلە یان ئازاد کران یان دەربازبوون یان ناچارکران خۆیان بدەنە دەستی عێراقەوە. دەشێ وەهای لێکبدەینەوە کە سکرتێری سێیەمی کۆمەلە لە دیودو بۆچوونیدا بۆ خەباتی کورد لە عێراقدا هەمان دیدو روانینی کۆمەلەی هەبووە، بەلأم لە هەلۆێستیدا بەرامبەر پارتیو بنەماڵەی بارزانی هەمان هەلۆیستی بالی جەلالی هەبووە.

بە هەرحالْ ئێستا دەتوانین باسی ئەوە بکەین کە ئەو بۆچوونەی لە نێو بەرپرسانو کادیرانی ئێستای یەکێتی نیشتیمانیدا هەیە کە سکرتێری سێیەمی کۆمەلە هەروەکو خۆیشی دەلێت نەبڕوای بە کۆمەلەو نە بڕوای بە ماکسیزم-

لینینیزم هەبووە، لە هەوڵی هەڵوەشاندنەوەی کۆمەڵەدا بووەو لە کۆتایی هەشتاکاندا هەوڵی ئەوە دراوەو سەرئەنجامیش لە کۆنگرەی یەکی یەکێتی نیشتیمانیدا، کۆمەڵە بە تەواوەتی توێندراوەتەوە. بەڵام لە راستیدا کۆمەڵە وەکو گوتارو وەکو ئەخلاقی کۆمەڵەو وەکو بیروباوەڕی ئامادەی کۆمەڵە بە ئاشکرا لە دوای شەهیدبوونی ئارامەوە کەوتۆتە بواری جێبەجێکردنی تەواوەوەو سەرئەنجامیش بە جیابوونەوەی ئالآی شۆڕش‌و دەستگیرکردنی مەلا بەختیارو هاوڕێکانی و خاوبوونەوەی شەهید ئازاد هەورامی‌و مولازم عومەرو چوونەدەرەوەی سالار عەزیزو مامۆستا جەعفەر ئیتر مێژووی کۆمەڵە لە هەموو رووییەکەوە لە ناو یەکێتیدا لەسەر ئاستی گشتی کۆتایی پێ دێت، مەگەر لە رەفتارو ئەخلاقی تاکەکەسدا مابێتەوە.

6-گوتاری یەکێتی لە دوای ئارام:

ئەوە ئاشکرایە کە ماوەی سکرتێرێتی شەهید ئارام ماوەیەکی ئەوەندە درێژخایەن نەبووە، بەڵام کاریگەری ئاشکرای لەسەر بەرنامەو رەفتارو کەسێتی کۆمەڵە بەجێهێشتووەو ئەو بە ماوەیەکی کورت ناوبانگێکی ئەوتۆی بەدەستهێناوە کە نەك هەر لە سنووری رێکخراوەکەی خۆیدا بەڵکو بەو ماوە کورتە وەکو سەرکردەیەکی دیارو خۆنەویست لە لای رووبەرێکی فراوانی خەڵکی کوردستان ناسراوە. دیارە ئەوەش هۆکاری تایبەتی خۆیی هەیەو لە پێش هەموو

شتێکەوە دەگەڕێتەوە بۆ بوونی جۆرێك لە بنەمای کەسێتی سەرکردە یان کاریزما لە کەسێتی شاسوار جەلالدا کە نازناوەکەی بە جۆرێك ناساندوویەتی پێویستی بە ناوهێنانی باوك و بنەماڵەو حیزبەکەشی نییەە. وەکو دەزانین یەکێتی نیشتیمانی لەسەردەمی ئارامدا درووست بوو، بەڵام ئەوەی کە ئارام دەوری هەبووبێت لە درووستکردنی یەکێتی نیشتیمانیدا لەو روانگەیەوە کە لەگەڵ دەستەی دامەزرێنەر ئاڵوگۆڕی بیروڕای کردبێت، زۆر روون نییە. یان ئەگەری ئەوەی بە شێوەیەکی ترو بەدەر لە دەسەڵاتو ئیرادەی ئارامو سەرکردایەتی هەرێمەکانی کۆمەڵە، کۆمەڵەش کرابێتە بەشێك لەو یەکێتییەی کە مام جەلالو هاوڕێکانی لە شام درووستیان کرد، دیسان ئەویش لەسەر راوەستانی دەوێت بە تایبەتی بۆ ئەوان کە ماوەیەك بوو لە وڵات نەبوون و بێجگە لە مام جەلالیش ئەوانی تریان نە کەسێتی وادیاریان هەبوو، نە پێگەی جەماوەری، تەنانەت بەشێکیان بە درێژایی ئەو ماوەیەش تاکو ئێستا پێگەیەکی ئەوتۆیان تەنانەت لە ناو حیزبەکەی خۆیشیاندا نییە. کەواتە چۆن کۆمەڵە بەو هێزە جەماوەرییەیی و بەو رێکحستەنەشی کە لە ناوەوە هەیبوو بوو بە بەشێك لە یەکێتی؟ هەموو ئەمانە پرسیارنو وەڵامەکانیشیان تاکو ئێستا دیار نییە. بەڵام بەشداری نەکردنی ئارام لە هیچ کۆبوونەوەیەکی سەرکردایەتی یەکێتیو تەنانەت نەبینینی مام جەلالیش سەرباری ئەوەی کە ماوەیەك بەسەر گەڕانەوەی مام جەلالدا بۆ ناوەوەی وڵات تێپەڕ بووبوو، تا ئەو کاتەی ئارام شەهید کرا، جۆرێك لە گومانو تەمومژ لەسەر دیدو بۆچوونی ئارام لەسەر سەرکردایەتی یەکێتیو بە تایبەتیش مام جەلال درووست دەکات کە ئەویش دیسان روون نییە.

نەوشیروان مستەفا دەڵێت: لە ناو کۆمەڵەدا گیروگرفتی راستەقینەمان هەبوو، کۆمەڵە هەندێ لە سەرکردەکانی لە زینداندا بوون. لە کۆمیتەی هەرێمەکانیش ئارام کوژرابوو، سالار لە دەرەوەی وڵات بوو. ئازاد هەورامیو مەلا بەختیار لە ناو پێشمەرگەدا بوون. سەرکردایەتی پێشوو، کۆمیتەی هەرێمەکان لە کۆنفرانس یان کۆبوونەوەیەکی فراواندا هەڵنەبژێردرابوون. هەردووکیان شەرعیەتی تەنزیمییان بە خۆیان دابوو(65). بە دوای ئەم قسانەدا نەوشیروان مستەفا باسی ئەوە دەکات لەبەرئەوەی کە تاکو ئەو کاتە کۆمەڵە کۆمیتەی سەرکردایەتی یان مەکتەبی سیاسی یان ناوەندێکی نەبوو سەرپەرشتی هەموو رێکخستن بکات. ئۆرگانو بڵاوکراوەی نەبوو(66). نەوشیروان مستەفا کە تا ئەو کاتە هیچ خاسیێتێکی سکرتێری کۆمەڵەی نەبووە، بەڵام وەکو سکرتێری کۆمەڵە رەفتاری کردووەو نەخشەو بەرنامەی ئەوەشی هەبووە کە کۆمەڵە ناوەندێکی رێکخستنی هەبێت، بۆ ئەو مەبەستە کۆبوونەوەیەك بە کادیرە پێشکەوتووەکانی کۆمەڵە دەکات بۆ ئەوەی: یەك ناوەندی جێگای باوەڕ درووست بکات سەرپەرشتی هەموو رێکخستنەکانی کۆمەڵەو پێشمەرگەو فەرماندەکانی بکات. یەکێتی بیرو هەڵوێستو کاریان تێدا درووست بکات(67). لێرەدا ئەوە ئاشکرا دەبێت کە دوای شەهیدبوونی ئارام بەبێ هەڵبژاردن لە کۆبوونەوەیەکی فراوان یان بە بێ کۆنفرانس، راستەخۆ نەوشیروان مستەفا وەکو سکرتێری کۆمەڵە دانراوە یان دیاریکراوە کە ئەوەش زیاتر درووستبوونی بۆشایی لە دوای شەهید ئارام ئەو زەمینەی درووستکردووەو لە راستیشدا پێگەی ئەمو ئەزموونی زیاترو تەمەنیو ئاستی فراوانی رۆشنبیریو شارەزایی باشی لە بواری مێژوو پەیوەندیو ململانێکانی نێو کۆمەڵگەی کوردیدا یاریدەدەربوون بۆ ئەوەی بێ رکەبەر ببێتە سکرتێری کۆمەڵە. ئەوەشی ئاشکرایە کە ئەو نە پێشترو نە ئەو کاتەش ئەوەی لە

نەشاردۆتەوە کە بڕوای بە مارکسیەتو چەکوژو داس نەبووەو هەر پێشتر کاتێ مام جەلالیش بۆ یەکەم جار دێتەوە کوردستان، ئەم پێی دەڵێت کە گوایە ئەوان کە لە دەرەوە هاتوون لەگەڵ ئەوانەی ناوەوەی وڵات کە پێدەچێت زیاتر مەبەستی کۆمەڵە بێت، تەنیا ناوەکەیان یەکە ئەگینا لە هیچ شتێکی تردا لە یەکتر ناچن. کەواتە لێرەوە دەتوانین بڵێین ئەگەر لە دامەزراندنی یەکێتیدا تا شەهیدبوونی ئارام کۆمەڵە وەکو ڕێکخراوێکی مارکسی لینینی ئیلهام وەرگرتوو بووبێت لە ماویزم، ئەوا لە هاتنی نەوشیروان مستەفادا مێژووی کۆمەڵە وەکو ڕێکخراوێکی مارکسی لینینی تەواو بووەو بووەتە یەکێتیو لە ڕاستیشدا یەکێتی لەبەر باڵادەستبوونو توانای لە ڕادە بەدەری مام جەلال بەسەر هەموو بەرپرسانی یەکێتیدا وایکردووە بە ئاشکرا یەکێتی لە گوتارو ڕەفتاری سەرکردایەتیەکەیدا بە تایبەتی، وەکو درێژکراوەی باڵی مەکتەبی سیاسی جیابووەوە لە سەرکردایەتی بارزانی پێشتر دەربکەوێت. ئەگەرچی بە ئاشکرا لە ڕووی کاری پێشمەرگایەتیو پەیوەندی بە جەماوەرو ڕێکخستنەوە بە ئاشکرا کۆمەڵە تا ئەو کاتەی ئەخلاقیاتی کۆمەڵە باڵادەست بووەو تەنانەت تاکو ئێستاش لەلای تاکەکەسی پەروەردەبوو بە پەروەردەی ڕاستەقینەی کۆمەڵە جیاوازی هەیە لە ڕووی ڕەفتارو هەڵسوکەوتو نزیکی لە جەماوەرەوە. دیارە شێوازی پەروەردەی کۆمەڵە جیاوازبووە لە پەروەردەی هەردوو باڵی پێشتری پارتی بە باڵی مەکتەبی سیاسی و باڵی سەرکردایەتی بارزانییەوە.

ئەوە ئاشکرایە کە لە دوای شەهیدبوونی ئارام ئیتر نەوشیروان مستەفا وەکو سکرتێری کۆمەڵە ڕۆڵی خۆیی بینیووە. کۆمەڵەش کە پێشتر وەکو ڕێکخراوێکی مارکسی لینینی ئیلهام وەرگرتوو لە تێزی ماوتسی تۆنگ خۆی نمایش کردووەو نەوشیروان مستەفاش پێشتر ئەوەی ئاشکرا کردووە کە باوەڕی بە مارکسیزم

لینینزم نەبووەو تەنانەت بڕوای بە بیری چەپیش لاواز بووە. کەواتە لێرەوە ناجۆرییەك دەکەوێتە نێوان یەکەم بڕیاربەدەستی کۆمەڵەو پێکهاتەی کۆمەڵەوە کە یان دەبێ سکرتێری نوێ لەبەر ئەو بەرپرسیارێتیەی کە کەوتۆتە ئەستۆی تێڕوانینی خۆی بگۆڕێتو بڕوا بەوە بهێنێت کە گۆڕینی بەرنامەی کۆمەڵە ئاسان نییە یان هەموو هەوڵی خۆی بخاتە کار بۆ گۆڕینی پرینسیپو روانینو تەنانەت بەرنامەی کۆمەڵە، کە لە راستیشدا بەراورد بە سەرکردایەتی کۆمەڵە لە رووی ئەو پاشخانەی فیکریو رۆشنبیریو شارەزاییەی ئەو کە لەسەرەوە باسمان کرد دەیتوانی خاڵی دووەمیان هەڵبژێرێت. هەر وایشی کرد سەرباری نیشاندانی هەندێ نەرمی بەرامبەر بە مەسەلەی مارکسیزم- لینینیزم بەڵام ئەو بە جیدی خۆی بۆ ئەوە تەرخان کرد کە ئاراستەی کۆمەڵەو روانینی کۆمەڵە بگۆڕێت. بەڵام ئایا بە ئاراستەیەکی نەتەوەییانە تر یان بەرەو جۆرێکی تر لە رێکخستن ئەوەیان رەنگە بە سەرپێی باس نەکرێت، بەڵام ئەوەی ئەو هەوڵی ئاشکرای بۆ دەدا سڕینەوەی مۆرکی مارکسیزم لینینیزم بوو لە کۆمەڵە کە رەنگە ئەگەر کۆمەڵە بەسەربەخۆیی بمایەتەوەو نەکەوتایەتە ژێر دەسەڵاتی رەهای مام جەلالو پاشانیش نەتوێنرایەتەوە، بە ئاراستەی زیاتر نزیکبوونەوە لە گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بڕۆیشتایە بە تیبەتی لەو زنجیرە وتارانەی کە نەوشیروان مستەفاو فەریدوون عەبدولقادر لە ژمارەکانی گۆڤاری کۆمەڵەدا نووسیوویانە بە ئاشکرا ئاراستەی بەرەو کوردستانیبوونی تێڕوانینەکانیان دەبینرێت.

نەوشیروان مستەفا باسی ئەوە دەکات کە لە ساڵی 1978 ەوە واتە دوای شەهیدبوونی ئارام، کەوتۆتە کاری جیدی بۆ رێکخستنەوەی کۆمەڵەو برەودان بە بواری فیکریو رۆشنبیری لە رووی نووسینو بڵاوکردنەوەو راگەیاندنەوە. هەر

لەو رووەشەوە وەرزنامەی کۆمەڵەیان دەرکردووە کە خۆی نووسەری سەرەکی‌و بزوێنەری سەرەکی وەرزنامەکە بووە. لە سەروتاری یەکەم ژمارەی ئەم وەرزنامەیەدا سەرباری ئەوەی باسێکی وردی مێژوویی سەبارەت بە گەلی کوردو چۆنێتی داگیرکردن‌و دابەشکردنی وڵاتەکەی دەکات‌و لە بارەی سیاسەتی داگیرکەرانی کوردستان‌و تەنانەت ئیمپریالیزمی کۆنەپەرستەوە دەدوێت کە چۆن نەتەوەیەکی گەورەی وەکو کوردیان کردووەتە قوربانی بەرژەوەندییە هاوبەشەکانی خۆیان‌و چۆنیش کورد مێژوویەکی دوورو درێژە خەبات دەکات لە پێناوی ئازادیدا، بەڵام تاکو ئێستا بە کەمترین ئامانجی خۆی نەگەیشتووە. هەروەك باسی ئەوەش دەکات کە کۆمەڵە خەبات دەکات لە پێناوی لابردنی ئەو هەموو جەورو ستەمە لەسەر گەلی کوردو درووستکردنی بارودۆخێك کە کوردیش وەکو مرۆڤ بتوانێت بە ئازادی بژی. لە راستیدا ئەو سەروتارە کە لە نووسینی نەوشیروان مستەفایەو بەرنامەی خەبات‌و ئەرکی کۆمەڵە لەو کاتەدا دیاری دەکات گوتارێکی بارگاوی کراوە بە زۆرینەی رەگەزەکانی ناسیونالیزم واتە ناسیونالیزمی کوردی کە لە راستیدا لە درووستبوونی کۆمەڵەوە تا نووسینی ئەم وتارە کۆمەڵە تێڕوانینێکی بەم ئەندازە ئاشکرای نەبووە بۆ مەسەلەی نەتەوایەتی کوردو شێوازی خەباتی ئەم نەتەوەیە بەڵکو تێڕوانین‌و بۆچوونەکانی پێشتر زیاتر لە ژێر کاریگەری بۆچوونەکانی ماوتسی تۆنگ بۆ شۆڕشی رزگاری‌و دیدی مارکسیزم لینینیزم بۆ شۆڕی پرۆلیتاری‌و زەحمەت کێشاندا بووە. بەڵام لێرەدا هەست دەکرێت روانینێك بەرجەستە بووە لە ئەنجامی خوێندنەوەی بارودۆخی واقیعی کۆمەڵگەی کوردی‌و تێگەیشتن لەو واقیعە بەرهەم هاتووە کە لە ئاستێکی تردا بیناکردنی ئاستێکە لە گوتاری ناسیونالیزمی کوردی. دیارە لە پاڵ ئەم بۆچوونە ناسیونالیستیەشدا کە بەشی

زۆری رووبەری ئەو سەروتارەی داگیر کردووە، جۆرە نەرمی نیشاندانێکیش بۆ مەسەلەی مارکسیزم لینینیزم دەبینیرێت کە ئەوەش دەشێ بۆ راگرتنی سۆزی رێکخستن‌و پێشمەرگەکانی کۆمەڵە بووبێت کە بەوجۆرە پەروەردە کراوون. لەم سەروتارەدا کە مانگی تشرینی دووەمی ساڵی 1978 بلاْوکراوەتەوە هاتووە: کۆمەڵەمان، لەم قۆناغە گرنگ‌و بایەخدارەی مێژووی کوردستانی عێراقدا کە رووبەڕووی فرمانە مێژووییەکانی سەرشانی بووە، لە مەیدانە جیاجیاکانی خەبات‌و تێکۆشانی سیاسی ئایدیۆلۆجی پێشمەرگەیی رێکخراوەیی...دا هەوڵ ئەدات بۆ تەواوکردنی ئەم ئەرکانە لە رێگەی دەرکردنی وەرزنامەی کۆمەڵەوە کە ئەبێت نوێنەرەوەی رێبازی سیاسی فیکری پێشمەرگەیی کۆمەڵەو هەڵگری مەشخەڵی بیروڕاکانی ئەو بێت‌و هەوڵ ئەدات لە بەر تیشکی چرای مارکسیزم لینینیزم دا رێگەی سەرکەوتنی خەباتی گەلەکەمان رۆشن بکاتەوەو بەشدار ببێت لە گەیاندنی مەرجەکانی سەرکەوتنی دا(68). لێرەدا ئەوەی کە باس دەکرێت زیاتر بەرنامەی کارکردنی کۆمەڵەیە کە ئەوەی مایەی سەرنجە باسکردنی تیشکی چرای مارکسیزم- لینینیزمە چونکە ئەوەی ئاشکرایە کە ئەم سەروتارە لە لایەن دوا سکرتێری کۆمەڵەوە نووسراوە ئەویش هەر پێش ئەوەی ببێت بە سکرتێری کۆمەڵە رایگەیاندووە کە هیچ بڕوایەکی بە مارکسیزم- لینینیزم نەماوە. کەواتە لێرەدا جۆرە دوو فاقیەك دەردەکەوێت لە نێوان بڕوا نەبوون بە تێزێك‌و وەرگرتنی بەرپرسیارێتی یەکەمی رێکخراوێك کە لەسەر بنەمای بڕوابوون بەو تێزە دامەزراوە. بەهەرحاڵ ئەگەر کۆمەڵە لە دوای دامەزراندنی یەکێتی بەهۆی ئەو بارودۆخەوە کە تێیکەوتووە گوتارەکەی تەمومژاوی بووبێت ئەوا لەم وتارەی نەوشیروان مستەفاوە بەرنامەو گوتاری کۆمەڵە ئاشکراتر دەردەکەوێت کە لە نێوان گوتاری بارگاوی بووی یەکێتی لە

دامەزراندنیدا بە ڕەگەزەکانی گوتاری عێراقیو عەرەبیوو گوتاری ناسیونالیزمی کوردی ئەوا لەم وتارەی سکرتێری نوێی کۆمەڵەدا گوتاری ئەم ڕێکخراوە بە جۆرێك بارگاوی دەبێت بە ڕەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی کە گوتاری یەکێتی لە دامەزراندنیدا لە شام پاسیڤ بکات.

بێگومان سەرباری ئەوەی کە گوتاری یەکێتی لە دامەزراندیدا لە رووی ڕەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردییەوە لاوازبوو بە تایبەتی لەبەرامبەر بالادەستی ڕەگەزەکانی گوتاری عێراقی و عەرەبیدا، بەلام لەو کاتەوە کە نەوشیروان مستەفا دەبێت سکرتێری کۆمەڵە دیدوبۆچوونەکانی ئەو دەسەلات بەسەر کۆی گوتاری یەکێتیدا دەکاتو لەگەڵ ڕۆیشتنی کاتدا جیاوازی لەگەڵ گوتاری کۆمەڵەدا نامێنێت. دیارە لەو ڕووەوە نزیکی تێڕوانینی سکرتێری یەکێتیو سکرتێری کۆمەڵەش لێکترەوە ڕێگا خۆشکەر بووە بۆ ئەوەی کە لە ڕێگای نزیکی بیروبۆچوونەکانەوە زەمینە بۆ تواندنەوەی کۆمەڵە لە نێو یەکێتیدا خۆش بکرێت. هەر لێرەوە دەتوانین بە ئاشکرا بڵێین لە هاتنی دوا سکرتێری کۆمەڵەدا گوتاری کۆمەڵەو گوتاری مام جەلال کە هێشتا بارگاوی بووە بە توخمو ڕەگەزەکانی گوتاری سەردەمی جەلالیەت دەبن بەیەك. دیارە ئەوەی دووەمیشیان واتە گوتاری مام جەلال بەهێزتر دەبێت کە سەرئەنجام وای لێدێت بەرنامەو ڕوانینو ستراتیژی یەکێتیش بریتی دەبێت لە ڕوانینو بیرو ستراتیژی کارکردنی مام جەلال کە ئەوەش دەبێتە هۆی بەرجەستەکردنی گوتاری یەکێتی نیشتیمانی کە بریتی بووە لە گوتاری مام جەلال. گەوهەری گوتاری مام جەلالیش لە کتێبەکەیدا بە ناوی (کوردستانو بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد) بەرجەستە دەبێت کە لە دوای جیابوونەوە لە سەرکردایەتی بارزانی نووسیوێتیو ساڵی 1970 لە بەیروت چاپی کردووە. مام جەلال لەم کتێبەیدا

له بارەی درووشم یان ئامانجی شۆڕشی کوردەوە دەڵێت: بەدیهێنانی حوکمی زاتی بۆ کوردستان لە چوار چێوەی عێراقێکی دیموکراتی شۆڕشگێڕیدا، واتە بەرپاکردنی سیستێمێکی دیموکراتی شۆڕشگێڕ تێیدا(69). ئەگەر سەیری ئەم وتەیە بکەین لە کاتێکدا نووسراوە مام جەلال لە پارتی، واتە لە سەرکردایەتی بارزانی جیابووەتەوەو دەتوانین بڵێین ئەمە گەوهەری بیروبۆچوونی خۆیەتی سەبارەت بە شێوازی چارەسەکردنی کێشەی کورد لە عێراقدا. دیارە ئەم کتێبەش کاتێك چاپکراوە کە سەروبەندی دامەزراندنی کۆمەڵە بووەو ئەوەش ئاشکرایە کە مام جەلال لە پێش درووستبوونی کۆمەڵەدا سەرتۆپی ئەو رۆشنبیرانە بووە کە دواتر لە دامەزراندنی کۆمەڵەدا بەشداربوون یان دەوریان هەبووە. کەواتە دەتوانین بڵێین لە ئاستی یەکەمدا کاریگەری بۆچوونەکانی مام جەلال بەسەر کۆمەڵەوە ئاشکرا بووە. لە ئاستی دووەمیشدا کە یەکێتی پێکهاتووە گوتاری یەکێتی لە چوارچێوەی ئەم وتەیەی مام جەلال دەرنەچووە کە پێش شەش ساڵ لە دامەزراندی یەکێتی بلاّوی کردۆتەوە. کەواتە دەتوانین بڵێین لە درووستبوونی یەکێتی نیشتیمانیەوە گوتاری یەکێتی بریتی بووە لە بەرجەستەکردنی روانینو بۆچوونەکانی مام جەلال بە تایبەتی لە دوای جیابوونەوە لە سەرکردایەتی بارزانی، هەر ئەوەش وایکردووە کە گەوهەری هەڵوێستی مام جەلال بەرامبەر بە بنەماڵەی بارزانی لە گوتاری یەکێتی نیشتیمانیدا بالاّدەست بێت. بە تایبەتی لە دوای شەهیدبوونی ئارامیش، کە دوا سکرتێری کۆمەڵە واتە نەوشیروان مستەفا دێت ئەویش وەکو قوتابیو شوێنکەوتوویەکی دڵسۆزی مام جەلال کە لە رووی دیدو بۆچوونەوە لەسەر زۆربەی زۆری مەسەلەکان جیاوازی نەبووە لەگەڵ مام جەلال، ئیتر زەمینە بۆ ئەوە باشتر سازاوە کە گوتاری یەکێتی ببێتە گوتارێك هاوشێوە بێت لەگەڵ

گوتاری باڵی مەکتەبی سیاسیدا، بە تایبەتی لە دوای گەڕانەوەیان بۆ لای ڕژێم کە ئەو کاتە بۆ ئەوان وەکو قۆناغی پەروەردەی ڕۆشنبیریو فیکری دادەنرێت، کە لەوێوە ئاراستەی ڕوانینی ئەو باڵە دیاری دەکرێت کە دواتریش دەبێتە ئاراستەی سەرکردایەتی کردنی یەکێتی نیشتیمانی. کەواتە بە ئاشکرا ئەوە دەبینرێت کە ئەگەر شتێك وەکو مۆرکی کۆمەڵە لە دامەزراندنییەوە تا شەهیدبوونی ئارام بەو شێوە شۆڕشگێڕییە ڕۆمانسیەی کە وەکو بەشێك لە ڕۆمانسیەتی مارکسیزم لینینزم هەبووبێت، ئەوا لە دوای ئارام ئەو لایەنە ڕۆمانسیە لە بەرنامەو گوتاری کۆمەڵەدا بەلاوە نراوە ئەویش بە کاریکەری سکرتێری نوێی کۆمەڵە وەکو کەسێك کە زیاتر لە خەیاڵ و تێڕوانینی ڕۆمانسیانەی شۆڕشگێڕانە، دیدی ڕیالیستانەی هەبووەو توانیوویشێتی تا ئەندازەیەکی باش واقیعی کۆمەڵگەی کوردیو کێشەو ململانێو کەموکورتیو خاڵە لاوازەکانیش ببینێت. ئەم تێڕوانینو شێوازی کارکردنەی دوا سکرتێری کۆمەڵە وایکردووە یەکێتیو کۆمەڵە یەك دیدو بۆچوونو بەرنامەی کاریان هەبێت کە ئەوەش ببێتە بنەما بۆ تواندنەوەی کۆمەڵە لە ناو یەکێتیدا. بەلام لە ڕووی گوتارەوە سەرباری ئەو تێڕوانینانەی کە سکرتێری کۆمەڵە لە سەروتاری ژمارە یەکی گۆڤاری کۆمەڵەدا خستبوونیە ڕوو، لەو کاتەوە هەتا ڕاپەڕینی گەلی کوردستان لە بەهاری 1991دا گوتاری یەکێتی کە کۆمەڵەش بەشێك بوو لەوو ئێستا یەك گوتاریان هەبوو، هیچ گۆڕانکارییەك بەسەر گوتارەکەیاندا نەهاتو خاڵی ئەوپەڕینی داواکارییەکانی یەکێتی نیشتیمانی هەتا دوای ڕاپەڕینو پێکهێنانی پەرلەمانو حکومەتی هەرێم لە چوارچێوەی دیموکراتی بۆ عێراقو ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینە بۆ کوردستان تێپەڕی نەکردبوو. ڕاستە دەربڕینی بڕیاردانی مافی چارەی خۆنووسین باس دەکرا بەلام لە گوتاری

یەکێتیدا مافی چارەی خۆنووسین بە مانای سەرەبەخۆیی‌و درووستکردنی دەوڵەت نەبووە . کەواتە پرسیارەکە ئەمەیە ئایا گوتاری یەکێتی نیشتیمانی لە کوێی گوتاری ناسیونالیزمی کوردیدا بووە؟

گوتاری یەکێتی نیشتیمانی لە نێوان داواکاری ئۆتۆنۆمی‌و ئۆتۆنۆمی راستەقینەدا ماوەتەوە کە ئەمەی دووەمیان وەکو پێشتر گوتمان لە فەرهەنگی سیاسیدا بوونی نییە کەواتە بەرزترین ئاستی داواکاری یەکێتی نیشتیمانی ئۆتۆنۆمی بووە ئیتر هەر ناوێکی تری لێنرابێت وەکو بڕیاردانی مافی چارەنووس یان هەر دەربڕینێکی تر، هیچ مانایەکی نییە چونکە ئاستی داواکارییەکان شوناسی گوتار دیاری دەکات. ئەمە سەرباری ئەوەی کە بەردەوام لە بەرنامەو پەیڕەوو راگەیاندی یەکێتی نیشتیمانیدا مەسەلەی یەکێتی خاکی عێراق‌و هاوخەباتی لەگەڵ هێزە دیموکرات‌و شورشگێڕەکانی عێراقدا هەڵوێستێکی ئاشکرای یەکێتی نیشتیمانی بووە. ئەگەر سەیری شێوازی بایەخدانی بە پەیوەندییەکانی لەسەر ئاستی کوردستان‌و پەیوەندییەکانی لەگەڵ هێزە عەرەبە عێراقیەکاندا بکەین بە تایبەتی ئەوانەیان کە سەربە سوریا بوون یان دوای شۆڕشی ئیسلامی ئێران سەربە ئێران بوون ئەوا بە ئاشکرا دەردەکەوێت رەنگە ئاستی پەیوەندییەکان لەگەڵ هێزە عەرەبە عێراقیەکان کەمتر نەبووبێت لەگەڵ ئاستی پەیوەندی یەکێتی لەگەڵ هێزە کوردییەکان بە تایبەتی لە پێش درووستبوونی بەرەی کوردستانیدا.

یەکێتی نیشتیمانی وەکو رێکخراوێکی دیارو جەماوەردار بە تایبەتی لە دوای سەرهەڵدانی شەڕی عێراق- ئێران کە لە رووی هێزی پێشمەرگەشەوە پەرەی سەندبوو، گۆڕانێکی ئەوتۆ بەسەر گوتارەکەیدا نەهات کە شایانی باس بێت بەڵکو خراپی پەیوەندیشی لەگەڵ زۆرینەی لایەنە کوردییەکانی تری نێو

گۆڕەپانی خەبات لە کوردستاندا ڕێگا خۆشکەر بوو بۆ ئەوەی کە لە پایزی ساڵی 1983دا لەگەڵ ڕژێمدا بکەوێتە گفتوگۆوە. هەر لەم بارەیەوە نەوشیروان مستەفا باسی ئەو کۆبوونەوانە دەکات کە لە بەهاری ساڵی 1982دا قاسملۆ لەگەڵ سەرکردایەتی یەکێتی نیشتیمانی کردوویەتی‌و چەندین جار قاسملۆ باسی ئەوەی کردووە کە یەکێتی نیشتیمانی گفتوگۆ لەگەڵ بەعس بکات. سەرئەنجام یەکێتی بەرنامەیەکی بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کورد لە عێراق یان بۆ گفتوگۆ لەگەڵ بەعس پێشکەش کردووە کە تیایدا دەڵێت: بەم پێیە بەعس ئەبێ لە مەیدانی سەلماندنی مافی نەتەوەیی گەلی کورددا نەك هەر مافی ئۆتۆنۆمی بسەلمێنێ، بەڵکو ئەبێ دان بە مافی ئازادی بڕیاردانی چارەنووسیدا بنێ. دووەمیان: ڕێکەوتنێکی قۆناغی سنووردار، لە چوارچێوەی دەوڵەتی عێراقدا لەسەر بنچینەی سەلماندنی ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینە، بە چەشنێك کە تەنیا کاروباری:(دیفاعو مالیەو خارجیە) لە دەسەلاتی حکومەتی مەرکەزی بێ‌و کاروبارەکانی تر لە دەسەلاتی حوکمی ئۆتۆنۆمی بێ(70).

ڕاستە لەم وتەیەی سەرەوەدا باسی ئەوە کراوە کە دەبێ بەعس دان بە مافی ئازادی بڕیاردانی چارەنووسی کورددا بنێت. سەرەتا ئەو مافی بڕیاردانی چارەنووسەی کە یەکێتی نیشتیمانی بەردەوام باسی کردووە بە پێی بەرنامەی یەکێتی‌و کردنی، ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینە ئاستی ئەوپەڕینی داواکانی بووە لەو کاتەدا. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە بڕیاردانی چارەنووس هەمان شێوەی ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینە هیچ مانایەکی نییەو بڕیاردانی مافی چارەنووسیش بۆ گەلێکی بن دەست جگە لەسەربەخۆیی‌و دەوڵەت هیچی تر ناگرێتەوە. هەروەك کاتێکیش باسی ڕێکەوتنی سنووردار لە چوارچێوەی دەوڵەتی عێراقدا دەکرێت لەو خاڵەی سەرەوەداو پێداگری لەسەر ئۆتۆنۆمی ڕاستەقینە دەکرێتەوە ئیتر

بوارێك بۆ ئەوە نامێنێتەوە کە لە چوارچێوەی راستەقینەی بڕیاردانی مافی چارەنووسدا باسی گوتاری یەکێتی نیشتیمانی بکرێت. بەڵگو گوتاری ئەم رێکخراوە لە ساڵی 1982دا کە لە لوتکەی بەهێزی خۆیدا بووەو خۆی بۆ گفتوگۆ ئامادەکردووە، لەو کاتەدا هەڵگری گوتاری ئۆتۆنۆمی بووە. دیارە ئەوەش ئاشکرایە کە لە بەرامبەر گوتاری ناسیونالیزمدا کە تەنیا لە بەرنامەو پرۆژەی پێکهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیدا پێناسە دەکرێت، گوتاری ئۆتۆنۆمی زۆر بچوكو مەودا تەسکەو هاوشێوەی گوتاری (شاری ناتەواوی) فارابیە کە ئەویش هاوشێوەی گوتاری میرنشینی کوردییە، کە گوتاری میرنشینیش گوتارێکی ناوچەیی سرووشت خێڵایەتیەو، هەم لە سەرئاستی جوگرافیاو هەم لەسەر ئاستی پێکهاتەی مرۆیی ناوچەیەکی سنووردار دەگرێتەوە کە زیاتر رایەڵەی خوێنو دەمار سنوورو مەوداو فراوانی ئەو رووبەرە دیاری دەکات. بە هەمان شێوە گوتاری ئۆتۆنۆمیش لە روانگەی ئەو کاتەی یەکێتیەوە لەسەر زەمینەی واقیعی کوردستان گوتارێکی سنوور تەسکی ناوچەگەرییانەیە لە رووی جوگرافیاوە چونکە ئەو کاتە سنووری قەڵەم رەوی یەکێتی نیشتیمانی جوگرافیای سلێمانیو دەسەلاتێکی پچڕپچڕیش لە دەوروبەری هەولێرو لە بادینانیش ئامادەبوونێکی ئەوتۆی نەبووە. هەروەك لە رووی مرۆیشەوە ئەندامانو لایەنگرانی یەکێتی خۆی لایەنگری ئەو گفتوگۆیە بوون لە کاتێکدا ئەو زەمینەسازی بۆ ئەوە دەکرد کە بە تەنیا هەر خۆی وەکو تاکە هێزێکی کوردی نێو بزووتنەوەی کوردی ئەو کاتە بکەوێتە گفتوگۆوە لەگەڵ رژێمی ئەو کاتەو لە راستیشدا هەروای کرد. بەبێ ئەوەی کە گوێ بەوە بدات لە کوردستاندا چەندین حیزبو رێکخراوی تر هەن و ئەوانیش ئامادەبوونیان هەیە لەسەر گۆڕەپانی خەباتی نەتەوەیی کوردی ئەو گفتوگۆی خۆیی دەست پێکرد. کەواتە

ئەوە ئاشکرایە کە گوتاری یەکێتی نیشتیمانی بە ئاشکرا گوتاری ئۆتۆنۆمی بووەو لەسەر ئەو گوتارەش گفتوگۆی پاییزی 1983 دەستی پێکرد لەگەڵ بەعسدا. دیارە لە روویەکی تریشەوە یەکێتی لەو گفتوگۆیەدا تووشی کورت بینیەکی ئاشکرا بووە چونکە دەبێ بپرسین چۆن بڕوای بە خۆی هێناوە کە بەعس سرووشت و شێوازی سیاسەتی خۆی بگۆڕێت بە جۆرێك کە لە سیستێمێکی تۆتالیتاری شمولی لەو جۆرەوە بگاتە ئاستێك دان بە مافە دیموکراسەکاندا بنێت. بێگومان لە دوای گفتوگۆی ساڵی 1983-1984ی یەکێتی لەگەڵ بەعس، ئیتر بە تەواوەتی ئەوە ئاشکرا دەبێت کە یەکێتی نیشتیمانی چۆن باسی بەرنامەو خواستەکانی خۆی بکات، گرنگ نییە بەڵکو ئەوەی گرنگە ئەوەیە ئەو وەکو هێزێکی گەورە لە بواری پراکتیکداو لەسەر زەمینەی واقیع گفتوگۆ لەسەر ئۆتۆنۆمی دەکات. وەکو پێشتریش گوتمان ئۆتۆنۆمی لە سایەی عێراقێکی دیکتاتۆریدا، هەمان ئەو وەهمەیە کە بزووتنەوەکانی کوردی تێدابوون لە دوای جەنگی دووەمی جیهانەوەو بە ئومێدی ئەوە بوون لە سایەی رژێمە تۆتالیتارو دیکتاتۆرە داگیرکەرەکانی کوردستاندا کورد مافەکانی بەدەست بهێنێت.

دیارە ئۆتۆنۆمیش لە خوار ئاستی داواکاریو مافی نەتەوەوەیە، هەر لێرەوە سرووشتی گوتاری یەکێتی بە ئاشکرا دەردەکەوێت کە لە خوار ئاستی گوتاری ناسیونالیزمی کوردییەوەیەو هیچ پەیوەندییەك لە نێوان گوتاری ناسیونالیزمی کوردیو ئۆتۆنۆمی لە سایەی عێراقێکی یەکگرتوودا درووست نابێت.

ئەم گوتارەی یەکێتی نیشتیمانی وەکو خۆی ماوەتەوە هەتا دوای راپەڕینی بەهاری ساڵی 1991 کە دوای پاشەکشەکردنی هێزەکانی رژێمی بەعس لە بەشێکی کوردستانو هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان، پاش ماوەیەك لە

دامەزراندنی، پەرلەمانی کوردستان بڕیاری فیدراڵی بۆ کوردستانی عێراق لە سایەی عێراقێکی یەکگرتوودا دا، کە دیارە ئەمیش گۆڕانکارییەکی گەورە نەبوو لە بەرنامەی یەکێتیو پارتیو بزووتنەوەی کوردیدا لە باشووری کوردستان چونکە خاڵی گرنگ کە مانەوەیە لە چوارچێوەی عێراقدا هەروەکو خۆی ماوەتەوە. هەروەها مەسەلەی دەوڵەتی کوردیش بە هیچ شێوەیەك نەبووەتە بەشێك لە بەرنامەی یەکێتی نیشتیمانی کوردستانو پارتیو لایەنەکانی تری سەر گۆڕەپانی سیاسی باشووری کوردستان. واتە لە دوای راپەڕینیش بزووتنەوەی کوردی بە گشتیو یەکێتیو پارتیش بە تایبەتی هیچیان نەبوون بە هەڵگری گوتاری ناسیونالیزمی کوردی خاوەن شووناس کە خۆی لە سەربەخۆییو درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردیدا دەبینێتەوە.

7- گوتاری فاشیزم یان رەفتار فاشی:

یەکێ لەو دەربڕینانەی کە لە سەرەتای درووستبوونی یەکێتی نیشتیمانییەوە گوێبیستی بووینو تا دوای رواخاندنی رژێمی بەعسیش دەربڕینی رەفتار فاشیە. بەردەوام مام جەلال ئەم دەربڕینەی دەگووتەوە. دیارە ئەم دەربڕینەش شتێك نەبووە لە خۆوە هاتبێت بەڵکو لە دایکبوونی ئەم دەربڕینە پەیوەندی بە چەند هۆکارێکەوە هەبووە. ئێمە دەزانین کە یەکێتی نیشتیمانی لە سووریا درووستبووە. لەو کاتەشداو تاکو ئێستاش حیزبی بەعس فەرمانڕەوای سووریایە

که نوێنەری ناسیونالیستی عەرەبیەو لەگەڵ حیزبی بەعسی عێراقدا لەسەر هەمان بنەماو بەرنامەو روانین درووستبوونو هەر یەك حیزب بوونو میشیل عەفلەق درووستی کردوون. ناوهێنانی بەعس بە فاشیزم شتێك نییە لە خۆوە درابێتە پاڵ بەعس. لە راستیدا بەعس بە بەعسی عێراقو بە بەعسی سووریاوە هەردووکیان کۆی خاسێتەکانی فاشیزمیان هەبووە. بەڵام خۆبواردن لە ناوهێنانی بەعس بە فاشی دەشێ بۆ ئەوە بوو بێت کە سووریا زویر نەبێت. هۆکاری دووەم دەشێ لەو روانینەوە بووبێت کە خۆیان بپارێزن لەوەی خاسێتی فاشیزم بدرێتە پاڵ ناسیونالیستی عەرەبی. هۆکاری سێیەم دەشێ لە بەرنامەی یەکێتیدا ئەگەر لە ئاستی شاراوەشدا بووبێت بەردەوام ئومێدی رێکەوتن لەگەڵ رژێمی بەعسدا هەبووبێت. دیارە ناکرێت رێکەوتن لەگەڵ رژێمێکی فاشیدا بکرێت. داماڵینی خاسێتی فاشیزم لە بەعس بە مەبەستی رەتنەکردنەوەی دانووسانو رێکەوتن بووبێت لەگەڵیدا.

ئایا بەراستی بەعس حیزبێکی فاشیە؟ ئایا فاشیزم چیە؟ رەنگە پێناسەیەکی تەواو جێگیر بۆ فاشیزم هەندێ جار ببێتە مایەی گفتوگۆ لەسەر کردن لەو روانگەیەوە کە فاشیزم پەیوەندییەکی زۆر نزیکی لەگەڵ ناسیونالیزم هەیە.. فاشیزم ئایدیۆلۆجیای باڵی راستی ناسیونالیستە، یان بزووتنەوەیەکە بنیادێکی تۆتالیتاری هەرەمی هەیە کە لە بنەڕەتدا دژی دیموکراسیو لیبرالیزمە(71). لە پێناسەیەکی تردا هاتووە: فاشیزم شێوەیەکە لە ناسیونالیزمی رادیکالیزمی توونڕەو کە لە نیوەی یەکەمی سەدەی بیستی ئەورپادا دەرکەوت. فاشیستەکان (وەکو بکەری فاشیزم) هەوڵدەدەن بۆ یەکگرتنی نەتەوەکەیان لە رێگای دەوڵەتی تۆتالیتارەوە کە ئامادەباشی بزووتنەوەی جەماوەریی کۆمەڵێ نەتەوەیی بەهێز دەکات(72). یان فاشیزم سیستێمێك یان بزووتنەوەیەك یان فەلسەفەیەکی

سیاسیە، دەوڵەتو رەگەز پیرۆز دەكاتو داوای دامەزراندنی دەسەلاتێكی ئۆتۆكراتی مەركەزی دەكات كە سەركردەیەكی دیكتاتۆر لە لوتكەی ئەو دەسەلاتەدا بێتو دەسەلاتی هەبێت بەسەر كۆی شێوازەكانی چالاكی نەتەوەیدا(73). نموونەی ئەم سیستێمەش، سیستێمی فەرمانڕەوایی مۆسۆلینیە لە ئیتالیا لە ساڵی 1922 بۆ 1943. هەروەك فاشیزم لەسەروەختی هیتلەردا لە ئەڵمانییە گەیشتووەتە بەرزترین ئاستی. ئێستا ئەگەر سیستێمی بەعس لە عێراقو لە سووریاشدا بەهەركام لەم پێناسانە بپێوین ئەوا بە ئاشكرا دیارە نەك كەمیان نییە لە ئاستی پێناسەكانی فاشیزمدا بەڵكو لە هەندجێ رووەوە تێیشیان پەڕاندووە. كەواتە دەربڕینی رەفتار فاشی لە كوێی ئەم پێناسانەدا جێگای دەبێتەوە؟

دیارە لە ئاستی نەبینراودا ئەوە دەبینرێت كاتێك بە رژێمێكی وەكو ئەوەی بەعس دەگوترێت رەفتار فاشی مانای ئەوەیە ئەگەری ئەوە هەیە كە ئەم رژێمە گۆڕانكاری بەسەردا بێتو رەفتاری خۆی چاك بكات. كاتێكیش دەگوترێت رەفتار فاشی مانای وایە ئەو سیستێمە لە پێكهاتەو بیرو ئایدیۆلۆجیادا فاشیست نییە بەڵكو بەجۆرێك رەفتار دەكات كە لە فاشیست دەچێت. دیارە ئەوە ئاشكرایە لە فەرهەنگی سیاسیدا زاراوە یان دەربڕینی لە جۆری رەفتار فاشی بوونی نییە. بەڵكو راستیەكەی ئەوەیە رژێمێكی سیاسی ئیداری یان فاشیە یان نا. هەڵبەت ناو هێنانی بەعس بە رەفتار فاشی لەلایەك بۆ ئەوەیە كە بەعسی سووریاو ناسیونالیزم عەرەبی نیگەران نەبن لەلایەكی تر بۆ ئەوەیە ئەگەر یەكێتی لە هەر قۆناغێكدا بۆی لوا لەگەڵ بەعس رێكەوتنی كرد بڵێت بەعس حیزب یان سیتێمێكی فاشی نییە بەڵكو رەفتارو هەڵسو كەوتەكانی فاشیانە بووەو ئێستا

خۆی چاك كردووه، یان بەڵێنی خۆچاك كردنی داوه، وەكو ئەوەی لەكاتی گفتوگۆی ساڵی 1983-1984 ی نێوان یەكێتیو بەعسدا ئەوەمان دەبیست.

بەهەرحاڵ گوتاری بەعس ئاشكرا بووەو بریتی بووه لە گوتاری فاشیزم. بەڵام لە یەكەم بەیانی درووستبوونی یەكێتی نیشتیمانییەوه لە شام، هەوڵدراوه ئەو رووەی گوتاری بەعس بشارێتەوه كە ئەوەش نەك سوودی بۆ یەكێتی نیشتیمانیو گوتاری ئەم حیزبە نەبووه بەڵكو بووەتە مایەی جۆرێك لە تێڕوانینی تایبەتی بۆ گوتاری یەكێتی كە بۆ یەكەم جار لە شامەوه راگەیەندراوه. دیارترین خاسێتەكانی بەعس لە هەردوو وڵات بوونی سیستێمێكی تۆتالیتاری رەگەزپەرستی دژ بە دیموكراسیو لیبرالیزمو سادەترین بنەماكانی مافی مرۆڤو ئازادییەكان بووه. واتە ناتوانرێت بڕوا بەوه بهێنرێت ئەگەر رێكخراو یان سیستێمێكی سیاسی لە گەوهەرو ماهیەتیدا فاشی نەبێت رەفتارو هەڵسو كەوتەكانی فاشیانە بێت. چونكە رەفتارو هەڵسوكەوت بێجگە لە رەنگدانەوەو گەوهەرو ماهیەت هیچی تر نییە. كۆی رەفتارو هەڵسو كەوتو كردەوكانی بەعس لە هەردوو وڵات فاشیزمانە بووەو تاكو ئێستاش رژێمی بەعس لە سووریاو پاشماوەكانی بەعس لە عێراق دیارترین نوێنەرایەتی فاشیزمن. كەواتە رژێمی رەفتار فاشی چ مانایەكی هەیە؟ هەڵبەت ئەمەش بەشێكە لە ناروونی گوتاری یەكێتی نیشتیمانی كە سكرتێری ئەم حیزبە داهێنەری ئەم جۆره چەمكو دەربڕینانەیە. بێگومان یەكێتی لەم جۆره دەربڕینانە سوودێكی پێنەگەیشتووه مەگەر لەلایەن رژێمی فاشی سووریاوه بە تایبەتی لەسەرەتای دامەزراندنی یەكێتیدا. بەڵام لە لایەكی ترەوه لە رووی مەعنەوییەوه ناوهێنانی بەعس بە رەفتار فاشی زیانی بۆ یەكێتی هەبووەو ئەوەی نیشاداوه كە یەكێتی رووبەرێكی بۆ گفتوگۆو دانووسان لەگەڵ بەعسدا

هێشتووەتەوەو ویستوویەتی بڵێت بەعس فاشی نییە بەڵکو لە رەفتاردا فاشیانە رەفتار دەکاتو ئەوەش مادەم بەشێك نییە لە گەوهەری ئەم حیزبە کەواتە دەشێ لێی دوور بکەوێتەوەو لەبارێکی وەهاشدا دەشێ مامەڵەی لەگەڵ بکرێت. بێگومان یەکێتی لەو رووەوە بە تەنیا گفتوگۆی لەگەڵ ئەو رژێمە کرد. بەلاّم نەك هیچی بەدەست نەهێنا بەڵکو ئەو گفتوگۆیە زیانی گەورەی لە یەکێتی نیشتیمانی دا، هەم لە رووی مەعنەوییەوە هەم لە رووی مرۆییو مادییەوە بە تایبەتی لە بواری رێکخستن ئەو زیانانەی کە دواتر بەری کەوت زۆر زۆر بوون. بێگومان لە ئاستێکی تردا ناوهێنانی بەعس بە رەفتار فاشی، پەیوەندی بە نەبوونی گوتاری ناسیونالیستی کوردی خاوەن شووناسەوە هەیە لەو کاتەی یەکێتیدا چونکە ئەگەر یەکێتی خاوەنی گوتاری ناسیونالیزم بووایە ئەوا بەرنامەی سەربەخۆییو دەوڵەتی دەبوو کە گەوهەری ئەو بەرنامەیەش رەتکردنەوەی ژێردەستەییو کۆیلایەتییە بۆ رژێمێکی فاشی تۆتالیتار کە دان بە بوونی کورددا نانێت، بەلاّم رەفتار فاشی دەشێ رەفتاری خۆی بگۆڕێتو دان بە شتێکی لەو جۆرەدا بنێت بەلاّم دیارە ئەوە لە مێژووی بەعسدا روونەداو هەرگیز رەفتاری خۆیی نەگۆڕی چونکە رەفتاری بەعس بەشێکە لەگەوهەرو بوونو ماهییەتی بەعس.

سەرچاوەکان:

1- برایم جەلال، چەپکێك لە مێژووی کۆمەڵە، سلێمانی،2011،ل.19.
2- گۆڤاری کۆمەڵە، خولی یەکەم، ژمارە(1)، پایزی 1978، ل. ر
3- برایم جەلال، چەپکێك لە مێژووی کۆمەڵە، ل،22.
4- فوئاد قەرەداخی، رۆژنامەی هاوولاّتی، ژمارە، 411، رۆژی، 6-5-2008.

5- هەمان سەرچاوە، هەمان ژمارە.
6- فەرەیدوون عەبدولقادر، لە کتێبی: کۆمەڵە لە سێدارەوە بۆ راپەڕین، سلێمانی، 2013، ل 80-81
7- نەوشیروان مستەفا، لە کەناری دانوبەوە بۆ خڕی ناوزەنگ،1997، ل47.
8- صلاح الخرسان ، التیارات السیاسیە فی کوردستان العراق، ص 326. هەروەها سەروەر عەبدولرەحمان_ یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، سلێمانی،
9- نەوشیروان مستەفا، لە کەناری دانووبەوە، ل 171.
10-فوئاد قەرەداخی، هەمان سەرچاوەی پێشووتر.
11- عارف کەریم، رۆژنامەی هاوولاتی، ژمارە، 427، 1-6-2008.
12- گۆڤاری کۆمەڵە، ژمارە (1)، پایزی 1978، ل.4.
13- برایم جەلال، چەپکێك لە مێژووی کۆمەڵە،ل 24.
14- برایم جەلال، هەمان سەرچاوە،ت23.
15- برایم جەلال، هەمان سەرچاوە،ل 26.
16- فوئاد قەرەداخی، رۆژنامەی هاوولاتی، ژمارە، 412.
17- فوئاد قەرەداخی، هەمان سەرچاوەی پێشووتر.
18- صلاح الخرسان، التیارات السیاسیە فی کوردستان العراق،2011،صص326-327.
19-هەمان سەرچاوە، ل. 1
20- هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل327.
21- فەریدوون عەبدولقادر، کۆمەڵە لە سێدارەوە بۆ راپەڕین، ل

22- صلاح الخرسان، التيارات السياسيه فى كوردستان العراق، ص.327.

23- هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل328.

24- مامۆستا جەغفەر، چەپکێك لە مێژووی کۆمەڵە یان بەڵگەنامەی ئیفلاسی سیاسیەکی گومناو، دەستنووس، ل6.

25- صلاح الخرسان، التيارات السياسيه، ص332.

26- برایم جەلال، چەپکێك لە مێژووی کۆمەڵە، ل33.

27- برایم جەلال، هەمان سەرچاوە، ل23.

28- ئالأی شۆڕش، ژمارە یەك، ساڵی 1977.، محسن عەلی ئەکبەر، چەپکێکی ژاکاو،2012، ل. 56،57.

29- هەمان سەرچاوە.

30-نەوشیروان مستەفا، لە کەناری دانووبەوە، ل64.

31- هەمان سەرچاوە، ل64.

32- مامۆستا جەعفەر، چەپکێکی مێژووی کۆمەڵە یان...، ل14.

33 - مەلا بەختیار، چۆن چەپکێكو کام مێژووی کۆمەڵە؟ سلێمانی، 2012، ل 230.

34- الدکتور محمد عابد الجابری، الخگاب العربی المعاصر، بیروت، 1982،ص 8.

35- هەمان سەرچاوە، ل 8.

36 - عەتا قەرەداخی، ستراتیژو کەسێتی نەتەوەیی کورد، سلێمانی، 1998، ل68

37- الدکتور محمد عابد الجابری، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل17.

38- الدکتور عزالدين مصگفى رسول، احمدى خانى، شاعيرا و مفکرا و فيلسوفا، ص 12

39- مامۆستا جەعفەر، بیری کوردی، ل. 24

40- عەتا قەرەداخی، گوتاری مانەوە، گۆڤاری خەرمانە، ژمارە (4)، سوید،1992.

41- نەوشیروان مستەفا، لە کەناری دانووبەوە، ل 71.

42- البيان الاول للاتحاد الوگنى الكردستانى، ئەم بەیانە لە چەند شوێنێك بلاوکراوەتەوە بۆ نموونە لە گۆڤاری الشرارە

ژمارە 1ی تتشرینی یەکەمی ساڵی 1975.

43 - Oxford Conscise Dictionary of politics, p. 31.

44. Ibd, p.31.

45- البيان الاول للاتحاد الوگنى الكردستانى.

46- اسماعيل بيشكجى، كردستان المستعمره الدوليه، ص93.

47- **البيان الاول للاتحاد الوگنى الكردستانى.**

48- هەمان سەرچاوە.

49- هەمان سەرچاوەی پێشوو.

50- بيان الاتحاد الوگنى الكردستانى بمناسبه الدكرى الرابعه عشر لپوره ايلول.

51- گوتاری مانەوە، عەتا قەرەداخی گۆڤاری خەرمانە، ژمارە (4) سوید، 1992.

52- الاتحاد الوگنى الكردستانى لمادا؟

53- هەمان سەرچاوە.

54- الشراره، العدد الاول، تشرين التانى، 1975.

55- هەمان سەرچاوە.

56- هەمان سەرچاوەی پیشوو.

57- نەوشیروان مستەفا، لە کەناری دانووبەوە، 407.هە روەها الشراره، وتارى النصر للتوره العراقيه الديموقرايه المندلعه فى جبال كردستان عراق، ايلول، 1976.

58- رێبازی نوێ، ژمارە (1)ی کانوونی دووەمی 1976، سەروتار.

59- نەوشیروان مستەفا، لە کەن اری دانوبەوە، ل180.

60- هەمان سەرچاوە، ل 182.

61- صلاح الخرسان، التيارات السياسيه، ص 369.

62- نەوشیروان مستەفا، لە کەناری دانوبەوە، ل167.

63- هەمان سەرچاوە، ل 229.

64- ماموستا جەعفەر، چەپکێ لە مێژووی کۆمەڵە یان...،ل 23.

65- نەوشیروان مستەفا، لە کەناری دابوبەوە، ل 251-252.

66- هەمان سەرچاوە، ل252.

67- هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل 250.

68- ژمارە یەکی وەرزنامەی کۆمەڵە، تشرینی دووەمی 1978. هەروەها نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان یەکتر

ئەشکێنن، 1997، ل11.

69- جەلال تاڵەبانی، کوردستانو بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد، چاپی یەکەم 1970،چاپی کوردی، سلێمانی، 2011،

ل،184.

70- نەوشیروان مستەفا، پەنجەکان یەکتر ئەشکێنن، ل260.

71- Iain Mclean and Alist Air Mcmilan, Oxford Concise Dictonary of Politics, Oxford university Press1996, p.192.

72. Wickepedia, What is Fascism?

73- Fascism and Nationalism, Definition and History, taken from Wickepedia.

10-بەشی دەیەم:

گوتاری حیزبی سۆشیالیستی کوردستان:

سەرەتا:

حیزبی سۆشیالیستی کوردستان یەکێکە لەو حیزبانەی کە راستەخۆ لە دوای شکستی ساڵی 1975 شانبەشانی کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان دەستی داوەتە

چالاکی ڕێکخستنو راستەخۆش بە ماوەیەکی کورت لە دوای شکستی شۆڕش هاوشانی کۆمەڵە خەباتی چەکداری دەست پێکردووە.

بزووتنەوەی سۆشیالیستی کوردستان کە لە دوای هەرەسی شۆڕشی ئەیلول درووست بوو لە لایەن بەشێك لە کادیرە دیارەکانی پێشتری ناو پارتی دیموکراتی کوردستانەوە دامەزرێنرا کە دەشێ ئەم کادیرانە بڕوایان بەوە هەبووبێت درێژە بە خەبات بدەنو خۆنەدەنە دەستی واقیعی شکستی شۆڕشەوە. بەڵام دیارە بۆ ئەو کاتە نەیانتوانیووە سەنگەری بزووتنەوە چەکدارییەکە چۆل نەکەنو درێژە بە خەبات بدەن. هەرچەندە گەلاڵە بوونی بیرۆکەی دامەزراندنی بزووتنەوەی سۆشیالیست دەگەڕێتەوە بۆ مێژوویەکی کورتی دوای هەرەسو بە کۆمەڵ گەڕانەوەی پێشمەرگەو بەرپرسانی شۆڕش بۆ ژێر سایەی دەسەڵاتی بەعس. کە دیارە زۆرێك لە خەڵكو بەرپرسانیش بە چاوی گومانەوە سەیری بەعسیان کردووەو ئەوەش بۆچوونێکی واقیعی بووە چونکە ئاسان نەبووە بڕوا بەوە بهێنرێت کە بەعس تەنیا بە خۆدانە دەستەوە واز لە خەڵكی کوردستان بهێنێت.

ئەوە ئاشکرایە کە جیاوازی هەیە لە نێوان شێوازی دامەزراندنی بزووتنەوەی سۆشیالیستو کۆمەڵەدا. کۆمەڵە وەکو ڕێکخراوێکی نوێ لە لایەن رۆشنبیرانی نێو باڵی مەکتەبی سیاسیەوە دامەزرێنراو بە ئاشکراش کاریگەری هەژموونی فیکری رۆشنبیری سیاسی مام جەلالی پێوە دیاربووە. بەڵام بزووتنەوەی سۆشیالیست لە لایەن ژمارەیەکی دیار لە کادیرانی پێشکەوتووتی پارتی دیموکراتی کوردستانەوە دامەزرێنراوە کە زۆربەی ئەمانە پێشتر یاری نێوان باڵی بارزانیو باڵی مەکتەبی سیاسیان کردووەو زۆرینەشیان لەوانە بوون کە لە نێو کۆمەڵگەی کوردیدا بە ئاستی جیاواز ناسراوبوون، ئەویش بە هۆی پێگەی کۆمەلایەتیانەوە کە بەشێکیان لە بنەماڵە دیارەکانی کوردستان بوون، یان بە

هۆی ئامادەبوونو شوێنی دیاریانەوە لە ژیانی سیاسی پانزە ساڵی پێشتری کوردستاندا. واتە لە سەرهەڵدانی شۆڕشی ئەیلولەوە بەشێکی دیار لەمانە لە شۆڕشدا بەشداربوونو شوێنو پلەو پایەیان هەبووە چ لە باڵی سەرکردایەتی بارزانیدا بووبن یان لە باڵی مەکتەبی سیاسی.

ئەوەی هەستی پێدەکرێت، هەر لە سەرەتای دامەزراندنیەوە بە پێچەوانەی کۆمەڵەوە کە وەکو رێکخراوی جەماوەر یان خەڵکی خوارەوەی کۆمەڵگە پێکهاتووە، بزووتنەوەی سۆشیالیست وەکو رێکخراوی نوخبەی بەرپرسان درووستبووەو پاشان لە نێو چینو توێژەکانی تری کۆمەڵدا بە تایبەتی جوتیارانو کاسبکارانو کوڕی ئاغاوبەگو شێخەکانیشدا رێکخستنی خۆیی درووستکردووە. باسی ئەوە دەکرێت بە ماوەیەکی کورت دوای هەرەسی شۆڕش هەوڵی درووستکردنی بزووتنەوەی سۆشیالیست دراوە. " بیرۆکەی دامەزراندنی بزووتنەوەی سۆشیالیستی کوردستان لە ئەنجامی زنجیرەیەك کۆبوونەوەی بەشێك لە کادیرو سەرکردەکانی شۆڕشی ئەیلول سەری هەڵدا کە لە دوای هەرەسی 1975 پەنایان بردبووە بەر ئێران(1). لە ناوەڕاستی مانگی نیسانی 1975یەکەم کۆبوونەوەی گرنگی چارەنووس ساز لە شاری ورمێی ئێران لە ماڵی عومەر مستەفا بەسترا. بەشداربووانی ئەم کۆبوونەوەیە بریتی بوون لە عەلی عەسکەری، رەسوڵ مامەند، مەلا ناسیح، عەبدورەحمان گۆمەشینی، تاهیر عەلی والی بەگ، سەلیم ئاغۆك، کەمال محێدینو چەند کەسێکی تر(2). لە بارەی دامەزراندنی بزووتنەوەی سۆشیالیستەوە شێخ محەممەدی شاکەلی دەڵێت: پاش راگەیاندنی بزووتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستانو بڵاو کردنەوەی بەیانی یەکەم لە هاوینی 1976دا، بەشی زۆری دامەزرێنەرانی بزووتنەوەکەو کەسایەتی ناودایان لە کاتی جیاجیادا چوونە دەرەوە(3).

نەوشیروان مستەفا لەبارەی درووستبوونی بزووتنەوەی سۆشیالیستەوە دەڵێت:
لە نەغەدە تاقمێ لە کادیرەکانی پارتی ، لە هەردوو باڵی مەلایو جەلالی، لەوانە عەلی عەسکەری، عومەر مستەفا، تایەری عەلی والی، رەسوڵ مامەند، عەلی هەژار، کاردۆ گەلاڵی... چەند جارێ لە ناوخۆیاندا کۆبوونەوە، بۆ لێکدانەوەی هەلومەرجی سیاسی کوردستانو دانانی نەخشەی کاری داهاتوو...ئەمان کە لە ئێران قسەیان کردبوو بە یەك، لە عێراقیش لە ناو خۆیاندا ئەو پەیوەندییەیان پاراستو رێکخستنیان پێکهێنا. سەرەتا بە چاولێکەری الحرکە التصحیحیە کەی بەعس لە سووریا ئەمانیش ناویان لە خۆیان نا بزووتنەوەی راستکردنەوە. گوایە چەوتیو لادانە سیاسییەکانی پارتی راست دەکەنەوە. چەندین کەسی تریش لەوانە ساڵح یوسفی بووبوو بە هاوبیرو هاودەنگیان. سەرەنجام ناوی خۆیان کرد بە بزووتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستان(4).

لەم وتانەی سەرەوەدا بۆمان دەردەکەوێت کە دامەزراندنی بزووتنەوەی سۆشیالیست لە لایەن دەستەیەك لە کادیرانی دیاری نێو پارتییەوە بووە کە ئەوانیش یان هەر لە باڵی بارزانی بوون یان ئەو کادیرانەی باڵی جەلالی بوون کە لە دوای رێکەوتننامەی ئازاری 1970 گەڕانەوە ناو پارتی. سەبارەت بە مێژووی دامەزراندنی ئەم حیزبە بۆچوونەکەی شێخ محەمەد شاکەلی لەوانی تر روونترە کە باسی هاوینی ساڵی 1976 دەکات. دیارە ئەم لەوانی تریش بە ئاگاترە لەو مەسەلەیە چونکە خۆی یەکێك بووە لە کادیرە پێشکەوتووەکانی ئەم حیزبەو دواتریش بۆ ماوەی دوورو درێژ لە سەرکردایەتی بزووتنەوەی سۆشیالیستدا بووە. ئەوە ئاشکرایە کە بزووتنەوەی سۆشیالیست هەر لەگەڵ دەستپێکردنەوەی شۆڕشدا لە ساڵی 1976دا ئەمانیش لەگەڵ مەفرەزە سەرەتاییەکانی کۆمەڵەدا دەستیان داوەتە خەباتی چەکداریو لە ماوەیەکی

کورتیشدا زۆربەی کادیرە دیارو خاوەن پێگەکانیان چ لە ناو پێشمەرگەو چ لە نێو کۆمەڵی کوردەواریدا چوونەتە ریزی شۆڕش و خەباتی چەکدارییان دەست پێکردووە. بەڵام ئەوەی ئامانجی ئەم لێکۆڵینەوەی ئێمەیە ئەوە نییە کە کەیو لە لایەن کێوە ئەم حیزبە دامەزراوەو کەی و کێ لە کادیرانی ئەم حیزبە زووتر چووەتە شاخو ئایا هاوکات لەگەڵ کۆمەڵە چوونەتە شاخ یان دواتر؟ نەخێر ئەوەی ئامانجی لێکۆڵینەوەکەی ئێمەیە، گوتاری بزووتنەوەی سۆشیالیستی کوردستانە. ئایا ئەم بزووتنەوەیە گوتارێکی ئاشکرای هەبووە؟ ئەگەر هەیبووە گوتارەکە کامەیەو چییە؟ ئایا گوتاری ئەم بزووتنەوەیە لە کوێی گوتاری ناسیونالیزمی کوردیدایە؟ ئایا بزووتنەوەی سۆشیالیست کە یەکەمجار لەگەڵ کۆمەڵەی رەنجدەرانی کوردستان وەکو دوو رێکخراوی دیار یەکێتی نیشتیمانیان پێکهێناوە، کاریگەری گوتاری یەکێتی نیشتیمانی تا چ ئاستێك کاری لە گوتاری بزووتنەوەی سۆشیالیست کردووە؟ ئایا گەوهەری گوتاری بزووتنەوەی سۆشیالیزم چییە؟

ئەگەر سەیری بەیانی دامەزراندنی بزووتنەوەی شۆیالیست بکەین، ئەوە بۆمان دەردەکەوێت لەو بەیانەدا جیاوازییەکی ئاشکرا لە نێوان بەرنامەی ئەم بزووتنەوەیەو بەیانی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانی کوردستاندا نابینرێت، تەنیا ئەوە نەبێت لە بەیانی دامەزراندنی یەکێتی نیشتیمانیدا باسی ئەوە کراوە کە یەکێتی خەبات دەکات لە پێناوی ئۆتۆنۆمیدا بۆ کوردستان، بەڵام لە بەیاننامەی دامەزراندنی بزووتنەوەی سۆشیالیستدا باسی ئامانجی سەرەکی خەباتی ئەم بزووتنەوەیە نەکراوە. هەرچەندە لە لایەکی ترەوە ئەو خاڵانەی تر کە باسی شێوەی خەباتو جۆری پەیوەندی لەگەڵ حیزبو لایەنە کوردیو عێراقیو عەرەبیەکاندا دەکات هاوشێوەن. هەمان شێوەی یەکێتی نیشتیمانی

ئەمیش باسی خەباتکردن دەکات لە پێناوی مافی چارەنووسی کورددا، بەڵام هەرچۆن مافی چارەنووس لە بەرنامەی یەکێتیو حیزبەکانی تری کوردستاندا پێناسەیەکی زانستیو تەواوی پڕبەپڕی خۆی بۆر نەکراوەو بەپێی میزاجو بۆ رازیکردن یان سەرنج راکێشانی جەماوەری خەڵکی کوردستان ناوی مافی چارەی خۆنووسین هێنراوەو لە بەرامبەر ئەوانی عەرەبو تورکو فارسیشدا چ رژێمەکانیانو چ نەیاری رژێمەکانیان حیزبو رێکخراوە کوردییەکان بەردەوام پاساوی نازانستیان هێناوەتەوە کە مافی چارەنووس مەرج نییە سەربەخۆییو دەوڵەت بێت. لە کاتێکدا مافی چارەنووس لە دەرەوەی سەربەخۆییو درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی لەلایەن نەتەوەی بندەستەوە هیچ مانایەکی تری نییە.

لە بەیانی دامەزراندنی بزووتنەوەی سۆشیالیستدا هاتووە: مژدەی دامەزراندنی بزووتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستانتان پێڕا دەگەیەنین بۆ ئەوەی بە ئەرکی مێژوویی خۆی هەڵسێت لە رابەری کردنی خەباتی سەختی ئەم سەردەمە نالەبارەی کوردستان لە مەیدانی بەرگری کردنو پارێزگاری کردنی کوردو کوردستان. لە عێراقێکی سۆشیالیستیدا بزووتنەکەمان بزووتنەوەی کرێکارو جوتیارو شۆڕشگێڕەکانی کوردستانە لەسەر رێبازی پێشکەوتووانەو عیلمیانە خەبات دەکات بۆ گەیاندنی گەلەکەمان بە مافی چارەنووس(5). ئەگەر بە وردی سەیری ئەم وتەیە بکەین ئەوا شتێکی گشتیە کە لە بەیانی دامەزراندنو بەرنامەو پەیڕەوی زۆرینەی حیزبو رێکخراوەکانی کوردستاندا دەیبینینو بە گشتی لە دوو خاڵدا هەموو حیزبو رێکخراوەکان یەکدەگرنەوە کە یەکەمیان ئەو هێزە جەماوەرییەیە کە ئەو حیزبو رێکخراوانە پشتی پێدەبەستێت. دووەمیشیان ئاستی داواکارییەکانی ئەو حیزبو رێکخراوانەیە کە بە گشتی لە

بەیانی ئازاری 1970 وە داواکاری کورد ئۆتۆنۆمیو ئۆتۆنۆمی راستەقینە بووەو دەربڕینی مافی چارەنووسیش لە دوای شکست چووەتە ناو بەرنامەو بەیانی دامەزراندنی زۆرینەی ئەو حیزبو رێکخراوانەی کوردستانەوە، بەبێ ئەوەی مافی چارەنووس وەکو ئەوەی لە فەرهەنگی سیاسیدا هاتووەو وەکو ئەوەی کە لینین وەکو بەرزکەرەوەی ئەو زاراوەیە مەبەستی بووە، لای حیزبو رێکخراوە کوردییەکان بەکار هاتبێت. زارەوەی بڕیاردانی چارەنووس کە وەکو زاراوەیەکی فەلسەفی لە سەدەی هەژدەدا دەرکەوت مەبەست لێی ئازادیو لە ئاستی یەکەمدا دانان بوو بە ویستەکانی تاکە کەسدا. بەلاّم وەکو بڕیاردانی چارەنووسی نەتەوایەتی بریتی بوو لەو بنەمایەی کە جێبەجێ کرا بۆ جیابوونەوە لە ئیمپراتۆرێتەکانی ئەتریشو ئەڵمانیاو عوسمانی کە ئەویش بریتی بوو لە دەرکراوە چواردە خاڵیەکەی وِلسن لە دوای جەنگی یەکەمی جیهان. دواتریش ئەمە لە بەرنامەی نەتەوە یەکگرتووەکاندا لە راگەیاندنی ساڵی 1960 جێگیر کرا بەوەی کە مافی سەربەخۆیی بدرێت بە ولاّتانو گەلانی کۆلۆنی کراو(6).

ئەگەر لەم روانگەیەوە سەیر بکەین ئەوا دەتوانین بڵێین نەك هەر گوتاری بزووتنەوەی سۆشیالیست بەڵکو گوتاری هەموو ئەو حیزبو رێکخراوانەی کە لە سەر ئاستی کوردستانی گەورە پێگەی جەماوەرییان هەبووەو هەیە بەرنامەو گوتاری هیچیان بە کۆی رەگەزەکانی مافی بڕیاردانی چارەنووس بارگاوی نەکراون بەڵکو هەریەکەیان لە ئاستێکدا بە بەشێك لە رەگەزەکانی ناسیونالیزم بارگاوی کراون بە بزووتنەوەی سۆشیالیستیشەوە. بزووتنەوەی سۆشیالیست باسی خەبات دەکات لە پێناوی مافی چارەنووسدا بەلاّم باسی ئەوە ناکات کە ئایا مەبەستی لە مافی چارنووس هەر ئۆتۆنۆمییە یان، ئایا ئەم بەرنامەی سەربەخۆیو دەوڵەتی هەیە؟ کە دیارە تەسەوری ئەوە ناکرێت مەبەست لەو بڕیاردانی چارەنووسەی

حیزبی کوردی باسی دەکات سەربەخۆییو پێکهێنانی دەوڵەتی کوردی بیت، چونکە یەکەم ئەم بزووتنەوەیە وەکو یەکێك لە دوو پێکهێنەرە سەرەکیەکەی یەکێتی بووەو بەو پێیەش بەرنامەکەی لە چوارچێوەی بەرنامەی گشتی یەکێتیدا بووە. لە لایەکی تریشەوە لە بەرنامەی تایبەتی خۆیدا زۆر بە کراوەییو دوور لە مەبەستێکی ئاشکرا و دیارکردنێکی ئاشکرا باسی مافی چارەنووس دەکات. واتە هەست دەکرێت زاراوەی بڕیاردانی چارەنووس لەلای ئەم حیزبەش وەکو زۆرینەی حیزبەکانی تری کوردستان تەنیا دەربڕینەو نە بەرنامەی ئەوەیان هەیەو نە خەباتی کوردیش وەها نیشان دەدەن کە لە پێناوی جیابوونەوەو سەربەخۆدا بێت.

دیارە بزووتنەوەی سۆشیالیست سەرباری ئەوەی لە بەشێك لە کادیرە دیارەکانی پێشتری پارتی لە هەردوو باڵی جەلالیو مەلایی درووستبوو، لە رووی بەرنامەشەوە جیاوازییەکی ئەوتۆی نەبوو لەگەڵ بەرنامەی پارتی لە ساڵی 1970و رێککەوتنامەی ئازار بەدواوە، لەو رووەوە کە پارتی لە رێکەوتنی ئازاری ساڵی 1970دا لەسەر بنەمای ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان لەگەڵ رژێمی بەغدای ئەو کاتە رێککەوت، هەرچەندە بەعس پاشەکشەی لە رێکەوتننامەکە کرد، بەڵام ئەو رێکەوتنە بوو بە بنەمایەك بۆ گفتوگۆکانی دواتری سەرجەم ئەو حیزبو رێکخراوانەی تر کە دوای شکستی شۆڕش لە کوردستاندا درووستبوون بە یەکێتی نیشتیمانیشەوە کە بزووتنەوەی سۆشیالیست لە سەرەتاوە بەشێك بوو لە یەکێتی نیشتیمانی کوردستان.

دیارە ئەوە ئاشکرایە لەسەرتای دەستپێکردنەوەی شۆڕشدا پێگەی بزووتنەوەی سۆشیالیست لە ناو یەکێتیو لەسەر گۆڕەپانی سیاسی کوردستانیش پێگەیەکی دیار بووە، ئەویش لەبەر ئەوەی کە ئەو ژمارە دیارە لە کادیرانی پێشووی نێو

پارتی کە لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا ناسرابوون، زۆرینەیان چوونە دەرەوەو بوونە پێشمەرگە بە تایبەتی کەسانی وەکو عەلی عەسکەریو ڕەسوڵ مامەندو تایەری عەلی والی بەگو ئەوانی تریش کە هەم پێگەی کۆمەڵایەتیو هەم مێژووی پێشمەرگایەتیشیان هەبوو. لە لایەکی تریشەوە ماوەی وازهێنانیان لە ساتەوەختی شکستو دەستکردنەوەیان بە خەبات ئەوەندەی بەسەردا نەچوو بوو تا لە بیری خەڵك بچنەوە. ڕەنگە ئەوەش هۆکارێك بوو بێت کە لەسەرەتادا سۆشیالیست بە خێرایی لە ڕووی پێشمەرگەو جەماوەردارییشەوە گەشە بکات بە جۆرێك لە پێکهاتەی یەکێتی نیشتیمانیدا. سەرەتا کە سەرکردایەتی کۆمەڵە لە ناوەوەی کوردستان ڕێکخەرو بەرنامە دانەری ڕێکخستنی مەفرەزەو دەستپێکردنەوەی خەباتی چەکداری بوو، بزووتنەوەی سۆشیالیستیش بە زوویی هاتە مەیدانو لە بەڕێوەبردانی یەکێتیدا لە شاخ لەگەڵ کۆمەڵە هاوشان بوو لە بڕیارو لە ئامادەبووندا چ لە ئاستی سیاسیو چ لە ئاستی پێشمەرگایەتیدا. بێگومان سەرباری هەندێ جیاوازی ئاشکرا لە ڕووی کەسێتی کادیرو پێشمەرگەی کۆمەڵەو سۆشیالیست لە ڕووی پێگەی کۆمەڵایەتیو دیدی سیاسیو ئایدیۆلۆجیەوە بەڵام سەرئەنجام لە ژێر چەتری یەك بەرە یان ڕێکخرادا کۆبووبوونەوە کە ئەویش یەکێتی نیشتیمانی کوردستان بوو کە ئەمەش دەری دەخات کە هەمان بەرنامەو ستراتیژیان هەبووە بۆ مەسەلەی کوردو چۆنێتی پەیوەندی کورد لەگەڵ دەوڵەتی داگیرکەری عێراقدا. واتە لە ڕووی گوتارەوە کۆمەڵەو سۆشیالیست سەرباری جیاوازی بچووکیش لە نێوانیاندا بەڵام هەردووکیان پێکەوە یەك گوتاریان بەرهەم هێناوە کە گوتاری یەکێتی نیشتیمانی کوردستان بووەو ئەو گوتارەش بریتی بووە لە مانەوە لە عێراقو پێکەوە ژیان لە عێراقێکی یەکگرتووی دیموکراتدا بە مەرجێك کورد مافی

ئۆتۆنۆمی راستەقینەی هەبێت. هەروەك پێشتریش گوتمان زارەوە یان دەربڕینی ئۆتۆنۆمی راستەقینەیە هیچ مانایەکی سیاسیو ئیداری نییەو درووستکراوی دەستی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان بوو بۆ ئەوەی واینیشان بدەن لە رووی بەرنامەوە لە پارتی دیموکراتی کوردستان جیاوازن کە ئەو شەش ساڵ پێش دامەزراندنی یەکێتی لەسەر ئۆتۆنۆمی رێکەوتننامەی لەگەڵ رژێم ئیمزاکردبووە.

بێگومان ئەو بەرنامەیەش بە ئاشکرا دیارە سەرباری هەندێ کاریگەری لاوازی کۆمەڵە لەسەری، بەلاّم هەمان بەرنامەو تێڕوانی باڵی مەکتەبی سیاسی پارتیە بە تایبەتی دوای جیابوونەوەیان لە سەرکردایەتی بارزانیو گەڕانەوەیان بۆ بەغداو پاشان بەردەوامبوونیان بە ناوی باڵی مەکتەبی سیاسی پارتییەوە، یان بە زمانی ئاسایی خەڵك باڵی جەلالی کە وەکو رێکخراوێکی ماویی خۆی نیشاندەداو سەرئەنجامیش کە کۆمەڵە لە هەناوی باڵی مەکتەبی سیاسیدا لە دایکبوو هەر هەڵگری هەمان دیدو بۆچوون بوو. بێگومان لە درووستبوونی یەکێتی نیشتیمانیشدا ئەگەر بزووتنەوەی سۆشیالیست تایبەتمەندی خۆیشیانیان هەبووبێت، بەلاّم تا لە چوارچێوەی یەکێتی نیشتیمانی کوردستاندا بوون نەیان توانیووە لە بەرنامەی یەکێتی لابدەن. هەروەك دواتریش کە جیابوونەوە هەر لەسەر هەمان بەرنامەو گوتاری خۆیان بوونو گۆڕانکارییەکی ئەوتۆیان بەسەردا نەهاتووە. دیارە پەیوەندی نێوان سۆشیالیستو کۆمەڵەو هێڵی گشتی لە ژێر چەتری یەکێتی نیشتیمانیدا ئەگەر لە سەرەتاوە تا ئەندازەیەك پەیوەندییەکی ئاسایی بووبێت بەلاّم رۆژ بە رۆژ ئەو پەیوەندیانە بەرەو خراپتر چوون تا ئەو کاتەی کە لە کارەساتی هەکاریدا بەشێك لە کادیرە هەرە دیارو سەرەکیەکانی سۆشیالیست لە ناوبران بە تایبەتی عەلی عەسکەری کە نەك هەر لە نێو

سۆشیالیستدا دیارو خاوەن نفوز بووە، بەڵکو لە ناو یەکێتی نیشتیمانی کوردستانو لە هەموو کوردستانیشدا پێگەو جێگەی خۆیی هەبوو رەنگە لە نێو هەموو یەکێتی نیشتیمانیدا تاکە کەسێك کە ئەگەری ئەوەی هەبووبێت بە چاوێکی ئاسایی سەیری مام جەلال بکاتو مەم جەلالیش لەبەر ئەوەی بە باشی واقیعی کۆمەڵگەی کوردی ناسسیووەو پێگەو کەسێتی عەلی عەسکەریش ناسیووە حسابی بۆ کردووە. لە بارەی عەلی عەسکەرییەوە دایڤد ماکدۆواڵ دەڵێت: کاتێ تاڵەبانی لە دیمەشق بوو، عەلی عەسکەری دەیزانی کە هێشتا تاڵەبانی وەکو دوژمنی سەرسەختی بنەماڵەی بارزانی ماوەتەوە، بەلاّم عەلی عەسکەری خۆی پەیوەندی راستەوخۆی لەگەڵ مەکتەبی سیاسی پارتیدا هەبوو. بۆ تاڵەبانی نووسی تا بیری بخاتەوە کە کورد تەنیا یەك دوژمنی هەیە ئەویش سەدام حسێنە، بۆیە پێویستە ناکۆکیە ناوخۆییەکان بەلاوە بنرێن(7). بێگومان لە کارەساتی هەکاریدا عەلی عەسکەری شەهید بوو هەرچەندە بۆچوونی لەو جۆرەش هەیە کە عەلی عەسکەری لایەنگری ئەوە بووە بە گفتوگۆ لەگەڵ سەرکردایەتی کاتی پارتیدا بچنە ئەو ناوچانە بۆ هێنانی چەکەکانیان. ئەوەی لەو قسەیەی ماکۆواڵدا دەبینرێت ئەوەیە کە عەلی عەسکەری ئاسۆیەکی فراوانی بۆ مەسەلەی کوردو یەکبوونو یەکێتیو بەلاوە نانی ناکۆکیە ناوخۆییەکان هەبووە. بێگومان شەهیدبوونی ئەم کادیرە لێهاتووە زیانی گەورە بووە هەم بۆ کوردو هەم بۆ بزووتنەی سۆشیالیتیش چونکە ئەو بۆچوونەی ئەو کە پێشتر باسی لێوەکردووەو لایەنگری یەکێتی نەتەوەیی بووە یەکێکە لە بنەماکانی بەرجەستەکردنی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی. بێگومان ئەو مێژووە مێژوویەکی تەمومژاوییە چونکە چەندین کادیری لێهاتوو لە نێو بزووتنەوەی کوردیدا کە چاوەڕوانی ئەوەیان لێکراوە رۆڵی دیاریان هەبێت لە باشتر ئاراستە

کردنی بزووتنەوەی کورددا، تا ئەو ئەندازەی کە بشێت دەوری هەبێت لە دوورخستنەوەی کورد لە کێشەو ململانێی نادرووستو شەڕی ناوخۆ، بەڵام زۆرینەی ئەوانە لە سەردەمێکی زووداو، هەندێکیشیان لە بارودۆخی تەمومژاویدا شەهید کراون.

گوتاری بزووتنەوەی سۆشیالیست دوای جیابوونەوە لە یەکێتی نیشتیمانی:

سەرباری ئەوەی کە بزووتنەوەی سۆشیالیست چووە ژێر چەتری یەکێتی نیشتیمانییەوە، بەڵام ئەوەی ئاشکرایە دامەزرێنەرانی بزووتنەوە بە گشتیو بە تایبەتیش رابەری فیکری بزووتنەوە کە سەیدا ساڵح یوسفی بوو، زیاتر بڕوای بە رێگاچارەی گفتوگۆ هەبوو لەگەڵ بەعسدا بۆ چارەسەر کردنی کێشەی کورد لە عێراقدا. " هەر لە سەرەتاوە بزووتنەوە وتووێژکردنی وەك ئامرازێکی شۆڕشی نوێو هۆکارێك دەزانی بۆ دەستەبەرکردنی داواکارییەکانی کورد لەبەرامبەر حکومەتی بەعسداو بە تایبەتیش ساڵح یوسفی، تەنانەت لە کاتی شەڕیشدا بڕوای بە بنەمای دەرگای کراوە هەبووە. لە بەیاننامەی دامەزراندنیشدا بزووتنەوە ئەم مەسەلەیان خستبووە روو(8). وەك ئاشکراشە لە یەکەمین گفتوگۆیدا یەکێتی نیشتیمانی کە لەگەڵ رژێم کردی عەلی عەسکەرییان نارد کە رەنگە ئەوەش هەر پەیوەندی بە روانینی بزووتنەوەوە هەبووبێت بۆ گفتوگۆکردن. بەهەرحاڵ سەرباری ئامادەبوونی ئاشکرای بزووتنەوە لە رووی پێشمەرگەییو چالاکیشەوە، بەڵام ناکۆکیەکانیان لەگەڵ یەکێتی بە تایبەتی لەگەڵ کۆمەڵە زۆر بوو کە سەرئەنجام دوای شەهیدبوونی عەلی عەسکەریو بە تەواویش لە نەورۆزی ساڵی 1979دا بزووتنەوە بڕیاریدا

له یەکێتی نیشتیمانی جیاببێتەوەو ئەو بڕیارەشی هەر ئەو کاتە جێبەجێ کرد. دیارە پێکەوە نەگونجانی بزووتنەوەو کۆمەڵە کە کۆمەڵە خۆیان بە نوێنەری زەحمەتکێشان‌و پرۆلیتاریا دەزانی‌و بزووتنەوەشیان وەکو نوێنەری بۆرژواو ئاغاو بەگ‌و کۆنەپەرستانی کوردستان سەیر دەکرد، هۆی سەرەکی بوو بۆ لێکتر دوورکەوتنەوەیان، ئەمە سەرباری هەڵوێستی جیاوازی بزووتنەوە بەرامبەر بە سەرکردایەتی کاتی پارتی کە زۆر جیاواز بوو لە روانینی سکرتێری گشتی یەکێتی، کە هەرچۆن لە ساڵی 1964 کە لەسەرکردایەتی بارزانی جیابووەوە، پارتی بە دوژمنی سەرەکی‌و یەکەمین دەزانی، ئەو کاتەش هەر هەمان بۆچوونی هەبوو. لەو رووەوە کۆنە دوای شەهیدبوونی ئارام وەکو سکرتێری کۆمەڵە، جەلالیەکانی نێو سەرکردایەتی یەکێتیش لە گەڵ بەشێك لە سەرکردایەتی کۆمەڵەش بە سکرتێری کۆمەڵەشەوە لەو باڵە بوون‌و شوێنکەوتووی مام جەلال بوون لە روانینیاندا بەرامبەر بە پارتی‌و ئەوەش هۆکارێکی تری ناکۆکی نێوان بزووتنەوەو پێکهاتەکەی تری یەکێتی بوو.

بێگومان ئەوەی گرنگە بۆ باسەکەی ئێمە ئەوەیە ئایا گوتاری بزووتنەوە دوای جیابوونەوەی لە یەکێتی هیچ گۆڕانکارییەکی ئەوتۆی بەسەردا هاتووە؟ ئەگەر گۆڕانکاری بەسەردا نەهاتووە کەواتە جیابوونەوە چ مانایەکی هەبووە؟ دوای هاتنە دەرەوەی بزووتنەوە لە ریزی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، لە مانگی ئابی 1979 بزووتنەوە کۆنگرەی خۆیی بەست‌و لەو کۆنگرەیەدا حیزبی سۆشیالیستی یەکگرتووی کوردستان راگەیەندرا. لە راستیدا گۆڕانکارییەکی ئەتۆ لە بەرنامەی سۆشیالیستدا نەکرا کە پێی بگوترێت گۆڕانکاری، بە تایبەتی لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمی کوردییەوە، بەڵکو سۆشیالیست هەروەکو چۆن رابەری سەرەکی ئەو کە سەیدا ساڵح یوسفی بوو بڕوای بە رێگای گفتوگۆ هەبوو

بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کورد لەگەڵ بەعسدا، بە هەمان شێوە بەردەوام بوو. هەر لەسەر بنەمای ئەو تێڕوانینەش لە هەمان ساڵدا کەوتە گفتوگۆ لەگەڵ بەعس لە کاتێکدا کە هێشتا بزووتنەوە بەراورد بە یەکێتی نیشتیمانی یان پارتی ئەو کاتە لایەنێکی ئەوەندە بەهێز نەبوو هەتا بتوانێت بە ناوی کوردەوە گفتوگۆ لەگەڵ رژێم بکات. بێگومان رژێمیش زۆر لەوە وریاتر بوو کە لەو بارە لاوازەی سۆشیالیست تێنەگات کە لە ریزەکانی یەکێتی هاتبووە دەرەوەو سەرباری ئەوەش لە ماوەی پێشتردا دەستەیەك لە سەرکردە دیارەکانی سۆشیالیست لە شەڕی ناوخۆی کوردو کورد خۆیدا گیانیان لە دەست دابوو. بەهەرحاڵ ئەوەی کە لێرەدا وەکو پرسیار خۆی دەسەپێنێت ئەوەیە ئایا سۆشیالیست لەو گفتوگۆیەدا داوای چیان کردبێت کە پەیوەندی بە دۆزی کوردەوە هەبوو بێت وەکو نەتەوە، لە کاتێکدا ئەوان دەیانزانی هەمووی پێش ماوەیەکی کورت کە هێشتا بزووتنەوە لە یەکێتی جیا نەبووبووەوە، هەموویان پێکەوە گفتوگۆیان لەگەڵ بەعس کردو شەهید عەلی عەسکەریش کە لە دیارترین سەرکردەکانی سۆشیالیست بوو، نوێنەری یەکێتی نیشتیمانی بوو بۆ گفتوگۆو بەعس ئامادەنەبوو بچووکترین داواکارییەکانی یەکێتی جێبجێ بکات، کە بە هێزترو بەتواناتر بوو لە چاو سۆشیالیستداو ئامادەبوونێکی زیاتریشی هەبوو. ئایا دەبێ بەعس چی لە داواکانی بزووتنەوە وەکو داواکاری کورد جێبەجێ بکات؟

بە هەرحاڵ بزووتنەوە لەو گفتوگۆیەدا هیچی بەدەست نەهێنا تەنیا ئەوە نەبێت کە دڵنیایی لە تێڕوانینی بنەڕەتی خۆی کردەوە بۆ لەبەرگرتنی گفتوگۆ بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کورد. بێگومان ئەوەش ئاشکرایە کە داواکارییەکانی سۆشیالیستیش هەر هەمان ئەو داواکارییانە بوون کە حیزبو لایەنەکانی تر بەرزیان کردۆتەوە کە ئەویش لە چوارچێوەی ئۆتۆنۆمی لە عێراقێکی

یەکگرتووی دیموکرات تێپەڕی نەکردووە. لە راستیشدا ئەگەر لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمی کوردییەوە بڕوانین بەو مانایەی کە گوتارێکی خاوەن شووناس بێت، ئەوا پێناسەی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی تەنیا لە چوارچێوەی سەربەخۆیی‌و پێکهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیدا دەکرێت. هەر بەو پێیەش کە سۆشیالیستیش وەکو حیزب‌و رێکخراوە دیارەکانی تری کوردستان هەڵگری پرۆژەی سەربەخۆیی‌و درووستکردنی دەوڵەتی کوردی نییە، کەواتە ناتوانرێت بە هەڵگر یان خاوەنی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی ناوبرێت، بەڵکو ئەمیش وەکو زۆرینەی حیزب‌و رێکخراوەکانی تری کوردستانی گەورە هەڵگری گوتاری ئۆتۆنۆمی یان گوتاری پێکەوە ژیانە لەگەڵە نەتەوەی سەردەستدا کە ئەویش گوتارێکە لە هاوشێوەی گوتاری ناتەواو.

هەروەك بزووتنەوەی سۆشیالیستیش هەمان شێوەی یەکێتی نیشتیمانی لەگەڵ حیزبی شیوعی‌و حیزبی بەعسی سەرکردایەتی هەرێمیایەیەتی عێراق‌و بزووتنەوەی سۆشیالیستی عەرەبیدا لە مانگی تشرینی یەکەمی 1979دا بەرەیەکیان پێکهێنا. " ئامانجی ئەم بەرەیە رووخاندنی حکومەتی عێراق‌و دامەزراندنی حکومەتێکی دیموکراسی‌و دابینکردنی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان‌و گرێدانی بزووتنەوەی رزگاریخوازیی نیشتیمانی لە عێراقدا بە بزووتنەوەی رزگاریخوازی عەرەبیەوە بوو(9). لێرەدا بە ئاشکرا دەردەکەوێت کە گوتاری ئەو لایەنانەی کە ئەم بەرەیان پێکهێناوە گوتارێکی عێراقی بووەو هەمان دەربڕینی رابردووی بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردە لە دوای جەنگی دووەمی جیهانیەوە کە تیایدا دیموکراتی بۆ دەوڵەتی ناوەندی یان دەوڵەتی نەتەوەی سەردەست دووبارە بووەتەوە لەگەڵ ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان. ئەمەش گەوهەری گوتاری سۆشیالیست ئاشکرا دەکات. لە هەموویشی سەیرتر باسکردنی گرێدانی بزووتنەوەی رزگاری

عێراقە بە بزووتنەوەی رزگاریخوازی عەرەبیەوە. رەنگە بۆ عەرەبێکی عێراقی لە حیزبی بەعسی سەربە سووریای ئەو کاتە یان هەر گروپو لایەنێکی عەرەبی ناسیونالیستی عێراقی شتێکی ئاسایی بێت کە نەك هەر باسی گرێدانی خەباتی گەلی عەرەبی عێراق لە پێناوی ئازادیو دیموکراسیدا بکات بەڵکو بیکاتە درووشمو بەرنامەو کاریشی بۆ بکات بەڵام لە راستیدا بۆ کورد بە گشتیو بۆ دەستەو گروپو حیزبو تەنانەت تاکە کەسی کوردیش جێگای سەرسوڕمانە لە چیاکانی کوردستانەوەو لە هەڵگرتنی چەك بۆ رزگارکردنی نیشتیمانەکەی لە دەستی بەعسی نوێنەری ناسیونالیزمی عەرەبی باسی خەباتی هاوبەش لەگەڵ گەلی عەرەبیدا بکاتو بە هیچ شێوەیەکیش باسی ئەوەی لێنەبیستیت کە هەوڵی گرێدانی خەباتی کوردی ژێر سایەی داگیرکەری عێراقی بە کوردی بەشەکانی تری کوردستانەوە بدات. ئەمەش بە ئاشکرا دیارە کە باڵادەستی بۆچوونەکانی لایەنە عەرەبیەکانی نێو ئەو بەرەیە دەردەخاتو ئەمەش دەلالەتی هەست بەلاوازی کردنی کورد هەڵدەگرێت چونکە لە کاتێکدا ئەو لایەنە عەرەبیانەی ناو ئەو بەرەیە نە لە رووی هێزەوەو نە لە رووی ئامادەبوونەوە رۆڵو کاریگەرییەکی ئەوتۆیان نەبووە کە باس بکرێت کەچی دەنگو بۆچوونی ئەوان باڵادەستە. خۆ ناکرێت بڵێین نەخێر هەر لە بنەڕەتیشدا یەکێتیو سۆشیالیست کە لەو بەرەیەدا بوونو ئەمانیش لایەنی خاوەن هێزو جەماوەر بوون کەچی پێداگرییان کردبێت لەسەر مەسەلەی عێراقو خەباتی رزگاریخوازانەی نەتەوە یان گەلی عەرەبی. دیسان لێرەدا سەرباری هاتنە دەرەوەی سۆشیالیست لە ژێر چەتری یەکێتی نیشتیمانی بەڵام گوتاری سۆشیالیستو روانینی هەر هەمان گوتارو روانینی یەکێتی نیشتیمانیەو ئەو گوتارەش لە بنەڕەتدا گوتاری مام جەلالەو بە ئاشکراش کاریگەری سووریا بەو گوتارەوە دیارە کە دەتوانین بڵێین

ئەم گوتارە ئەوەندەی بە توخمو رەگەزەکانی ناسیونالیستی عەرەبی بارگاوی کراوە ئەوەندە کاریگەری توخمو رەگەزەکانی ناسیونالیزمی کوردی پێوە دیار نییە.

بێگومان ئەو بەرەیەی کە باسمان کردو بە بەرەی جوقد ناودەبراو باسکی سەرەکی ئەم بەرەیە یەکێتی نیشتیمانی بوو، لەو بەرەیەدا سۆشیالیست تا ئەندازەیەك لاواز بوو ئەویش لەبەر ناکۆکی نێو سەرکردایەتی سۆشیالیست خۆیو لاوازی بەرەکەش لەوەدا بوو کە بێجگە لە حیزبی شیوعی کۆمەڵێ بە ناو رێکخراوو حیزبی تری تێدابوو کە نە ئەو کاتە ئامادەییان هەبوو نە دوای روخاندنی عێراقیش دەورو کاریگەرییان هەبوو، بۆیە ئەم بەرەیە تەنیا وەکو ناوێك وابوو ئەگینا لە رووی چالاکیو ئامادەبوونەوە ئەوەی هەبوو هەر یەکێتیو سۆشیالیستو حیزبی شیوعی بوون. لە ناو ئەوانیشدا باسکی پتەو هەر یەکێتی بوو. هەرچەندە لە زۆر کاتدا سۆشیالیست لە رووی پێشمەرگەو هێزەوە دیارو لەبەرچاو بووە. لە بەرامبەر ئەم بەرەیەدا پارتیش بەرەیەکی درووستکرد بە ناوی بەرەی (جود)ەوە کە لە پارتیو حیزبی شیوعیو سۆشیالیست پێکهات. لە راستیدا بەشداریکردنی سۆشیالیست لەو بەرەیەدا کە یەکێتی درووستی کرد بەشداری بەشێکی سۆشیالیست بوو کە زیاتر دکتۆر مەحمود عوسمان رابەریەتی دەکرد کە بە ئاشکرا لە دوای ئەوەی کە نێوانی لەگەڵ پارتی تێکچوو بە هۆی ئەو نووسینانەی لەسەر سەرکردایەتی بارزانیو پەیوەندییەکانی بارزانی بڵاوی کردنەوە لە کاتێکدا کە دکتۆر مەحمود عوسمان خۆی لە کەسە نزیکەکانی بارزانی بوو. بڵاوکردنەوەی ئەو نهێنیانە وەکو جۆرێك لە بێ وەفای مەحمود عوسمان بۆ بارزانیو تەنانەت رابردووی خۆیشی سەیر دەکراو ئەوەش هۆکارێکە

كە تاكو ئێستا مەحمود عوسمان لە پەراوێزدا بێت‌و جارێكی تر نەگاتەوە ئەو ئاست‌و پلەو پایەی لەسەردەمی بارزانیدا هەیبووە.

هەر لەبەرامبەر مەحمود عەسماندا، رەسوڵ مامەند كە باسكێكی بەهێزتری ناو سۆشیالیست بوو بەشداریكردنی سۆشیالیستی لەبەرەی جوددا ئیمزاكرد كە پارتی باسكی سەرەكی بوو. بەهەرحاڵ ئەوەی بۆ ئێمە گرنگە بەرنامەو گوتاری ئەم بەرەیەیە. دروشمی ئەم بەرەیە بریتی بوو لە دیموكراسی بۆ عێراق‌و ماف ئۆتۆنۆمی بۆ كوردستان (10). دیسان لێرەشدا ئەوەمان بۆ ئاشكرا دەبێت كە دروشمی هەردوو بەرەكە جیاوازییەكی ئەوتۆی نەبووەو ئەگەر خاڵێكی جیاواز شایانی ئاماژە بۆ كردن بێت ئەوەیە كە لە ئامانجی سەرەكی بەرەی یەكێتیدا كە بەشێك لە سۆشیالیستی تێدا بوو باسی پێكەوە گرێدانی خەباتی رزگاریخوازانەی عێراق بە خەباتی رزگاریخوازانەی گەلانی عەرەبیەوە كراوە، بەلاَم لەبەرەكەی پارتیدا كە بەشێكی تری سۆشیالیستی تێدا بوو ئەو مەسەلەیە بەوجۆرە باس نەكراوە. ئەگیان هەردوولا دروشمی سەرەكیان دیموكراتی بۆ عێراق‌و ئۆتۆنۆمی بۆ كوردستان بوو، كە ئەوەش گوتارێكی ناتەوەوە لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمەوەو ناشێت لەو چوارچێوەی گوتاری ناسیونالیزمدا پێناسە بكرێت، بەڵكو لە چوارچێوەی گوتاری ناتەواودا كە گوتاری ئۆتۆنۆمییە پێناسە دەكرێت‌و ئەوەش بە ئاشكرا دەریدەخات كە هەرسێ لایەنی سەرەكی بزووتنەوەی نەتەوەیی كورد لە باشووری كوردستاندا هەڵگری گوتاری ناسیونالیزمی كوردی نەبوون، بەڵكو هەڵگری گوتاریك بوون كە دەشێ بە گوتاری ئۆتۆنۆمی ناو ببرێت كە گوتارێكی ناتەواوەو بە بەشێك لە رەگەزو توخمەكانی گوتاری ناسیونالیزمی كوردی بارگاوی كراوە.

دیاره حیزبی سۆشیالیست هەتا ساتەوەختی راپەڕین تا ئەندازەیەك بە یەکگرتوویی مایەوە، تەنیا ئەوە نەبێت کە لە کاتی جیابوونەوەیان لە یەکێتی هەندێ کادیری پێشکەوتوویان لە ریزی یەکێتیدا مانەوە، بەڵام بە هەمان ناوی خۆیانەوە. دیارە ئەوەی ئاشکرایە ئەو دەورو کاریگەرییەیان نەبوو چونکە هێزی سەرەکی حیزبەکە ئەوە بوو کە جیابوونەوەو چوونە دەرەوەی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان. لە دوای راپەڕینیش حیزبی سۆشیالیست نەیتوانی وەکو خۆی بمێنێتەوە. بەشێکی سەرەتا لەگەڵ پاسۆكو پارتی گەل جۆرە یەکگرتنێکیان کرد بە تایبەتی ئەو باڵەیان کە لایەنگری پارتی بوون. باڵەکەی تریشیان کە لە رەسوڵ مامەندو هەندێ کادیری تری پێسکەوتوویان پێکهاتبوون چوونە ناو یەکێتی نیشتیمانی کوردستانەوە. باڵی لایەنگری پارتیش چوونە ریزی پارتیەوە. بەڵام لەو بەشەی کە چوونە ریزی پارتیەوە محەمەدی حاجی مەحمود بە زوویی پاشەکشەی کردو جارێکی تر بە ناوی حیزبی سۆشیالیست دیموکراتی کوردستانەوە سەرکردایەتی سۆشیالیستی لە کۆمەڵێ لە کادیرانی خوارەوەی ئەو حیزبە پێکهێناو تاکو ئێستاش بەردەوامە، بەڵام هەر چۆن لە رووی گوتاری سیاسیو بەرنامەوە حیزبەکە هیچ گۆڕانکارییەکی بەسەردا نەهاتووەو هەڵگری هەمان گوتاری یەکێتیو پارتییە، لە رووی جەماوەریشەوە پێگەیەکی بەهێزی ئەوتۆی نییەو زیاتریش لە مەداری یەکێتیو پارتیدا دەسووڕێتەوەو وەکو بەشێك لەو دەسەڵاتەی ئێستای کوردستان دەردەکەوێت، هەرچەندە لە رووی دەسەڵاتیشەوە ئەم خاوەنی دەنگو بڕیار نییەو دەتوانین بڵێین لە ئێستادا سۆشیالیستیش وەکو حیزبو رێکخراوەکانی دەرەوەی سێ لایەنە ئۆپۆزسیۆنەکەو بە حیساب دەرەوەی دەسەڵاتیش لە بارێکی پەراوێزیدا ماوەتەوە کە زیاتر لەوەی پەراوێزی ئۆپۆزسیۆن بن پەرەاوێزی دەسەڵاتنو ئەم

پێگەیەش ناتوانێت ئامادەبوونێکی ئەوتۆیان پێببەخشێت. ئەمەش وایکردووە لە ئێستادا سۆشیالیست لە روانگەی گوتاری باوی کوردیەوە کە گوتاری پێکەوە ژیانە لە عێراقدا دەورو کاریگەرییەکی نەبێت. هەروەك هیچ هەنگاوێکیشی نەناوە بۆ بیناکردنی گوتاری ناسیونالیزمی کوردیو لەو روانگەیەشەوە هیچ ئامادەبوونێکی لەبەرچاوی ئەوتۆی نییە کە شایانی باس بێت. ئەمەش ئەو واقیعەیە کە زۆرینەی حیزبو رێکخراوەکانی کوردستانی تێدا دەژین. کەواتە ئێستا دەتوانین بڵێین گوتاری حیزبی سۆشیالیست دیموکراتی کوردستان کە لە چوارچێوەی گوتاری یەکێتیو پارتیدایە، نەبووەتە گوتارێکی خاوەن شووناسی ئەوتۆ کە پێی بگوترێت گوتاری ناسیونالیزمی کورد کە گەوهەری ئەم گوتارەش بریتییە لە سەربەخۆیو پێکهێنانی دەوڵەتی سەربەخۆی هەموو کوردستان.

سەرچاوەکان.

1- سەروەر عومەر عەبدوڕەحمان، یەکێتی نیشتیمانی کوردستان، دامەزراندنو دەست پێکردنەوەی شۆڕش، 1975-1976،سلێمانی، 2002،ل 96.

2- سەلام عەبدولکەریم، ژیانی سیاسی لە باشووری کوردستان 1975-1991، سەرهەڵدانی رەوتی سۆشیالیستیو دروستبوونی حیزبی سۆشیالیستی کوردستان، سلێمانی، 2011،ل39.

3- محەمەد شاکەلی، لە بزووتنەوەوە بۆ حیزبی سۆشیالیستی کوردستان، 2011، ل 9.

4- نەوشیروان مستەفا ئەمین، لە کەناری دانووبەوە بۆ خڕی ناوزەنگ، 1975-1978، 1997، ل44-45.

5- بەیانی دامەزراندنی بزووتنەوەی سۆشیالیستی دیموکراتی کوردستان، ئابی 1976، لە کتێبی سەلام عەبدولکەریم، ژیانی سیاسی لە باشووری کوردستان،ل 281-285 ئەویش لە ئەرشیفی محەمەدی حاجی مەحمود وەریگرتووە.

6- Oxford Concise Dictionary of politics, 2003, p 483.

7- David Macdowall, A Modern History of the Kurds. London, 2000, p.344.

8- سەلام عەبدولکەریم، ژیانی سیاسی لە باشووری کوردستان، ل. 61.

9- هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل.100.

10- سەلام عەبدولکەریم ، ژیانی سیاسی لە باشووری کوردستان، ل 102، وەرگیراو لە عزیز محمد، تقریر اللجنه المرکزیه الی مؤتمر الوگنی الرابع للحزب الشیوعی، 1985، ص 87.

11 - بەشی یانزەیەم:

گوتاری پارتی کرێکارانی کوردستان:

سەرەتا:

لە ئەنجامی شەڕی چاڵدێرانی نێوان سەفەوی‌و عوسمانیەکاندا کە لە ساڵی 1534دا روویدا کوردستان لە نێوان ئەو دەوڵەتە ئیمپراتۆریەتەدا دابەشکرا.

ئەوەش تەنیا دابەشکردنێك نەبوو کە جوگرافیای کوردستانی دابەش کردبێت بەڵکو ئەو دابەشکردنە جوگرافیە کە بریتی بوو لە دابەشکردنی ئیداری‌و سیاسی لەگەڵ خۆیدا دابەشکردنی جەستەی نەتەوەی کوردی لە هەموو ئاستەکاندا لەگەڵ خۆی هێنا. ئەمە سەرباری ئەوەی لەو ساتە بەدواوە هەر یەك لەو دەوڵەتانە هەوڵیداوە کوردی ژێرسایەی دەسەڵاتی خۆی لە پێناوی بەرژەوەندییەکانی خۆیدا بەکار بهێنێت‌و بە ئاشکراش کورد سەرباری ئەوەی لە مێژوویەکی زۆر زووتردا بووبووە ئیسلام‌و هەریەکە لەم دوو ئیمپراتۆرێتەش فەرمانڕەوایی رووبەرێکی فراوانی لە جیهانی ئیسلامی کردووە بە تایبەتی عوسمانیەکان، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا جەستەی کورد کەوتە ژێر دوو دەسەلاتی ئیسلامی کە یەکێکیان دەسەلاتی سوونەو ئەویتریشیان دەسەلاتی شیعە بوو. هیچ کام لەو دوو ئیمپراتۆرێتە بە چاوی برای دینی سەیری کوردیان نەکردووە. بەهەرحاڵ لە دابەشکردنی کوردستاندا رووبەرێکی فراوانی کوردستان کەوتە ژێر دەسەلاتی عوسمانیەکانەوە کە ئەو رووبەرە فراوانەش بە ولایەتی موسڵ ناودەبرێت ئەمەش لەسەر بنەمای دابەشکردنی بەشێکی فراوانی کوردستان‌وعێراقی ئەو کاتە بۆ ولایەتەکانی بەغداو بەسرەو موسڵ.

وەکو ئاشکراشە ئەو دابەشکردنە لەسەر زەمینەی واقیع جێبەجێ کرا، سەرباری بوونی نارەزایی‌و یاخی بوونی کوردەکان. بە تایبەتی میرنشینە کوردەکان کە دەسەلاتی پەرەسەندووی خێڵ بوون هەندێ جار وەکو دەسەلاتێکی ناوچەیی وەها سەیری خۆیانیان کردووە کە خۆیان خۆیان بەڕێوەدەبەن‌و هەر ئەوەش وایلێکردوون کە هەندێ جار گوێڕایەڵی دەسەلاتی خەلافەت نەکەن‌و ئەوەش زۆرجار بە گۆڕینی میرەکان یان دروستکردنی ئاژاوە لە نێوان بنەماڵەی میرەکاندا کۆتایی هاتووەو هەر ئەوەش یەکێك بووە لە هۆکارەکانی رووخاندنی

بەشێك لە میرنشینە كوردەكان كە هەردوو دەوڵتی دەوری ئاشكرایان هەبووە لە بەگژدا كردنی یەكتری میرنشینە كوردەكاندا. دیارە ئەم میرنشینانەش هەر هەمان دەسەڵاتی خێڵ بوون بەڵام لە ئاستێكی تا ئەندازەیەك فراوانتردا. واتە گوتاری میرنشین گوتاری تا ئەندازەیەك پەرەسەندووی خێڵ بووە. بەڵام وەك ئاشكرایە لە سنووری ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا دوا میرنشینی بەهێز كە میرنشینی بابان بووە لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەهەمدا رووخاوە. بەڵام لە ماوەیەكی كورتی پێش رووخاندنی میرنشینی باباندا بزووتنەوەیەك لە باكوردی كوردستان لە لایەن بنەماڵەی بەدرخانیەكانەوە رێكدەخرێتو رابەرایەتی دەكرێت ئەویش لە دەیەی پێنجەمی سەدەی نۆزدەدا كە ئەو بزووتنەوەیە وەكو یەكەمین بزووتنەوەی كوردی سەیر دەكرێت كە تێكەڵاوی جۆرێك لە هەستی نەتەوایەتی بووبێت. دیارە هۆكاری ئەوەش ئاشكرایە كە پەیوەندی بە كاریگەری دەركەوتنی ناسیونالیزمی توركیو گەشەكردنی ناسیونالیزمی ئەوروپیو دەوڵەتی نەتەوەییەوە هەبووە لە ئەوروپادا، بە تایبەتیش كە زۆرێك لە ئەندامانی بنەماڵەی بەدرخانیەكان تێكەڵاوی ژیانی ئەوروپا بوونو پەرەسەندنی تەكنۆلۆجیاو دەرەكەوتنی چینی ناوەند یان بۆرژوای نەتەوەییو نیشتیمانیان بینیووە كە چۆن لە خەمی درووستكردنی دەوڵەتی نەتەوەیدا بوون. ئەمەش كاریگەری لەسە ئەمان داناوەو سەرباری دواكەوتوویی كۆمەڵگەی كوردیو مانەوەی لەو كاتەدا زیاتر وەكو كۆمەڵگەیەكی سەرەتایی بەڵام دیارە كاریگەری ئەو نوخبەیەی ئەندامانی بنەماڵەی بەدرخانیەكان دەورو كاریگەری خۆیی هەبووە لە درووستكردنی بزووتنەوەی بەدرخانیەكاندا. بەڵام دیارە ئاشكرایە لەبەر ئەوەی كە ئەو بزووتنەوەیە لەسەر بنەمای پەرەسەندنی كۆمەڵگەی كوردی ئەو كاتەی كوردستان لە دایك نەبووە نەیتوانیووە ببێتە

بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی جەماوەریو ئەوەش دەوری هەبێت لە مانەوەو زیاتر پەرەسەندنیدا بەڵکو بە پێچەوانەوە لە ماوەیەکی دیاریکراودا ئەو بزووتنەوەیە هەرەسی هێناوە بەڵام لە رووی مێژووی سەرهەڵدانی بزووتنەوەی نەتەوایەتی کوردییەوە بایەخێکی زۆری هەیە بە تایبەتیش لەو رووبەرەدا کە بابەتی ئەم باسەی ئێمەیە کە باکوری کوردستانە.

بە دوای بزووتنەوەی بەدرخانیەکاندا لە ساڵی 1880دا بزووتنەوەکەی شێخ عوبەیدوڵای نەهری دەست پێدەکات کە زۆرێك لە کوردناسان ئەم بزووتنەوەیە وەکو قۆناغی یەکەمی ناسیونالیزمی کوردی ناودەبەن، کە کۆمەڵێ دروشمی دیاری هەبووەو گوتاری ئەم بزووتنەوەیەش بە بەشێك لە رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بارگاوی کراوە ئەگەرچی لەراستیدا ناتوانرێت وەکو بزووتنەوەیەکی ناسیونالیستی لەسەر بنەمای گوتارەکەی بڕیاری لەسەر بدرێت. لەو بارەیەوە نادر ئینتیسار دەڵێت: ئامانجی شێخ عوبەیدوڵا دامەزراندنی کوردستانێکی گەورەتر بوو ئەویش بە یکخستنی کوردەکانی ئێرانو کوردەکانی سنووری دەوڵەتی عوسمانی. ئەم راپەڕینە لەو رووەوە گرنگ بوو کە مژدەی سەرهەڵدانی راپەڕینو دەرکەوتنی ناسیونالیزمی کوردی سەدەی بیستی لەگەڵ خۆیدا هێنا(1). بە هەرحاڵ ئەم بزووتنەوەیە زیاتر رۆژهەڵاتی کوردستانی گرتۆتەوە واتە سەرباری ئەوەی کە ئەو رووبەرەی شێخ عوبەیدوڵای نەهریو بنەماڵەکەیی تێدا بوون، ئەو بەشەیان بووە کە کەوتۆتبووە ژێر سایەی دەسەڵاتی دەوڵەتی عوسمانییەوە، بەڵام بزووتنەوەکەی شێخ عوبەیدوڵا لە جوگرافیای کوردستانی ژێر سایەی قاجەرییەکاندا دەست پێدەکات. ئەم بزووتنەوەیەش دیسان ناتوانێت درێژە بە خۆی بداتو پاش ماوەیەکی کورتو بێ ئەوەی شتێکی ئەوتۆ بەدەست بهێنێت هەرەس دەهێنێت.

هەر لە کوردستانی ژێر سایەی دەسەڵاتی تورکەکاندا، بزووتنەوەکانی شێخ عەبدولسەلامی بارزانیو شێخ مەحمودو شێخ سەعیدی پیرانو راپەڕینی ئاگری داخو راپەڕینی سەید رەزای دەرسیم لە نێوان هەردوو جەنگی جیهانیدا سەرهەڵدەدەن کە دیارە ئەم قۆناغەیان بەراورد بە سەدەی نۆزدە لە رووی پەرەسەندنی پیشەسازیو ئابووریو کۆمەڵایەتیەوە، دەوڵەتی تورك بە کوردستانیشەوە گۆڕانکاری تێدا روویداوە، ئەگەرچی ئەو گۆڕانکارییانە لاوازیش بووبن بەڵام کاریگەرییان هەبووە لەسەر زیاتر دەرکەوتنی هەستی نەتەوەیی لە لای کورد ئەگەرچی ئەو هەستە بە ئەندازەیەك پەرەی نەسەندووە کە ببێتە پرۆژەی ناسیونالیزمی کوردی، کە مەبەست لەوەش بوونیەتی بە ئایدیۆلۆجیاو بەرنامەی بزووتنەوەیەکی جەماوەری لە کوردستاندا لە پێناوی سەربەخۆبوونی کوردستانو درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیدا.

بارودۆخی تورکیا لە ساڵانی شەستەکاندا باردۆخێکی تا ئەندازەیەك ناسەقامگیر بوو چونکە لەو هەڵبژاردنەی کە لەساڵی 1961دا کرا هیچ حیزبێکی سیاسی نەیتوانی ئەوەندە دەنگ بەدەستبهێنێت تا خۆی بە تەنیا حکومەت درووست بکات. لەو هەڵبژاردنەدا دوو حیزب لە کوردستانی لکێندراو بە تورکیاوە لە ململانێدا بوون بۆ بە دەستهێنانی زیاترین دەنگ کە ئەوانیش حیزبی عەدالەتو حیزبی تورکیای نوێ بوون. بەڵام دەنگەکانیان لە کوردستان نزیك لە یەکسان بوو بۆیە هیچیان نەیان بردەوە . لە ریزی حیزبی تورکیای نوێدا کەسانی کورد پایەو پلەیان هەبوو کە دیارترینیان دکتۆر یوسف عەزیزۆگلۆ بوو کە لە ساڵی 1962 لە حکومەتەکەی عیسمەت ئینینۆدا بووە وەزیری تەندرووستیو بایەخێکی زۆری بە ناوچە کوردییەکاندا لە رووی کردنەوەی نەخۆشخانەوە. تا سەرئەنجام بە تاوانی بایەخدانی بە کوردو ورۆژاندنی هەستی

نەتەوایەتی کوردی ناچارکرا دەست لە کاربکێشێتەوە. لەو سەروبەندەدا بوونی ئازادیی سیاسی سنووردار بواری بە چالاکی سیاسیو پێکهێنانی دەستەو گروپو حیزب داو سەرئەنجام نوخبەی رۆشنبیری چەپی تورکو کورد لە ژێر ئالأی پارتی کرێکارانی تورکیادا خۆیان رێکخستو کەوتنە پێشبڕکێ بۆ بەشداریکردن لە هەڵبژاردندا. پارتی کرێکارانی تورکیا ژمارەیەك کوردی لە ئاستی بەرزدا تێدابوو. ئەم پارتە لە رێگای کۆششی ئەندامە کوردەکانیەوە، وردە وردە کەوتە ناسینی گرنگێتی مەسەلەی کورد لە تورکیادا. لە کۆنگرەی چوارەمیدا کە لە ساڵی 1971دا بەستی ، پارتی کرێکارانی تورکیا بڕیارێکی دەرکرد کە ئەمە بەشێکێتی: گەلێکی کورد هەیە لە رۆژهەلأتی تورکیادا، دەسەلأتدارانی فاشی کە نوێنەرایەتی چینە فەرمانڕەواکان دەکەن ئەم گەلەیان دووچاری سیاسەتی تواندنەوەو تۆقاندن کردووە کە ئەوەش بەردەوام بووەتە هۆی سەرکوتکردنی خوێناوییان(2). کەواتە ئێستا دەبینین پارتی کرێکارانی تورکیا کە پارتێکی چەپ بوو تا ئەندازەیەك لە بەشێك لە ئازارەکانی کورد تێگەیشتووە. دیارە ئەم پارتەش لە ناوەڕاستی شەستەکاندا توانی ژمارەیەکی دیار کوردسی لە پەرلەمانی تورکیادا بەدەست بهێنێتو داننانی ئەو پارتە بە ئازارەکانی کوردو سیاسەتی شۆڤێنیانەی دەوڵەتی تورکدا سەرەتایەکی باش بوو بۆ زیاتر ناسینی کێشەی کورد لە تورکیادا کە چەپەکان لەو رووەوە دەوریان هەبووە.

پارتی کرێکارانی کوردستان بە شێوەیەکی بنەڕەتی لە بینینی تاکە پیاوێکەوە لە دایك بوو؟، کە ئەویش عەبدولأ ئۆچالان بوو، کە بە نازناوەکەی ناسرا واتە ئاپۆ. ئۆچالان لە کودەتای ساڵی 1970دا قوتابی زانکۆ بوو لە ئەنقەرە. ئەو کاتە چووە ریزی دیڤیرمیچ جینكو گروپێکی تری چەپەوە... ئوچالان ئیلهامی لە ماهیر گایانی هاوڕێیەوە وەرگرت کە سەرکردەیەکی چەپی شۆڕشگێڕ بوو لە

سەرەتای حەفتاکاندا. دواتر ئوچالان شەش هاوڕێی سیاسی کۆکردەوە بۆ دەستپێکردنی بزووتنەوەی تایبەتی نەتەوەیی سەربەخۆیی کوردستان لەسەر بنەمای مارکسیزم- لینینیزم. بڕیار درا بە پچڕاندنی هەموو پەیوەندییەك لەگەڵ گروپە چەپە تورکەکاندا. لە ساڵی 1975دا ئوچالان‌و یەکەم شوێنکەوتووەکانی لە ناوچەی تورکی پاشەکشەیان کرد بۆ ناوچەی کوردی، جەختیان کردە سەر بیناکردنی خۆیان لە ناوچەکانی خۆیان کە ئەوانیش بریتی بوون لە ئورفەو ئیلازیك‌و تونچەلی‌و غازی عەنتاب‌و ماراس(3).

لە ئەنجامی ئەزموون وەرگرتن لە بزووتنەوەی چەپی تورکی‌و هەڵسەنگاندنی بنەماکانی هەلی سیاسیانە کە لە ئاکامدا جارێکی تر گەیشتە ئاستی پێگەیشتن، زۆر ناسیونالیستی کورد لە ساڵی حەفتاکاندا جیابوونەوە بۆ دامەزراندنی رێکخراوی باڵی چەپی تایبەت بە کورد خۆیان(49). هەر لە ئەنجامی ئەو بارودۆخە سیاسی‌و ئابوورییەی ساڵانی حەفتاکاندا، ژمارەیەك رێکخراوو پارتی کوردی لە باکوردی کوردستان درووست بوون کە دیارترینیان پارتی کرێکارانی کوردستانە. ئەو رێکخراوو پارتانەی لە باکوری کوردستان کە لە ساڵی حەفتاکاندا درووستبوون زۆربەیان چەپی ناسیونالیست بوون." لە ساڵی 1975 پارتی سۆشیالیستی کوردستانی تورکیاو لە ساڵی 1976 رێکخراوی کاوەو لە ساڵی 1977 دەنگی کاوەو لە ساڵی 1978 کاوەی سوورو لە ساڵی 1977 رزگاری‌و لە ساڵی 1979 ئالآی رزگاری‌و لە ساڵی 1978 سەربەخۆخووازانی نیشتیمانی کوردستان‌و لە ساڵی 1980 بزووتنەوەی سۆشیالیستی کوردستان‌و لە ساڵی 1978 یش پارتی کرێکارانی کوردستان درووستبوون(5).لە ساڵی 1984دا پارتی کرێکاران دەستی کرد بە شێوازی هێرشی گەریلایی بۆ سەر هێزە ئەمنییەکانی تورکیاو کەسایەتی حکومی‌و هۆکارە یاریدەدەرەکان‌و نوخبەی

فیودیالی كه پشتگیری توركیایان دەكرد(6). بێگومان ئەوە ئاشكرایە كە پارتی كرێكارانی كوردستان لەو كاتەی خەباتی گەریلایی دەست پێكردووە تاكو ئێستاشی لەگەڵدا بێت، سەرباری ئەو شكستانەی كە دووچاریشی بووە بە تایبەتی دەستگیركردنی سەرۆكەكەی، بەڵام هێشتا نەك هەر وەك پارتێكی بەهێز بەڵكو وەكو تاكە پارتی ئۆپۆزسیۆنی كوردی چەكدار لە باكوری كوردستان ئامادەبوونی هەیە، ئەگەرچی ئەو ئامادەبوونە لە ئاستی خەباتی مەدەنیو جەماوەری بووندا جێگای قسە لەسەر كردنە بەڵام تاكە پارتی سیاسیە كە نەك هەر توركیا خۆی بەڵكو دۆستەكانی توركیاش بە ئەمەریكاشەوە وەكو مەترسی بۆسەر بەرژەوەندیو چارەنووسی توركیا سەیری دەكەن، ئەویش بە هۆی چالاكی گەریلاییو دەورو كاریگەری ئەم پارتە لەسەر ژیاندنەوەی هەستو هوشیاری نەتەوەیی كوردو دروستكردنی جوڵەیەكی بەرفراوان بە ئاراستەی دروستبوونی ناسیونالیستێكی ناسراوترو بەرچاو روونتر، ئەگەر پارتی كرێكاران بەرورد بكرێت بە پارتو بزووتنەوە سیاسیەكانی بەشەكانی تری كوردستان. كەواتە لێرەدا پرسیاری سەرەكی خۆی دەسەپێنێت، كە ئامانجی توێژینەوەكەی ئێمەیە ئەویش ئەوەیە ئایا گوتاری پارتی كرێكاران چییە؟ ئایا ئەم پارتە هەڵگری گوتاری ناسیونالیزمی كوردییە لەو روانگەیەوە كە ئەو گوتارە لەسەر بنەمای بوونی پرۆژەی سەربەخۆیی كوردستانو درووست كرنی دەوڵەتی كوردی پێناسە دەكرێت؟

نادر ئینتیسار دەڵێت: پارتی كرێكارانی كوردستان هەمان شێوەی كۆمەڵەی ئێران (ماركسیزم- لینینیزم)یان لەگەڵ هەوێنی ناسیونالیزمی كوردیدا تێكەڵاو كردووە. ئەم پارتە لایەنگری دامەزراندنی كۆمارێكی ماركسی كوردی بوو لە باشووری توركیادا. ئەمەش لەگەڵ ئامانجی ئەوپەڕیندا یەكدەگرێتەوە كە

دروستکردنی کوردستانێکی سەربەخۆیە بە جۆرێك هەموو ناوچە کوردییەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست یەك پێبگرێتەوە(7). هەڤاڵ جومعە کە کتێبێکی گەورەی بە ناوی مێژووی پارتی کرێکارانی کوردستانەوە نووسیووەو خۆیشی یەکێکە لەو کادیرە سەرەکیانەی هەر لە سەرەتاوە لە ریزی ئەم پارتەدا خەباتی کردووەو بەرپرسیارێتی زۆرو جۆراو جۆرو بەرزیشی لە ریزەکانی ئەم پارتەدا هەبووەو هەیە. لەو کتێبەدا کە باسی شێوازی خەباتو تایبەتمەندی کوردستانو کۆمەڵگەی کوردیو رۆڵی ئاپۆ لە دروستکردنی ئەم پارتەدا کردووەو رووناکی خستۆتە سەر ململانێ ناوخۆییەکانو ململانێی نێوان هەموو کوردو لە بەرامبەریشدا لە دڕندەیی داگیرکەرانی کوردستانو هەڵوێستی نامرۆڤانەی دەوڵەتانی بریاربەدەستو زۆر شتی تریش پەیوەست بە کوردو کوردستان دواوە، کەچی دوورو نزیك هیچی لە بارەی بەرنامەو پەیڕەوو ستراتیژی پارتی کرێکارانی کوردستانەوە نەگوتووەو باس نەکردووە، مەگەر هەندێ شتی لاوەکی لە شێوەی جۆرێك لە ئاماژەکردندا لەو بارەیەوە هاتبێت. هەڤاڵ جومعە دەڵێت: ئێستا لە کوردستان تەنیا یاساو دەستووری داگیرکەر هەیەو یاسایەکی تر نییە. یاسای شۆڕشیش لەگەڵ دەستپێکردنی خەباتو شۆڕش دەستپێدەکاتو دەبێتە یاسای کوردستان. سەرنج بدە سەرۆکایەتی گەلێك یاسای داڕشتووە چونکە یاسایەك بۆ کوردستان نەبوو(8). جارێکی تر لە بارەی باشووری کوردستانو نەتوانینی کارکردنی پارتو رێکخراوەکانی ئەم بەشە وەکو بزووتنەوەیەکی ناسیونالیستیو شەڕی پارتی کرێکاران لەگەڵ باشوور دەڵێت: ئەگەر لەو شەڕەدا بەپێی تاکتیك هەنگاومان هەڵێنابایا، بیری ئۆتۆنۆمیو فیدراڵی دەسڕانەوەو ئەم کۆسپانە نەدەمان. بیری سەربەخۆییو ئازادی لە

کوردستاندا بە تەنیا دەمایەوەو حاکمیەتی خۆشی سەقامگیر دەکردو دەرفەتی ئەوە هەبوو کە باکوورو باشوور ببنە یەك(9).

ئەگەر سەیری ئەم دوو بۆچوونەی سەرەوە بکەین ئەوا لە گەوهەردا ئەوەمان پێدەڵێت کە ئەم پارتە خەبات دەکات لە پێناوی سەربەخۆییو ئازادی هەموو کوردستانو دروستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆو یەکگرتوویی کوردیدا. هەر لەو روانگەیەشەوە باس لە پێکهێنانی داڕشتنی یاساو دەستووری کوردستان دەکات بۆ ئەوەی لە ژێر سایەی یاساو دەستووری داگیرکەر بێتە دەرەوە. هەروەك لە لایەکی ترەوە باسی ئەوە دەکات ئەگەر پارتی کرێکاران لە شەڕی دژی پارتیو یەکێتی نیشتیمانیدا وەکو دوو پارتی باڵادەستی باشووری کوردستان کە مێژووی بوونو ئامادەبوونیان لەم بەشەی کوردستاندا لە پێش مێژووی بوونو ئامادەبوونی پارتی کرێکارانەوەیەو تاکو ئێستاش ئاستی جەماوەر دارێتیان لە باشووری کوردستاندا بە جۆرێکە کە پارتی کرێکارانو ئەو پارتانەی تریش کە وای نیشان دەدەن هەڵگری گوتاری ناسیونالیزمی کوردینو خاوەنی پرۆژەی سەربەخۆیو دەوڵەتی کوردین، لە ئاستی ئەم دوو پارتەدا لە باشوور ئامادەبوونێکی ئەوتۆیان نییە. دیارە روانینی پارتی کرێکاران بۆ ئەم دوو پارتە ئەوەیە کە رێگرن لەبەردەم پەرەسەندنی داخوازییەکانی کورددا‌و رێگربوون لەوەی کورد ئاستی داواکارییەکانی لە ئۆتۆنۆمیو فیدراڵیەوە بۆ سەربەخۆییو دەوڵەت بەرز بکاتەوە. بێگومان شێوازی کارکردنی پارتی کرێکاران لەم روانگەیەوە هاوشێوەی روانینو هەڵوێستەکانی محەمەد پاشای رەواندوزە کە لە بری هەوڵدان بۆ دروستکردنی یەکێتی نێوان خێڵو عەشیرەتەکان لە رێگای دروستکردنی فیدراسیۆنی خێڵایەتیو دروستکردنی یەکێتی لە نێوان خێڵەکاندا هەوڵ دەدا لە رێگای هێزەوە ئەو یەکێتیە درووست بکاتو

سەرئەنجامیش لەو رووەوە شکستی هێناو ئەوەش بووە یەکێك لە هۆکارەکانی رووخاندنی میرنشینەکەی. بەهەمان شێوە پارتی کرێکارانیش لە بری نزیکبوونەوەو هاوپەیمانی بەستن لە نێوان خۆیی‌و پارت‌و رێکخراوەکانی تردا بە تایبەتی پارت‌و رێکخراوە خاوەن جەماوەرەکانی وەکو یەکێتی‌و پارتی، پێی وابووە دەتوانیت لە رێگای شەڕەوە کۆتای بە بۆچوون‌و بەرنامەی یەکێتی‌و پارتی بهێنێت کە بەرنامەی ئۆتۆنۆمی‌و فیدرالّیە. ئەمەش ئەوەمان بۆ دەردەخات کە پارتی کرێکارانیش لە رووی راستیەوە نەبووەتە بزووتنەوەیەکی جەماوەری لە ئاستێکدا بێت نوێنەرایەتی تەواوی ناسیونالیزمی کوردی بکات‌و بەو پێیەش نەبووبێتە بزووتنەوەیەکی کۆمەلآیەتی جەماوەری کە هەموو پێکهاتەکانی نەتەوەی لە خۆیدا کۆکردبێتەوەو لە پێناوی ئامانجی سەرەکی نەتەوەدا سەرکردایەتی بکات کە بریتیە لە رزگارکردنی هەموو کوردستان‌و درووستکردنی دەولّەتی سەربەخۆی یەکگرتووی کورستان بە جۆرێك کە ئەو دەولّەتە دەسەلاّتداری هەموو جوگرافیای کوردستان بێت. دیارە ئەوەی ئاشکرایەو هەم پێکەکە خۆی وای نیشانداوە هەم دەولّەتی تورکی پێکەکەی بەوە تاوانبار کردووە کە دەیەوێت تورکیا دابەش بکات کە مەبەست لەوەش ئاشکرایە رزگارکردنی ئەو بەشە گرنگەی کوردستان‌و دروستکردنی دەولّەتی کوردییە. بەلاّم ئایا ئەوە تا چ ئاستێك لە بەرنامەو ستراتیژی پارتی کرێکاراندا جێگیربووەو تا چەندێکیش بە جیدی لەو پێناوەدا خەبات دەکات‌و ئایا ئەگەری ئەوە درووست نەبووە کە پارتی کرێکارانیش وەکو پارتەکانی تری کوردستان بە تایبەتی لە دوای دەستگیرکردنی سەرۆکەکەی بەرنامەو ستراتیژی خۆی گۆڕی بێت؟ ئەمانەش کۆمەلّێك پرسیارن دەشێ مێژوو وەلاّمیان بداتەوە بە تایبەتی بەردەوام بوون لە خەباتدا لە رووی کردارەوە ئەوە ئاشکرا دەکات.

ئاپۆ دەڵێت: ئەو دەوڵەتانەی کوردیان تێدایە، تێکۆشانێکی جێگیری ولأتپارێزی، بە تێکۆشانێکی هاوبەش لەگەڵ ئەو گروپە کەلتووری‌و گەلانە تێپەڕ دەبێت کە لە نێو سنووری تەواوی ولأتدا بەرژەوەندییەکانیان لە یەکتر دەچێت‌و لە نێو یەکێتیەکی بەرفراوان بەرێوە دەچێت کە ئازادی‌و یەکسانی بە بنەما دەگرن(10). دیسان دەڵێت: کاتێك پارتی کرێکارانمان (پێکەکە)مان وەکو رێکخستنێکی رزگاری نەتەوەیی پێناسە کردو رێگای کاروانمان گرتەبەر، هەروەکو باوەڕهێنانمان بە قورئان باوەڕیمان بە راستەڕێی خۆمان‌و بەدەستهێنانی سەرکەوتن هەبوو(11). لێرەوە لەم دوو وتەیەی سەرەوەی ئاپۆدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ئەو وەکو سەرۆکی پارتی کرێکاران کە دیدو بۆچوون‌و قسەکانی ئەو بریتین لە بەرناو نەخشەی کاری ئەم پارتە: یەکەم بڕوای وایە کە پارتی کرێکاران پارتێکی رێکخراوە لە پێناوی رزگاری کوردستانداو بڕوای تەواویشی بە سەرکەوتن‌و گەیشتن بەو ئامانجە هەیە، هەرچەندە لەم دوو قسەیەدا ئەوە ئاشکرا نییە کە ئایا پارتی کرێکاران خەبات دەکات لە پێناوی رزگاری هەر چوار پارچەی کوردستاندا یان تەنیا خەبات لە پێناوی رزگاری باکوری کوردستاندا دەکات کە لە ژێر دەستی داگیرکەری توركدا لە هاتنی عوسمانیەکانەوە دەناڵێنێت‌و لە دوای دروستبوونی دەوڵەتی نوێی کەمالیستی تورکی ئاستی فشارو بەکارهێنانی هەموو رێگایەك بۆ سڕینەوەی شوناسی کورد بوون لەو بەشەی کوردستانیش وەکو بەشەکانی تر لەبەر گیراوەو تەنانەت تاکو ئێستاش سادەترین مافی کەلتووریش لەو ولأتەدا بە کورد نەدراوە کە مافی بەکارهێنانی زمانی دایکە.

دووەم: لە کاتێکدا کە ئاپۆ بڕوای بە لەبەرگرتنی رێگای خەباتە لە پێناوی رزگارکردنی کوردستاندا دیسان رەهەندی ئەو رزگارییەش لەم وتانەدا ئاشکرا

نین. ئایا پارتی کرێکاران خەبات دەکات بۆ ئەوەی بوونی کورد لەو ولأتەدا بسەلمێنێتو هەوڵی پێکهێنانی سیستێمێکی فەرمانڕەوایی دیموکرات لەو ولأتەدا بدات کە هەموو کەسێك لە سایەیدا بتوانێت بە ئازادانە وەکو هاوولأتی ئەو ولأتە بژیو هیچ جیاوازییەك لە نێوان نەتەوەو ئیتنیكو رەگەزە جیاوازەکاندا نەبێت؟ یان پارتی کرێکاران خەبات دەکات لە پێناوی رزگاری ئەو بەشەی کوردستانداو دەرهێنانی لە ژێر رکێفی داگیرکەری تورکیو دروستکردنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی لەو بەشەدا؟ یان ئایا پارتی کرێکاران خۆی بە پارتی کوردستانی گەورە دەزانێتو خەبات لە پێناوی رزگاری هەموو کوردستانی گەورەدا دەکات لە بەرامبەر داگیرکەرانی تورکو عەرەبو فارسدا، بەلأم خاڵی دەست پێکردن باکوری کوردستانە بە هیوای ئەوەی کە ئەو خەباتە رووبەرەکەی فراوان بکرێتو هەموو کوردستانی گەورە بگرێتەوە. ئەویش لە پێناوی رزگارکردنی هەموو جوگرافیای کوردستانو دروستکردنی دەوڵەتی یەکگرتووی کوردیدا.

بێگومان ئەگەر خەبات تەنیا لە پێناوی رزگارکردنی باکوری کوردستاندا بێت ئەوە دەتوانرێت بگوترێت لە بارێکی وەهادا گوتاری پارتی کرێکاران گوتارێکی تەواوی ناسیونالیزمی کوردی دەبێت کە ئەمەش هاوشێوەی گوتاری شاری تەواوی فارابیە. بەلأم ئەگەر پارتی کرێکاران خەبات بکات لە پێناوی رزگاری هەرچوار پارچەی کوردستانو رزگارکردنو سەربەخۆبوونی کوردستانداو لەو ئاقارەشدا هەوڵی دروستکردنی دەوڵەتێکی یەکگرتووی کوردی لە هەموو جوگرافیای کوردستاندا بدات، ئەوا ئەم پارتە دەبێتە هەڵگری گوتاری هەرە تەواوی ناسیونالیزمی کوردی کە ئەوەش ئاستی ئەوپەڕینی داواکارییە رەواکانی کوردە کە بەسرووشتی دەبێ کورد ئەو مافەی هەبێت کە مافێکی سرووشتی

هەموو نەتەوەکانە کە خۆیان فەرمانڕەوای خۆیان بن‌و لە یەکەیەکی یەکگرتوودا لەسەر جوگرافیای خۆیان، خۆیان ڕێکبخەن‌و بەڕێوەببەن. دیارە لە پاڵ گوتاری تەواوو گوتاری هەرە تەواوی ناسیونالیزمی کوردیدا گوتاری ناتەواویش هەیە کە بریتیە لەو گوتارەی کە ئێستا لە باشووری کوردستاندا لە بواری پراکتیك‌و پیادەکردندایە کە ئەویش گوتاری فیدراڵییە. هەڵبەت دامەزراوەی ئۆتۆنۆمی‌و فیدراڵی و کۆنفیدراڵیش کە یەکەمیان ئاستی دەسەڵاتی لە فیدراڵی کەمترەو ئەویتریشیان ئاستی دەسەڵاتی لە دامەزراوەی فیدراڵی زیاترە. هەرسێکیان لە چوارچێوەی گوتاری ناتەواودا پێناسە دەکرێن.

هەروەك لە نێوەندی سیاسی‌و کەلتووری کوردشیدا تاکو ئێستاش بۆچوونی لەو جۆرە هەیە کە وڵاتانی داگیرکەری کوردستان بگۆڕێن بۆ سیستێمی دیموکراتی‌و هەموو کەسێك لە سایەی ئەو سیستێمەدا بە ئازادی‌و یەکسانی بژی‌و کەس پێویستی بەوە نەبێت کە بیر لە جیاوازی نەتەوەیی‌و ئیتنیکی بکاتەوەو لە سایەیەی دەوڵەتێکی دیموکراتیدا بژین کە لە بری شووناسی نەتەوەیی، ئەو دەوڵەتە شووناسی نیشتیمانی هەبێت وەکو دەوڵەتی عێراق ، دەوڵەتی ئێران، دەوڵەتی سووریا، دەوڵەتی تورکیا. بەڵام بێگومان ئەم جۆرە بۆچوونە شتێکی ئەوتۆ بەرهەم ناهێنێت بێجگە لە وەهمی پێکەوزە ژیان بە تایبەتی بۆ نەتەوەیەکی وەکو کورد کە وڵاتەکەی لە لایەن دەوڵەتی سێ نەتەوەوە داگیرکراوە هەروا بە ئاسانی ناگەنە ئەو قۆناغەی پەرەسەندن کە دان بە بوونی ئەوی تردا بنێن، کە لێرەدا ئەویتر بە گوێرەی ئەوان نەتەوەی کوردە. نموونەی ئەو سیستێمانەی کە لە دوای شۆڕشی ئوکتۆبەرەوە لە سۆڤێت‌و وڵاتانی فرە نەژادی ئەورووپای ڕۆژهەڵات پێکهاتن سەلماندوویەتی، ئەگەری پێکهاتنی سیستێمی نموونەیی لەو جۆرەی کە هەمووان بە ئازادی‌و بێ جیاوازی لەسایەیدا بژین

ئەگەرێکی زۆر لاوازە، نەك بۆ وڵاتانی فرە نەتەوەیی‌و فرە ئیتنیکی بە تەنیا، بەڵکو بۆ وڵاتانێکیش کە تەنیا نەتەوەیەکیان تێدا دەژی مەسەلەی دیموکراسی‌و عەدالەت و یەکسانی هێشتا نەگەیشتووەتە ئەو ئاستەی مرۆڤ وەکو ئەوەی پێویستە ئەو مافانەی بەدەست هێنا بێت، بەڵام دیارە ئاستی دیموکراسی‌و شێوازی کارکردنی سیستێمە سیاسی‌و ئیدارییەکان لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر جیاوازی هەیەو ئاستی دیموکراسی‌و ئازادی‌و عەدالەت‌و ماف و هاووڵاتی بوون لەو وڵاتانەدا کە کوردستانیان داگیرکردووە لە خراپترین ئاستدایە. بۆیە مانەوەی کورد لە سایەی ئەو دەوڵەتانەدا بێجگە لە درێژەدان بە بێ مافی زیاتری کوردو درێژەدان بە پرۆسەی سڕینەوەی شووناسی نەتەوەیی کورد هیچی تر نییە. ئەو گوتارەشی کە خوازیاری مانەوەیەکی لەم جۆرەیە لە سایەی دەوڵەتی نیشتیماندا کە بێگومان ئەویش هەمیشە دەوڵەتی نەتەوەی سەردەست دەبێت، دەشێ بە گوتاری هەرە ناتەواوی ناسیونالیزم پێناس بکرێت کە گوتارێکە رووتکراوەیە لە کۆی توخم‌و رەگەزەکانی ناسیونالیزم بە گوێرەی کورد.

لە وتەکەی ئاپۆدا ناڕاستەخۆ ئاماژەی ئەوە هەیە کە خەباتی کورد پێویستی بە زەمینەیەك هەیە کە زەمینەی خەباتی دیموکراتیە لەو وڵاتانەی کە کوردیان بەسەردا دابەش کراوە، یان بە دەربڕینێکی تر کە کوردستانیان داگیر کردووە. ئەمەش ئەوە دەردەخات کە لە بۆچوونی ئاپۆدا گەلان هاو چارەنووس‌و هاو خەبات‌و ئەوەی کە گەلانی کردۆتە دوژمنی یەکتری سیستێمە سیاسیەکانن، کە لە پێناوی مانەوەو درێژەدان بە فەرمانڕەوایەتی خۆیاندا هەموو هەوڵێك دەدەن کە نەتەوەو ئیتنیکە جیاوازەکان هەمیشە دوژمنی یەکتری بن‌و دوژمنایەتی نێوان دەسەڵات‌و گەلانی بندەست پەرە پێبدەن کە ئەو گەلانە لە پێناوی مافەکانی خۆیاندا خەبات دەکەن. هەروەك رجێمە سیاسیەکان هەوڵدەدەن

داواکریی گەلانی بندەست لە پێناوی مافە نەتەوەییەکانیاندا بگۆڕن بۆ دووژمنایەتی نێوان گەلی بندەستەی خاوەن مافی ڕەوا بۆ خەبات کردن لە پێناوی ئازادیو سەربەخۆیو، گەلی نەتەوەی سەردەست کە دەشێ ئەویش هیچ بەرژەوەندییەکی لە چەوساندنەوەی گەلی بنەدەستدا نەبێت. لە ڕاستیدا لێرەوە کاریگەری کارکردنی ئاپۆ لە ریزی چەپەکانی تورکیاداو چەپبوونی ڕابردووی بە دیدو بۆچوونەکانییەوە دیارە، ئەوەش وای لێدەکات کە تا ئەندازەیەکی ئاشکرا بۆچوونی ئەوو گوتاری پارتی کرێکارانیش دوور بێت لە گوتارێکی توندی ناسیونالیزمی ئەوتۆ کە توخمو ڕەگەزەکانی شۆڤێنیستی لێنیشتبێت، وەکو گوتاری ناسیونالیزمی عەرەبی کە گوتارێکی بارگاوی کراوە بە هەموو توخمو ڕەگەزەکانی شۆڤێنیزم، یان گوتاری کەمالیزم کە زیاتر گوتارێکە بارگاوی کراو بە ڕەگەزەکانی شۆڤێنیزمی تورکی. بێگومان هەرچەندە داگیرکەرانی کوردستانو هاوبەرژەوەندییەکانیان، پارتی کرێکاران وەکو ڕێکخراوێکی شۆڤێنی یان تەنانەت تیرۆریست ناودەبەن، بەلام لەو بۆچوونەیاندا درۆیەکی گەوەرەو نادادپەروەرییەکی لە ئەندازەبەدەر دەکەن چونکە گوتاری ئەم پارتە گوتارێکی هێمنی پێشکەوتنخوازانەیەو لە بری ڕەگەزەکانی شۆڤینیزم یان ناسیونالیزمی ئاسۆتەسك بە بەشێك لە توخمو ڕەگەزەکانی چەپی پێشکەوتنخواز بارگاوی کراوە. بەلام تا چەندێك ئەوەی لە قسەکانی ئاپۆدا هاتووەو وەکو گەوهەری گوتاری پارتی کرێکارانی لێهاتووە لە بواری پراکتیکداو پارتی کرێکاران وەکو بزووتنەوەیەکی سیاسی کاری پێدەکاتو جێبەجێی دەکات بە تایبەتی ئەوەی کە پەیوەندی بە تێڕوانینو کارکردنەوە لەگەڵ کۆی خەڵکی کوردستانو گەلانی ئەو نەتەوانەشەوە هەیە کە دەوڵەتەکانیان کوردستانیان داگیر کردووە ئەوەیان بە تایبەتی لە بواری کاکرکردندا شتێکی ترە.

جارێکی تر ئاپۆ دەڵێت: ئەوەی کوردان دەیخوازن تەنیا ڕێزگرتن لە هەبوونیانو ئازادی بۆ کەلتوورەکەیانو خستنەگەڕی سیستێمێکی دیموکراتی تەواوە. ناتوانرێت بیر لە چارەسەرێك بکرێتەوە کە لەمە مرۆڤانەترو دڵنزمتر بێ. سیستێمی نوێی بەرگری رەوا کە پارتی کرێکارانی کوردستان لە نێویدایە پێویستیەکی رۆحی بڵندی بەرپرسیارێتیە. پێویستە دەوڵەت یاخود دەوڵەتەکان هەنگاوەکانی پێویست بەمە نیشان بدەن(12). لێرەداو لەم قسەیەی ئاپۆدا هەست دەکرێت کە ئەو بڕوای وایە کە چارەسەری کێشەی کورد لە ڕێگای بە دیموکراسی کردنی ئەو دەوڵەتانەوە دەکرێت کە کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە. هەروەك خواستی کورد لەوەدا کۆدەکاتەوە کە رێز لە هەبوونو کەلتوورەکەیان بگیرێت. لە راستیدا ئەمە رستەیەکە دەتوانرێت بە شێوازی جیاواز راڤە بکرێتو ئەگەری ئەوەی هەیە وەها لێکبدرێتەوە کە بچێتە چوارچێوەی گوتاری هەرە ناتەواوی ناسیونالیزمەوە چونکە نەك ئاماژەی تێدا نییە بۆ سەربەخۆیی هەموو کوردستانو درووستکردنی دەوڵەتی یەکگرتووی کوردی، بەڵکو دەشێ وەهاش لێکبدرێتەوە کە بانگەشە کردن بێت بۆ گۆڕینی شێوازی خەباتو تەنانەت داواکانی کوردیش چونکە مەسەلەی بوونو هەبوون شتێکی رێژەییە، هەرچۆن ئازادی رێژەییەو ئەگەر بڕوامان بەوە هێنا کە بوون تەنیا لە ئازادیدا مانای هەیە، ئەوا ئەوساش رووبەڕووی کێشەی پێناسە کردنی ئازادیو سنوورەکانی ئازادی دەبینەوەو بە بارێکی وەهاشدا دەشێ ئازادی بە پێی کەسەکان بگۆڕێت. بۆ نموونە لە ئێستای کوردستانی لکێندراو بە تورکیاوە کە رووبەرێکی فراوانی خەڵکی کوردستان لەو بەشدا لایەنگری پارتی دادو گەشە پێدانن کە پارتێکی پان ئیسلامیزمی تورکیە، دەشێ بەلای کوردانی لایەنگرو ئەندامی ئەو پارتەوە ڕێگای درووست بۆ کورد پێکەوە ژیانی کوردو تورك بێت،

کە ژمارەی نوێنەرە کوردەکانی ئەو پارتە لە لیستی پەرلەمانی تورکیادا نزیکەی دوو ئەوەندەی ئەو ئەندامانەی کوردە کە وەکو باسکی سیاسی پارتی کرێکاران دەردەکەون. بێگومان بەلای ئەو کوردانەوە کە سەربە پارتی ئیسلامی دەسەڵاتدارن ئەو رژێمەی ئێستای تورکیا باشترین نموونەی رژێمی سیاسیەو بە لای ئەوانیشەوە ئازادییەکی بەربلاّو لە تورکیادا هەیە. ئەگەر بەم پێوەرە شتەکان هەڵبسەنگێنین ئەوا دەشێ رووبەڕووی ئەو بۆچوونە ببینەوە کە لە تورکیادا ئازادی هەیە بۆ کوردو بەو پێیەش بوون هەیەو کورد هەبوونی هەیە ئیتر هیچ گرنگ نییە ئەو بوونە بوونێکی ئیسلامی بێت یان نەتەوەیی. هەر بەو پێیەش کەلتووری ئەوی کوردی مسوڵمان پارێزراوە کە بریتیە لە کەلتووری ئیسلامی زیاتر لەوەی کە کەلتووری کوردی بێت وەکو کەلتووری نەتەوە.

لە لایەکی ترەوە جۆرێك لە پاشەکشە لە مەسەلەی سەربەخۆیی‌و درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی یەکگرتووی کوردستاندا لێرەدا بەرچاو دەکەوێت. هەروەك ئەو بۆچوونە خۆی نمایش دەکات کە پێی وایە دەشێ کورد لە سایەی سیستێمێکی دیموکراتیدا ئازای خۆیی هەبێت‌و بتوانێت کەلتووری خۆی بپارێزێت. ئاپۆ لە زیندانی ئیمراڵیەوە دەڵێت: مەرجە هێزەکانی بەرگری رەوا خاوەن چەندایەتی‌و چۆنایەتیەکی وەهابن کە لە نێو هەر چوار دەوڵەتی دراوسێدا بتوانن ئاشتی‌و چارەسەری یەکێتی دیموکراسییانە بەدیبێنن. تەنانەت سادەترین ئاشتیش پێویستی بە تۆکمەترین‌و بەهێزترین هێزی بەرگری رەوا هەیە. کامە دەوڵەت هێرش دەکات با هێرش بکات، پێویستە بەرامبەر هەموویان خاوەن پلانی تۆکمەو ئامادەکاری‌و پێگە گرتنێکی قووڵ‌و بەرفراوان بین. ئەو کاتە شانسی ئاشتی و چارەسەری دیموکراتیانە دەبێت کە سیستەمێکی بەرگری رەوای بەمجۆرەی لە پشت بێت کە بەرگەی هەموو جۆرە هێرشێك بگرێت.

لەسەر ئەم بنەمایە پێویستی بە تێکۆشانێکی بەرفراوانی کۆمەڵی مەدەنیو خەباتێکی سیاسی هەیە کە پشت بە رێکەوتن لەگەڵ هێزەکانی چارەسەری دیموکراتیانە دەبەستێ. بە شێوەیەکی سەرەکی تێکۆشانی کۆمەڵی مەدەنیو هێزەکانی رێکەوتنی دیموکراتییانە ئاشتیو چارەسەری دیموکراتیانە بە دیدێنن(13).

له راستیدا لەم بۆچوونەدا ئاپۆ جیاواز نییە لە سەرکردەکانی باشووری کردستانو رۆژهەلاّتیش، کە هەموویان بە بێ ئەوەی لەوە دڵنیابن ئایا نەتەوەی سەردەست یان دەووڵەتی داگیرکەر چی دەڵێن، ئەمان بڕیاریان داوە خەباتی هاوبەشی دیموکراسی بکەن لە پێناوی رزگارکردنی کوردستاندا کە ئەویش بە گۆڕینی سیستێمی سیاسی دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستان دەبێت بۆ سیستێمێکی دیموکراتی ئازاد. جارێ باسی ئەوە ناکەین کە ئەگەری ئەو سیستێمە دیموکراسیەی کە هەمووان لە سایەیدا ببنە خاوەنی مافەکانیان تا چ ئاستێك بڕوا بوونە بە وەهمێکی خنکێنەر. لە هەمان کاتدا ئەم تێڕوانیینە هەمان تێڕوانینی سالّی چلەکانی سەدەی رابردووە کە لەو کاتەدا و لەسەروبەندی جەنگی دووەمو پشتگیرکردنی سۆڤێتی ئەوسا بە حیساب لە مافی گەلانی بن دەست، ئەم چەمکە بۆچوونە لە رێگای حیزبە شیوعیەکانەوە هاتە نێو زەمینەی کوردستانو هەموو کوردستانی گرتەوە، کە خەباتی ئەو قۆناغە وەها پێشکەش کراوە کە خەبات بێت لە پێناوی دیموکراتی بۆ دەوڵەتی داگیرکەرو ئۆتۆنۆمی بۆ کورد. بێگومان سەرباری دووری گەوهەری ئەو گوتارە لە گوتاری ناسیونالیزمی کوردییەوە، کەچی پاشی نزیکەی حەفتا سالّ هێشتا ئەو گوتارە لە کوردستاندا بالاّدەستەو لە باشووری کوردستانیش کە بارودۆخی بزووتنەوەی جەماوەری خەڵکی کوردستان لە راپەڕندا زۆر پەرەی سەندبوو روو

له هه‌ڵکشان بوو به‌ره‌و به ده‌وڵه‌تبوون، که‌چی سه‌رکردایه‌تی سیاسی کوردستان ئه‌و هه‌ڵچوونه‌ی له ڕێگای گفتوگۆکردنه‌وه گۆڕی‌و پاشانیش گه‌ڕانه‌وه‌ی کورد بۆ به‌غداد ئه‌وه‌نده‌ی تر بارودۆخه‌که‌ی به گوێره‌ی کورد ئاڵۆزتر کرد.

مه‌به‌ستم له‌م قسه‌یه‌ی سه‌ره‌وه ئه‌وه‌یه ئایا ئه‌گه‌ر تێڕوانینی ئاپۆ بۆ رزگارکردنی کوردستان له ڕێگای خه‌باتی دیموکراسی‌و ئومێدبوون به هاوکاری‌و هاوخه‌باتی تورك‌و عه‌ره‌ب‌و فارس بێت له‌گه‌ڵ کورددا، داخۆ ئه‌وه‌ی به ده‌ست دێت، هه‌ر هه‌مان ئه‌وه نابێت که له باشووری کوردستاندا به‌ده‌ست هاتووه. له‌گه‌ڵ ئه‌و جیاوازییه گه‌وره‌یه‌شدا که ئه‌وه‌ی له باشووری کوردستان به ده‌ستهاتووه، به‌رهه‌می ئه‌و دیفاکتۆیه‌یه که سه‌رئه‌نجام رژێمه‌که‌ی سه‌دام حسێنی رووخاندو ئه‌و عه‌ره‌بانه‌ی که رۆڵ‌و کاریگه‌رییه‌کی ئه‌وتۆیان نه‌بوو له به‌رامبه‌ر رژێمی داگیرکه‌ری عێراقیداو به کاریگه‌ری هه‌مان دیفاکتۆ ده‌ستیان گه‌یشته کورسی ده‌سه‌ڵات له عێراقدا، به‌ڵام ئێستا ئه‌گه‌ر توانایان هه‌بێت ئه‌وا کوردی باشوور ده‌گێرنه‌وه بۆ خراپتر له سه‌رده‌می سه‌دام حسێن‌و ده‌یگێرنه‌وه بۆ ئاستێك که زۆر خراپتر له بارودۆخی کوردی ژێر سایه‌ی ده‌سه‌ڵاتی داگیرکه‌ری تورك له باکوورو فارس له رۆژهه‌ڵات‌و عه‌ره‌ب له رۆژئاوای کوردستان. که‌واته قسه له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه ئایا ئه‌و چه‌مکه تا چه‌ندێ بۆ گه‌لێکی وه‌کو کورد له ژێر سایه‌ی ده‌سه‌ڵاتی داگیرکه‌رانی تورك‌و فارس‌و عه‌ره‌بدا راسته‌و چی به‌رهه‌م ده‌هێنێت؟ ئایا ئه‌م تێڕوانینه له رووبه‌ری گوتاری ناسیونالیزمدا ده‌که‌وێته کوێوه؟ ئایا ده‌شێ ئه‌وه گه‌وهه‌ری گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بێت یان ئه‌وه تێڕوانینی ئاپۆیه بۆ گوتاری ناسیونالیزمی کوردی که ئه‌ویش نزیکه له تێڕوانینی حیزب‌و رێکخراوو سه‌رکرده‌کانی تر کوردستان؟

به گشتی ئەو گوتارەی ئاپۆ لێی دەدوێت لە خوار ئاستی گوتاری ناسیونالیزمەوەیە چونکە گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بە بێ بەرنامەو پرۆژەی درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان لەسەر جوگرافیای کوردستان گوتارێکی ناتەواوە. ئەوەی لە باشوور سەرکردایەتی سیاسیو حیزبەکانیش بە مافی چارەنووسو بە مافی رەوای نەتەوەی کوردی دادەنێن بریتیە لە گوتاری ناتەواوی ناسیونالیزمی کوردی. ئایا دەتوانرێت لە رووی بەرنامەو شێوازی کارکردنەوە ئێستا بسەلمێنرێت کە گوتاری پارتی کرێکاران گوتارێکی جیاوازە لەو گوتارە ناتەواوەی کە لەبەشەکانی تری کوردستان بووەتە گوتاری بالأدەستو ئامادە کە ئەویش گوتاری مانەوەیە لە چوارچیوەی یەکێتی نێوان داگیرکەرو داگیرکراودا؟

ئاپۆ بۆ ئەوەی زەمینە بۆ تێڕوانینەکانی خۆیو پارتی کرێکاران خۆش بکات سەبارەت بە گەیشتنی کورد بە مافەکانی لە رێگای خەباتی هاوبەشی مەدەنیو دیموکراتیانەوە لەگەڵ گەلانی تری ئەو دەوڵەتانەی کە کوردستانیان داگیر کردووە، هەوڵدەدات لە ئاستێکی قوڵتری مرۆڤایەتیدا باسی کێشەی مرۆیی کورد بکاتو لەو روانگەیەشەوە حیزبو رێکخراوە کوردییەکانی تر بە نوێنەری خێڵو عەشیرەتو پێکهاتەی کۆنەپەرستو خۆپارێزی کوردستان بداتە قەڵەمو باس لەوەش بکات کە هێزە ئیمپریالیستیو کۆنەپەرستو خۆپارێزەکانی ناوچەکەو جیهانیش لایەنگری مانەوەی ئەو هێزە کۆنو تەقلیدیانەن لە کوردستاندا چونکە دڵنیان ئەوانە نە خۆیان دەتوانن پێداگری لەسەر مافەکانی کورد بکەن، نە رێگاش دەدەن کەسی تر درووست ببێتو لەو پێناوەدا خەبات بکات. ئاپۆ لەو بارەیەوە دەڵێت: پارتە دیموکراتەکانی کوردستان بۆ قووتدانی وزەی شۆڕشگێڕ، رۆڵی بروسکەگر دەبینن. ئەمانە هیچ کاتێك جولانەوەیەکی شۆڕشگێڕی لە

بەرژەوەندی خۆیاندا نابینن کە لە ناوجەرگەی گەلی کورددا بژێت. ئەم پارتانە وەکو ماڵیترین ئامراز هەم بۆ پەروەردەکردنی کوردانو خستنە ژێر کۆنترۆڵی خۆی، هەم بۆ لە ژێر کۆنترۆڵ هێشتنەوەی وڵاتە دراوسێکان سەبارەت بە کێشەی کوردو لە پێناو سوودوەرگرتن لێیان بەکاریان دێنن(14). بێگومان پێوانەی شۆڕشگێڕی لە کوردستاندا بە پێی میزاج ناپێورێت بەڵکو بزووتنەوەی شۆڕشگێڕ لە کوردستاندا یان حیزبی شۆڕشگێڕ ئەوەیە کە هەڵگری پرۆژەی نەتەوەیی بێت، پرۆژەی نەتەوەییش بە گوێرەی کورد بریتیە لە بەرنامەی دروستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان. ئایا کامانەن ئەو پارتو رێکخراوانەی کە هەڵگری گوتاری ناسیونالیزمی کوردین کە گەوهەری ئەو گوتارەش بێ هیچ چەندوچوونێك بریتیە لە دروستکردنی دەوڵەتی کوردی. بێگومان ئەگەر سەیری ئەم قسەیەی ئاپۆ بکەین کاتێ باس لەوە دەکات کە پارتە دیموکراتەکانی کوردستان هەوڵدەدەن کوردستان بە دەستەمۆیی لەژێر سایەی دەوڵەتانی داگیرکەردا بمێنێتەوە، کەواتە ئەم قسەیە ناڕاستەخۆ ئەوە دەگەیەنێت کە پارتی کرێکاران هەڵگری پرۆژەی دەوڵەتو سەربەخۆیی کوردستانە. بەڵام ئایا لە رووی راستیەوە ئێستا خەباتی پارتی کرێکاران لە پێناوی دروستکردنی دەوڵەتی کوردیدایە؟ بێگومان ئەوە ئاشکرایە کە پێشتر پارتی کرێکارانی کوردستان باسی سەربەخۆیی کوردستانو دروستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی دەکرد بەڵام لەسەروەختی گرتنی ئاپۆوە باسی ئەو درووشمە نەماوەو باسکردنی پێکەوە ژیانو یەکتر قبوڵکردن جێگای گرتۆتەوە. ئایا چەمکی یەکتر قبوڵکردن کە لە لایەن کوردەوە باس دەکرێت بەلای ئەوی تورکو عەرەبو فارسەوە هیچ مانایەکی هەیە؟ بێگومان کێشەی کورد لەگەڵ ئەوانی تردا کێشەی یەکتر قبوڵکردن نییە بەو ئەندازەی کێشەی دان پێدانەنانی ئەوانی ترە بە بوونی

کورددا وەکو نەتەوەیەکی جیاواز لەوان کە خاوەنی وڵاتو شووناسو تایبەتمەندی خۆیەتیو ئەوان وڵاتەکەیان داگیرکردووە. لە کاتێکدا کە ئەوانی داگیرکەر بە هیچ جۆرێك دان بەبوونی کورددا نانێن، ئایا کورد لە پێگەی هێزەوەیە کە باسی یەکتر قبوڵکردنو پێکەوە ژیان دەکات یان لە راستیدا ئەمە دەستەواژەیەکە کورد فێربووە بیڵێتەوە یان بێتواناییو نائامادەیی ئێمە وەکو نەتەوە لە کۆنەستماندا ئەو چەمکەی بەرهەمهێناوە؟ لە هەموویشی سەیرتر ئەوەیە کە کورد خۆی ناتوانێت جیاوازییەکانی نێوان خۆی قبوڵ بکاتو ناتوانێت خۆی پێکەوە بژی، دەبێ ئەم دەستەواژەیە چی مانایەکی هەبێت لە کاتێکدا ئەوانی داگیرکەر دان بوونی خاوەنی ئەو پێشنیارەدا نانێنو بڕوایشیان بە ئەویتر نییە هەتا لەسەر ئەو بنەمایە بیر لە چەمکی قبوڵکردنی ئەویتر بکەنەوە. ئەنجا ئایا بۆ نەتەوەیەکی وەکو کورد کە کێشەی سەرەکی کێشەی شووناسو خۆسەلماندنو دانپێدانای ئەوانیترە بە بوونیدا چی وای لێکردووە باسی پێکەوە ژیان بکات، واتە لەم پێگە بێهێزەوە ئەو دەستەواژەیە چ مانایەکی هەیە؟ ئایا هیچ جۆرە پەیوەندییەك لە نێوان گوتاری ناسیونالیزمی کوردیو گوتاری کۆلۆنیالیستی ئەوانی داگیردا درووست دەبێت؟ لە راستیدا ئەمە بابەتێکە لە شوێنێکی تردا بەسەربەخۆ باسی لێوە دەکەین.

ئاپۆ دەڵێت: ئەگەر لە بواری کەلتووریو کەسێتیدا مردن بەسەر گەلدا بسەپێنرێت، ئەوا نەك تەنیا وەکو پێویستیەك پەنا دەبرێتە بەر تێکۆشانی چەکداری، بەڵکو مافێکی بەرگری رەوا بەکاردەهێنرێت کە لە یاسایی گەردوونیو هەموو دەستوورێکدا دانی پێدانراوە. ئامانجی ئەو شەڕانەی بە شێوازی گەریلاو سەرهەڵدانی چەکدارین، تاوەکو پێویستییەکانی یاسای گەردوونی جێبەجێ دەکرێت، واتا مافی تاكو گەلان جێبەجێ دەکرێت کە بە

مافی سێ نەوە ناودەبرێت‌و گوزارشتی دەستووری یاسای گەردوونیەو لە نێو یاساکانی نەتەوە یەکگرتووەکان جێگیر کراوەو پێویستە لەلایەن تورکیاو گەلێك ولاتی دیکەوە گوێڕایەڵی و پراکتیزە بکرێت، ئەوا وەکو شێوەی تێکۆشانێکی رەوا بەکارهێنانی مافی بەرخودانی پیرۆزی گەلە کە خاوەنی مافی دیموکراتی‌و هاوولاتییەتی ئازادە(15). ئەم وتانەی ئاپۆ لێرەدا ئەوە ئاشکرا دەکات کە ئەوە کورد نییە کە حەزی لە دەستدانە چەك‌و شەڕ کردن بێت بەڵکو کورد لە پێناوی بەرگری کردن لە مانەوەی خۆیدا دەستی داوەتە چەك‌و ئەوە داگیرکەرانی کوردستانن کە کوردیان ناچار کردووە پەنا بۆ چەك ببات بۆ بەرگری لە خۆکردن. لە کاتێکدا هەموو نەتەوەو پێکهاتە ئیتنیکییەکان هەمان مافی مرۆیی یەکسانیان هەیەو ئەو مافەش شتێکی گەردوونیەو نەکەس دەتوانێت بیبەخشێت، نەکەس بۆی هەیە بۆ کورتترین ماوە یان بۆ هەتا هەتا لەوانی تری داگیر بکات. هەروەك ئەو مافە لە روانگەی نێودەوڵەتیشەوە دانی پێدانراوە. کەواتە ئەوە داگیرکەرانی کوردستانن کە مافە سروشتیەکانی کوردیان پێشێل کردووەو کوردسان داگیر کردووەو تەنانەت بە هەموو شێوەیەك هەوڵی پاکتاوی رەگەزی کوردیان داوە.

ئەوەی کورد لە مێژوودا بۆ بەرگری لە مانەوەو شووناسی خۆی کردوویەتی لە چوارچێوەی گوتاری مانەوەدایە. واتە کورد گوتاری مانەوەی جێبەجێ کردووەو هەموو کۆشش‌و خەباتێکی لە پێناوی مانەوەی خۆیدا بووەو هەرگیز گوتاری کوردی نەبووەتە گوتاری پەڕینەوە بۆ سنووری ئەوانی تر، یان پێنان لە مافی ئەوانی تر چونکە ئەم بە مافەکانی خۆیشی نەگەیشتووە. لێرەوە روانینی ئاپۆو پارتی کرێکاران بۆ گوتاری کوردی ئاشکراتر دەبێت‌و ئەوە بەرجەستە دەبێت کە گوتاری ئەم پارتە کە وەکو گوتاری نەتەوەیی کورد باسی لێوە دەکات، گوتاری

بەرگری کردنە لە مانەوەی کوردو هەوڵدانە بۆ گۆڕینی بارودۆخی کورد لە باری بەردەم هەڕەشە لێکردنەوە بۆ بارێکی جێگیر کە خۆی تیایدا خاوەنی خۆی بێتو بوونێکی ئازادی هەبێت لەسەر جوگرافیای خۆی. ئەمەش لە راستیدا لە رووی گەوهەری گوتاری ناسیونالیزمی کوردییەوە بایەخێکی زۆری هەیەو ئەوە بەرجەستە دەکات کە گوتاری پارتی کرێکارانی کوردستان سەرباری ئەوەی لە رێگای هێزەوە هەوڵ بۆ جێبەجێکردنی دراوە، بەلاّم لە هەمان کاتدا رووبەرێکی فراوانی بۆ جێبەجێکردنی ئەو گوتارە لە ئاشتیدا هێشتۆتەوەو لەو روانگەیەشەوە باس لە سەقامگیری دەکرێت کە ئەوەش ئاشکرایە هەروەك ئیبن خەلدوونیش دەڵێت تەنیا لە ئاشتیو ئارامیو سەقامگیریدا دەتوانرێت ئاوەدانکردنەوەو شارستانێتی بینابکرێتو بونیاد بنرێت. کوردیش وەکو نەتەوەیەك کە ماوەی دوورو درێژە وڵاتەکەی داگیرکراوو دابەشکراوو وێرانکراو بووە، پێویستە پرۆژەی ناسیونالیزمی کوردی بەو رەگەزانە بارگاوی کراو بێت کە بنەمان بۆ ئاوەدانیو بنیادنانەوەو بەرهەمهێنانی شارستانی، ئەویش ئەگەرچی ئاساییە لەسەرەتاوە لەسەر ئاستی تاکەکەسی ناسیونالیست دەست پێبکات، بەلاّم دەبێت لەوێوە بگوازرێتەوە بۆ سەر ئاستی کۆمەڵگە تا دەگاتە ئەو ئاستەی کە دەبێتە بەرنامەی بزووتنەوەیەکی جەماوەریو هەموو کۆمەڵگە وەکو یەکەیەکی یەکگرتوو ئاراستە دەکات کە لە بارێکی وەهاشدا هەموو سنوورە ناوخۆییەکانی دامەزراوە ناوچەییەکان هەڵدەوەشێتەوەو یەکێتیو یەکبوون لەسەر ئاستی نەتەوە پێکدێت.

ئەگەرچی پارتی کرێکاران وەها ناسراوە کە هەڵگری پرۆژەی رزگارکردنی کوردستانو درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆو یەکگرتووی کوردستانە، بەلاّم لە سەرزەمینەی واقیع ئەم بەرنامەو ستراتیژە جۆرێکی تر دەرکەوتووەو جۆرێکیش

له نارونی یان تەمومژ لە بەرنامەو گوتاری پارتی کرێکاراندا لەو رووەوە دەبینرێت، چونکە ئەو سەربەخۆیی‌و دەوڵەتەی کە لە گوتاری ئەم پارتەدا باسی لێوە دەکرێت رەهەندێکی ئاشکراو روونی نییەو نازانرێت ئایا بە راستی پارتی کرێکارانسەربەخۆیی‌و دەوڵەتی تەنیا بۆ باکووری کوردستان دەوێت یان بۆ هەموو کوردستانی گەورە؟ یایا رەهەندەکانی ئەو سەرەبەخۆی‌و دوڵەتەی کە باسی کردووە چۆنەو کامیەو چییە؟ ئایا شێوازی خەباتکردن بۆ گەیشتن بەو ئامانجە چۆنە؟ ئایا روانین بۆ ئەو دەوڵەتە لە روانگەی خودی پارتی کرێکارانەوە چۆنە؟ دەوڵەتێکی دیموکراتی دەبێت یان دەوڵەتێکی داخراوی بیناکراو لە نێو هەردوو کاریگەری دەوڵەتی تاکڕەهەندو یەك ئاراستەی تورك‌و جیهانبینی یەکئاراستەی پارتی کرێکاراندا کە زیاتر لە روانینینی داخراوی مارکسیانە یان ستالینیانەوە سەرچاوە دەگرێت؟ بەهەرحاڵ لەهەر کام لەو روانگانەوە بێت بۆ ئێستای کورد ئەوەی خاڵی یەکەمینە ئەوەیە کە پرۆژەی سەربەخۆیی‌و دەوڵەتی هەبێت، ئیتر ئەوەیان بۆ ساتەوەختی خەبات لە پێناوی ئازادیدا زۆر گرنگ نییە. بەهەرحاڵ لەم روانگەیەوە گوتاری پارتی کرێکاران بە بەشێك لە توخم‌و رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردی بارگاوی کراوە.

خاڵکی بنەڕەتی کە لە دیو بۆچوونەکانی ئاپۆدا بایەخی هەبووە، مەسەلەی کەسێتی کوردییە کە ئەو بە درێژی لەو بابەتە دواوەو سەرئەنجامی لێدوانەکانیشی لەوەدا کۆدەبێتەوە کە کەسێتی کوردی بە هۆی داگیرکردن‌و دابەشکردنەوە تێکشکێندراوە. لێرەوە تێدەگەیەن لە واقیعێکدا کە کەسێتی نەتەوەیی پێکهاتەیەك تێکشکێندرابێت، بۆ ئەوەی ئەو کەسێتە بتوانێت لەسەر پێی خۆی رابووەستێت‌و بەرنامەی ئایندەی خۆی دابنێت پێویستە لە ئاستی یەکەمدا پرۆژەی بیناکردنەوەی ئەو کەسێتە تێکشکاوەی هەبێت. هەڵبەت

ئەوەش ئاشکرایە کە بیناکردنەوەی کەسێتی تێکشکاوی کوردی بە بێ پرۆژەیەکی بەربلاوی ڕێنیسانسی نەتەوەیی نایەتە ئەنجام. کەواتە لێرەوە خەباتی ناسیونالیستی کوردی لە ئاستی یەکەمدا بریتی دەبێت لە بیناکردنەوەی کەسێتی تێکشکاوی کوردی، لە ئاستی دووەمیشدا لەسەر پێڕاوەستانی ئەو کەسێتیە بۆ ئەوەی بە ئاسۆیەکی ڕوونەوە ئایندەی خۆی ببینێتو لەسەر ئەو بنەمایەش لەوە تێبگات کە پێویستە چی بکات.

ئەوە ئاشکرایە پارتی کرێکارانو بە تایبەتیش ئوچالان هەر لە سەرەتای خەباتی ئەو پارتەوە وەها ناسراوە کە لە پێناوی سەربەخۆیی کوردستاندا خەبات دەکاتو ئاماجی پان کوردستانی هەیەو دەیەوێت هەموو گەلی کورد کە بەسەر دەوڵەتانی ناوچەکەدا دابەشکراوەو کوردستان بووەتە کۆلۆنییەکی نێودەوڵەتی، ڕزگار بکاتو لەژێر سایەی دەوڵەتێکی سەربەخۆدا هەموو کورد کۆبکاتەوە. بەلام ئەم دیدو تێڕوانینە لە قۆناغەکانی پەرەسەندنی خەباتی چەکداریو گەریلایی پارتی کرێکاراندا ئەگەر کاڵیش نەبووبێتەوە ئەوا ئەو گەرمیو گوڕیو باسکردنەی پێشتری نەماوە. هەرچەندە ئوچالان خەباتی خۆی وەکو مارکسیەکی توندڕەو دەستپێکردبوو بە مەبەستی دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی بۆ نزیکەی بیست بۆ بیستو پێنج ملیۆن کورد لە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستدا کە نیوەیان لە تورکیا دەژیان، ئەم بیرۆکەیە بۆ چەندین ساڵ گەشەی کرد، کەچی لە سەرەتای نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوودا ئوچالان تەنیا داوای مافی سیاسیو کەلتووری دەکرد لە چوارچێوەی سنوورە پێشتر دیاریکراوەکانی تورکیادا(16).

ئەوەی مایەی سەرنجە لەلای حیزبو ڕێکخراوە کوردییەکان ئەوەیە زۆرشتیان لە پەیڕەوو بەرنامەی خۆیاندا داناوە، کەچی زۆرجار نەك بە پێی ئەو پەیڕەوو

بەرنامەیە کارناکەن بەڵکو بە پێچەوانەی ئەوەشەوە دەجوڵێن‌و کاردەکەن‌و تەنانەت هەندێ جار بەجۆرێکیش قسە دەکەن کە لەگەڵ پەیڕەوو بەرنامەکەیاندا ناکۆك‌و دژ دەبێت. ئێستا ئەگەر سەیری ئەو گوتارە باوە بکەین کە پارتی کرێکارانی کوردستان بانگەشەی بۆ کردووەو لەسەر ئاستی ناوخۆو دەرەوەش هەر لەسەر بنەمای ئەو گوتارەیە ناسراوە کە پارتێکی کوردی چەپڕەوی توندڕەو لە پێناوی رزگارکردنی کوردستان‌و دروستکردنی دەوڵەتی کوردیدا خەبات دەکات، بەڵام کاتێ ئەم بۆچوونانە لە کەسی یەکەمی ئەو پارتەوە دەبیستین رووبەرروی گومانێك دەبینەوەو ئەو پرسیارەشمان لەلا دروست دەبێت کە ئایا بەڕاستی کام لەم دووانە گوتاری راستەقینەی پارتی کرێکارانە؟ رزگارکردنی کوردستان‌و دروستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی یان مافی سیاسی‌و کەلتووری‌و مانەوە لە چوارچێوەی ئەو سنوورەدا کە ناوی سنووری تورکیایە؟ ئەم جۆرە ناکۆکی‌و لەگەڵ یەکتر نەگونجانە لە گوتاری پارتی کرێکاراندا دەمانگێڕێتەوە بۆ هەمان تێڕوانین بۆ گوتاری زۆرێکی تر لە حیزب‌و رێکخراوەکانی کوردستان کە بە گشتی بارگاوی کراون بەتوخم‌و رەگەزی ناکۆك‌و دژ بەیەك.

بەهەرحاڵ رەهەندەکانی گوتاری ناسیونالیزم دیارو ئاشکران‌و ناشێت تەسەوری پارتێك یان بزووتنەوەیەکی ناسیونالیستی بکرێت بە بێ بوونی بەرنامەیەك کە شووناسی بەرنامەی بزووتنەوە یان پارتێکی ناسیونالیستی هەبێت کە ئەویش بێ چەندوچوون لە سەربەخۆیی‌و دروستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیدا خۆی دەبینێتەوە. کە ئەمەش لە گەوهەردا شوناسە بۆ گوتاری هەرە تەواوی ناسیونالیزم، کە پێچەوانە کردنەوەی ئەم بۆچوونەش ناتەواویی گوتاری ناسیونالیزم نیشان دەدات، واتە گوتاری ناسیونالیزم لە دەرەوەی دروستکردنی

دەوڵەت پێناسەی نییە. بارودۆخی کوردستانو هەندێ بۆچوونی شاشو بە جۆرێك لە جۆرەکانیش بۆ پەردەپۆش کردنو فریودان بە ئاشکرا لە کوردستاندا بانگەشەی بۆ دەکرێت کە گوایە مافی بڕیاردانی چارەنووس مەرج نییە تەنیا لە درووستکردنی دەوڵەتدا خۆی ببینێتەوە، کە بێگومان ناکرێت قسەگەلێکی لەم جۆرە لە روانگەی گوتاری ناسیونالیزمەوە هیچ حیسابێکی بۆ بکرێت.

پارتی کرێکارانی کوردستان وەکو پارتێکی مارکسی لینینی دامەزراو ئامانجەکانی خۆیی واراگەیاند کە تەنیا رزگارکردنی کوردستان نییە، بەڵکو رزگاربوونیشە لە فیودیالیزمو کۆلۆنیالیزمو جیاوازی چینایەتیش(17). ئەمە بنەماکانی گوتاری پارتی کرێکارانە لەو کاتەوە کە وەکو پارتێکی کوردی خۆی راگەیاندووەو لە چەپەکانی تورك دوورکەوتووەتەوە. دیارە گەوهەری گوتارەکەشی راستەوخۆ لەو کاتەدا پەیوەستە بە بارودۆخی سیاسیو کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردییەوە چونکە ئاشکرایە کە کۆمەڵگەی کوردی سەربای ئەوەی کە کۆمەڵگەیەك بووە وڵاتەکەی داگیرکراوو دابەشکراو بووە دیسان بەدەست سیستێمێکی دواکەوتووی تووندو تیژی فیودیالی ناوخۆشەوە ناڵاندوویەتی. واتە جەماوەر لەیەك کاتدا دووجار چەوساوە بووە. لە لایەك چەوساوەو ژێردەستەی سیستێمێکی سیاسی ئیداری داگیرکەری ئەو دەوڵەتانە بووە کە کوردستانیان بەسەردا دابەشکراوە کە بە گشتیش وڵاتانی دواکەوتوو بوون. هەم دواکەوتوویی خۆیانو هەم پشت گوێخستنی کوردستانیش لەلایەن دەولەتەکانیانەوە رۆڵی ئاشکرای هەبووە لەوەدا کە شێوەی پەرەسەندنی ئەم کۆمەڵگەیە شێواوو نائاسایی بێتو ئەوەش ئەوەندەی تر کاریگەری نێگەتیفی هەبێت لەسەر هێشتنەوەی کوردستان لە خراپترین باری دواکەوتووییو نەزانیو نەخوێندەواریدا. ئەمە سەرباری ئەوەی لە رووی پەرەپێدانی ئابوورییەوە دەوڵەتانی داگیرکەری کوردستان هیچ

بایەخێکی ئەوتۆیان بە ئەو بەشانەی کوردستان نەداوە کە لە ژێر رکێفی ئەواندا بووەو ئەوەش وایکردووە کە کورستانو کۆمەڵگەی کوردی لە رووی ئابووریو پەرەسەندنەوە لەبارێکی سەرەتایدا بمێنێتەوە.

لەلایەکی ترەوە ئەو سیستێمە فیودیالییە ناکامڵو دواکەوتووەی کە لە کوردستاندا بۆ ماوەی دوورو درێژ وەکو سیستێمی خێڵو عەشیرەتو لە رووخساریشدا سیستێمی فیودیالی دەسەڵاتی بەسەر ناوخۆی کۆمەڵگەدا هەبووە، رۆڵو کاریگەری زۆر نێگەتیفی هەبووە لەسەر هێشتەنەوەی کۆمەڵگەی کوردی بە دواکەوتوویی بە تایبەتی لە رووی ئابووریو کۆمەڵایەتیەوە کە ئەوەش کۆمەڵگەی کوردی وەکو پێکهاتەیەکی پەرتو تەنانەت لاواز لە رووی بنەماکای بوون بە کۆمەڵگەوە هێشتۆتەوە. لە هەمان کاتدا لە سەردەمی فیودیالیدا ئابووری کوردستان بە شێوەیەکی ئەوتۆ گەشەی نەکردووە کە سیستێمێکی ئابووری کۆمەڵایەتی ئەوتۆ پێکبهێنێت کە خاسێتەکانی قۆناغی فیودیالی هەبێتو لە هەناوی خۆیدا کۆرپەلەی قۆناغی دوای خۆی کە قۆناغی ئابووری سەرمایەداریو چینی بۆرژوای پیشەسازیو نیشتیمانییە لە دایك بێت، کە ئەرکە دیموکرالتییەکان بە لۆجیکی مارکسیزم ئەرکی ئەو قۆناغەن کە بکەرەکەیان چینی بۆرژوای ناوەندە. دیارە مەسەلەی نەتەوایەتیش کە مەبەست درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەییە لە ریزی ئەرکە دیموکراتیەکاندایە کە جێبەجێکردنیان لە ئەستۆی بۆرژوای نیشتیمانی یان چینی ناوەنددایە کە بە هۆی ئەو بارە ناسروشتیەی لەگەشەو پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردیدا روویداوە، نە چینی ناوەند وەکو ئەوەی پێویستە پێگەیشتووە نە ئەرکە دیموکراتیەکانیش جێبەجێ کراون. هەر بەوپێیەش نەك دەوڵەتی کوردی پێکنەهاتووە بەڵکو گوتاری ناسیونالیزم گە گوتاری بالأدەستی قۆناغی

پێگەیشتنی چینی ناوەندە کە ئەویش بەرهەمی پەرەسەندنی پیشەسازی یان بە چەمکی نویٚ مۆدیرنێتەیە پێکانەهاتووە.

دوای دابەشکردنی دووەمی کوردستانیش داگیرکەرانی نویٚ رۆڵی لەبەرچاویان هەبووە لە هێشتنەوەی بارۆدۆخی کوردستاندا بەو شێوە دواکەوتووە بەو ئومێدەی چینی ناوەند پێکنەیەتو هەر بەو پێیەش ناسیونالیزمی کوردی کە لە رووی راستیەوە دەبیٚ چینی ناوەندو بۆرژوای پیشەسازیو نیشتیمانی رابەرایەتی بکات وانەکەوتووەتەوە، بەڵکو مەسەلەی ناسیونالیزمی کوردی لەبری ئەوەی بەرهەمی مۆدێرنێتەو چینی ناوەند بێت بووەتە بەرهەمی نوخبەی رۆشنبیرو رۆشنبیری سیاسی. بێگومان پارتی کرێکارانی کوردستانیش وەکو زۆرینەی پارتو رێکخراوەکانی تری کوردستان لەلایەن ئەو نوخبەی رۆشنبیری سیاسیەوە دامەزراوەو رابەریەتی کراوە تا ئەو کاتەی فراوانترین رووبەری لە مێژووی بزووتنەوەی کوردی لە باکوری کوردستاندا گرتۆتەوە. سەرباری ئەوەی کە بزووتنەوەکە بەشێك لە خاسێتەکانی بزووتنەوەیەکی جەماوەری وەرگرتووە بەلاٚم تاکو ئێستا گوتاری ئەم پارتە ناتوانرێت وەکو گوتاری خاوەن شووناسی ناسیونالیزمی کوردی پێناسە بکرێت لەو رووەوە کە بە رەگەزەکانی پرۆژەی سەربەخۆییو درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی بارگاوی نەکراوە ئەگەرچی لە راستیدا گوتاری ئەم پارتە هەڵگری بەشێك لە رەگەزەکانی گوتاری ناسیونالیزمی کوردییە.

سەرچاوەکان:

1- نادر ئینتیسار، ئیتنۆنەتەوایەتی کوردی، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: عەتا قەرەداخی، سلێمانی، 2004،ل:177.

2- نادر ئینتیسار، هەمان سەرچاوە، ل: 193.

3-David MacDwall, The Modwen History of the Kurd, London, 2004, p. 418.

4- David Romano, The National Kurdish Movement, Cambridge University Press, 2006, p. 47.

5- Ibd. p. 47.

6- Ibd. p. 50.

7- نادر ئینتیسار، ئیتنۆنەتەوایەتی کوردی، ل ل.202-203.

8- هەڤالٍ جومعە، مێژووی پارتی کرێکارانی کوردستان، ل. 428.

9- هەڤالٚ جومعە، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل. 647.

10- عەبدولاٚ ئوچالان، لە دەوڵەتی راهیبەوە بۆ...، بەرگی دووەم، ل. 25.

11- عەبدولاٚ ئوچالان، هەمان سەرچاوەی پێشوو، ل. 98.

12- عەبدولاٚ ئوچالان، هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل. 391.

13- عەبدولاٚ ئوچالان، هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل. 392- 393.

14- عەبدولاٚ ئوچالان، هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل. 223.

15- عەبدولاٚ ئوچالان، هەمان سەرچاوەی پێشووتر، ل. 241-242.

12-بەشی دوانزەیەم:

کۆمەڵگەی کوردیو عیمرانی مرۆیی ناتەواو:

گوتاری ناسیونالیزم!

سەرەتا:

زاراوەی عیمران بەرامبەر بە زاراوەی construction یان Building دێت کە ئەویش بە مانای بیناکردن یان درووستکردن بەکار دێت. لە راستیشدا مەبەستی سەرەکی لە عیمران لە تیۆری خەلدوونیدا عیمرانی مرۆییە. مەبەست لە عیمرانیش ئاوەدانیو دژی چۆڵێتیەو مەبەستیش بیناکردنو نیشتەجێبوونو سەقامگیربوونە لە شوێندا. رەنگە جێگای خۆی بێت هەر لەم سەرەتایەوە ئەو پرسیارە بەرز بکەینەوە ئایا مەبەست لە عیمران بە گشتی چیەو مەبەست لە عیمرانی مرۆیی بە تایبەتی چییە؟ بەلاّم لێرەدا وەلاّمی ئەم پرسیارانە بەجێ دەهێڵینو هەوڵدەدەین لە درێژەی لێکۆڵینەوەکەماندا وەلاّمی ئەم پرسیارانە بدەینەوە. هەروەك ئەوەی لێرەدا مەبەستمانە ئەوەیە لە روانگە تیۆری عیمرانی خەلدوونیەوە سەرنجی کۆمەڵگەی کوردی بدەینو بزانین ئایا شتێك هەیە بە ناوی عیمرانی مرۆیی کوردیو ئەگەر هەیە ئایا خاسێتە دیارەکانی عیمرانی مرۆیی لە کۆمەڵگەی کوردیدا کامانەن؟ هەروە لەوەش بڕوانین ئایا ئەوە چۆن لێکدەدرێتەوە کە باسی عیمرانی مرۆیی لە کۆمەڵگەی کوردیدا بکرێت لە کاتێکدا دەوڵەتی کوردی بوونی نییە؟ هەروەك ئەوە ئاشکرایە کە عیمرانی مرۆیی بە بێ بوونی دەوڵەت جۆرێکە لە وەهم. ئیبن خەلدوون خۆی دەڵێت: مادەی عیمران کۆمەلاّیەتی بوونی مرۆییەو وێنەکەشی دەوڵەتە(1). بێگومان ئەوە ئاشکرایە کە شتێك نییە بە ناوی مادە ئەگەر وێنەی بەرجەستەی نەبێت واتە ئەگەر نەگیرێت یان هەستی پێنەکرێت. کەواتە بە هەمان پێودانگ ناتوانین بیر لە بوونی عیمران بکەینەوە بە بێ بوونی دەوڵەت کە بۆ سەردەمی ئیبن خەلدوون ناوی مەلیكو پێگەی مەلیکیش لە پاڵ بوونی دەوڵەتدا بووەو هاوتای دەوڵەت بووە، دیارە بۆ ئەو سەردەمە وێنەی مەلیكو کەسێتی مەلیك لە ترۆپکی دەوڵەتدا بریتی بووە لە بوون یان تەنانەت شووناسی دەوڵەتیش چونکە

لەو مێژووەدا ئەوەندەی دەوری تاکە کەس گرنگو پڕ بایەخ بووە ئەوەندە بایەخ بە بوونی جەماوەر لە رووی هێزو عەقڵی بەڕێوەبردنەوە نەدراوە. هەروەك مەلیك بریتی بووە لە دەسەلاَتو هەژموون(2).

لەو بۆچوونەی سەرەوەدا بۆمان ئاشکرا دەبێت کە عیمرانو دەوڵەت دوو رووی یەك دراونو ناشێت بە بێ بوونی یەکێکیان تەسەوری بوونی ئەویتریان بکرێت. هەروەك ئیبن خەلدوون دەڵێت: بوونی دەوڵەت بە بێ بوونی عیمران شتێکی تەسەور نەکراوە، هەروەك بوونی عومرانیش بە بێ بوونی دەوڵەتو مەلیك دیسان شتێکی چاوەڕوان نەکراوە(3). کەواتە بۆ ئەوەی لە پێوەندی نێوان دەوڵەتو عیمران تێبگەین و بتوانین لە روانگەی ئەو پێوەندییەوە سەیری کۆمەڵگەی کوردی بکەین دەبێ سەرەتا بزانین لە روانینی ئیبن خەلدوونەوە هەریەکە لە عیمرانو دەوڵەت چی دەگەیەننو چۆن بوونیان دەبێتو لە سەر چ پایەیەك راوەستاونو ئایا لە کۆمەڵگەی کوردیدا چ زەمینەیەك هەیە بۆ بوونی ئەو دوو چەمکەو شێوازی کارکردن بۆ بەرهەم هێنانیان؟

ئەوەی ئاشکرایە ئیبن خەلدوون شەش موقەدیمە یان بنەما بۆ عیمرانی مرۆیی دیاری دەکاتو پێی وایە بە بێ بوونو پێکەوە کارکردنو کارلێك کردنی هەموو بنەمایانە ناشێت عیمرانی مرۆیی باسی لێوە بکرێتو بگاتە ئەنجام. یەکەمیان بریتیە لە پێویست بوونی کۆمەلاَیەتی بوونو درووستبوونی دەسەلاَت، دووەمیان بریتیە لە ئاستی عیمران لەسەر زەوی، سێیەمیان بریتیە لە کاریگەری کەشو هەوا لەسەر رەنگی مرۆڤو زۆرێك لە بارودۆخیان، چوارەم بریتیە لە کاریگەری هەوا لەسەر رەفتاری مرۆڤ، پێنجەم بریتیە جیاوازی باری عیمران لە پیتو برسێتیو ئەوکاریکەرییانەی لێیەوە بەرهەم دێت لە شوێنی مرۆڤو رەفتاریاندا،

شەشەمیش بریتیە لە باسی پۆلێنکردنی کەسانی بە خۆڕسکی یان بە هەوڵو کۆششی رۆحی شارەزا لەغەیبو نادیارو شاراوە لە ناو مرۆڤەکاندا.

ئەگەر سەیری ئەم دەروازانە بکەین کە ئیبن خەلدوون کردوونی بە بنەما بۆ عیمرانی مرۆیی ئەوا بە ئاشکرا دەردەکەوێت کە مرۆڤ بوویەکی پەرتو سەربەخۆ نییە لەو واقیعەو لەو ژینگەیەی کە تیایدا ئەفرێندراوەو تیایدا دەژی. هەرچەندە ئیبن خەلدوون جەختێکی زۆر دەکاتە سەر کەشو هەواو کەمتر باسی زەوی یان خاك دەکات تەنیا لە کاتی باسکردنی کۆمەڵایەتی بووندا نەبێت کە باسی شێوازەکانی نیشتەجێبوونو شوێنی نیشتەجێبوون لە بیابانو دەشتو چیادا دەکات کە هەریەکەیان خاسێتی تایبەتی بەو پێکهاتەیە دەبەخشێت کە تیایدا نیشتەجی دەبێتو ئەوەش لە چوارچێوەی کۆمەڵایەتیبوونو بەرهەمهێنانی جۆرێك لە دەسەڵاتدا باس دەکاتو پاشانیش هەر لەو چوارچێوەیەدا باسی دەسەڵاتو دەوڵەت دەکات لە رووی پێوەندی بوونیەوە بە عیمرانی مرۆییەوە.

لە راستیدا ئەرکی عیمرانی یان ئەرکی زانستی عیمران بریتیە لە گەڕان بە دوای ئەو نیشانە زاتیانەدا کە پەیوەستن بە کۆمەڵایەتی بوونی مرۆڤەوە، واتە دیاردە کۆمەڵایەتیەکان، هەروەك دکتۆر محەمەد عابد جابریش دەڵێت:ئەم گەڕانو لێکۆڵینەوەیە مەبەستی تۆێژینەوەی ئەو یاسایانە نییە کە ئەم دیاردانە بە پێی ئەو دەجولێن، بەڵکو کاردەکات بۆ ئاشکرا کردنی ئەوەی کە ئەم دیاردانە لە عیمرانی مرۆییدا بە سروشتی روودەدەن(4). کەواتە لێرەوە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە لە چەمکی خەلدوونیدا باری سرووشتی رووداوەکانو دەرکەوتنی دیاردەکان وەکو دەرئەنجامی ئەو رووداوانە بنەمای سەرەکین، هەروەکو چۆن مادەی عیمران کۆمەڵایەتی بوونی مرۆییە. هەر بەوپێیەش ئەو

یاسایانەی کە دیاردەکان بە پێی ئەوان دەجوڵێن لە ڕێگای خودی دیاردەکانەوە کە وەکو دەرئەنجام سەیر دەکرێن، ئاشکرا کراونو دەخرێنەروو. هەر ئەم هۆکارەشە وایکردووە بە گشتی دیاردە کۆمەڵایەتیەکان بە خودی کۆمەڵایەتی بوونیشەوە بە شێوەیەکی سرووشتی بێنە پێش چاوو هیچ سیمایەکی نائاساییان پێوە دیار نەبێتو هەمان شێوەی کۆی ئەو دیاردەو ڕووداونە ببینرێن گە لە سرووشتدا ڕوودەدەنو دەردەکەون. ئەمەش جارێکی ئەوەمان بۆ دەردەخات کە لە ڕوانینی ئیبن خەلدوونەوە دیاردە کۆمەڵایەتیەکانیش بە خودی کۆمەڵایەتیبوونیشەوە شتێك نین ناکۆك یان دژی یاساو دیاردەکانی تری سرووشت بن، بەڵکو بەپێچەوانەوە هەموو دیاردە کۆمەڵایەتییەکانو کۆمەڵایەتیبوونیش لە چوارچێوەی یاساو ڕێساکانی سرووشتو گەردووندا ڕوودەدەنو دەردەکەون.

ئیبن خەلدوون دەڵێت: ڕاستی مێژوو بریتیە لە هەواڵی کۆمەڵایەتی بوونی مرۆیی کە ئەوەش عیمرانی جیهانی یان گەردوونیە، لەگەڵ هەواڵی ئەوەی دەخرێتەڕوو لە بارەی سرووشتی ئەم عیمرانەوە لە هەموو بارەکانیدا وەکو دڕندەییو دەستەمۆیی(بە مرۆڤبوون)و دەماری گیریەکان(هاودەمار)و ئاستەکانی بالأدەستبوونی مرۆڤ هەندێکیان بەسەر هەندێکی تریانداو ئەوەی لەمەوە بەرهەم دێت وەکو مەلیكو دەوڵەتو ئەوەی مرۆڤ ئەنجامی دەدات بەکارو هەوڵەکانی لە دەستکەوتو هۆیەکانی ژیانو زانستو پیشەسازیو هەموو ئەوەی کە لەم عیمرانەدا بەپێی دۆخەکان ڕوودەدات(5). ئەگەر بە وردی سەرنجی ئەم دەربڕینەی ئیبن خەلدوون بدەین ئەوا بە ئاشکرا بۆمان دەردەکەوێت کە بۆچوونی ئەو سەبارەت بە عیمرانی مرۆیی هاوشێوەی زانستە سرووشتیەکانە کە ئەم بۆچوونەش سەرەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ لای ئەرستۆ.

واتە هەرچۆن لەسەردەمی ئەرستۆدا وەها سەیری زانستی سرووشتی دەکرا کە ئەو زانستەیە لە جیهان یان گەردوون دەڕوانێتو لە ڕێگای وەستانو جوڵەو گۆڕانەوە دۆخەکانی دیاری دەکرێت، بەهەمان شێوە ئیبن خەلدوونیش وەها سەیری زانستی عیمران دەکات کە زانستێك بێت لە عیمرانی مرۆیی بڕوانێتو پەیوەست بێت بە خودی مرۆڤ شێوازی بوونی لە جیهانداو چۆنێتی گەشەکردنو بەرەو پێشەوەچوونی کە بەلای ئەوەوە پرۆسەی کۆمەلأیەتیبوون لە ئاستی یەکەمدا سەرەتای ئەو پرۆسەیەیە کە ئەویش بەرەو عیمرانو بیناکردنی دەوڵەت ڕێگا دەگرێت ئەگەر خودی ئەو پرۆسەیە بە شێوەیەکی سرووشتی بڕواتو مادەکانی ئەو پرسەیەش لە هەموو روویەکەوە سرووشتیو تەواو بن بۆ بینینی رۆڵی دیاری خۆیان. هەر لێرەوە دەتوانین بڵێین ئەگەر زانستی سرووشتی لە سرووشتی مادەو خاسێتەکانی بکۆڵێتەوە ئەوا زانستی عیمران لە سرووشتی عیمرانو خاسێتەکانیو تەنانەت لە دەرئەنجامەکانیشی دەکۆڵێتەوە. ئیبن خەلدوون بڕوای وایە هەرچۆن جوڵەو وەستانو گۆڕانی مادە لە سرووشتی مادەکە خۆیدایەو هۆکارەکانی دەرەوە رۆڵێکی ئەوتۆ نابینن لەو بوارەدا، بەهەمان شێوە عیمرانی مرۆییش شتێکە لە ناو جەستەی کۆمەڵو لە کۆمەلأیەتیبووندا روودەدات. واتە دیاردەکانی عیمران لە دیاردەی کۆمەلأیەتیبوونەوە دەست پێدەکەن تا دەگەن بە دیاردەی دەوڵەت. یان بە دەربڕینێکی تر ئەگەر وای دابنێین کە عیمران دیاردەیەکە، ئەوا سەرەتای ئەم دیاردەیە بریتیە لە کۆمەلأیەتیبوونی مرۆڤو دەشێ بەرزترین ئاستیشی بریتی بێت لە بەرهەم هێنانی دەوڵەت لە روانگەی پەرەسەندنی کۆمەلأیەتیو کۆمەلأیەتیبوونەوە. دیارە لێرەداو بۆ مێژووی هاوچەرخ هەرگیز درووستبوونی دەوڵەتی نا سرووشتی بەدەر لە شێوازی پەرەسەندنی کۆمەلأیەتیو پێکهاتنی بە

بڕیاری سیاسی به هیچ شێوەیەك ناچێتە چوارچێوەی چەمکی خەلدوونیەوەو لەو روانگەیەشەوە درووستبوونی دەوڵەت بە بڕیاری دەرەوە وەکو دامەزراوەیەکی سیاسی ئیداری قەرزکراو یان بە چەمکی عیمران وەکو دیاردە یان عیمرانی ناتەواو سەیر دەکرێت.

جابری دەڵێت: لە سرووشتی مرۆڤدا ئاسایی کۆمەڵایەتیبوونو هاریکاری هەیە، ئەویش بە مەبەستی بە دەستهێنانی خۆراكو بەرگری کردن لە بەرامبەر دوژمنایەتی ئاژەڵەکان بۆ سەری، هەروەك لە مرۆڤیشدا سروشتێك یان غەریزەی دوژمنکاری هەیە(6). ئەو غەریزەش بەشێکە لە بوونی مرۆڤو ئەگەر بە شێوازی گونجاو ئاراستە بکرێت ئەوا دەبێت پاڵنەری درووستکردنو بەهێزکردنی پاڵنەری خاسێتە مرۆییەکانو مرۆییبوونی زیاتر لە بوونی مرۆڤ خۆیدا، ئەگەر ئەو غەریزەش کۆنترۆڵ نەکرێت وەکو ئەوەی فرۆید ئاماژەی بۆ دەکات ئەوا بە ئاشکرا دووچاری لادان دەبێتو سەرئەنجام پاڵنەری، یان غەریزەی ئاژەڵی لە مرۆڤدا بەهێزتر دەبێتو باری هاوسەنگی مرۆڤ تێك دەچێت و ئەو کاتەش هەم کۆمەڵایەتیبوون وەکو پێویست ناگاتە ئەنجامو هەم هاریکاری درووست نابێت بەو پێیەش ئامانجی سەرەکی کە عیمرانی مرۆییە ناگاتە ئەنجامو شتێك پێکنایەت بە ناوی دەوڵەت. بێگومان لە کۆمەڵایەتیبووندا جۆرێك لە یاساو رێسا درووست دەبێت کە گەوهەری پاراستنی مرۆڤ لە خۆیدا کۆدەکاتەوەو لە بنەڕەتیشدا کۆمەڵایەتیبوون رێگایەکە بۆ پاراستنی مرۆڤ وەکو مرۆڤ. کەواتە لەگەڵ کۆمەڵایەتیبووندا پێویستە پێداویستیەکانی ژیانی کۆمەڵایەتیو یاساو رێساکانی رێکخستنی ئەو ژیانەو پاراستنی مرۆڤیش بەرهەم بێت. لەم بارەیەوە ئیبن خەلدوون دەڵێت: مرۆڤ بە سرووشتی لە کۆمەڵایەتیبووندا پێویستی بەوازیعو حاکمێك هەیە هەندێکیان لەوانی تر دوور بخاتەوە(7). یان بە

ئاشكراتر بۆ ئەوەی پێوەندی نێوانیان ڕێکبخاتو هەریەکە جێگەو پێگەی خۆی بزانێتو بەهێزەکانیان بێهێزەکانیان نەخۆن واتە بنەماکانی یاسای دارستان لە کۆمەڵایەتیبووندا دەبێ هەڵبووەشێتەوەو سەرباری شێوازو سرووشتی هەرەمی پێوەندییەکان دەبێ ڕێکخستنێك هەبێت بۆ ئەوەی ژیان بە شێوەیەکی ڕێکخراو یان هارمۆنیانە بەردەوام بێت.

ڕەنگە ئەو پرسیارە سەرهەڵبدات ئایا ئیبن خەلدوون چۆن لە مرۆڤو بوونی مرۆڤ لە گەردووندا دەڕوانێتو شوێنی مرۆڤ لە ڕوانینو بۆچوونی ئەودا پەیوەست بە عیمرانی مرۆیی دەکەوێتە کوێوە؟ جارێکی تر جابری دەڵێت: بۆچوونی عیمرانی مرۆیی لەلای ئیبن خەلدوون لەسەر ڕوانینی ئەو بۆ گەردوونو مرۆڤ وەستاوە کە ڕوانینێکە لە پێش سەردەمی ڕێنیسانسدا باوبووە، ئەویش ئەوەیە کە مرۆڤ بریتیە لە جەستەو دەروونو لە ناوەندی گەردووندایە، جەستەی بەشێکە لە دنیای مادی و دەشێ بکەوێتە ژێر کاریگەرییەوە، دەروونیشی بەشێکە لە دنیای ڕۆحیو ئەویش مل کەچە بۆ کاریگەرییەکانی ئەو دنیایە(8). ئەمەش بە ئاشکرا ئەوە دەردەخات کە لە چەمکی خەلدوونیدا یەکتر تەواوکردن هەیە لە نێوان دنیای ڕۆحیو دنیای مادیدا، ئەمەش جۆرێك لە هاوسەنگیو هارمۆنیا بەرهەم دەهێنێت. ئەوە ئاشکرایە کە پێش کۆمەڵایەتیبوون مرۆڤ وەکو بوویەکی سرووشتی بووە یان لە ناو سرووشتدا ژیاوە. بوونی سرووشتیش ئەو بوونەیە کە لە ڕوانینی مرۆڤەوە خودا بەڕێوەی دەباتو هەموو جوڵەو گۆڕانێك بە پێی یاسایەکی خودایی ڕێکخراوە، بەڵام کۆمەڵایەتی بوون ئەو قۆناغەیە کە دەکەوێتە قۆناغی دوای سرووشتی بوونەوەو بە قۆناغی عیمران دەناسرێتەوەو لەم قۆناغەشدا مرۆڤ نەك هەر خۆی بەڕێوە دەبات بەڵکو هەوڵدەدات نهێنیەکانی گەردوون ئاشکرا

بکاتو لە خزمەتی عیمرانی مرۆیدا بەکاری بهێنێت، ئەوەش دەبێتە قۆناغێك کە مرۆڤ تیایدا دنیا بەڕێوەدەبات. دیارە ئەو قۆناغەی کە مرۆڤ بەرەو ئەوە دەچێت ببێتە خاوەنی راستەقینەی دنیاو دەسەلأتی بەسەردا بکاتو بەڕێوەی ببات ئەوە بەرزترین قۆناغی عیمرانی مرۆییە چونکە تەنیا لەو قۆناغەدا مرۆڤ دەبێتە بکەری رووداو دروستکەر،کە ئەویش پێش هەموو شتێ رووداو یان دیاردەی دروستکردنی دەوڵەتە. ئەوەش رووداوێکە کە مرۆڤ دروستی دەکاتو بەهۆیەوە بە بکەربوونی خۆی دەسەلمێنێت ئەویش قۆناغی عیمرانی هەمە لایەن یان ئاسۆیی‌و شاوڵییە، واتا عیمرانی مادی‌و عیمرانی مرۆیی. کە ئەویش دوو ئاستە، یەکەمیان بیناکردنی مرۆڤێکی خاوەن شووناسە کە لەسەر پێی خۆی رادەوەستێتو بوونو ئامادەبوونی هەیە. دووەمیان عیمرانی مادیە کە مەبەست لەمیش بیناکردنی شارستانێتیە کە ئەویش بە بێ بوونی مرۆڤی موعەمەر ئەگەری بوون یان بەرهەمهێنانی نییە. بێگومان پەیوەندییەکی راستەخۆش لە نێوان عیمرانو دەوڵەتدا هەیە یان بە دەربڕینێکی تر شارستانێتو دەوڵەت هاوتای یەکن. هەر لە بارەی روانینی ئیبن خەلدوونەوە سەبارەت بە پەیوەندی نێوان شارستانێتو دەوڵەت عەزیز ئەلعەزمە دەڵێت: وەکو بینیوومانە شارستانێت لە دەوڵەتەوە سەرچاوە دەگرێت(9). دیارە دەوڵەتیش لە روانینی ئیبن خەلدوونەوە بەرهەمی خوێنو دەمارە کە ئەوەش دەوڵەتی خێڵە. هەر بەوپێیەش سەرەتای عیمرانی مرۆیی عیمرانی بەدووەو(البدو) دوای ئەویش عیمرانی خێلأیەتی‌و پاشانیش عیمرانی مرۆیی لە ئاستە فراوانەکەیدا دێت کە ئەویش هاوتایە لەگەڵ کۆمەلگەی شاردا، کەواتە ئەگەر دەوڵەت لای ئیبن خەلدوون بەرهەمی عیمرانی بەدو یان خێڵ بێت ئەوا دەوڵەت بە مانای

کۆمەلایەتیبوونی مرۆیی لە ئاستە گشتیەکەیدا دەبێتە دەوڵەتی شار یان هاوچەرخ.

هەر لێرەوە دەردەکەوێت بە ئاشکرا لە روانینی ئیبن خەلدوونەوە دوو قۆناغی عیمران دەبینرێت کە یەکەمیان عیمرانی بیابان یان لادێیەو ئەویتریشیان عیمرانی شارە کە جیاوازییەکی ئاشکرا لە نێوانیاندا هەیە... عیمرانی بیابان یان بەدو (یان کۆچەری چیایی) کە بکەرەکانی راوچیو شوانو جوتیارو وەرزێرن لەسەر بەرهەمە پێویستەکانی ژیان لە خواردنو جلو بەرگو شوێنی نیشتەجێ بوون دەژین، بەلاّم لە عیمرانی شاردا ئابووریەکی دەوڵەمەند یان تەواو دەردەکەوێت کە دەگاتە بەرزترین ئاستی لە بەرهەم هێنانی ئامرازەکانی خۆش گوزەرانیو رابواردن(10).

کەواتە ئێستا بەئاشکرا دەبینرێت کە عیمرانی مرۆیی لە روانینی ئیبن خەلدوونەوە لە قۆناغێکی سەرەتاوە دەست پێدەکات کە قۆناغی کۆمەلایەتیبوونە لە سادەترین شێوەیدا واتە ئەو قۆناغەی کە پێویستییەکان وەها لە مرۆڤ دەکات پێکەوە بژینو کۆببنەوە ئەویش لە ئاستی یەکەمدا بۆ بەدەست هێنانی پێداویستیە مادییەکانی ژیانو لە ئاستی دووەمیشدا بۆ خۆپاراستن کە ئەوەش سەرەتای جۆرێك لە عیمرانە لە ئاستە مرۆییو ئاستە بنیادییەکەیدا کە دەشێ وەکو رەگەزێکی زۆر سەرەتایی بۆ بەرهەمهێنانی شارستانێتی لێی بڕوانرێت. دیارە ئەوەی ئاشکرایە تیۆری خەلدوونی لەسەر سرووشتو بنیادی پێکهێنەرو شێوازی ژیانو پێوەندییەکان لە کۆمەلگەی عەرەبی پێش خۆیو تا سەردەمی خۆی بەرهەم هاتووە. ئایا لەو روانگەیەوە دەشێ قسە لەسەر کۆمەلگای کوردی بکرێت کە دەتوانین بلێین لە رووی بنیادی

پێکهێنەرانەو شێوازی ژیانو کارکردنی خوێنو دەمارەوە نزیکە لە کۆمەڵگەی عەرەبی.

ئێستا بەئاشکرا دیارە ئەوەی ئیبن خەلدوون مەبەستێتی لە عیمرانی مرۆیی ئەوەیە کە مرۆڤ لە پەرتەوازەیی ژیانی نێو بیابانی وشكو چیای سەختەوە، پێداویستییەکانی ژیان جۆرێك لە کۆمەڵایەتیبوونی بەسەردا سەپاندووەو ئەوەش سەرەتای بوونیەتی وەکو مرۆڤ و وەکو بەرهەمهێنی سادەترین بنەمای عیمران، کە مەبەستی سەرەکیشی ئەوەیە لەم سەرەتا سادەیەوە مرۆڤ چۆن دەگاتە ژیانی شار یان شارستانی کە ئەوەش لە درووستبوونی دەوڵەتو پەرەسەندنیدا فەراهەم دەبێت کە بە دەوڵەتی بەرهەمی خوێنو دەمار(دەوڵەتی خێڵ) دەست پێدەکات تا دەگات بە دەوڵەتی شار یان دەوڵەتی کۆمەڵگە کە لەمەی دووەمیاندا هێزی خوێنو دەمار پاسیڤ دەبێتو هێزی ئابووریو کۆمەڵایەتی بوونی ئاسۆیی دەبێتە بنەما. مێژوو لە لای ئیبن خەلدوون شێوە پەرەسەندنێکی بایۆلۆجیانەی هەیە واتە لە خانەی سەرەتاییەوە دەست پێدەکات بۆ بەرهەم هێنانی پێکهاتەیەکی زیندووی گەورە. واتە لە بچووکترین یەکەوە کە رایەڵی خوێنو دەمار درووستکەرێتی بۆ گەورەترین دامەزراوە کە دەوڵەتە.. لای ئیبن خەلدوون مێژوو لە خێڵەوە دەست پێدەکاتو بەرەو دەوڵەت دەڕوات(11). بەلای ئەوەوە خێڵ کە لەسەر دووانەی خوێنو دەمار درووست بووەو ئەو دوو رەگەزەش جۆرێك لە مل نەدانیان لە بوونی دامەزراوەی خێڵدا بەرهەم هێناوە، کە سەرئەنجام دەبنە هۆی ئەوەی کە خێڵ دەوڵەت درووست بکات. دیارە ئەم بۆچوونە بە تەواوی لەگەڵ روانینی هیگڵدا ناکۆکە کە ئەو پێی وایە کۆمەڵگەی مەدەنی دەوڵەت درووست دەکات کاتێك باس لەوە دەکات کە یەکەم خانەی کۆمەڵگە خێزانەو لەدوای ئەو کۆمەڵگەی مەدەنی دێتو پاشانیش دەوڵەت(12).

سرووشتی کۆمەڵگای کوردیو عومران:

بێگومان ئاخاوتن لەسەر مێژووی کۆنی کۆمەڵگەی کوردی لە ئێستادا رەنگە کارێکی ئاسان نەبێت چونکە شتێکی ئەوتۆ لە بارەی ئەو مێژووەوە نازانرێت، بە تایبەتی مێژووی کۆمەڵایەتیبوونو چۆنێتی پێکهاتنی کۆمەڵایەتی ئەم پێکهاتە ئیتنیکیە لە زۆر رووەوە هەر ئەوەیە کە لە چوارچێوەی مێژووی زارەکیدا دەگێڕدرێتەوە(13) یان ئەوەیە کە بەهاوشێوەکردن لە گەڵ مێژووی کۆمەڵگەکانی تردا باس دەکرێت(14). کە ئەوەش ناتوانێت تایبەتمەندی وردی رابردووی ئەم کۆمەڵگەیە بخاتە روو. بەڵکو زۆرینەی ئەو خاسێتو بۆچوونانەی لەسەر رابردووی ئەم کۆمەڵگەیە تۆمار کراوە جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە لەگەڵ ئەوەی لەبارەی کۆمەڵایەتیبوونو بنیادی پێکهێنەرانەی کۆمەڵگەکانی دەورو بەرەوە تۆمارکراوە، لەبارێکی وەهاشدا دەکەوینە گومانەوە لەسەر راستیو درووستی ئەوەی کە لەبارەی رابردووی ئەم کۆمەڵگەیەوە نووسراوە یان باس دەکرێت بە تایبەتی لە روانگەی کۆمەڵناسیەوە کە مەسەلەی عیمرانی مرۆییش لەو رووبەرەدا باس دەکرێت.

کەواتە ئەگەر بمانەوێت باس لە عیمرانی مرۆیی کورد بکەین لەرابردوودا دەبێ لە کوێوەو چۆن دەست پێبکەینو لەسەر بنەمای کام خاسێتو کام بەڵگەو دیاردەی ئێستا لەبەرچاوو ئامادە لەو بارەیەوە بدوێین؟ دیارە زۆربەی ئەوەی لەبارەی مێژووی کوردەوە نووسراوە رووناکیەکی ئەوتۆ ناخاتە سەر مێژووی کۆمەڵایەتیبوونی کورد لە رابردووی دووردواو ئەوەندەی بەسەرهاتی ئازایەتیو سەرکەوتنو سوارچاکی کورد دەگێڕێتەوە ئەوەندە لەبارەی کەسێتی کوردیو

پێكهاتەی كۆمەلآیەتی كوردەوە نادوێت، ئەگەر لەبەر رووناكی بەشی زۆری ئەو مێژووە نووسراوەدا سەیری كورد بكەین ئەوە وەكو یەكێك لە نەتەوە هەرە زیندووەكانی دنیا دێتە پێش چاو كە بەشداری دیاری لە شارستنێتی جیهانیدا هەبووبێتو لە هەمان كاتداو بەو پێیەش عیمرانی مرۆیی كوردی لە رابردوودا لە ئاستێكی بالآدا بوو بێت كە لەراستیدا جێگای خۆیەتی بە گومانەوە بڕوانینە ئەو رابردووەو باسكردنی كورد تیایدا بەو شێوە ئامادەو لەبەرچاوەی كە زۆرێك لەوەی لەبارەی رابردووی كوردەوە تۆماركراوە دەیگێڕێتەوە، ئەگەر بڕوامان بەوە هەبێت كە رابردوو دەوری كاریگەر دەبینێت لە نەخش كردنی ئێستاو ئایندەدا. بەهەرحاڵ ئەوەی مایەی سەرنجی ئێمەیە پێوەست بە عیمرانی مرۆییەوە لە رابردووی كورددا، دیارە ئاشكرایشە كە بوونی عیمرانی مرۆیی لە هەر كۆمەڵگەیەكدا لە گەیشتنی ئەو كۆمەڵگەیەدا بە ئاستی دروستكردنی دەوڵەتدا دەردەكەوێت چونكە كۆی قۆناغەكانی عیمران لەوێدا دەگەنە لوتكە كە دامەزراوەی دەوڵەت بەرهەم بێت یان لەو كۆمەڵگەیەدا دەوڵەت درووست ببێت.

مینۆرسكی دەڵێت: كوردەكان دابەش دەبن بۆ خێڵی كۆچەریو شارستانیو پێكەوە لەگەڵ یەكتردا دەژین(15). لێرەدا ئەوەمان بۆ ئاشكرا دەبێت كە كوردیش وەكو زۆرینەی پێكهاتە ئیتنیكیەكانی تری رۆژهەلآت لە پێكهاتەی جیاجیا پێكهاتووە كە ئەویش پێكهاتەی خێڵو عەشیرەتە كە بەشێكی زۆر لەم پێكهاتانەش بە كۆچو بارو گەرمیانو كوێستانەوە خەریك بوونو زیاتر بە بەخێوكردنی ئاژەڵەوە سەرقاڵ بوون واتە جۆرێك لە ژیانی شوانكارەییان هەبووەو ئەمەش رووناكی دەخاتە سەر شێوازی عیمران لە رابردووی ئەم پێكهاتەیەدا چونكە ئاشكرایە عیمران لە نیشتەجێبوونو پەیوەستبوون بە شوێنەوەو تا ئەندازەیەكی ئاشكراش لە سەقامگیربووندا بەرهەم دێت، ئەویش

چی عیمرانی بنیادی بێت یان عیمرانی مرۆیی بێت. شامیلۆف دەڵێت: بەشێك لە گەلی کورد لە ژیانی کۆچەریدا دەژینو بەشێکی تریشیان نیمچە کۆچەرن(16). ئەم قسەیەش دەری دەخات کە کورد لە رابردوودا بە ئاژەڵدارییەوە خەریك بووەو کەمتر بایەخی بە کشتوکاڵ داوە چونکە کشتوکاڵ تەنیا لە نیشتەجێبووندا دەکرێت. ئەمەش ئەوەمان بۆ ئاشکرا دەکات کە کورد لە مێژووی دیارییەوە تا ناوەڕاستی سەدەی رابردووش بەشێوەیەکی سەرەکی هێشتا لە ژیانی کۆچەریدا بووەو ئەوەش کوردی لەسەر ئاستی ناوخۆ بەسەر دوو زاراوەدا دابەش کردووە کە بە کوردی کۆچەر گوتراوە کوردو بە کوردی نیشتەجێش گوتراوە گۆران، بەلاَم بەگشتی ژیانی ئابووری خەڵك زیاتر لەسەر ئاژەڵداری راوەستاوەو ناسەقامگیرییەکی ئاشکرا بە ژیانی ئەم پێکهاتەوە دیار بووەو ئەوەش بەرهەمی کۆچو بارو لە هەمان کاتدا سەختی ناوچەکە بووە بۆ ژیان، کە ئەوەش بەگشتی لەگەڵ چەمکی سەقامگیریدا ناکۆك بووەو بەو پێیەش زەمینەی عیمران لەم کۆمەڵگەیەدا زەمینەیەکی لاواز بووە، لە کاتێکدا ئیبن خەلدوون پێی وایە سەقامگیری بنەمای سەرەکیە بۆ عیمران.

ئەگەر بە وردی سەیری شەرەفنامە بکەین کە شەرەفخانی بەدلیسی لە ساڵی 1005ی کۆچیدا نووسیوێتیو کۆنترین کتێبی بەرفراوانو پڕ لە زانیارییە کە تا ئەو کاتەو بگرە بۆ دواتریش لە بارەی مێژووی کوردەوە نووسرابێت. ئەم کتێبە هەرچەندە خۆی باسی ئەوە ناکات کە بریتی بێت لە مێژووی خێڵو عەشیرەتەکانی کورد بەلاَم ناڕاستەوخۆ بریتیە لە مێژووی خێڵو عەشیرەتو بنەماڵەکانی کوردو ئەو دەسەلاَتە ناوچەییانەی کە پێکیان هێناون، ئەو دەسەلاَتو دامەزراوانەی لە روانگەی چەمکی عیمرانی خەلدوونیەوە دەشێ جۆرێك لێکدانەوە هەڵبگرنو سەرئەنجامی ئەو لێکدانەوانەش دەشێ ئاماژە بۆ

جۆرێك لە ناسرووشتی بوون لە پەرەسەندنی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردیدا بکەن چونکە ئاستی عیمران لە کاتێکدا لای خێڵی عەرەبی بڵندبووەو بەرەو درووستکردنی دەوڵەت چووە لای خێڵ‌و عەشیرەتی کورد لە باشترین باریدا میرنشینی بەرهەم هێناوە. شەرەفنامە رایگەیاندووە: کە کورد لە بارەی کۆمەڵایەتی‌و زاراوەوە دەبنە چوار بەش: کرمانج‌و لوور‌و کەڵهوڕ‌و گۆران(17). مەبەستمان لە هێنانەوەی ئەم رایە بۆ دەرخستنی شێوازی پێکهێنەرانەی کۆمەڵگەی کوردیە لە رابردوودا کە کۆمەڵگەیەکی خێڵایەتی بووەو زیاتریش کۆچەری بووە کە ئەوەش نیشانی دەدات ئاستی نیشتەجێبوون لاوازبووە، ئەوەش لەلایەك پەیوەستبوون بە خاك یان شوێنێکی تایبەتەوە لاواز دەکات، لە لایەکی تریشەوە هەلی بنیادنان‌و ئاوەدانکردنەوە ناڕەخسێنێت کە سەرئەنجامی ئەوەش کاریگەری لەسەر عیمرانی مرۆیی دەبێت لە کوردستاندا، ئەویش لەو روانگەیەوە کە زەمینەی نیشتەجێبوون‌و سەقامگیری ئەو زەمینەیە کە پێویستە بۆ عیمرانی بنیادی‌و بۆ عیمرانی مرۆیش.

پێکهاتە خێڵایەتی‌و عەشیرەتیەکان هەریەکە لە ناوچەی قەڵەمڕەوی خۆیدا چی کۆچەری بووبێت یان نیشتەجی، هەوڵیانداوە وەکو دامەزراوەیەکی بچووك‌و لەسنووری دەسەڵات‌و جوگرافیای خۆیاندا پارێزگاری لە بوون‌و مانەوەی خۆیان بکەن‌و دەسەڵاتێکی ناوچەی بۆ خۆیان پێکبهێنن کە ئەوەش لە دەوروبەرو لە پێکهاتە هاوشێوەکانی تری خۆیانی پەرت کردوون‌و کار گەیشتۆتە ئەو ئاستەی کە هەریەکە لەم پێکهاتانە کە بنەمای پێکهاتنیان خوێن‌و دەماربووە، خۆیان لە هەموو ئەوانی تر پێ لەپێشتر بێت‌و بۆ ئەو مەبەستەش بەردەوام بە دوای سەرچاوەیەکدا گەڕاون کە ئەو هێزە مەعنەوییەیان پێببەخشێت کە بۆ ئەو مەبەستەش پێوەستبوونێکی نائاساییان هەبووە بە رەگ‌و ریشەو نەسەبی

خۆیانەوە..ئەم پێکهاتانە پارێزگاریی لە نەسەبی خۆیان دەکەن بۆ سەلماندنی شووناسی خۆیان(18). بێگومان ئەگەر لەم روانگەیەوە سەیری کۆمەڵایەتیبوون لە کۆمەڵگەی کوردیدا بکەین دەبینین بنەماو سرووشتی ئەو کۆمەڵایەتیبوونە ئەگەر ئەگەر لە رووکەشدا ئاسایی دەربکەوێت ئەوە هیچ گومانی تێدا نییە کە بنەمایەکی لاوازو داخراوی هەیە چونکە لە کاتێکدا یەکەمین هۆکاری کۆمەڵایەتیبوون پێویستی مرۆڤە بەیەکتری بۆ دابین کردنی پێداویستیە مادیو مەعنەوییەکانیو بۆ خۆپاراستن، لە کۆمەڵگە خێڵایەتیەکاندا رووبەری کۆمەڵایەتیبوون تەسك کراوەتەوە بۆ چوارچێوەو رووبەرێکی دیاریکراو کە رووبەرو چوارچێوەی جوگرافیاو پێکهاتەی مرۆیی خێڵو عەشیرەتەو. راستە هۆکاری دابین کردنی پێداویستیە مادیو رۆحیەکانیش رەنگە لەو پێکهاتە سنوورتەسکەو لەو کۆمەڵایەتیبوونەدا بدۆزرێتەوە بەلام پاڵنەری سەرەکی ئەم کۆمەڵایەتی بوونە هێزی خوێنو دەمارەو هاونەسەبی سنووری پەیوەندییەکانو دوورو نزیکیش لەیەکترەوە دەکێشێت کە ئەوەش رەهەندی کۆمەڵایەتیبوونی لەم جۆرە کۆمەڵگەیانەدا سنووردار کردووەو مەودای پێویستبوونی بە ئەوانی تر لاواز کردووە کە ئەوەش یەکێکە لە هۆکارەکانی لاوازی تێکەولاوبوون لە کۆمەڵگەی کوردیدا، تەنانەت لەم سەردەمەشدا ئەو رایەڵە بەهێزەی پێوەندی خوێنو دەمار بەسەر کۆمەڵایەتیبووندا وایکردووە تاکو ئێستاش ئەم دامەزراوانەی کۆمەڵگەی کوردی داخراوو بەسەرخۆدا شکاوەبنو زۆربەی چالاکیە کۆمەڵایەتیەکان لە سنووری داخراوی خۆیاندا ئەنجام بدرێنو ئاستی تێکەلاوبوون لەگەڵ پێکهاتە هاوشێوەکانیاندا زۆر لاواز بێتو ئەوەش یەکێك بێت لە هۆکارەکانی لاوازی بەرفراوانبوونی پێوەندییەکان لە ناوخۆی کۆمەڵگەی کوردیدا رەنگە ئەوەش یەکێك لەو هۆکارانە بێت کەوایکردووە مرۆڤی کورد

بەگشتی مرۆڤێکی داخراو بێتو تەنانەت بە ئاسانی نەتوانێت لەگەڵ دەرەوەی خۆیشیدا رەوتار بکاتو بژیو پەیوەندی درووست بکات.

ئەگەر لەم روانگەیەوە سەیری رابردووی کۆمەڵگەی کوردی بکەین ئەوا لەبری ئەوەی وەکو یەکەیەکی یەکگرتوو دەرکەوتبێتو خاسێتی نەتەوە یان گەلی بە ئاشکرا پێوە دیاربووبێتو رایەڵێکی بەهێز هەبووبێت کە هەموو پێکهاتە بچووکەکانی پێکەوە بەستبێت یان ئاستی کۆمەڵایەتیبوون بە جۆرێك بووبێت کە هەموو ئەو پێکهاتە بچووكو ناوچەییانەی لە نێوخۆیدا تواندبێتەوەو دامەزراوەی نەتەوە یان گەل یان خەڵك یان کۆمەڵگەی لێبەرهەم هێنابێت، دەبینرێت دامەزراوە بچووکە ناوچەییەکانی خێڵو عەشیرەت وەکو خۆیانو لەشێوەی دامەزراوەی بچووکی ناپێوەست بەوانی ترەوە درێژەیان بە بوونو ژیانی خۆیان داوەو لەبەرئەوەی ئەم دامەزراوانەش لە رووی ژمارەو لە رووی بنەمای ئابووریو پێداویستیەکانی ژیانەوە لاواز بوون نەیانتوانیووە ببنە خاوەنی دەسەلآتێکی ئەوتۆ کە بوونو ئامادەبوونی هەبێت. هەر لێرەوە بە ئاشکرا دەردەکەوێت ئەوەی کە ئیبن خەلدوون لە کۆمەلآیەتیبووندا ئاماژەی بۆ دەکات کە دەبێت هێزێکی کۆمەلآیەتی ئەوتۆ بوونی هەبێت کە دەسەلآت بەرهەم دەهێنێتو ئەو دەسەلآتەش لە بڵندبووندا بنەمای دەوڵەت دادەنێتو لەوێشەوە رۆحو جەستەی عیمران لە پێکهاتەیەکدا کۆدەبنەوەو بوونو ئامادەبوونیان دەبێتو ئەو کاتە هەم دەوڵەت بوونی دەبێت بۆ درووستکردنی عیمرانو هەم عیمرانیش دەبێت بە بنەماو لە هەمان کاتدا خاسێتی دیاری دەوڵەتیش دەبێت لەسەر هەردووی ئاستی مرۆییو بنیادی. بەلآم ئەوەی جێگای سەرنجە هەر چۆن لە کۆمەلآیەتیبووندا کورد نەیتوانیووە بگاتە ئاستێك کە دەسەلآتێکی ئەوتۆ بەرهەم بهێنێت کە دەوڵەت درووست بکات، بەهەمان شێوە لاوازی ئاستی

کۆمەڵایەتیبوون لەو رابردووەدا وای لە دامەزراوە بچووكو ناوچەییەکانی خێڵو عەشیرەتیش کردووە کە نەك هەر تێکەڵاوی یەکتری نەبن بەڵکو نەتوانن لەسەر ئاستی پێکەوە ژیانو هاوپەیمانی بەستنو پێکەوە هەڵکردنیش کۆببنەوەو جۆرێك لە فیدراسیۆن درووست بکەن کە درووستبوونی ئەو فیدراسیۆنە دەشیا ببوایەتە بەرهەمهێنی ئەو هێزو دەسەڵاتێك دەوڵەتی خێڵی لێبەرهەم بهاتبایە کە ئەوەش دەبووە بنەمای عیمرانی مرۆیی لە کۆمەڵگەی کوردیدا. لێرەوە دەتوانین ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە لە رابردووی دووردا کۆمەڵگەی کوردی لە بەر لاوازی ئاستی کۆمەڵایەتیبوونی، نەیتوانیووە ببێتە خاوەنی سیستێمێکی کۆمەڵایەتی خاوەن شووناس تا ئەو ئەندازەی رەنگە زۆر لە جێگای خۆیدا نەبێت کە کوردو پێکهاتە هاوشێوەکانیش بۆ ئەو مێژووە بە کۆمەڵگە ناوببرێن چونکە زۆرێك لە خاسێتەکانی کۆمەڵگە بە چەمکی کۆمەڵایەتیبوونو لە روانگەی تیۆرەکانی کۆمەڵناسیشەوە ونن یان هەر نین. هەرچەندە دەشێ نەبوونی زانیاری وردو نەبوونی تۆمارکردن لەو سەردەمانەداو لاوازی بواری کۆمەڵناسی کوردیش دەوری کاریگەریان هەبوو بێت لەوەیدا کە بە گشتی مێژووی کۆمەڵایەتی کورد وەکو بوارێکی نەزانراوو کار لەسەرنەکراو بمێنێتەوە یان وەکو پێشتر گوتمان لەسەر بنەمای هاوشێوەکردن لەگەڵ مێژووی کۆمەڵگەکانی تردا باسی لێوە بکرێت.

وەکو گوتمان کۆمەڵایەتیبوون لە رابردووی کۆمەڵایەتی کوردیدا بەو ئاستە نەبووە کە بتوانێت بەسەر رایەڵەکانی کۆمەڵایەتیبوونی ناوچەیدا زاڵ ببێتو بپەرێتەوە کە بنەماکەی خوێنو دەمارگیری بووەو ئەم دوو مۆتیڤەش نەیانتوانیووە کۆمەڵایەتیبوون بگەیەننە ئاستێك کە دەسەڵاتێکی بەرفراوانی ئەوتۆ بەرهەم بێت کە بەرەو ئاستی بەرهەمهێنانی دەوڵەت بچێت. بێگومان

وەکو پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد پەیوەندییەکی دوو جەمسەری هەیە لە نێوان دەوڵەتو عیمرانداو ناشێت هیچیان بە بێ ئەوی تریان بوونێکی ئەوتۆیان هەبێت کە شایانی باس بێت. بەلاٌم لەگەڵ ئەوەدا ئێمە دەزانین لە کۆمەڵگەی کوردیدا، کۆمەلاٌیەتیبوون لەو ئاستە لاوازەی خۆیدا توانیویێتی لە بری دەسەلاٌتێکی بەرفراوان کە ئەنجامەکەی بە دەوڵەت تەواو ببێت، دەسەلاٌتێکی سنوورداری بەرهەمە بهێنێت ئەویش ئاکامەکەی بە درووستنبوونو بەرهەمهێنانی دەسەلاٌتی میرنشین کۆتایی هاتووە، واتە درووستبوونی چەندین دامەزراوەی میرنشین لە مێژووی کورددا لە بری درووستبوونی دەوڵەت بەرهەمی کۆمەلاٌیەتیبوونی سادەو بەرهەمهێنانی دەسەلاٌتی سادەو لاواز بووە لە کۆمەڵگەی کوردیدا، کە بێگومان ئەم دامەزراوانەش ئاستێکی سادە لە عیمرانیان بەرهەم هێناوە، چی عیمرانی مرۆیی بێت یان عیمرانی بنیادی. لە رووی عیمرانی مرۆییەوە سەرۆکی پێشتری خێڵو عەشیرەت کە لە لوتکەی هەرەمی ئەو دامەزراوانەدا بووە، لە دامەزراوەی میرنشیندا دەسەلاٌتەکەی کەمێك فراوانتر بووە چونکە دامەزراوەی میرنشین رووبەرێکی فراوانتری لە رووبەری جوگرافیاو لە قەڵەمڕەوی دەسەلاٌتی خێڵ یان عەشیرەتی گرتۆتەوەو هەندێجار دامەزراوەی میرنشین چەند خێڵو عەشیرەتێکی خستۆتە ژێر دەسەلاٌتی خۆیەوە هەرچەندە میر کە سەرۆکی میرنشین بووە نەبووەتە ئەو مەلیکەی کە ئیبن خەلدوون بە هاوشانی دەوڵەتی دەزانێت بەلاٌم لەگەڵ ئەوەشدا لە سنووری قەڵەمڕەوەکەیدا دەسەلاٌتی تا ئەندازەیەك گەیشتۆتە ئاستی جۆرێك لە رەهابوون، هەرچەندە سنووری قەڵەمڕەوەکەی تەسك بووەو دەسەلاٌتەکەی ئەویش نەگەیشتۆتە ئەو ئاستەی کە پێی بگوترێت دەسەلاٌتی دەوڵەت چونکە دەوڵەت بنەمای جیاوازو کەسێتی جیاوازە لە میرنشین.

له هه‌مان کاتدا له رووی عیمرانی بنیادیه‌وه‌، له‌م قۆناغه‌دا ئاستێکی لاواز له عیمران به‌رهه‌م هاتووه‌، ده‌سه‌ڵاتی میرنشین توانیویێتی قه‌ڵاو کۆشکی ساده‌و بیناسازی ساده‌و رێگاوبانی ساده‌و په‌رستگای ساده‌و پردو ئامرازه‌کانی کاری کشتوکاڵو ئاودێری درووست بکات. له دوا دامه‌زراوه‌کانی میرنشینی کوردیدا که میرنشینه‌کانی بابانو ئه‌رده‌ڵانن، هه‌ریه‌که‌یان ئه‌ندازه‌یه‌ك له عیمرانی بنیادیان به‌رهه‌م هێناوه‌، به‌ڵام بێگومان به‌و ئه‌ندازه نه‌بووه که ده‌وڵه‌تی عه‌باسی یان سه‌فه‌وی‌و قاجاری‌و عوسمانی له مێژووی هه‌زار ساڵی رابردوودا به‌رهه‌میان هێناون. درووستکردنی بیناو کۆشك‌و قه‌ڵاو گه‌رماو ته‌نانه‌ت ئاوه‌ڕۆو مزگه‌وت‌و بازاڕو... له سه‌رده‌می ئه‌م دوو میرنشینه‌دا سه‌لمێنه‌ری به‌رهه‌م هێنانی ئه‌ندازه‌یه‌ك له عیمرانه‌. به‌ڵام ئه‌وه ئاشكرایه له‌سه‌رده‌می میرنشینه‌کانیشدا چ عیمرانی مرۆیی‌و چ عیمرانی بنیادی هیچیان نه‌گه‌یشتوونه‌ته ئه‌و ئاسته‌ی که له کۆمه‌ڵگه ئاسایی‌و په‌ره‌سه‌ندووه‌کاندا به‌رهه‌م هاتوون که له‌و کۆمه‌ڵگه‌یانه‌دا ده‌وڵه‌ت به‌رهـ هاتووه‌و به‌و پێیه‌ش ده‌وڵه‌ت‌و عیمران لێکتر جیا ناکرێنه‌وه که هه‌ردووکیان له کۆمه‌ڵایه‌تیبوونی مرۆییه‌وه سه‌رچاوه ده‌گرن. هه‌روه‌ك‌و چۆن ئیبن خه‌لدوون گووتوویه‌تی:ماده‌ی عیمران کۆمه‌ڵایه‌تی بوونی مرۆییه‌و وێنه‌که‌شی ده‌وڵه‌ته‌(19).

یه‌کێکی تر له‌و بنه‌مایانه‌ی که ئیبن خه‌لدوون بۆ عیمرانی مرۆیی دیاری کردووه بریتیه له کاریگه‌ری ئاوو هه‌وا له‌سه‌ر ره‌نگی مرۆڤو له‌سه‌ر ره‌فتارو هه‌ڵس‌و که‌وته‌کانی. بێگومان مرۆڤ زاده‌ی بۆماوه‌و ئه‌و ژینگه‌یه‌یه که تیایدا له دایك ده‌بێت‌و په‌روه‌رده ده‌بێت. هه‌ر بۆیه کاریگه‌ری بۆماوه‌و ژینگه‌یشی له‌سه‌ر ده‌بێت. که‌ش‌و هه‌وا رۆڵی کاریگه‌ری ده‌بێت له‌سه‌ر بوونی مرۆڤ له هه‌ردووی لایه‌نی فیزیکی‌و مه‌عنه‌وییه‌وه‌. بۆ نموونه له ناوچه گه‌رمه‌کان مرۆڤ پێستی

ڕەش‌و بنیادی جەستەی پتەوو گەورەیەو کونە لوتەکانی گەورەو کراوەن بەجۆرێك کە توانای هەڵکردن‌و ژیانی لەو کەش‌و هەوایەدا هەبێت. بە پێچەوانەوە مرۆڤی ناوچە ساردەکان پێستیان ناسك‌و سوورو سپی‌و باڵابەرزو باریك‌و چاو شین‌و موو زەردن. بەجۆرێك کە بتوانن لەگەڵ کاریگەری کەش‌و هەوای سارددا هەڵبکەن.

کوردستان کە ناوچەیەکی شاخاویەو بەشێکی زۆری کوێستانەو بەشێکیشی لە هاویناندا کەش‌و هەواکەی گەرمەو تا ئەندازەیەك ئاوو هەوای نیمچە وشکی هەیە، لە هاویندا گەرمەو لە زستاندا ساردە. ئەمەش وایکردووە رووخساری مرۆڤی کورد لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تری کوردستان جۆرێك لە جیاوازی هەبێت. بۆ نموونە کوردی گەرمیان رەنگ‌و روویان نزیکە لە رەنگ‌و روخساری دراوسێ غەیرە کوردەکانیانەوە واتە مەیلەو ئەسمەرن‌و جەستەیان پتەوو دەست پێیان گەورەن، لە کاتێکدا کوردی ناوچە کوێستانەکان سپی‌و ناسکن‌و بەشێکیان چاو شین‌و قژ زەردو باریك‌و باڵا بەرزن. هەروەك کوردی ئەو ناوچانەی کوردستان کە کەش‌و هەوایان مامناوەندە واتە نە زۆر گەرمەو نە کەش‌و هەوای کوێستانیشە، روخساریان گەنم رەنگ‌و جەستەیان مامناوەندەو موویان لە نێوان کاڵ‌و مەیلەو رەشدایەو چاویان هەنگوینی یان قاوەییە. ئەمەش وایکردووە کە لە تاکە سیمایەکی دیاریکراو زیاتر لە کوردستاندا ببینرێت بەپێ فراوانی جوگرافیای کوردستان‌و دابەشبوونیشی بە سەرناوچەی چیایی‌و کوێستانی‌و ناوچەی دەشت‌و بەرزایی نیمچە گەرمدا. ئەمەی تاکو ئێستا باسمان کرد کاریگەری کەش‌و هەوایە لە سەر سیمای مرۆڤی کورد بەلام ئایا کاریگەری ئاوو هەوا لەسەر باری دەرونی‌و مەعنەوی‌و میزاج‌و کەسێتی کورد چۆنە؟ ئایا

كاریگەری تۆپۆگرافیای كوردستان لەسەر بنیادی كەسێتیو باری دەروونیو مەعنەوی كەسێتی كوردی چۆنە؟

بێگومان كەشو هەوا وەكو بەشێك لە ژینگە رۆڵی دیاری هەیە لە بینای كەسێتی هەر پێكهاتەیەكدا. دیارە كەشو هەوای زستانی زۆر ساردو هاینی زۆر گەرمو زستانی تەڕو هاوینی وشك دەوری دیاری هەیە لە بەرهەمهێنانی كەسێتییەكی ناجێگیر لە رووی دەروونیو زوو هەڵچوو لەبەرامبەر رووداوەكانداو ئەوەش رۆڵی لەبەرچاوی هەیە لە بەرهەمهێنانی كەسێتیەك لە كوردستاندا كە زیاتر كەسێتیەك بێت بە كاردانەوە بجوڵێتو هەمیشە لە شێوەی كاردانەوە یان پەرچە كرداردا كار بكات كە ئەوەش وای كردووە ئەم كەسێتە كەمتر خاوەنی بەرنامەو پرۆژە بێت، ئەوەش كاریگەری لەسەر مێژووی كورد بە گشتی هەبووە. هەروەك تۆپۆگرافیای ناجۆری كوردستانیش كە لە زنجیرە چیای یەك بەدوای یەكو دەشتی تەسكو دۆڵو شیوو بەرزیو نزمی پێكهاتووە دەوری دیاری هەبووە لە سەر شێوازی كۆمەڵایەتیبوونی كوردو زیاتر وەكو یەكەی بچووك بچووكی بەسەرخۆدا شكاوەی داخراو پەروەردە بووەو ئەوەش بەشێك لە لاوازی كۆمەڵایەتیبوونی كوردی درووست كردووە كە لاوازی كۆمەڵایەتیبوونیش بووەتە هۆی لاوازی عیمرانی مرۆییو بەو پێیەش لاوازی دەسەڵات كە ئەوەش بووەتە بەربەست لەبەردەم گەیشتنی ئەم كۆمەڵگایە بە ئاستی پێكهێنانی دەوڵەت. كەواتە ئێستا بە ئاشكرا دەردەكەوێت كە كەشو هەواو تۆپۆگرافیا یان بەگشتی ژینگە چ دەورێكیان هەبووە لە سەر بینای كەسێتی كوردی كە بەجۆرێك ئەو كەسێتەیان پەروەردە كردووە نەتوانێت بە ئاسانی ببێتە بكەری عیمرانی مرۆییو عیمرانی بنیادیش.

یەکێکی تر لەو بنەمایانەی کە ئیبن خەلدوون کردوویەتی بە پێوانە بۆ عیمرانی مرۆیی جیاوازی باری عیمرانە لە رووی بەپیتیو بەرهەم هێنان لە لایەکەوەو بەپیتیو نەهاتیو قاتو قڕی لە لایەکی ترەوەو ئەو دەرهاوێشتانەی کە هەریەکە لەم دوو لایەنە لە زەمینەی مرۆیدا دەیبێتو دەوری هەریەکەشیان لەسەر عیمرانی مرۆیی چی دەبێتو چۆن دەبێت. بێگومان بە گوێرەی کۆمەڵگەی کوردی لەم رووەوە دەبێ لە دوو ئاستدا ئاخاوتن بکرێت. یەکەمیان ئاستی ئاژەڵداریو شوانکارەیی کە لێرەشدا قسە لەسەر لەوەڕگاو ئاو دەکرێت، دووەمیان ئاستی نیشتەجێ بوونو زەوی بەپێت بۆ کشتوکاڵو بوونی ئاوی پێویستو رۆڵی پشتبەستن بە ئاوی باران بۆ کشتوکاڵ لە کوردستاندا. لە یەکەمیاندا ئەوە ئاشکرایە کە بەشی زۆری کوردستان ناوچەی چیایی سەختە، بەشەکانی تریش گردو بانو دۆڵو دەشتە. بەشێکی زۆر لە چیاکان سەختو بەردەلانو یاخینو هەندێ شوێنی گژوگیای ئەوتۆی لێ ناڕوێتو بەشێکیشیان ماوەی زۆری ساڵ بەفر دایپۆشیوون کە ئەوەش هەم رێگرە لەبەردەم سەوزبوونی گژوگیاو درەختداو بوونی بە لەوەڕگای باش، هەم سەختیەکەشی وادەکات کە زەمینەیەکی باش نەبێت بۆ ئاژەڵداریو تیادا ژیان. ناوچە بانو گردو شیوەکان لەبارترن بۆ پەروەردەکردنی هەندێ ئاژەڵی وەکو بزنو مەڕو گاومانگا بەلاَم زۆربەی کات ئەم ناوچانەش تا ئەندازەیەك رووتەننو ئاوی پێویستیان تێدا نییە بۆ ژیانی مرۆڤ خۆیو بۆ ئاژەڵەکانیشی. ناوچە دەشتاییەکان کە زیاتر ناوچەی نەرماینو بۆ پەروەردەکردنی ئاژەڵ لەبارن ئەمانیش زیاتر دەکرێن بە کشتوکاڵو دیسان ئەمانیش ئاوی پێویستیان بۆ پەروەردەکردنی ئاژەڵ کەمە. لەبەر ئەم هۆیانە ئاژەڵداری لە کوردستاندا سەرباری ئەوەی کە خەڵك بە ناچاری پێوەی خەریك بووە بەلاَم نەبەرهەمێکی زۆری داوەبەدەستەوەو نە ئەم

زەمینەیەش زەمینەیەکی زۆر لەبار بووە بۆ ئاژەڵداری. بەم پێیە کوردستان لە رووی بەپیتیەوە بۆ ئاژەڵداری بە پیت نییەو ئەوەش دەوری کاریگەری هەبووە لەسەر ئاستی داهات کە ئیبن خەلدوون بە (معاش) ناوی دەباتو بەمجۆرە پێناسەی دەکات." معاش بریتیە لە ویستنی رزق(19)و هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی کە ئەویش لەسەر زەوی یان لە زەویدا بەدەست دێتو بە بێ بوونی رزق ژیان بوونی نابێت. کەواتە بە پیتی بنەمایەکی سەرەکیە بۆ بەرهەمهێنانی رزق، رزقی زۆریش بنەمایە بۆ بنیادنانی کەسێتی بەهێزو بۆ عیمرانی بنیادیش واتە بیناکردنو ئاوەدان کردنەوەی زەوی یان بیناکردنی شوێنی نیشتەجێبوونو پەرەپێدانیو لەو میانەشدا پەرەپێدانی مرۆیی دێتە ئاراوە کە مرۆڤ لەو نیشەجێبوونەدا کە رزق دەبێتە هۆکاری سەرەکی هەنگاوی گواستنەوە لە گەرمیانو کوێستانو کۆچو بارەوە هەڵدەنێتو بەرەو درووستکردنی جۆرێکی تر لە ژیان دەچێت کە ئەویش قۆناغی کشتوکاڵو نیشتەجێبوونو هەنگاونانە بە ئاراستەیە کە لەگەڵ پەرەسەندنی کۆمەلأیەتیو گەشەکردندا تەباو هاوشانە.

ئەگەر لە رووی بوونی زەوی لە بارو بە پێتو ئاوی پێویست بۆ کشتوکاڵ سەیر بکەین کە کشتوکاڵو ئاودێری بەبێ نیشتەجێبوون نابێت ئەوا پێویستە کەمێ بە وردی سەیری ئەو دوو رەگەزە بکەین لە کوردستاندا کە بریتین لە زەویو ئاو. ئەگەر سەیری تۆپۆگرافیای کوردستان بکەین ئەوا وەکو پێشتریش ئاماژەمان بۆ کرد بریتیە لە چیای زۆرو سەختو گردو بانو شیوو دۆڵی قوڵو بەشێکیشی لە دەشت پێکهاتووە. لە رووی ئاویشەوە کوردستان لە ئاستی یەکەمدا پشت بە ئاوی باران دەبەستێت بۆ کشتوکاڵی دێمی واتە جۆرەکانی دانەوێڵە، لە ئاستی دووەمیشدا پشت دەبەستێت بە ئاوی کانیو کارێزو سەرچاوەکانو ئاوی ئەو

چەمو رووبارانەی کە هەن. بەڵام ئەوەی جێگای سەرنجە لە کوردستاندا ئاوی چەمو رووبارەکان لە ئاستی زۆر نزمتری زەویە کشتوکاڵیەکانداو ئەوەش بۆ سەردەمی کۆن وایکردووە بە زەحمەت بتوانرێت سوودیان لێوەر بگرێت. بۆیە زۆرینەی ئەو کشتوکاڵەی کراوە لەو زەویە بچووکانەدا بووە کە پشتیان بە ئاوی کانیو کارێزو سەرچاوەکان بەستووەو خەڵکێکی کەم لە دەوروپشتی ئەو کانیو کارێژانە نیشتەجێ بوونو بە کاری کشتوکاڵو لە پاڵیشیدا ئاژەڵدارییەوە خەریکبوونو بەشی خۆیانیان بەرهەم هێناوەو لەو کاری خەریکبوون بە کشتوکاڵەوە جۆرێك لە نیشتەجێبوون درووست بووە کە زۆرینەی گوندەکانی کوردستان بەو جۆرە درووستبوون کە بریتی بووە لە کۆبوونەوەی چەند خێزانێك لە دەوری کانی یان سەرچاوەیەکی ئاو کە ئەو چەند خێزانەش زیاتر کەسو کاری یەکتر بوونو رایەڵی خوێنو دەمار کۆیکردوونەتەوە کەواتە لە نیشتەجێبوونیشدا هەمان شێوەی کۆمەڵایەتیبوون لەم کۆمەڵگایەدا خوێنو دەمار بنەمای سەرەکی بووە واتە پێوەندی خزمایەتی لە کوردستاندا بنەمای کۆمەڵایەتی بوونو سرووشتی سەرەتای نیشتەجێبوون بووە.

بێگومان لاوازی ئاستی بەرهەمهێنانو زیاتریش پشتبەستنی مرۆڤی کورد لەو قۆناغە سەرەتاییەدا بە ئاوی باران بۆ کشتوکاڵەکەی وای لە مرۆڤی کورد کردووە کە هەمیشە چاوەڕوانی رەحمەتی خوداو ئاسمان بێت بارانی بۆ ببارێنێتو ئەوەش بنەمایەك بووە بۆ ئەوەی مرۆڤی کورد لە رووی کۆنەستەوە وەها پەروەردە ببێت کە ئەم بوویەکی قەدەرییەو هیچ شتێك لە دەستی خۆیدا نییەو لە دەرەوەی خۆی بڕیاری بۆ دەدرێت. ئەمەش لەو ساتەوە بۆ ئێستا دەوری هەبووەو هەیە لەسەر کۆنەستی کۆمەڵایەتی مرۆڤی کوردیو ئەوەی لەبوونیدا درووست کردووە کە هەمیشە پشت بەسەرەوەو بە دەرەوەی خۆی ببەستێت کە

ئەوەش دەوری نێگەتیفی هەبووە لە پرۆسەی عیمرانی مرۆیی لە کوردستاندا چونکە ئەو جۆرە هەستکردنو عەقڵە بە پێچەوانەی بە بکەر بوونی مرۆڤەوەیە لە کاتێکدا عیمرانی مرۆیی بەبێ بە بکەربوونی مرۆڤ خۆی شتێکی نەشیاوە.

هەروەك شێوازی بەرهەمهێنان لە کوردستاندا هەر لەسەرەتای کۆمەڵایەتیبوونەوە چ بەرهەمی ئاژەڵداری بووبێت یان بەرهەمی کشتوکاڵ بەرهەمێکی ئەوەندە زۆر نەبووەو لە ئاستی بەشی خۆکردن تێپەڕی نەکردووەو ئەوەش وایکردووە کە بە چەمکی خەلدوونی رزق لە ئاستی پێویستدا نەبێت لە رووبەری جوگرافیای ئەم کۆمەڵگەیەدا، هەروەك ئاشکراشە رزق لە بنەماو پێداویستیە سەرەکیەکانی عیمرانی مرۆییو عیمرانی بونیادیشە. هەروەك پێشتریش ئاماژەمان بۆ کرد هەرچۆن تۆپۆگرافیای نالەبارو کەمی ئاو دەوری لەبەرچاویان هەبووە لە خراپی بەرهەمهێنانو نیشتەجێبوون لە کوردستاندا بەهەمان شێوە کەشو هەوای ناجۆری کوردستانیش لەو رووەوە دەوری خراپی خۆیی بینیووە لە ئاستی بەرهەمهێنانی رزقدا کە هەموو ئەمانەش بوونەتە بەربستو کۆسپ لە رێگای پرۆسەی عیمران لەم کۆمەڵگایەدا چ لە ئاستی مرۆییو چ لە ئاستی بونیادیدا. بە تایبەتی ئەگەر بە وردی سەرنجی ئەم خاڵە بدەین هەرچۆن لە تیۆری مارکسیدا ئابوری بزوێنەری مێژووە، لە تیۆری خەلدوونیشدا معاش یان رزق رۆڵی بزوێنەر دەبینێت بۆ عیمران کە عیمرانیش دەرئەنجامی کۆمەڵایەتیبوونەو لەگەڵ دەوڵەتیشدا تەواوکەری یەکترین. کەواتە لێرەوە بە ئاشکرا دەردەکەوێت کە کەشو هەواو خاكو ئاو لە کوردستاندا وەکو پێویست لەبار نەبوون بۆ پرۆسەی کۆمەڵایەتیبوونێکی سرووشتیو بۆ درووستکردنی زەمینەیەکی بە پیت بۆ نیشتەجیبوونو بۆ بەرهەمهێنانی معاش یان رزق بەشێوەیەك کە دەوری درووستو چالاکانەی خۆی ببینێت لە

بیناکردنی مرۆڤی کورددا کە ئەوەش بەشێکی سەرەکیو بگرە مۆتیڤو رۆحی عیمرانی مرۆییە. ئەم هۆکارە نالەبارانە دەوری لەبەرچاویان بینیووە لەوەدا کە عیمرانی مرۆییو بەو پێیەش بەرهەمهێنانی دەوڵەت وەکو بەرهەمی کۆمەڵایەتیبوون یان تەنانەت وەکو بەرهەمی دەمارگیریو خوێنیش بەرهەم نەیەت.

پێشتر باسی ئەوەمان کرد کە مەبەستی ئیبن خەلدوون لە عیمرانی مرۆیی بریتیە لە ژیانی کۆمەڵایەتیو ئەوەی لێی بەرهەم دێت یان لەگەڵیدا دێت لە دیاردەی کۆمەڵایەتیو سیاسیو ئابووریو کەلتووریو... عیمران ناتەواو دەبێت ئەگەر بێتو دەوڵەتی تیادا درووست نەکرێت(20) واتە بە بێ بوونی دەوڵەت یان بە بێ بەرهەم هێنانی دەوڵەت عیمرانی مرۆیی ناتەواو دەبێت، بەواتایەکی ترك ئەو کۆمەڵایەتیەبوونە مرۆییەی کە نابێتە هۆی بیناکردنی دەوڵەت لە ناوخۆیدا ئەوە عیمرانێکی ناتەواوە(21). دیسان دەشێ لەم روانگەیەوە سەیری کۆمەڵگەی کوردیو ئەو دامەزراوانە بکەین کە لە مێژوودا تیایدا بەرهەم هاتوون کە ئەوانیش لە بەرزترینو پەرەسەندوترین باریاندا درووستبوونو بەرهەم هێنانی دامەزراوەی میرنشین بووە. وەکو پێشتریش گوتوومانە لە کاتێکدا کە ئەو کۆمەڵگایانەی کە پەرەسەندنێکی سرووشتیان هەبووە لە قۆناغەکانی پەرەسەندنی خۆیاندا دەوڵەتیان بەرهەم هێناوە بەڵام کۆمەڵگای کوردی لە باشترین ئاستی پەرەسەندنیدا میرنشینی بەرهەم هێناوە(22)، دیارە میرنشینیش بەراورد بە دەوڵەت وەکو بەراوردی نێوان مرۆڤی تەواوو مرۆڤی ناتەواو یان بستە باڵا وایە. بێگومان لێرەوە ئەوە ئاشکرا دەبێت کە عیمرانی مرۆی لە کۆمەڵگەی کوردیدا عیمرانی ناتەواوەو ئەوەش سەبارەت بە شێوازی کۆمەڵایەتیبوونی ئەم پێکهاتەیە دەمانخاتە بەردەم ئەو پرسیارەوە ئایا لە

بنەڕەتدا کۆمەڵایەتیبوونی کوردی کۆمەڵایەتیبوونێکی سرووشتی بووە یان ئەمیش هەمان شیوەی عیمرانی کوردی کۆمەڵایەتیبوونێکی ناتەواو بووەو سەرجەمی ناتەواوییەکانی دواتریش وەکو عیمرانی ناتەواوو بەرهەمهێنانی میرنشین لەبری دەوڵەتی فیودیالیو دامەزراوەی ئۆتۆنۆمیو فیدراڵی لەبری دەوڵەتی سەربەخۆو خاوەن شووناسی سەردەمی مۆدێرنێتەو دەوڵەتی مۆدێرن بەرهەمو دەرئەنجامی ئەو کۆمەڵایەتیبوونە ناسرووشتیەن؟

سەرچاوەکان:

1- الدکتور محمد عابد الجابری، العصبیه والدوله، دارالشوون التقافه العامه، بغداد، ص159.

2- ابن خلدون (عبدالرحمن)، المقدمه، ص84.

3- الجابری، العصبیه والدوله، ص152.

4- المقدمه، ص439.

5- المقدمه، ص 409.

6- الجابری، العصبیه والدوله، ص 157.

7- المقدمه،ص 439.

8- الجابری، العصبیه والدوله، ص 172.

9-Azez Al-Azama, Ibn Khaldun in modern Scholarship, London, 1981, p.174.

10 – علی اوملیل, الخگاب التأریخی، دراسه لمنهجیه ابن خلدون، المرکز التقافی العربی، 2005، ص179.

11 – نفس المصدر، ص 182.

12- هیغل، مختارات، ج2

13 – Paul Thompson, The Voice of The Past, Oral .1 History,Oxford University press,1978, p.105.

14- عەتا قەرەداخی، پەرەسەندنی ناسرووشتی کۆمەڵگەی کوردی، سلێمانی، 2001،ل73.

15- مینورسکی، الاکراد، ترجمه ، معروف خزندار، ص69.

16- شامیلوف، حول مسأله الاقگاع بین الکرد، ترجمه الدکتور کمال مڤهر احمد، بغداد، 1984،ص 38.

17- شەرەفنامەی شەرەفخانی بەدلیسی، وەرگێڕانی هەژار،لاپەڕەی سەدو بیستو حەوت.

18- علی اوملیل، نفس المصدر السابق، ص 180.

19- 20- المقدمه، ص 41.

21- الجابری، نفس المصدر السابق، ص457-458.

22- نفس المصدر، ص 458.

23- عەتا قەرەداخی، سەرچاوەی پیشوو، ل. 71.

13=بەشی سیانزەیەم:

چۆن دەوڵەتی کوردی پێکدێت؟

گوتاری ناسیونالیزم:

سەرەتا:

ئەو کۆمەڵگەیانەی پەرەسەندنێکی سرووشتیان هەبووە لە قۆناغێکی دیاریکراودا گەیشتوونەتە ئاستی بەرهەمهێنانی دەوڵەت. هیگڵ دەڵێت: بۆ گەیشتنی کۆمەڵ بە دەوڵەت کۆمەڵ بە قۆناغی خێزان، کۆمەڵی مەدەنیدا تێدەپەڕێت و دەگات بە دەوڵەت(1). ئەو دەوڵەتەی هیگڵ باسی دەکات دەوڵەتێکی سرووشتیە. هۆبز رای وایە: دەوڵەتی سرووشتی بریتییە لە بەردوامبوونی دەسەڵاتی باوك کە درێژ دەبێتەوە بۆ خێزانو لقەکانی(2). لای هیگڵو هۆبز خێزان بنەمایە بۆ درووستبوونی دەوڵەت. مەبەست لە دەوڵەتی سرووشتیش ئەو دامەزراوەیە کە کۆمەڵگە لە پەرەسەندنی خۆیدا بەرهەمی دەهێنێتو خاسیێتێکی گشتی هەیە، هەرچەندە ئەگەر لە روانگەی سیۆسیۆلۆجیای هاوچەرخەوە سەیر بکەین ئەوا دەوڵەت دامەزراوەی بالأترین دەسەلأتەو لە بارێکی وەهاشدا دەوڵەت دەبێتە دەوڵەتی تاکە کەس یان بنەماڵە یان پێکهاتەو چینێکی کۆمەلأیەتی یان ئایینێكو لە بارێکی وەهاشدا پێکهاتەکانی تری کۆمەڵگە کە دەسەلأتیان بەسەردا پیادە دەکرێت، دەوڵەت بۆ ئەوان هیچ ناگەیەنێت بێجگە لە رکێف کردنو سنوور بۆدانانو ئازادی زەوتکردن، دەشێ وەکو نەیار سەیری دەوڵەت بکەن تەنانەت لە باشترین نموونەی دیموکراسیشدا.

لە کۆمەڵگە خێلأیەتیەکاندا مۆتیڤی خوێنو دەمار پێکەوە کاریان کردووەو بوونەتە بزوێنەری مێژوو بۆ گەیاندنی کۆمەڵگە بە ئاستی بەرهەمهێنانی دەوڵەت(3) ئەم دوو کارکەرە پێکەوە یەکیانگرتووە لە کۆمەڵگە

خێڵایەتیەکانداو فیدراسیۆنی خێڵیان پێکهێناوە، ئەویش دەوڵەتی خێڵی درووست کردووە. هەمان مۆتیڤی خوێن‌و دەمار لەگەڵ ئاییندا یەکیان گرتووەو دەوڵەوتی عەرەبی ئیسلامیان پێکهێناوە. دەوڵەتی کۆنی هیند لە یەکگرتنی مۆتیڤی خوێن‌و دەمارو مۆتیڤی سروشتی جوانی هیند بەرهەم هاتووە. لە روانگەی مارکسیزمیشەوە دەوڵەت بەرهەمی پەرەسەندنی ژێرخان‌و لە ئەنجامی ئەوەشدا سەرخانی کۆمەڵگەیەو بەو پێیەش بزوێنەری مێژووی ئابوورییە. دیارە کورد لە هیچ کام لەم دەروازانەوە نەهاتۆتە ناو مێژووەو نەیتوانیووە دەوڵەت وەکو دامەزراوەیەکی رێکخستن‌و بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە درووست بکات. لە مێژووی نوێشدا واتە لە سەردەمی مۆدێرنێتەدا کە دەوڵەتی ناسیونالیست پێکهات. دیسان کورد لەم دەروازەشەوە نەیتوانیووە دەوڵەتی نەتەوەیی پێکبهێنێت. کەواتە ئایا کورد ئەگەری ئەوەی لەبەردەمدا ماوە دەوڵەتی نەتەوەیی خۆی پێکبهێنێت؟ ئایا ئەو دەوڵەتە وەکو دەوڵەتی بەرهەمی ناسیونالیزم پێکدێت یان وەکو دەوڵەتی سرووشتی؟ ئایا ئەگەر وەکو دەوڵەتی ناسیونالیزم پێکهات، لە ئەنجامی گەشەکردنی ناسیونالیزمی کوردی‌و بوونی بە بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی جەماوەری پێکدێت یان وەکو زۆرێك لەو دەوڵەتانەی کە لە کۆتایی هەردوو جەنگی یەکەم‌و دووەمدا لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بە بڕیاری سیاسی پێکهاتن، دەوڵەتی کوردیش پێکدێت؟

لێرەدا دەربارەی پەیوەندی ناسیونالیزمی کوردی‌و گوتاری ئەو ناسیونالیزمەو دەوڵەت دەدوێین‌و دەپرسین ئایا ناسیونالیزمی کوردی بووەتە هەڵگری گوتاری دەوڵەت؟ بەهەرحاڵ ئێمە ئێستا تەنانەت لەبەردەم شوناسی نەتەوەدا لەبەردەم دوو بۆچووندایین بۆچوونێکی کلاسیکی کە پێی وایە نەتەوە لەسەر بنەمای زمان‌و مێژوو داب‌ونەریت‌و جوگرافیای هاوبەش درووست دەبێت، بەڵام بە

روانینی سەردەمی مۆدێرنێتە دەوڵەت نەتەوە درووست دەکات. لەم روانگەیەوە شووناسی نەتەوەیی کورد دەکەوێتە بەردەم پرسیارەوە چونکە تاکو ئێستا کورد نەبۆتە دەوڵەتو بەو پێیەش بنیادنانی نەتەوە یان پێکهاتنی نەتەوە لەبەردەم پرسیاردایە.

من بڕوام وایە گەیشتنی کۆموەڵگەی کوردی بە قۆناغی درووستکردنی دەوڵەت لە رووی پەرەسەندنی کۆمەڵایەتیەوە شتێکی رەتنەکراوەیە، بەلآم گەیشتن بەو قۆناغە چۆنو کەی دەبێت ئەوەیان مەسەلەیەکە پەیوەندی بە شێوازی پەرەسەندنی ناوخۆیی ئەم پێکهاتە ئیتنیکیەوە هەیە. ئاشکرایە لە رابردوودا ئەم پێکهاتەیە لە رووی کۆمەڵایەتیەوە پەرەسەندنێکی سرووشتی نەبووە. کە قۆناغی فیودیالی کوردی، بە تایبەتی لە رووی شێوازی بەرهەم هێنانو پەیوەندییەکانی بەرهەم هێنانەوە، قۆناغێکی بێ شوناسە، واتە لەبەر نائاسایی بوونی ئەو پەیوەندییانە قۆناغی پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنانو ئابووری فیودیالی لەم کۆمەڵگەیەدا بەجۆرێك نەبووە لە هەناوی ئەو قۆناغەدا وەکو کۆمەڵگە ئاساییەکانی چینی بۆرژوای پیشەسازیو نیشتیمانی دەربکەوێتو ئەو چینەش هەڵگری پرۆژەی پێکهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیی بێت. هەروەك ئایین لەم کۆمەڵگەیەدا وەکو یەکێك لە بنەماو پایەکانی ناسیونالیزم نەبووەتە ئەو فاکتەرەی رۆڵی خۆی لەو بوارەدا ببینێت، بە تایبەتی دەشیا تەسەوف لای کورد ببوایەتە یەکێك لە پایەکانی ناسیونالیزم بەلآم ئەوەش روووینەداوە. رەگەزەکانی خوێنو دەمارگیری لە کۆمەڵگەی کوردیدا نەیانتوانیووە ببنە بزوێنەری کۆمەڵگە وەکو چۆن لە کۆمەڵگە خێلآیەتیەکانی تردا بە تایبەتی کۆمەڵگەی عەرەبی ئەو دەورەیان بینیووەو بوونەتە مۆتیڤی پێکهێنانی دەوڵەت(4). کورد نەیتوانیووە تەسامی بە سرووشتی جوانی کوردستان بکاتو لەگەڵ هەستی

سادەی نەتەوەییدا یەکیان پێبگرێتەوەو ببنە بزوێنەری مێژوی کۆمەڵگەی کوردی. لە کاتێکدا ئەم گریمانانەی سەرەوە هیچیان روویان نەداوە ئەم دیاردانەش کۆسپی بەردەم دروستبوونی دەوڵەتی کوردی بوون فرە زاریی زمان‌و پێکهاتەی خێلآیەتی‌و عەشیرەتایەتی‌و تۆپۆگۆافیای نالەبارو دەوری لە زیاتر پەرتکردنی یەکەکانی خێڵ‌و عەشیرەتداو فرە ئایینی‌و فرە مەزهەبی‌و کۆنەبوونەوەی ئابووری لەبەرڕۆیشتنی ئابووری هەموویان دەوریان بینیووە لە زیاتر پەرتکردنی کۆمەڵگەی کوردی‌و تەنانەت لە درووستنەبوونی بازاڕی هاوبەش‌و بازرگانی ناوخۆ لە کوردستاندا. ئەمانەش لە هۆکارەکانی لاوازی پرۆسێسی کۆمەلآیەتیبوونن لەم کۆمەڵگەیەداو ئەوەش رۆڵی بینیووە لە دەرکەوتن‌و بالآدەستبوونی چەمکی بەشی خۆکردندا کە ئەوەش لە بنەڕەتدا لاوازکردنی یەکێتی کۆمەڵکەو یەکبوونە، ئەمەش وایکردووە ناسیونالیزمی کوردی توانای ئەوەی نەبێت ببێتە بزووتنەوەیەکی کۆمەلآیەتی جەماوەری خاوەن پرۆژەی دەوڵەتی نەتەوەیی.

کورد لە هیچ کام لەو دەروازنەی لە سەرەوە باسکران نەیتوانیووە بگاتە ئاستی درووستکردنی دەوڵەت. بەلآم ئەوە ئاشکرایە کە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد زیاتر لە سەدەو نیوێك بەسەر سەرهەڵدانیدا تێدەپەڕێت، ئایا ئەم بزوونەوەیە بۆچی تاکو ئێستا نەیتوانیووە دەوڵەتی کوردی درووست بکات؟ ناسیونالیزمی خاوەن شووناس هەڵگری پرۆژەی دەوڵەتی نەتەوەییە، بەلآم ئایا بزووتنەوەی ناسیونالیزمی کوردی لە سەرهەڵدانیەوە کە بە بزووتنەوەی بەدرخانیەکان دەست پێدەکات خاوەنی پرۆژەی دەوڵەت بووە؟ یان هەڵگری گوتاری ناسیونالیزم بووە؟ ئەگەر بە کورتی سەرنجێك لە بزووتنەوەکانی کورد بدەین لە رابردووەوە تاکو ئێستا بۆمان دەردەکەوێت هیچ کامیان هەڵگری پرۆژەی دەوڵەت نەبوون."

بەکارهێنانی سیاسیانەی ناسیونالیزم بریتیە لە پرینسیپی بڕیاری خۆدان کە دەگەڕێت بە دوای بیناکردنی ژیانی سیاسی لەسەر بنەمای دەوڵەتی نەتەوەیی‌و بوونێکی خاوەن سەروەری کە لەلایەن تاکە نەتەوەیەکەوە دەسەلاتی بەسەردا بکرێت(5). بەم پێیە ئەرکی سەرەکی ناسیونالیزم بیناکردنی دەوڵەتی نەتەوەیە کە ئەوەش بە قۆناغی بیناکردنی نەتەوە دادەنرێت. بزووتنەوەکانی کورد هەڵگری هەندێ داواکاری ناوچەیی بوون کە زیاتر لە داواکاری خێڵ‌و عەشیرەتەکان دەچێت‌و لەوەدا کۆدەبێتەوە کە داخوازی دەسەلاتێکی ناوچەیی سنووردار بووە لە سایەی دەوڵەتی فەرمانڕەوادا. بزووتنەوەی بەدرخانی‌و شێخ عوبەیدولای نەهری‌و شیخ عەبدولسەلامی بارزانی داواکاری دەسەلاتێکی ناوچەیی بووە لەسایەی فەرمانڕەوایەتی تورکەکاندا. بزووتنەوەی سمکۆ‌و تەنانەت کۆماری مهابادیش هەمان داواکاری بووە کە ئەوەی کۆماری کوردستان گەیشتۆتە ئاستی بەدەستهاتنیش بەلام نەیتوانیووە درێژە بەخۆی بدات. دەسەلاتدارییەکەی شێخ مەحمود بە مەملەکەت ناوبراوە، بەلام نەیتوانیووە لە سنووری دەسەلاتی پێشتری میرنشینی بابان بپەڕێتەوە. بێگومان بزووتنەوەی ناسیونالیزمی کوردی لە بەدرخانیەکانەوە بۆ کۆماری کوردستان سەدەیەك دەکات، بەلام لە ئاستێکی زۆر لاوازدا بووە، چونکە ئاشکرایە ناسیونالیزم بەرهەومی مۆدێرنێتەیە‌و لەو قۆناغەشدا کوردستان لە بارێکی هێجگار دواکەوتووی ئابووری‌و کۆمەلایەتیدا بووە‌و نەك سادەرین بنەماکانی مۆدێرنێتە بوونی نەبووە لە کوردستاندا بەڵکو دەتوانین بڵێین بزووتنەوەکانی کورد لە ژێر دوو فاکتەردا درووست بوون کە یەکەمیان کاردانەوە بووە بۆ سیاسەت‌و دەسەلاتی توندوتیژی داگیرکەرەکانی کوردستان، دووەمیشیان سەرهەڵدانی هەستێکی لاوازی نەتەوەیی بە کاریگەری بوونی نوخبەیەکی خوێندەواری کورد

له پایتەختی عوسمانیو شارەکانی تری ئەوروپا به تایبەتی بنەماڵەی بەدرخانیەکانو شەریف پاشاو چەندانی تریش.

لەسەروبەندی درووستبوونی حیزبدا لە کوردستاندا هەر لە (خۆیبوون)ەوە بۆ حیزبی هیواو پارتی دیموکراتی کوردو پارتی دیموکراتی کوردستان و حیزبەکانی دواتریش کە زیاتر لە لەژێرکاریگەری کەلتوورو فەرهەنگی حیزبی شیوعی سۆڤیێتیدا درووستبوون، هەڵگری بەرنامەو گوتاری دیموکراتی بۆ دەوڵەتی سەردەستەو داگیرکەری کوردستانو ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان بوون. جێگای خۆیەتی لەم قۆناغەدا وردتر سەیری ناسیونالیزمی کوردیو بەرنامەو گوتارەکەی بکەین بە تایبەتی لە جەنگی دووەم بە دواوە کە قۆناغێکی پەرەسەندنی ناسیونالیزمی نەتەوەکانی دراوسێ کوردستانە.

لە دوای جەنگی یەکەم، دەوڵەتی ناسیونالیستی تورك دامەزرا، ناسیونالیستی عەرەبیش کەوتە جوڵەو سەرباری ئەوەی کە دەوڵەتانی بڕیاربەدەست کۆمەڵی مەلیكو پاشایان لە ترۆپکی ئەو دەوڵەتانەدا دانابوو کە لە نیشتیمانی عەرەبیدا درووستیان کردبوون، بەڵام نوخبەیەکی رۆشنبیرو کەسانی تریش دەنگی ناسیونالیستی عەرەبییان بەرزدەکردەوەو باسی یەکێتی عەرەبو درووستکردنی دەوڵەتی نەتەوەیی عەربیان دەکردو حیزبە ناسیونالبیستە عەرەبیەکانو سەرکردە ناسیونالیستەکانیش دەرکەوتنو لە ژێر کاریگەری بەهێزبوونی ناسیونالیستی عەرەبیدا لە بەشێکی دیاری ئەو دەوڵەتانەدا ناسیونالیستەکان لە شێوەی کودەتای سەربازیدا دەسەڵاتی وڵاتیان گرتە دەست. لەم قۆناغەدا کورد کە وڵاتەکەی بەسەر دەوڵەتانی ناوچەکەدا دابەشکرابوو، لە بری ئەوەی حیزبی ناسیونالیستی خاوەن پرۆژەی رزگارکردنی کوردستانو یەکگرتنەوەییو درووستکردنی دەوڵەتی سەرەبەخۆی کوردی درووست ببێت، کەچی حیزبی

خاوەن بەرنامەو گوتاری دیموکراسی بۆ دەوڵەتی سەردەستەو داگیرکەرو ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستانی بندەست درووست بوو بە تایبەتی لە باشوورو ڕۆژهەلاتی کوردستان. ئەو بەرنامەیەش تاکو ئێستا بەردەوامەو بزووتنەوەکانی کورد لەو چوارچێوەیەدا کاردەکەن. ئەمەش لاوازی ناسیونالیزمی کوردیو نەبوونی بە ناسیونالیزمێکی خاوەن پرۆژە نیشان دەدات. لە ڕۆژهەلاتی کوردستان حیزبی دیموکراتو کۆمەڵە نەبوونەتە هەلگری پرۆژەی دەوڵەت، لە باشووری کوردستان پارتی دیموکراتی کوردستانو یەکێتی نیشتیمانی کوردستان و حیزبەکانی تریش کە تا ئەندازەیەك جەماوەریان هەبووەو هەیە، هەڵگری بەرنامەی ئۆتۆنۆمیو ئۆتۆنۆمی راستەقینە بوون، کە دیارە ئۆتۆنۆمی راستەقینە زاراوەیەکی درووستکراوی بێگەوهەرەو لە فەرهەنگی سیاسیدا بوونی نییە.

لە راپەڕینی ساڵی 1991دا خەڵکی کوردستان بەکردەوە سەربەخۆیی کوردستانیان راگەیاند، کەچی حیزبەکان لەبەرئەوەی خاوەنی بەرنامەی سەربەخۆیی و دەوڵەت نەبوون نەیانتوانی هیچ بڕیارێك بدەنو سەرئەنجام لە ڕێگای پەرلەمانەوە بەرنامەی خۆیانیان بە ناوی بەرنامەی خەڵکی باشووری کوردستانەوە دیاری کرد کە فیدراڵی بوو لە چوارچێوەی عێراقی یەکگرتوودا. دواتریش کە ئەمەریکا رژێمی بەعسی رووخاند، هەلێکی لەباربوو بۆ ئەوەی سەرکردایەتی سیاسی کوردی کەرکوكو ناوچە داگیرکراوەکانی تری باشووری کوردستانی لەژێر دەسەلاتی عەرەبی عێراق رزگار بکردایەو بەلایەنی کەمەوە لەم بەشدا دەوڵەتی رابگەیاندایە، کەچی ئەم سەرکردایەتیە لەبەر بەهێزبوونی ئینتیمای عێراقچێتیانو لەبەر نەتوانینی بڕیاردانو ترسی گەورە لەهەر جۆرە موجازەفەیەك لە زووترین کاتدا گەیشتنە بەغداو لە بری هەوڵو کۆشش بۆ

پێکهێنانی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردی شانیان دایە بەر درووستکردنەوەی دەوڵەتی نوێی عێراق، ئەمەش بێجگکە لە لاوازی ناسیونالیزمی کوردیو نەگەیشتنی بە ئاستێك کە هەڵگری پرۆژەی سەربەخۆیو درووستکردنی دەوڵەت بێت هیچ بیانوو پارساوێکی تری نییە. کورد لەم بەشەی کوردستاندا گەورەترین هەلی زێڕینی لەدەستدا بۆ راگەیاندنی سەربەخۆیی لە کاتێکدا لە عێراقدا دەوڵەت هەڵوەشابوەوە. لە باکوری کوردستانیش پارتی کرێکارانی کوردستان کە پێشتر باسی سەربەخۆیی هەموو کوردستانو دروستکردنی دەوڵەتی یەکگرتووی کوردی دەکرد، ئەویش پاشەکشەی لەو بەرنامەیەی خۆی کردو ئێستا ئەویش بەرنامەیەکی ئاشکراو روونی نییە بۆ سەربەخۆییو درووستکردنی دەوڵەتی کوردی. ئەم هەڵوێستی نەتوانینی بڕیاردانی سەربەخۆییو درووستکردنی دەوڵەت لەلایەن حیزبو رێکخراوو هێزە کوردییەکانەوە ئەوە نیشان دەدات هێشتا ناسیونالیزمی کوردی نەبووەتە بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی جەماوەری خاوەن پرۆژەی سەربەخۆیو دەوڵەت. بێگومان ئەو ناسیونالیزمەی هەڵگری پرۆژەی دەوڵەت نییە، ناسیونالیزمێکی ناتەواو یان ئیفلیجە. ئێمە پێشتر باسی ئەوەمان کردووە کە کۆمەڵگەی کوردی لەپەرەسەندنی خۆیدا لە بری بەرهەمهێنانی دەوڵەت میرنشینی درووستکردووە(6) کە ئاستێکی پەرەسەندووە لە دەسەڵاتی خێڵ(6). ناسیونالیزمی کوردی لەبری هەڵگرتنی پرۆژەی دەوڵەتی نەتەوەیی ، هەڵگری بەرنامەی دیموکراسی بۆ دەوڵەتی سەردەستەو ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان بووەو لەم رەوتەشیدا بەرزترین خاڵ کە پێی گەیشتووە فیدراڵیە لە چوارچێوەی دەوڵەتی یەکگرتووی نەتەوەی سەردەستو کوردی بندەستدا. ئەمەش ئەومان نیشان دەدات کەهەر چۆن پەرەسەندنی ناسرووشتی ئەم کۆمەڵگەیە لە رابردوودا میرنشینی بەرهەم هێناوە لەبری دەوڵەت بەهەمان

شێوە ناسیونالیزمی کوردیش کە بەرهەمی هەمان پەرەسەندنی ناسرووشتی ئەم کۆمەڵگەیەیە لەبری هەڵگرتنی پرۆژەی سەربەخۆیی‌و دروستکردنی دەوڵەتی کوردی، بەرنامەی ئۆتۆنۆمی‌و فیدراڵی هەڵدەگرێت، کە ئەمیش بەراورد بە دەوڵەت هەمان شێوەی میرنشینە، ئەمەش گەوهەری کۆمەڵگەی کوردی‌و شێوازی پێکهاتن‌و پەرەسەندنی دەخاتە بەردەم پرسیارەوە کە ئایا بۆچی لە هیچ قۆناغێکی ژیانی خۆیدا نەیتوانیووە دامەزراوەکانی ئەو قۆناغە بەرهەم بهێنێت؟ دیارە پەرەسەندنی ناسرووشتی‌و تێکشکاندنی کەسێتی کوردی لە مێژوودا و بێتوانایی‌و لاوازی ئەم کەسێتیە تێکشکاوە بۆ خۆدرووستکردنەوەو خۆبنیادنانەوە بەجۆرێك کە بتوانێت لەسەر پێی خۆی راوەستێت و بڵێت ئەمە منم هۆکاری سەرەکی مانەوەی کوردە لە پەراوێزی مێژوودا. بەلاّم ئایا دەبێ ئەم کەسێتیە بۆ هەتا هەتایە بەم شێوەیە بمێنێتەوەو بۆ هەتاهەتایە نەگاتە ئاستی خۆنمایشکردن‌و نەبێت بەخاوەنی پرۆژەی سەربەخۆیی‌و دروستکردنی دەوڵەت‌و ئەو پرۆژەیەش بخاتە بواری جێبەجێ کردنەوە؟ بێگومان مێژوو ناوەستێت‌و سەرباری ئەوەی کە بە ئاشکرا مێژوو بە کوێرەی کورد لە جوڵەیەکی زۆر هێواشدایە، بەلاّم گومانی تێدانییە کوردیش دەگاتە ئاستی گورزاشت کردنی راستەقینە لەخۆیی‌و هەنگاوی بەرەوهاتنە ناو مێژوو دەنێت‌و دەبێتە خاوەنی سەربەخۆیی‌و دەوڵەتی خۆی، واتە دەبێ بەو چاوە بڕوانین لە کاتێکدا ئێستا لە ئەوروپا دەوڵەتی نەتەوەیی بەرەو لە دەستدانی زۆرێك لە خاسێتەکانی خۆی دەچێت‌و بەرەو یەکێتی ئەوروپا هەنگاو دەنێت، کورد دەبێ بگاتە قۆناغی سەربەخۆیی‌و دروستکردنی دەوڵەتی یەکگرتووی خۆی‌و لەوێشەوە بەشداری دیاری خۆی بکات لە بیناکردنی شارستانیتی مرۆڤایەتیداو لەو گوندە گەردوونیەی کە چاوەڕوانی پێکهاتنی دەکرێت کوردیش ماڵی تایبەتی

خۆیی دەبێت. بەڵام ئایا چۆنو بە چ شێوەیەك كورد دەگاتە ئاستی پێكهێنانی دەوڵەت؟

دیارە نە ئەو دەسەڵاتەی ئێستا لە باشووری كوردستاندا هەیەو نە ئەو بزووتنەوەو حیزبانەشی كە ئێستا لە كوردستانی گەورەدا هەن، بەم بەرنامەو تێڕوانین و شێوازی كاركردنەی ئێستایانەوە هیچیان ئەو بكەرە نین كە دەوڵەتی كوردی چ لە بەشێكی كوردستاندا، یان لە كوردستانی گەورەدا درووست بكەن. باشووری كوردستان هەلێكی باشی لەبەردەستدا بوو بۆ پەرەدان بەو دەسەڵاتەی لە ساڵی 1991 دامەزرا، بەڵام خەریكبوونی لایەنەكان بە كێشەكانی نێوان خۆیانەوە لەشەڕی ناوخۆو لە خراپ بەرێوەبردنی كوردستانو لە نەتوانینی بیناكردنی ئەو بنەمایانەی كە بۆ دەوڵەت پێویستن لە شێوازی بەڕێوەبردنو بیناكردنی پەیوەندییەكان لەسەر ئاستی ناوخۆو دەروەو، لە هەمووشی گرنگتر كاركردن بە جۆرێك كە یەكێتی نەتەوەیی لێپیك بێت ئەگەری پێكهێنانی دەوڵەتی لەم بەشدا دواخست. دیارە لە نەبوونی پرۆژەی نەتەوەییو لە لاوازی ناسیونالیزمی كوردی لەم بەشداو خەریكبوونی لایەنەكان بە ململانێی ناوخۆو كاركردنیان لە پێناوی بەرژەوەندی تەسكی حیزبایەتیاندا، یەكێتی نەتەوەیی ئەم بەشەی لە هەموو كات زیاتر هەڵوەشاندەوەو خواستو ویستی سەربەخۆییو درووستكردنی دەوڵەتی لە بیری جەماوەریش بردەوە. لە ئەزموونی ئەم بیست ساڵەی دەسەڵاتداریتی كوردیدا هەنگاوی جیدی ئەوتۆ نەنراوە كە شایانی ئەوەبێت ببێتە بنەمای پێكهێنانی دەوڵەتی كوردیو، سەركردایەتی سیاسی كوردیش لەم بەشەدا نەیانتوانی ئەو بۆچوونە لەلای دەوڵەتانی بڕیاربەدەست درووست بكەن كە هەر هیچ نەبێت وەكو باشووری سۆدان لێرەش ڕاپرسی

بکرێت. کەواتە ئێستا چۆنو لە چ ڕێگایەکەوە کورد دەتوانێت زەمینە بۆ دروستکردنی دەوڵەتی کوردی بسازێنێت؟

کورد بۆ ئەوەی بگاتە ئاستی پێکهێنانی دەوڵەت، پێویستی بە پرۆژەیەکە کە تێیدا کەسێتی تێکشکاوی خۆی بینابکاتەوەو ببێتە کەسێتیەك لەسەر پێی خۆی رابووەستێت واتە لە حاڵەتی هەست بە کەمی کردنو مانەوە لە سایەی باوکی داگیرکەر رزگاری ببێت. ئەوەش بێگومان لە پرۆژەیەکدا دەبێت کە بریتیە لە پرۆژەی ڕێنیسانی نەتەوەیی کوردی کە ئەو پرۆژەیەش بە سوودوەرگرتن لە هەموو خاڵە پۆزەتیفەکانی ئەو دەروازانە دەبێت کە باسمان کردن کە تێکڕا بخرێنە کار بە مەبەستی بیناکردنەوەی کەسێتی کوردیو گواستنەوەی ناسیونالیزمی کوردی بۆ ئاستێکی ئەوتۆ کە بتوانێت ببێتە خاوەنی شوناسو هەڵگری پرۆژەی سەربەخۆییو دروستکردنی دەوڵەتی کوردی. بێگومان لە پرۆژەیەکی لەم جۆرەدا واتە کاتێ ناسیونالیزمی کوردی دەبێتە بزووتنەوەیەکی جەماوەری کۆمەڵایەتی، ئەوا هەموو بەربەستە ناوخۆییەکانی کە ڕێگرن لەبەردەم پێکهاتنی یەکێتی نەتەوەیدا هەڵدەوەشێنەوەو نەتەوە دەبێتە یەکەیەکی یەکگرتوو، چیتر جیاوازی خێڵایەتیو عەشیرەتایەتیو زاری قسەکردنو ئایینو مەزهەبو جیاوازی حیزبایەتیو ئایدیۆلۆرجیاو ناوچەو شارو هەرێمو ...ناتوانن ڕێگربن لەبەردەم هێزی ئەو بزووتنەوە جەماوەرییە کۆمەڵایەتیەدا کە بزوێنەری جوڵاندنیان بڵندبوونی رۆحی گشتی کۆمەڵگایە بە ئاراستەی گەیشتن بە بەرزترین پلەو ئاستێك کە تیایدا بە ئازادی گوزارشت لە خۆی بکات کە ئەویش تەنیا لە دەوڵەتدا دەبێت چونکە مرۆڤ تەنیا لە دەوڵەتدا بوونێکی عاقڵانەی دەبێت، بوونێك کە تیایدا عەقڵ ئازاد بێت. هەروەك رۆح هیچ خاسێتێکی نابێت تەنیا بە هۆی ئازادییەوە نەبێت(7). کەواتە ئازادبوونی

عەقڵی مرۆڤی کورد لە دەوڵەتی کوردیدا دەبێت . بۆ بە ئەنجام گەیاندنی پرۆژەیەکی لەو جۆرەش دەبێ وەها سەیر بکرێت کە کورد یەك پێکهاتەیەو یەکەیەکی یەکگرتووەو پێویستە هەموو بوونی کورد بە پێکهاتەی مرۆیی‌و نامرۆییەوە بخرێتە کارو، ئەوەش کورد لە مێژووی دوورو درێژی تێکشکاندن‌و بەرکاربوون‌و پاشکۆبوونەوە بگوازرێتەوە بۆ بکەرێکی کاراو خاوەن کەسێتی‌و خاوەن شوناس کە بگاتە ئاستێك لەسەر بنەمای ئامادەبوون‌و خۆسەلماندن نەك هەر خۆی بڵێت ئەمە منم بەڵکو ئەوانی تر بڵێن ئەوە کوردە لە ریزی ئەوانی خاوەن بوون‌و شووناسدایەو ئامادەبوونی هەیە. ئەوەش تەنیا لە رێنیسانسی نەتەوەیی‌و لە درووستکردنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستاندا دەگاتە ئەنجام.

سەرچاوەکان:

1- هیغل- مختارات، الجزئ التانی،رجمه الیاس مرقص، بیروت، 1978، ص89.
2- مصاع صفدی، استراتیجیه التسمیه، بغداد، 1986، ص149
3- عەتا قەرەداخی، چەمکی دەوڵەت‌و بزوێنەری مێژوو لە کۆمەڵگەی کوردیدا، هەولێر، 2004،ل 51.
4- الدكتور محمد عابد الجابری، العصبیه والدوله، بغداد، 1984ص
5- Oxford Concise dictionary of Politics, 1996,p. 361
6- عەتا قەرەداخی، کۆمەڵگەی کوردی‌و پەرەسەندنی ناسروشتی، 2001،ل 82.
7- هیغل, العقل فی التاریخ، بیروت ، 1981، ص81